

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Мр Валентина В. Смолковић

**КРИМИНАЛИТЕТ МЛАДИХ У
САВРЕМЕНИМ СОЦИО
ЕКОНОМСКИМ УСЛОВИМА НА
ПОДРУЧЈУ ЦРНЕ ГОРЕ (1990 - 2014)**

докторска дисертација

Београд, 2018

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

Mr Valentina V. Smolović

**THE CRIMINALITY OF YOUNG PEOPLE
IN MODERN SOCIO ECONOMIC
CONDITIONS IN THE AREA OF
MONTENEGRO (1990 - 2014)**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2018

Ментор:

Др Радомир Милашиновић, редовни професор у пензији

Универзитет у Београду - Факултет безбедности

Чланови комисије:

Др Горан Илић, редовни професор

Универзитет у Београду - Правни факултет

Др Божидар Бановић, редовни професор

Универзитет у Београду - Факултет безбедности

Др Ненад Путник, ванредни професор

Универзитет у Београду - Факултет безбедности

Др Младен Милошевић, ванредни професор

Универзитет у Београду - Факултет безбедности

Датум одбране: _____

КРИМИНАЛИТЕТ МЛАДИХ У САВРЕМЕНИМ СОЦИО ЕКОНОМСКИМ УСЛОВИМА НА ПОДРУЧЈУ ЦРНЕ ГОРЕ(1990 - 2014)

Резиме

У докторској дисертацији се разматрају сложени проблеми криминалитета младих као динамичне и специфичне друштвено неприхватљиве појаве која датира од почетка људске цивилизације. Криминалитет младих, као посебна социолошко-криминолошка категорија, изазивао је велику пажњу истраживача од давних времена. Захваљујући њима, развиле су се многе теорије (социолошке, биолошке, психолошке итд.) које су разматрале малолетнички криминал, односно малолетничку делинквенцију са аспекта различитих научних дисциплина.

Криминалитетом младих у Црној Гори стручна и научна јавност није се бавила у довољној мери. Циљ ове дисертације је да применом квалитативних метода у емпиријском истраживању дођемо до спознаје о етиолошким криминогеним факторима ризика и феноменологији криминалитета младих (обим, структура, динамика) у црногорском друштву. Савремени социоекономски услови које су изазвале глобална економска и социјална криза утицали су на пораст криминалитета младих готово у целом свету, а посебно у земљама у развоју и земљама у транзицији, попут Црне Горе.

Резултати истраживања указују на однос криминалитета пунолетних и малолетних лица у Црној Гори, стопу криминалитета младих, као и на факторе ризика који су узрок криминалитета младих. На основу укупних резултата истраживања, надлежни државни органи могу да планирају и реализују ефикасни и ефективни вишестепени превентивни програм, односно васпитно-корективни третман малолетника који су осуђени на казне примерене малолетницима, а у складу са стандардима Европске уније.

Кључне речи: криминалитет младих, социо економски услови, компаративна метода, квантитативна анализа, етиологија, феноменологија, виктимологија

Ужа научна област: студије безбедности

УДК: 343.9-053.6(497.16)"1990/2014"(043)

**THE CRIMINALITY OF YOUNG PEOPLE IN MODERN SOCIO
ECONOMIC CONDITIONS IN THE AREA OF MONTENEGRO (1990 - 2014)**

Abstract

In the doctoral dissertation, complex problems of youth crime are considered as a dynamic and specific socially unacceptable phenomenon that dates from the beginning of human civilization. Youth criminality, as a special sociological and criminological category, has attracted the attention of researchers since ancient times, and thanks to them, many theories (social, biological, psychological, etc.) have been developed that considered juvenile crime, or juvenile delinquency from the aspect of their scientific disciplines.

The youth crime as a negative phenomenon has not been adequately addressed in Montenegro and the aim of this dissertation is that with the application of qualitative methods in empirical research we come to an understanding of the ethology, ie etiological criminogenic risk factors and phenomenology of youth crime (volume, dynamics structure) in Montenegrin society. The impact of the contemporary socio-economic conditions caused by the global economic and social crisis has influenced the increase in youth criminality in almost every part of the world, especially in developing countries and countries in transition, such as Montenegro.

The results of the research indicate the relationship between the crime of adolescents and minors in Montenegro, the rate of youth crime, and the risk factors that are the cause of youth crime. Based on the overall research results, the competent state authorities can plan and implement an effective and efficient multi-stage preventive program, that is, the correctional treatment of juveniles who have been sentenced to educational punishment in accordance with EU standards.

Key words: youth crime, socio-economic conditions, comparative method, quantitative analysis, etiology, phenomenology, victimology

Field of academic expertise: security studies

UDC: 343.9-053.6(497.16)"1990/2014"(043)

Садржај

<i>Резиме</i>	I
<i>Abstract</i>	II
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
1.1. Проблем истраживања	1
1.2. Предмет истраживања	4
1.2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања	5
1.2.2. Теоријско одређење предмета истраживања	6
1.2.3. Операционално одређење предмета истраживања	7
1.2.4. Просторно и временско одређење предмета истраживања	9
1.2.5. Дисциплинарно одређење предмета истраживања	9
1.3. Циљеви истраживања	9
1.4. Хипотезе	10
1.4.1. Основна хипотеза	10
1.4.2. Посебне хипотезе	11
1.5. Методе истраживања	11
1.6. Научна и друштвена оправданост истраживања	12
2. ТЕОРИЈЕ О ЕТИОЛОГИЈИ КРИМИНАЛИТЕТА	14
2.1. Развој криминолошких теорија	15
2.1.1. Мисли о криминологији у античко доба и средњем веку	15
2.1.2. Класична школа	16
2.1.3. Позитивистичка школа	16
2.1.3.1. Антрополошка теорија	19
2.2. Биолошко психолошке теорије о криминалитету	19
2.2.1. Телесна конституција и криминалитет	24
2.2.2. Ендокринолошка теорија	25
2.2.3. Ненормалност хромозома и криминалитет	28
2.2.4. Наслеђивање криминалних диспозиција	30
2.2.5. Новије биолошко-психолошке концепције	31
2.3. Психопатолошке теорије	37
2.4. Психолошке теорије	48
2.4.1. Теорија интелигенције	50

2.4.2. Психоаналитичка теорија	50
2.4.3. Теорија личности.....	53
2.4.4. Теорија фрустрације.....	57
2.5. Социолошке теорије.....	60
2.5.1. Теорија аномије.....	60
2.5.2. Теорија диференцијалне асоцијације	64
2.5.3. Теорија подкултура	64
2.5.4. Теорија отуђења	66
2.5.5. Теорија социјалног интеракционизма.....	68
2.6. Мултифакторски приступ	72
2.7. Теорије конфликта.....	74
2.7.1. Теорија игара.....	76
3. САВРЕМЕНИ СОЦИОЕКОНОМСКИ УСЛОВИ И КРИМИНАЛИТЕТ	
МЛАДИХ	81
3.1. Социоекономска криза и криминалитет младих.....	84
3.2. Индикатори социоекономске кризе у Црној Гори	85
3.2.1. Друштвени производ.....	85
3.2.2. Инфлација.....	89
3.2.3. Незапосленост	91
3.2.4. Сиромаштво.....	95
3.2.4. Образовни систем.....	104
3.2.5. Здравствена заштита	110
3.2.6. Социјална заштита	115
4. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИМИНАЛИТЕТА МЛАДИХ	122
4.1. Појам и историјат криминалитета младих	123
4.2. Карактеристике криминалитета младих.....	123
4.2.1. Биолошке особине	133
4.2.2. Психолошке особине.....	136
4.2.3. Социолошке особине.....	136
4.3. Старосне границе малолетства	152
5. МАЛОЛЕТНИЧКИ КРИМИНАЛИТЕТ У ЦРНОЈ ГОРИ	160
5.1. Адолесценти као ризична групација	160

5.2. Типологија криминалитета малолетних лица	163
5.3. Рецидивизам малолетних делинквената.....	163
6. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА КРИМИНАЛИТЕТА ПУНОЛЕТНИХ И МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА У ЦРНОЈ ГОРИ У ПЕРИОДУ ОД 1990. ДО 2014. ГОДИНЕ.....	175
6.1. Анализа обима и динамике пријављених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године.....	175
6.2. Анализа обима и динамике оптужених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године	178
6.3. Анализа обима и динамике осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014.	181
6.4. Анализа структуре и динамике пријављених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године	183
6.5. Анализа структуре и динамике оптужених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године	185
6.6. Анализа структуре и динамике осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године	189
6.6.1. Кривична дела против живота и тела	189
6.6.2. Кривична дела против слободе и права човека и грађанина.....	191
6.6.3. Кривична дела против части и угледа.....	193
6.6.4. Кривична дела против привреде.....	195
6.6.5. Кривична дела против имовине.....	198
6.6.6. Кривична дела против опште сигурности људи и имовине	200
6.6.7. Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја	203
6.6.8. Кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја	205
6.6.9. Остала кривична дела	207
7. ЕТИОЛОГИЈА КРИМИНАЛИТЕТА МЛАДИХ	211
7.1. Појам и подела криминалне етиологије	211
7.2. Етиологија и специфичне карактеристике криминалитета младих	211

7.3. Социјалноекономски (егзогени) криминогени фактори ризика криминалитета младих.....	212
7.3.1. Рат и криминалитет младих	213
7.3.2. Индустијализација и урбанизација и криминалитет младих	215
7.4. Микросоцијални фактори криминалитета младих.....	217
7.4.1. Религије и криминалитет младих.....	219
7.4.2. Слободно време и криминалитет младих	222
7.4.3. Средства масовне комуникације и криминалитет младих.....	223
7.4.4. Алкохолизам и криминал.....	229
7.4.5. Дрога и малолетнички криминалитет	240
7.5. Индивидуални (ендогени) криминогени фактори ризика криминалитета младих	246
7.5.1. Темперамент и малолетнички криминалитет	247
7.5.2. Карактер малолетних делинквената	250
7.5.3. Емоције и малолетничка делинквенција	251
7.5.4. Мотиви криминалног понашања малолетника	255
8. АНАЛИЗА ФЕНОМЕНОЛОГИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА МЛАДИХ ПРЕМА ПОЛУ У ЦРНОЈ ГОРИ ОД 1990. ДО 2014. ГОДИНЕ	258
8.1. Појам криминалне феноменологије	258
8.2. Феноменологија криминалитета младих.....	259
8.3. Анализа обима и динамике пријављених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у Црној Гори од 1990. до 2014.	260
8.4. Анализа обима и динамике оптужених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у Црној Гори од 1990. до 2014.	263
8.5. Анализа обима и динамике осуђених малолетних лица према полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године.....	264
8.6. Анализа структуре и динамике осуђених малолетника према полу и групама кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године.....	266
8.6.1. Кривична дела против живота и тела	267
8.6.2. Кривична дела против привреде.....	269
8.6.3. Кривична дела против имовине.....	272
8.6.4. Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја	273

8.6.5. Кривична дела против безбедности јавног реда и правног саобраћаја	275
8.6.6. Остала кривична дела	278
8.7. Анализа осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990 - 2014. године	280
8.7.1. Структура и динамика осуђених млађих малолетника према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990 - 2014. године.....	281
8.7.2. Структура и динамика осуђених старијих малолетника према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990 - 2014. године.....	283
9. РЕЗУЛТАТИ И АНАЛИЗА ИСТРАЖИВАЊА ФАКТОРА РИЗИКА ЗА НАСТАНАК КРИМИНАЛИТЕТА МЛАДИХ У ЦРНОЈ ГОРИ	290
9.1. Методе и технике за проучавање криминалитета младих	290
9.2. Резултати истраживања.....	290
9.2.1. Узорак истраживања	293
9.2.2. Структура држављанства малолетних лица.....	295
9.2.3. Врста кривичног дела.....	296
9.2.4. Социо-демографске карактеристике узорка.....	300
9.2.4.1. Структура малолетних делинквената према полу.....	300
9.2.4.2. Старосна структура малолетних делинквената.....	302
9.3. Социјални (егзогени) криминогени фактори ризика	304
9.3.1. Структура породице малолетних делинквената.....	304
9.3.2. Број деце у породици малолетних делинквената.....	306
9.3.3. Материјална ситуација породица малолетних делинквената	308
9.3.4. Односи између чланова породица малолетних делинквената.....	310
9.3.5. Фактори ризика повезани с образовањем	312
9.3.5.1. Школска спрема малолетних делинквената	313
9.3.5.2. Школска спрема родитеља малолетних делинквената.....	315
9.3.5.3. Утицај слободног времена на малолетнички криминал.....	317
9.4. Индивидуални (ендогени) криминогени фактори ризика	319
9.4.1. Социопатолошке појаве у породици малолетних делинквената.....	319
9.4.2. Емоционалне особине малолетних делинквената.....	321
9.5. Развијање и осмишљавање превентивних програма за елиминисање или ублажавање етиолошких фактори ризика	329

10. ВИКТИМИЗАЦИЈА ПУНОЛЕТНИХ И МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА	332
10.1. Основни облици криминалне виктимизације.....	332
10.1.1. Жртве насилничког криминалитета.....	333
10.1.2. Жртве имовинских кривичних дела.....	339
10.1.2.1. Криминалитет корпорација.....	343
10.1.2.2. Жртве трговином људима	345
10.1.3. Жртве криминалитета у саобраћају	348
10.1.4. Жртве политичких (идеолошких) кривичних дела	349
10.1.4.1. Жртве тероризма	349
10.1.4.2. Жртве ратних сукоба	354
10.2. Посебни облици виктимизације	357
10.2.1. Жртве отмице.....	358
10.2.2. Жртве злочина из мржње.....	360
10.3. Виктимитет у Црној Гори и реаговање на виктимизацију	364
10.3.1. Реаговање на виктимизацију у Црној Гори	368
11. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЛЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА У ЦРНОЈ ГОРИ	372
11.1. Појам малолетничких кривичних санкција.....	372
11.2. Врсте, карактеристике и сврха малолетничких санкција.....	374
11.2.1. Алтернативне мере	374
11.2.1.1. Врсте алтернативних мера	375
11.3. Кривичне санкције	375
11.3.1. Појам и врсте васпитних мера.....	376
11.3.2. Малолетнички затвор.....	380
11.3.3. Мере безбедности.....	382
11.4. Изрицање кривичних санкција пунолетним лицима за дела која су учинила као малолетници.....	383
12. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	387
ЛИТЕРАТУРА	392
ПРИЛОЗИ.....	434

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Криминалитет младих, односно друштвено неприхватљиво понашање младих као негативна друштвена појава, датира од најстаријих времена (племенске и родовске заједнице). Може се рећи да се појавило када и криминалитет одраслих лица.

Први писани траг – „Наша се земља дегенерисала у овим последњим данима. Постоје знакови да је свет дошао до конца, јер деца више не слушају родитеље” – настао је око 4000. године пре нове ере, а уклексао га је непознати египатски свештеник на надгробном споменику. Сумери, један од најстаријих народа, чија је цивилизација заснована око 3500. године пре нове ере на простору река Тигар и Еуфрат у Месопотамији, предвиђали су скору пропаст света на основу пораста друштвено неприхватљивог понашања младих. Један од најстаријих и најзначајнијих законика јесте Хамурабијев законик (писан око 2270. године п. н. е.), а добио је име по вавилонском цару Хамурабију (1793–1750. године п. н. е.). Тај законик садржи бројне одредбе из области кривичног права у којима се помињу казне за младе који не слушају своје родитеље. У старој Кини и старом Риму деца млађа од седам година нису могла бити кривично одговорна за учињено противправно дело.

У осталим епохама развоја људског друштва мењали су се облици криминалитета младих, али и друштвена реакција на неприхватљиво понашање младих, односно на малолетнички криминалитет. Током средњег века малолетни учиниоци кривичних дела блаже су кажњавани јер су их сматрали преступницима у процесу одрастања. У германском праву деца млађа од седам година нису могла бити кривично одговорна, а деца између 7 и 12 година могла су бити кажњена, али блажим казнама.

У новом веку постојале су оштре казне за малолетне учиниоце кривичних дела, посебно у Енглеској, и то у виду: затвора, интернације (300 деце на Еуријалису 1829. године), одвајања од породице, новчане казне и смртне казне (крађа већа од 12 пенија).

Савремено доба доноси постепене промене у систему друштвено-правних активности које се односе на друштвено неприхватљиво понашање младих – од крајње строгог реаговања до хуманијег поступању према малолетној популацији.

Оно што свакако представља огроман напредак јесте третирање кривичноправног положаја малолетних делинквената одвојено од кривичноправног положаја одраслих лица. За црногорску државу карактеристична је дугогодишња традиција обичајног права, писаног законодавства и судске праксе, али исто тако и малолетничке делинквенције. Први подаци о судовима, који су појединачно судили и малолетницима, везују се за почетак 17. века. Закоником општим црногорским и брдским из 1798. године питање малолетничке делинквенције није посебно обрађено. Само се у једном члану помиње да су малолетници и душевно оболела лица били ослобођени од кривичне одговорности. У Законнику општем земаљском из 1855. године не обрађује се посебно питање малолетника нити њихова кривичноправна одговорност. То питање регулисано је тек 1906. године Кривичним закоником за Књажевину Црну Гору. Од стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године, у чији састав је ушла и Црна Гора, па све до 1977. године у Црној Гори није постојао посебан закон који би регулисао кривичноправни положај малолетних лица и њихову кривичноправну одговорност. На основу Устава Социјалистичке Републике Црне Горе (Сл. лист СР ЦГ, 5/74) донет је Кривични закон Републике Црне Горе, који је ступио на снагу 1. јула 1977. године. Њиме је установљен целовит систем кривичноправног положаја малолетника у Социјалистичкој Републици Црној Гори. Након стварања Савезне Републике Југославије, у Црној Гори је 1993. године донет нови Кривични закон, у којем су одредбе које су се односиле на малолетне починиоце кривичних дела скоро у потпуности преузете из Кривичног закона Социјалистичке Републике Црне Горе из 1977. године. Скупштина Црне Горе 20. децембра 2011. године донела је Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку и њиме се уређује поступање према малолетнику као учиниоцу кривичног дела и малолетнику као учеснику у поступку.

Глобална економска и социјална криза утицале су на пораст криминалитета младих у целом свету, а посебно у земљама у развоју и земљама у транзицији. Потреба да се на научној основи сагледају етиолошке и феноменолошке карактеристике криминалитета младих у Црној Гори определила

нас је за обраду теме *Криминалитет младих у савременим социоекономским условима на подручју Црне Горе (1990–2014)*.

1.1. Проблем истраживања

Малолетничка делинквенција социолошко - криминолошки се издваја као посебна категорија у оквиру општег криминалитета, због специфичности везаних за: биолошке, психо-социјалне, криминално-политичке факторе, као избог посебног места које малолетна лица имају у правном систему.¹

У литератури се под малолетничком делинквенцијом подразумева велики број разноврсних понашања малолетника - од неприлагођеног до криминалног. При томе, у употреби су различити називи за означавање ове појаве, као на пример, преступништво малолетника, васпитна запуштеност, друштвена неприлагођеност, асоцијалност, беспризорност, морална посрнулоост, хулиганства и сл.²

Исти аутор дефинише малолетничку делинквенцију као "... свако понашање појединаца или група младих које је противдруштвено, односно друштвено неприхватљиво понашање, тј. којим се крше правне или моралне норме одређеног друштва и које, када је друштвено видљиво, изазива спонтано или организовано друштвено реаговање у намери да се заштите друштвена добра и вриједности, а и сами актери друштвеног понашања". За малолетне преступнике се претпоставља да крше три врсте норми: кривичноправне, прекршајне, те моралне (асоцијално понашање).³

Малолетничка делинквенција у садржајном и методолошком смислу представља педагошко усклађен процес узрочног објашњења преступничког и делинквентног понашања младих, његове видове и појавне облике, организационо-оперативне методе и поступке у циљу спречавања и сузбијања, као и превентивно-васпитне мере и радње у пеналном и постпеналном поступку са овом специфичном категоријом малолетника.⁴

¹ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 222.

² Јашовић, Ж. (1983). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 49.

³ Ибидем, стр. 61.

⁴ Крстић, О. (2009). *Малолетничка делинквенција*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту, стр. 21.

Малолетничка делинквенција као друштвено неприхватљиво понашање младих саставни је део криминалитета уопште иако има своје специфичности. Она представља сложену, динамичну и специфичну друштвено негативну појаву са низом етиолошких и феноменолошких карактеристика различитих од криминалитета пунолетних учиниоца кривичних дела. У последње време малолетничка делинквенција постаје све значајнији и актуелнији социјални проблем како у националним тако и у међународним оквирима.

Делинквентно понашање малолетника веома негативно се одражава на појединца, породицу, локалну заједницу и на целокупно друштво. Данас, криминалитет младих је у константном порасту и представља посебан друштвени проблем у многим економско развијеним земљама, земљама у развоју, као и у неразвијеним земљама. Удео малолетничке делинквенције у криминалитету уопште разликује се од земље до земље. Претежно се креће од 20% до 25%, али има земаља у којима је удео малолетничког криминалитета у укупном криминалитету и до 50%.⁵

На међународном нивоу велика пажња се посвећује сузбијању криминалитета младих јер је очигледно да укључивање најмлађих у криминалне активности угрожава будућност нових генерација, али и очување система вредности на коме друштвени поредак почива. Тако посматран, са многих аспеката, криминалитет малолетника објективно представља већи друштвени проблем од криминалитета пунолетних лица.⁶

Криминалитет младих, односно малолетничка делинквенција, представља предмет посебног друштвеног интересовања у Црној Гори, као и у другим земљама. Већ дуже време, у црногорском друштву малолетна популација одраста у условима социјалне, политичке, економске и моралне кризе, незапослености, културног заостајања, институционалне дезорганизације, периода транзиције (која неминовно раслојава грађане на богату мањину и сиромашну већину), кризе породице, кризе образовног система итд.

Негативне последице рата који се одвијао на овим просторима (губитак најближих, разорена породица, разорена кућна огњишта, интензивна миграциона кретања итд.) довеле су до погоршања стања у свим друштвеним системима, а

⁵ Бошковић, М. (2006). *Криминологија*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 78.

⁶ Радуловић, Љ. (1999). *Криминална политика*. Београд: Правни факултет, стр. 169.

последица тога је и стални пораст пријављених, оптужених и осуђених малолетних лица (мушког и женског пола) учинилаца кривичних дела у Црној Гори.

Проблем истраживања заснива се на претпоставци да потенцијални узроци даљег квалитативног и квантитативног пораста криминалитета младих у Црној Гори лежи у динамичким друштвеним и политичким променама и општим друштвеним условима. Деца и млади у савременом црногорском друштву одрастају у условима транзиције, која доноси снажне друштвене промене и кризе. Због своје специфичности, криминалитет младих према полу захтева мултидисциплинарни приступ истраживању етиологије тог криминалитета, односно факторе ризика (узроци и услови) који утичу на друштвено неприхватљива понашања (предделинквентно и делинквентно понашање), као и феноменолошке карактеристике (обим, појавни облик, динамика и структура). Криминалитет младих данас поприма све сложеније и безобзирније облике понашања.

1.2. Предмет истраживања

1.2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања

Предмет истраживања обухватиће све важније аспекте криминалитета младих у Црној Гори у посматраном периоду, где је дошло до великих промена у друштвеном, политичком, економском и социјалном систему.

Специфичности криминалитета младих огледају се у индивидуалности малолетних лица учиниоца кривичних дела, кроз њихове социодемографске одлике, као и специфичности у етиологији и феноменологији таквог понашања.

Криминалитет младих, као негативна друштвена појава, био је и биће предмет бројних интердисциплинарних истраживања која спроводе истраживачи у различитим наукама и научним дисциплинама. Овако формулисан предмет истраживања подразумева мултидисциплинарни приступ зато што садржи питања која су релевантна за већи број друштвених наука, почев од криминологије, психологије, социологије, права, економије, биологије, медицине итд.

Досадашња истраживања су открила бројне етиолошке и феноменолошке аспекте криминалитета младих, али још увек има простора за спровођење различитих истраживања у тој области.

По својој структури, рад се може поделити на теоретски и емпиријски део. У теоретском делу рада објашњени су основни појмови, дефиниције, етиолошке и феноменолошке карактеристике криминалитета и кривичноправног положаја малолетника у Црној Гори. У емпиријском делу рада коришћене су квантитативне и квалитативне методе како би се спознале етиолошке и феноменолошке карактеристике криминалитета младих.

Када је о криминалитету младих реч, веома је значајно правовремено уочити, открити и предвидети одређене етиолошке, индивидуалне и социјалне факторе ризика, као и феноменолошке карактеристике делинкветног понашања. Крајњи циљ је – боље разумевање, спречавање и сузбијање неприхватљивог понашања младих.

1.2.2. Теоријско одређење предмета истраживања

Криминалитет младих, као посебна социолошко-криминолошка категорија, изазива велику пажњу истраживача из разних научних дисциплина. Њихова истраживања фокусирана су на: етиологију, феноменологију делинкветног понашања, виктимологију, превенцију и третман, као и на евалуацију различитих третманских активности према малолетним преступницима. Према Националном програму за превенцију неприхватљивог понашања деце и младих у Црној Гори, неприхватљиво понашање младих јесте негативна друштвена појава коју одређују три кључна критеријума: 1) понашање које се битно разликује од понашања већине осталих младих лица дотичне средине; 2) понашање које представља штетност и/или опасност за појединца – субјекта понашања, али и за његову околину; 3) понашање које захтева додатну организовану стручну и ширу друштвену помоћ, без које није могуће реално претпоставити да ће млади човек успети превазићи такво понашање.⁷

У научној и стручној литератури, под криминалитетом младих подразумева се широк спектар неприхватљивог друштвеног понашања

⁷ www.infomladi.me, преузето 11.7.2015.

малолетних лица (од неприлагођеног до криминалног), а за ту појаву користе се различити називи: малолетничко преступништво, васпитна запуштеност, васпитна занемареност, морална посрнулоост, малолетничка делинквенција, хулиганство итд. Такође, постоје и различити приступи приликом објашњења криминалитета младих. Преовлађују два схватања малолетничке делинквенције: шире (екстензивно) и уже схватање. О томе ће бити речи у четвртом поглављу.

За потребе овог истраживања користимо ужу дефиницију појма криминалитета младих јер је одређенија и прецизнија. Теоријско одређење истраживања засновано је на интердисциплинарном становишту криминолошких, социолошких, психолошких и кривичноправних наука.

1.2.3. Операционално одређење предмета истраживања

У циљу што потпуније обраде теме, рад је систематизован у следеће делове: 1. Уводна разматрања; 2. Теорије о етиологији криминалитета; 3. Савремени социоекономски услови и криминалитет младих; 4. Појам и карактеристике криминалитета младих; 5. Малолетнички криминалитет у Црној Гори; 6. Компаративна анализа криминалитета пунолетних и малолетних лица у Црној Гори у периоду од 1990. до 2014. године; 7. Етиологија криминалитета младих; 8. Анализа феноменологије криминалитета младих према полу у периоду од 1990. до 2014. године; 9. Резултати и анализа истраживања фактора ризика за настанак и развој криминалитета младих према полу у Црној Гори; 10. Виктимизација пунолетних и малолетних лица; 11. Појам и карактеристике малолетничких кривичних санкција у Црној Гори у периоду од 1990. до 2014. године; 12. Закључна разматрања, Литература и Прилози.

У првом поглављу дају се уводна разматрања проблема истраживања, предмет истраживања, циљеви истраживања, хипотетички оквир истраживања, методе истраживања и научна и друштвена оправданост истраживања.

Друго поглавље се односи на теорије о етиологији криминалитета – од почетних криминолошких мисли, од античког доба, преко средњег века, ренесансе, до антрополошких теорија. Посебан акценат је стављен на: биолошко-психолошке теорије о криминалитету, психопатолошке теорије, психолошке теорије, социолошке теорије, мултифакторски приступ, као и теорије конфликта.

У трећем поглављу се разматрају савремени социоекономски услови који су настали глобалном финансијском и економском кризом (пад друштвеног производа, инфлација, сиромаштво највећег дела становништва, распад система вредности итд.), која дуго траје и има велики утицај на пораст криминалитета младих у Црној Гори.

Четврто поглавље се односи на објашњења основних појмова криминалитета младих, анализира се криминалитет младих кроз различите епохе, почев од првобитне људске заједнице, преко старог и средњег века, до новог века. Обрађују се биолошке, психолошке и социолошке особине криминалитета младих, као и старосне границе малолетства.

У петом поглављу се разматра криминалитет младих у Црној Гори. Говори се о адолесцентима као ризичној групацији, чији је главни проблем изградња властитог идентитета. Посебно се бавимо објашњењем типологије криминалитета младих, као и рецидивизмом малолетника.

Шесто поглавље се односи на емпиријска истраживања укупног криминалитета у Црној Гори од 1990. до 2014. године, а на основу анализе садржаја документације надлежних државних институција о пријављеним, оптуженим и осуђеним пунолетним и малолетним учиниоцима кривичних дела према полу у Црној Гори. Компаративном анализом обухваћени су обим, динамика и структура пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела према полу и утврђени су трендови укупног криминалитета у Црној Гори за посматрани период.

Седмо поглавље (које са осмим и деветим поглављем представља главни део докторске дисертације) односи се на етиологију криминалитета младих. Обрађују се различита одређења појма етиологије криминогених фактора ризика са аспеката биолошке, психолошке и социолошке теорије. Објашњавају се егзогени и ендогени фактори ризика који могу утицати на неприхватљиво понашање младе популације у Црној Гори.

У осмом поглављу дају се појмовно одређење и карактеристике феноменологије криминалитета младих, примењују се квантитативне методе за дескрипцију феноменолошке анализе, презентују се и интерпретирају резултати

емпиријског истраживања: обима, динамике и структуре криминалитета младих према полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године.

У деветом поглављу за емпиријска истраживања криминалитета младих као масовне друштвене појаве и појединачног понашања користе се квалитативне методе да би се истражили и анализирали егзогени и ендегени фактори ризика који представљају узроке, услове и поводе за неприхватљиво друштвено понашање малолетних лица. На основу добијених резултата истраживања даје се предлог одговарајућих превентивних програма за спречавање или сузбијање неприхватљивог понашања малолетних лица. У емпиријским истраживањима строго су поштована правила једног криминолошког истраживања, уз приказивање резултата дескриптивном статистиком кроз табеле и графиконе.

Десето поглавље се односи на виктимологију. У кратким цртама говори се о: настанку, развоју, појму, дефиницији, значају и задацима виктимологије, као и о виктимитету у Црној Гори и реаговању на виктимизацију.

Једанаесто поглавље се односи на појам и карактеристике малолетничких кривичних санкција у Црној Гори, а обрађује се законско поступање према малолетном лицу као учиниоцу кривичног дела и учеснику у поступку.

У дванаестом поглављу се разматрају резултати и доприноси истраживања, као и предлог мера и метода за превазилажење и смањење криминалитета младих као негативне друштвене појаве, и предлажу се смернице за даља истраживања.

1.2.4. Просторно и временско одређење предмета истраживања

У просторном смислу, истраживање ће обухватити територију: Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (1990-1991), Савезне Републике Југославије (1992-2006) и Црне Горе (2006-2014).

Предмет истраживања, са временског аспекта, обухвата период од 1990 до 2014. године.

1.2.5. Дисциплинарно одређење предмета истраживања

Криминалитет младих као неприхватљиво понашање младих мора се разматрати мултидисциплинарно, користећи знања из различитих теоријских дисциплина (криминалистика, социологија, психологија, социјална психологија, право, биологија, социјална политика итд.).

1.3. Циљеви истраживања

Основни циљеви овог рада јесу да се, на основу емпиријских истраживања, применом квантитативних метода, дође до сазнања о етиологији, о феноменологији криминалитета младих у црногорском друштву, као и да се научно опишу општа обележја криминалитета младих.

У оквиру основног циља могу се издвојити и потциљеви:

1) Компаративном методом доћи до информација о обиму, структури и динамици криминалитета пријављених, оптужених и осуђених пунолетних и малолетних лица према полу у Црној Гори у посматраном периоду и формирати властите ставове и закључке.

2) На дескриптивно-аналитички начин указати на основне карактеристике етиолошких и феноменолошких карактеристика малолетничког криминала у Црној Гори.

3) Компаративном методом доћи до релевантних феноменолошких информација о обиму, динамици и структури криминалитета пријављених, оптужених и осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у Црној Гори у посматраном периоду, са посебним нагласком на криминалитет малолетница.

4) Научно-емпиријским истраживањем ће се идентификовати и објаснити важни егзогени и ендогени етиолошки криминални фактори ризика (варијабле) и њихов утицај на појаву и развој малолетничког криминала у Црној Гори.

5) На основу емпиријских резултата развијати и осмишљавати превентивне програме за елиминисање или ублажавање специфичних етиолошких фактора ризика, узрочника криминалног понашања малолетних лица.

1.4. Хипотезе

У складу са предметом рада, постављеним циљевима и задацима истраживања формулисане су следеће хипотезе:

1.4.1. Основна хипотеза

Економска, политичка, социјална и морална криза представљају изворе значајних етиолошких фактора ризика за настанак и развој криминалитета младих.

1.4.2. Посебне хипотезе

1) Криминалитет младих је негативна друштвена појава која се јавља код малолетника са нижим социоекономским статусом и који потичу из дефицијентних и деградираних породица.

2) Одсуство стабилног система вредности доводи до повећања тренда криминалитета младих.

3) У односу на криминалитет пунолетних учинилаца кривичних дела малолетни учиниоци кривичних дела су заступљени у знатно мањем проценту.

4) У структури криминалитета младих најзаступљенија су кривична дела против: имовине, безбедности јавног саобраћаја и јавног реда и мира.

5) Егзогени етиолошки криминални фактори ризика имају велики утицај на развој криминалитета младих, због биолошких, психолошких и социјалних особености малолетништва као развојног доба.

6) Обим и динамика криминалитета малолетница је знатно мањи од обима и динамике криминалитета малолетника.

7) Код криминалитета малолетница у периоду адолесценције велик је проценат присуства патолошких појава.

8) Континуирани је пораст броја малолетних лица зависних од психоактивних супстанци у Црној Гори.

9) Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку Црне Горе значајно доприноси осавремењавању, унапређењу, флексибилности и хуманости система казни. Он фаворизује алтернативне санкције и прибегава институционализацији само као крајњем расположивом решењу.

1.5. Методе истраживања

Израда рада, поставка и разрада, као и општа истраживања, базираће се на одређеним научно-истраживачким методама које се користе у криминологији и

другим научним дисциплинама. Основне методе емпиријског истраживања које ће се користити:

- анализа садржаја документације надлежних државних институција као што су: Републички завод за статистику - МОНСТАТ, Основни судови, Установе социјалне и дечије заштите и Министрство унутрашњих послова Црне Горе. Због комплексности проучавања криминалитета младих, користиће се још и следеће истраживачке методе: преглед научне и стручне домаће и стране литературе, анализа релевантних домаћих и страних законских прописа и правних докумената, метод секундарне анализе, као и историјски метод,

- у складу са предметом и циљем рада примениће се компаративна метода, односно упоредна анализа пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела према полу у Црној Гори у периоду од 1990 до 2014. године,

- у истраживању етиолошких егзогених и ендегених фактора ризика криминалитета младих користиће се квалитативне методе, а од техника за прикупљање података користиће се посебно дизајнирани структурирани упитник са детаљно структурираним питањима, односно варијаблама за потребе овог истраживања,

- у емпиријском делу рада биће коришћене квантитативне методе за дескрипцију феноменолошке анализе обима, динамике и структуре криминалитета о пријављеним, оптуженим и осуђеним малолетним учиниоцима кривичних дела према полу и врсти кривичног дела у Црној Гори у посматраном периоду,

- за прикупљање, систематизацију, обраду, анализу и приказивање података користиће се дескриптивне статистичке технике, резултати истраживања биће презентовани текстуално, табеларно и графички, а користиће се софтверски пакети: Statistical Package for the Social Sciences - SPSS for Windows 20 и Microsoft Office Excel 2010.

1.6. Научна и друштвена оправданост истраживања

Узимајући у обзир предмет рада, циљеве и методе истраживања, као и актуелност теме рада, научна оправданост се огледа у мултидисциплинарном приступу комплексној проблематици криминалитета младих, односно

малолетничке делинквенције. Посебан акценат је дат на криминалитет малолетница јер истраживања о поремећају у понашању малолетница ретко су спровођена.

Применом метода емпиријске науке идентификоваће се етиолошки криминогени фактори ризика (егзогени и ендегени), који представљају узроке и корелате криминалитета младих. Научно-емпиријским истраживањем ће се разматрати, проучити и сазнати феноменолошке карактеристике криминалитета младих: обим криминалитета, појавни облици криминалитета, структуру и динамику криминалитета у Црној Гори у посматраном периоду. Добијени резултати научно-емпиријским истраживањима могу бити добра основа за будућа научно-емпиријска истраживања криминалитета младих.

Ова истраживања су друштвено оправдана јер пружају релевантне, концизне и важне информације о кључним етиолошким факторима ризика, процену ризика и факторима заштите који смањују вероватноћу настанка криминалног понашања. На основу добијених резултата надлежни државни органи могу да планирају и реализују ефикасни и ефективни вишестепени превентивни програм (примарна, секундарна и терцијарна превенција) за малолетна лица на националном нивоу.

2. ТЕОРИЈЕ О ЕТИОЛОГИЈИ КРИМИНАЛИТЕТА

Криминологија је интердисциплинарна наука која интегрише више научних дисциплина као што су: антропологија, биологија, криминалистика, психијатрија, психологија, социологија..., а које су развиле посебне теорије криминологије (антрополошке, биолошке, психолошке, социолошке...) у циљу објашњења настанка и постојаности криминалног понашања пунолетних и малолетних лица. Криминологија као хуманитарна наука има сталну тенденцију еволуирања, мењања и прилагођавања укупним променама друштвеног живота и системима вредности које владају у окружењу.

У криминолошкој литератури се порекло омладинске делинквенције различито објашњава. Разни аутори и школе га третирају на свој начин-као социолошки, социокултурни, економски, биолошки, психолошки, психопатолошки, медицински или правни феномен. Сходно томе, појму „криминогени фактор“ се дају веома различита схватања, која би требало да воде истом циљу-објашњењу етиологије малолетничке делинквенције.⁸

Узроци малолетничке делинквенције се у теорији објашњавају на различите начине, а основа особености различитих објашњења основних фактора који доводе до упуштања малолетника у вршењу кривичних дела јесте да се у основи ради о веома сличном посматрању узрока те појаве, као што се чини и приликом формулисања етиолошких анализа усмерених ка објашњавању узрока криминалитета уопште.⁹

Етиолошко подручје криминалитета и делинквенције младих је, међутим, изузетно сложена област изучавања ових феномена. Отуда је природно што су се у процесу развоја људске мисли и сазнања јавиле многе теорије и други покушаји усмерени у правцу узрочног објашњења криминалитета и делинквенције. И у савременој криминолошкој науци разни аутори прилазе овој проблематици из различитих углова и са различитих теоријско-концептуалних позиција, тако да су и у новијој криминолошкој, социолошкој и педолошкој литератури присутна различита схватања и теорије које претендују да објасне криминални феномен.¹⁰

⁸ Милутиновић, М. (1990). *Криминологија*, Београд: Савремена администрација, стр. 249.

⁹ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 27.

¹⁰ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр.160.

Полазећи од бројних праваца у криминолошким теоријама које су покушале да објасне узроке криминалног понашања пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела и понуђена решења у сузбијању криминалитета као друштвене негативне појаве. Даље излагање ће обухватити основне теоријске правце: мисли о криминологији у античко доба и средњем веку, класична школа/теорије, позитивистичка школа, антрополошка теорија, биолошко психолошке теорије, психопатолошке теорије, психолошке теорије, социолошке теорије, мултифакторски приступ.

2.1. Развој криминолошких теорија

2.1.1. Мисли о криминологији у античко доба и средњем веку

Криминолошке теорије датирају од почетка криминолошких мисли, односно од античког доба, где су се познати филозофи Платон (427–347 п. н. е.) и његов ученик Аристотел (384–347 п. н. е.) бавили злочином преступника и њиховим кажњавањем. У свом делу „Закони” Платон разматра злочин преступника (крађа и убиство) и залаже се да судија приликом изрицања казне узме у обзир унутрашње факторе (психа, слабост, незнање, гнев итд.) због којих је извршен злочин и на основу њих донесе пресуду. Он се залагао за потпуност закона, да судија треба да дословно примењује закон како би се њихове слабости отклониле.¹¹ Аристотел је сматрао да је злочин последица моралне покварености учиниоца, али је истицао и утицај друштвених чинилаца. Одлуку о извршењу дела, појединац доноси зависно од личне користи коју му она доноси. Отуда, казном га треба застрашити како би од дела имао више штете него користи. Овај

¹¹ „Ко буде затечен пљачкама храма, ако је роб или странац, нека на лицу и рукама буде жигосан знаком свога злодела, нека прими толико удараца бичем колико одреде суци и нека наг буде истеран изван граница земље. Можда ће се, наине, када претрпи ту казну, опаметити и поправити. Та никаква казна наметнута на темељу закона нема као циљ неко зло, већ постиже управо једно од овога: или поправља оног ко је кажњен или му смањује злоћу. А ако се када покаже да је неки грађанин починио нешто такво, наине, да се каквим превеликим и неизрециво тешким злочином огрешно о богове или родитеље или о државу, судија има сматрати да се тај не може више поправити, узимајући у обзир како је од малих ногу имао ваљан одгој и васпитање, а ипак се није суздржао од најстрашнијих дела. Казна за таквог човека нека буде смрт, најмање зло, а његов сраман завршетак и бацање леша изван граница земље, корисно ће послужити осталим члановима као пример за опомену. Када се ради о смртној казни, судије морају бити чувари закона заједно са судом одабраним међу најврснијим државним чиновницима за претходне године. Платон (1957), *Закони*, Загреб: Култура, стр. 266–268.

се грчки филозоф сматра зачетником утилитаризма у области сузбијања злочина.¹²

У средњем веку појавили су се црквени мислиоци (Свети Августин и Свети Тома Аквински) који су злочин сматрали грехом, а кажњавање оправданим и да оно представља искупљење за учињено зло. Познати црквени учитељ и филозоф Свети Августин (354–430) у делу „Божја држава” (*De civitate Dei*) описује своје основне мисли о вери и историји. Он испуњење људи и историје види у дешавању у оностраном свету, а живот у оностраном свету за њега представља ходочашће испуњења небеског спасења. Према њему, небеско спасење треба да омогуће људске институције својим усвојеним вредностима, а циљ кажњавања представља испаштање и откупљивање за извршено дело.

Свети Тома Аквински (1225–1274) оправдавао је ретрибуцију кроз примесе: грех је израз воље човека; грешник је дужник у односу на казну; казна треба да буде сразмерна греху који је учињен.¹³

После средњовековних мислилаца, који су заступали црквени мистицизам, појавили су се ренесансни мислиоци, који су посматрали зло као урођену природну појаву, а не као божанску силу. Познати ренесансни писци су: Николо Макијавели (*Niccolo Machiavelli*, 1469–1527), за кога су сви аутори истицали да је „дете свога времена, типичан представник ренесансе”¹⁴, Томас Мор (*Thomas More* 1477–1535), Хуго Гроције (*Hugo Grotius*, 1583–1645), Франсис Бејкон (*Francis Bacon*, 1561–1626), Барух Спиноза (*Baruch Spinoza*, 1632–1677), Габријел Тард (*Gabriel Tarde*, 1843–1904), Шарл Монтеѕкје (*Charles de Montesquieu*, 1689–1755), Жан Жак Русо (*Jean-Jacques Rousseau*, 1712–1778). Њихово учење се неће разматрати.

2.1.2. Класична школа

Током друге половине 18. века појавила се класична криминолошка школа, или класична теорија (која се често назива „слободна воља”), израсла из реакције на дотадашњи средњовековни систем права, правде и казне, односно из система кривичног правосуђа. Средњовековни систем правосуђа се одликовао суровошћу

¹² Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет, стр. 18.

¹³ *Ibidem*, стр. 19.

¹⁴ Касирер, Е. (1972). *Мит о држави*. Београд: Нолит, стр. 146.

и немилосрдношћу, посебно према сиромашном становништву. У зависности од учињеног кривичног дела казне су биле драконске: спаљивање на ломачи, одсецање појединих делова тела, жигосање, бичевање, протеривање итд. Оснивачи класичне школе су: Чезаре Бекарија (Cesare Beccaria, 1738–1794) и Џереми Бентам (Jeremy Bentham, 1748–1832). Обојица су били на челу покрета за људска права и слободне воље у својим земљама. Чезаре Бекарија је италијански криминолог, правник, филозоф, политичар и писац познатог есеја „О злочинима и казнама” (*Dei delitti e delle pene*, 1764). Залагао се за хуманост, доследност, рационалност, законитост и легитимност норми кривичног права, као и за укидање смртне казне. Енглески филозоф, правник и политички реформатор Џереми Бентам је био оснивач утилитаризма као етичког система. По њему, циљ треба да је „што већа срећа за што већи број”, а радећи на општем добру, радимо и на сопственом.¹⁵ У делу „Увод у принципе морала и законодавства” (*Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1789), Бентам даје детаљне елементе класичне утилитаристичке теорије која би послужила за развој нове теорије кривичног закона, што би омогућило благостање свим члановима заједнице, као и хумани третман и превенцију осуђеним лицима у казним установама. Треба рећи да се он залагао за кажњавање оних који су направили криминално дело и да казна мора да буде већа од задовољства учињеним кривичним делом. Допринос класичној теорији дао је Немац Анселм Фојербах (Anselm Feuerbach, 1775–1830), поставивши теорију о циљу казне, односно теорију генералне превенције психолошком принудом. Фојербах се залагао за доследно спровођење принципа законитости, на које наслања своје учење о казни. Да би казна одвраћала од извршења кривичног дела, мора бити:

- законом унапред прописана (*nulla poena sine lege*),
- претпоставка кажњавања је да је извршен злочин (*nulla poena sine crimine*),
- претња казном мора бити озбиљна и зато се њоме мора казнити сваки злочин (*nullum crimen sine poena legali*).¹⁶

¹⁵ Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета, стр. 949.

¹⁶ Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет, стр. 24.

Представници класичне школе су свој приступ базирали на поставкама да је криминално понашање пунолетних и малолетних лица њихов слободан избор (слободна воља), али и казна мора бити адекватна почињеном криминалном делу. Они су први почели системски размишљати о злочину, о методама његовог сузбијања и систему кажњавања, а на основу својих запажања поставили су принципе законитости и легитимности кривичног правосудног система (без драконских казни). Класична школа је имала своје критичаре у френолозима (френологија је наука о лобањи) и позитивистима, који су јој замерали да посматра кривично дело, учиниоца кривичног дела и казнене репресије као правну категорију, а не као реалне системе на које делују ендогени фактори и који имају различиту личност.

Малолетничком делинквенцијом су се бавиле и економске теорије, које су биле међу најранијим класичним теоријама, а заступале су мишљење да су малолетници рационална и интелигентна лица који имају могућност слободног избора између последица, трошкова и користи од почињеног кривичног дела. Делинквентно понашање малолетника је њихова свесна одлука избора задовољства, односно добити, и последица изрицања казnenих мера.

У 20. веку су се појавиле школе које су своја схватања базирале на класичним школама као што су: савремени неокласицизам, теорија рационалног избора, теорија застрашивања/одвраћања, теорија рутинске активности, еклектичка школа, десни реализам. Ове школе у раду се неће разматрати.

2.1.3. Позитивистичка школа

Динамичке промене које су се дешавале у деветнаестом веку од политичке слободе, једнакости, војних преврата, револуција, индустријске револуције, до духовне револуције која се одликовала новим вредносима и нормама, иницирале су и настанак позитивистичке школе криминологије која је добила име по позитивној филозофији (основао је француски филозоф Огист Конт (Auguste Comte, 1798-1857)). Позитивистичка школа криминологије се базира на филозофском детерминизму где се користе објективна научна истраживања о утицају одређених људских особина на криминално понашање, за разлику од класичне школе где је заступљен индетерминизам где је приступ криминалу

субјективан и где пунолетна и малолетна лица имају слободну вољу криминалног понашања.

У раним позитивистичким ставовима могу се запазити две основне оријентације:

- представници прве преокупирани су размерама и дистрибуцијом криминалитета у друштву и сматрају злочин последицом деловања спољних, пре свега социјалних чинилаца. Најзначајнијим представницима таквог приступа сматрају се оснивачи криминалне статистике Guerry и Quetelet чијим је радовима зачета "криптографска школа", неће се разматрати.

- Злочин је производ или израз конституције појединца, кажу заступници другог смера. Развоју ове оријентације изузетан допринос дали су тројица родоначелника италијанске школе и оснивача криминологије - Ломбросо, Фери и Гарофало (лекар, професор кривичног права и судија). Њихов значај најјасније је изразио Schaffer /1969/ који их назива "Светим тројством криминологије".¹⁷

2.1.3.1. Антрополошка теорија

Претечу криминалне антропологије представља рад „Људска физиономија” (*De humana physiognomonia libri*, 1586) италијанског научника Ђамбатисте дела Порта (Giambattista della Porta, 1535–1615). Он, на основу својих истраживања, говори о односу физичких карактеристика лица и природних склоности и карактеристика посматране особе. Крајем 18. и почетком 19. века појавила се нова дисциплина – френологија¹⁸, чији су представници швајцарски теолог Јохан Каспар Лаватер (Johann Kaspar Lavater, 1741–1801) и аустријски лекар Франц Јожеф Гал (Franz Joseph Gall, 1758–1828). Они су на основу мерења облика људске лобање (прстима, метром или краниометром), доказивали да су људски карактер/понашање и менталне способности у корелативним односима са обликом његове главе. Можемо закључити да су представници френологије поставили основу за даљи развој антрополошке школе, односно биолошке школе за криминологију.

¹⁷ Ибидем, стр. 30.

¹⁸ Френологија потиче од грчких речи *phren* (душа) и *logia* (наука) о лобањи. На основу спољних карактеристика лобање може се закључити интелект и карактер одређеног лица.

Италијански универзитетски професор, лекар, антрополог, форензичар и криминолог јеврејског порекла Чезаре Ломброзо (Cesare Lombroso, 1835–1909) творац је антрополошке теорије криминологије, а познат је и по својој теорији „рођени злочинац”. Он је прва истраживања имао на лешевима криминалаца (лобање и кости), а касније и на живим затвореницима који су издржавали казне у италијанским затворима, и то тако што је вршио детаљна анатомска мерења (главе, екстремитета, вилице, чела итд.). Добијене податке поредио је са подацима обичних људи и закључио је да криминалци поседују одређене физичке карактеристике, односно атавистичке црте (јаке екстремитете, оштре зубе, неправилан нос, ситне очи, ниско чело, густе обрве, клемпаве уши, широка и избочена вилица, длакавост тела итд.) које се разликују од физичких карактеристика нормалних људи. У делу „Човек злочинац” (*L'Uomo Delinquente*, 1876) он развија своју концепцију која почива на две основне тезе:

- да је генијалност прикривен облик епилепсије и
- да постоји један број људи који се рађају са злочиначким инстинктом и који оличавају дегенерацију људске врсте.¹⁹

Чезаре Ломброзо је извршио типологију криминалаца у пет група:

- рођени злочинци су злочинци са анатомским, физиолошким и психичким аномалијама које су наследили од предака, и они чине најтежа кривична дела,
- душевно болесни криминалци, као што име каже, јесу криминалци који болују од душевних болести. Ломброзо их је поделио на: моралне лудаци (људи са закржљалим моралним чулом који импулсивно извршавају кривична дела) и душевно болесне кривце (људи који под дејством процеса душевног обољења врше кривична дела),
 - криминалци из навике (људи са урођеним диспозицијом за криминал),
 - криминалци из страсти (људи који врше кривична дела у стању душевне неравнотеже, узбуђења, беса, фрустрација, разјарености итд.),
 - случајни криминалци (људи који немају урођених и стечених склоности за криминално понашање). Ломброзо их дели на: праве криминалоиде и псеудокривце.

¹⁹ Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет, стр. 33.

Ломброзо, оснивач антрополошке школе криминалистике, приметио је да су велики број кривичних дела починила ванбрачна деца „грешних” родитеља или сирочићи. Поред утицаја наследних фактора на појаву кривичног понашања, он истиче значај васпитања и образовања детета у сопственој породици. Лоше васпитање може да изазове изопачене инстинкте који су генерално највише препознатљиви у детињству, али често могу да се испољавају и у каснијем периоду људског развоја. Ломброзо сматра да процес васпитања треба да се одвија без насиља, јер одрасле особе које су биле изложене екстремно строгом васпитању у детињству имају већу склоност да чине грешке и злочине од оних чији родитељи нису били тако строги.²⁰

Ломброзо је такође спровео одвојена истраживања посматрајући децу без родитеља (находчад) и ванбрачну децу. Веровао је да бунтовничко понашање и недостатак образовања може претворити находчад и усвојену децу у кривичне преступнике. Ломброзо поставља питање: „Како може несрећно дете да се заштити само од зла које се приказује у најсветлијим бојама или, још горе, од зла које је наметнуто од стране родитељског ауторитета, или од лошег примера који му дају родитељи или други надлежни за васпитање детета?” С друге стране, Ломброзо истиче податак да је међу малолетним делинквентима од 1871. до 1872. године било 84% дечака и 60% девојчица који су припадали породицама са усвојеним добрим моралним нормама. Он закључује да многи злочини имају своје аутохтоно порекло и да су многе индивидуе рођене са перверзним склоностима, без обзира на покушаје родитеља да их преваспитају.²¹

Чезаре Ломброзо је у позним годинама, осим физичким особинама криминалаца, у својим истраживањима почео да се бави и факторима средине (животне околности, васпитање итд.) и друштвеним факторима који утичу на човека да постане криминалац.

Значај Ломброзове теорије је у томе што је скренула пажњу науке и праксе на учиниоца кривичног дела као на биће које је подложно утицајима, због чега га

²⁰ Lombroso, C. (1968). *Crime Its Causes and Remedies*. Montclair: Patterson Smith, pp. 303.

²¹ Ibidem, стр. 147

је неопходно проучавати како би се утврдили узроци који су утицали на његово формирање и оријентацију у правцу криминалне активности.²²

Ломброву теорију о рођеном злочинцу одбацили су његови ученици Енрико Фери и Рафаело Гарофало, оснивачи италијанске позитивистичке школе. Енрико Фери (Enrico Ferri, 1856–1929), чије је најпознатије дело „Криминална социологија” (*Sociologiacriminale*, 1884), у својим разматрањима полазио је од услова друштвене средине (породица, школа, васпитање, образовање итд.) и истицао важност примене научних метода као што су методе посматрања и емпирије. Он је сматрао да је криминалитет природна појава на коју делују истовремено различити фактори, као што су:

- антрополошки/унутрашњи фактори (пол, узраст, аномалије органске и физичке конструкције итд.),
- физички фактори (раса, клима, карактеристике земље итд.),
- социјални/друштвени фактори (насељеност становништва, обичаји, религија итд.).

Феридели криминалце, односно делинквенте, разврстава у пет група:

- душевне болеснике/луде (поремећена и психопатолошка лица),
- рођени криминалци (лица која су наследила криминалне особине),
- криминалци из навике (лица која су почела рано да се баве криминалом и под утицајем прилика),
- криминалци из страсти (лица која се одликују осећајношћу и нервозом, а чине криминал под утицајем јаких емоција),
- случајни криминалци (лица која су лакомислена и морално неосетљиве особе).

Рафаело Гарофало (Raffaele Garofalo, 1851–1934), чије је најпознатије дело „Криминологија” (*Criminology*, 1885), заступао је концепт „природног криминалитета” који постоји у друштву независно од законодавства, а који вређа два основна друштвена морална принципа: самилост и поштење.

Гарофало дели злочинце у четири групе:

- типични злочинци/убице (лица са недостатком осећања),

²² Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 271.

- насилници (лица са одсуством самилости),
- крадљивци (лица са недостатком поштења и части),
- похотљивци (лица ниског нивоа моралне енергије).

Гарофало тврди да рођени криминалац и његова/њена склоност ка „насиљу и крвопролићу” могу се препознати по изгледу и другим морфолошким и физиолошким карактеристикама детета. Он посебно наглашава значај „типичне физиономије”, која садржи физичке и моралне елементе за инстинктивног убицу или лопова.²³

Х. Тох истиче да је насиље друштвена реакција која се јавља код људи, без обзира на њихов узраст, обично као одговор на тешкоће и препреке које намећу појединац, група или институција. Насилничко понашање треба посматрати у оквиру социјалних подстицаја који подразумевају одговарајуће мере којима могу допринети социјална реформа и индивидуална рехабилитација.²⁴

Многи савремени криминолози су критиковали и одбацили Ломброзову теорију о рођеном злочинцу. За разлику од њих, његове ставове да криминалитет има антрополошко-биолошку основу прихватили су савремени теоретичари: психијатар и криминолог Вилијам Хили (William Healy, 1869–1963), психијатар Ернст Кречмер (Ernst Kretschmer, 1888–1964), антрополог Ернест Хутон (Ernest Hooton, 1887–1954), психолог Вилијам Шелдон (William Sheldon, 1898–1977), брачни пар криминолога Елеонора Глук (Eleanor Glueck, 1898–1972) и Шелдон Глук (Sheldon Glueck, 1896–1980) итд.

2.2. Биолошко психолошке теорије о криминалитету

Антрополошка теорија је утицала на појаву био-психолошких концепција о криминалитету и на развој криминалне биологије. Очигледна чињеница да је човек истовремено физичко и психичко биће утицала је да се антрополошка схватања допуне истицањем биолошко-психолошко-конституционалног типа делинквента. Аутори традиционалног биолошко-психолошког правца говоре о злочину као изразу одређене биолошко-психолошке конституционалности и повезују грађу тела и карактер (морфолошка карактерологија), функционисање ендокриног система и лучење хормона, ненормалност хромозома и генетичке

²³ Garofalo, R. (1968). *Criminology*. Montclair: Patterson Smith, pp. 201.

²⁴ Тох, Х. (1978). *Насилници (Силеџије)*, Београд: Просвета, стр. 7.

особине (опште наслеђе) са криминалним понашањем. Новије биолошке теорије обухватају: „натуралистичку концепцију”, теорију насиља, теорију агресивности и социобиолошке теорије.²⁵

Инсистирање да се узрок криминалитета тражи искључиво у психофизичкој природи човека налазимо у бројним криминално-биолошким схватањима. Међу тим схватањима можемо поменути: конституционално схватање криминалитета, ендокринолошко схватање и схватање о наслеђивању криминалних диспозиција, или како их Х. Манхеим назива „модерна криминално биолошка школа”.²⁶

Теоретичари биолошких теорија основу за своје тезе и истраживања које су вршили нашли су у радовима о еволуцији врста Чарлса Дарвина (Charles Darwin, 1809-1882), као и у френолошким и антрополошким схватањима. Они заступају тезу да одређени биолошки (физиолошки, биохемијски, неуролошки итд) и генетски фактори (наследни хромозоми, гени итд.) утичу на извршење криминалног дела, а то су фактори који су ван контроле починиоца. Они делинквенцију сматрају „девијантном” или „ненормалном” и она за њих представља производ физичких или психолошких особина, укључујући и коефицијент интелигенције (IQ), као и типове човечјег тела (телесна грађа).

Главни биолошки фактори или биолошки услови од којих зависи развој личности јесу: нервни систем, ендокрини систем и телесна конституција. Они су великим делом одређени наслеђем. Али, спољна средина изазива промене у организму, па и оне утичу на наведене факторе.²⁷

У даљем излагању о биолошким теоријама о криминалитету обрадиће се: телесна конституција и криминалитет, ендокринолошка теорија, ненормалност хромозома и криминалитет, наслеђивање криминалних диспозиција и новије биолошко-психолошке концепције.

²⁵ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 272.

²⁶ Manheim, H. (1970). *Comparative Criminology*. London: Routledge and Kegan Paul, Vol 1.

²⁷ Рот, Н. (1969). *Психологија личности*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, стр. 154.

2.2.1. Телесна конституција и криминалитет

Теорија о телесној конституцији и криминалитету једна је од првих биолошких теорија, а најпознатији представници су Ернст Кречмер и Вилијам Шелдон. Немачки психијатар Ернст Кречмер развио је теорију телесне конституције на основу истраживања односа између телесне грађе и душевних поремећаја на узорку од 4.414 људи. Истраживања је презентовао у свом најпознатијем раду „Телесна грађа и карактер” (1921), где је указао на три типа телесне грађе:

– лептозомни тип/астеничан тип – одликује се слабом дугачком телесном грађом, узаним раменима, малим и узаним грудним кошом, танким мишићима на рукама, а по темпераменту су фригидни, односно хладнокрвни. У највећем броју случајева овај тип припада криминалцима варалицама и лоповима, а њихова заступљеност међу криминалцима је између 40% и 50%,

– атлетски тип – одликује се снажном телесном грађом, средње до високог раста, широким раменима, широким грудима и стабилним темпераментом, који у посебним ситуацијама прелази у стање експлозивности. Атлетски тип криминалаца врши криминална дела против живота и тела/личности (убиства) и сексуалне деликте (силовања), а заступљеност међу криминалцима је као код лептозомног типа,

– пикнички тип – одликује се малим и средњим растом, великом главом, кратким дебелим вратом, гојазношћу итд. Они су по карактеру љубазни и друштвени, а највише извршавају кривична дела проневере (заступљеност 20%), и то у каснијим година живота.

Осим ова три конституционална типа, он додаје још један тип – диспластичан (мешовити тип), а односи се на малу групу криминалаца (заступљеност од 5% до 10%) који имају разне ендокрине поремећаје (маскулинизам, инфантилизам, гојазност итд.), а који врше кривична дела из групе сексуалних деликта.

Вилијам Шелдон је своја истраживања базирао на поставкама Ернста Кречмера, а развио је своју теорију „конституциона психологија”. По њему, типови тела (морфолошке карактеристике људског тела) детерминишу понашање, темперамент и индивидуалност према делинквенцији.

Он је идентификовао три конституциона типа тела са особинама личности, односно темпераментом личности:

– ендоморфни тип тела – одликује се нижим растом, дебљином, широким боковима, меканошћу итд., са висцералним темпераментом (нежност, дружељубивост, жеља за храном, опуштеност, толеранција према другима, склоност ка удобности итд.),

– екторморфни тип тела – одликује се висином, виткошћу (мршавошћу), малом мишићном масом, уским струком, уским раменима, плоснатим грудима итд., са церебротоничним темпераментом (самоконтрола, склоност ка самоћи, страх од људи, суздржавање итд.),

– мезоморфни тип тела – одликује се атлетском грађом, са снажним горњим и доњим екстремитетима, широким раменима, жилавошћу, грубошћу итд., са соматотоничним темпераментом (жеља за физичким активностима, испољавање моћи, агресивност, храброст, клаустрофобичност итд.). Људи са мезоморфним типом тела имају већу склоност према девијантном понашању и злочину него људи са ендоморфним и екторморфним типом тела.

За разлику од Е. Кречмера и В. Шелдона и других криминолога који су потенцирали корелацију између конституције човека и вршења злочина, Ернест Хутон је сматрао да је узрок вршења злочина органска инфериорност злочинаца. Он је у својој студији „Амерички претступник/криминалац: Антрополошка студија, Том 1” (*The American Criminal: An Anthropological Study*, Том 1, 1939), изнео резултате и закључке својих истраживања које је вршио у десет америчких држава на узорку од 14.000 затвореника и 3.200 цивила, а на основу физичког изгледа и телесних особина. Хутон закључује да су криминалци у односу на некриминалце инфериорни у морфолошким карактеристикама тела које су наследили (висина, тежина, ниско чело, уско лице итд.), а исто тако су инфериорни у менталним, интелектуалним и моралним карактеристикама. Он је предложио негативну еугенику²⁸ како би се инфериорни људи спречили да имају потомство.

²⁸ Еугеника (грч. eu. geneá потомство) једна од најважнијих грана социјалне политике: расна хигијена, тј. наука о условима који воде стварању телесно и друштвено здравог потомства, односно који спречавају рађање нездравог и за живот неспособног потомства; тежња да се овакви услови створе, Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета, стр. 303.

Ернест Хутон је дао четири типа криминалаца који се разликују по величини и пропорцији тела:

- мршави људи су склони извршењу кривичних дела убиства и пљачке,
- високи људи су склони извршењу кривичних дела преваре и фалсификовања јер су најобразованији,
- мали људи су склони извршењу кривичних дела крађе и провале,
- ниски и дебели људи су склони извршењу кривичних дела из групе сексуалних деликата.

Његове закључке критиковали су многи криминолошки теоретичари, а данас се углавном сматра да не постоје физичке разлике између криминалаца и некриминалаца, односно осуђених лица и лица која нису осуђена.

Следбеници Шелдонових идеја били су Елеонора и Шелдон Глук који су истраживали узроке, лечење и превенцију мушког криминала и делинквенцију у адолесценцији и одраслом добу. У својој најпознатијој истраживачкој студији „Објашњење малолетничке делинквенције” (*Unraveling Juvenile Delinquency*, 1950) бавили су се везом између типа тела и делинквенције на узорку од 1.000 урбаних малолетника од 11 до 17 година, од којих су једна половина били делинквенти, а друга половина неделинквенти. Истраживања су поделили у пет главних група: породица и лична позадина, здравље, интелигенција, типови тела, темперамент и структура карактера, а сваки испитаник је описан помоћу 402 фактора.

Компаративном анализом су дошли до главног закључка да на делинквенцију малолетника има већи утицај мезоморфна грађа тела (мишићав, снажан), удружена са понашањем и личним карактеристикама као што су агресивност и импулсивност.²⁹

Они су још утврдили да „делинквенти имају ширу телесну грађу него неделинквенти, што се види из односа висине и тежине, као и из тога што делинквенти имају шире вратове, груди, струкове, бедра и горње удове. У односу на стас, они такође имају већу антропостериозну дебљину груди и струка”.³⁰

²⁹ Glueck, S.; Glueck, E. (1956). *Physique and Delinquency*. New York: Harper & Brothers Publishers, pp. 2.

³⁰ Glueck, S., Glueck, E. (1968). *Delinquents and nondelinquents in perspective*. Cambridge: Harvard university press, pp. 151.

Применом различитих истраживачких захвата и техника, Глукови су утврдили да се делинквенти од својих парњака разликују у погледу:

- физичких особина,
- темперамента,
- ставова које имају,
- психичких особина,
- социокултурних особина.³¹

2.2.2. Ендокринолошка теорија

Теоретичари ендокринолошке теорије своје поставке о криминолошком понашању пунолетних и малолетних преступника везују за поремећаје настале у ендокрином систему, односно у жлездама са унутрашњим лучењем (хипофиза, епифиза, пинеална жлезда, тиреоида/штитна жлезда, надбубрежна жлезда, тимус, панкреас, тестис, оваријум итд.). Поремећаји настали нелучењем хормона одређене жлезде могу да буду узрок криминалног понашања.

Поремећаји рада жлезда са унутрашњим лучењем повезивани су са одређеним кривичним делима. Тако је, на пример, убиство повезивано са поремећајем хипофизе, полних жлезда и надбубрежне жлезде, док проблеми са лучењем тиреоидне жлезде и хипофизе узрокују пљачке, преваре и крађе.³²

Ендокринолошкој теорији стављене су бројне критичке примедбе, пре свега да је у њеној основи погрешна представа о независној функцији ендокриног система у односу на централни нервни систем. Истраживања физиолога су показала да, поред важне улоге ендокриних жлезда у организму, њихов рад је под „контролним утицајем” вишег дела нервног система, великих хемисфера мозга преко којих нервни систем утиче на цео организам. Криминолошка истраживања су показала да између осуђених лица и лица на слободи нема посебних разлика у погледу функционисања ендокриног система и метаболичких сметњи, тако да нема никаквог оправдања доводити у директну узрочну везу лучење ендокриног система и криминално понашање.³³

³¹ Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет, стр. 41–42.

³² Einstadter, W., Henry, S. (2006). *Criminological theory: an analysis of its underlying assumptions*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, pp. 88.

³³ Константиновић Вилић, С.; Николић Ристановић, В.; Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 275.

Најзначајнији ендокринолошки теоретичари су амерички неуролог Макс Густав Шлап (Max Gustav Schlapp) и гувернер Едвард Хенри Смит (Edward Henry Smith), који су у својој књизи „Нова криминологија” (*The New Criminology: A Consideration of the Chemical Causation of Abnormal Behavior*, 1928) изнели мишљење да поремећаји у функционисању појединих жлезда ендокриног система код људи могу да изазову, у већини случајева, криминално понашање, а поремећаји настали у функционисању ендокриног система за време трудноће мајке јесу узрок многих умних дефеката преступника. Осим поремећаја у функционисању жлезда са унутрашњим лучењем које изазивају криминално понашање, они наводе и следеће могуће узрочнике криминалног понашања: траума нервног система, трауме у детињству, тровање храном, тровање психоактивним супстанцама (наркотици), епилепсија и наследне особине.

Овде треба навести и психолога и криминолога Вилијама Хилија (William Healy, 1869–1963) и социолога Бенедикта Алпера (Benedict Alper, 1872–2012), који су у својој студији о методи лечења младих „Криминал младих и систем Борстал” (*Criminal Youth and the Borstal system*, 1941) користили ендокринолошку теорију и на основу ње закључили да је узрок пораста малолетничког криминалитета брзи рад жлезда са унутрашњим лучењем у узрасту 16–23. године, а које код малолетника нарушавају нормално функционисање и стварају емоционалну неуравнотеженост. Амерички психијатар Едвард Подолски (Edward Podlosky, 1902–1965) у свом раду „Хемијски основ криминалног понашања” (*The Chemical Brew of Criminal Behavior*, 1955) указао је да деца која имају тенденцију пада нивоа шећера у крви (хипогликемија) имају већу склоност да изврше кривично дело (крађа, насиље, ситне крађе хране и слаткиша, повреде саобраћајних прописа, сукоби са саобраћајним полицајцима итд.).

Многе студије бавиле су се проучавањем могућих веза између активности хормона и насилничког понашања код малолетних лица. Новија истраживања баве се утицајем мушких полних хормона – андрогена (тестостерон, дихидротестостерон и андростендион) на криминално понашање малолетних лица. На основу добијених резултата, дошло се до закључка да висок ниво тестостерона јесте узрок насилничког понашања, посебно код узраста од 13 до 19 година. Тврдњу да су нереално високи андрогени у корелацији са агресивним

понашањем дали су, између осталих, биосоциолошки теоретичари Л. Елис (L. Ellis, 2005), А. Рејн (A. Raine, 2002), Д. Фишбајн (D. Fishbein, 2001). У вези са насилним понашањем младих, треба рећи да долази до повећања асоцијалног понашања код жена када се луче веће количине женских полних хормона (естроген, прогестерон и пролактин). Енглескиња Катарина Далтон (Katharina Dalton, 1971), светски признати ауторитет, бавила се феноменом предменструалног синдрома (Premenstrual Syndrome – PMS) и његовом повезаношћу са криминалним понашањем жена (самоубиство, убиство, насиље, депресија, агресија итд.) непосредно пре или за време менструације (четири дана пре или четири дана после менструације). Проблемом предменструалног синдрома бавила се и Џули Хорни (Julie Horney, 1978), која је тврдила да до преране менструације долази због извршења кривичног дела заједно са стресом због хапшења и затварања, а не због предменструалног синдрома.

Дијана Фишбајн (Diana Fishbein), биокриминолог са Државног универзитета Пенсилваније, проучавала је жене које су издржавале казну у затворским установама у САД и закључила је да је велики број затвореница своја кривична дела извршило током предменструалног циклуса.

Ендокринолошка теорија доживела је многе критике због погрешног посматрања ендокриног система као независног система у односу на централни нервни систем. Познати психијатар Карл Густав Јунг (Carl Gustav Jung, 1875–1961) критиковао је ендокринолошку теорију указујући на чињенице да многа лица која имају поремећаје у функционисању појединих жлезда ендокриног система не подлежу делинквентним понашањима.

2.2.3. Ненормалност хромозома и криминалитет

Током шездесетих година 20. века велики број истраживача у свету бавио се утицајем прекобројног хромозома³⁴ (XYY) код мушкараца (око 2,7 милиона особа у свету има 47 хромозома) и његовим утицајем на криминално понашање. Нормална ћелија човека садржи 46 хромозома распоређених у 23 пара различитих величина и облика, од тога 22 пара су аутозомни хромозоми, и они су идентични

³⁴ Хромозоми (грч. *chóma* – боја, *sóma* – тело) биол. кончаста телашца која се стварају у једру при његовој деоби и која су носилац наследних особина. Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета, стр. 1024.

за мушку и женску особу. Двадесет трећи пар су полни хромозоми (гонозоми), који се разликују и који одређују пол. Код мушкараца се полни хромозом означава са XY, а код жена са XX.

Хромозомска теорија је заснована на учењу да постоје поремећаји у језгру ћелије (хромозомима) која садржи гене и носилац је наследних особина, а продукује делинквентно понашање.³⁵

Велико интересовање за генотип настало је 1965. године, после извештаја да је код великог броја опасних криминалаца затворених у једном шкотском затвору (Carstairs) идентификован XYY хромозом. Овај извештај је открио да од 197 затвореника 3,5% је имало XYY хромозом, чиме се прекобројни хромозом повезао са повећаном склоности према кривичном понашању. Каснија студија је открила да мушкарци са XYY хромозомом имају бар четири пута веће шансе да имају криминални досије него мушкарци са XY хромозомом.³⁶

Важна истраживања о утицају XYY хромозома на повећање делинквентног понашања мушкараца вршили су дански истраживачи Херман Виткин (Herman A. Witkin), Сарноф Медник (Sarnoff Mednick), Фини Шулсингер (Fini Schulsinger) и други. Истраживања су реализована на оригиналном узорку од 31.436 људи рођених у Копенхагену у периоду 1944–1947. године и обухватала су тестове интелигенције, образовања, социоекономског порекла и криминалне прошлости. Компаративном анализом, на узорку од 12 мушкараца са прекобројним хромозомом (XYY) из оригиналног узорка и 4.000 мушкараца са хромозомом (XY) из контролног узорка, дошли су до закључка да 42% мушкараца са прекобројним хромозомом (XYY) имају криминални досије (саобраћајни прекршаји и крађе), а само 9% мушкараца са хромозомом XY. Мушкарци са прекобројним хромозомом (XYY) у односу на мушкарце са хромозомом XY, имају знатно нижи IQ и ниво образовања.

2.2.4. Наслеђивање криминалних диспозиција

Криминолошка истраживања која су се бавила корелацијом генетских фактора/особина (физичке карактеристике и нефизички фактори), односно

³⁵ Regoli, R., Hewitt, J., De Lisi, M. (2010). *Delinquency in Society*. London, Ontario: Jones and Bartlett Publishers, pp. 119.

³⁶ Horman, S. (1992). *The XYY Supermale and the Criminal Justice System: A Square Peg in a Round Hole*. Los Angeles: Loyola of Los Angeles Law Review, Vol. 25, pp. 1348.

наслеђивања криминалних диспозиција и криминалног понашања могу се поделити на: истраживања о криминалном понашању близанаца и истраживања криминалних породица, односно упоређивање понашања потомака и њихових биолошких родитеља.

Мада генетски фактори несумњиво имају снажан утицај на развој појединца и његове психофизичке предиспозиције, тешко је утврдити њихов пресудан утицај на вршење кривичних дела, нарочито у општем смислу. Оваква констатација је посебно важна у светлу постојања читавог низа различитих кривичних дела, почев од оних која се карактеришу великом агресијом и насиљем, до других за која је карактеристично одговарајуће партиципирање жртве, до оних која су користољубива или чак спадају у криминалитет „белих крагни” итд.³⁷

Студије о понашању близанаца постале су веома популарне код биолошких и психолошких криминолога. Они су истраживали утицај генетских фактора, односно наслеђених особина, на криминално понашање близанаца. Тврдили су да повећани ризик за криминално понашање близанаца може бити у наследним особинама. Код идентичних једнојајчаних близанаца (монозиготни, производ једне оплођене јајне ћелије) гени су потпуно исти (100%), а код неидентичних двојајчаних близанаца (дизиготни, производ два јаја истовремено оплођена) око 50% гена је исто. Треба напоменути да у укупној светској популацији (7.340.093.980, 30.6.2016, www.internetworldstats.com) близанаца има 2% (578.207.518), а од тога само 0,2% (1.156.415) јесу идентични близанци.

Бројни истраживачи су се бавили проучавањем генетски идентичних и генетски различитих близанаца како би се утврдио утицај генетских и еколошких фактора на њихово криминално понашање. Немачки психијатар Јоханес Ланге (Johannes Lange, 1891–1938) испитивао је криминално понашање близанаца у Баварској и резултате својих истраживања приказао је у студији „Злочин као судбина: студија о криминалу близанаца” (*Verbrechen als Schicksal: Studien an kriminellen Zwillingen*, 1919). Он је закључио да идентични близанци имају већу склоност према криминалном понашању него неидентични близанци и да код 77%

³⁷ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 49.

идентичних близанаца постоји подударно криминално понашање, а код неидентичних близанаца постоји 12% подударности.

Истраживање које је у Данској спровео криминолог Карл Кристијансен (Karl Christiansen, 1908–1976) на основном узорку од 3.586 пари близанаца рођених између 1881. и 1910. године, а који су били у званичној полицијској и судској евиденцији, резултати показују да подударно криминално понашање идентичних близанаца мушког пола износи 35%, а неидентичних близанаца 13%, док код идентичних близнакиња износи 21%, а код неидентичних близнакиња износи 8%.

Истраживачи С. Медник и К. Кристијансен (S. Mednick, K. Christiansen, *Biosocial Bases in Criminal Behaviour*, 1977), Д. Роу (D. Rowe, *The Limits of Family Influence: Genes, Experiences and Behaviour*, 1995), Л. Сигел и К. Макормик (L. Seigel, C. McCormick, *Criminology in Canada*, 2006), између осталих, дошли су до закључка да – ако гени утичу на агресивно понашање – идентични близанци би требало да буду сличнији у свом агресивном понашању него неидентични близанци јер деле генетске факторе који могу (али не морају) да иницирају њихово криминално понашање.

Друге студије су, међутим, откриле врло мало доказа да су идентични близанци сличнији у криминалном понашању него близанци по оцу или полубраћа и полусестре. Аутори ових извештаја тврде да браћа и сестре често имају сличан друштвени амбијент и да је друштвени амбијент (а не гени) узрок сличности у насилничком понашању.³⁸

Студије о усвојеним близанцима који су раздвојени по рођењу од својих биолошких родитеља спроведене су у САД (R. Crowe, 1974), Шведској (M. Bohman, 1970, 1978) и Данској (S. Mednick et al., 1984, 1987). Циљ је био да се истражи утицај генетике и животне средине, односно еколошких фактора, на антисоцијално и криминално понашање усвојеника. Прву модерну студију усвајања близанаца спровео је амерички психијатар Рејмонд Кроу (Raymond Crowe) са сарадницима, а узорак је чинила 41 особа женског пола која је дала децу на усвајање а била је осуђена за кривична дела. У контролној групи биле су особе женског пола које су такође дале децу на усвајање, али нису имале криминални

³⁸ Carey, G. (1992). *Twin imitation for antisocial behaviour: Implications for genetic and family environment research*. Washington: Journal of Abnormal Psychology, Vol. 101, No. 1, pp. 18–25.

досије. Дошло се до резултата да је лишено слободе 15% деце чије су мајке биле осуђене за кривична дела и 4% деце чије мајке нису имале криминални досије. Што се тиче кривичних пресуда, тај однос је био 14% према 2%. Истраживањем се дошло до закључка да на развој антисоцијалне личности усвојеника значајну интеракцију имају генетски и еколошки фактори.

Шведски психијатар Мајкл Бохман (Michael Bohman, 1917–2005) проучавао је стопу криминалитета и алкохолизма у Шведској (*Stockholm Adoption Study*) на узорку од 913 жена и 862 мушкарца који су рођени између 1930. и 1950. године, а које су у најранијем узрасту усвојиле добростојеће породице. На основу података Шведског регистра криминалне/казнене евиденције (Swedish Criminal Records Registry), 12,8% усвојених мушкараца и 2,9% усвојених жена извршило је неко кривично дело. Биолошки родитељи усвојеника били су евидентирани у кривичном регистру као починиоци лакших и тешких кривичних дела, и то: 29% очева и 6,4% мајки. Кад је реч о злоупотреби алкохола у криминалне сврхе, 16,1% усвојених мушкараца и 2,4% усвојених жена били су алкохоличари, а њихови биолошки родитељи су регистровани као алкохоличари (34% очева и 4,6% мајки). Он је закључио да различити генетски и еколошки фактори, као и прекомерно конзумирање алкохола, утичу на развој криминалног понашања младих усвојеника и да су веће шансе да и они постану криминалци уколико су им биолошки родитељи и усвојитељи били криминалци или алкохоличари.

Истраживање утицаја генетских и еколошких фактора на криминално понашање усвојеника рођених од 1950. до 1991. године у Шведској, на узорку од 18.070 усвојеника, 79.206 биолошких родитеља и 47.311 усвојилаца, спровео је амерички психијатар Кенет Кендлер са сарадницима (K. Kendler et al., 2014). Они су за потребе својих истраживања користили званичне податке из регистра криминала који покрива све пресуде у нижем суду од 1973. до 2011. године у Шведској и регистар свих хоспитализација у Шведској од 1964. до 2009. године. На основу добијених резултата о усвојеницима (21,2% криминалци, 8,3% насилно понашање, 4,2% алкохоличари, 5,1% наркомани, 9,0% психијатријски хоспитализовани итд.), истраживачи су закључили да су биолошки родитељи усвојеника који су испољили криминогено понашање имали више стопе криминала од усвојилаца.

Данска студија усвајања је најобимније истраживање о антисоцијалном понашању усвојеника близанаца (*Danish adoption study*). Прво истраживање спровели су психолози С. Медник и Ј. Волавк (S. Mednick, J. Volavk, 1980). Они су на основу својих истраживања закључили да дете које је усвојено одмах по рођењу, а није имало никакав контакт са својим биолошким оцем, има већу вероватноћу да испољи криминално понашање ако је његов биолошки отац био криминалац.³⁹

Касније истраживање о утицају генетских и еколошких фактора на криминално понашање усвојених близанаца у периоду од 1924. до 1947. године спроведено је на целој територији Данске. Истраживачи су били: Сарноф Медник, Вилијам Габријели и Бери Хачингс (Sarnoff Mednick, William Gabrielli, Barry Hutchings, 1983). Узорак је чинило 14.427 усвојеника (6.700 мушког пола и 7.727 женског пола), што се тиче динамике усвајања, 25,3% одојчади усвојено је непосредно по рођењу, 50,6% до једне године, 12,8% до друге године и 11,3% после друге године живота). На основу добијених резултата, 24,5% усвојеника било је осуђено за криминално понашање ако су им биолошки родитељи и усвојитељи били криминалци, 13% усвојеника било је осуђено за криминално понашање иако њихови биолошки родитељи/усвојитељи нису осуђивани. У случајевима када су усвојитељи били осуђивани а биолошки родитељи нису, 14,7% усвојеника је било осуђено за криминално понашање. Ако су биолошки родитељи осуђивани а усвојитељи нису, њихова усвојена деца су осуђивана за криминално понашање 20,0%. Они су закључили да „без обзира на генетске факторе, побољшани социјални услови ће вероватно довести до смањења криминалног понашања”.⁴⁰

Амерички психијатар Реми Кадорет (Remi Cadoret, 1928–2005) у својим истраживањима дошао је до закључка да је асоцијално понашање усвојеника значајно повезано са асоцијалним понашањем њихових родитеља (R. Cadoret, 1978).

³⁹ Teilmann Van Dusen, K., Mednick, S., Gabrielli, W., Hutchings, B. (1983). *Social Class and Crime in an Adoption Cohort*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol 74, Iss 1, pp. 250.

⁴⁰ Shoemaker, D. (2010). *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*. Oxford: Oxford University Press, pp. 41.

Проучавање усвојених близанаца који су одгајани одвојено довело је до два општа и наизглед значајна закључка који се односе на изворе психолошке разлике у варијацијама понашања између људи: 1) генетски фактори врше веома изражен и свеприсутан утицај на варијабилност у понашању, 2) ефекат на децу која се одгајају у истом домаћинству занемарљив је за многе психолошке особине.⁴¹

Истраживања криминалних породица била су актуелна крајем 19. и почетком 20. Века. Проучавана је историја породица чији су чланови били криминалци. Амерички социолог Ричард Дагдел (Richard Dugdale, 1841–1883) истраживао је родослов породице Џук (псеудоним) у периоду од 200 година (шест колена) у 13 окружних затвора државе Њујорк и нашао шест затвореника, под четири презимена, који су крвни сродници. Од 709 потомака родоначелника Макса Џука (Max Juke, алкохоличар) 540 су крвни сродници, а 169 су били повезани са породицом преко брачне или ванбрачне заједнице. У сиротишту је било или је добијало јавну помоћ 180 лица, 140 њих било је осуђено за кривична дела, лопова је било 60, седам лица је убијено, проститутки је било 50, 40 лица имало је венеричне болести (сифилис), а 30 лица је гоњено због ванбрачне деце.⁴²

Ричард Дагдел је у раду „Породица Џук: студија и криминал, сиромаштво, болести и наслеђе” (*The Jukes: a study in crime, pauperism, disease and heredity*, 1877) изнео своје уверење да су на криминално понашање породице Џук утицали наследни фактори (крвна веза) и средина у којој су живели (сиромаштво, криминал, разуданост итд.).

Истраживањем криминалних породица бавио се и амерички психолог и еугеничар Хенри Годард (Henry Goddard, 1866–1957), који је своје закључке изнео у књизи „Породица Каликак” (*The Kallikak Family*, 1912). Он је истраживао судбину породице хероја Америчке револуције (American Revolution, 1776–1783) под псеудонимом Каликак, који се два пута женио (први пут ментално заосталом женом, а други пут здравом женом из добростојеће грађанске породице). Хенри Годард је дошао до закључка да су слабоумност, алкохолизам и криминално

⁴¹ Bouchard, T., Lykken, D., McGue, M., Segal, N., Tellegen, A. (1990). *Sources of Human Psychological Differences: The Minnesota Study of Twins Reared Apart*. Washington DC: Science, New Series, Vol. 250, No. 4978, pp. 223.

⁴² <http://www.encyclopedia.com,преузето 22.4.2016>.

понашање наследили потомци из првог брака, а интелигенцију, душевно здравље, просперитет и моралност наследили су потомци из другог брака.

Криминалом породице бавили су се и Елеонора и Шелдон Глук. На основу истраживања, они су закључили да криминално понашање деца наслеђују од оца који се бавио криминалом, а узрок може бити и упосленост мајке која није у могућности да врши надзор и утиче на њихово понашање. Познати амерички психолог Сарноф Медник (Sarnoff Mednick, 1928–2015) тврдио је да криминално понашање има генетску компоненту и да је велика вероватноћа да ће деца чији су биолошки родитељи криминалци кренути путем криминала.

Енглески психијатар и филозоф Чарлс Горинг (Charles Goring, 1870–1919), у књизи „Енглески осуђеник: статистичка студија” (*The English convict: a statistical study*, 1913) изнео је анализу својих истраживања која је вршио уз помоћ затворског медицинског особља на преко 3.000 енглеских осуђеника на основу њихових 96 телесних и душевних особина. Применом статистичких метода он је дошао до сазнања да је криминално понашање у корелацији са наследним особинама, а не под утицајем средине у којој живе.

2.2.5. Новије биолошко-психолошке концепције

У последњих неколико деценија све више криминолошких и медицинских истраживања усмерено је на изучавање утицаја биохемијских и психофизиолошких фактора на антисоцијално, делинквентно и криминално понашање. Нове биолошко-психолошке теорије проучавају утицаје биохемијских фактора (исхрана, загађивачи животне средине), психофизиолошке активности (електродермалне активности – ЕДА, откуцај срца – ХРЛ, електроенцефалограф – ЕЕГ), неуролошких фактора (неуротрансмитери: норепинефрин, допамин и серотонин), као и утицај психогених фактора (психопатија) на малолетничку делинквенцију и криминално понашање.

БИОХЕМИЈСКИ ФАКТОРИ КРИМИНАЛА

Исхрана и криминал. Многи истраживачи су се фокусирали на утицај биохемијских фактора на малолетничко понашање – на исхрану, односно уношење шећера, угљених хидрата, витамина, адитива, протеина, минерала, као и отровних минерала попут олова, бакра, цинка итд. Дошли су до сазнања да деца

која у исхрани током раног детињства нису имала довољне количине витамина (посебно Б3, Б6 и Ц) и минерала (калијума, калцијума, натријума, гвожђа, аминокиселина, итд.), касније су се суочавала са озбиљним физичким и менталним поремећајима (нпр. низак коефицијент интелигенције).

Малолетници чија је исхрана богата шећерима и угљеним хидратима (моносахариди, дисахариди, олигосахариди, полисахариди) имају више склоности према делинквенцији и криминалном понашању. Исто тако, и они који болују од хипогликемије (било је речи у ендокринолошким теоријама) пате од анксиозности (стрепња), депресије, несанице, нервозе, промене расположења, фобије и напада беса, имају предиспозицију за извршење криминалног дела у виду насиља, убиства или силовања (J. Liu, R. Wuerker, 2005; L. Seigel, C. McCormick, 2006; M. Virkkunen, 1986). Да неухрањеност у раним годинама живота код деце проузрокује агресивно понашање у каснијим годинама доказао је Мајк Адамс (Mike Adams, 2005) у својој студији која је обављена у Америчком часопису за психијатрију (*American Journal of Psychiatry*). Он је проучавао децу школског узраста од 8 и од 17 година и дошао до резултата да 41% деце од 8 година која су имали нутритивне недостатке у својој исхрани у раним годинама живота склона су агресивном понашању, а 51% деце од 17 година склоно је агресивном понашању.⁴³

Олово и криминал. У последње време многи социобиолошки научници баве се проучавањем везе између тровања оловом (метални неуротоксин који се налази у природи, разним бојама и у људској исхрани) и агресивног понашања, посебно на асоцијално и делинквентно понашање малолетника. Тровање оловом код деце може да изазове негативне последице као што су: нижи ниво интелигенције, анемију, проблеме са растом, слухом, јетром и бубрезима, као и проблеме у понашању, што може бити предиспозиција за делинквенцију и криминално понашање.

Херберт Нидлеман са сарадницима (H. Needleman et al., 2001) спровео је истраживање на узорку од 850 дечака узраста од 7 до 11 година који су похађали државне школе. На основу добијених резултата закључено је да је изложеност

⁴³ <http://www.naturalnews.com/006194.html>, преузето 10.10.2016.

олову повезана са повећаним ризиком за асоцијално и делинквентно понашање, а последице изложености олову прате њихов развојни ток.⁴⁴

У једној дугорочној студији (P. Baghurst et al., 1992; A. McMichael et al., 1988), нивои олова у крви деце која одрастају у близини топионице олова су значајни и негативни у корелацији са тестовима интелигенције који се врше током детињства.⁴⁵

Амерички научници, социолог Пол Стретески и биолог Мајкл Линч (P. Stretesky, M. Lynch, 2001) истраживали су однос између концентрације олова у ваздуху и стопе убистава у 3.111 округа у 48 америчких држава. Резултати су показали да постоји веза између изложености оловом и насилничког понашања, односно стопа убистава је четири пута већа у окрузима у којима је у ваздуху била већа концентрације олова.⁴⁶

Просечна стопа убистава применом регресионе анализе широм америчких градова за период 1985–1994. године указује да су убистава била посебно повезана са тежим случајевима тровања оловом у детињству. Деца која су била млађа од седам година у 1970. години, у периоду 1985–1994. године починили су велики број убистава.⁴⁷

ПСИХОФИЗИОЛОШКЕ АКТИВНОСТИ И ДЕЛИНКВЕНТНО ПОНАШАЊЕ

Истраживања утицаја психофизиолошких фактора на антисоцијално, делинквентно, криминално и психопатско понашање датирају од четрдесетих година прошлог века и трају до данашњих дана. У том периоду су спроведена многа истраживања која су се бавила електродермалним активностима/реакцијама (ЕДР), активностима откуцаја срца (ХРЛ) и електроенцефалографским активностима (ЕЕГ), као и њиховим утицајем на делинквенцију и криминално понашање пунолетне и малолетне популације.

⁴⁴ Needleman, H., et al. (1996). *Bone lead levels and delinquent behaviour*. Journal of the American Medical Association, Vol 275, No. 5, pp. 363.

⁴⁵ Neisser, U., et al. (1996). *Intelligence: Knowns and unknowns*. American Psychologist, Vol. 51, No. 2, pp. 89.

⁴⁶ Stretesky, P., Lynch, M. (2001). *The relationship between lead exposure and homicide*. Archives of Pediatric Adolescent Medicine, Vol. 155, No. 5, pp. 579.

⁴⁷ Nevin, R. (2007). *Understanding international crime trends: The legacy of preschool lead exposure*. Environmental Research, Vol. 104, pp. 315–336.

Електродермалне активности и криминал. У свету су вршена бројна психофизиолошка истраживања (око 150 студија) о корелацији електродермалних реакција и агресивног и криминалног понашања. Научни саветник др Ју Гао са сарадницима (Yu Gao, Departments of Criminology, Psychology, and Psychiatry, University Pennsylvania) спровео је истраживања о повезаности електродермалних реакција и агресивног понашања на узорку од 200 деце узраста од 3, 4, 5, 6 и 8 година. На основу добијених резултата они су закључили да се повезаност слабог електродермалног страха и агресије јавља рано у детињству, а повећавање електродермалног страха може да заштити децу од будућег агресивног/насилног понашања. Ненормално функционисање амигдале⁴⁸, као што је индиректно процењивање страх, може бити један од фактора који утичу на развој агресије у детињству.⁴⁹

Рад срца и криминал. Професор неурокриминологије Адријан Рејн (Adrian Raine, 1993), аутор књиге „Анатомија насиља” (*The Anatomy of Violence*, 2014), бавио се истраживањима о утицају рада срца, величине мозга и нивоа неуротрансмитера на асоцијално понашање малолетничке популације. Он је спровео двадесет четири студије о ниском броју откуцаја срца и антисоцијалном и делинквентном понашању деце и адолесцената у периоду између 1971. и 1996. године. Студије су дале двадесет девет антисоцијалних независних узорака и укупно тридесет осам статистичких величина ефеката (мера јачине/снаге ефекта). Од тридесет осам статистичких величина ефеката, тридесет два су била значајна и позитивна и на основу тих резултата је закључио да низак број откуцаја срца представља биолошки сигнал антисоцијалног и агресивног понашања у детињству.⁵⁰ Према њему, низак број откуцаја срца, али и низак ниво узбуђења је повезиван са неустрашивошћу. Теорија неустрашивости указује на то да низак ниво узбуђења јесте знак ниског нивоа страха. На тај начин, низак број откуцаја

⁴⁸ Амигдала (lat. *Corpus amygdaloideum*) је лимбичка моздана структура смештена у темпоралном режњу. Важан је центар за регулацију различитих емоција и когнитивних функција. Упркос томе што се обично повезује са страхом, амигдала је важна и за различита друга емоционална стања повезана са агресијом, храњењем, сексуалним функцијама и друго, <http://gygus.hiim.hr>, преузето 10.6.2016.

⁴⁹ Gao, Y., Raine, A., Venables, P., Dawson, M., Mednick, S. (2010). *Reduced electrodermal fear conditioning from ages 3 to 8 years is associated with aggressive behavior at age 8 years*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 51, Iss. 5, pp. 550–558.

⁵⁰ Raine, A. (2002). *The Biological Basis of Crime*, Chapter in *Crime: Public Polices for Crime Control*. Oakland: ICS Press, pp. 52.

срца и низак ниво узбуђења, посредством неустрашивости, утиче на криминалитет насиља.⁵¹ Насупрот томе, према психологу Џерому Кагану (Jerome Kagan, 1994), висок број откуцаја срца, посебно код одојчади, повезан је са стрепњом, инхибицијом понашања, као и страшљивим темпераментом.

ЕЕГ подузбуђење и криминал. У протеклих седамдесет година било је више стотина студија које су се бавиле електричним активностима људског мозга и његовим абнормалностима, користећи методу електроенцефалографије (ЕЕГ).⁵² То је метода која бележи мождану електричну активност, односно фреквенцију можданих таласа, а који су подељени на: делта таласе (1–4 херца), тета таласе (4–7 херца), алфа таласе (8–10 херца) и бета таласе (преко 12 херца).

Једну од првих студија о ЕЕГ абнормалности код деце објавили су у Америчком журналу за психијатрију (*American Journal of Psychiatry*, 1938) Х. Џаспер (H. Jasper), П. Соломон (P. Solomon), Ч. Бредли (C. Bradley) у раду „Електроенцефалографске анализе понашања проблематичне деце” (*Electroencephalographic analyses of behavior problem children*), где су идентификовали трагове нежељеног понашања у електричној активности нервног система.

С. Гајгер (S. Geiger) вршила је испитивања на узорку од преко 600 малолетних делинквената са озбиљним проблемима у понашању и на основу добијених резултата је утврдила да је око 75% ове деце показало абнормалне ЕЕГ обрасце (*Journal of Social Therapy*, 1960).

Д. Фишбајн (D. Fishbein), Р. Хернинг (R. Herning), В. Пикворт (W. Pickworth), Џ. Џафи (J. Jaffe) (*Biological Psychiatry*, 1989), користећи спонтано ЕЕГ методу, истраживали су односе између психијатријских дијагноза, мере агресије и непријатељства и електрофизиолошких могућности на узорку од 124 одрасла мушкарца наркомана. Они су закључили да је агресија повезана са повећаним тета активностима и смањеним алфа активностима, као што су имали психопате и криминалци.

⁵¹ Raine, A. (1993). *The Psychopathology of Crime: Criminal Behavior as a Clinical Disorder*. San Diego: Academic Press, pp. 166.

⁵² Електроенцефалографија је графички приказ електричне активности мозга, која се региструје преко електрода постављених на површину главе. ЕЕГ снимање се користи првенствено код епилепсије и других поремећаја свести, <https://neuroogija.bg.ac.rs>, преузето 10.6.2016.

Према А. Рејну, распрострањеност ЕЕГ абнормалности код насилних појединаца се креће од 25% до 50%, а стопа нормалног поремећаја се креће од 5% до 20%.⁵³

На основу снимања електричне активности мозга применом методе електроенцефалографије код деце и одраслих може се доћи до сазнања да су абнормалне моздане активности у корелацији са антисоцијалним и насилничким понашањем.

Неуролошке абнормалности и делинквентно понашање. Постоје биолошке теорије које се баве утицајем неуролошких фактора, односно абнормалности у функционисању мозга на агресивно и криминално понашање. Абнормалност у функционисању мозга може доћи услед оштећења/повреде чеоног/фронталног режња мозга (*lobus frontalis*) и услед хемијских неравнотежа у мозгу. Код повреде чеоног режња мозга може доћи као последица личног агресивног понашања или као последица агресивног понашања других лица.

За пренос импулса (надражаја) кроз синапсу (простор, односно место где се спајају две нервне ћелије) у оквиру централног нервног система, задужени су неуротрансмитери.⁵⁴ У централном нервном систему човека постоји шест главних неуротрансмитера: ацетилхолин, ГАБА, глутамат, серотонин, допамин и норадреналин. Неуротрансмитери који узрокују насилно понашање код људи и животиња су: серотонин, допамин и норадреналин/норепинефрин.

Серотонин је неуротрансмитер који делује на расположење, бол, моторичке функције, сан итд, а његова патофизиолошка улога је повезана са: апетитом, перцепцијом бола, спавањем, расположењем, халуцинацијом итд. Низак ниво серотонина 5-ХТ јесте узрок импулсивног и агресивног понашања. Истраживачи Т. Мур, А. Скарпа и А. Рејн (Moore, T.; Scarpa, A.; Raine, A.) у метаанализи која је обухватила 20 извештаја, закључили су да низак ниво

⁵³ Raine, A. (2002). *The Biological Basis of Crime*, Chapter in *Crime: Public Polices for Crime Control*. Oakland: ICS Press, pp. 51.

⁵⁴ Неуротрансмитери су супстанце које, по ослобађању из нервних завршетака, реагују са рецепторским местима на постсинаптичким мембранама, доводећи до екситације или инхибиције постсинаптичког неурона, <http://wwwold.med.bg.ac.rs>, преузето 10. 6.2016.

серотонина значајно доприноси агресивном понашању, без обзира на врсту криминала и проблема менталног здравља.⁵⁵

Допамин је неуротрансмитер који обавља више функција у мозгу и одговоран је за регулацију покрета, лучење хормона, емоцију, мотивацију, меморију итд, а његова патофизиолошка улога је повезана са Паркинсоновом болести, шизофренијом, манијом, депресијом, импулсивним реаговањем итд.

Норадреналин је неуротрансмитер који омогућује рад аутономног нервног система и учествује у обради емоција, формирању сећања, регулисању сна, регулацији температуре итд., а његова патофизиолошка улога је повезана са шизофренијом, манијом, депресијом, раздражљивошћу, нападима панике итд. Високи ниво норадреналина изазива склоност ка нервозном понашању, зависности итд., а низак ниво норадреналина изазива депресију, импулсивну агресију и склоност према криминалном понашању.

А. Рејн у метаанализи која је обухватила 29 студија испитивао је однос између норадреналина, допамина и серотонина и асоцијалног понашања. Резултати су показали релативно велик утицај (-0,75) између смањења серотонина и асоцијалног понашања, и средњи утицај (-0,41) између смањења норепинефрина и асоцијалног понашања, без ефекта на допамин.⁵⁶

Нова истраживања на мишевима (Demas et al., 1997; Cases et al., 1995; Nelson et al., 1995) и људима (Brunner et al., 1993; Moffitt et al., 1992; Caspi et al., 2002) из неурогенетике указују да на повећање агресивног понашања утиче мањак моноамин оксидазе А (МАОА), ензима који регулише ниво неуротрансмитера у мозгу, посебно серотонина. Генетска и метаболичка истраживања (анализа узорака урина 24 часа) на једној великој холандској породици извео је професор Хан Брунер са сарадницима, где се показало да комплетан недостатак МАОА код мушкараца у овој породици јесте повезан са препознатљивим фенотипом понашања који укључује поремећену регулацију импулсивне агресије.⁵⁷

⁵⁵ Moore, T.; Scarpa, A.; Raine A. (2002). *A Meta-Analysis of Serotonin Metabolite 5-HIAA and Antisocial Behavior*. *Aggressive Behavior*. Vol. 28, Iss. 4, pp. 299–316.

⁵⁶ Wilson, J.; Petersilia, J. (2002). *Crime: Public Polices for Crime Control*. Oakland: ICS Press, pp. 69.

⁵⁷ Brunner, H.; Nelen, M.; Breakefield, X.; Ropers, H.; Van Oost, B. (1993). *Abnormal Behavior Associated with a Point Mutation in Structural Gene for Monoamine Oxidase A*. *Science*. Vol. No. 5133. pp. 578–580.

Професор психијатрије за децу и омладину Јан Буителар (Jan Buitelaar, Radboud University Nijmegen Medical Centre, 2003) утврдио је да смањење нивоа допамина код малолетних делинквената смањује њихово агресивно понашање. Он се бавио једним од најчешћих неуроразвојних поремећаја код деце – смањене пажње услед хиперактивности – АДХД (Attention Deficit Hyperactivity Disorder – ADHD). Код АДХД постоје три групе симптома: *непажња* (не посвећују пажњу детаљима, неорганизованост, недостатак фокуса, недостатак истрајности итд.), *импулсивност* (слаба контрола, тешкоће чекања у реду, наметљивост, ометање других итд.) и *хиперактивност* (претерано врпољење, претерано причање, вербални испади, упадање у реч другима итд.). Научници који се баве АДХД поремећајима сагласни су да бројни фактори ризика могу изазвати АДХД поремећаје код мале деце и адолесцената: генетски фактори, повреде мозга, мала тежина приликом рођења, конзумирање дувана, алкохола, опојних дрога од стране мајке за време трудноће, излагање токсичним материјама из околине током трудноће, као и излагање токсичним материјама мале деце и малолетника.

Поремећаји у понашању код мале деце и адолесцената с аспекта неуролошке абнормалности, односно неуролошких дисфункција, могу настати и због: минималне моздане дисфункције – МБД (Minimal Brain Dysfunction – MBD) и алкохолног синдрома фетуса – ФАС (Fetal Alcohol Syndrome – FAS). Код минималне моздане дисфункције која се може десити у пренаталном, перинаталном или постнаталном периоду код деце, могу настати развојне моторичке сметње, проблеми у учењу, проблеми пажње, лоше држање тела, емоционална лабилност, инфантилно понашање, антисоцијално понашање, напади беса, повећана агресивност, појава анксиозности итд. Минимална моздана дисфункција може настати услед моздане трауме, инфекције и уколико је мајка током трудноће конзумирала опојне дроге (кокаин, марихуана, хашиш, хероин, ЛСД, екстази итд.).

Алкохолни синдром фетуса – ФАС јесте неуролошка абнормалност која настаје због пренаталног излагања алкохолу (мајчино конзумирање алкохола током трудноће). Манифестује се код деце, али може да траје цео живот у виду кашњења у развоју, лошег расуђивања, проблема у учењу, слабе координације,

ниског коефицијента интелигенције, слабог памћења, абнормалних црта лица, мале тежине, девијантног понашања итд.

Као претпоставке даљег развоја биолошког приступа у криминологији појављују се:

- даље усавршавање истраживачких поступака,
- третирање органских утицаја пре као чинилаца који формирају склоност ка криминалном понашању него као узрока криминалног понашања,
- неопходност интердисциплинарности биолошких истраживања.⁵⁸

2.3. Психопатолошке теорије

Пре него будемо разматрали психопатолошке теорије у криминологији потребно је дати дефиницију шта је психопата. Хогинс и Макордови (Hogins, 1997; McCordovi, 1964) психопату су дефинисали као „антисоцијалну, агресивну, високо импулсивну личност која се мало или уопште осећа кривом (за своје поступке) и није у стању да доживи афективну везу са другим људским бићима”, а Рајс (Rice, 1997) сматра да нису у питању ментално дефектна лица, већ начин живота развијен кроз личну историју.⁵⁹

Психопата је неко са менталним поремећајем кога карактерише изузетно асоцијална личност која често доводи до агресивног, изопаченог или криминалног понашања”.⁶⁰

Психопата је тип личности који се карактерише недостатком осећаја кривице, кајањем и емпатичком бригом за друге, смањеном емотивном реакцијом на стрес, површном шармантношћу, манипулативношћу, егоцентричношћу и грандиозношћу. Њега такође карактерише и тенденција ка импулсивним реакцијама, улажење у ризичне ситуације, али не и тенденција да се планира будућност. Такође, психопату карактерише и антисоцијално понашање и лоша контрола понашања, као и склоност ка агресивности, како реактивној, тако и специфичној – инструменталној.⁶¹

⁵⁸ Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет, стр. 45.

⁵⁹ Ibidem, стр. 55–56.

⁶⁰ Garner, B. (2004). *Psychopath. Black's Law Dictionary*. St. Paul: Thomson West, pp. 1263.

⁶¹ Glenn, A., Kurzban, R., Raine, A. (2011). *Evolutionary Theory and Psychopathy*. *Aggression and Violent Behavior*, Vol. 16 (5), pp. 371–380.

Психопате су преваранти, себични, манипулативни, неодговорни, импулсивни и агресивни појединци који немају бригу за добробит других и који осећају мало кајање или кривицу као резултат њиховог штетног и асоцијалног понашања (Gascono, 2000; Nare, 1991).

Психопатолошке теорије у криминологији настале су из више разлога: 1. као резултат продора медицинске, посебно психијатријске мисли у криминологији; 2. услед неизвесности и неодређености границе између друштвено здравог и друштвено болесног; 3. постојања недостатка осећања кривице код великог броја криминалаца, што су психијатри одредили као симптом дефектне личности; 4. постојање друштвено болесних лица међу извршиоцима кривичних дела.⁶²

Први покушаји истраживања лекара (психолози, психијатри итд.), током 19. века били су фокусирани на односе/везе између психопата (асоцијални поремећај личности) и узроке криминалног понашања. На самом почетку 19. века пионир француске психијатрије Филип Пинел (Phillipe Pinel, 1745–1826) развио је друго медицинско објашњење криминала (прво је развио немачки психијатар Франц Јозеф Гал крајем 1700). Пинел напушта дотадашњи став да су у лудилу обавезно укључени интелектуални поремећаји и унапредио концепт „манија без делиријума или манија резоновања”, делимично лудило које је оставило пацијентима умне способности нетакнуте. Његов студент психијатар Жан Етјен Ескорл (Jean-Etienne Esquirol, 1772–1840), уводи појам „мономанија” да означи „једну патолошку преокупацију у иначе здравом разуму”.⁶³

Енглески лекар и етнолог Џемс Причард (James Pritchard, 1786–1848) 1835. године открио је две врсте лудила: 1. које утиче на интелект и 2. које утиче на емоције и вољу, а које је назвао „морално лудило”. Бенедикт Аугустин Морел (Bénédict-Augustin Morel, 1809–1873) развио је теорију дегенерације. Он у свом раду „Споразум физичке дегенерације, интелектуалне и моралне људске врсте и узрока који производе ове нездраве сорте” (*Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine et des causes qui produisent ces variétés*

⁶² Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 278.

⁶³ Wetzell, R. (2000). *Inventing the criminal: A history of German criminology, 1880–1945*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, pp. 19.

maldives, 1857) указује да је дегенерација узрок злочина и наглашава порекло менталне болести, где се тренд болести потомака прогресивно погоршава генерацијски (четири генерације): нервозни, неуротични, психотични, имбецили одумиру.

Канадски професор емеритус Роберт Харе (Robert D. Hare, University of British Columbia, Vancouver), на основу емпиријских истраживања дизајнирао је чек-листу психијатрије (Psychopathy Checklist – PCL, 22 item, 1980), дијагностичка метода за процену психопатије. Ревидирана Хареова чек-листа психијатрије (Psychopathy Checklist – Revised/PCL – R) објављена је 1991. године и обухватала је 20 специфичних карактеристика: 1. неискреност, слаткоречивост и површински шарм, 2. грандиозан доживљај властите вредности, 3. потреба за стимулацијом и склоност досади, 4. патолошко лагање, 5. склоност преварама и манипулацији, 6. одсуство кајања и осећаја кривице, 7. површне, плитке емоције, 8. неосетљивост и одсуство емпатије, 9. паразитски животни стил, 10. лоша контрола понашања, 11. промискуитетно сексуално понашање, 12. рани проблеми понашања, 13. недостатак реалних, дугорочних животних циљева, 14. импулсивност, 15. неодговорност, 16. неприхватање одговорности за властите поступке, 17. бројне краткорочне брачне везе, 18. малолетничка делинквенција, 19. опозив условног отпуста, бекства из институција, 20. разноврсност криминалних активности (Hare, 1991). Роберт Харе, иако пензионер (2000. године), своја даља истраживања је усмерио на усавршавање чек-листе психијатрије за процену раних знакова психопатије код адолесцената и деце, као и процену психопатије код највиших корпоративних руководиоца (Chief Executive Officer – CEO). Према њему, у светској популацији има око 1% психопата (у групи од 100 људи један је психопата), у америчким затворима од 15% до 20% затвореника су психопате, а од тога најмање 70% су повратници, и то 50% су серијске убице или сексуални преступници (Hare, 1993). Код процене психопатије највиших корпоративних руководиоца дошао је до резултата да је међу извршним директорима корпорација 4% психопата.

Данас, Хареова чек-листа психијатрије примењује се у истраживањима из психопатологије, као и у клиничкој форензици и судским процесима за оцењивање психопатских особина неке особе. Осим Хареове чек-листе

психијатрије за процену менталних поремећаја користе се: Дијагностички и статистички приручник за менталне поремећаје (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-DSM-IV*, American Psychiatric Association, 2000) и Међународна класификација болести и сродних здравствених проблема – МКБ-10 (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems-ICD-10*, 1995). Дијагностички и статистички приручник за менталне поремећаје је стандардизован систем класификације за дијагностику поремећаја менталног здравља за децу и одрасле (бихевиорални аспекти психопатије), где се користи термин Антисоцијални поремећај личности – АПЛ (*Antisocial personality disorder-APD*).

Првобитна истраживања из психопатологије, односно психопатије, односила су се на одраслу популацију, да би данас све више истраживања било усмерено на проучавање асоцијалног понашања и особина личности код деце и адолесцената, као и на утицај генетских фактора и фактора средине на антисоцијално понашање.

2.3. Психопатолошке теорије

Захваљујући немачком психологу Вилхелму Вунту (Wilhelm Wundt, 1832–1920), творцу „експерименталне психологије” и оснивачу прве психолошке лабораторије (Lajpsig, 1879), психологија се издвојила из филозофије и постала је самостална научна дисциплина.

Психолошке теорије датирају од краја 19. века до данашњих дана и оне се баве криминалом и делинквенцијом на индивидуалном/појединачном нивоу, пре свега идентификовањем индивидуалних, односно појединачних психолошких особина личности (интелигенција, емоционална стабилност, мотивација, учење, ставови итд.) које представљају узроке криминалног и делинквентног понашања код деце, адолесцената и одраслих. Током протеклих година, развиле су се многе психолошке теорије које су своја истраживања фокусирале на утицај менталних процеса (унутрашња субјективна искуства) на индивидуалне склоности према делинквентном, агресивном и криминалном понашању од детињства до одраслог доба. Правим родоначелником савремених психолошких теорија сматра се амерички неуролог, психијатар и криминолог Вилијам Хили (William Healey,

1869–1963), оснивач Института за малолетна истраживања (Institute for Juvenile Research, од 2014. године – Psychopathic Clinic of the Juvenile Court) у Чикагу 1909. године, где је са сарадницима у превенцији, лечењу и истраживању малолетничке делинквенције применио нове методе – „тимски приступ” (team approach) и „сопствена прича детета” (child's own story). Он је на основу својих истраживања утврдио да је више малолетника/ца доживело емоционалне трауме и закључио је да емоционалне трауме код деце могу да утичу на то да деца постану делинквенти (Healy, 1915). Међу психолошким теоријама уочавају се две тенденције:

1. Прва се састоји у откривању везе између одређених психичких својстава и појединих облика делинквентног понашања (на пример, између одређене врсте темперамента и злочина: нервозан темперамент је повезан са паликућством и убиством тровањем);

2. Друга настоји да на основу паралелног испитивања личних особина делинквентних и неделинквентних група и нађених разлика у њиховим психичким структурама, установи психолошке детерминанте (на пример, ниски или високи духовни квалитет, знатно изражена емоционална сфера итд.) делинквентне активности.⁶⁴ У даљем разматрању психолошких теорија обрадићемо: теорију интелигенције, психоаналитичку теорију, теорију личности и теорију фрустрације.

2.4. Психолошке теорије

Захваљујући немачком психологу Вилхелму Вунту (Wilhelm Wundt, 1832-1920), творцу "експерименталне психологије" и оснивачу прве психолошке лабораторије (Lajpsig, 1879), од тог времена психологија се издвојила из филозофије и постаје самостална научна дисциплина.

Психолошке теорије датирају од краја 19. века до данашњих дана и оне се баве криминалом и делинквенцијом на индивидуалном/појединачном нивоу, пре свега идентификовањем индивидуалних, односно појединачних психолошких особина личности (интелигенција, емоционална стабилност, мотивација, учење, ставови, итд.) које представљају узроке криминалног и делинквентног понашања код деце, адолесцената и одраслих. Током протеклих година, развиле су се многе

⁶⁴ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 279.

психолошке теорије које су своја истраживања фокусирали на утицају менталних процеса (унутрашња субјективна искуства) на индивидуалне склоности према делинквентном, агресивном и криминалном понашању од детињства до одраслог доба. Правим родоначелником савремених психолошких теорија сматра се амерички неуролог, психијатар и криминолог Вилијам Хили (William Healey, 1869-1963), основач Института за малолетна истраживања (Institute for Juvenile Research, од 2014. године Psychopathic Clinic of the Juvenile Court) у Чикагу 1909. године, где је са сарадницима применио нове методе "тимски приступ" (team approach) и "сопствена прича детета" (child's own story), у превенцији, лечењу и истраживању малолетничке делинквенције. Он је на основу својих истраживања утврдио да више малолетника/ца су доживела емоционалне трауме и закључио да емоционалне трауме код деце имају утицај и могу да изазову да постану делинквенти (Healy, 1915). Међу психолошким теоријама уочавају се две тенденције:

1. Прва се састоји у откривању везе између одређених психичких својстава и појединих облика делинквентног понашања (на пример између одређене врсте темперамента и злочина: нервозан темперамент је повезан са паликућством и убиством тровањем);

2. Друга настоји да на основу паралелног испитивања личних особина делинквентних и неделинквентних група и нађених разлика у њиховим психичким структурама, установи психолошке детерминанте (на пример, ниски или високи духовни квалитет, знатно изражена емоционална сфера итд.) делинквентне активности.⁶⁵ У даљем разматрању психолошких теорија обрадићемо: теорију интелигенције, психоаналитичку теорију, теорију личности и теорију фрустрације.

2.4.1. Теорија интелигенције

Интелигенција: општи термин којим се описују различите опције као што су решавање проблема, способност учења, апстрактно мишљење, разумевање и

⁶⁵ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 279.

тако даље⁶⁶, и представља један од главних психичких фактора делинкветног и криминалног понашања. Теорија интелигенције, која спада у област психолошких испитивања, настала је почетком прошлог века, са циљем спознаје могућих корелата између нивоа интелигенције и криминалног понашања. Прва значајна истраживања из теорије интелигенције започео је Чарлс Горинг (Charles Goring, 1870–1919), а резултате је објавио у књизи „Енглески осуђеник: статистичка студија” (*The English convict: a statistical study*, 1913). У интелигентној групи 20,5% осуђеника имало је ниско чело, 20,5% високо чело; у неинтелигентној групи 37,5% осуђеника имало је ниско чело, 8,3% високо чело; у слабоумној групи 40% осуђеника имало је ниско чело, а 8% високо чело. На основу резултата, он је закључио да је фронтални развој несумњиво повезан са интелигенцијом, фалсификовање и преваре повезани су са вишим нивоима интелигенције, а кривична дела насиља са нижим нивоима интелигенције.⁶⁷

Велики допринос развоју теорије интелигенције дао је Хенри Годардо, о коме је било речи у потпоглављу „Наслеђивање криминалних диспозиција”, случај породице Каликак. Он је у својим радовима „Слабоумност, њени узроци и последице” (*Feeble-Mindedness: Its Causes and Consequences*, 1914) и „Људска ефикасност и ниво интелигенције” (*Human efficiency and levels of intelligence*, 1920), разрадио концепцију о слабоумном преступнику”. У истраживању нивоа дечје интелигенције користио је Бине-Симонову скалу (A. Binet, T. Simon, 1905), прву скалу за мерење дечје опште интелигенције, коју је превео на енглески 1908. Узорак истраживања чинило је више од 200 америчких институционализованих малолетних делинквената старијих од 12 година и закључио је да најмање једна половина малолетних делинквената ментално ретардирана.⁶⁸

У првим деценијама 20. века, истраживачи су користили IQ тестове за одређивање нивоа интелигенције код мушке деце са делинквентним понашањем и резултати су показали да је скоро 40% испод просечне интелигенције (Siegal, L., 2008). Значајна истраживања о утицају нивоа интелигенције код малолетника на

⁶⁶ Howitt, D. (2009). *Introduction to Forensic and Criminal Psychology*. Harlow: Pearson Education Limited, pp.472.

⁶⁷ Goring, Ch. (1913). *The English convict: a statistical study*. London: Published By His Majesty's Office, pp. 28.

⁶⁸ Goddard, H. (1920). *Human efficiency and levels of intelligence*. Princeton: Princeton University Press, pp.73-74.

њихово делинквентно понашање вршили су Вилијам Хили и Августа Борнер (Psychopathic Clinic of the Juvenile Court, Chicago) и утврдили су да је ниски ниво интелигенције снажно повезан са девијантним и криминалним понашањем (Healy, Bronner, 1926).

Новија истраживања, реализована помоћу савршених инструмената за мерење интелигенције, показала су наине да су *разлике* између малолетних делинквената и њихових вршњака неделинквената *незнатне* или *никакве*. Студијама, према чијим резултатима малолетни делинквенти показују нешто слабије успехе на тестовима интелигенције упућују се аргументовани приговори у погледу репрезентативности контролних група.⁶⁹

Пратећи групу мушкараца од њиховог рођења до пунолетства, професор социологије Давид Фарингтон (David Farrington, Cambridge University) 1992. године дошао је до резултата да је једна трећина дечака од осам до десет година, који су имали резултат мањи од 90 на тесту невербалне интелигенције, били осуђени касније за почињена кривична дела.⁷⁰

Неколико скоријих студија које су истраживале однос између ниског IQ и делинкветног понашања код деце откриле су да је коефицијент интелигенције код малолетних делинквената у просеку за 8 поена нижи од коефицијента интелигенције контролне групе, односно од малолетних неделинквената (Hirschi, Hindelang, 1977). Истраживачи Д. Вест (D. West) и Д. Фарингтон (D. Farrington) спровели су лонгитудиналну студију на узорку од 411 енглеских дечака. На основу резултата закључили су да су дечаци који су касније постали криминалци имали нижи IQ од дечака који нису криминалци (West, Farrington, 1973). Британски психолог Денис Хауит (Denis Howit, Loughborough University) у својој књизи „Увод у судску и кривичну психологију” (*Introduction to Forensic and Criminal Psychology*, 2009), у поглављу *Theories of crime/Intelligence of crime*, указује да низак ниво IQ код деце јесте узрок њиховог слабог успеха у школи, каснијег лошијег запослења и ниже зараде, као и преузимање великог ризика да би задовољили своје потребе.

⁶⁹ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 179.

⁷⁰ Melville, G., Morgan, K., Norris, G., Walkington, Z. (2006). *Theories of crime*. New York: Routledge, pp. 57–58.

И поред многих успешних истраживања о утицају нивоа интелигенције на девијантно и криминално понашање малолетне популације, а која су омогућила дефинисање и примену адекватних појединачних правних норми, примену метода преваспитања и постпеналних мера ресоцијализације, Теорија интелигенције је била изложена критикама социолошки оријентисаних теоретичара. Критике су се односиле, пре свега, на методолошке недостатке: питање поузданости и валидности IQ тестова, мали број испитаника, недостатак контролних група, репрезентативност узорка (где је укључена само затворска популација), недовољно укључивање биолошких, генетских и социјалних фактора, као и недовољно објашњење случајева у вези са популацијом која има ниске IQ резултате, а не испољава девијантно и криминално понашање, и обрнуто итд.

2.4.2. Психоаналитичка теорија

Пре него будемо разматрали психоаналитичку теорију криминала потребно је рећи шта је психоанализа. Психоанализа је реч која покрива низ различитих ствари које своје исходиште имају у теорији и пракси Сигмунда Фројда. Психоанализа означава метод којим се долази до открића о начину функционисања људске психе, теорије којима се објашњава психичко функционисање човека, облик психотерапије који се примењује у раду са клијентима, друштвени покрет оличен у активностима психоаналитичких удружења, приступ стварности који у тумачењу људи полази од несвесне мотивације итд.⁷¹

Психоанализа – грана психологије и метод третмана менталних и емоционалних поремећаја који се карактерише динамичким погледом на све аспекте душевног живота.⁷²

Према психодинамичној, односно психоаналитичкој теорији, чији је утемељивач аустријски лекар/психијатар Сигмунд Фројд (Sigmund Freud, 1856–1939), кршења закона су производи абнормалне структуре личности формиране рано у животу, а која након тога контролише изборе људског понашања.⁷³ Он је сматрао да је понашање људи под дејством супростављених психолошких сила

⁷¹ <https://www.bps.org.rs/psihoanaliza>, преузето 21.5.2016.

⁷² <http://www.fb.bg.ac.rs/download/Download/Teorije%20u%20kriminologiji.pdf>, преузето, 22.5.2016.

⁷³ Freud, S. (1963). *An Outline of Psychoanalysis*. New York: Norton, pp. 58.

које делују на три нивоа свести: свесно (мисли, перцепција), подсвесно (успомене, складиште знања) и несвесно (страхови, насилни мотиви, ирационалне жеље, неморални импулси итд.). Формирање личности, према Фројду, одиграва се у периоду до пете године живота, а велики утицај имају породична средина и несвесни ментални процеси (несвесни нагони и мотиви, утицај итд.) који одређују будућа понашање адолесцената и одраслих особа. Насилничко понашање адолесцената и одраслих особа јесте одраз њихових трауматичних искуства у раном детињству којих нису били свесни, али та искуства су утицала на стварање и развијање њихове децје абнормалне личности. Фројд је поделио људску личност на три компоненте:

– *ид* (оно) јесте „принцип задовољства” и представља несвесну компонентну личности која се наслеђује рођењем (производ еволуције), а садржи целокупну психичку енергију (либидо), као и основне инстинкте и нагоне у виду инстинкта живота (глад, жеђ, сексуални нагони итд.) и инстинкта смрти (агресивно понашање, необузданост, примитивност итд.). Ид се бави тренутним уживањима и задовољствима занемарујући бригу за друге.

– *его* (ја) представља свесну компонентну личности коју је Фројд назвао „принцип реалности”, компоненту која се развија у раном животу (прве године) и оријентисана је ка реалном свету из којег црпи сазнајне податке помоћу: опажања, расуђивања, планирања, мишљења, одлучивања итд. Его свесно и рационално управља сукобима између тренутних уживања од стране *ида* и строге моралности *суперега*, а особе са slabим *егом* склоне су наркоманији.

– *суперего* (над-ја) представља савест појединца која се развија у време триангулације (од 3 до 5 године) према моралним стандардима и вредностима заједнице у којој живи, а служи да доноси суд о понашању и поступцима појединаца (Freud, 1933).

Према Д. Шампиону (Dean J. Champion), трауматска искуства која су деца доживела током раног детињства могу да спрече *его* и *суперего* да се правилно развијају, остављајући *ида* са већом моћи (Champion, 2004). В. Хили и А. Бронер на основу својих истраживања закључили су да је делинквенција код малолетника производ поремећаја личности услед супростављања жеље и лишавања, а које су довеле до фрустрације и слабљења *суперега*. Они су интервјуисали бројне

малолетне преступнике и дошли су до закључка да је 90% њих било емотивно узнемирено (Healy, Bronner, 1936). Енглеска психоаналитичарка Кејт Фридлендер (Kate Friedlander, 1903–1949) у својим истраживањима бавила се малолетничком делинквенцијом и анализирао је факторе криминалног понашања и поремећаје у функционисању *ида*, *ега* и *суперега*. Она психичке поремећаје сврстава у три групе: асоцијални развој карактера – формира се под утицајем конституције личности и фактора животне средине; органски поремећаји – настају слабљењем *ега* услед утицаја токсичних супстанци (алкохола или дрога) или органских болести (недостатак интелектуалних способности, тумор мозга, прогресивна општа парализа, повреде мозга итд.) и функционални поремећаји нервних центара (епилепсија и агресивно понашање) и психотични поремећаји – настају услед неспособности *ега* да контролише захтеве и прави разлику између реалности и фикције.⁷⁴

Психоаналитички теоретичари сматрају да код преступника компонента *ид* доминира њиховом личности. Другим речима, они губе контролу над компонентом *ега* и потребу за инстант задовољењем преузима *ид*. Ово ствара проблеме контроле импулса и повећање тражње за задовољством. Остали проблеми повезани са оштећеним *егом* су незрелост, слабије социјалне вештине и претерана зависност од других. Идеја је да негативна искуства у детињству штете *егу*, дакле, преступник није у стању да се носи са конвенционалним друштвом.⁷⁵

Психоаналитички приступ криминалу има несумњив допринос: у осветљавању несвесних менталних процеса, индивидуалности, расветљавању одбрамбених механизма, у динамичком схватању личности, комплекса инфериорности, као и што се говори о значају искуства у раном детињству на понашање у адолесценцији и одраслом добу. Ипак, тај приступ је изложен бројним критикама у вези са методологијом: због малог узорка и субјективних интерпретација истраживача, претерани значај је дат улози инстинката и психосексуалном развоју, примени детерминистичког приступа у истраживању подсвесних сила, занемарује се утицај околине и одгоја у развоју личности итд. Допринос развоју психоаналитичке теорије дали су ученици и следбеници С.

⁷⁴ Friedlander, K. (1947). *The psycho-analytical approach to juvenile delinquency: theory, case-studies, treatment*. London: Routledge & K. Paul, pp. 508.

⁷⁵ Siegel, L. (2005). *Criminology*. Belmont: Thomson Wadsworth, pp. 113.

Фројда: Алферд Адлер (Alfred Adler, 1870–1937), Карл Јунг (Carl Jung, 1875–1961), Вилијам Штекел (Wilhelm Stekel, 1868–1940), Август Ајхорн (August Aichhorn, 1878–1949), Франц Александер (Franz Alexander, 1891–1964), Карен Хорнај (Caren Horney, 1885–1952) итд.

2.4.3. Теорија личности

Теоријом личности су се бавили многи научници: Сигмунд Фројд, Карл Густав Јунг, Карл Роџерс, Ерих Фром, Абрахам Маслов, Лари Сејгел, Крис Макормик, Елеонор и Шелдон Глик, Хари Саливен, Доналд Шомејкер, Гордон Олпорт, Ханс Ајзенк и други. Они су на основу својих емпиријских истраживања развили посебне приступе у психологији личности (психоаналитички приступ, неопсихоаналитички приступ, бихевиорални приступ, приступ црта личности итд). У психолошкој литератури постоје многе дефиниције личности, али у наставку наводимо три које се највише користе.

Према Ларију Сејгелу и Крису Макормику (Seigel, McCormick, 2006), психолошки појам „личности” дефинисан је као стабилни образац понашања, мисли или акције које разликују једну особу од друге.

Амерички психолог Гордон Олпорт (Gordon Allport, 1897–1967) дефинише личност као динамичку организацију психофизичких система унутар индивидуе који одређују њено карактеристично понашање и мишљење, и диктира своје јединствено прилагођавање на животну средину.⁷⁶

За Ханса Ајзенка (1959), личност је сума стварних (садашњих, тренутних) или могућих (потенцијалних) образаца понашања особе, који су детерминисани наслеђем и средином (околином). Дакле, Ајзенк истиче утицај биолошких (унутрашњих) и социјалних (спољних) фактора на формирање личности. Овој дефиницији би се можда могло приговорити да је акценат ипак стављен на манифестни аспект личности (обрасци понашања), те да личност не мора бити збир одређених карактеристика, односно бихевиоралних образаца, већ се може одредити и као њихов просек (тј. као просечно, уобичајено понашање неке особе).⁷⁷

⁷⁶ <https://psyera.ru/teoriya-lichnosti-gordona-olporta-1723.htm>, преузето 22.5.2016.

⁷⁷ Репишти, С. (2015). *Психологија личности: Теорија и емпирија*. Подгорица: Ауторско издање, стр. 4.

Брачни пар Глик (S. Glueck, E. Glueck, 1950) десет година су истраживали особине личности и делинквената на узорку од 500 малолетних преступника и препознали низ особина личности које су сматрали да су повезане са насиљем, укључујући и самопоуздање, пркос, екстраверзије, нарцизам и сумњу. Они су и творци табеле друштвених предсказања (Social Prediction Table) за детекцију потенцијалних младих преступника.

Енглески психолог немачког порекла Ханс Ајзенк (Hans Eysenck, 1916–1997) у својим истраживањима личности користио је факторску анализу, једну од најпопуларнијих мултиваријантних техника помоћу које је концептуализовао модел са три доминантне димензије личности:

- екстраверзија (друштвен, доминантан, самопоуздан, повучен, безбрижан, усамљен, миран итд.),
- неуротизам (раздражљивост, осетљивост, анксиозност, нестабилност, лежерност, напетост, опуштено, ирационалост итд.),
- психотицизам (алтруистичност, емпатичност, социјализованост, конформизам, агресивност, психопатичност, психотичност, равнодушност итд.).

У табели 2.1. приказана је теорија личности Ханса Ајзенка.

Табела 2.1. Ханс Ајзенкова теорија личности⁷⁸

Особине личности	Неурбиолошки утицај	Високи резултати	Ниски резултати
Екстраверзија	Ретикуларно активирање система-РАС, Централни нервни систем-ЦНС	Тражистимулацију	Избегавање стимулација
Неуротизам	Аутономни нервни систем-АНС	Нервозан, нестабилан	Стабилан, миран
Психотицизам	Прекомеран андроген	Јаког ума	Меког ума

Ајзенк истиче следеће специфичне психичке црте личности преступника: потрагу за узбуђењима или стимулацијом; импулсивност и немогућност контроле

⁷⁸ Bartol, A., Bartol, C. (2005). *Criminal behavior: A psychosocial approach*. New Jersey: Pearson Prentice Hall, pp. 100.

импулса; хостилност (непријатељски однос према другима) и агресивност; лоше социјално прилагођавање, отуђеност; потискивање, порицање, незрелост.⁷⁹

Амерички професор социологије Доналд Шомејкер (Donald Shoemaker, Virginia Polytechnic Institute and State University) разматра специфичне претпоставке о општем приступу личности и сличности између оних из психоанализе. Он наводи следеће четири претпоставке; 1) „Делинквенција је манифестација основних сукоба унутар психолошког оквира појединца”, 2) „Генеза личности је у детињству”, 3) „Специфична особина или кохерентан скуп особина карактерише општи поглед неке особе на живот и самим тим његово или њено укупно понашање”, 4) „Негативна последица, као што је делинквенција, мора да претходи негативном узроку”.⁸⁰

2.4.4. Теорија фрустрације

Теорију фрустрације су развили истраживачи (Institute of Human Relations, Yale University) Џон Долард (John Dollard, 1900–1980) Леонард Дуб (Leonard Doob, 1909–2000), Нил Милер (Neal Miller, 1909–2002), Орвал Моурер (Orval Mowrer, 1907–1982) и Роберт Сирс (Robert Sears, 1908–1989). У монографији објављеној 1939. године под насловом „Фрустрација и агесија” (*Frustration and Aggression*), изложили су своје основне претпоставке да је „агесија увек последица фрустрације”, односно да (а) „појава агресивног понашања увек претпоставља постојање фрустрације” и (б) „постојање фрустрације увек доводи до неког облика агесије”.⁸¹ Они су дефинисали фрустрацију као акт блокирања неког од остварења очекиваног задовољства, а агесија је дефинисана као свако понашање које је намењено да повреди појединца коме је усмерена.⁸²

У психолошкој литератури постоје различите дефиниције фрустрације и агесије. Сигмунд Фројд је представио фрустрацију као концепт са спољним и унутрашњим аспектима/препрекама и везана је за постизање циља. Фрустрација настаје када постоји стање које омета или зауставља реализацију циља. За њега,

⁷⁹ Игњатовић, Ђ. (2015). *Криминологија*. Београд: Правни факултет, стр. 72.

⁸⁰ Shoemaker, D. (2005). *Theories of Delinquency*. Oxford: Oxford University Press, pp. 61.

⁸¹ Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, O., Sears, R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven: Yale University, pp. 1.

⁸² Ibidem, pp. 7.

фрустрација укључује оба аспекта, спољне препреке за постизање циља и унутрашње препреке које блокирају задовољство. Он је успоставио узрочно-последичне везе између фрустрације и агресије (Freud, 1921).

У општој психологији, фрустрација се најчешће дефинише као спречавање, осујећење задовољења мотива. Теорија фрустрације полази од тога да криминално понашање настаје услед фрустрације. Агресија у облику криминалног понашања јавља се као непосредна реакција на фрустрацију. Лица која карактерише агресивност брзо прелазе у акцију, без размишљања и проверавања, није им својствен ниједан систем вредности, не кају се за учињено дело и имају „снижен праг толеранције на фрустрацију”, тј. због фрустрације агресивно реагују на најмањи подстицај са стране.⁸³

Према америчком психологу Леонарду Берковицу (Leonard Berkowitz, 1926–2016), агресија је „сваки облик понашања који има намеру да повреди некога физички или психички” (Berkowitz, 1993). Већина истраживача дефинише агресију као свако понашање са намером да повреди другу особу, а која не жели да буде повређена (Baron, Richardson, 1994). Теорију фрустрација – агресије, са одређеним модификацијама прихватили су други истраживачи који се баве узроцима и последицама агресије на криминално понашање (психологија личности и социјална психологија). Нил Милер је у свом раду (*The frustration-aggression hypothesis*, 1941) одбацио хипотезу „постојање фрустрације увек доводи до неког облика агресије” и утврдио да „фрустрација производи подстрекивање на великом броју различитих врста одговора, од којих један представља подстицање на неки облик агресије”⁸⁴ Теорију фрустрације – агресије ревидирао је Леонард Берковиц. Он тврди да „фрустрације доводе до агресије у мери у којој фрустрације производе бес или друге врсте негативних емоција као што су туга, разочарење, претњу идентитета, физичку бол итд.” (Berkowitz, 1983, 1989).

⁸³ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 281.

⁸⁴ Miller, N. (1941). *The frustration-aggression hypothesis*. *Psychological Review*, Vol. 48, pp. 338.

2.5. Социолошке теорије

У социолошком приступу криминалу, истраживања су усмерена на испитивање криминалног понашања малолетне и пунолетне популације са социолошке тачке гледишта, где је узрок делинквентног понашања у највећој мери у егзогеним факторима који делују из друштвеног, економског и политичког окружења, а не ендогених биолошко-психолошких фактора (наследни или фактори поремећаја личности итд.). Социолошке теорије посматрају делинквенцију из социјалног контекста, где за проучавање делинквентног и криминалног понашања узимају у обзир варијабле као што су: место, средина, породица, време, комшилук, школа, вршњачке групе, културна припадност, сиромаштво, запослење итд.

Социолошке теорије насиље посматрају као производ друштва, а не као неку универзалну појаву. За разлику од психолошких теорија, које узроке траже једино у својствима личности, социолошке теорије узимају у обзир и „друштвене узроке који је формирају (личност) као такву, као и утицај личности на друштвене односе, затим економске, социјалне и друге детерминанте, друштвене последице и остале факторе који социјалне девијације одређују као друштвену појаву”.⁸⁵

У ову етиолошку категорију спадају сва она социјална обележја која карактеришу једну индивиду – од њеног порекла, породице, класне припадности, односно припадности одређеном друштвеном слоју,⁸⁶ до степена образовања, материјалног стања, занимања, места становања.⁸⁷

Социолошка криминалистика има богату традицију у разматрању односа демографских и групних варијабли на криминал. Варијабле као што су старост, раса, пол, социоекономски статус и културне припадности су показале да имају значајне везе са појединим категоријама и обрасцима злочина. Малолетници као група су заступљени у ненасилним имовинским кривичним делима. Бели мушкарци су заступљени у политичком и корпоративном криминалу.

Белгијски астроном, математичар, статистичар и филозоф Адолф Кетлет (Adolphe Quetelet, 1796–1874) сматра се оснивачем криминалне социологије

⁸⁵ Бошковић, М. (1995). *Криминологија и социјална патологија*. Нови Сад: Матица српска, стр. 82.

⁸⁶ „Класна припадност” је термин који је прилично идеологизован, а данас у великој мери звучи и архаично, иако је социјални положај, односно место које појединац заузима у друштву свакако од великог значаја када се ради о проучавању криминогених фактора.

⁸⁷ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 36.

(Картографска школа), а заједно са француским адвокатом и професором права Андреом Геријем (André Guerry, 1802–1866) међу првима је примењивао демографску и друштвену статистику у анализи разних друштвених појава. Тако су створили нову научну дисциплину коју су назвали: социјална физика или морална статистика. Адолф Кетлет је указивао на повезаност климатских услова са делинквентним понашањем, али је потом акценат стављао на деловање друштвених услова. По њему је криминал, пре свега, друштвена појава која је резултат деловања „економског и друштвеног стања, као израз деловања друштвене физике”. Његова реченица да је криминалитет друштвено условљен, гласи: „Ми смо у могућности да израчунамо колико ће појединаца у будућности упрљати своје руке крвљу других људи, колико ће извршити разбојништава, као што можемо израчунати број рођења и смрти у будућности”.⁸⁸

Једна од првих социолошких теорија која се бавила малолетничком делинквенцијом у градским подручјима је теорија социјалне дезорганизације чији су творци амерички социолози Клифорд Шо и Хенри Макеј (Clifford Shaw, Henry McKay, Chicago's Institute for Juvenile Research), а коју су објавили у раду под именом „Малолетничка делинквенција и градска подручја” (*Juvenile delinquency and urban areas*, 1942). Они су у истраживањима користили званичне судске документе, интервјуе хиљаде малолетних делинквената и просторно мапирање (концентричне мапинг зоне Чикага) и на основу тога закључили да је важан узрок малолетничке делинквенције у недостатку интеграције друштвене заједнице и њене стабилности. По њима, малолетничка делинквенција се јавља код градских мушкараца са периферија који припадају нижој социоекономској класи и који су били под утицајем старијих малолетних делинквената из суседства. Због великог броја досељеника са етничком и културном разноликошћу, стопа малолетничког криминала је била у порасту и није равномерно распрострањена у времену и простору у граду Чикагу. У каснијим истраживањима они су запазили да узроци малолетничке делинквенције редовно се јављају у неким насељима, „уназад у времену и непрекидном континуитету”.⁸⁹

⁸⁸ Wetzell, R. (2000). *Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880-1945*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, pp. 21.

⁸⁹ Shaw, C., McKay, H. (1969). *Juvenile delinquency and urban areas* (revised ed.). Chicago: University of Chicago Press, pp. 175.

Поред социјалне физике или моралне статистике и теорије социјалне дезорганизације, које смо изложили у кратким цртама, даље разматрање социолошких теорија обухватиће: теорију аномије, теорију диференцијалне асоцијације, теорију поткултура, теорију отуђења и теорију социјалног интеракционизма.

2.5.1. Теорија аномије

Теорију аномије је развио француски социолог Емил Диркем (Emile Durkheim, 1858–1917), а изложио ју је у својим делима „Подела рада у друштву” (*De la division du travail social*, 1893) и „Самоубиство” (*Suicide*, 1951), где он указује да криминално и делинквентно понашање настаје сломом друштвених норми, односно поремећајима друштвене равнотеже проузроковане брзим друштвеним променама. Према њему, главни узроци аномије су: подела рада и брзе друштвене промене које настају под утицајем модернизације. Он је анализирао самоубиства и убиства у већем броју земаља у Европи и на основу анализе статистичких података закључио да самоубиства могу да се дешавају током велике економске кризе због немогућности остварења постављених циљева, али могу да се дешавају и када економија доживљава процват због постављених нереалних циљева. Диркем „третира аномију као последицу економског преокрета, људи не знају каква правила важе унакрс пословног циклуса наглог успона-краха-успона-краха”.⁹⁰

Сагласно својој општој социолошкој оријентацији и теорији аномије, Е. Диркем види могућност нестанка криминалитета само у условима када колективна свест, односно колективна осећања једног народа „добијају код свих људи такву снагу која је у стању да потисне сва друга осећања”.⁹¹

Амерички социолог Роберт Мертон (Robert Merton, 1910–2003) у раду „Социјална структура и аномија” (*Social Structure and Anomie*, 1938) приказао је своју теорију аномије, где су људске потребе и жеље производ друштвених процеса, односно културне социјализације, а не незаситих страсти и апетита, што заступа Е. Диркем. Према њему, аномија је узрок девијације и криминала и настаје сукобом између културних циљева и друштвене структуре, а нагласак је

⁹⁰ Sennett, R. (2006). *Introduction. In É. Durkheim, On suicide*. London: PenguinClassics, pp. 21-24.

⁹¹ Милутиновић, М. (1990). *Криминологија*. Београд: Савремена администрација, стр. 105.

дат на материјалним циљевима, односно материјалним вредностима које карактеришу културни амбијент америчког друштва. Због напрезања између културних циљева и средстава, долази до фрустрације и незадовољства, што охрабрује људе да се служе нелегитимним или незаконитим средствима да обезбеде успех.

Он аномију одређује као друштвено стање, односно као тип друштвене структуре. За разумевање настанка криминалитета и других видова девијантног понашања значајан је, према њему, однос између друштвених циљева и могућности да се ти циљеви остваре.⁹² Према Роберту Мертону, криминално, односно неприлагођено понашање, јесте „симптом дисоцијације (раздвајања) између културно прописаних аспирација и социјално структурисаних излаза за остварење ових аспирација”.⁹³

Роберт Мертон је дефинисао пет врста девијације, односно пет логичких могућих алтернативних начина прилагођавања или адаптације појединаца у оквиру културних односа друштвене групе:

– *конформизам* (прихватање од стране индивидуе или групе културних циљева и средстава за њихово остваривање),

– *иновација* (прихватање од стране индивидуе или групе културних циљева, али за њихово остварење користе нелегитимна и незаконита средства, а у ову групу спадају људи ниже друштвене класе),

– *ритуализам* (индивидуе или групе одбацују културне циљеве, али прихватају традиционалне и легитимне норме, а у ову групу спадају људи средње друштвене класе),

– *повлачење* (индивидуе или групе одбацују културне циљеве и традиционалне и легитимне норме. У ову групу спадају: корисници психоактивних супстанци, хронични зависници од алкохола, скитнице итд.),

– *побуна* (одбацивање културних циљева и традиционалних и легитимних норми од стране индивидуе или групе, и њихова тежња за променама и стварањем новог друштва користећи нелегитимна средства за остварење циља).

У табели 2.2. приказано је пет логичких могућих алтернативних начина прилагођавања или адаптације појединаца у оквиру културних односа друштвене

⁹² Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 193.

⁹³ Merton, R. (1965). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press, pp. 132.

групе, где (+) означава прихватање, (–) означава елиминацију и (±) означава одбацивање и супституцију нових циљева и стандарда.⁹⁴

Табела 2.2. Пет логичких могућих алтернативних начина прилагођавања

	Културни циљеви	Институционализована средства
I. Конформизам	+	+
II. Иновација	+	–
III. Ритуализам	–	+
IV. Повлачење	–	–
V. Побуна	±	±

Многи истраживачи који су се бавили повезаношћу криминала и модернизације дошли су до закључка да се криминал увећава са модернизацијом, али само код имовинских кривичних дела, а насилни криминал опада са модернизацијом (Shelley, 1989, Vold et al., 2002).

2.5.2. Теорија диференцијалне асоцијације

Творац теорије диференцијалне асоцијације је амерички социолог и криминолог Едвин Сатерленд (Edwin H. Sutherland, 1883–1950), који је своја истраживања фокусирао на процесе социјализације или учења, и на основу добијених резултата утврдио да се делинквентно и криминално понашање учи, а не личне особине и недостаци, што су заступале биолошке и психолошке школе.

Едвин Сатерленд је у треће издање своје књиге, под насловом „Принципи криминологије” (*Principles of Criminology*, 1939) представио теорију диференцијалне асоцијације, где је изнео седам поставки о каријери малолетних и пунолетних криминалаца и систематском криминалном понашању које се учи кроз интеракцију са делинквентним групама из окружења. У четвртом издању књиге (*Principles of Criminology*, 1947) објавио је модификовану верзију теорије диференцијалне асоцијације са девет поставки:

1. Криминално понашање се учи, што значи да криминално понашање није наследно.

⁹⁴ Merton, R. (1938). *Social Structure and Anomie*. American Sociological Review, Vol. 3. No. 5, pp. 676.

2. Криминално понашање се учи у интеракцији са другим лицима у процесу комуникације. Ова комуникација је у многим аспектима вербална, али укључује и „комуникацију гестова”.

3. Главни део учења криминалног понашања се јавља у интимним, личним и групним. Филмови и новине играју релативно неважну улогу у настанку криминалног понашања.

4. Када се криминално понашање учи, учење садржи: а) технике извршења кривичног дела, које су понекад веома компликоване, а понекад врло једноставне; б) специфично усмеравање мотива, порива, рационализација и ставова.

5. Специфичан правац мотива и порива је научио из дефиниција повољних или неповољних правних норми. У неким друштвима појединац је окружен лицима која увек дефинишу законске норме и правила која се морају поштовати, док у другим друштвима је окружен лицима чије дефиниције законских норми су погодније закршење правних норми.

6. Појединац постаје делинквент због утицаја одредница које су повољније за кршење закона од одредница која су неповољна за кршење закона. То је принцип диференцијалне асоцијације. Када појединац постане криминалац, то је због контакта са криминалним обрасцима, као и због изолације од антикриминалних образаца.

7. Диференцијалне асоцијације могу да варирају у фреквенцији, трајању, приоритету и интензитету, што значи да асоцијације са криминалним понашањем и такође асоцијације са противкриминалним понашањем варирају у том погледу.

8. Процес учења криминалног понашања путем асоцијација са криминалним и антикриминалним шаблонима обухвата све механизме који су укључени у било ком другом учењу.

9. Иако је кривично понашање израз опште потребе и вредности, није објашњено од стране тих општих потреба и вредности, а некриминално понашање је израз истих потреба и вредности.⁹⁵

Многи истраживачи су се бавили криминалом и делинквенцијом малолетних банди, а истраживања су показала да се, генерално, делинквентна понашања малолетника често извршавају у контексту групе. Млади из суседства

⁹⁵ Sutherland, E. (1947). *Principles of Criminology*. Philadelphia: JB Lippincott Co, pp. 6-7.

су се често дивили бандама, и под утицајем њих су постајали делинквенти или кандидати за чланство у банди. Ови делинквенти се могу користити да помогну банди у потрази за криминалним активностима. Неке студије доказују да неки малолетници траже делинквентне другове, а друге студије доказују да учешће у малолетним бандама доприноси делинквентном и криминалном понашању младих (Shoemaker, 2009).

Професор емеритус социологије Данијел Глејзер (Daniel Glaser, University of Southern California) развио је теорију „диференцијалне идентификације”, где је изнео свој став да се „појединац упушта у криминално понашање у оној мери у којој самога себе идентификује са стварним или измишљеним особама из чије перспективе његово криминално понашање изгледа прихватљиво”.⁹⁶

На крају треба рећи да је теорија диференцијалне асоцијације еволуирала из чикашке школе социологије, где је истраживач био Едвин Сатерленд, а основао ју је 1892. године професор социологије Албион Смол (Albion Small, 1854–1926) на Универзитету Чикаго (University of Chicago). На истом универзитету радили су познати истраживачи: Роберт Езра Парк (Robert Ezra Park, 1864–1944) и Ернест Вотсон Бердес (Ernest Watson Burgess, 1886–1966) творци еколошке теорије, Луис Вирт (Louis Wirth, 1897–1952), и др., а постала је једна од доминантних социолошких теорија криминала.

2.5.3. Теорија поткултура

Теорија поткултура (теорија поткултура и контракултура, теорија делинквентне супкултуре) настала је половином 20. века на истраживањима чикашке школе социологије, односно теорије диференцијалне асоцијације (Едвин Сатерленд) и теорије аномije (Роберт Мертон). Њихов студент Алберт Коен (Albert Cohen, 1918–2014) развио је теорију делинквентне супкултуре/поткултуре делинквената коју је објавио у свом делу „Делинквентни дечаки: поткултура ганга/банде” (*Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, 1955). Он наводи да се супкултуре највише појављују у градским срединама са нижом друштвеном класом, где млади из радничке класе нису у могућности да прихвате понашање и статус које им намећу млади из средње друштвене класе, и зато код њих долази до

⁹⁶ Glaser, D. (1956). *Criminality theories and behavioral images*. American Journal of Sociology, Vol.61, Num. 5, pp. 433-444.

стања фрустрације. Због нижег положаја породице у друштвеној структури у којој дете расте и образује се, они одбијају стандарде средње друштвене класе и прихватају делинквентну супкултуру која им омогућава достизање алтернативних облика система вредности, статуса и успеха. Према Коену, кључни услов за појаву нових културних образаца јесте постојање ефикасне интеракције једних са другима, као и број актера са сличним проблемима прилагођавања⁹⁷. Млади из нижих друштвених класа су привучени ка делинквентној супкултури и малолетничким бандама, а чести узрок тога је био „одбијен статус у поштованом друштву јер не могу да испуне критеријуме за поштовани статус система”.⁹⁸

Амерички социолози и криминолози Ричард Кловард (Richard Cloward) и Лојд Олин (Lloyd Ohlin) развили су теорију – делинквенција и могућности (*Delinquency and Opportunity*, 1960), где су своја истраживања базирали на малолетницима из нижих друштвених класа, а који су са успехом завршили школовање, али због свог друштвеног стаљежа нису у могућности да равноправно учествују на берзи рада и да се запосле. Због неравноправног односа на берзи рада, они доживљавају осећај отуђења и ниже вредности у односу на младе из средње друштвене класе и окрећу се делинквентној супкултури. Р. Кловард и Л. Олин разликују три врсте делинквентне супкултуре: *кривична супкултура* (настаје и развија се у стабилним градским радничким квартовима где функционише стабилна криминална организација која пружа могућност амбициозним младим криминалцима за изградњу криминалне каријере. Млади криминалци су контролисани од стране одраслих криминалаца да не врше вандалистичка криминална дела која могу привући пажњу полиције, већ криминална дела која су оријентисана на економску добит, односно крађу), *супкултура сукоба* (настаје и развија се у градским неорганизованим радничким квартовима са високом стопом флукуације становништва и нестабилном криминалном организацијом. Ова супкултура се одликује насиљем, сукобима банди и уличним криминалом преко којих млади изражавају своје незадовољство и добијају статус у криминалним бандама) и *ретреатистичка супкултура* (настаје захваљујући малолетницима који нису успели да се наметну у претходне две супкултуре, већ ухлебљење налазе у наркоманији и алкохолизму). Проблемима делинквентне супкултуре се

⁹⁷ Cohen, A. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. Glencoe: Free Press, pp. 59.

⁹⁸ *Ibidem*, pp. 121.

бавио и амерички антрополог Валтер Милер (Walter Miller, 1920–2004) који је дефинисао терију култура ниже класе (*Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency*, 1958), где он тврди да постоји нижа класа супкултуре, која је изградила своје стандарде и системе вредности различите од стандарда и система вредности који владају код средње друштвене класе. Он је дефинисао шест централних тачака интересовања и култура ниже класе које је назвао „фокусна интересовања”: невоља, жилавост, препреденост, узбуђење, судбина и аутономност. Делинквентном супкултуром младих су се бавили многи истраживачи. Марвин Волфганг (Marvin Wolfgang, 1924–1998) и Франко Фераци (Franco Ferracuti) бавили су се супкултуром насиља, Едмунд Ваз (Edmund Vaz) истраживао је утицај статусних симбола на делинквентно понашање младих у Канади. Бенет Бергер (Bennett Berger, 1926–2005) бавио се субурбанизацијом, културом младих, контракултуром и комунама, а Марвин Волфганг, Торстен Селин (Thorsten Selin), Роберт Фиљо (Robert Figlio) бавили су се делинквенцијом у кохортама итд.

2.5.4. Теорија отуђења

Феномен отуђења, односно алијенација, јавља се када и човечанство. Појам отуђења се тумачи на најразличитије начине, у зависности од научних дисциплина које га изучавају (филозофија, теологија, социологија, психологија итд). Појам отуђења према Драгутину Лековићу треба тражити у јеврејској теологији и грчкој филозофији хеленистичке епохе, посебно стои(цисти)чкој филозофији.⁹⁹ Према њему, „отуђење човека значи његово отуђење од његових битних црта – његове генеричке природе на индивидуалном плану, и његове суштине на плану његових односа са другим људима, тј. на плану заједнице.”¹⁰⁰

Швајцарско-француски филозоф Жан Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau, 1712–1778) први је увео појам отуђења у модерној филозофији, у значењу отуђења субјекта, не припадања самоме себи, духовног стања отуђености, изгубљености, распршености или губљење властитог ја под доминацијом

⁹⁹ Лековић, Д. (1968). *Марксистичка теорија отуђења*. Београд: Институт за изучавање радничког покрета, стр. 21.

¹⁰⁰ *Ibidem*, стр. 315.

друготности бића, која човека настоји удаљити од његове унутрашњости, самопоседовању и свести.¹⁰¹

За немачког филозофа Георга Вилхелма Фридриха Хегела (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770–1831) и природа и историја су „отуђења” духа.¹⁰²

Ерих Фром (Erich Fromm, 1900–1980) у свом познатом делу „Бекство од слободе” (*Escape from Freedom*, 1941, 1972) дао је појам „отуђења”, које је било веома распрострањено у Америци. Фром каже да је човек је рекао да се удаљава од других, од природе, од друштва и културе, и можда најважније, од себе.

Отуђење се односи на особе које се удаљавају од других, доживљавају немоћ, безначајност и изолацију.¹⁰³

Амерички социолог Роберт Низбет (Robert Nisbet, 1913–1996) у свом делу „Социолошка традиција” (*The Sociological Tradition*, 1966) говори да предмет отуђења представља једну од главних суштинских области социологије.

Карл Маркс (Karl Marx, 1818–1883) је у својим „Економско-филозофским рукописима” (*Economic and Philosophical Manuscripts*, 1844) изнео теорију о отуђењу и ослобођењу човека, указујући на друштвене претпоставке, како отуђења, тако и ослобођења. Отуђење човека, по Марксовом схватању, јесте отуђење од оног што га конституише, што му је својствено и инхерентно. А управо рад, производња, стваралачке су одредбе човека као генеричког бића. И зато отуђење рада представља генеричко отуђење човека. Класни производни друштвени односи представљају друштвене односе у процесу производње у оквиру којих постоји отуђење рада као основа свих других отуђења човека од његовог генеричког бића.¹⁰⁴

По Марксу, суштина је самоотуђења у томе што човек истовремено отуђује и нешто од себе и себе од нечега, наиме, он отуђује себе сама од самога себе.¹⁰⁵

Маркс је дефинисао четири основна типа отуђења:

¹⁰¹ <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova>, преузето 24.5.2016.

¹⁰² Лукач, Ђ. (1959). *Млади Хегел*. Београд: Култура, стр. 587.

¹⁰³ Smith, H.; Bohm, R. (2008). *Beyond Anomie: Alienation and Crime*. Critical Criminology, Vol. 16, (1), pp. 1-15.

¹⁰⁴ Марковић, Д.; Булатовић, И. (2014). *Социологија*. Београд: Београдска пословна школа - Висока школа струковних студија, стр. 101.

¹⁰⁵ Петровић, Г. (1986). *Одабрана дела у четири књиге: Филозофија праксе*. Београд: Нолит, стр. 97.

– отуђење од производа рада (средства за производњу и производ су у власништву власника капитала који размењују производе рада и присвајају остварени профит),

– отуђење од производне активности (радници су отуђени од активности у процесу рада који су у режији неког другог и нема осећај слободе и стваралаштва у раду),

– отуђење од људског бића (радници су отуђени од свог истинског унутрашњег бића, жеље, трагања за срећом и креативношћу јер у капитализму они се третирају као заменљиви људи који обављају производне активности) и

– отуђење човека од човека (произилази од отуђености према производу свога рада, процесу рада и свом генеричком бићу, што проузрукује отуђење човека од човека). По Марксу, узрок високе учесталости радничке класе у извршењу криминалних дела је у класној неједнакости, отуђености и репресији нижих друштвених слојева (радничке класе) од стране владајуће класе (капиталиста) који доносе, контролишу и спроводе кривичне законе.

Фридрих Енгелс (1820–1895) је на бази релевантних емпиријских истраживања утврдио да су криминалитет и друге штетне појаве условљене експлоатацијом, односно да оне имају класни карактер. Имајући у виду да је то овим Енгелсовим радом први пут и научно утврђено, то се и сматра његовим највећим доприносом објашњењу криминалитета.¹⁰⁶

Професор социологије емеритус Мелвин Симан (Melvin Seeman, Departments of Sociology, University California) дао је дефиницију социјалног отуђења у чланку „О значењу отуђења” (*On the Meaning of Alienation*, 1959), где је он идентификовао пет алтернативних значења отуђења: *немоћ* (појам отуђења потиче из марксистичког схватања, где појединци друштвено отуђени верују да је оно што се дешава у њиховим животима изван њихове контроле и верују да су немоћни да обликују свој живот), *бесмисленост* (ова алтернатива отуђења односи се на начин на који појединац разуме догађаје у којима је ангажован. Можемо говорити о високој отуђености, о употреби бесмисла, када појединцу није јасно у шта је требало да верује, када нису испуњени минимални стандарди и јасноћа у доношењу одлука), *недостатак норми* (ова алтернатива отуђења потиче из

¹⁰⁶ Пешић, В. (1990). *Криминологија*. Титоград: Универзитет „Вељко Влаховић”, стр. 89.

Диркемове теорије аномије, где очекивања у вези са недозвољеним нормама, по свој прилици, могу самостално да одступају од очекивања појединца да ће његово понашање одредити његов успех у постизању циља, или његово веровање да ради у интелектуално разумљивом свету), *изолација* (алтернатива отуђења где појединац постаје отуђен, у изолацији од свог друштва и културе коју заступа. Он као интелектуалац придаје мали значај оним вредносним циљевима или веровањима која су обично високо вреднована у његовом друштву) и *самоотуђење* (значење ове алтернативе отуђења је тешко одредити, основна идеја садржана у реторици самоотуђености-идеје суштински значајном активношћу-да, можда, бити преиначена у мањем смислу друштвеног учења. Један од начина да се наведе такав смисао да се види отуђење као степен зависности датог понашања након очекиване будуће награде, то јест, након награда које леже изван саме активности).¹⁰⁷

Криминолошка истраживања која укључује отуђење вршио је амерички социолог Елијах Андерсон (Elijah Anderson, Yale University) и своја истраживања је публикувао у књизи „Закон улице”. Андерсон тврди да је отуђење толико дубоко узело маха у сиромашним градским четвртима и мањинским заједницама да поприма изопачен облик „уличне правде”. Идеали средње класе су преокренути, тако да становници ових заједница налазе смисао у насиљу и хаосу који их окружује. У овим заједницама, мушкост је дефинисана кроз насиље, имају бројне потомке и служе затворску казну. Економски отуђење производи алтернативна тржишта у виду дроге, крађе и проституције. У Сједињеним Америчким Државама, ово акутно отуђење означава темеље институционализоване опозиционе културе. Дакле, укоренењено је да ово отуђење узрокује да градско становништво изгуби осећај сигурности, уместо тога они имају „дубоки недостатак вере у полицију и правосудни систем”.¹⁰⁸

Већина истраживача криминолога који су се бавили отуђењем сматра да је стопа криминала малолетних и пунолетних лица у порасту.

¹⁰⁷ Seeman, M. (1959). *On the Meaning of Alienation*. American Sociological Review, Vol. 23, No. 6, pp. 783–791.

¹⁰⁸ Anderson, E. (1999). *The code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W. W. Norton and Company, pp. 323.

2.5.5. Теорија социјалног интеракционизма

Теорија социјалног интеракционизма представља нову социолошку теорију у криминологији која датира од шездесетих година прошлог века, а настала је на постулатима социологије и социјалне психологије. За разлику од дотадашњих теорија криминалитета, она у први план ставља друштвене институције (судови, тужилаштва, полиција итд.) које стварају, тумаче и примењују правила о девијантном понашању, а не прекршиоце који та правила крше. Аналитичари који се баве социјалним интеракционизмом тврде да људи не постају криминалци због социјалног порекла, већ да се криминал, односно девијантно понашање, јавља због етикетирања од стране друштвених институција, односно власти.

Доналд Шомејкер сматра да перспектива етикетирања има две примарне бригае у вези са криминалом. Прво је питање доношења закона и његово спровођење. Ова перспектива доводи у питање мотиве и намере правних одлука и извршитеља. Кључна питања овог интереса су: ко прави законе и како се они примењују? Друга брига теорије етикетирања јесте утицај етикете, типична формална етикета која се примењује од стране полиције или суда, на учиниоца.¹⁰⁹

Теорија социјалног интеракционизма се у знатној мери разликује од осталих социолошких теорија о криминалу. Истина, и она, као нека од поменутих учења, полази од процеса интеракције, али тај процес у интеракцији интеракциониста има битно друкчије значење. Интеракција се, према модерном социолошком интеракционизму, одвија између оних који се девијантно понашају и оних који реагују на то понашање оцењујући га и дефинишући као девијантно и криминално.¹¹⁰

Зачетник теорија социјалног интеракционизма и теорије етикетирања је угледни амерички социолог Франк Таненбаум (Frank Tannenbaum, 1893–1969), који је у својој књизи „Злочин и заједница” (*Crime and the community*, 1938) изнео своју тврдњу да „појединац није девијантан зато што је извршио одређено дело, већ стога што је друштво дело и његовог учиниоца означило девијантним”.

¹⁰⁹ Shoemaker, D. (2010). *Conduct Problems in Youth: Sociological Perspectives*. Eds. Murrihy, R., et al. *Clinical Handbook of Assessing and Treating Conduct Problems in Youth*. New York: Springer-Verlag, pp. 41-42.

¹¹⁰ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 200.

Важан допринос развоју теорије етикетирања дао је у својим књигама „Социјална патологија” (*Social pathology*, 1951) и „Људско одступање, социјални проблеми, и друштвена контрола” (*Human deviance, social problems, and social control*, 1967) амерички социолог Едвин Лемерт (Edwin Lemert, 1912–1996), који први пут у односу на дотадашњи општи третман социјалних проблема и социјалне девијације разликује примарну и секундарну девијацију као фазе у процесу етикетирања. Примарна девијација је понашање појединца који врши мање девијантне радње које друштво толерише (формално етикетирање), а секундарна девијација се јавља после примене формалне етикете као поступак у којем појединац чини више криминалних/девијантних дела које друштво не толерише и идентификује га као преступника. Према њему, девијантно понашање може постати „средство одбране, напада или адаптације” за проблеме створене девијантним етикетирањем.¹¹¹

Амерички социолог Хауард Бекер (Howard Becker, 1899–1960) један је од главних истраживача у теорији етикетирања. Он у својим истраживањима показује да је криминал/девијантност производ друштвених интеракција, а не особине личности и разматра поступак етикетирања девијације код младе популације као аутсајдери. У свом најзначајнијем делу „Аутсајдери: студије социологије девијација” (*Outsiders: studies in the sociology of deviance*, 1963) износи да све друштвене групе стварају правила и покушавају, у одређеним моментима и под одређеним околностима, да их примене. Друштвена правила дефинишу ситуације и одговарајуће врсте понашања, одређујући неке акције као „исправне” и забрањујући друге као „погрешне”. Када је правило уведено, особа за коју се сумња да га је прекршила може се сматрати посебном врстом особе, којој се не може веровати да живи по правилима о којима се група сложила. Таква особа сматра се аутсајдером.¹¹²

Према И. Јанковићу, „социјални интеракционизам, у оквиру разних својих схватања истиче да друштвена реакција даје квалификацију човековог понашања, што поред осталог значи да друштво само одабира, етикетира и стигматизира

¹¹¹ Lemert, E. (1967). *Human deviance, social problems and social control*. Englewood Cliffs: PrenticeHall, pp. 17.

¹¹² Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет, стр. 323.

(жигоше) своје злочинце”.¹¹³ Оснивач Криминологије као научне дисциплине на овим просторима, проф. др Милан Милутиновић (1916–1996), који је у уводном реферату истакао да по врло хетерогеном схватању интеракциониста, друштвене групе које поседују политичко-економску моћ, та понашања, која су дефинисана као девијантна, нису девијантна по себи него су „девијантна јер их таквим сматра и дефинише одређена група која ствара норму понашања и дефинише одређене ситуације у смислу девијантности”¹¹⁴

Осим горе описаних социолошких теорија, постоји још велики број теорија које се баве криминалним и девијантним понашањем малолетничке и пунолетне популације: теорија социјалног учења, еколошка теорија, теорија културног конфликта и раскорака, теорија социјалне контроле, виктимолошка теорија, теорија неприлагођености и др., али оне се неће разматрати.

2.6. Мултифакторски приступ

Мултифакторски приступ, односно мултифакторску теорију (multifactor theory) основао је пионир дечје психијатрије и криминолог Вилијам Хили (William Healy, Institute for Juvenile Research, Chicago), који је у својим истраживањима деце и адолесцената дао нагласак на вишеструким/многоструким факторима у случајевима појединих делинквената¹¹⁵, а не на биолошким, психолошким или социолошким објашњењима криминалитета, која су користила само један фактор у објашњењу .

Мултифакторска теорија или, како се још назива, теорија многоструке узрочности, настала је као реакција на оне теорије које су криминалитет објашњавале уз помоћ једног фактора (биолошког, психолошког или социолошког), коме су давале доминантно место у својој концепцији.¹¹⁶

¹¹³ Јанковић, И. (1971). *Савремене струје у криминологији: Социјални интеракционизам и теорија етикетирања*. Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 3, стр. 463.

¹¹⁴ Милутиновић, М. (1973). *Основне тенденције у савременој криминологији*. Београд: VII Међународни конгрес за криминологију, стр. 3.

¹¹⁵ Healy, W. (1915). *The Individual Delinquent: A Text-book of Diagnosis and Prognosis for All Concerned in Understanding Offenders*. Boston: Little, pp. 33–125, 130–138.

¹¹⁶ Константиновић Вилић, С.; Николић Ристановић, В.; Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 324.

Мултифакторски приступ подразумева да је криминалитет производ више фактора – биолошких, психолошких и социолошких – који делују у различитим комбинацијама и које утичу на варијабилитет криминалног понашања.¹¹⁷

Основно полазиште мултифакторског приступа огледа се у ставу да нема ниједног фактора – биофизичког, социјалног или психолошког – који би увек и апсурдно деловао криминогено, баш као што нема ниједног који у одређеној ситуацији и под неким негативним условима не може стећи криминогено значење.¹¹⁸

Мултифакторским приступом су се бавили брачни пар професора Елеонора и Шелдон Глик (Eleanor Glueck, Sheldon Glueck, Harvard Law School), а у својим истраживањима малолетничке делинквенције на узорку од 500 малолетних делинквената и 500 малолетних неделинквената (контролна група из сиромашних предграђа Бостона) узраста од једанаест до седамнаест година. Они су у свом делу „Објашњење малолетничке делинквенције” (*Unraveling Juvenile Delinquency*, 1950) публиковали резултате и закључке истраживања, по којима узроци девијантног понашања малолетника нису само појединачни биолошки, психолошки, социоекономски и социокултурални фактори, већ девијантно понашање малолетника је иницирано интеракцијом великог броја фактора (породица, школа, заједница, старост, пол, сукоб култура, лоше здравље, сиромаштво итд.) и фактора повезаних са специфичним карактером и личности појединца. Они су утврдили да се малолетни делинквенти разликују од малолетних неделинквената по: физичким особинама, темпераменту, ставовима/понашању, психолошким особинама и социокултуралним особинама/условима.

Мултифакторски приступ је доживео многе критике, а једну од најбољих критика дао је у својој докторској дисертацији криминолог и социолог Алберт Коен (Albert Cohen, 1918–2014). Он је идентификовао три основне грешке: прва забуна постоји између објашњења криминала путем једне теорије и објашњења путем једног фактора; друга заблуда да „зло проузрокује зло” обично карактерише приступ са више фактора, мада то није необично; трећа: фактори су збуњени

¹¹⁷ Krech, D., Crutchfield, R. (1980). *Елементи психологије*. Београд: Научна књига, стр. 306.

¹¹⁸ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 64.

узроцима, а сваки фактор претпоставља да садржи у себи фиксну количину произведене криминалне снаге.¹¹⁹

Мултифакторска теорија је посебно критикована од стране заговорника теорије диференцијалне асоцијације, који је уопште нису сматрали научном теоријом. Критике упућене овој теорији могу се углавном сматрати оправданим с обзиром на то да њени заступници, мада правилно уочавају деловање многих криминогених фактора на јављање криминалитета, не праве разлику између узрока и услова, између битних и небитних, главних и споредних фактора.¹²⁰

2.7. Теорије конфликта

Кроз целу историју људског постојања долазило је до друштвених конфликта, односно сукоба који су настајали услед различитих потреба и интереса појединих чланова друштва, као и од временског периода када су настајали. Сви ти конфликти су већином настајали због неравноправне расподеле ограничених ресурса између група и расподеле моћи. Конфликт потиче од латинске речи *conflictus* и значи сукоб, судар, спор, свађу.¹²¹ У литератури постоји велики број различитих дефиниција друштвених конфликта/сукоба, а за потребе рада навешћемо неколико:

„Конфликт је свеукупна динамика у расту и развоју живих организама и група. Он се појављује кад се сукобљавају идеје, интереси или понашања двије или више индивидуа или група”.¹²²

Професори емеритуси Чарлс Кегли (Charles Kegley, University of South Carolina) и Јудин Виткоф (Eugene Wittkopf, Louisiana State University) дефинишу конфликт као „неслагање које често избија у међународним односима око интереса који се доживљавају као непомирљиви”.¹²³

¹¹⁹ Cohen, A. (1951). *Juvenile Delinquency and the Social Structure*. Ph.D.dissertation, Cambridge: Harvard University, pp. 5–13.

¹²⁰ Константиновић Вилић, С.; Николић Ристановић, В.; Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 325.

¹²¹ Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета, стр. 463.

¹²² Fisher, F., et al. (2000). *Building Bridges between Citizens and Local governments to work more effectively together through Managing Conflict and Differences*. New York: United Nations Centre for Human Settlements, pp.14.

¹²³ Charles, K., Wittkopf, E. (2009). *World Politics: Trend and Transformation*. Belmont: Wadsworth chantage Learning, pp. 571.

Према Џејмсу Доертију (James Dougherty) и Роберту Фалцграфу (Robert Pfaltzgraff) термин „конфликт” најчешће означава стање у коме је „једна група људи, која се може идентификовати (племенски, етнички, лингвистички, културно, религијски, социоекономски, политички и др.), укључена у свесно супротстављање према једној или више других, такође идентификованих група људи, зато што ове групе теже наизглед неспојивим циљевима”.¹²⁴

Пре немачког социолога Георга Зимела, социолошки аналитичари су конфликт схватили као извор друштвених промена и дезинтеграција, а он је био први који је тврдио да је конфликт природан и неопходан део друштва. Од тог тренутка, социолози су морали да прихвате да групе траже несклад као и хармонију, одвајање као и удруживање, и конфликти унутар њих никако не значе свеукупне проблематичне факторе. Далеко од тога, суштина дисфункционалности је одређени степен сукоба и битан је елемент у формирању група и истрајности групног живота.¹²⁵

Према проф. др Радомиру Милашиновићу и другима, можемо закључити да су друштвени конфликти, суштински и квалитативно, далеко више од неслагања или супростављања ставова. Они су, пре свега, велике и масовне социјалне акције, односно свесна, усмерена, динамична и практична међусобна сукобљавања и борбе колективних друштвених субјеката због значајних и по свој прилици ограничених добара. Та борба готово никада није „рат без правила”, већ ограничена социјалним, правним, моралним, верским, техничким или другим нормама и правилима.¹²⁶

Теоријска мисао о друштвеним сукобима има дугу историју и веома широки распон. Полазећи од различитих критеријума у литератури која се бави питањима друштвених сукоба, теоријски дискурс је веома широк – од теолошких, моралистичких, биолошких, природноправних, утопистичких и геополитичких учења до различитих варијанти психолошких, социопсихолошких и социолошких

¹²⁴ Dougherty, J., Pfaltzgraff, R. (2001). *Contending Theories Of International Relations*. Boston: Addison Wesley Longman, pp. 189.

¹²⁵ Coser, L. (1956). *The Functions of Social Conflict*. New York: The Free Press, pp.31.

¹²⁶ Милашиновић, Р., Милашиновић, С., Путник Н. (2012). *Теорије конфликта*. Београд: Факултет безбедности, стр. 18.

теорија, затим математичких и теорија игара, а у оквиру њих различитих варијанти микро и макро теорија сукоба.¹²⁷

Теоријска претпоставка да су у историји постојала бесконфликтна друштва са потпуном једнакошћу положаја његових чланова показала се неутемељеном, јер чак ни људске заједнице у праисторији – хорде, нису биле потпуно хомогене, због тога што је постојала неједнакост по полу и старости, па самим тим и основ за сукобе. Са развојем друштва од хомогених ка сложенијим заједницама ширило се и поље конфликта. Упоредо са њима, људску заједницу карактерише и сарадња и солидарност између појединаца и група, која се показала као фундаментална одредница друштва, универзалнија од сукоба и захваљујући којој је људски род опстао.¹²⁸

Мисао о друштвеним конфликти/сукобима датира још од античког доба и његових филозофа (Хераклита, Платона, Аристотела итд.) преко средњовековних теолошких и теистичких схватања (А. Августин, Т. Аквински итд.), предмодерним добом (Х. Гроцијус, Т. Хобс, С. Пуфендорф итд.) и модерним добом (Р. Кјелен, Ф. Рацел, К. Хаусхофер итд.). Теорија конфликта, као самостална научна дисциплина датира од друге половине 19. века, када као засебне научне друштвене дисциплине настају социологија (Огист Конт, Течај позитивне филозофије, 1839) и психологија (Вилхелм Вунт, психолошка лабораторија, Универзитета Лајпциг, 1879), које су започеле да се баве и друштвеним конфликтима са социолошке и психолошке тачке гледишта. Тада настају научно-теоријски ставови о значењу конфликта у радовима Карла Маркса, Фридриха Енгелса (Friedrich Engels, 1820–1895), Макса Вебера (Max Weber, 1864–1920), Јиргена Хабермаса (Jürgen Habermas, 1929), Мишела Фукоа (Michel Foucault, 1926–1984), Вилијама Домхофа (William Domhoff, 1936) итд. У каснијим периодима друштвеним конфликтима су се бавили: Вилијам Макдугал (William McDougall, 1871–1938), Сигмунд Фројд (Sigmund Freud, 1856–1939), Ерих Фром (Erich Fromm, 1900–1980), Конрад Лоренц (Konrad Lorenz, 1903–1989), Џон Долард (John Dollard, 1900–1980), Георг Зимел (Georg Simmel, 1858–1918), Луис Козер

¹²⁷ Милашиновић, Р., Милашиновић, С., Путник Н. (2012). *Теорије конфликта*. Београд: Факултет безбедности, стр. 11.

¹²⁸ Голубовић, З. (1973). *Човек и његов свет у антрополошкој перспективи*. Београд: Просвета, стр. 54.

(Lewis Coser, 1913–2003), Ралф Дарендорф (1929), Џон фон Нојман (John von Neumann, 1903–1957), Оскар Моргенштерн (Oscar Morgenstern, 1902–1977), Семјуел Хантингтон (Samuel Huntington, 1927- 2008), итд.

У литератури о криминалитету постоје бројне теорије које су се бавиле друштвеним конфликтима са психолошког, социопсихолошког и социолошког приступа, о којима је било речи у претходним излагањима, а даље разматрање ће обухватити теорију игара.

2.7.1. Теорија игара

Теорије игара представља нови правац и методологију за изучавање, анализу и решавање друштвених конфликта која за решавање конфликтних ситуација са различитим интересима користи математичко моделирање. Заслужни за развој теорије игара су: математичар Џон фон Нојман (John von Neumann/János Neumann, 1903–1957) и економиста Оскар Моргенштерн (Oscar Morgenstern, 1902–1977) који су објавили књигу „Теорија игара и економско понашање” (*Theory of Games and Economic Behavior*, 1944), а где су дефинисали основне појмове стратегије, вредности игре и методе изналажења оптималних стратегија у решавању економских проблема.

Под конфликтом у теорији игара можемо подразумевати свако јављање, природно које има смисла, у коме учествује онај ко је заинтересован, са знањем о коначним исходима. Свакако да је важно да се ови задаци формализују и постави модел за оптимизацију. Математичко моделирање конфликтне ситуације садржи квантитативно описивање и обухватање елемената конфликта – играча, њихових акција (одлука), стратегија, интереса. Значајно место у теорији игара заузима стратегија. Нека је у скупу n играча – учесника у игри и нека сваки бира одлуку са аспекта својих интереса. Речју, сваки од учесника бира своју стратегију – која представља правило понашања играча у зависности од циљева и информација које поседује.¹²⁹

Игре делимо према различитим критеријумима: према могућности утицаја играча на исход игре (игре на срећу и стратешке игре), према броју играча (два, три и више играча), према броју стратегија (коначне и бесконачне), према бирању

¹²⁹ Зечевић, Т., Драшковић, М. (2001). *Квантитативни модели оптимизације*. Београд: Европски универзитет за менаџмент и бизнис, Београд, стр. 235.

стратегија играча (чиста стратегија и мешовита стратегија), према броју одлука које су на располагању свим играчима (одређене и неодређене игре), према међусобним односима играча у игри (кооперативне и некооперативне игре) итд.

Теорија игара се јавља у својим различитим варијацијама, а у зависности од броја учесника у игри може бити: игра два учесника чији је збир нула (Two-Person Zero-Sum Game); игра два учесника чији збир није нула (Two-Person Non-Zero-Sum Game); игра више учесника чији је збир је или није нула (N-Person Non-Zero-Sum Game). Специфична варијанта теорија игара јесте „теорија погађања” или „прављења нагодби” (Bargaining Theory).¹³⁰

Теорија игара је нашла примену у разним научним дисциплинама: економији (однос купца и продавца), политичким наукама (сукоби националних интереса), психологији (ривалство различитих интереса), биологији (борбе за опстанак између врста), социологији (анализа сукоба у рату) итд. У теорији игара постоје: рационалистички приступ (играч у игри је рационалан, располаже довољним и поузданим информацијама у доношењу рационалних одлука које му омогућују остваривање најбољег могућег исхода) и еволуционистички приступ (играч у игри је рационално ограничен са недовољно поузданим информацијама и да би остварио за њега најбољи могући исход у игри учествује више пута).

Велики допринос за развој теорије игара су дали добитници Нобелове награде за економију (1994), амерички математичар Џон Неш (John Nash, 1928–2015, Princeton University), мађарски економиста Џон Харсаниј (John Harsanyi, 1920–2000, University Berkeley) и немачки економиста и математичар Рајнхард Селтен (Reinhard Selten, 1930–2016, University of Bonn) за развој новог концепта људског понашања кроз кооперативне и некооперативне игре. Израелско-амерички професор математике Роберт Ојман (Robert J. Aumann, 1930, Hebrew University of Jerusalem) и професор економије Томас Шелинг (Thomas Schelling, 1921–2016, University of Maryland) добили су 2005. године Нобелову награду из економије за разумевање конфликта и сарадње путем анализе теорије игара.

¹³⁰ Милашиновић, Р., Милашиновић, С., Путник Н. (2012). *Теорије конфликта*. Београд: Факултет безбедности, стр. 90.

3. САВРЕМЕНИ СОЦИОЕКОНОМСКИ УСЛОВИ И КРИМИНАЛИТЕТ МЛАДИХ

Динамичке промене у светској привреди које су настале под утицајем глобализације, либерализације, знања и савремених информационо-телекомуникационих технологија омогућиле су процесе конвергенције и интеграције међу људима, тржиштима, компанијама и владама разних земаља света. Глобализација је омогућила стварање глобалне економије, која је омогућила слободно кретање капитала, роба, услуга, информација, радне снаге и појаву космополитске културе.

Главни економски циљеви сваке државе у свету, без обзира на степен развијености, јесу висок и брзи раст производње, ниска незапосленост и стабилне цене, табела 3.1.

Табела 3.1. Циљеви и инструменти макроекономске политике¹³¹

Циљеви
Производња: Висок ниво и брзи раст производње
Запосленост: Висок ниво запослености с мало недобровољне незапослености
Стабилне цене
Инструменти
Монетарна политика: Контролисање понуде новца како би се одредиле каматне стопе
Фискална политика: Државна потрошња Опорезивање

У табели 3.1. приказани су главни циљеви макроекономске политике једне земље (производња, запосленост и стабилне цене) и главни инструменти (монетарна и фискална политика) или мере економске политике које стоје на располагању модерним економијама.

У савременом друштву економија је постала не само основна делатност којом се обезвређује људска егзистенција у једино могућем робном облику, као

¹³¹ Самјуелсон, П., Нордхаус, В. (2009). *Економија*. Београд: Мате, стр. 408.

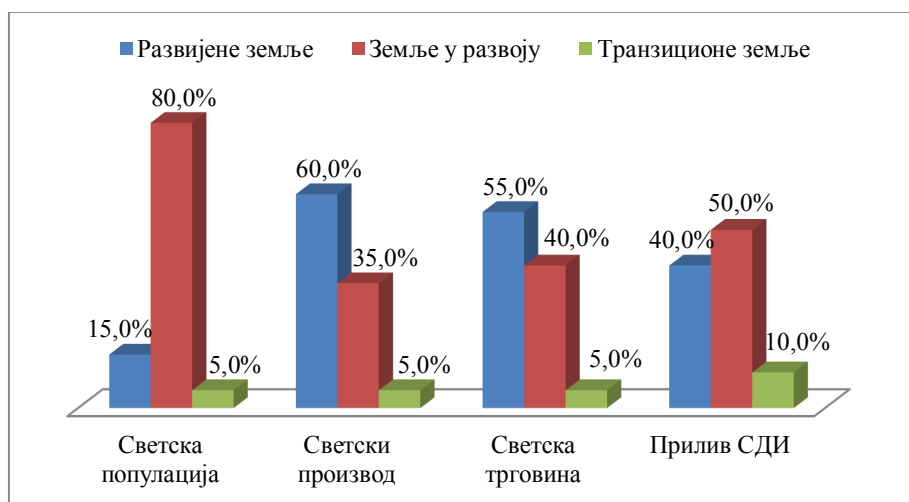
реализација потреба, већ и доминантни чинилац који тежи да обухвати читаво друштво и да постане систем друштва.¹³²

У табели 3.2. приказане су карактеристике савремене светске привреде (удео у светској популацији, производу, трговини и страним директним инвестицијама) према Светском економском прегледу (World Economic Outlook).

Табела 3.2. Карактеристике савремене светске привреде

	Удео у светској популацији %	Удео у светском производу %	Удео у светској трговини %	Удео у приливу СДИ %
Развијене земље	15,0	60,0	55,0	40,0
Земље у развоју	80,0	35,0	40,0	50,0
Транзиционе земље	5,0	5,0	5,0	10,0
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0

У табели 3.2. и графикону 3.1. приказане су главне карактеристике савремене светске привреде, где се може видети да највећи удео у светској популацији имају земље у развоју 80%, развијене земље 15% и транзиционе земље 5%. Највећи удео у светском производу и трговини имају развијене земље 60% и 55%, земље у развоју 35% и 40%, и транзиционе земље по 5%. Код прилива страним директним инвестицијама, удео земаља у развоју је 50%, развијених земаља 40% и транзиционих земаља 10%.

Графикон 3.1. Карактеристике савремене светске привреде

¹³² Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 352.

Нова социјална топографија света и далекосежне промене не означавају само све дубљи квантитативни јаз. Оне говоре и о дубоким квалитативним разликама између различитих видова егзистенције, различитих типова друштва – од постиндустријских до аграрних, од „cyber” друштва до технолошког гета, од супербогатих до безнадежно сиромашних, од владајућих до повлашћених, од простора демократије и политичких слобода до епицентра масовне репресије.¹³³

Међународни капитал користи своје моћи и међународно успостављени економски и политички поредак за грубе неколонијалистичке видове експлоатације неразвијених и тзв. друштва у транзицији, подређујући њихове економије својим интересима и потребама, и бришући лако и без устезања државне и друге границе и поретке.¹³⁴

Ефекти глобализације огледају се у: 1) нивоима међународне економске интеграције без преседана, који превазилазе и ниво економске интеграције из периода 1870–1914. године; 2) доминацији транснационалних компанија које тргују и инвестирају по целом свету; 3) интеграцији међународног финансијског тржишта, са либерализованим кретањима капитала; 4) глобалној мобилности свих фактора производње; 5) знатно редукованој могућности националних држава да воде аутономну политику и спроводе функције државе благостања.¹³⁵

Глобална економска и финансијска криза која је средином 2007. године иницирана сломом вредности тржишта некретнина, односно хипотекарних кредита, пренела се на целокупни финансијски сектор Сједињених Америчких Држава, а касније и на цео свет. Она је прво захватила финансијски, а касније се прелила и на реални сектор (примарни, секундарни, терцијарни и квартални) у другим земљама света. У табели 3.3. и графикону 3.2. приказани су економски показатељи глобалне економске и финансијске кризе према статистичким подацима Светске банке (World Bank), Светске трговинске организације (World Trade Organization World) и Међународне организације рада (International Labour Organization).

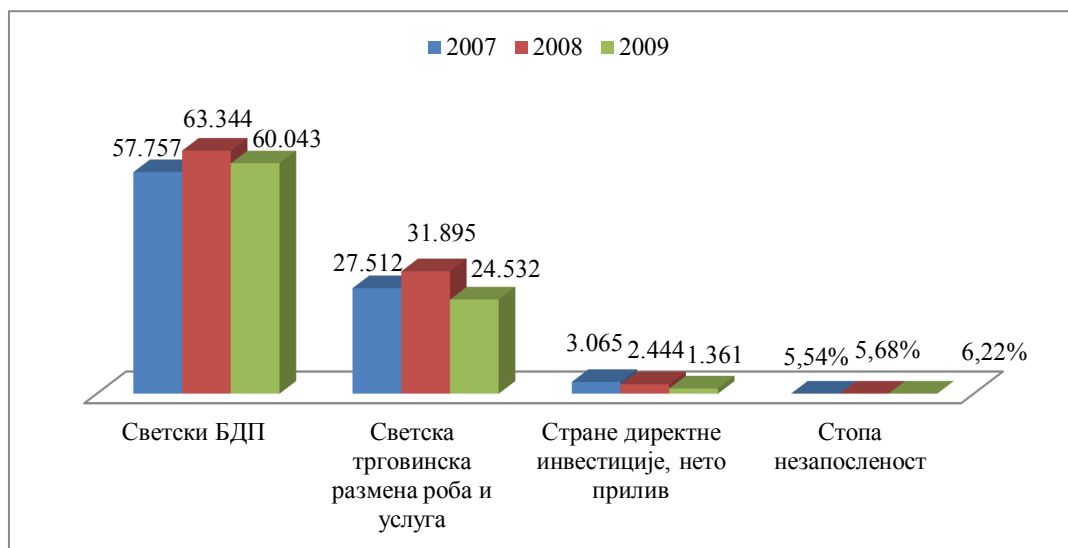
¹³³ Печујлић, М. (2002). *Глобализација: два лика света*. Београд: Гутенбергова галаксија, стр. 121.

¹³⁴ Милосављевић, М. (1998). *Ограничења и могућности превенције криминала*. Зборник радова. Београд: Дефектолошки факултет, стр. 54.

¹³⁵ Hirst, P., Tompson, G. (1999). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press, pp. 2.

Табела 3.3. Економски показатељи глобалне економске и финансијске кризе
(УС\$ билиона/10¹²)

		2007	2008	2009
Светски БДП		57.757	63.344	60.043
Светска трговинска размена роба и услуга	извоз	13.570	15.775	12.147
	увоз	13.940	16.120	12.385
	укупно	27.512	31.895	24.532
Стране директне инвестиције, нето прилив		3.065	2.444	1.361
Незапосленост, укупно (% од укупне радне снаге)				
Незапосленост		5,54	5,68	6,22

Графикон 3.2. Економски показатељи глобалне економске и финансијске кризе

Према подацима приказаним у табели 3.3. и графикону 3.2., можемо закључити да је глобална економска и финансијска криза проузроковала смањење светског бруто домаћег производа (Gross domestic product – GDP), 2009. године у односу на 2008. годину за 5,2% (3.301 билиона америчких долара), а у односу на 2007. годину био је већи за 3,8% (2.286 билиона америчких долара). Светска трговинска размена роба и услуга је 2009. године била мања за 23,1% (7.363 билиона америчких долара) у односу на 2008. годину, а 10,8% (2.980 билиона америчких долара) у односу на 2007. годину. Прилив страних директних инвестиција (Foreign direct investment – FDI) у 2009. години је био мањи за 55,6% (1.704 билиона америчких долара) у односу на 2007. годину, а 44,3% (1.083 билиона америчких долара) у односу на 2008. годину. Према Међународном

монетарном фонду (International Monetary Fund – IMF) глобална економска и финансијска криза је имала и негативне последице на глобалне трендове протока капитала. Укупни бруто токови капитала у 2007. години су били 11 билиона америчких долара, да би 2009. године пали на 1,8 билиона америчких долара, што износи 83,6%. Глобална економска и финансијска криза је утицали на пораст криминалитета младих готово у сваком делу света, а посебно у земљама у развоју и земљама у транзицији.

3.1. Социоекономска криза и криминалитет младих

Велике политичке промене које су се дешавале у свету крајем осамдесетих година 20. века (рушење Берлинског зида, 1989), распад Варшавског пакта (1991), слом реал-социјализма, политичка криза после смрти Тита (1980) и међуетничка нетрпељивост били су узроци крвавог распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Самосталне државе постале су: Словенија, Хрватска, БиХ и Македонија 1991, а Србија и Црна Гора стварају Савезну Републику Југославију 28. 4. 1992. Сви наведени узроци су погубно деловали на економско, социјално, политичко, технолошко, вредносно и морално посрнуће земаља бивше Југославије. Од распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, преуређења Савезне Републике Југославије (4. 2. 2003) и мирног разлаза Државне заједнице Србије и Црне Горе (3. 6. 2006), у црногорском друштву малолетна популација одраста у условима социјалне, политичке, економске и моралне кризе. У већини земаља у транзицији, и у Црној Гори, она је проузроковала раслојавање грађана на богату мањину и сиромашну већину, повећану незапосленост, културно заостајање, институционалну дезорганизацију, кризу породице, кризу образовног система, кризу здравственог система, распад вредносног система, итд. Сви горенаведени фактори су узроковали тренд повећања криминалитета младих у Црној Гори.

3.2. Индикатори социоекономске кризе у Црној Гори

Као што је већ наведено, глобална економска и финансијска криза снажно су погодиле и црногорску привреду (смањење прилива страног капитала, смањење јавне и личне потрошње, незапосленост, сиромаштво, инфлација итд.),

што погодује развоју социоекономске кризе, а која може да буде иницијатор криминалитета младих у Црној Гори. Од индикатора за сагледавања и анализу социоекономске ситуације у Црној Гори обрадићемо: бруто домаћи производ, инфлацију, незапосленост, сиромаштво, образовни систем, здравствену заштиту и социјалну заштиту.

3.2.1. Друштвени производ

Друштвени бруто производ представља вредност производње свих производних јединица у одређеном периоду. То је збир вредности свих производа намењених за репродукциону потрошњу, личну, јавну и заједничку потрошњу, инвестиције и резерве. Обрачунава се сабирањем вредности свих предузећа и самосталних предузимача који се баве производњом материјалних добара и пружањем услуга везаних за обављање процеса производње.¹³⁶

Према Светској банци (World Bank), бруто домаћи производ – БДП (Gross Domestic Product) јесте тржишна вредност производње једне земље робе и услуга током времена, обично четвртина године или једна година. Мерење БДП-а се одвија на два начина: номинални БДП, који се мери стварним тржишним ценама, и реални БДП, који се рачуна у константним/сталним ценама. Постоји још и потенцијални БДП, и он представља максимално одржив ниво производње која нека држава може произвести.

Према Статистичком годишњаку Црне Горе, БДП мери укупну вредност добара и пружених услуга које су произвеле резидентне институционалне јединице. Обрачун БДП-а укључује све делатности унутар граница производње дефинисане методологијама Система националних рачуна (System of National Accounts – SNA, 2008) и европског система рачуна (European System of Accounts – ESA, 2010).¹³⁷

За потребе рада биће приказан и анализиран бруто домаћи производ за Републику Црну Гору као главни индикатор развоја једне земље и биће обухваћен период од 1990. до 2014. године. За време посматраног периода десиле су се многе промене (распад земље, рат, деноминације динара, хиперинфлација итд.) Влада Црне Горе је 2.10.1999. године увела двовалутни систем (делимична

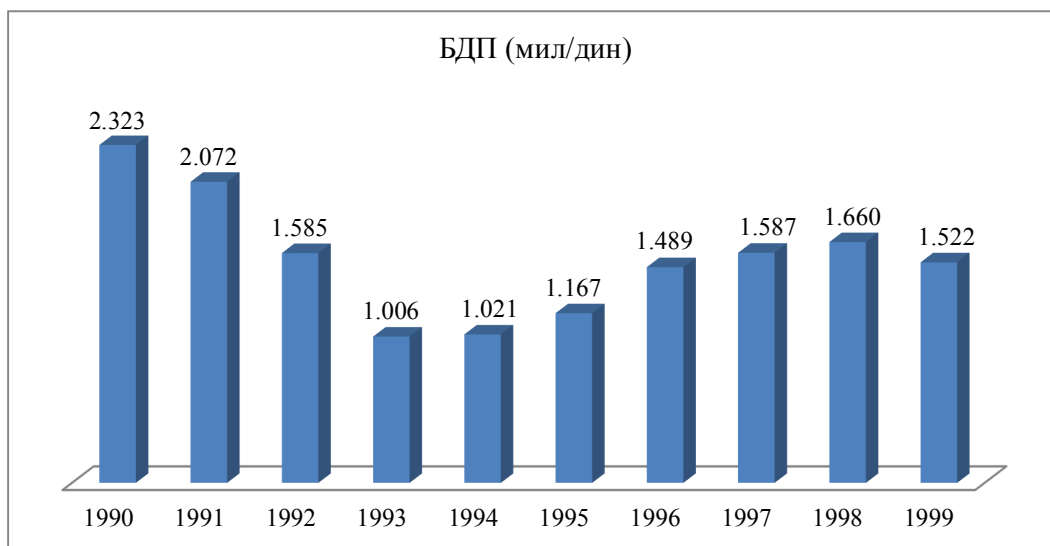
¹³⁶ Статистички годишњак Југославије. (1993). Београд: Савезни завод за статистику, стр. 96.

¹³⁷ <http://www.monstat.org>, преузето, 22.5.2016.

доларизација) са немачком марком (DEM) и динаром, уз слободно флукутирање динара према марке, а јуна 2002. године званично платежно средство у Црној гори је евро (доларизација¹³⁸). Због горенаведених чинилаца посебно ћемо приказати и анализирати бруто домаћи производ за Републику Црну Гору за период од 1990. до 1999. године изражен у динарима по тржишним ценама/текућим ценама (табела 3.4. и графикон 3.3), а посебно БДП за период од 2000. до 2014. године изражен у еврима по тржишним ценама (табела 3.5. и графикон 3.4). Сви презентирани подаци су објављени у званичним статистичким публикацијама: Савезног завода за статистику (Статистички годишњак Федеративне Републике Југославије и Статистички годишњак Југославије) и Завода за статистику Црне Горе – МОНСТАТ (Статистички годишњак Црне Горе).

Табела 3.4. БДП за Републику Црну Гору од 1990 до 1999. (мил/дин)

Год.	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
БДП	2.323	2.072	1.585	1.006	1.021	1.167	1.489	1.587	1.660	1.522

Графикон 3.3. Бруто домаћи производ за Републику Црну Гору од 1990 до 1999.

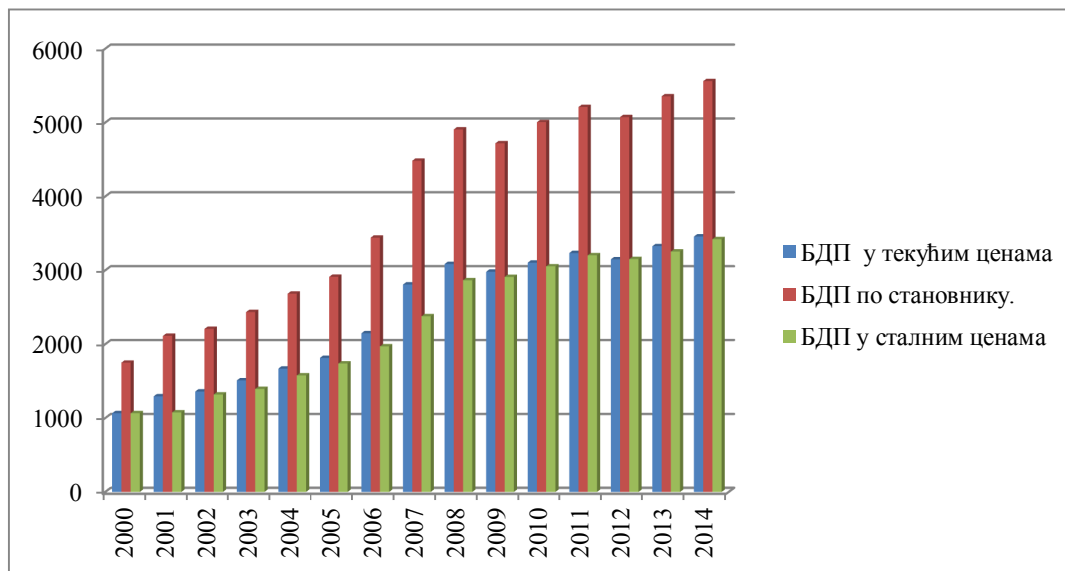
Из табеле 3.4. и графикона 3.3. може се видети да је БДП 1990. године у Црној Гори био 2.323 милиона динара и имао је константан пад до 1993. године, када је достигао најнижи ниво од 1.006 милиона динара (последиче ратних

¹³⁸ Доларизација, односно евроизација, представља званично коришћење стране валуте као јединог легитимног платежног средства у земљи.

сукоба, санкције и економска блокада, хиперинфлација итд.). После 1993. године БДП је растао до 1998. године, када је износио 1.660 милиона динара, до значајног смањења од 8,3% (138 милиона динара) је дошло 1999. године због сукоба на Косову и бомбардовања НАТО-а. У табели 3.5. и графикону 3.4. приказани су: БДП у текућим ценама, БДП по становнику, БДП у сталним ценама (цене из претходне године), као и стопа раста БДП-а у сталним ценама.

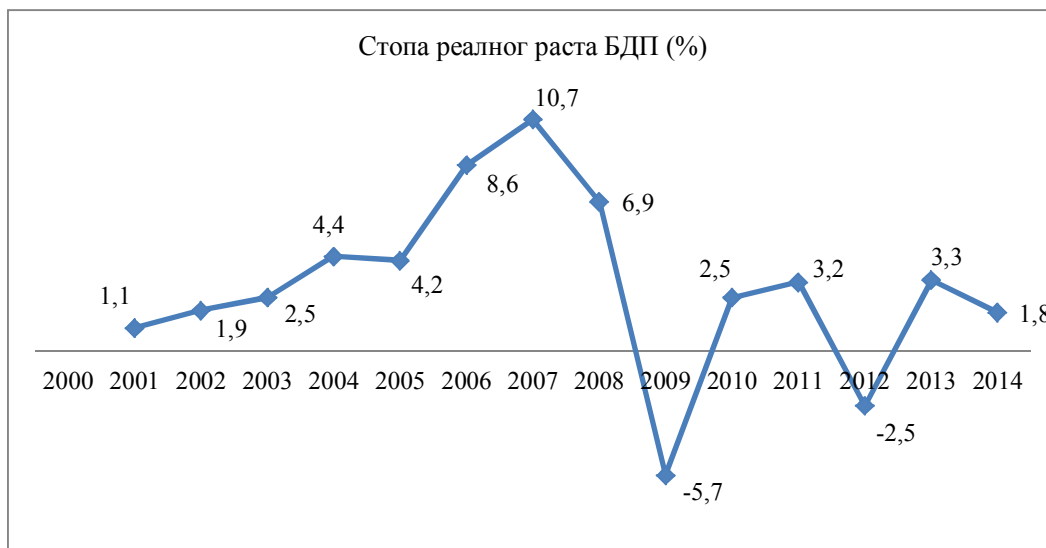
Табела 3.5. БДП за Републику Црну Гору од 2000. до 2014. (мил/€)

Год.	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
БДП у тек. цен.	1.065,7	1.295,1	1.360,1	1.510,1	1.669,8	1.815,0	2.148,9	2.807,9
БДП по становн.	1.750	2.113	2.208	2.435	2.684	2.912	3.443	4.484
БДП у ста. цен.	1.065,7	1.077,4	1.319,8	1.394,1	1.577	1.739,6	1.970,5	2.378
Стопа раста %	-	1,1	1,9	2,5	4,4	4,2	8,6	10,7
Год.	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
БДП трж. цен.	3.086	2.981	3.104	3.234	3.149	3.327	3.458	
БДП становн.	4.908	4.720	5.006	5.211	5.075	5.356	5.561	
БДП ста. цен.	2.866	2.911	3.054	3.204	3.152	3.254	3.422	
Стопа раста %	6,9	-5,7	2,5	3,2	-2,5	3,3	1,8	

Графикон 3.4. Бруто домаћи производ за Републику Црну Гору од 2000. до 2014.

Графикон 3.4. приказује стопу раста БДП у сталним ценама од 2000 до 2014. године.

Графикон 3.5. Стопа раста БДП у сталним ценама од 2000 до 2014.

Према подацима приказаним у табели 3.5., графикону 3.4. и графикону 3.5., БДП Црне Горе у текућим ценама је износио 1.065,7 милиона евра, БДП по становнику је износио 4.908 милиона евра, и БДП по сталним ценама је износио 1.065,7 милиона евра у 2000. години. Од 2001. до 2005. године реални БДП се повећао у просеку 2,3% годишње, да би због снажног економског раста уследио високи раст 2006. године 8,6%, 2007. године 10,7% и 2008. године 6,9%. Због глобалне економске и финансијске кризе Црна Гора је ушла у рецесију 2009. године, када је реални БДП имао негативну стопу од -5,7%. Следеће две године долази до раста реалног БДП-а од 2,5% и од 3,2%, али већ 2012. године опет је реални БДП имао негативну стопу од -2,5%. Раст реалног БДП-а је забележен у 2013. години од 3,3%, да би 2014. године стопа раста реалног БДП-а износила 1,8%.

3.2.2. Инфлација

Инфлација, потиче од латинске речи *inflatio*, што значи надимање, односно надувавање, а реч је употребљена први пут за време грађанског рата у САД, 1865–1867. године, када су цене роба и услуга нагло порасле због велике емисије папирног новца који је штампан због финансирања рата.

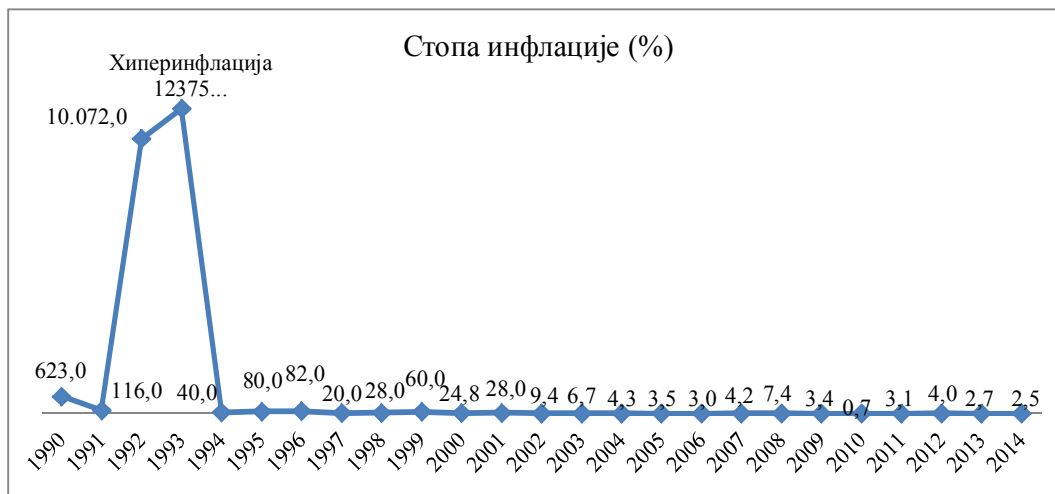
Инфлација је монетарна појава која представља диспропорцију новчаних и робних фондова у једној привреди, тј. њених расхода и прихода, при чему су новчани фондови већи од робних, односно расходи од прихода. Те диспропорције се усклађују, по правилу, растом цена. Инфлација је повећање масе новца у оптицају, по стопи која је изнад стопе раста производње. Бројни негативни ефекти инфлације се испољавају, пре свега, у економској сфери, а затим и на социјалном и политичком плану.¹³⁹

Према С. Комазецу и Ж. Ристићу, кад ефективна новчана тражња преовладава над понудом роба и услуга, без обзира на то да ли се такво стање одражава на повећање општег нивоа цена, то значи да – уколико је ефективна тражња 1000 јединица, а понуда 800 јединица – онда настали „инфлациони јаз” мора да се покрије или изравна кроз пораст цена.”¹⁴⁰

У табели 3.6. и графикону 3.6. приказно је кретање стопе инфлације у Црној Гори у посматраном периоду.

Табела 3.6. Кретање годишње стопе инфлације у Црној Гори од 1990. до 2014. (%)

Год.	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Инфлација	623,0	116,0	10.072,0	12375...	40,0	80,0	82,0	20,0	28,0	60,0
Год.	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Инфлација	24,8	28,0	9,4	6,7	4,3	3,5	3,0	4,2	7,4	3,4
Год.	2010	2011	2012	2013	2014					
Инфлација	0,7	3,1	4,0	2,7	2,5					

Графикон 3.6. Кретање годишње стопе инфлације у Црној Гори од 1990. до 2014.

¹³⁹Јовановић, П. (2003). *Лексикон менаџмента*. Београд: ФОН, стр. 91.

¹⁴⁰Комазец, С.; Ристић, Ж. (1997). *Монетарне финансије*. Београд: Чигоја, стр. 56.

У табели 3.6. и графикону 3.6. презентовано је кретање годишње стопе инфлације (представља назначајнији индикатор макроекономске стабилности земље) у Црној Гори од 1990. до 2014, где се може видети да економска ситуација у Црној Гори 1990. години није добра, као и у осталим Републикама, јер је стопа инфлације износила 623% (Босна и Херцеговина 594%, Хрватска 608%, Македонија 608%, Словенија 550% и Србија 591%), да би у 1991. години износила 116%. У периоду 1992–1994. године у Савезној Републици Југославији је дошло до хиперинфлације, када је дневна стопа инфлације од март 1992. до јануара 1994. године износила око 65% (децембар 1993. године износила је 3 508091 786 746%), што представља по трајању најдужу (22 месеца), а по висини трећу највишу стопу хиперинфлације на свету (1. Мађарска, дневна стопа инфлације 207%, од августа 1945. до јула 1946. године; 2. Зимбабве, дневна стопа инфлације 98%, од марта 2007. до новембра 2008. године). У табели 3.7. приказан је пораст цена (%) у СР Југославији за период од јула 1993. до јануар 1994. године.

Табела 3.7. Пораст цена у СР Југославији јули 1993 - јануар 1994. (%)¹⁴¹

1993. месец	Месечна стопа инфлације	Годишња стопа инфлације	Дневна инфлација	Часовна инфлација
Јули	436,6	$2,2 \times 10^6$ 5,37 0,23	5,37	0,23
Август	1881,0	$3,2 \times 10^7$	1,07	0,40
Септембар	643,2	$1,5 \times 10^8$	6,69	0,27
Октобар	1856,0	$1,9 \times 10^9$	10,38	0,41
Новембар	20290	$2,8 \times 10^{11}$	18,77	0,72
Децембар	$1,78 \times 10^5$	$3,5 \times 10^{14}$	28,30	1,04
Јануар 1994.	$3,13 \times 10^8$	$5,2 \times 10^{20}$	61,83	2,03

После увођења југословенског стабилизационог програма (стабилизација цена, здрав и конвертибилан динар/нови динар, оживљавање производње итд.), јануара 1994. године, чији је творац био проф. др Драгослав Аврамовић, годишња стопа инфлације, односно стопа раста цена на мало, у Црној Гори се кретала следећом динамиком: 1994. године је износила 40%, 1995. године 80% и 1996. године 82%, да би 1997. и 1998. године дошло до пада инфлације и износила је 20% и 28%. Велики пораст инфлације од 60% је био 1999. године, да би дошло до њеног пада 2000. и 2001. године и износила је 20% и 28%. Од 2002. године до

¹⁴¹ Димитријевић, Б. (1996). *Хипер инфлација*. Београд: Светлосткомерц, стр. 372.

2006. године инфлација је у континуираном опадању: 2002. (9,4%), 2003. (6,7%), 2004. (4,3%), 2005. (3,5%) и 2006. (3,0%). Наредне две године долази до поновног повећања инфлације у износу од 4,2% и 7,4%, да би 2009. године износила 3,4%, а 2010. године је била најнижа у посматраном периоду и износила је 0,7%, 2011, 2012, 2013. и 2014. године инфлација је била 3,1%, 4%, 2,7%, и 2,5%.

3.2.3. Незапосленост

Према Међународној организацији рада (International Labour Organisation-ILO)¹⁴², незапосленост обухвата особе без посла и без прихода по основу обављања посла у одређеном посматраном периоду, а активно су тражиле запослење на друштвено предвиђени начин. Према Статистичком годишњаку Црне Горе, под појмом незапослени подразумевају се лица од 15 до 67 година живота која немају заснован радни однос нити су на други начин остварила право на рад и која се воде на евиденцији Завода за запошљавање. Лица која траже запослење су незапослена лица.¹⁴³

Незапосленост представља друштвено-економски и социјални проблем са којим се највише суочавају земље у развоју, земље у транзицији, али и развијене земље после избијања глобалне финансијске и економске кризе.

У табели 3.8. и графикону 3.7. приказана је динамика незапослености у посматраном периоду у Црној Гори према Статистичком годишњаку Југославије и Евиденцији у области запошљавања Завода за запошљавање Црне Горе.

Табела 3.8. Динамика незапослености у Црној Гори од 1990. до 2014.

Година	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Незапосленост	48.684	58.144	64.633	62.818	58.144	59.045	60.225	63.995	68.373	79.800
Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Незапосленост	81.069	79.960	76.293	68.625	58.950	48.845	38.876	31.469	28.378	30.169
Година	2010	2011	2012	2013	2014					
Незапосленост	32026	30521	31232	34514	34687					

¹⁴² Међународна организација рада (ИЛО) - специјализована агенција УН, основана 1919. године с циљем промоције социјалне правде и права радника. Она окупља владе, послодавце и раднике из 187 држава чланица и поставља стандарде рада, развојну политику и осмишљава програме који промовишу достојанствен рад за све жене и мушкарце, <http://www.ilo.org>, преузето 22.8.2016.

¹⁴³ Статистички годишњак Црне Горе (2014). Подгорица: Завод за статистику Црне Горе - МОНСТАТ, стр. 47.

Графикон 3.7. Динамика незапослености у Црној Гори од 1990. до 2014.

На основу података приказаних у табели 3.8. и графикону 3.7. може се закључити да незапосленост у Црној Гори представља дугогодишњу негативну појаву која је почела од 1990. године, да би тенденција раста броја незапослених лица достигла врхунац у 2000. години, када је стопа незапослености (број незапослених у односу на број активног становништва) била 32,7 % (81.069 лица).

Од 2000. до 2008. године стопа незапослености је имала тенденцију континуираног опадања, и то следећом динамиком: 2001. 31,5% (79.960 лица), 2002. 30,4% (76.293 лица), 2003. 25,8 % (68.625 лица), 2004. 22,6% (58.950 лица), 2005. 18,7% (48.845 лица), 2006. 14,73% (38.876 лица), 2007. 11,92% (31.469 лица) и 2008. 10,75% (28.378 лица). Тенденција раста стопе незапослености је била у 2009. 11,43% (30.169 лица) и 2010. године 14,73% (32.026), што је у односу на претходну годину више за 3,3% (1.857 лица), да би 2011. године дошло до пада, па је износила 3,18% (1.505 лица). Наредне три године долази до повећања стопе незапослености у Црној Гори, и то: 2012. 13,03% (31.232 лица), 2013. 14,88% (31.232 лица) и 2014. 14,95% (34.687 лица). У разматрању незапослености младих у Црној Гори биће обухваћено кретање незапослености младих до 25 година за период од 2000. до 2014. године, а остале варијабле незапослености, као што су: квалификациона структура, регионална структура, дужина тражења запослења итд., неће се разматрати.

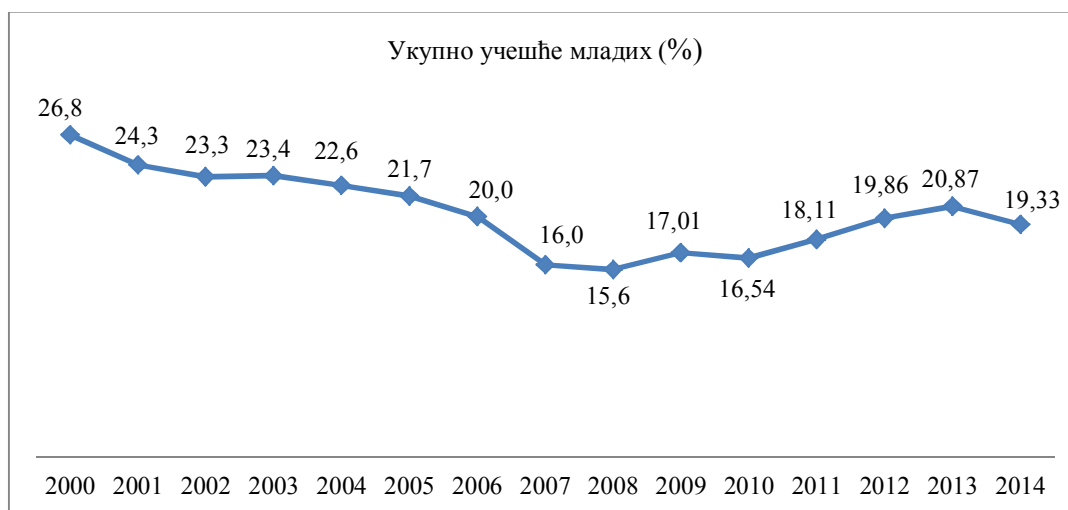
У табели 3.9, графикону 3.8. и 3.9. приказано је кретање незапослености младих до 25. година у Црној Гори за период од 2000. до 2014.године.

Табела 3.9. Кретање незапослености младих до 25. година у Црној Гори

Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Незапосленост до 25. год.	21.785	19.441	17.733	16.065	13.348	10.630	7.793	5.274
Укупно учешће младих %	26,8	24,3	23,3	23,4	22,6	21,7	20,0	16,8
Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Незапосленост до 25. год.	4.437	5.164	5.298	5.529	6.204	7.241	7.731	
Укупно учешће младих %	15,6	17,01	16,54	18,11	19,86	20,87	19,33	

Графикону 3.8. Кретање незапослености младих до 25 година у Црној Гори за период од 2000. до 2014. године

Графикону 3.9. Учешћемладих до 25 година у укупном броју незапослених лица у Црној Гори за период од 2000. до 2014. године

Подаци који су презентовани у горњој табели и графовима обухватили су збирно старосне групе од 15 до 18 година и од 18 до 25 година. Незапосленост младих до 25 година у Црној Гори у односу на укупан број незапослености била је 2000. године највећа са стопом од 26,8% (21.785 лица). Од 2001. до 2008. године стопа незапослености је имала тенденцију континуираног опадања, и то следећом динамиком: 2001. 24,3% (19.441 лица), 2002. 23,3% (17.733 лица), 2003. 23,4% (16.065 лица), 2004. 22,6% (13.348 лица), 2005. 21,7% (10.630 лица), 2006. 20,0% (7.793 лица), 2007. 16,8% (5.274 лица), и 2008. 15,6% (4.437 лица). У 2009. години због светске финансијске кризе стопа незапослености је порасла у односу на претходну годину за 1,41% (727), да би у 2010. била смањена за 0,47% (134). У следеће четири године стопа незапослености се кретала: у 2011. 18,11% (5.529 лица), у 2012. 19,86% (6.204 лица), у 2013. 20,87% (7.241 лица) и у 2014. 19,33% (7.731 лица). Од 7.731 незапосленог лица 31.12.2014. године, према евиденцији Завода за запошљавање, било је 0,9% – 66 лица (42,4% – 28 мушког пола и 57,6% – 38 женског пола) у старосној групи до 18 година, а у групи од 18 до 25 година је било 92,8% – 7.175 лица (50,8% – 3.646 мушког пола и 49,2% – 3.529 женског пола).

3.2.4. Сиромаштво

Сиромаштво данас представља веома сложен, вишедимензионалан и дуготрајан глобални социјални проблем свих земаља у свету, биле оне развијене, у развоју, транзицији или сиромашне. Оно је последица економских криза које су узрок пада животног стандарда, недостатка основних материјалних добара, скока цена, кризе породице итд. Породице са нижим социоекономским статусом су највише погођене сиромаштвом, сиромаштво је узрок личних и породичних криза и у корелацији је са малолетничким девијантним и криминалним понашањем.

У литератури постоје многе дефиниције сиромаштва, а за потребе рада навешћемо неколико: Савет Европске уније (Council of European Union, 1975) је дао дефиницију сиромаштва која гласи: „Људи су сиромашни ако су њихов доходак и ресурси у тој мери неадекватни да им не омогућавају да остваре животни стандард који се сматра као прихватљив у друштвима у којима живе.

Услед сиромаштва могућа је вишеструка угроженост која се одражава кроз незапосленост, низак доходак, неадекватне стамбене услове, неадекватну здравствену заштиту и баријере за доживотно учење, културу, спорт и рекреацију.

Сиромашни су често искључени и маргинализовани и не учествују у активностима (економским, социјалним и културним) које представљају норму за друге, а често им није омогућен ни приступ фундаменталним правима”¹⁴⁴

Свеопште сиромаштво се у копенхашкој декларацији Уједињених нација о друштвеном развоју дефинише као „недовољан доходак и средства за одрживо преживљавање; глад и неухрањеност; лоше здравствено стање; ограничена доступност другим основним услугама; повећани морбидитет и морталитет услед болести; неадекватни стамбени услови и бескућништво; несигурно животно окружење и социјална дискриминација и искљученост. Свеопште сиромаштво такође карактерише и недовољна партиципација у доношењу одлука и неучествовање у грађанском, социјалном и културном животу”. Апсолутно сиромаштво је пак дефинисано као „стање које карактерише изразита депривација у погледу задовољења основних људских потреба, укључујући исхрану, чисту пијаћу воду, санитарне услове, здравство, становање, образовање и информисање. Оно зависи не само од дохотка већ и од приступа услугама.”¹⁴⁵

„Сиромаштво је ситуација материјалног и социјалног лишавања у којој људи живе испод друштвено прихватљивог минимума животног стандарда или у којој се доживљава релативно лишавање са другима у друштву.”¹⁴⁶

„У новијим дефиницијама сиромаштва полази се од висине прихода и материјалних услова живота као главних индикатора, али се подвлачи да се овај феномен не може дефинисати само с обзиром на стандарде физичког преживљавања већ и у односу на друге димензије које се тичу квалитета живота и задовољавања разноврсних потреба. Модерни приступ који је почео да се развија средином прошлог века подразумева да сиромаштво не садржи само материјалну оскудицу, те се не мери једино висином дохотка за физичко преживљавање, који као одређујући критеријум одваја сиромашне од остале популације, већ и бројне

¹⁴⁴ Council of European Union (2004). *Joint report by the Commission and the Council on social inclusion*. Brussels, pp. 8.

¹⁴⁵ United Nations (1995). *The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development*. New York.

¹⁴⁶ Hall, A., Midgley, J. (2004). *Social Policy for Development*. London: SAGE Publications, pp. XII.

друге економске, социјалне, психолошке, политичке и културне димензије, тако да захвата целокупни унутрашњи и спољашњи свет човека.”¹⁴⁷

Сиромаштво се дели на: *апсолутно сиромаштво* – у највећем броју случајева односи се на физиолошке потребе појединца или породица који/е се налазе на ивици опстанка и немогућности да се задовоље основне, односно минималне људске потребе за одржање личне и породичне егзистенције (глад, изгладњивање, недостатак питке воде, низак ниво здравствене заштите, високи степен смртности становништва, посебно новорођенчади и мале деце, велика неписменост, низак ниво опште културе, недостатак адекватног смештаја итд.), *релативно сиромаштво* – односи се на социјалне потребе и подразумева недостатак средстава за задовољавање стандардних животних потреба у односу на укупни стандард друштва у коме појединац живи (здравствена заштита, образовање, становање, поседовање аутомобила, бављење спортом, одлазак на одмор, недоступност различитих услуга итд.) и „ново” *сиромаштво* – обично подразумева такве животне услове појединца или породица који су испод просечног животног стандарда становништва у неком друштву, више у квалитативном него у квантитативном смислу.¹⁴⁸ У табели 3.10. и графикону 3.9. приказани су статистички подаци о умирању деце млађе од 5 година по регионима према извештају УНИЦЕФ-а¹⁴⁹.

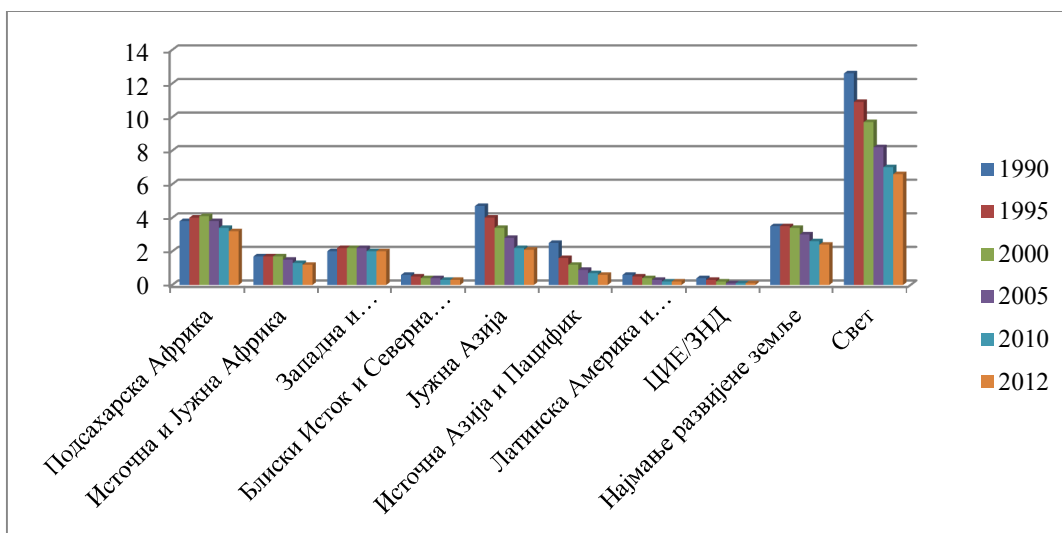
Табела 3.10. Умирања деце испод 5 година по регионима и свету (милиони)

Регион	Година	1990	1995	2000	2005	2010	2012
Подсахарска Африка		3.8	4.0	4.1	3.8	3.4	3.2
Источна и Јужна Африка		1.7	1.7	1.7	1.5	1.3	1.2
Западна и централна Африци		2.0	2.2	2.2	2.2	2.0	2.0
Блиски Исток и Северна Африка		0.6	0.5	0.4	0.4	0.3	0.3
Јужна Азија		4.7	4.0	3.4	2.8	2.2	2.1
Источна Азија и Пацифик		2.5	1.6	1.2	0.9	0.7	0.6
Латинска Америка и Кариби		0.6	0.5	0.4	0.3	0.2	0.2
Централна и Источна Европа/ЗНД		0.4	0.3	0.2	0.1	0.1	0.1
Најмање развијене земље		3.5	3.5	3.4	3.0	2.6	2.4
Свет		12.6	10.9	9.7	8.2	7.0	6.6

¹⁴⁷ Колин, М. (2008). *Обрасци живота у сиромаштву и нове парадигме Европске уније*. Београд: Социологија. вол. 40, бр. 2., стр. 192.

¹⁴⁸ Милосављевић, М. (2008). *Сиромаштво у свету и у Србији*. Београд: Социјална мисао, бр. 4, стр. 9.

¹⁴⁹ The State of the World's Children 2014. in Numbers, <http://www.unicef.org>, преузето 22.6.2016.

Графикону 3.10. Умирања деце испод 5 година по регионима и свету

Из табеле 3.9. и графикана 3.10. се може закључити да се умирање деце млађе од 5 година највише дешава у земљама Подсахарске Африке, Јужне Азије и у најмање развијеним земљама. У свету у 2012. години је умрло 6.600.000 деце млађе од 5 година, што је у односу на 1990. Години, када је умрло 12.600.000 деце, мање за 47,6% (6.000.000 умрле деце). Према истом извору, највише умрле деце млађе од 5 година у 2012. години је било у Сијера Леонеу, Анголи и Чаду, најмање у Луксембургу, Исланду и Шведској, а Црна Гора је рангирана на 157. месту.

Мисија и стратешки циљеви Светске банке (World Bank Group) су да се прекине глобално екстремно сиромаштво и да се промовише просперитет на одржив начин. Према доступним подацима Светске банке, екстремно сиромаштво у свету је 1990. године износило 36% (1,85 милијарди људи), да би се 2010. године смањило на 18% (1,24 милијарди људи), предвиђа се да до 2020. године буде 9%, а 2030. године падне испод 3% светске популације. Према подацима истог извора, у 2013. години 10,7% светске популације (767 милиона људи) живело је са мање од 1,90 америчких долара, што је мање у односу на претходну годину за 1,7% (114.000.000 људи). Процентуално највише сиромашних је живело са мање од 1,90 америчких долара у Подсахарској Африци 40,99%, Јужној Азији 15,09%, Латинској Америци и Карибима 5,40%, Источној Азији и Пацифику 3,54% и Европи и Централној Азији 2,15%. У свету живи 2,2 милијарде деце, од тога једна

милијарда деце живи у сиромаштву, 640 милиона немају адекватан смештај, 400 милиона деце нема приступ здравој води, а због недостатка приступа здравој пијаћој води и одговарајућим санитарима у свету годишње умре 1,4 милиона деце. Распад СФР Југославије је проузроковао избијање рата, губитак заједничког тржишта, драстичан пад производње, пад реалних зарада, затварање предузећа, пораст незапослености, пораст трошкова живота, хиперинфлацију, процес транзиције, трговински ембарго Уједињених нација (1992–1995), бомбардовање НАТО-а (1999), избеглице и расељена лица. Све су то биле пресудни фактори који су иницирали пораст сиромаштва у Савезној Републици Југославији, односно у Србији и Црној Гори. Пре распада СФРЈ, стопа сиромаштва је износила 14,1% (3.252.178 лица)¹⁵⁰ да би услед неповољних догађаја који су се дешавали у том периоду дошло до великог пораста сиромаштва, када је стопа сиромаштва износила 39% (4.087.334 лица) у 1993. години. Од 1994. године стопа сиромаштва је опадала до 1998. године, када је била 19% (1.991.265 лица), да би 1999. године због глобалне финансијске кризе порасла на 33% (3.458.514 лица). У 2002. години у Савезној Републици Југославији живи испод националне линије сиромаштва око 11% (1.152.838 лица), где је стопа сиромаштва била у Србији 10,6%, апсолутна линија сиромаштва је била 4.489 дин (2,4 евра на дан), а у Црној Гори стопа сиромаштва је била 9,4%, а апсолутна линија сиромаштва је била 116,2 евра (3,9 евра на дан). Стопа сиромаштва у Државној заједници Србије и Црне Горе 2003. и 2004. години је била изнад 10%. Даља анализа сиромаштва у Црној Гори од 2005. до 2013. године биће рађена према званичним доступним подацима Завода за статистику Црне Горе, Анкете о потрошњи домаћинстава, а према методологији Светске банке. У новије време се за потребе апсолутног сиромаштва најчешће користе три мере сиромаштва из такозване ФГТ групе мера (Foster, Greer and Thorbecke, 1984), а то су стопа сиромаштва $P(0)$ ¹⁵¹, јаз сиромаштва $P(1)$ ¹⁵² и квадрат јаза сиромаштва $P(2)$.¹⁵³

¹⁵⁰ Према попису становништва из 1991. године.

¹⁵¹ Стопа сиромаштва се рачуна као удио (постотак) у укупном становништву лица са еквивалентном потрошњом нижом од линије сиромаштва, <http://www.monstat.org>, преузето 12.11.2016.

¹⁵² Јаз сиромаштва је производ стопе сиромаштва и просечног одступања потрошње сиромашних од линије сиромаштва.

¹⁵³ Оштрина сиромаштва је квадрат јаза сиромаштва.

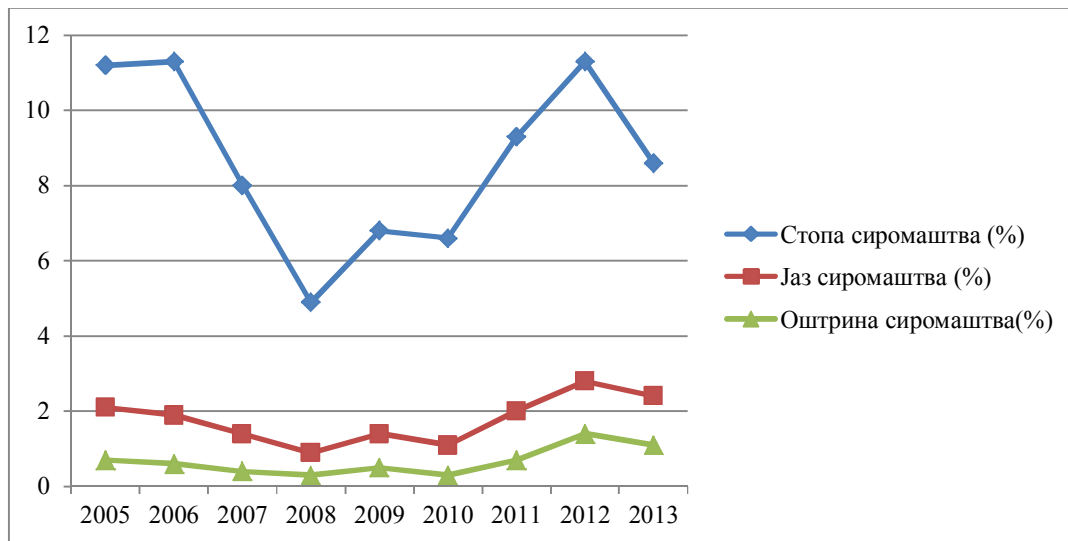
У табели 3.11. и графиконима 3.11. и 3.12. приказана је процена сиромаштва за Црну Гору, период од 2005. до 2013. године.

Табела 3.11. Процена сиромаштва за Црну Гору, 2005-2013.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Национална апсолутна линија сиромаштва (€)	140,47	144,68	150,76	163,57	169,13	169,98	175,25	182,43	186,45
Стопа сиромаштва (%)	11,2	11,3	8,0	4,9	6,8	6,6	9,3	11,3	8,6
Јаз сиромаштва (%)	2,1	1,9	1,4	0,9	1,4	1,1	2,0	2,8	2,4
Оштрина сиромаштва (%)	0,7	0,6	0,4	0,3	0,5	0,3	0,7	1,4	1,1

Графикону 3.11. Национална апсолутна линија сиромаштва (€)

Графикону 3.12. Индикатор сиромаштва за Црну Гору, 2005 - 2013.

На основу приказаних података у табели 3.11. и графиконима 3.11. и 3.12. може се закључити да је национална апсолутна линија сиромаштва (набавка

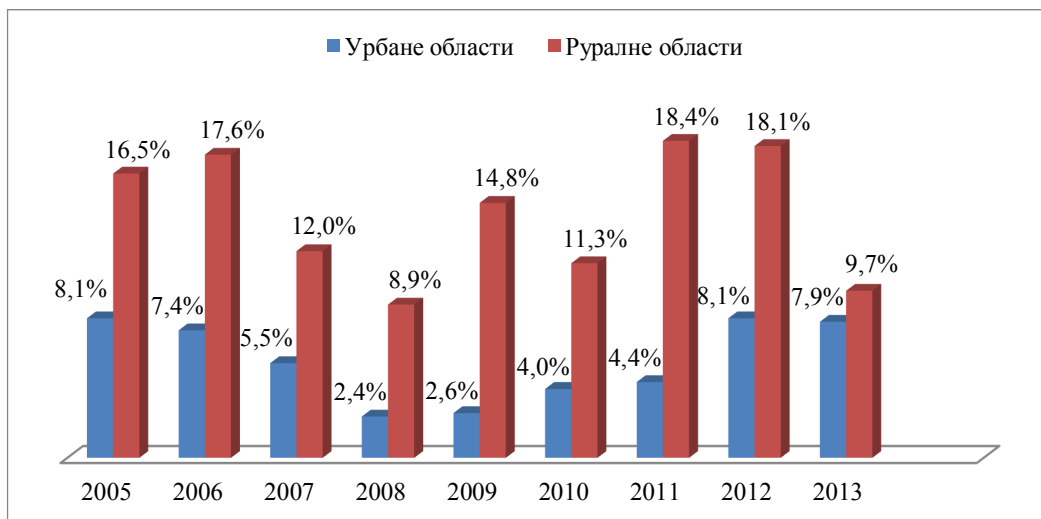
основних животних потрепштина, укључујући и храну према нутриционистичком стандарду по еквиваленту одрасле особе) у посматраном периоду имала узлазни тренд у просеку по стопи од 2,7% (око 5 евра). Стопа сиромаштва у Црној Гори је била 2005. године 11,2%, а 2006. Године 11,3%, да би дошло до смањења 2007. године на 8%, до значајног смањења на 4,9% 2008. године. Наредних година стопа сиромаштва се кретала следећом динамиком: 1,9% 2009, -0,2% 2010, 2,7% 2011, 2,0% 2012. и -2,7% 2013. године. Стопа јаза сиромаштва (дубина сиромаштва) је пратила динамику смањења стопе сиромаштва и то: 2,1% 2005, 1,9% 2006, 1,4% 2007. и 0,9% 2008. године. Повећање је уследило у 2009. године на 1,4%, да би 2010. дошло до смањења на 1,1%, а поновно повећање је уследило 2011. на 2,0%, и 2012. на 2,8%, у 2013. године смањење је на 2,4%. Паралелно са смањивањем стопе и јаза сиромаштва смањена је и оштрина сиромаштва, која је 2005. године износила 0,7%, 2006. 0,6%, 2007. 0,4% и 0,3% 2008, колика је била и 2010. године. До повећања оштрине сиромаштва је дошло 2009. године, када је износила 0,5%, 2011. је износила 0,7% и 2012. 1,4%, а у 2013. години дошло је до смањења и износила је 1,1%.

У следећим табелама и графовима приказани су и анализирани подаци о стопи сиромаштва према локацији, сиромаштво према статусу активности носиоца домаћинства и сиромаштво према образовању носиоца домаћинства. Остале групе сиромаштва као што су: сиромаштво по географским регијама, сиромаштво према образовању, сиромаштво према статусу активности, сиромаштво по величини домаћинства, сиромаштво према броју деце у домаћинству, неће се разматрати у анализи сиромаштва у Црној Гори.

У табели 3.12. и графикону 3.13. приказани су подаци о стопи сиромаштва према локацији у Црној Гори, период од 2005. до 2013. године.

Табела 3.12. Стопа сиромаштва према локацији у Црној Гори, 2005-2013. (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Урбане области (%)	8,1	7,4	5,5	2,4	2,6	4,0	4,4	8,1	7,9
Руралне области (%)	16,5	17,6	12,0	8,9	14,8	11,3	18,4	18,1	9,7

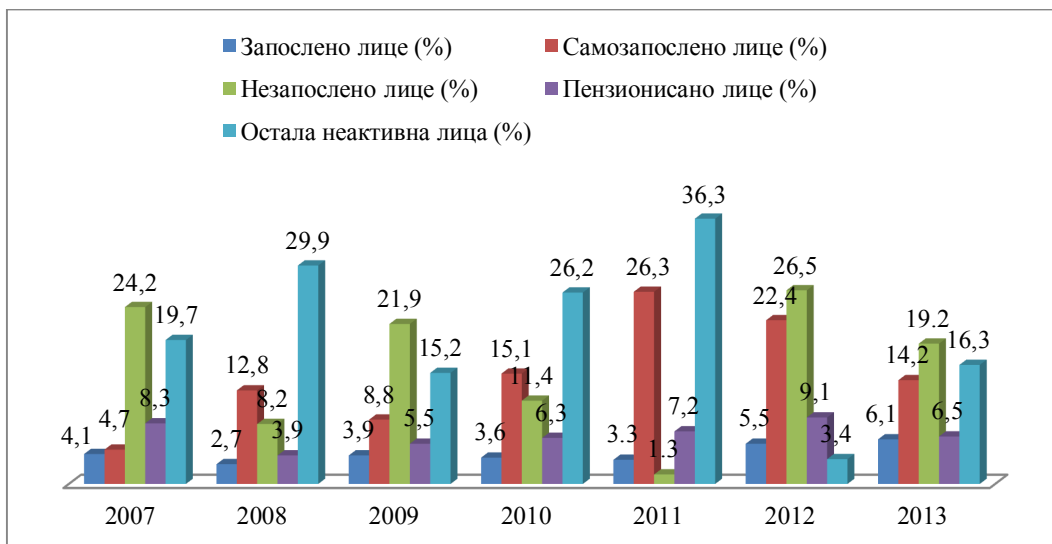

Графикон 3.13. Стопа сиромаштву према локацији у Црној Гори, 2005 - 2013.

Из горње табеле и графикана види се да је стопа сиромаштва у 2005. години у урбаним областима била 8,1%, са тенденцијом смањивања до 2008. године, када је износила 2,4%. Од 2009. године стопа сиромаштва има тенденцију раста у просеку 1,4% до 2012. године, када је достигла стопу сиромаштва из 2005. године, да би 2013. године имала минималан пад од -0,2%. У руралним областима стопа сиромаштва је пратила динамику урбаних области (осим 2006. године, када је имала тренд раста од 1,1%), али са том разликом што је стопа сиромаштва у просеку била већа за 8,5%. У руралним областима највећа стопа сиромаштва била је 2011. године и износила је 18,4%, а најмања 2013. године и износила је 9,7%. Највећа разлика између стопе сиромаштва урбаних и руралних области била је 2011. године и износила је 14%, а најмања 2013. године и износила је 1,8%. У табели 3.13. и графикану 3.14. приказани су доступни подаци Завода за статистику Црне Горе о стопи сиромаштва према статусу активности носиоца домаћинства у Црној Гори, 2007–2013.

Табела 3.13. Стопа сиромаштво према статусу активности носиоца домаћинства, 2007–2013. године

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Запослено лице (%)	4,1	2,7	3,9	3,6	3,3	5,5	6,1
Самозапослено лице (%)	4,7	12,8	8,8	15,1	26,3	22,4	14,2
Незапослено лице (%)	24,2	8,2	21,9	11,4	19,3	26,5	19,2
Пензионисано лице (%)	8,3	3,9	5,5	6,3	7,2	9,1	6,5
Остала неактивна лица (%)	19,7	29,9	15,2	26,2	36,3	38,4	16,3

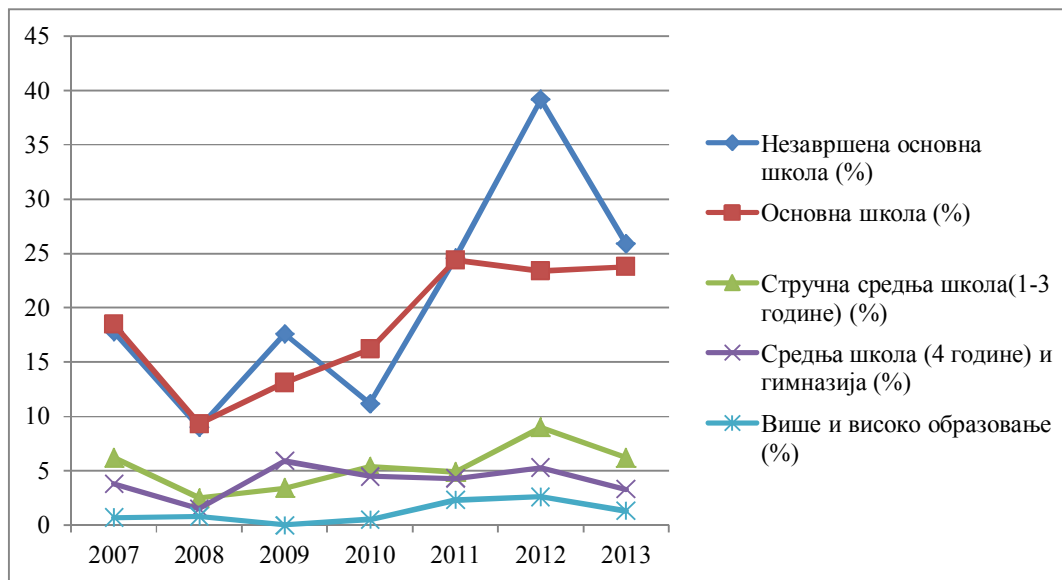
Графикон 3.14. Стопа сиромаштво према статусу активности носиоца домаћинства, 2007–2013. године

На основу приказаних података у табели 3.12. и графикону 3.14. стопа сиромаштва најмања је у домаћинствима чији је носилац запослено лице. У посматраном периоду код ове групације просечна стопа сиромаштва је износила 4,2%, најмања стопа сиромаштва је била 2008. године – 2,7%, а највећа 2013. године – 6,5%. После њих су домаћинства чији је носилац пензионисано лице са просечном стопом сиромаштва од 6,9%, најмања је била 2008. године – 3,9%, а највећа 2012. године – 9,1%. Највећа просечна стопа сиромаштва је била код домаћинстава чији су носиоци остала неактивна лица и износила је 26%, најмања је била 2008. године – 15,2%, а највећа 2011. године – 38,4%. Код домаћинстава чији су носиоци незапослена лица, просечна стопа сиромаштва је била 18,7%, најмања је била 2008. године – 8,2%, а највећа 2012. године – 26,5%. Двоцифрену просечну стопу сиромаштва од 14,9% имала су и домаћинства чији је носилац самозапослено лице (пољопривредници за сопствене потребе или предузетници малог приватног бизниса) најмања је била 2005. године – 4,7%, а највећа 2011. године – 26,3%.

На статус сиромаштва у Црној Гори снажно утиче и ниво образовања носиоца домаћинства. Доступни статистички подаци Завода за статистику Црне Горе о стопи сиромаштва према нивоу образовања носиоца домаћинства приказани су у табели 3.14. и графикону 3.15.

Табела 3.14. Стопа сиромаштво према нивоу образовања носиоца домаћинства, 2007–2013.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Незавршена основна школа (%)	17,8	9,0	17,6	11,2	24,6	39,2	25,9
Основна школа (%)	18,5	9,3	13,1	16,2	24,4	23,4	23,8
Стручна средња школа(1-3 године) (%)	6,2	2,5	3,4	5,4	4,9	9,0	6,2
Средња школа (4 године) и гимназија (%)	3,8	1,5	5,9	4,5	4,3	5,3	3,3
Више и високо образовање (%)	0,7	0,8	0,0	0,5	2,3	2,6	1,3

Графикон 3.15. Стопа сиромаштво према нивоу образовања носиоца домаћинства, 2007–2013.

У посматраном периоду највећу просечну стопу сиромаштва од 20,8% су имала домаћинства чији је носилац лице са незавршеном основном школом. Најмања стопа сиромаштва код носилаца домаћинстава са незавршеном основном школом је била 2008. године – 9,0%, а највећа 2012. године – 39,2%. Велика просечна стопа сиромаштва од 18,4% је била у домаћинства чији је носилац лице са завршеном основном школом, најмања стопа сиромаштва – 9,3% је била 2008. године, а највећа 2013. године – 23,8%. Једноцифрену стопу сиромаштва су имала домаћинства чији је носилац лице са средњом стручном школом (1–3 године), и домаћинства чији је носилац лице са средњом школом (4 године) и гимназијом. Код домаћинстава чији су носиоци лица са средњом стручном школом (1–3

године) просечна стопа сиромаштва је била 5,4%, најмања стопа сиромаштва – 2,5% је била 2008. године, а највећа 2012. године – 9%. У домаћинствима у којима је носилац лице са средњом школом (4 године) и гимназијом просечна стопа сиромаштва је била 5,4%, најмања стопа сиромаштва 1,5% је била 2008. године, а највећа 2009. године 5,9%. Најмања просечна стопа сиромаштва 1,2% је била код домаћинства чији је носилац лице са вишим и високим образовањем, где је, према Заводу за статистику Црне Горе од децембра 2013. године, најмања стопа сиромаштва била 0%, а највећа 2012. године 2,6%. Динамика сиромаштва је пратила макроекономску ситуацију у Црној Гори која је од 2006. до 2008. године доживела убрзани привредни раст захваљујући сектору услуга (туризам) у просеку 8,7%. Светска финансијска криза је погодила Црну Гору 2009. године, што се одразило и на повећање укупног сиромаштва, посебно 2012. године, када је реална стопа БДП-а износила -2%.

Држава у савременом друштву превасходно мора водити рачуна о остварљивости четири кључна услова: 1) заштита грађана од интерних и екстерних ризика уз обезбеђивање и поштовање формалних права, 2) регулација социјалног и економског живота кроз образовну и монетарну политику уз изградњу правног система 3) редистрибуција материјалних и симболичких ресурса 4) екстракција финансијских средстава за остваривање прва три услова. Ова четири задатка су међусобно повезани. На пример, економска регулација је често повезана са прерасподелом дохотка и заштите социјалних права.¹⁵⁴

3.2.4. Образовни систем

Црна Гора ако жели да опстане, расте и развија се у државу благостања, мора да пружи сваком свом грађанину могућност за квалитетним образовањем, односно едукацијом која ће им омогућити усвајање нових знања и вештина које захтева информатичко друштво, односно дигитална економија.

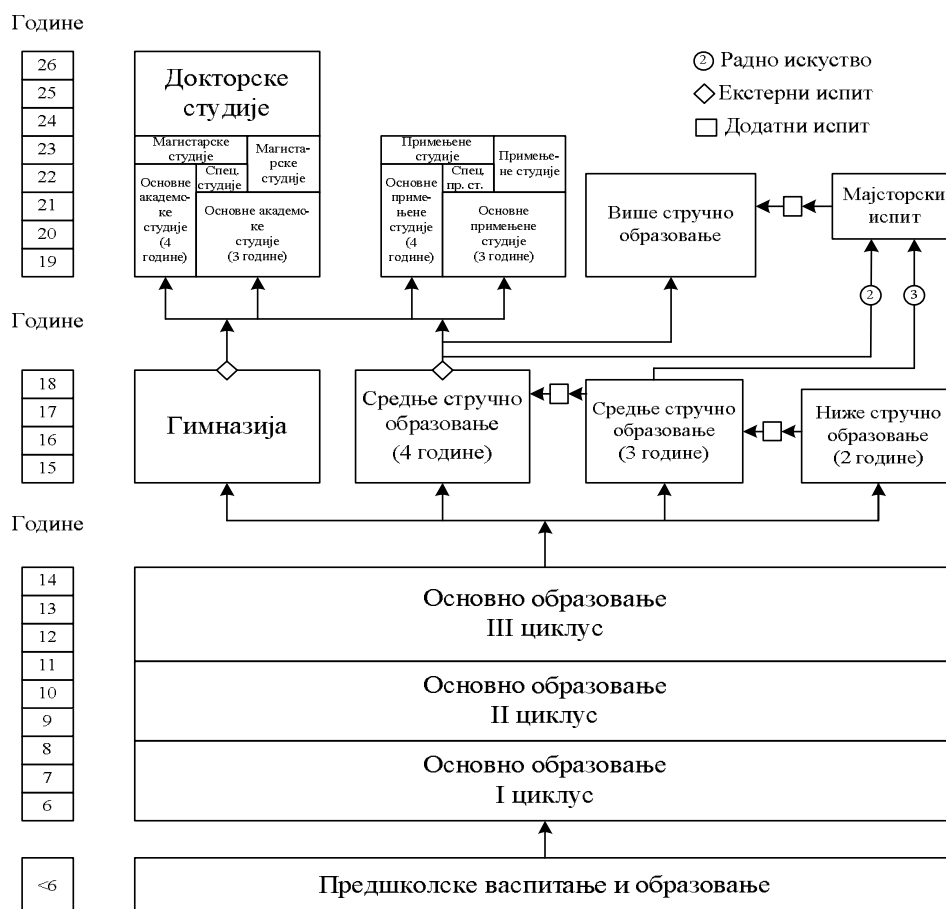
Образовање, као незаобилазна тема модерног друштва, тесно је повезано и испреплетано са васпитањем и социјализацијом, при чему под социјализацијом подразумевамо процес путем кога се појединац интегрише у различите токове

¹⁵⁴ Beland, D. (2005). *Insecurity, Citizenship, and Globalization: The Multiple Faces of State Protection*, *Sociological Theory*, Vol. 23, Iss. 1, pp. 26.

друштвене стварности, док под васпитањем подразумевамо систем који интенционално и усмерено делује на формирање појединца.¹⁵⁵

Према Педагошкој енциклопедији, образовање је „педагошки процес у функцији обогаћивања људског сазнања. Обухвата усвајање одређеног система знања, формирање практичних умења и навика, а то је претпоставка и темељ развита сазнајних снага и способности, обликовање научног погледа на свет, за повезивање знања с практичном, професионалном и било којом другом делатношћу.”¹⁵⁶

Структуру образовног ситета у Црној Гори чини шест нивоа: предшколско васпитање и образовање, основно образовање, средње образовање, високо образовање, магистарске студије и докторске студије, слика 3.1.

Слика 3.1. Структуру образовног ситета у Црној Гори¹⁵⁷

¹⁵⁵ Ивковић, М. (2003). *Социологија образовања*. Ниш: Филозофски факултет, стр. 117.

¹⁵⁶ Педагошка енциклопедија II. (1989). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 126.

¹⁵⁷ <http://www.mpin.gov.me>, преузето 28.2.2016.

У Црној Гори почеци писмености су везани за активности свештеника који су радили на описмењавању напредне деце будућих свештеника у црквама и манастирима: Цетињски манастир, Морачи, Ђурђеви Ступови, као и у манастирима који тада нису територијално припадали Црној Гори: Подластва (описмењавао се Свети Петар Цетињски) и Топла (описмењавао се Петар II Петровић Његош).

Прво забавиште у Црној Гори отворено је фебруара 1903. године на Цетињу, а циљ је био да се спречи лутање деце од 4 до 7 година. Забавиште је названо „Дјетски сад Велике књагиње Милице Николајевне”, по Милице Николајевној (донаторки), кћерки књаза Николе, а похађало га је 48 мушке и женске деце.

Прву световну основну школу отворио је 1833. године на Цетињу владика Петар II Петровић Његош, а први организовани рад основних школа у Црној Гори потиче из јула 1860. године, када је основано Начелништво народне просвете. У Црној Гори 1870. године постојала је 31 основна школа, а похађали су их само мушкарци, а школске 1875/76. године први пут је уписана и женска особа.

На просторима данашње Црне Горе прва школа са статусом средње школе основана је у Котору 1326. године и звала се „Граматицална школа”. Током 16, 17. и 18. века у Боки Которској (припадала Млетачкој Републици, Аустрији, Француској) отворене су многе приватне поморске школе (најбоља поморска школа је била Марка Мартиновића из Пераста, 1697), да би 1849. године почела да ради државна поморска школа у Котору. Прве средње стручне школе у Црној Гори су отворене 1869. године на Цетињу: „Богословија” и школа за васпитање црногорске имућне женске омладине „Ђевојачки институт”. После 11 година на Цетињу (1880) је отворена прва гимназија под називом „Књажевска државна гимназија”, а школске 1922/23. отворена је прва „Женска гимназија”.

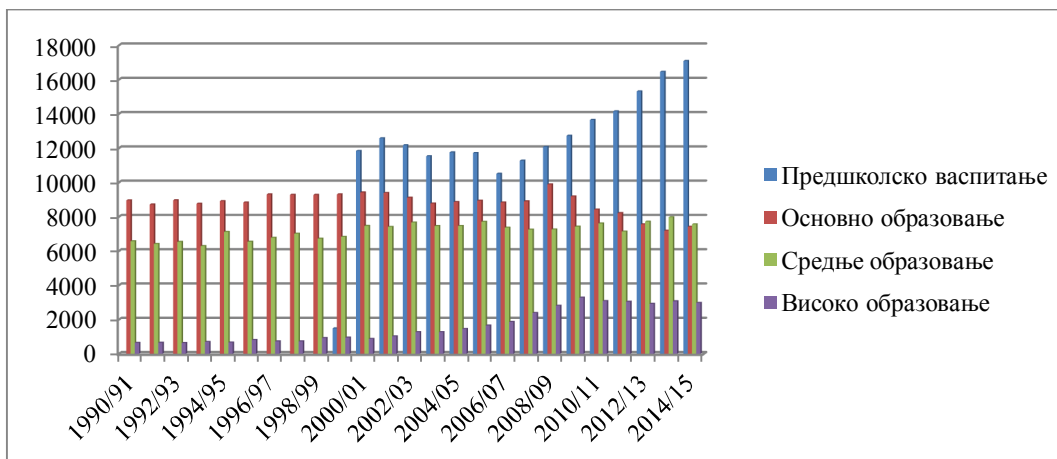
Данашњи државни Универзит Црне Горе датира од 29. априла 1974. године (Универзитет „Велько Влаховић”), а основали су га удруживањем Историјски институт (основан 1948), Пољопривредни институт (основан 1961) и Институт за биолошка и медицинска истраживања (основан 1972), Економски факултет (основан 1960), Правни факултет (основан 1960) и Технички факултет (основан 1970) у Титограду, Педагошка академија из Никшића (основана 1947) и Виша

поморска школа из Котора (основана 1959). Данас у свом саставу Универзитет Црне Горе има 14 факултета (лоцирани су у: Подгорици, Никшићу, Цетињу, Котору, Херцег Новом и Бијелом Пољу), и два научна института. У образовном систему Црне Горе функционишу и два приватна универзитета: Универзитет „Медитеран” (основан 2006, са 6 факултета) и Универзитет „Доња Горица” (основан 2010, са 12 факултета) и десет самосталних факултета. У табели 3.15. и графикону 3.16. приказани су доступни статистички подаци о броју деце, ученика и студената у: предшколском васпитању, основном образовању, средњем образовању и високом образовању у Црној Гори према статистичким годишњацима Савезног завода за статистику и Завода за статистику Црне Горе за период од 1990. до 2014. године.

Табела 3.15. Образовни ситем Црне Горе од 1990. до 2014.

Година	Предшколско васпитање	Основно образовање		Средње образовање		Високо образовање
	Број деце	Број завршених основаца	Број ученика са посебним образовним потребама	Број завршених средњошко лаца	Број ученика са посебним образовним	Број дипломаца основних студија
1990/91	*-	8.958	76	6.571	58	651
1991/92	-	8.719	67	6.421	52	654
1992/93	-	8.963	49	6.537	41	635
1993/94	-	8.765	59	6.291	58	701
1994/95	-	8.918	55	7.123	52	668
1995/96	-	8.836	48	6.547	34	818
1996/97	-	9.306	46	6.776	48	733
1997/98	-	9.288	53	7.015	46	733
1998/99	-	9.282	55	6.724	45	929
1999/00	-	9.310	49	6.834	41	953
2000/01	11.846	9.422	41	7.468	29	879
2001/02	12.584	9.391	44	7.411	39	1.025
2002/03	12.173	9.117	46	7.665	39	1.274
2003/04	11.534	8.775	37	7.461	34	1.271
2004/05	11.761	8.863	37	7.466	42	1.456
2005/06	11.724	8.941	28	7.711	41	1.656
2006/07	10.511	8.834	28	7.370	53	1.867
2007/08	11.277	8.903	41	7.256	50	2.389
2008/09	12.084	9.893	36	7.264	54	2.812
2009/10	12.728	9.188	38	7.426	49	3.282
2010/11	13.652	8.426	40	7.610	41	3.086
2011/12	14.155	8.216	34	7.142	43	3.045
2012/13	15.317	7.562	29	7.721	63	2.923
2013/14	16.461	7.192	6	7.974	44	3.073
2014/15	17.091	7.421	81	7.564	70	2.978
Укупно	194.898	220.489	1.123	179.348	1.015	40.491

* За период од 1990/91 до 1999/00. године нема званичних података за предшколско васпитање и образовање и ученици са посебним образовним потребама који су стекли основно образовање.

Графикон 3.16. Образовни ситем Црне Горе од 1990. до 2014.

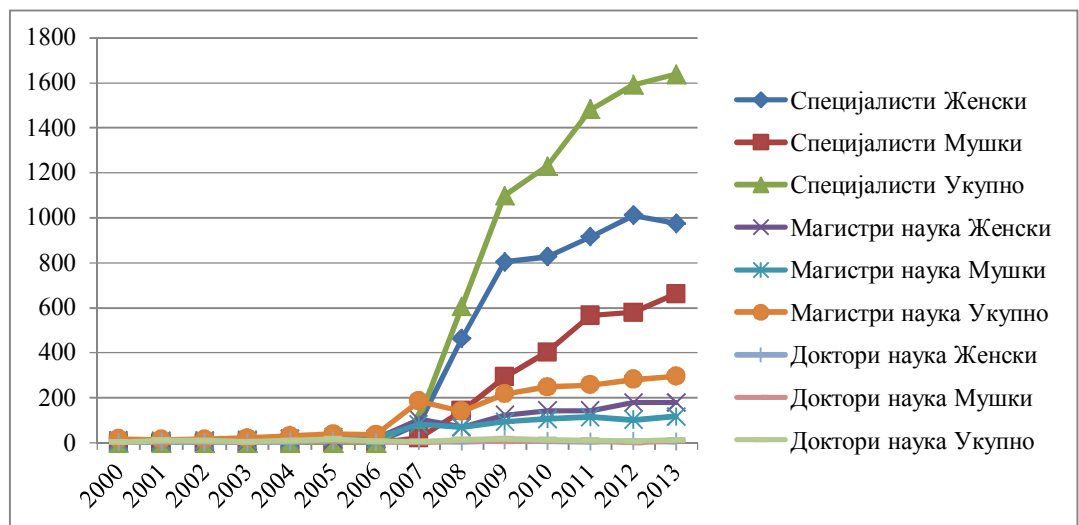
На основу квантитативних података из горње табеле и графа можемо закључити да је у посматраном периоду (1999/00–2014/15) укупан број деце предшколског узраста био 194.898, то је 31,2% од укупног броја становништва (625.266 према попису из 2011. године). Највише уписане деце предшколског васпитања било је школске 2014/15. године 17.091, а најмање 2006/07. године 10.511. Број предшколских установа школске 2014/15. године био је 34 (21 јавна предшколска установа и 13 приватних предшколских установа) у којима је радило 977 васпитача (945 у јавним предшколским установама и 32 у приватним предшколским установама).

Основно редовно образовање је стекло 220.489 ученика (35,3%) и 1.123 (0,18%) ученика са посебним образовним потребама, а средње образовање је стекло 179.348 ученика (28,6%) и 1.015 ученика (0,16%) са посебним образовним потребама. Што се основног образовања тиче, највише ученика који су завршили редовно основно образовање било је школске 2008/09. године – 9.893, најмање школске 2013/14. године – 7.192, исте године највише ученика са посебним образовним потребама било је школске 2014/15. године – 81, најмање школске 2013/14. године – 6. Највише редовних ученика који су стекли средње образовање било је школске 2013/14. године – 7.974, најмање школске 1993/94. године – 6.291, код ученика са посебним образовним потребама који су стекли средње образовање највише је било школске 2014/15. године – 70, најмање школске 2000/01. године – 29. У посматраном периоду дипломирало је 40.491 студента, што је (6,5%) од укупног броја становништва. Највише дипломираних студената

на основним студијама било је школске 2009/10. године – 3.282, најмање школске 1992/93. године – 635. У табели 3.16. и графикону 3.17. приказани су званични подаци о специјалистима, магистрима и докторима наука према полу за период од 2000. до 2014. године у Црној Гори.

Табела 3.16. Завршени специјалисти, магистри и доктори наука од 2000. до 2014.

Година	Специјалисти			Магистри наука			Доктори наука		
	Женски	Мушки	Укупно	Женски	Мушки	Укупно	Женски	Мушки	Укупно
2000	-	-	-	9	8	17	1	3	4
2001	-	-	-	8	7	15	3	8	11
2002	-	-	-	7	9	16	2	8	10
2003	-	-	-	8	13	21	1	4	5
2004	-	-	-	17	15	32	3	7	10
2005	-	-	-	15	25	40	7	10	17
2006	-	-	-	19	18	37	2	5	7
2007	85	21	106	104	82	186	6	-	6
2008	464	143	607	69	71	140	3	11	14
2009	805	293	1.098	124	93	217	12	6	18
2010	827	403	1.230	142	106	248	6	9	15
2011	915	567	1.482	142	115	257	4	7	11
2012	1.012	580	1.592	179	103	282	8	-	8
2013	975	663	1.638	179	117	296	4	9	13
2014	828	570	1.398	177	107	284	12	8	20
Укупно	5.911	3.240	9.151	1.199	889	2.088	74	95	169

Графикон 3.17. Завршени специјалисти, магистри и доктори наука, 2000–2014.

На основу приказаних података у табели 3.15. и графикону 3.15. у Црној Гори је у периоду од 2000. до 2014. године постдипломске студије завршило 11.239 студената и то: специјалистичке 9.151 (84,4%) и магистарске 2.088 (18,6%).

Од укупног броја студената који су завршили постдипломске студије, 7.110 је женског пола (63,3%) и 4.129 мушког пола (37%). Звање доктора наука у посматраном периоду стекло је укупно 169 лица од тога 74 (43,8%) женског пола и 95 (56,2%).

У намери да се школски систем у Црној Гори развија у смеру савремених реформских тенденција, кроз његову програмску структуру доминантно се остварују четири кључне стратегије:

1. увођење информатике у школски систем (информатичка писменост);
2. квалитетно изучавање страних језика;
3. еколошко васпитање и образовање;
4. образовање за квалитет.¹⁵⁸

Образовни систем Црне Горе мора да се прилагођава трендовима савременог света где конкурентска предност није више у квантитативним показатељима (материјални, финансијски, количински) већ у квалитативним показатељима (знање, интелектуални капитал, иновативност). Перманентним улагањем у образовни систем, он постаје модернији, флексибилнији, продуктивнији и конкурентнији, и представља главни покретачки фактор будућег развоја црногорског друштва у стварању нових система вредности, а самим тим савремени образовни систем постаје главни кочничар делинквентног и криминалног понашања младих.

3.2.5. Здравствена заштита

Здравствена заштита представља комбинацију личне и колективне одговорности за здравље, јавне (државне) одговорности за обезбеђење јавно-здравствених функција, читавог спектра активности за обезбеђење других мера, које укључују, са једне стране, државни и приватни сектор, а са друге, добротворне и хуманитарне организације за предузимање акција у заједници. У том сложеном систему издвајају се компоненте као што су ресурси (кадровски и материјални), финансирање, организација, администрација, управљање и пружање здравствених услуга.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Газивода, П. (2003). *Школски систем у Црној Гори (коријени, развитак, перспективестр)*. Београд: Педагогија XII, 2, стр. 75-76.

¹⁵⁹ <http://mfub.bg.ac.rs>, преузето преузето 29. 2.2016.

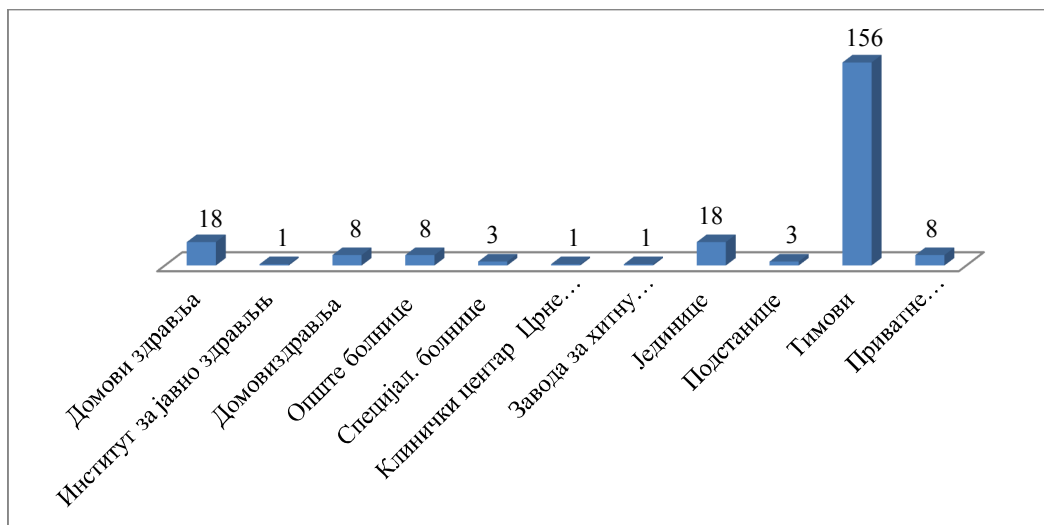
Здравствена заштита и здравствено осигурање спада у значајно подручје социјалног развоја и најзначајнији сегмент социјалног живота. Са развојем сваког друштва расту и потребе за адекватнијим облицима здравствене заштите, нарочито превентивне, од савремених болести, као и због услова живота и рада и продужења просечног човековог животног века.¹⁶⁰

Према Закону о здравственој заштити (Сл. лист РЦГ, 39/04 од 9.4.2004, 14/10 од 17.3.2010), здравствена заштита представља скуп мера и активности на очувању, заштити и унапређењу здравља, спречавању и сузбијању болести и повреда, раном откривању болести, правовременом лечењу и рехабилитацији. У Црној Гори Министарство здравља је донело Одлуку о мрежи здравствених установа (Сл. лист РЦГ, 18/13 од 12.4.2013), којом се утврђују врста, број и распоред јавних и приватних здравствених установа које пружају услуге на примарном, секундарном и терцијарном нивоу здравствене заштите на територији Црне Горе. Примарни ниво заштите представља професионални основни ниво заштите који укључује изабраног лекара медицине и чланове његовог тима (медицинске сестре/техничари, бабице, терапеути итд.), а њихов рад се организује у домовима здравља и здравственим амбулантама. Секундарни ниво заштите представља професионални специјализовани ниво заштите од стране лекара специјалиста различитих области медицине (хирурзи, кардиолози, ортопеди, гинеколози, интернисти, радиолози итд.) и њихових тимова, а који пружају заштиту у општим болницама и појединим домовима здравља. Терцијарни ниво заштите је највиши ниво и он пружа високоспецијализовану заштиту обављањем најсложенијих облика специјалистичке заштите од стране врхунских специјалиста, асистената, доцената и професора у специјализованим институцијама (Клинички центар Црне Горе, Институт за јавно здравље), табела 3.16. и графикон 3.17.

Табела 3.16. Систем здравствене заштите у Црној Гори

Нивои заштите	Примарни		Секундарни			Терцијарни	Хитна медицинска помоћ				ПЗУ
	ДЗ	ИЈЗ	ДЗ	ОБ	СБ	КЦЦГ	ЗХМП	Јед.	Подст.	Тим.	
Број	18	1	8	8	3	1	1	18	3	156	8

¹⁶⁰ Лакићевић, М. (1995). *Социјални развој и планирање*. Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Србије, стр. 156.

Графикон 3.17. Број здравствених установа у Црној Гори, 2013.

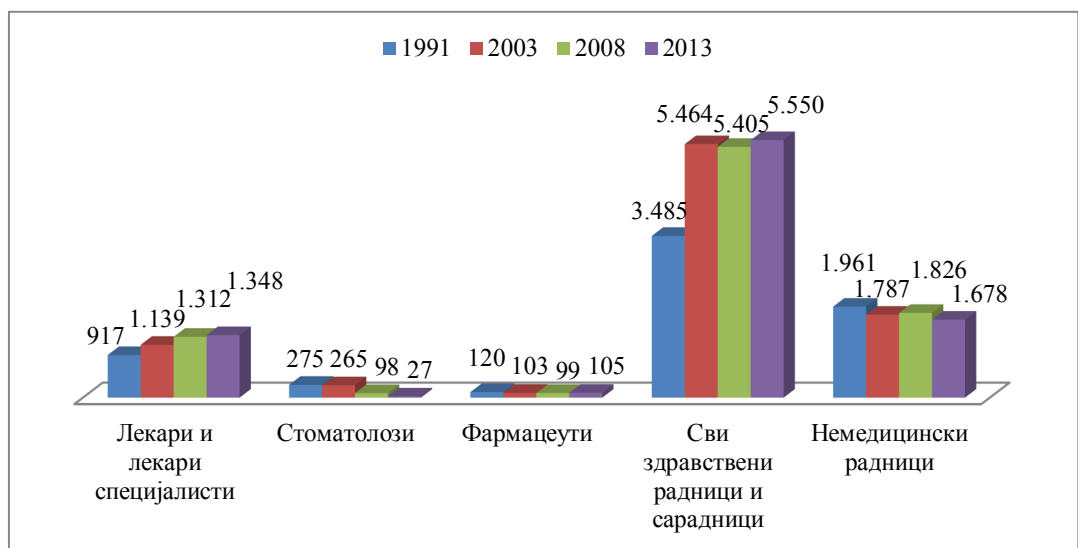
Јавне здравствене установе даваоци примарне здравствене заштите су: 18 домова здравља и Институт за јавно здравље (хигијена, епидемиологија), који су задужени за давање здравствене заштите одраслима, деци и женама. Кад је у питању специјалистичко-консултативна здравствена заштита по гравитационим подручјима и делатностима, постоји 8 домова здравља који су организовани да пружају здравствену заштиту из делатности: опште интерне медицине, опште хирургије, офталмологије, гинекологије и акушерства и 8 општих болница, 3 специјализоване болнице (СБ Брезовик – пнеумофтизиологија, општа интерна медицина, пулмологија, СБ Доброта – психијатрија, неуропсихијатрија и СБ Рисан – ортопедија, трауматологија, неурологија и неурохирургија) од које једна специјализована за болести плућа (СБ Брезовик). За давање услуга секундарног и терцијарног нивоа здравствене заштите задужен је Клинички центар Црне Горе, као и Институт за јавно здравље. У здравственом систему Црне Горе се налази Завод за хитну медицинску помоћ, чију структуру чине: 18 јединица, 3 подстанице и 156 тимова, и Апотекарске установе Црне Горе (Монтефарм), у чијем саставу се налази 41 апотека. У Црној Гори постоји 8 приватних здравствених установа (4 у Подгорици, и по 1 у Бару, Херцег Новом и Никшићу), које испуњавају услове за обављање здравствене делатности из области специфичне здравствене заштите запослених решењем Министарства здравља.

У табели 3.17. и графикону 3.18. приказани су статистички подаци запослених у здравственом систему Црне Горе у 1991, 2003, 2008 и 2013. години.

У табели 3.17. и графикону 3.18. приказани су статистички подаци запослених у здравственом систему Црне Горе у 1991, 2003, 2008 и 2013. години.

Табела 3.17. Запослени у здравству у Црној Гори, 1991, 2003, 2008 и 2013.¹⁶¹

Профил	1991	2003	2008	2013
Лекари и лекари специјалисти	917	1.139	1.312	1.348
Стоматолози	275	265	98	27
Фармацеути	120	103	99	105
Сви здравствени радници и сарадници	3.485	5.464	5.405	5.550
Немедицински радници	1.961	1.787	1.826	1.678
Сви запослени у здравству	6.815	7.251	7.231	7.228

Графикон 3.18. Запослени у здравству у Црној Гори, 1991, 2003, 2008 и 2013.

Из презентованих статистичких података (табела 3.17 и графикон 3.18) о укупном броју запослених у свим јавним установама здравственог система Црне Горе можемо закључити да је у односу на 1991. годину (6.815) на крају 2013. године (7.228) било више запослених за 5,8% (413). Више је било запослених лекара опште медицине и лекара специјалиста за 47% (431) и осталих здравствених радника и сарадника за 37,2% (2.065), број запослених стоматолога

¹⁶¹ Мастер план развоја здравства Црне Горе 2015-2020. (2015). Подгорица: Министарство здравља, стр. 16.

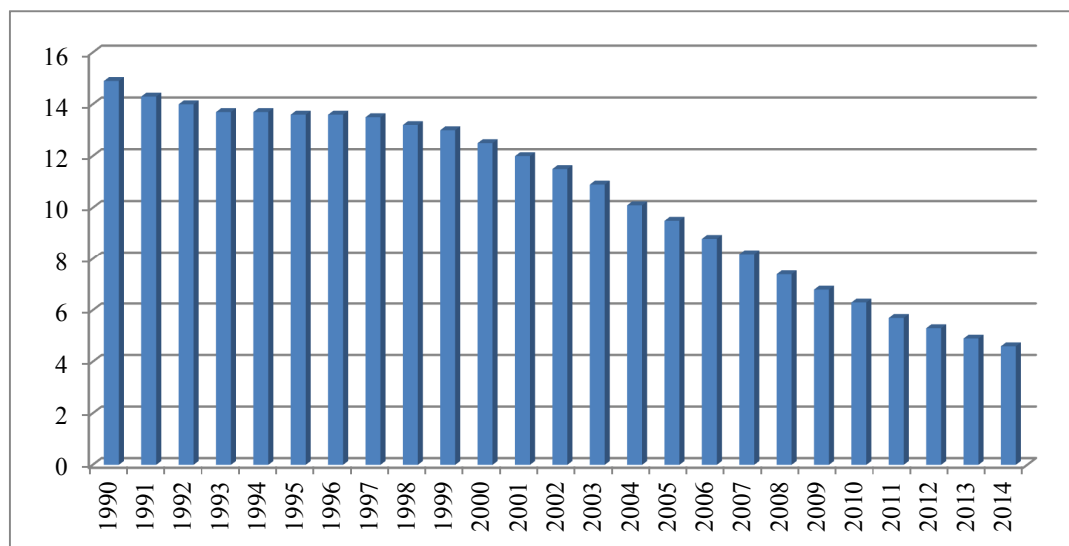
смањено се за 90,2% (248), а фармацеута за 12,5% (15). До смањења запослених радника дошло је и код немедицинског особља за 14,4% (283).

Од укупног броја здравствених радника и сарадника (5.550) на крају 2013. године било је 24,3% (1.348), од тога 23,4% (318) лекара опште медицине и 76,6% (1.032) специјалиста, стоматолога је било 0,5% (27), фармацеута 1,9% (105) и осталих здравствених радника и сарадника било је 73,3% (4.070).

Добро функционисање здравственог система једне земље се огледа у стопи смртности одојчади на 1.000 живорођене деце. У табели 3.18. и графикону 3.19. приказани су подаци о стопи смртности одојчади у Црној Гори за период 1990–2014. године према статистичким подацима Светске банке.

Табела 3.18. Стопа смртности, одојчади на 1.000 живорођених у Црној Гори

Година	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Смртност	14,9	14,3	14,0	13,7	13,7	13,6	13,6	13,5	13,2	13,0
Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Смртност	12,5	12,0	11,5	10,9	10,1	9,5	8,8	8,2	7,4	6,8
Година	2010	2011	2012	2013	2014					
Смртност	6,3	5,7	5,3	4,9	4,6					

Графикон 3.19. Стопа смртности, одојчади (на 1.000 живорођених) у Црној Гори

На основу приказаних података у табели 3.18. и графикону 3.19. стопа смртности одојчади на 1.000 живорођених у посматраном периоду у Црној Гори се континуирано смањивала – са 14,9% у 1990. години на 4,6% у 2014. години,

што је мање за 8,5%. У развијеним земаљама света стопа смртности одојчади у опадајућем реду била је у: Сједињеним Америчким Државама 5,7%, Великој Британији 3,7%, Француској 3,6%, Шпанији 3,6%, Холандији 3,3%, Немачкој 3,2%, Аустралији 3,2, Италији 3%, Данској 3%, Шведској 2,4%, Словенији 2,2%, Норвешкој 2,2%, Финској 2,% и Луксембургу 1,6%. Највиша стопа смртности одојчади била је у Централноафричкој Републици 93,5%, Сијера Леонеу 90,2%, Чаду 86,7%, Конгу 76,4%, Демократској Републици Мали 75,9%, Нигерији 71,5%, Бенинију 65,7% итд. Водећи узроци оболевања, инвалидитета и умирања црногорског становништва јесу хроничне незаразне болести (болести срца и крвних судова, малигне болести, дијабетес, менталне болести, болести зависности итд.). Године 2007. умрло је 5.979 лица (3.048 мушких и 2.931 женских), а од укупног броја 55,8% (3.336) је умрло од болести срца и крвних судова, а 15,8% (945) од малигнух болести.

Црногорски здравствени систем је један од најкомплекснијих друштвених система, а према свим горенаведеним параметрима спада у мале здравствене системе који је у посматраном периоду пролазио кроз велике тешкоће које су задесиле Црну Гору (ратни сукоби, низак ниво БДП-а, висока стопа незапослености, висока стопа сиромаштва итд.), али и поред тога, сви запослени у систему су успешно пружали здравствену заштиту појединцима и породицама у свим деловима земље. Даљи развој система здравствене заштите у Црној Гори биће у складу са финансијским могућностима државе и њеним укључивањем у европске и светске процесе здравственог развоја, што подразумева подизање квалитета живота здравља, подизање здравствене заштите на већи ниво ефикасности, већи квалитет и безбедност пружања здравствених услуга и обезбеђивање доступне и свеобухватне здравствене заштите свим грађанима.

3.2.6. Социјална заштита

Социјална заштита представља важан систем сваког друштвеног уређења који има за циљ да сложене проблеме својих грађана (сиромаштво, старост, смештај, храна итд.) решава кроз пружање материјалне помоћи (новац, натура) и пружање услуга социјалне заштите (помоћ стручних лица, смештај у специјализованим установама, заштита од породичног насиља итд.).

Према Закону о социјалној и дјечјој заштити (Службени лист ЦГ, 27/2013), социјална и дечја заштита је делатност којом се обезбеђују и остварују мере и програми намењени појединцу и породици са неповољним личним или породичним околностима, који укључују превенцију, помоћ у задовољавању основних животних потреба и подршку. Социјална заштита је организовање, преузимање мера од стране друштва у циљу спречавања и отклањања последица стања у којима појединци и породице не могу да задовоље своје животне потребе. Циљ социјалне заштите је обезбеђивање заштите породице, појединца, деце у ризику и лица у стању социјалне потребе, односно социјалне искључености.¹⁶²

На територији Црне Горе постоје јавне установе које врше послове социјалне и дечје заштите према Закону о социјалној и дјечјој заштити и Породичном закону. Мрежу јавних установа социјалне заштите деце, омладине и одраслих у 1990. години су чиниле: организације за децу и омладину (6), организације за одрасле (1) и организације за професионалну рехабилитацију (1), а 2014. године: установе за децу и младе (6), установе за збрињавање одраслих (1) и установе за стручни и социјални рад (10). Код малолетних корисника социјалном заштитом су била обухваћена деца и омладина: угрожена породичном ситуацијом, поремећајем у понашању и поремећајем личности, ометена у психичком развоју, ометена у физичком развоју и остали, а у зависности од социјалне ситуације били су смештени у: установе за децу и младе лишене родитељског старања, установе за децу и младе ометене у психичком и физичком развоју, установе за децу и младе са поремећајима у понашању. Социјалном заштитом пунолетних корисника обухваћени су: пунолетници са поремећајима у понашању, физички и психички ометени, материјално необезбеђени, стари и остали, а смештени су у прихватилишта, домове за старе и изнемогле, домове за збрињавање одраслих инвалида и комбиноване домове.

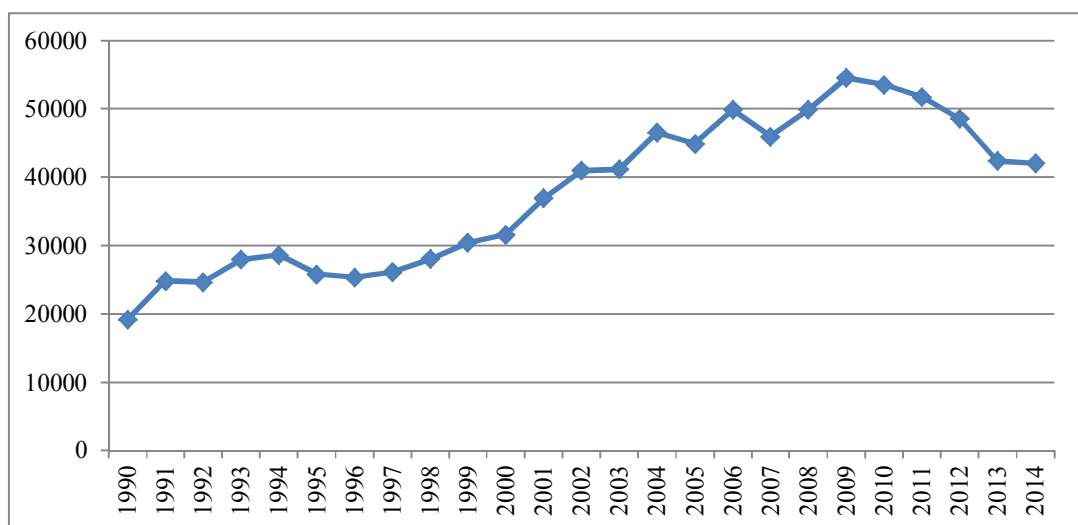
У табели 3.19. и графикону 3.20. приказани су званични статистички подаци (Статистички годишњак Федеративне Републике Југославије, Статистички годишњак Југославије и Статистички годишњак Црне Горе) о укупном броју корисника (малолетни, пунолетни, мушки и женски пол) социјалне заштите у

¹⁶² <http://www.monstat.org>, Методолошко упутство: истраживање о установама за децу, младе и одрасле из области социјалне заштите. (2012). Подгорица: Завод за статистику Црне Горе, стр. 2.

Црној Гори од 1990. до 2014. године и индексној динамици, односно израчунати индивидуални базни индекси (I_t).

Табела 3.19. Корисници социјалне заштите у Црној Гори од 1990. до 2014.

Година	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Корисници	19.180	24.829	24.647	27.980	28.624	25.819	25.377	26.097	28.063	30.433
Индекс (%)	100	129	129	146	149	135	132	136	146	159
Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Корисници	31.624	36.944	41.009	41.154	46.537	44.899	49.896	45.944	49.896	54.557
Индекс (%)	165	193	214	215	243	234	260	240	260	284
Година	2010	2011	2012	2013	2014					
Корисници	53.544	51.767	48.540	42.378	42.044					
Индекс (%)	279	270	253	220	219					

Графикон 3.20. Корисници социјалне заштите у Црној Гори од 1990. до 2014.

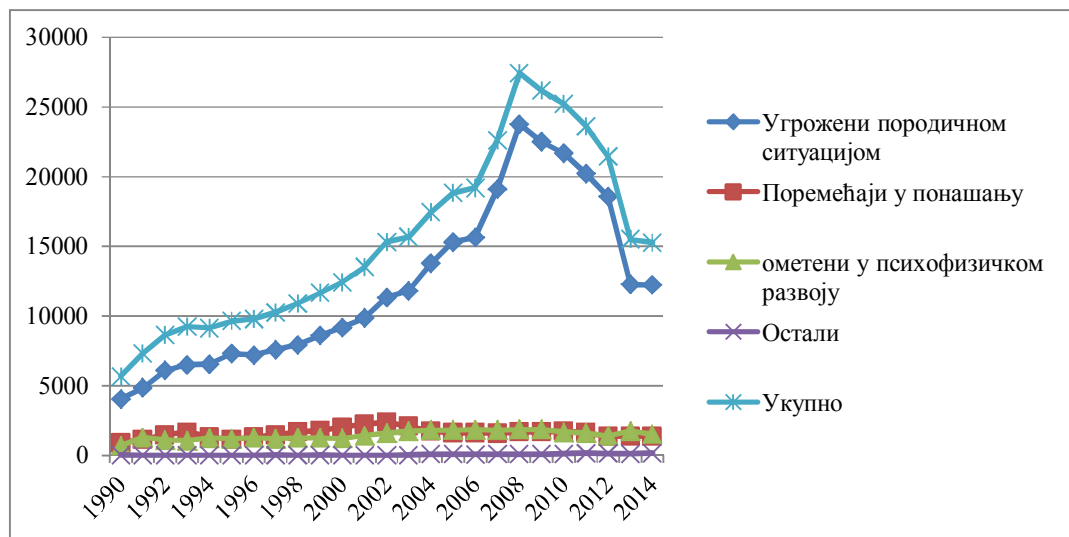
На основу апсолутних бројева корисника социјалне заштите, тако и на основу индекса приказаних у табели 3.19. и графикону 3.20. може се закључити да је укупан број корисника социјалне заштите у Црној Гори у посматраном периоду имао континуиран узлазни тренд у односу на 1990. годину. Укупан број корисника социјалне заштите у 1990. години био је 19.180, а 2014. године 42.044, што је повећање за 119,0% (22.864). Последица глобалне економске и финансијске кризе се одразила и на повећање укупног броја корисника социјалне заштите, посебно током 2009. године, када је у односу на 1990. годину тај број порастао за 184% (35.377). Због укупног опоравка социјално-економских прилика у Црној Гори од 2010. године долази до тенденције постепеног пада укупног броја

корисника социјалне заштите. У табели 3.20. и графикону 3.21. приказани су званични статистички подаци малолетних корисника социјалне заштите у Црној Гори од 1990. до 2014. године.

Табела 3.20. Малолетни корисници социјалне заштите у Црној Гори, 1990 - 2014.

Година	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
* УПС	4.050	4.847	6.098	6.505	6.559	7.296	7.195	7.580	7.932	8.589
*ПУП	896	1.148	1.446	1.666	1.337	1.128	1.316	1.463	1.704	1.782
*ОУПР	702	1.293	1.100	1.074	1.231	1.193	1.270	1.188	1.255	1.263
Остали	39	15	-	-	-	10	14	23	20	22
Укупно	5.687	7.303	8.644	9.245	9.127	9.627	9.795	10.254	10911	11.656
Индекс	100	128	152	163	160	169	172	180	192	205
Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
* УПС	9.178	9.859	11.336	11.809	13.776	15.306	15.632	19.100	23.773	22.502
*ПУП	2.023	2.226	2.374	2.092	1.755	1.613	1.637	1.575	1.686	1.700
*ОУПР	1.208	1.421	1.603	1.744	1.814	1.830	1.837	1.824	1.872	1.860
Остали	12	7	2	32	104	87	82	96	98	97
Укупно	12.421	13.513	15.315	15.677	17.449	18.836	19.188	22.595	27.429	26.159
Индекс	218	238	269	276	307	331	337	397	482	460
Година	2010	2011	2012	2013	2014					
* УПС	21.674	20.233	18.571	12.276	12.217					
*ПУП	1.738	1.641	1.344	1.364	1.356					
*ОУПР	1.682	1.599	1.399	1750	1529					
Остали	119	166	145	117	162					
Укупно	25.213	23.639	21.459	15.507	15.264					
Индекс	443	416	377	273	268					

* УПС - Угрожени породичном ситуацијом; ПУП - Поремећаји у понашању; ОУПР - Ометени у психофизичком развоју.

Графикон 3.21. Малолетни корисници социјалне заштите у Црној Гори од 1990. до 2014.

Статистички подаци презентовани у табели 3.20. и графикону 3.21. указују на константан тренд пораста укупног броја малолетних корисника социјалне заштите у Црној Гори од 1990. до 2014. године. Укупан број малолетних корисника социјалне заштите у 1990. години био је 5.687, а 2014. године 15.264 што је повећање за 168% (9.577). Према опадајућем редоследу највише малолетних корисника припадало је групи која је угрожена породичном ситуацијом, даље следе: малолетници са поремећајима у понашању, малолетници ометени у психофизичком развоју и остали малолетници. Највећи пораст укупног броја малолетних корисника социјалне заштите је забележен током 2008. године, када је било 26.159, што је за 382% (21.742) више него у 1990. години, а то представља 4,2% (620.145)¹⁶³ укупног становништва Црне Горе.

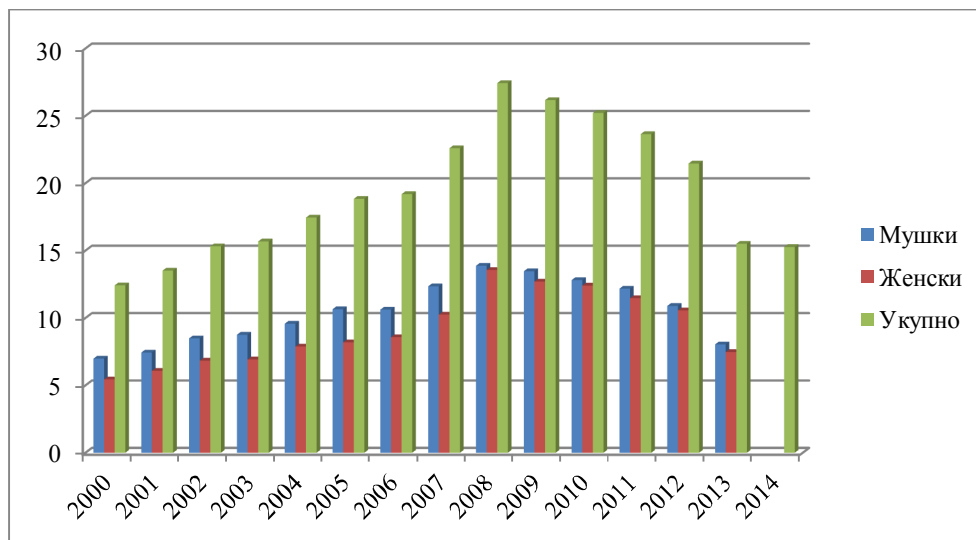
У даљем разматрању укупног броја малолетних корисника социјалне заштите обрадиће се број малолетних корисника социјалне заштите према полној структури у Црној Гори у у периоду од 2000. до 2014. године. У табели 3.21. и графикону 3.22. приказани су званични статистички подаци броја малолетних корисника социјалне заштите према полној структури.

Табела 3.21. Малолетни корисници социјалне заштите по полу у Црној Гори од 2000. до 2014. године

Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Мушки	6.982	7.434	8.484	8.755	9.573	10.644	10.617	12.346	13.871	13.462
Индекс	100	107	122	125	137	152	152	177	199	193
Женски	5.439	6.079	6.831	6.922	7.876	8.192	8.571	10.249	13.558	12.697
Индекс	100	112	126	127	145	151	158	188	249	233
Укупно	12.421	13.513	15.315	15.677	17.449	18.836	19.188	22.595	27.429	26.159
Индекс	100	109	123	126	140	152	154	182	221	211
Година	2010	2011	2012	2013	2014					
Мушки	12.813	12.173	10.890	8.037	*					
Индекс	184	174	156	115						
Женски	12.400	11.466	10.563	7.470	*					
Индекс	228	211	194	137						
Укупно	25.213	23.639	21.459	15.507	15.264					
Индекс	203	190	173	125	123					

* Нема званичних података по полу за 2014. годину

¹⁶³ Статистички годишњак Црне Горе 2008. Број становника на бази нове концепције сталног становништва Црне Горе у 2003. години.

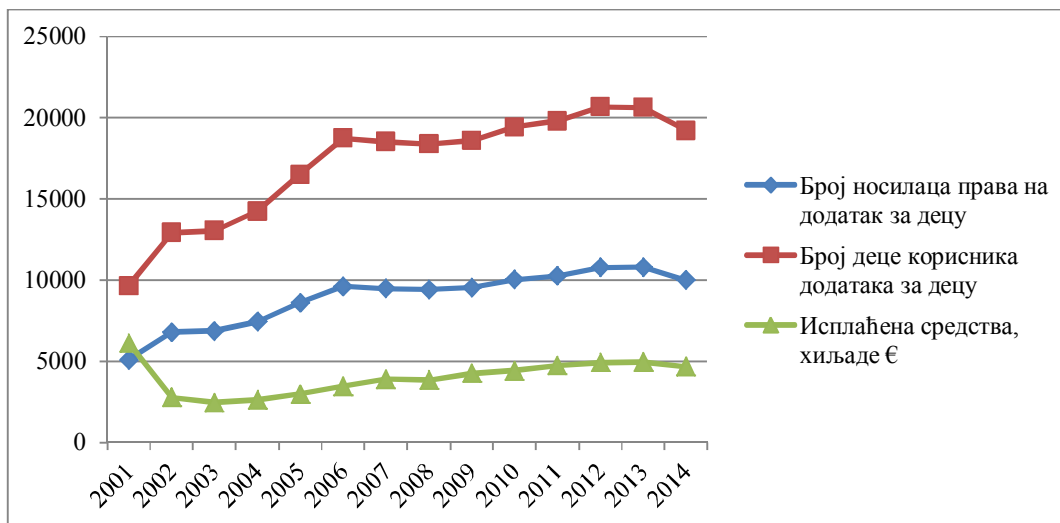

Графикон 3.22. Малолетни корисници социјалне заштите по полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године

На основу података из табеле 3.21. и графикона 3.22. можемо закључити да је број корисника социјалне заштите малолетних мушкараца у периоду од 2000. до 2008. године константно растао у просеку 46,3% (861), са изузетком 2006. године, када је дошло до малог пада од 0,3%, (27), као и код малолетних жена број корисница је константно растао у просеку 57% (1.015). Највећи пораст и код малолетних мушкараца и малолетних жена забележен је 2008. године, код малолетних мушкараца у односу на 2000. годину пораст је 99% (6.889), а код малолетних жена пораст је 149% (8.119). Тенденција пада броја малолетних мушкараца и жена корисника социјалне заштите била је у периоду од 2010. до 2013. Динамика броја корисника додатка за децу у Црној Гори у периоду од 2001. до 2014. године приказана је у табели 3.22. и графикону 3.23.

Табела 3.22. Корисници додатка на децу у Црној Гори од 2001. до 2014.

Година	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Носиоци права додатка за децу	5.079	6.797	6.867	7.436	8.600	9.599	9.474
Деце корисници додатака за децу	9.639	12.933	13.030	14.241	16.505	18.741	18.524
Исплаћена средства, хиљаде €	6.119	2.774	2.457	2.628	2.968	3.462	3.901
Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Носиоци права додатка за децу	9.429	9.539	10.028	10.260	10.777	10.788	9.993
Деце корисници додатака за децу	18.370	18.599	19.436	19.795	20.670	20.627	19.204
Исплаћена средства, хиљаде €	3.840	4.250	4.424	4.731	4.927	4.962	4.653

Графикон 3.23. Корисници додатка на децу у Црној Гори од 2001. до 2014. године

Званични подаци Завода за статистику Црне Горе презентовани у табели 3.22. и графикону 3.22. указују да је и поред неповољне социоекономске ситуације број носилаца права на додатак за децу и корисника додатка за децу имао континуирани пораст од почетне посматране 2001. године (5.079 и 9.639) до 2013. године (10.788 и 20.627), када долази до смањења током 2014. године за 7,4% (795), односно 6,9% (1.423). Укупан број носилаца права на додатак за децу у посматраном периоду је био 124.666, а укупан број деце корисника дечјег додатка за исти период је био 240.314. Највећи број носилаца права на додатак за децу је био 2014. године 10.788, а најмањи 2001. године 5.079, што је пораст за 52,9% (5.709), највећи број деце која су користила право на додатак за децу је био 2012. године 20.670, а најмањи 2001. године 9.639. Укупна исплаћена средства у периоду од 2001. до 2014. године за кориснике додатка за децу износила су 56.096.000 евра, од тога највише исплаћених средстава је било 2001. године 6.119 евра, а најмање исплаћених средстава је било 2003. године 2.457 евра.

На основу анализе података индикатора социоекономске ситуације (бруто домаћи производ, инфлација, незапосленост, сиромаштво, образовање, здравствена заштита и социјална заштита), у Црној Гори за посматрани период, можемо закључити да узрок је повећања малолетничке делинквенције тешка социоекономска ситуација која већ дуже време потреса целокупно црногорско друштво.

4. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИМИНАЛИТЕТА МЛАДИХ

4.1. Појам и историјат криминалитета младих

Криминалитет младих у последње време у свим државама широм света, без обзира на ниво њихове развијености, има узлазни тренд са тенденцијом даљег повећања.

Под криминалитетом младих у научној и стручној литератури се подразумева широк спектар неприхватљивог друштвеног понашања малолетних лица, од неприлагођеног до криминалног и користе се различити називи као што су: малолетничко преступништво, васпитна запуштеност, васпитна занемареност, морална посрнулоост, малолетничка делинквенција, хулиганство итд. Као што се користе различити називи за малолетнички криминалитет, тако постоје и различити приступи објашњењу криминалитета младих. У научној и стручној литератури преовлађују два схватања малолетничке делинквенције: шире и уже схватање.

Према ширем екстензивном схватању, малолетничку делинквенцију чине сви облици девијантног понашања малолетника, од предделинквентног до оног које је инкриминисано у кривичноправном законодавству (криминално). Малолетничка делинквенција не представља само кршење правних норми, већ она обухвата и кршење моралних норми. Појам малолетничке делинквенције у ширем смислу обухвата „таква девијантна понашања младих одређеног узраста којима се крше легалне норме друштвене средине” или „сваку активност малолетних лица или малолетних група која представља знатније кршење било које друштвене норме”.¹⁶⁴

Уже (формалноправно) схватање прихватила је већина правних теоретичара. По овом схватању, појам малолетничке делинквенције обухвата сва она понашања која су инкриминисана кривичним законима као кривична дела. Ово је формалноправни појам малолетничке делинквенције који је издваја од других облика девијантних понашања. Према овом схватању, малолетнички криминалитет треба разликовати од предделинквентног понашања, које може да

¹⁶⁴ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 223.

служи само као аларм за предузимање превентивних мера. И у оквиру оваквог одређења малолетничке делинквенције постоји неколико схватања. По једном схватању, малолетничка делинквенција, поред понашања којима се крше норме кривичног законодавства, обухвата и различите облике кршења норми административног карактера тј. прекршаје (скитња, просјачење, проституција и др.), који у криминолошком смислу представљају предделинквентна стања. У кривичноправној литератури се малолетничка делинквенција у ужем смислу често означава и као малолетнички криминалитет.¹⁶⁵

Уже схватање појма малолетничке делинквенције заступа већина теоретичара европских земаља и један део наших аутора. Према овом схватању, појам малолетничке делинквенције или омладинског криминалитета обухвата сва она понашања која су извршили малолетници, а која су инкриминисана по позитивном кривичном законодавству. То су она понашања која би за одрасла лица представљала кривична дела у кривичноправним системима појединих земаља, тако да малолетничку делинквенцију треба разликовати од предделинквентног или, тачније речено, проблематичног понашања, које се не може ни у ком случају третирати као криминалитет, али се често квалификује као проблем држања, који служи као аларм за предузимање превентивних и преваспитних мера и акција. Тиме се намеће прављење разлике између малолетних преступника и омладинаца са проблематичним држањем.¹⁶⁶

Малолетнички криминал је учешће у илегалном понашању малолетника који потпада под законску старосну границу.¹⁶⁷

Према Ж. Јашовићу, постоји мноштво различитих одређења понашања малолетника и свако од њих се везује за различите појмове и термине, чији садржај није увек лако одредити. Неки од израза који су у употреби: васпитна запуштеност, васпитна занемареност, васпитна угроженост, занемареност, напуштеност, проблем деце, изузетн деца са сметњама понашања асоцијалне и антисоцијалне природе, морална посрнулоост, морална дефектност, млади са дисоцијалним понашањем, проблем деца, поремећаји у понашању, поремећаји у

¹⁶⁵ Јовашевић, Д. (2006). *Лексикон кривичног права*. Београд: Службени гласник, стр. 280.

¹⁶⁶ Милутиновић, М. (1971). *Основни феноменолошки и етиолошки проблеми омладинске делинквенције, Етиологија малолетничког преступништва*. Београд: Зборник чланака, Савез друштава дефектолога Југославије, стр. 57.

¹⁶⁷ Siegel, L., Welsh, B. (2014). *Juvenile Delinquency: The Core*. Belmont: Wadsworth, pp. 9.

навикама, друштвена неприлагођеност, асоцијално понашање, антисоцијално понашање, социјално-патолошко понашање, лоше друштвено понашање, малолетничко преступништво, малолетнички криминалитет, малолетничка делинквенција, силеџијство, хулиганство, итд.¹⁶⁸ Малолетнички криминалитет је скуп свих кривичних дела која изврше малолетници (млађи и старији) у једном друштву у одређеном периоду.¹⁶⁹

Често се у криминолошкој литератури објашњава да између делинквенције и криминалитета постоји „круцијална разлика”, јер се криминалитет односи само на вршење кривичних дела (злочина, према уобичајеној терминологији у англосаксонским земљама), док делинквенција подразумева и све друге врсте понашања која се могу сматрати делинквентним, па се ту и сврстава понашање које би се у ширем смислу сматрало „антисоцијалним”.¹⁷⁰

Према М. Шкулићу, криминалитет (који је иначе уобичајен када се ради о пунолетним учиниоцима), делинквенција подразумева искључиво вршење кривичних дела од стране малолетника, а не и друга понашања која би се могла сврстати у тзв. антисоцијално понашање, односно друге облике деликата.¹⁷¹

Малолетничка делинквенција социолошко-криминолошки се издваја као посебна категорија у оквиру општег криминалитета, због специфичности везаних за: биолошке, психосоцијалне, криминално-политичке факторе, као и због посебног места које малолетна лица имају у правном систему.¹⁷²

У литератури се под малолетничком делинквенцијом подразумева велики број разноврсних понашања малолетника – од неприлагођеног до криминалног. При томе, у употреби су различити називи за означавање ове појаве, као на пример, преступништво малолетника, васпитна запуштеност, друштвена неприлагођеност, асоцијалност, беспризорност, морална посрнулоост, хулиганства и сл.¹⁷³

¹⁶⁸ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 23.

¹⁶⁹ Јовашевић, Д. (2006). *Лексикон кривичног права*. Београд: Службени гласник, стр. 280.

¹⁷⁰ Goldson, B. Ed. (2008). *Dictionary of Youth Justice*. London: Willan Publishing, pp. 131.

¹⁷¹ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 27.

¹⁷² Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 222.

¹⁷³ *Ibidem*, стр. 55–56.

Делинквентно понашање малолетничке популације резултира озбиљним последицама за појединца, породицу, локалну заједницу и целокупно друштво. Данас, криминалитет младих поприма тренд перманентног раста и представља посебан друштвено-социјални проблем многим економско развијеним земљама, земљама у развоју и неразвијеним земљама. Удео малолетничке делинквенције у криминалитету уопште разликује се од земље до земље. Претежно се креће 20–25%, али има и земаља у којима је та заступљеност скоро до половине укупне појаве криминалитета уопште.¹⁷⁴

Кривично право је од најстарих времена на другачији начин посматрало положај малолетних учинилаца кривичних дела, у првом реду због њиховог узраста и смањене способности за расуђивање и одлучивање о својим поступцима услед недовољне душевне зрелости. Наиме они су сматрани као „делинквенти у умањеном издању”.¹⁷⁵

Историја криминалитета младих, малолетнички криминал као криминалитет пунолетних лица датира још од првобитне људске заједнице, преко старог века, средњег века, новог века, до данас, и он се мењао у зависности од степена развоја друштвеног система, као и сложености друштвених односа који су владали у њему. Заступљеност друштвено неприхватљивог понашања младих у првобитној људској заједници и старом веку је био мали и у већини случајева је била крађа основних животних намирница и паљење летине. У периоду пре настанка државе, за учињену преступничку радњу и према пунолетним и малолетним преступницима су биле примењиване казне крвне освете, а у каснијем периоду, формирањем државе, изрицане су казне друштвене, односно јавне освете. Први правни споменици, односно кривични закони написани клинастим писмом настали су у Месопотамији (Ур-Намуов закон, настао око 2100. године п. н. е.; Липит-Иштар законик и Ешански законик, настали око 1720. године п. н. е.; Хамурабијев законик, настао око 1680. године п. н. е.). Из тог периода најзначајнији је Хамурабијев законик. Донео га је вавилонски владар Хамураби (1810. п. н. е. – 1750. п. н. е.) и њиме су се регулисале одредбе о суђењу и судском поступку, о сложеним својинским, породичним, брачним, облигационим и кривичноправним односима.

¹⁷⁴ Бошковић, М. (2006). *Криминологија*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 78.

¹⁷⁵ Јовашевић, Д. (2010). *Положај малолетника у кривичном праву*. Ниш: Правни факултет, стр. 36.

Иако вавилонско право не познаје поделу на поједине гране права, нити опште појмове којима би се означавали поједини правни институти, Законик се ипак држи једног редоследа материје коју уређује: на почетку су одредбе о суђењу и судском поступку (члан 1–5), затим прописи о имовинским односима (6–126), о браку и породици (127–195), о кривичним делима против личности (196–220) и најзад о разноврсним пословима и услугама, о коришћењу, оштећењу или крађи туђих средстава за рад (221–282).¹⁷⁶

Хамурабијев законик је имао строге казнене мере (око за око, зуб за зуб, члан 196 и члан 200), али казне су изрицане различито за исто казнено дело у зависности којој класи припада починилац дела, владајућој или потчињеној. Он је имао и заштитне клаузуле према слабијим члановима заједнице као што су сирочад, удовице, робиње итд.

Прве идеје о блажем кажњавању малолетних делинквената јављају се још у античкој Грчкој, где се малолетни преступници кажњавају казнама које нису репресивне већ превентивне и васпитне. У старом Риму малолетни преступници су за учињено исто кривично дело били кажњавани блажим казнама у односу на пунолетне преступнике због њихове умањене способности расуђивања.

Тако је још у периоду старог римског права донекле прихваћено начело да малолетници не могу бити субјекти кривичне одговорности, због своје психичке неразвијености и неспособности да оцене морални значај учињеног кривичног дела.¹⁷⁷

За разлику од раног римског права, кинеско право је децу до седам година сматрало незрелим и неодговорним за своје поступке, за децу од 7 до 14 година цар је давао помиловање, док су деца изнад 10 година блаже кажњавана.¹⁷⁸

У каснијој фази развоја римског права „Јустинијанова збирка из VI века п. н. е., деца до 7 година сматрана су неурачунљивим – кривично неодговорним, деца од 7 до 10 година само су изузетно кажњавана, док су деца преко 10 година, по правилу, третирана као кривично одговорна”.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Finet, A. (1973). *Le Code de Hammurapi*. Pariz: Les Editions du Cerf, pp. 14.

¹⁷⁷ Чејовић, Б. (2002). *Кривично право, Општи део*. Београд: Службени лист, стр. 538.

¹⁷⁸ Царић, А. (1971). *Проблеми малолетничког судства*. Сплит: Правни факултет, стр. 21.

¹⁷⁹ Ibidem, стр. 22.

Средњи век, према З. Николићу, „доба мрачњаштва” или средњовековни период у писаним траговима, нема ничег значајнијег о поимању криминалитета, једнако као и за све друге друштвене појаве и дешавања. Средњовековни период се у кажњавању преступника и прекршиоца божјег реда одликовао суровошћу, како је то из пенологије познато, а врсте и начини кажњавања су зависили од религијских и културних својстава друштвене заједнице.¹⁸⁰

У средњем веку (476–1450), посебно у раном периоду, кривичне санкције према пунолетним лицима, али и према малолетним лицима, за учињено теже кривично дело биле су репресивног карактера и одликовале су се у већини случајева бругалношћу, суровошћу и округношћу (жигосање, бичевање, везивање за стуб срама, разапињање на крст, спаљивање, вешање, сакаћење итд.). Енглеско законодавство је током 10. века примењивало сурово кажњавање деце (девојчице и дечаци) од 12 година за извршено кривично дело крађе, а уколико је крађа већа од 12 пенија, изрицане су и смртне казне. У каснијим периодима дошло је до ублажавања репресивних мера према малолетницима.

Енглеско законодавство 13. века децу до 7 година сматра неодговорном, док одговорност извршилаца од 7 до 12 година везује за њихову способност разликовања добра и зла (тзв. разбор). На сличним принципима почивала су кривична законодавства према малолетницима Данске, Шведске и Норвешке.¹⁸¹

Касније, у периоду ренесансе (око 1300–1600), у доба просвећености (средина 17. века до друге половине 18. века), индустријске револуције (1760. до средине 19. века), малолетним лицима су изрицане блаже казне за учињено идентично кривично дело које је учинило и одрасло лице, због узраста и психичке незрелости.

Средњовековно кривично право, посебно германско, децу узраста до седам година такође сматра неодговорном за учињено кривично дело, док су деца узраста од седам до дванаест година већ била подобна за кривичну одговорност и кажњавање, али им се изрицала ублажена казна.¹⁸²

¹⁸⁰ Николић, З. (2000). *Криминологија са социјалном патологијом*. Београд: Народна књига, стр. 95–96.

¹⁸¹ Царић, А. (1971). *Проблеми малолетничког судства*. Сплит: Правни факултет, стр. 22.

¹⁸² Јовашевић, Д. (2011). *Малолетничко кривично право*. Ниш: Правни факултет, стр. 29.

Из тог времена познати кривични законик Каролина (*Constitutio criminalis Carolina*, 1532), који је донесен за време Карла V (1500–1558) поставио је опште појмове кривичног права (прекршај, саучесништво, нехат, нужна одбрана итд.), а имао је за циљ да јавним извршењем смртне казне примењујући сурове методе егzekуције (спаљивање, черечење, разапињање итд.) делује застрашујуће на окружење. Позитивна страна овог законика се односи на искључење доношења смртне казне за малолетна лица узраста до 14 година, али уз клаузулу да у случајевима извршења тешких кривичних дела може се изрећи смртна казна.

Битније позитивне промене у погледу друштвеног и кривично-правног реаговања на криминалитет малолетника уследиле су тек у 18. и 19. веку. Кривични законици прецизирају границе малолетства и одређеније прописују блаже кажњавање малолетника. За овај период је, уз све разлике између појединих законодавстава, карактеристична тенденција даљег хуманизовања кривичноправног третмана малолетних извршилаца кривичних дела.¹⁸³

Ново доба са кодификацијама целокупног кривичног права свога времена доноси значајне новине у области малолетничког кривичног права. Тако под утицајем идеја Чезара Бекарија (преставника класичне школе кривичног права) Кривични законик Марије Терезије (тзв. Терезијана) из 1768. године искључује кривичну одговорност малолетника до навршене седме године. Малолетници узраста од седме до четрнаесте године се кажњавају само изузетно за учињено кривично дело под условом да су показали „изузетан степен злочиначке воље”. Малолетници узраста од 14 до 16 година блаже се кажњавају него пунолетна лица.¹⁸⁴

Под утицајем идеја Бекарија настали су кривични закони Леополда Тосканског из 1786. године и Јосифа II из 1787. године. Значај ових законика је у томе што су доњу границу малолетства, испод које је искључена свака кривична одговорност, одредили са 12 година. Малолетници из категорије од 12 до 14 година могли су да буду кажњени под условом да се утврди њихова способност за

¹⁸³ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 277.

¹⁸⁴ Јовашевић, Д. (2011). *Малолетничко кривично право*. Ниш: Правни факултет, стр. 29.

расуђивање, а малолетници од 14 до 18 година могли су да буду блаже кажњени.¹⁸⁵

Француски кривични законик из 1791. године горњу границу малолетства помера на 16 година, а доњу и не прецизира. Такво решење преузима и законик те земље из 1810. године. Заједничко за оба ова закона је што као критеријум кривичне одговорности узимају разбор и што је за малолетнике који нису поступали са разбором предвиђено блаже кажњавање.¹⁸⁶

У Енглеској малолетнички криминал је постао друштвени проблем од настанка индустријске револуције, када је после 1800. године проузроковао пуно страха међу грађанима о активностима криминалних банди дечака и девојчица у Лондону који су извршавали кривично дело џепарења. Између 1830. и 1860. године, више од половине свих оптужених у суду *Old Bailey* за џепарење били су млађи од 20 година. У том периоду деца која су осуђена за тешка кривична дела суочена су са затворском казном, интернацијом (транспортном) и смртном казном. Смртне казне за девојчице и дечаке млађе од 16 година биле су у пракси обично преиначене на транспорт, који је укинут 1857. године. До 1830-их година сваке године око 5.000 затвореника, од којих су неки били млађи од 10 година, транспортовано је бродом у казнене колоније у Аустралији, да би служили казне од седам или 14 година (а повремено и цео живот).¹⁸⁷

Америка је пратила законске традиције наслеђене из Енглеске. Ове традиције су категоризовале људе као *малолетно дете* и *одрасле особе* и дефинисале су три опције за децу и младе који су прекршили закон:

- Свако дете испод седам година сматрало се неспособним за криминалну намеру и изузети су од кривичног гоњења и кажњавања.

- Деца узраста од седам до 14 година могу се позвати на „малолетничку одбрану” и покушати уверити суд о њиховој неспособности за криминалне намере. Тужилац би се противио таквој одбрани и покушао је да докаже криминалну способност, а ако доказивање буде успешно, дете ће се суочити са кривичним санкцијама, укључујући затворску казну или смрт.

¹⁸⁵ Константиновић-Вилић, С. (1981). *Малолетничка делинквенција у кривичном праву*. Ниш: Зборник радова Правног факултета бр. 21, стр. 290–291.

¹⁸⁶ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 277.

¹⁸⁷ <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/juvenile-crime-in-the-19th-century>, преузето 23.12.2015.

- Деца старија од 14 година увек су кривично гоњена и кажњавана као да су одрасли криминалци.¹⁸⁸

Крајем 18. и почетком 19. века судови су у Америци за учињено кривично дело кажњавали младе затворским казнама. Млади свих старосних група и полова често су били неселективно затварани са окорелим одраслим криминалцима, менталним болесницима у пренатрпаним ороноулим казним институцијама.¹⁸⁹

Током 1800. године, верујући да су животиње третиране боље од деце, чланови Друштва за превенцију суровости према животињама (Society for the Prevention of Cruelty to Animals) оформили су покрет за спречавање окружности према деци, покрет који је помогао да се успоставе одвојени судови за малолетнике и одрасле. Први суд за малолетнике у Сједињеним Америчким Државама, који је одобрио законодавац Илиноиса, почео је да ради 1899. године у Округу Кук (*Cook County*) у држави Илиноис.¹⁹⁰

Социјални реформатори у Сједињеним Америчким Државама током 19. века почели су да стварају специјалне институције за проблематичне малолетнике у Њујорку (Society for the Prevention of Juvenile Delinquency, 1825) и Чикагу (Chicago Reform School, 1855) како би заштитили проблематичне малолетнике (малолетничке преступнике) одвајајући их од одраслих преступника.¹⁹¹

У савременим кривичним законодавствима положај малолетника је регулисан посебним прописима како би се примена кривичноправних мера прилагодила њиховом узрасту и што више остварила своју сврху. Због тога у неким земљама постоје посебни закони о малолетницима, а у другим постоје посебни одељци или посебна поглавља о примени кривичних санкција према малолетницима у оквиру кривичног закона.¹⁹²

Као што је већ речено у Уводном разматрању, у Црној Гори до 1977. године није постојао посебан закон који би регулисао кривичноправни положај малолетних лица и њихову кривичноправну одговорност. После тог периода донесени су Кривични закон Републике Црне Горе из 1993. и 2003. године, као и

¹⁸⁸ Juvenile delinquency guidelines: Improving Court Practice in Juvenile Delinquency Cases. (2005). Reno: National Council of Juvenile and Family Court Judges pp. 11.

¹⁸⁹ <http://www.cjcj.org/education1/juvenile-justice-history.html>, преузето 24.12.2015.

¹⁹⁰ Juvenile delinquency guidelines: Improving Court Practice in Juvenile Delinquency Cases. (2005). Reno: National Council of Juvenile and Family Court Judges, pp. 11–12

¹⁹¹ <http://www.cjcj.org/education1/juvenile-justice-history.html>, преузето 24.12.2015.

¹⁹² Игњатовић, А. (2007). *Кривично право*. Нови Сад: Привредна академија, стр. 154.

Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку који су базирани на савременим европским законима. Према Закону о поступању према малолетницима у кривичном поступку (Службени лист ЦГ, 64/2011), који је усвојен 29.12.2011. године, уређује се поступање према малолетнику као учиниоцу кривичног дела, детету малолетнику као учеснику и оштећеном у поступку, који се заснива на поштовању људских права и основних слобода, уз уважавање најбољих интереса малолетних лица, водећи рачуна о њиховој зрелости, степену развоја, способностима и личним својствима, као и тежини кривичног дела, а у циљу њихове рехабилитације и социјалне реинтеграције.

4.2. Карактеристике криминалитета младих

У литератури постоје многа истраживања која су се бавила обимом, динамиком, структуром и карактеристикама малолетничког криминалитета, односно малолетничке делинквенције дечака и девојчица у различитим епохама. Малолетнички криминалитет је веома сложена, динамична и друштвено негативна појава, која у појединим временским интервалима показује варијабилну тенденцију раста или опадања са различитим обимом, динамиком и структуром извршења кривичних дела. Данас он представља велики изазов и проблем за сваки друштвени систем, без обзира на степен његове развијености.

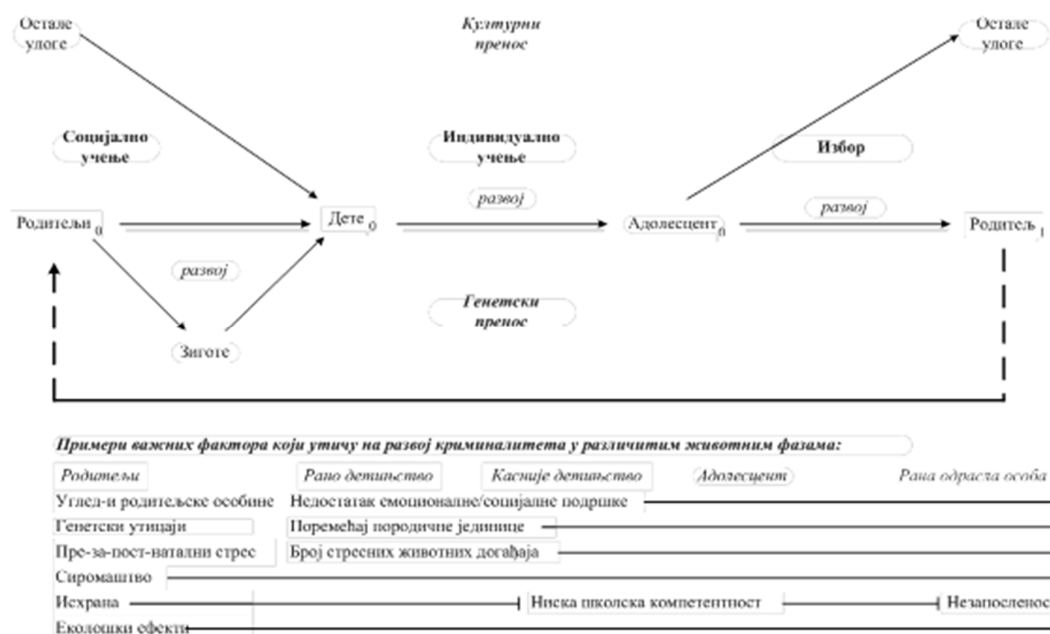
У свакој дискусији о општим карактеристикама малолетних преступника, морамо бити свесни могућих грешака у подацима и морамо бити опрезни у погледу представљеног утиска. Генерално, профил малолетних преступника извучи се из службених досијеа на основу полицијских контаката, хапшења и/или затварања. Иако ови профили могу тачно да одражавају карактеристике малолетника који јесу или ће бити затварани или који имају добре шансе да дођу до сусрета са правосудном мрежом, они можда неће прецизно одражавати карактеристике свих малолетника који извршавају кривична дела.¹⁹³

Постоји значајна количина истраживачке литературе која се бавила различитим факторима ризика и карактеристикама које су уобичајене и најчешће међу младим делинквентима. Док су малолетни делинквенти у великој мери

¹⁹³ Cox, S., Allen, J., Hanser, R., Conrad, J. (2014). *Juvenile Justice: A Guide to Theory, Policy, and Practice*. Thousand Oaks: SAGA Publications, Inc., pp. 40.

сложена група деце и адолесцената без икаквог утврђеног разлога за идентификацију делинквенције, истраживање је препознало неколико заједничких особина које су пронађене међу популацијом малолетничке делинквенције. Поред тога, истраживање је идентификовало карактеристике које се појављују како би одређена деца и адолесценти имали већи ризик од почињања незаконитих радњи и поновног кажњавања након што су пресуђени и пуштени или стављени на условну казну. Карактеристике и/или фактори ризика се генерално сматрају факторима који су повезани са повећаном вероватноћом да ће малолетник учествовати у илегалним поступцима (Hoge, 2001).¹⁹⁴

На слици 4.1. приказан је људски животни циклус.

Слика 4.1. Људски животни циклус¹⁹⁵

Људи стичу особине, односно карактеристике које утичу на њихово понашање у току живота, које особине су зависне од интеракције између гена, друштвеног и индивидуалног учења и фактора околине током развоја. Примери фактора повезаних са развојем криминалитета у свакој фази су наведени испод дијаграма: родитељи (углед и родитељске особине, генетски утицај, пре-за-пост-

¹⁹⁴ Thompson, K., Moris, R. (2016). *Juvenile Delinquency and Disability*. London: Springer International Publishing Switzerland, pp. 11.

¹⁹⁵ Richerson, P. (2001). *Principles of Human Ecology*. Davis: University of California, pp. 297.

натални стрес, сиромаштво, исхрана и еколошки ефекти) рано детињство (недостатак емоционалне/социјалне подршке, поремећај породичне јединице и број стресних животних догађаја), касније детињство (ниска школска компетентност), адолесцент и рана одрасла особа (незапосленост).

Према Ж. Јашовићу, посебну забринутост, међутим, изазивају неки нови облици и карактеристике овог понашања младих. При томе се најчешће истиче пораст тешких облика криминалитета, праћених елементима насиља, затим општи пораст имовинских и сексуалних деликата, висок проценат рецидивизма и, посебно, појава удруживања младих са циљем вршења кривичних дела и других преступничких радњи. Поред ових, преступништво младих испољава и друге негативне тенденције и карактеристике, као што су све чешће конзумирање алкохола и других наркотика, снажнији продор ове појаве у рурална подручја, повећање учешћа младих из имућних друштвених слојева и слично.¹⁹⁶

Последњих деценија 20. века и првих деценија новог миленијума малолетнички криминалитет у свету поприма све софистицираније облике насилничког понашања, са све млађим починиоцима тежих облика насилничког криминалитета (убиство, силовање, разбојништво, отмица, пљачка, наношење тешких телесних повреда итд.).

Излагање или учешће у насиљу може пореметити нормалан развој деце и адолесцената, с великим утицајима на њихово ментално, физичко и емоционално здравље.¹⁹⁷ Осим тога, изложеност насиљу утиче на децу и адолесценте различито у различитим фазама развоја.¹⁹⁸

У даљем излагању обрадиће се биолошке, психолошке и социолошке карактеристике (говорено у другом поглављу), односно особине криминалитета младих које својим утицајем могу иницирати девијантно понашање деце и малолетника. Сви истраживачи који се баве малолетничким криминалитетом слажу се да због своје физичке, психичке, емоционалне и социјалне зрелости

¹⁹⁶ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 91–92.

¹⁹⁷ Рynoos, R., Nader, K. (1988). *Psychological first aid for children who witness community violence*. *Journal of Traumatic Stress*, vol. 1, pp. 445–473.

¹⁹⁸ Marans, S., Adelman, A. (1997). *Experiencing violence in a developmental context*. New York: Guilford Press, *Children in a violent society*, pp. 202–222.

малолетнички криминалитет се по многим карактеристикама, односно факторима, разликује од криминалитета пунолетних лица.

4.2.1. Биолошке особине

Биолошка схватања делинквентну особу виде као личност специфичних телесних дегенеративних карактеристика, било конституционалних посебности, ендокриних и хромозомских аберација, генетских предиспозиција, урођених склоности или расних предиспозиција.¹⁹⁹

Главни биолошки фактори или биолошки услови од којих зависи развој личности јесу нервни систем, ендокрини систем и телесна конституција. Они су великим делом одређени наслеђем. Али, спољна средина изазива промене у организму, па и оне утичу на наведене факторе.²⁰⁰

Истраживања у протеклих неколико деценија о нормалном развоју деце и развоју делинквентног понашања показала су да индивидуално, социјално и стање заједнице, као и њихове интеракције, утичу на понашање. Постоји опште сагласност да понашање, укључујући и антисоцијално и делинквентно понашање, јесте резултат комплексне интеракције појединих биолошких и генетских фактора и фактора животне средине, почевши од развоја фетуса и наставка током живота (Bock and Goode, 1996).²⁰¹

Антисоцијално, девијантно и криминално понашање деце и малолетника повезано је у већини случајева са њиховим биолошким карактеристикама, односно факторима као што су: анатомија тела и утицај телесне грађе на њихово понашање (јака телесна грађа), неуролошка абнормалност (оштећење централног нервног система – повреде мозга, хемијска неравнотежа, хиперактивност, минимална моздана дисфункција, алкохолни синдром фетуса), ендокринолошки систем (поремећај у раду жлезда са унутрашњим лучењем), хромозомска ненормалност (поремећаји у језгру ћелије, вишак Y хромозома), наслеђивање генетских особина (близанци, криминал породица) и биохемијским факторима

¹⁹⁹ Бошковић, М. (2012). *Психосоцијалне карактеристике насилничке личности*. Нови Сад: Зборник радова Правног факултета, стр. 8.

²⁰⁰ Рот, Н. (1969). *Психологија личности*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, стр. 154.

²⁰¹ McCord, J., Widom, C., Crowell, N., editors. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: National Academy Press, pp. 66.

који се односе на исхрану (недовољан унос витамина и минерала) и загађивачима животне средине (олово, бакар, цинк).

Неки амерички аутори пронашли су код делинквентних малолетника јачу телесну развијеност. Занимљиво је да су опсежна испитивања у Словенији дала управо обрнути резултат тј. да малолетни делинквенти показују заосталост у телесном развоју у поређењу са неделинквентном омладином. И у погледу конституције – грађе тела установљене су извесне повезаности неких врста кривичних дела с одређеним типовима конституције. Испитивање ендокриних жлезда је од важности јер су оне од утицаја на инстинктивни и осећајни живот људи, оне утичу на темперамент и понашање појединца.²⁰²

Истраживачи који су се бавили малолетничким криминалитетом са биолошке тачке гледишта дошли су до закључка да неке биолошке карактеристике, као што су анатомија тела, хемијске и неуролошке абнормалности, преовлађују код окорелих извршилаца кривичних дела и оних који су повратници антисоцијалног понашања (Brennan et al., 1997; Giancola and Zeichner, 1994; Gorenstein, 1982; Raine, Venables, Williams, 1990, 1996). Ове „абнормалности” или „дефици” могу бити узроковане/и оштећењем специфичног региона мозга (кроз повреду) или због различитих других фактора понашања или околине (на пример, лоша исхрана, изложеност насиљу, злоупотреба супстанци). Поред тога, ови дефици такође могу бити наглашени као резултат неуробиолошких и ендокринолошких промена адолесценције.²⁰³

4.2.2. Психолошке особине

Савремена наука одбацила је схватање биолошких теорија о типу урођеног злочинца и заступа становиште да се ни у психолошком смислу не може говорити о одређеном типу делинквента. Међутим, без обзира на то што није могуће дефинисати такав тип, не може се ни негирати да је код делинквената претежно реч о одступањима од нормалних облика реаговања. Нарочито се то истиче када је реч о разним облицима насилништва. Наиме, многа емпиријска истраживања

²⁰² Шепаревић, З. (1987). *Криминологија и социјална патологија*. Загреб: Правни факултет, стр. 174-175.

²⁰³ Cauffman, E., Steinberg, L., Piquero, A. (2005). *Psychological, neuropsychological, and physiological correlates of serious antisocial behavior in adolescence: the role of self-control*. *Criminology*, Vol. 43, No. 1, pp. 139-140.

указују на значај особина личности, односно психолошких фактора, за њихово криминално понашање.²⁰⁴

М. Милутиновићу у својој књизи „Криминологија” указује на битну улогу и повезаност психолошких особина са нервним и ендокриним системом и телесном конституцијом. Он напомиње да „урођене диспозиције играју велику улогу у животу човека и служе као природна основа на коју се могу развити у адекватним друштвеним условима разне особине личности”.²⁰⁵

Доба највеће физичке снаге, адолесценција, коинцидира са врхунцем успона криминалитета. Процес прерастања младића у зрелу личност повезан је са низом биопсихичких промена чија динамика пружа велике могућности за васпитне утицаје и усмеравање процеса социјализација. У овој фази развоја, млади људи су пријемчиви за утицаје који их могу усмерити како у позитивном, тако и у асоцијалном или антисоцијалном смеру. За своје понашање, као још непотпуно формиране личности, имају знатно умањену правну и моралну одговорност.²⁰⁶

Деца и малолетници који се одликују високом дозом психотичности показују већ веома рано такве црте свог карактера, а у понашању могу да буду веома сурови, чак и према најближима, понашају се чудно, склони су усамљивању, емоционално хладни, уз константно или веома често непријатељско понашање према свима из своје ближе и даље околине, што у корелацији са другим спољашњим факторима указује на повећану вероватноћу да се таква лица упусте у делинквенцију.²⁰⁷

У већини случајева многе психолошке карактеристике, односно психолошки поремећаји код деце и малолетника, у корелацији су са њиховим делинквентним и криминалним понашањем²⁰⁸. Њихово делинквентно понашање се

²⁰⁴ Бошковић, М. (2012). *Психосоцијалне карактеристике насилничке личности*. Нови Сад: Зборник радова Правног факултета, стр. 421.

²⁰⁵ Милутиновић, М. (1990). *Криминологија*. Београд: Савремена администрација, стр. 360.

²⁰⁶ Димитријевић, Б. (2006). *Личности малолетних деликвената*. Годишњак за психологију, Вол. 4, Но. 4–5, стр. 218.

²⁰⁷ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 65–66.

²⁰⁸ Понашање (у психологији) сваког живог бића, често дефинисано на основу његовог уобичајеног или повремениог начина поступања у датој животној средини, зависи од бројних и сложених чинилаца који се анализирају у терминима тенденција и средстава, то јест у терминима анатомије и физиологије, биохемије, хијерархије нервних и жлезданих структура, принуде и слободе, итд., Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 482.

манифестује кроз особине њихове личности²⁰⁹ (нижи ниво интелигенције²¹⁰, лоше језичке способности, низак ниво образовања, емоционална нестабилност, низак праг фрустрационе толеранције, егоцентричност, импулсивност, равнодушност, антагонизам, низак распон пажње, депривација, анксиозност, хиперсензитивност итд.), низак ниво самоконтроле²¹¹ (недостатак марљивости, издржљивости, упорности, непромишљено понашање, вожња под дејством алкохола или дроге, самоповређивање, трудноћа итд.), агресивно понашање (физичко и психичко насиље²¹², употреба оружја, сексуалне девијације, самоубиство итд.) и посттрауматске стресне поремећаје (физичко или сексуално злостављање или занемаривање).

Злостављање и занемаривање у детињству повезано је са накнадним развојем различитих облика психопатологије, укључујући и симптоме интернализације и екстернализације. Рано малтретирање може погоршати развој тешких екстернализованих поремећаја као што је антисоцијални поремећај личности – АСПД (Antisocial Personality Disorder – ASPD) и психопатија у одраслом добу. АСПД се одликује импулсивним, непромишљеним и агресивним понашањима која често резултирају упорним кривичним прекршајима који почињу рано у развоју.²¹³

Велики број студија наводи да делинквенти имају нижи вербални IQ у поређењу са неделинквентима, као и ниже школско постигнуће (Fergusson and Horwood, 1995; Maguin and Loeber, 1996; Moffitt, 1997). Неколико проспективних лонгитудиналних студија показало је да деца са пажњом и проблемима

²⁰⁹ Личност је начин размишљања, осећања и понашања који човека чини другачије од других људи. На личност појединца утичу искуства, животна средина (околина, животне ситуације) и наследне карактеристике, <https://www.psychiatry.org/patients-families/personality-disorders/what-are-personality-disorders>, преузето 11.1.2016.

²¹⁰ Интелигенција (од lat. *inellegere*=схватити, разабрати), у психолошком смислу представља способност брзог и успешног сналажења у новим ситуацијама на основу апстрактног мишљења, односно решавање проблема путем увиђања битних односа у проблематичној ситуацији, http://www.psihoedukacija.rs/recnik_M.php, преузето 14.2.2016.

²¹¹ М. Gottfredsoni, Т. Hirschi (*A General Theory of Crime*, 1990, pp. 93) дефинишу ниску самоконтролу као тежњу да краткорочно, непосредно задовољство занемарује дугорочне последице.

²¹² У литератури се израз „насиље” најчешће везује за агресивност и у том смислу схвата се као испољавање нападачког (lat. *aggressio* – напад, насртај) понашања, Ђ. Игњатовић (*Појам и етиологија насилничког криминалитета*, 2011, стр. 180).

²¹³ Dargis, M., Newman, J., Koenigs, M. (2016). *Clarifying the link between childhood abuse history and psychopathic traits in adult criminal offenders. Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 7(3), pp. 221–228.

хиперактивности, као што је поремећај хиперактивности дефицита, показују високе нивое антисоцијалног и агресивног понашања (Campbell, 1990b; Hechtman et al., 1984; Loney et al., 1982; Sanson et al., 1993; Satterfield et al., 1982). Други поремећај који је често повезан са антисоцијалним понашањем и поремећајима понашања је велики депресивни поремећај, посебно код девојчица (Kovacs, 1996; Offord et al., 1986; Renouf and Harter, 1990). Код девојчица, поремећај понашања може бити нека врста манифестације безнадежности, фрустрације и ниског самопоштовања, која често карактерише главну депресију.²¹⁴

4.2.3. Социолошке особине

За развој малолетничког криминалитета велики утицај имају социјални фактори који делују из породичног окружења (породична структура, породична интеракција, социјалне околности, утицај вршњака) и окружења друштвене заједнице (школа, суседство/комшилук, утицај животне средине). Примарне заједнице друштвене средине као што је породица²¹⁵ (дефицијентна породица, девијантна породица, родитељска криминална активност, матлетирање деце, лоше управљање породицом, слаба породична веза, слаба комуникација, раздвајање родитеља и детета, одрастање са једним родитељом итд.), школа (неуспех у школи, изостајање из школе, суспензија, напуштање школе, похађање школе лошег квалитета итд.), радна средина (неадекватни радни услови, тешки физички послови, слабо плаћени послови итд.), и неформалне друштвене групе: вршњаци (делинквентни вршњаци, чланство у банди, одбацивање од стране вршњака, вршњачко насиље итд.), улица (улично насиље, неорганизована заједница, доступност дроге и ватреног оружја итд.), суседство (криминално суседство, сиромашно суседство, неорганизовано суседство итд.) представљају битне чиниоце на развој асоцијалног, делинквентног и криминалног понашања малолетника.

²¹⁴ McCord, J., Widom, C., Crowell, N., editors. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: National Academy Press, pp. 73.

²¹⁵ Породица је основна друштвена јединица коју чини заједница људи повезаних брачним везама, крвним сродством или усвајањем и обично представља једно домаћинство... Породица као институција одговорна је за подизање и социјализацију деце, за негу болесних, старих или немоћних за регулисање сексуалног понашања, а поред тога је одговорна да обезбеди основне физичке, економске и емоционалне услове за живот, *Енциклопедија Британика* (2005). Београд: Народна књига, стр. 64.

Породица представља најважнију друштвену снагу правилног васпитања и животног усмеравања детета. Свако друштво ствара себи неки идеал човека какав треба да буде у интелектуалном, физичком и моралном погледу и који ће се успешно уклопити у сва културно наслеђена правила понашања.²¹⁶

Породица учи децу да контролишу неприхватљиво понашање, као и да поштују права других. Међутим, породица такође може и да научи децу да буду агресивна, асоцијална и насилна у понашању. Структура породице може да укаже на структуру делинквенције.²¹⁷

Док расту, деца су изложена бројним друштвеним факторима који могу повећати ризик за проблеме као што су злоупотреба дрога и ангажовање у делинквентном понашању. Фактори ризика функционишу на кумулативни начин, то јест, што је већи број фактора ризика, већа је вероватноћа да ће се млади укључити у делинквентно или друго ризично понашање. Постоје и докази да проблемско понашање повезано са факторима ризика тежи груписању. На пример, делинквентност и насиље су скупа са другим проблемима, као што су злоупотребе дрога, трудноћа у тинејџерству и лоше понашање у школама.²¹⁸

Истраживања малолетничке делнквенције показала су да од социјалних фактора највећи утицај на јављање малолетничке делинквенције има дефицијентна и деградирана породица. Дефицијентна породица најчешће због развода брака, доводи до одређених промена у личности малолетних делинквентата, изазива осећање одбачености, усамљености, фрустрираности, што условљава делинквентно понашање. Деградирана породица се одликује лошим породичним односима између родитеља, родитеља и деце, постојањем сталних сукоба, свађа, психичког и физичког насиља између чланова породице.²¹⁹

У раном детињству и на почетку школовања (у предшколским установама васпитања и образовања деце, и донекле у нижим разредима основне школе) породицаима пресудну улогу у обликовању будућег животног стила омладине. Та

²¹⁶ Костић, М. (2000/1). *Утицај мера неформалне друштвене контроле на неприлагођено понашање деце*. Ниш: Зборник радова Правног факултета XL-XLI, стр. 153.

²¹⁷ Doggett, A. *Juvenile Delinquency and Family Structure*, Elon University, [http://facstaff.elon.edu/ajones5/Anika's%20 paper](http://facstaff.elon.edu/ajones5/Anika's%20paper), преузето 12.1.2016.

²¹⁸ Cox, S., Allen, J., Hanser, R., Conrad, J. (2014). *Juvenile Justice: A Guide to Theory, Policy, and Practice*. Thousand Oaks: SAGA Publications, Inc., pp. 43.

²¹⁹ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 229.

улога постепено слаби, како због дејства фактора који утичу на децу мимо породице, првенствено оних који се преламају кроз односе у вршњачким дружинама у школској средини, тако и фактора који условљавају динамику породичних односа, првенствено оних који делују на родитеље у виду притисака економске и социо-културне природе.²²⁰

Лоше породице прати нерад, проституција и алкохолизам родитеља, те последично и делинквенција потомака. Поремећена или разбијена породица је она у којој су деца лишена родитељског неговања (у чему мајка преузима примарну улогу, јер је то и њена најзначајнија улога као жене), у којој се запостављају дечје потребе, а слободно време није испуњено корисним садржајем.²²¹

Истраживања која су вршили (Davidson, 1990; Fleener, 1999; Gorman-Smith, Tolan, & Loeber, 1998; Wallerstein & Kelly, 1980; Wright & Cullen, 2001) указују на везу између делинквенције и брачне среће родитеља те деце. Према њима, делинквенција се дешава несразмерно међу малолетницима у несрећним домовима обележеним брачним раздорима, недостатком породичне комуникације, непромишљеним родитељима, високим стресом и тензијом и генералним недостатком родитељске кохезивности и солидарности.²²²

Злостављање (физичко, емоционално и сексуално), као и занемаривање (низак степен везаности између родитеља и деце и ниска укљученост родитеља у активности деце) у детињству од стране родитеља, старатеља или браће и сестара у већини случајева је узрок антисоцијалног, делинквентног и криминалног понашања у каснијем раздобљу њиховог живота. Разорени домови су у корелацији са делинквентним понашањем деце и малолетника који чине кривична дела у виду малолетничког прекршајног статуса (непоштовање родитеља, бежање од куће, пушење, алкохол, изостајање из школе, непоштовање наставника итд.), тежа имовинска кривична дела (крађа возила, пљачка, крађа из станова итд.) и насилна кривична дела (тешка телесна повреда, силовање, киднаповање, убиство

²²⁰ Максимовић, Н.; Куљић, Р.; Матић, Р. (2010). *Фактори ризичног понашања деце*. Београд: Социолошки преглед, Vol. XLIV, No.3, стр.407.

²²¹ Љубичић, М. (2012). *Породица и делинквенција: анализа уџбеничке грађе о утицају породице на малолетничко преступништво*. Београд: Социолошки преглед, vol. XLIV, no.3, стр.427.

²²² Cox, S., Allen, J., Hanser, R., Conrad, J. (2014). *Juvenile Justice: A Guide to Theory, Policy, and Practice*. Thousand Oaks: SAGA Publications, Inc., pp. 47.

итд.). Велику вероватноћу да постану девијантне и криминалне личности имају малолетници (дечаци и девојчице) које су родиле малолетне мајке (< 18 година).

Д. Фарингтон је у својим истраживањима открио да је лоше васпитавање деце, као што је ауторитарни родитељски стил, лош родитељски надзор, груба родитељска дисциплина, округан, пасиван или занемарљив родитељски став, и родитељско неслагање у погледу васпитавања деце, узрок њиховог будућег насилног понашања.²²³

На слици 4.2. приказан је развојни пуг од злостављања у детињству до антисоцијалног понашања и насиља од раног детињства, периода основне школе, периода адолесценције и у време пунолетства.

Слика 4.2. Развојни пуг од злостављања у детињству до антисоцијалног понашања и насиља²²⁴

Постоје и докази да су виши нивои употребе дроге, укључујући кокаин, хероин и барбитурате, повезани са физичким и сексуалним злостављањем.²²⁵

²²³ Farrington, D. (1998). *Predictors, causes and correlates of male youth violence*. Chicago: Crime and Justice, Vol. 24, pp.421–475.

²²⁴ Chou, S., Browne, K. (2010). *Child and adolescent offending*. In: The Cambridge Hand book of Forensic Psychology, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 23-33.

²²⁵ Moran, P., Vuchinich, S., Hall, N. (2004). *Associations between types of maltreatment and substance use during adolescence*. Child Abuse and Neglect, vol. 28, no. 5, pp. 565–574.

Према извештају Министарства здравља и људских услуга Сједињених Америчких Држава (U.S. Department of Health and Human Services Report, 2003), у 2001. години жртве злостављања или занемаривања било је 903.000 америчке деце. Од тога је 18,6% деце најчешће доживело физичко злостављање од стране своје биолошке мајке.²²⁶

Школа и малолетнички криминалитет

Школа представља васпитно-образовну установу која игра важну улогу у обликовању будућег понашања деце и малолетника, да ли ће кренути правим путем или путем криминала. Узроци антисоцијалног, девијантног и криминалног понашања деце и малолетника су у корелацији са: ниском посвећености школи, лошим успехом у школи, изостајањем из школе, лошим односима према наставном особљу, лошим ставовима наставника према ученику, негативним етикетањем наставника, напуштањем школе, честим преласком у друге школе, трудноћом за време похађања школе и лошим перформансама школе.

Истраживање о насиљу у школама указује на то да се у неким школама појавила култура насиља, која негативно утиче не само на ученике, већ и на наставнике и администраторе (Gottfredson et al., Lorigon, 1998).²²⁷

Школе које се налазе у социјално неорганизованим насељима чешће имају високу стопу насиља него школе у другим организованим насељима. Они наглашавају да је највећи део насиља којем се млади људи излажу одвија у њиховом суседству или околини која окружује школу, а не у самој школи.²²⁸

На основу својих истраживања, Д. Фарингтон је открио да ће се млади узраста од 12 до 14 година са високом стопом изостанака из школе највероватније бавити насиљем у адолесценцији и у одраслом добу.²²⁹

Према статистичким подацима из полиције, у 2014. години 12% криминалних инцидената који укључују барем једног младог оптуженог догодило се на школској имовини (10% у школи, током или ван редовног школског часа

²²⁶ <http://www.freepatentsonline.com/article/Education-Treatment-Children/131753674.html>, преузето 11.02.2016.

²²⁷ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK44293/>, преузето 12.2.2016.

²²⁸ Laub, J., Lauritsen, J. (1998). *The interdependence of school violence with neighborhood and family conditions*. In: Elliott, D.; Hamburg, B.; Williams, K. (Eds.). *Violence in American schools: A new perspective*. New York: Cambridge University Press, pp. 127–155.

²²⁹ Farrington, D. (1998). *Predictors, causes and correlates of male youth violence*. In: Tonry M.; Moore, M. (Eds.), *Youth Violence, Crime and Justice*. Chicago: University of Chicago Press, Vol. 24, pp.421–475.

или током ваннаставне активности у школи, као на школском плесу или спортском догађају под надзором). Најчешћа кривична дела малолетника који су се налазили у школи током надгледане активности били су поседовање канабиса и заједнички напад, што представља 23% и 22% (респективно) свих инцидената које су починили млади у школи. Излагање претњи представља још 12% и имовински криминал 4%.²³⁰

Последње деценије у Републици Србији је дошло до негативне појаве агресивног понашања, односно насиље међу ученицама основних и средњих школа (вршњачко насиље) у виду злостављања, матлетирања, иживљавања и повређивања.

Вршњачке групе

У периоду детињства највећи утицај на понашање деце имају родитељи, браћа, сестре и рођаци, као и старији малолетници и одрасла лица из њиховог окружења. Поласком у предшколску установу, односно у први разред основне школе деца, улазе у континуирани друштвени и интелектуални развој, где утицај на њихово понашање све више имају деца из школе и школског окружења.

У том периоду може доћи, али ретко, до антисоцијалног или агресивног понашање деце који временом може прећи у деликветно понашање. Највећи утицај вршњака на асоцијално понашање је у периоду пубертета²³¹ (код девојчица обично почиње од 8 до 13 година и код дечака од 9 до 14 година, али може почети и касније) када долази до великих физичких и емоционалних промена код њих. Преласком у доба адолесценције (девојчице око 12. до 18. године, дечаци између 14. и 20. године), они теже да се осамостале од родитеља и успоставе сопствене вредности (естетске, моралне и религиозне). Откривањем свога ја, полако се диференцирају од родитеља и стичу свест о спољашњем окружењу, које им постаје интересантно и све више времена проводе са својим вршњацима који могу да имају позитиван, али и негативан утицај на њих. Адолесценти који нису друштвено ангажовани и који су изопштени/одбачени у школи од стране већине

²³⁰ <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2016001/article/14309-eng.htm>, преузето 12.2.2016.

²³¹ Пубертет (lat. pubis, длака) Георгије (Garnijer) је дефинисао пубертет као скуп елемената који омогућавају развој функције репродукције. Ти елементи су саставни део биолошких и физиолошких промена који карактерише доба адолесценције, Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 546.

примерних вршњака налазе уточиште код антисоцијалних и делинквентних вршњака.

За период преласка из дечачког доба у младићку доб карактеристична су два процеса, која се по правилу одвијају паралелно: доживљавање сопствене индивидуалности, с једне стране, и укључење у социјални живот и друштвене облике, с друге стране.²³²

Дебес је према особинама адолесценте сврстао у две основне категорије: оне које назива „праволинијским”, позитивна духа, људима од акције, често конформистима, често недовољно израженом личношћу; и оне које назива „револуционарним”, из чијих се редова регрутују пионери, уметници, бунтовници, као и они што остају неприлагођени.²³³

Адолесценти који се одликују бунтовним и неприлагођеним особинама постају посебно подложни током касне адолесценције (18–26 година) великом утицају делинквентних вршњака, чланова малолетничких банди или одраслих криминалаца из окружења који им постају узор за будуће асоцијално, делинквентно и криминално понашање.

На основу својих истраживања, П. Толан и Р. Лоеберг су навели ситуације у којима је повећан ризик утицаја вршњачког притиска:

- дружење са делинквентним пријатељима,
- вештине преговарања са вршњацима (они који имају слабије вештине преговарања са вршњацима у већем су ризику од подлегања вршњачком притиску и делинквентном понашању),
- вештине успостављања интерперсоналних односа као што су интимност, реципроцитет и поверење (они који имају лошије развијеније ове вештине у већем су ризику од подлегања вршњачком притиску и делинквентном понашању).²³⁴

Заједница и суседство/комшилук

За девијантно понашање деце и малолетника од велике је важности у којем окружењу, односно суседству, она одрастају, васпитавају се и битишу. Уколико су окружени сиромашним, проблематичним и криминалним суседством, велика је

²³² Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 67.

²³³ Ibidem, стр. 6.

²³⁴ Tolan, P., Loeberg, R. (1993). *Antisocial Behavior*. In: Tolan, P.; Cohler, B. (eds.). *Handbook of Clinical Research and Practice with Adolescents*. New York: Wiley-Interscience Publication, pp. 307–325.

вероватноћа да ће и они у време адолесценције поћи путем делинквентног и криминалног понашања (физички напади, разне провале, крађе моторних возила, подметање пожара, пљачке, поседовање и трговина недозвољеним супстанцама, поседовање ватреног оружја, силовање и убиство).

П. Толан и Р. Лоеберг дефинишу три нивоа фактора окружења који представљају ризик да ће се испољити антисоцијално понашање:

– *први ниво*, непосредна социјална мрежа и структуре животних услова. На том нивоу разни аутори наглашавају криминалну активност особа у непосредном окружењу као важан криминогени ризични фактори, док су мање важни религијска уверења и укључивање у неке организоване активности суседства,

– *други ниво*, односи се на суседство и заједницу у којој дете живи, и на демографска и друштвена обележја заједнице, као и на осећај заједништва и међусобне повезаности чланова заједнице. Ниво друштвене организације умерено је јак предиктор делинквентног понашања младих,

– *трећи ниво*, представља ширу друштвену заједницу, место, град или регију. Заједнице се разликују с обзиром на стопу криминалитета и вероватно да ће и ризик деце за делинквентно понашање у одређеној мери зависити и од карактеристика заједнице у којој живе.²³⁵

Одрастање у неповољном окружењу повећава вероватноћу да ће млада особа бити укључена у тешке криминалне активности током адолесценције. Постојеће истраживање снажно указује на однос између одређених врста стамбених насеља и високог нивоа криминала међу младима.

Две различите врсте истраживања указују на значај друштвеног окружења у генерацији антисоцијалног понашања и криминала. Прво, истраживање о карактеристикама заједница открива изузетно неједнаку географску расподелу криминалних активности. Друго, истраживање о људском развоју указује на важност околине у настанку антисоцијалног и криминалног понашања.²³⁶

Фактори у заједници, укључујући сиромаштво, слабо суседство и неорганизацију заједнице, доступност дроге и ватреног оружја, излагање насиљу

²³⁵Ibidem, pp. 307–325.

²³⁶ McCord, J., Widom, C., Crowell, N., editors. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: National Academy Press, pp. 89.

и расним предрасудама, закони и норме повољне за насиље и чести медијски прикази насиља, могу допринети криминалу и насиљу малолетника.²³⁷

Сиромаштво

Велики број истраживања малолетничког криминалитета доказује да веома значајан проценат деце и малолетника која се баве делинквентним понашањем живе у породицама ниског породичног социоекономског статуса, односно живе у сиромашним породицама и сиромашном окружењу, што потврђује претпоставку да сиромаштво утиче на већу вероватноћу учешћа деце и малолетника у делинквентном понашању.

Поједине чињенице у вези са односом малолетничког преступништва са малим породичним приходима произлазе из различитих студија. Међу њима су следеће:

1. званични малолетнички делинквенти су концентрисани у одређеним областима сваког града,
2. малолетна делинквентна подручја су у великој мери у корелацији са сиромаштвом и са ниским примањима,
3. области са високом стопом малолетничке делинквенције имају високе стопе других проблема (ухапшени одрасли мушкарци, стопа изостанака, стопа излагања опасности дечака, стопа туберкулозе, ментални поремећаји, смртност одојчади),
4. према томе, сиромаштво је само један од бројних фактора који су повезани са малолетничком делинквенцијом,
5. генерализовани образац процеса постајања преступника у подручју са ниским приходима и делинквенцијом може се пратити и за делинквенте дечаке и за делинквенте девојчице.²³⁸

Истраживање спроведено на Кембриџу показује да деца из сиромашних породица имају два и по пута већу вероватноћу да крену у криминал, у поређењу са децом из богатих породица. У Америци неколико студија је идентификовало

²³⁷ Brewer, D., Hawkins, J., Catalano, R., Neckerman, H. (1995). *Preventing serious, violent, and chronic juvenile offending: A review of evaluations of selected strategies in childhood, adolescence, and the community*. In: Howell, J.; Krisberg, B.; Hawkins, J. and Wilson, J. (Eds.). *Sourcebook on Serious, Violent, and Chronic Juvenile Offenders*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc., pp. 61–141.

²³⁸ Burgess, E. (1952). *The Economic Factor in Juvenile Delinquency*. *Journal of Criminal Law and Criminology* Vol. 43, Iss. 1., pp. 34–35.

сиромаштво као кључни узрок криминала међу децом. Дете, на пример, које живи у породици са ниским примањима од 6. до 11. године живота, има већи ризик да се укључи у насилан криминал и постане малолетни преступник у односу на дете између 12. и 15. године.²³⁹

Истраживач М. Јарвелин са сарадницима на основу својих истраживања малолетничког криминала закључио је да је учесталост делинквенције већа за оне који су из нижих социоекономских класа, а највећа је за оне са ниским социоекономским пореклом и са историјом лоших академских перформанси.²⁴⁰

Упркос доказима који подржавају низак социоекономски статус као јак примарни фактор ризика за малолетничку делинквенцију, нека каснија истраживања сугеришу да она заправо може бити варијабла посредник, која има више индиректног ефекта.²⁴¹

Користећи напредне статистичке моделе за истраживање узрочних фактора делинквенције истраживачи И. Дефо, Д. Фарингтон и Р. Лоубер утврдили су да низак социоекономски статус није био директни узрок за малолетничку делинквенцију, већ је имао индиректни утицај и био је фактор који само доприноси развоју делинквенције у односу на друге варијабле као што су: хиперактивност, ниска академска достигнућа и депресија.²⁴²

Живот у групи и бандама

Живот у групи почиње да врши одлучујући утицај на формирање малолетникове личности, на његово понашање, ставове, начине реаговања, долази до прихватања одређених вредности и идеала, а тиме општег потчињавања друштвеним стандардима понашања групе.²⁴³

Према Д. Петровићу и Т. Седмаку, „група је једна високо организована друштвена творевина, која је састављена од малог броја појединаца који стоје у узајамном односу. Група се састоји од чланова међусобно повезаним осећањима и

²³⁹ <https://www.secureteen.com/juvenile-delinquency/poverty-key-factor-contributing-to-high-juvenile-delinquency-rates>, преузето 13.2.2016.

²⁴⁰ Jarvelin, M., Laara, E., Rantakallio, P., Moilanen, I. (1994). *Juvenile delinquency, education, and mental disability*. *Exceptional Children*, 61, pp.230–241.

²⁴¹ Thompson, K., Moris, R. (2016). *Juvenile Delinquency and Disability*. London: Springer International Publishing Switzerland, pp.14.

²⁴² Defoe, I., Farrington, D., Loeber, R. (2013). *Disentangling the relationship between delinquency and hyperactivity, low achievement, depression, and low socioeconomic status: Analysis of repeated longitudinal data*. *Journal of Criminal Justice* 41 (2), pp.100–107.

²⁴³ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 68.

разумом, које испољавају један за другога, и од којих сваки у колективу врши неку функцију”.²⁴⁴

Припадништво групи у почетку практично представља вид дружења малолетника (облик социјализације). Када је у питању утицај улице, суседства и дружења, у литератури су позната истраживања која указују на то да суседство може бити „гнездо криминала” – средина из које се региструју малолетни делинквенти и банде, а велики криминални утицај испољавају групе професионалних криминалаца и силеџија, коцкара или проститутки, које настоје да на разне начине привуку нова лица и користе их за остварење својих криминалних планова, па се тако под утицајем таквих антидруштвених група међу малолетницима најчешће јавља силеџијско, хулиганско понашање и вршење кривичних дела: убиства, крађе, силовања, разбојништва итд.²⁴⁵

Правна дефиниција банди је група од три или више људи која се карактерише криминалним понашањем²⁴⁶

Већина истраживача који се баве малолетничким криминалом слажу се да највише фактора ризика да постану чланови банде долази из суседства, породице (дезорганизација породице), школе (ниско образовање родитеља и деце, лоша школа) и утицаја делинквентних вршњака чланова банде. Период између 11. и 15. године живота је период када се деца и малолетници највише придружују банди због осећаја сигурности, заштите, припадности, важности и материјалне добити. У периоду између 11. и 15. године деца и малолетници у бандама учествују у разним кривичним делима као што су имовински криминал (провале, крађе, вандализам, диловање дроге и паљевине) и насилни криминал (силовање, сексуални напад, пљачка, тешки физички напад и убиство).

Просечна старост придруживања у чланство банди је 15,9 година, затим уживање марихуане 16,5 година, трговина дрогом 17 година, ношење оружја 17,3 година и коришћење тешких дрога 17,5 година.²⁴⁷

²⁴⁴ Петровић, Д., Седмак, Т. (1997). *Методe групног и соц. рада*. Београд: Ауторско издање, стр. 15.

²⁴⁵ Миладиновић, В., Константиновић-Вилић, С., Ђурђић, В. (1992). *Криминалитет малолетница*. Београд: Институт за криминолошка истраживања, стр. 97.

²⁴⁶ <https://www.nationalgangcenter.gov/Legislation/Colorado>, преузето 15. 2.2016.

²⁴⁷ Rosenfeld, R., Helene R. White, H., Finn-Aage Esbensen, F. (2012). *Special Categories of Serious and Violent Offenders: Drug Dealers, Gang Members, Homicide Offenders, and Sex Offenders*. In: Loebe, R.; Farrington, D. (eds.). *From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers, Justice Policy, and Prevention*, New York: Oxford University Press, pp.118–149.

У табели 4.1. и графикону 4.1. приказана је динамика годишње процене укупног броја банди у Сједињеним Америчким Државама (највише банди у свету) за период 1996–2011. године, према Националном центру банди (National Gang Center).

Табела 4.1. Процена укупног броја банди у САД, 1996-2012.²⁴⁸

Година	Процена броја банди	Индекс
1996	30.800	100
1997	30.500	87
1998	28.700	93
1999	26.200	85
2000	24.700	80
2001	23.500	76
2002	21.800	71
2003	20.100	65
2004	24.000	78
2005	26.700	87
2006	26.700	87
2007	27.300	89
2008	27.900	88
2009	28.100	91
2010	29.400	95
2011	29.900	97
2012	30.700	99

Графикон 4.1. Процена укупног броја банди у САД, 1996-2011.

Графикон 4.1. Процена укупног броја банди у САД, 1996-2011.

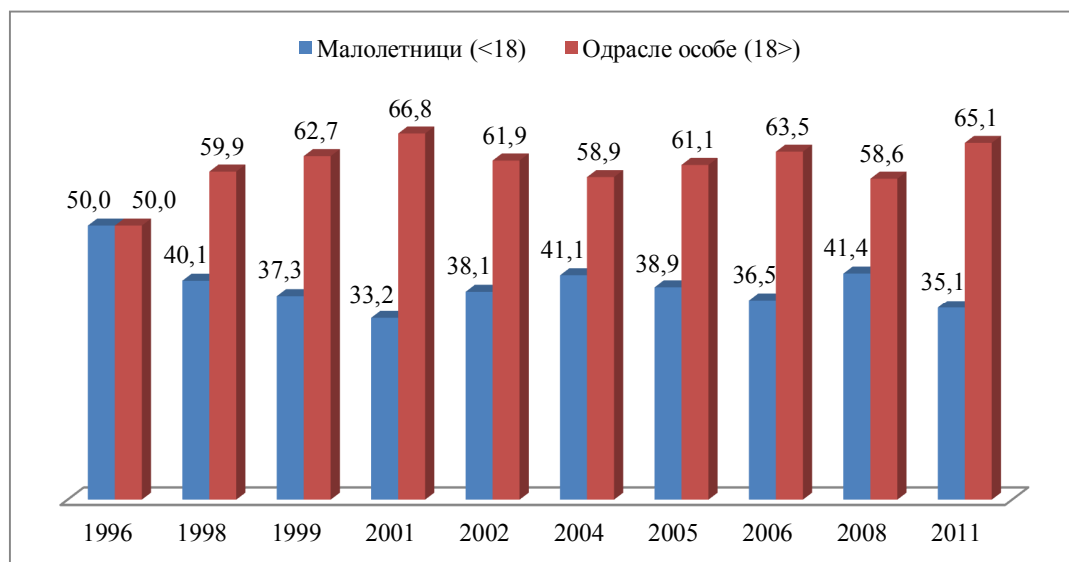
²⁴⁸ <https://www.nationalgangcenter.gov>, преузето 15.2.2016.

На основу 4.1. и графикана 4.1. може се заклучити да је у посматраном периоду у Сједињеним Америчким Државама процена укупног броја банди имала константан опадајући тренд до 2003. године, када је било 20.100 банди (апсолутни бројеви) и на основу индекса (66%). Тенденција раста броја банди је почела од 2004. године, када их је укупно било 24.000 (78%) и тај број је константно растао до 2012. године 30.700 (99%), када је замало достигнут укупан број из 1996. године.

У табели 4.2. и графикону 4.2. приказана је старосна доб чланова банди, према Националном центру банди (National Gang Center) у Сједињеним Америчким Државама за период 1996–2011. године.

Табела 4.2. Старосно доба чланова банди у САД, 1996-2011.

Година	Малолетници (<18)	Одрасле особе (18 >)
1996	50,0	50,0
1998	40,1	59,9
1999	37,3	62,7
2001	33,2	66,8
2002	38,1	61,9
2004	41,1	58,9
2005	38,9	61,1
2006	36,5	63,5
2008	41,4	58,6
2011	35,0	65,0

Графикон 4.2. Старосно доба чланова банди у САД, 1996-2011. године

Подаци презентовани у табели 4.2. и графикону 4.2. указују да је у посматраном периоду у Сједињеним Америчким Државама стопа малолетних и пунолетних (одраслих) чланова банди 1996. године била 50% према 50%. Од тада стопа чланства деце и малолетника у бандама је опадала у односу на 1996. годину следећом динамиком: 1998. године -9,9% (40,1%), 1999. Године -2,8% (37,3%) и 2001. године -4,1% (33,2%). Пораст стопе броја деце и малолетника у бандама у односу на 2001. годину је био 5% 2002. године (38,1%) и 3% 2004. године (41,1%), да би следеће две године стопа била у опадању: -2,2% 2005. године (38,9%) и -2,4% 2006. године (36,5%). Уследио је 2009. године пораст стопе за 4,9% (41,4%), да би дошло до пада 2011. године за 6,4% (35,0%). Према истом извору, укупна процена броја чланова банди 2010. године према полу је била 92, 6% мушког пола и 7,4% женског пола, а према етничкој припадности, односно раси, у 2011. години 46,2% су били Хиспаноамериканци или Латинамериканци, 35,3% црнци или Афроамериканци, 11,5% белци и 7,0% остали. Што се тиче женске популације, у бандама је у 2009. години било 22,8% жена у већим градовима, 45,3% у урбаним окрузима, 43% у малим градовима и 49,5% у руралним окрузима.

Стопа заступљености малолетничког криминалитета деце и малолетника мушког пола у извршењу криминалних дела је много пута већа од деце и малолетника женског пола. Мушка популација је ангажована на извршењу кривичних дела као што су крађе, пљачке, употреба недозвољених супстанци (алкохол, дрога), теже физичке нападе, употреба ватреног оружја, силовање и убиства. Женска популација је ангажована на извршењу лакших кривичних дела, односно на статусним прекршајима попут ситних крађа, сексуалних преступа (проституција, жртве преваре и уцене), употребе недозвољених супстанци (цигарете, алкохол, дрога), кршења полицијских закона итд. Највећи узроци женског малолетничког криминалитета су: физичко, сексуално и емоционално злостављање од стране родитеља, браће и сестара, вршњака и људи из суседства.

Према извештају Светске здравствене организације (World Health Organization), у једној студији, од 3 до 24% жена је пријавило да је њихово прво сексуално искуство било на насилан начин.²⁴⁹

²⁴⁹ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs356/en>, преузето 15.2.2016.

Р. Малис, Т. Корнил, А. Малис и Џ. Хјубер објавили су у свом раду да актуелна литература приказује младу женску преступницу са следећим особинама: а) да је узраста од 14 до 16 година, б) да је одрасла у сиромаштву и у великом криминалном суседству, ц) вероватно је припадница етничке групе, д) из лоше академске историје, е) бегала је од куће, ф) доживела злостављање или експлоатацију, г) корисница је дроге и/или алкохола, х) угрожено јој је физичко и ментално здравље, и) осећа да је живот суров, ј) недостаје јој нада за будућност.²⁵⁰

Полицијска хапшења у Сједињеним Америчким Државама у периоду од 1980. до 2013. године за тешка кривична дела насиља²⁵¹, према подацима Федералног истражног бироа (Federal Bureau of Investigation – FBI) и Агенције за спровођење закона у Сједињеним Државама (Law Enforcement Agencies Across the United States) од 1980. године, када је ухапшено око 300 малолетника на сваких 100.000, тренд хапшења је имао експоненцијалан раст закључно са 1994. годином, када је пријављено највише насилних хапшења младих од 10 до 17 година – око 500 на сваких 100.000 малолетника. Насилне стопе криминала су нагло пале у току 2001. године, пре него што су скочиле на скоро 300 хапшења на 100.000 у 2006. години. После 2008. године стопа хапшења поново је опала, а у периоду између 2009. и 2013. године стопа насиља младих пада на око 160 хапшења на 100.000 малолетника. Број хапшења младих између 2012. и 2013. Године је опао за кривична дела: силовање (више од 3%), пљачка (оком 4%) и тешка телесна повреда (12%), али је за убиство порастао за 14%, што је мање од 100 хапшења широм земље, односно нешто више од 2 малолетника на 100.000 у 2013. години.²⁵²

Сједињене Америчке Државе имају укупно највише криминала у свету који су починили одрасла и малолетна лица, али убиства малолетника су релативно ретка, и чине отприлике 7%–8% свих убистава у периоду од 2010. до 2014. године.²⁵³ Према извештају Светске здравствене организације у свету се

²⁵⁰ Mullis, R., Cornille, T., Mullis, A., Huber, J. (2004). *Female juvenile offending: A review of characteristics and contexts*. Journal of Child and Family Studies, 13(2), pp. 205–218.

²⁵¹ FBI прати трендове насилног криминала користећи четири кривична дела: убиство, силовање, пљачка и тешка телесна повреда.

²⁵² Butts, J. (2014). *Violent Youth Arrests Continue to Fall Nationwide*. New York: John Jay College, Research and Evaluation Center, pp. 1.

²⁵³ Sickmund, M., Puzanchera C. (eds.). (2014). *Juvenile Offenders and Victims: 2014 National Report*. Pittsburgh: National Center for Juvenile Justice.

свакодневно сваке године изврши 200.000 убиства међу младима од 10 до 29 година, што је 43% укупног броја убиства.²⁵⁴

Према статистичким подацима Статистике Канаде (Statistics Canada)²⁵⁵, у Канади је 2014. године било скоро 101.000 младих узраста од 12 до 17 година оптужених за кршење кривичног закона (изузев саобраћаја), што представља стопу криминала од 4.322 на 100.000 младих. Касни адолесценти, односно млади узраста од 18 до 24 године били су оптужени за кршење кривичног закона по стопи 5.428 на 100.000. У Канади од укупног броја становника (око 35.500.000) 7% су млади (око 2.485.000), а од тог броја 13% (око 323.050) је оптужено за криминал. Најчешћа кривична дела која су починили млади у 2014. години била су: крађа од 5.000 долара и мање (960 на 100.000 младих), штете (574) и заједнички напад (546) и поседовање канабиса (531).

Насилничка кривична дела за која су оптужени малолетници и *млади одрасли* су: убиства и покушај убиства, сексуални напади, тешки напади, пљачка, кривично узнемиравање, изговарање претњи и остали насилни прекршаји кривичног закона (било их је 1.281 и 1.524); имовински криминал: провала, крађа моторних возила, крађа преко 5.000 долара (немоторно возило), крађа од 5.000 долара или мање (немоторно возило), начињена штета и остали имовински криминал (било их је 2.124); други кривични прекршаји: ремећење мира, кршење административне правде и други кривични прекршаји (било их је 918 и 1.945); кршење саобраћајног закона: оштећења у вожњи и остале кривичне прекршаје према кривичном законује (било 53); прекршаји на дрогу: поседовање канабиса, трговина, производња или дистрибуција канабиса, поседовање, трговина људима и производња или дистрибуција других дрога (било их је 657 и 1.108); остали прекршаји федералног закона, према Закону о кривичном праву за младе и осталим савезним законима (било их је 221 и 71). Укупно прекршаја у 2014. години у Канади на 100.000 становника су извршили: малолетници 5.253, млади одрасли 7.113 и одрасли (25 > година старости) 2.541. На основу нумеричких података, можемо закључити да су највише прекршаја у 2014. године извршили млади одрасли, следе малолетници и најмање одрасли.

²⁵⁴ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs356/en>, преузето 15.2.2016.

²⁵⁵ <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2016001/article/14309-eng.htm>, преузето 15.2.2016.

Индијски истраживач Рохит Бура (Rohit Bura) вршио је емпиријска истраживања младих делинквената током 1994–1995. године у три централна затвора у Раџастану на узорку 272 преступника. Од укупног узорка 24% припадало је старосној групи од 16 до 18 година, 47% у старосној групи од 18 година до 21 године и 29% у старосној групи од 21 године до 25 година. У време извршења кривичног дела, 44% припадало је старосној групи од 16 до 18 година, 39% старосној групи од 18 година до 21 године, а 17% старосној групи од 21 до 25 година. У првој групи 42% су осуђени за убиство, 17% за крађу, 15% за скитање, 9% за напад, 4% за силовање, и мање од 1% за смрти од дроге. У другој групи, 6% је осуђено по Закону о акцизама, 3% по Закону о железници, 2% по Закону о поседовању оружја и 1% по Закону о коцкама. За учињено кривично дело 58% је добило доживотну казну затвора, 7% је добило затворску казну од 10 до 13 година, 8% од 7 до 10 година, 4% од 5 до 7 година, 2% од 2 до 5 година, 6% од 1 до 2 године, а 15% мање од годину дана. На основу добијених резултата, Бура је закључио да постоји неколико карактеристика криминала младих:

- криминал који захтева мању физичку снагу и будност (крађе и сл.) карактеристичан је за млађе особе (16–21 година), док су кривична дела која захтевају већу физичку енергију, вештину и ризик (убиство, силовање, напад итд.) карактеристична за младе између 21. и 25. године живота.

- више од половине починилаца (55%) долази из нижих средњих економских класа (са приходом од 1.500 до 2.500 рупија месечно), док око две петине (40%) долази из нижих економских класа (приход мањи од 1.500 рупија месечно),

- око три петине младих криминалаца (62%) долази из урбаних подручја, а нешто мање од две петине (38%) из руралних подручја,

- млади криминалци имају нижу стопу брака и око четири петине починилаца (77%) су неожењени или неударени и немају никакву одговорност,

- образовна припадност младих криминалаца варира од неписмености до дипломирања, већина је неписмена (39%) или образована испод секундарног нивоа (41%).²⁵⁶

²⁵⁶ <http://www.preservearticles.com/2012050131625/what-are-the-characteristics-of-youth-crime-and-youth-criminals.html>,преузето 16.2.2016.

4.3. Старосне границе малолетства

Одређивање старосне границе малолетства за учињено кривично дело датира још од доба последњег римског императора Јустинијана (Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus, 483–565) који је у својем Зборнику грађанског права (*Corpus Iuris Civilis*) дао поделу малолетника на групе: *infantes* (деца до 7 година старости), *infantiae proximus* (од 7 до 10,5 година за мушкарце, односно 9,5 за девојчице).

О чињеници да ли је учинилац кривичног дела дете или малолетник у извесној мери водило се рачуна већ у римском, а потом и у средњовековном праву. Међутим, све до последње трећине 19. века не покушава се на озбиљнији начин статуирати посебан положај малолетника у кривичном праву. Напори који су до тада учињени могу се окарактерисати више као израз нормативне тежње за ублажавањем строгости тадашњег кривичног права у односу на малолетнике и децу, при чему таква интенција претежно долази до изражаја у постепеном подизању „добне границе” апсолутне некажњивости, а понегде и увођењем процесно-правних могућности предаје детета или малолетника „каквој установи за поправљање”.²⁵⁷

Критеријуми које користе кривична законодавства за одређивање старосне границе малолетства могу да буду различите: најчешће је то формални критеријум – календарски узраст, који се манифестује у броју достигнутих година, затим достигнути биопсихички развој или социјална зрелост.²⁵⁸

Савремено кривично законодавство је у складу са криминолошким, социјалнопсихолошким, те у извесној мери антрополошким учењима о биолошком, психичком и социјалном развоју личности, с једне стране, тежило постепеном повишењу старосног лимита почетка реаговања службених актера кривичне процедуре који примењују материјално кривично право,²⁵⁹ а с друге стране, испољавало је нормативно усмерење ка проширењу круга делинквената који имају посебан кривично-правни статус (нпр. у врстама кривичних санкција

²⁵⁷ Хирјан, Ф., Сингер, М. (1978). *Малолетници у кривичном праву*. Загреб: Информатор, стр. 3.

²⁵⁸ Периф, О. (1975). *Кривичноправни положај малолетника са посебним освртом на југословенско и француско право*. Београд: Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, стр. 45.

²⁵⁹ Услови материјалног кривичног права у погледу старосне границе способности за сношење кривице, истовремено представљају и неопходне кривичнопроцесне услове за стицање субјективитета пасивне странке у кривичној процедури.

које им се могу изрећи, начину извршења тих санкција према њима, врсти кривичног поступка чија примена долази у обзир и сл.), мада су с обзиром на године које имају кривично одговорни – млађа пунолетна лица. Без обзира на могућност сврставања постојећих компаративних решења кривичног материјалног права у односу на старосну границу у оквиру два основна изложена правца, чињеница је да се у погледу тог питања не може говорити о било каквој униформности кривичноправних решења.²⁶⁰ У суштини се ипак могу уочити одређене законодавне тенденције када је реч о утврђивању старосних граница кривичне одговорности, као и у погледу дефинисања круга омладинске делинквентне популације, чији припадници имају специфичан кривичноправни положај. На тај начин, скоро све савремене кривичне легислативе, а нарочито у Европи, нормативно диференцирају различите старосне категорије учинилаца кривичних дела и најчешће их деле на: децу (која зависно од кривичноправних система представљају учиниоце старости до 7 године, или од 7 до 12, односно до 14 или 15 година); малолетници (где спадају учиниоци који зависно од кривичноправног система најчешће имају од 14 до 18 година, или до 21 године, односно од 12 до 18 година). Када је реч о малолетницима, распон те старосне групе у појединим кривичним законодавствима изражен је кроз однос одређеног старосног минимума када се неко лице више не сматра дететом у кривичноправном смислу и одређеног старосног максимума када то лице стиче кривично-правни статус пунолетног, односно млађег пунолетног лица.²⁶¹

Према Закону о поступању према малолетницима у кривичном поступку (Службени лист Црне Горе, 64/2011), узраст учинилаца кривичних дела се дели на четири групе:

- 1) малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 14, а није навршило 18 година живота,
- 2) млађи малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 14, а није навршило 16 година живота,
- 3) старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 16, а није навршило 18 година живота,

²⁶⁰ Шкулић, М. (2010). *Старосна граница способности за сношење кривице у кривичноправном смислу*. Београд: Кримен (I) 2, стр. 206.

²⁶¹ Ibidem, стр. 206–207.

4) млађе пунолетно лице је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 18, а није навршило 21 годину живота.²⁶²

У табели 4.3. приказана је доња старосна граница кривичне одговорности малолетних лица у појединим државама света према кривичним законима.

Табела 4.3. Старосна граница кривичне одговорности малолетних лица²⁶³

Држава	Минимални узраст од кривичне одговорности
Северна и Јужна Америка	
САД	У 33 државе нема доње границе узраста (Аризона, Индијана, итд); < 12. год.(Колорадо, Мисури, итд); < 13. година(Алабама, Илиноис, Калифорнија, Тексас, итд); < 15. година (Нови Мексико).
Бахами/Канада, Мексико, Венецуела, Панама, Јамајка, Доминика Колумбија/ Аргентина, Куба	< 10. година/< 12. година
Бразил, Перу, Уругвај, Чиле, итд.	< 14 година/< 16 година
	< 18 година
Азија	
Индија, Пакистан, Кувајт, УАЕ, итд	< 7 година
Индонезија/ Бангладеш, Ирак, Оман, итд.	< 8 година /< 9 година
Бутан, Непал, Сирија/ Израел	< 10 година/< 12 година
Јапан, Кини, Камбоџа, Казахстан	< 14 година
Филипини/Источни Тимор	< 15 година/< 16 година
Африка	
Судан, Танзанија, Свазиленд, итд	< 7 година
Кенија, Замбија, Зимбабве/Етиопија	< 8 година /< 9 година
Гвинеја, Јужна Африка, Камерун, итд	< 10 година
Гана, Египат, Мароко, Јужни Судан, итд	< 12 година
Мадагаскар, Мали, Нигер, Тунис, итд.	< 13 година
Европа	
Грчка/ Швајцарска, Енглеска, Велс	< 8 година/< 10 година
Белгија, Шкотска, Турска, Холандија, итд.	< 12 година
Француска, Монако	< 13 година
Аустрија, Бугарска,	< 14 година
Италија, Кипар, Немачка, Србија, Финска, Шпанија, итд.	
Исланд, Норвешка, Чешка,	< 15 година
Белорусија, Португалија, Русија, итд.	< 16 година
Пољска	< 17 година
Океанија	
Тонга/Папуа Нова Гвинеја	< 7 година/< 8 година
Аустралија, Нови Зеланд, Фиџи, итд	< 10. година
Федералне државе Микронезије	< 18 година

Из табеле 4.3. може се видети да доња старосна граница кривичне одговорности малолетних лица иде у распону од 7 до 18 година. Највише

²⁶² <http://www.sluzbenilist.me>, преузето 12.10.2016.

²⁶³ <https://www.crin.org>, <http://www.pbs.org>, <http://www.aic.gov.au>, <http://www.nzlii.org>,..., приступ 24.11.2016.

заступљена доња старосна граница кривичне одговорности малолетних лица у свету је: *14 година* у 39 држава (Европа 21 држава, Африка 9 држава, Азија 5 држава и Америка 4 државе), *12 година* 30 држава (Америка 11 држава, Африка 11 држава, Азија 4 државе и Европа 4 државе), *16 година* у 25 држава (Азија 9 држава, Африка 7 држава, Европа 4 државе, Америка 3 државе и Океанија 2 државе), *10 година* у 24 државе (Океанија 11 држава, Азија 5 држава, Америка 4 државе и Африка 4 државе), *13 година* у 22 државе (Африка 15 држава, Америка 5 држава и Европа 2 државе), *7 година* у 21 држави (Азија 12 држава, Африка 7 држава, Америка 1 држава и Океанија 1 држава), *15 година* у 12 држава (Европа 6 држава, Азија 4 државе и Африка 2 државе), *8 година* у 6 држава (Америка 3 државе, Азија 2 државе и Океанија 1 држава), *9 година* у 4 држава (Азија 3 државе и Америка 1 држава) и *18 година* у 2 држава (Америка 1 држава и Океанија 1 држава).

За разлику од кривичних закона држава, у психологији и психијатрији се другачије одређују старосне границе малолетства, примеренији је термин адолесценција. Према З. Ћирићу и Б. Димитријевићу, у адолесценцији се издвајају три периода: рана адолесценција (12–14 година), права адолесценција (14–18 година) и касна адолесценција (18–26 година). Овај период је важна етапа у развоју сваке личности јер се у њему одвија сложена интеракција између биолошких, психолошких и социјалних фактора развоја личности.²⁶⁴

²⁶⁴ Ћирић, З., Димитријевић Б. (2009). *Основи судске психијатрије и психологије*. Ниш: Студентски културни центар, стр. 109.

5. МАЛОЛЕТНИЧКИ КРИМИНАЛИТЕТ У ЦРНОЈ ГОРИ

Малолетнички криминалитет у Црној Гори, као и у другим земљама широм света (економско развијеним земљама, земљама у транзицији и земљама у развоју), представља глобалну друштвено негативну појаву како за будући развој малолетника тако и за друштвену заједницу и саму државу. У даљем излагању ћемо обрадити: адолесценце као ризичну групацију, типологију криминалитета малолетних лица и рецидивизам малолетника.

5.1. Адолесценти као ризична групација

Адолесценција потиче од латинске речи *adolescere*, што значи *расти*. То је животно раздобље које долази после детињства и протеже се до зрелог доба, а обележено је дубоким биолошким и психолошким променама, па у многим друштвима адолесценти имају посебан положај. Може се рећи да почетак адолесценције одговара пубертету: код девојчице – почиње око 12. године живота (прва менструација), а завршава се приближно са 18. годином, а код дечака – траје између 14. и 20. године. Ове границе нису тако строге уколико искључиво разматрамо психолошке манифестације. У сваком случају, оне варирају зависно од климе, етничких особености, навика у исхрани, друштвене средине, односно породичних прилика, што код појединих субјеката може поспешавати или отежавати адаптацију.²⁶⁵

Термин адолесценција (*adolescere*) се први пут појавио у 15. веку. Још у старом добу велики грчки филозофи Платон (427–347 п. н. е.) и његов ученик Аристотел (384–322 п. н. е.) у својим радовима су се бавили секвенцијалним фазама живота младих. Платон је дефинисао три узрасна периода: 1) од рођења до треће године, 2) од треће до шесте године, 3) од шесте године па надаље, а Аристотел је дефинисао три седмогодишња периода: 1) рано детињство до седме године, 2) дечје доба до четрнаесте године, 3) младост до двадесет једне године живота.

Адолесцентни делинквент, особа адолесцентног узраста, широког спектра поремећаја у понашању, од блажих облика асоцијалности (крађе, бежање од куће, вандализам) до озбиљних облика агресије (разбојништва, силовања и употребе

²⁶⁵ Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 6.

оружја). Биолошке функције и процес социјализације доводе до стања да већина малолетних учинилаца престаје са оваквим понашањем око 18. године, док мањи број развија професионалну криминалну каријеру пунолетног делинквентна.²⁶⁶

Према Националном програму за превенцију неприхватљивог понашања деце и младих у Црној Гори и Локалном програму превенције неприхватљивог понашања деце и младих у Подгорици (2014–2018), неприхватљиво друштвено понашање лица у животној доби до 26 година, које се означава неприхватљивим понашањем младих, јесте негативна друштвена појава коју омеђују три кључна критеријума: 1) понашање које се битно разликује од понашања већине осталих младих људи дотичне средине, 2) понашање које представља штетност и/или опасност за појединца – субјекта понашања, а и за његову околину, 3) понашање које захтева додатну организовану стручну и ширу друштвену помоћ, без које није могуће реално претпоставити да ће млади човек успети превазићи такво понашање. У феноменолошком смислу ради се о понашању које значи кршење одредби кривичног законодавства (делинквентно понашање у ужем смислу), али још чешће и о понашању које значи кршење других писаних и неписаних норми: прекршајних, обичајних и етичких (делинквентно понашање у ширем смислу, предделинквентно понашање). Такође, реч је како о активним тако и о пасивним облицима неприхватљивог понашања, који првенствено штете самој младој особи која је мање активна (немарност, повученост, потиштеност итд.) него што се може претпоставити, с обзиром на године и психофизичке потенцијале деце и младих.²⁶⁷

Као што је горе наведено, адолесценција је период дубоких индивидуалних биолошких и психолошких промена које се дешавају у периоду развоја малолетних лица, а које су у интеракцији са негативним друштвеним околностима које владају у црногорском друштву (сиромаштво, незапосленост, пад система вредности, разведене породице, миграциона кретања, повећано конзумирање алкохолна и забрањених супстанци итд.) и које могу имати пресудан утицај на развој њиховог делинквентног понашања.

²⁶⁶ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 24.

²⁶⁷ http://www.djecaps.me/fajlovi/Publikacije/Lokalni_program_prevencije.pdf, преузето 28.7.2016.

У табели 5.1. приказан је преглед микро-структурних процеса који се дешавају у дисциплинским подручјима и њихов утицај на адолесценте.

Табела 5. 1. Преглед микро-структурних процеса у дисциплинским подручјима који утичу на адолесценте²⁶⁸

Дисциплина	Главни процеси и промене	Утицај на адолесценцију
Демографија	Демографска транзиција (дужи животни вијек, смањена стопа наталитета)	Смањење броја младих у популацији у односу на број старијих
Географија	Рурална и урбана миграција Миграција чланова породице ради запошљавања Усредсређеност различитих народа због унутрашње миграције и међусобне нације	Адолесценти живе у густим урбаним срединама, са мањом повезаношћу са заједницом и више изложености злочину, гужви и другим урбаним злочинима Породице су се поделиле Адолесценти су изазвали да сарађују са вршњацима који имају различите културе; треба развити вештине за промену кода
Економија	Глобализација тржишта Ширење економских разлика унутар нација Ширење економских разлика између нација	Нове могућности за породице и адолесценте; подривање традиционалних облика егзистенције Шире разлике између породица у пружању ресурса и могућности младих Шире разлике у способности нација да пруже образовање, здравствену заштиту и друге услуге адолесцентима
Антропологија	Међугенерациски пренос култура, вредности и веровања Глобализација културе	Истрајност у културним вредностима и погледима на свет, укључујући аутохтоне психологије развоја Крос-културна размена слика и сценарија
Политичке науке	Демократизација Међународни утицаји Наставак сукоба између група Раст невладиних организација Фундаменталистички и реакционарни покрети	Већи глас адолесцената и њихових родитеља Више притисака на народ да се придржавају међународних стандарда понашања Млади адолесценти регрутовани су као побуњеници и војници Нови извори ресурса и могућности за грађанско ангажовање Адолесценти се прилагођавају или формирају вредности које су посебно или намерно у супротности с онима других
Социологија	Информационо друштво Промена друштвених институција: рационализација, избор, смањење кодификације Промена улоге жена	Дуже школовање Породице имају различите, добровољне форме; адолесцентима је потребно вештине да раде у различитим и ад хоц поставкама Више могућности за дјевојчице и младе жене; већи захтевиза независност
Технологија и друштво	Ширење масовних медија (радио, ТВ и штампани медији) Ширење информационих и комуникационих технологија Биотехнологија	Изложеност разноврсном животном стилу, омладинска култура Млади добијају приступ информацијама и комуницирају и употребу преко границе узраста, удаљености, пола, итд. Нове опције за решавање физичких и психолошких ограничења адолесцената

²⁶⁸ Lerner, R., Steinberg, L. (2004). *Handbook of adolescent psychology*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., pp. 304-305.

На основу горње табеле можемо видети који микроструктурни процеси који се дешавају у дисциплинским подручјима (демографија, географија, економија, антропологија, политичке науке, социологија и технологија и друштво) могу да утичу на будуће позитивно или негативно понашање адолесцената.

Најчешћа кривична дела која почине адолесценти, односно старији малолетници (навршио 16, а није навршио 18 година живота) у Црној Гори у посматраном периоду су из групе кривичних дела против имовине (крађа, ситна крађа, разбојништво, утаја, превара итд.), али о томе ћемо више говорити у наредном поглављу. Еминентни стручњаци из области криминологије, психологије, социологије, права и других друштвених наука, сагласни су да на антисоцијално и делинквентно понашање адолесцената утичу многи ендогени и егзогени фактори ризика. Код малолетничког криминалитета постоји снажна корелација између година старости и антисоцијалног и делинквентног понашања. Највише учињених кривичних дела се дешава у доба адолесценције, а смањује се уласком у доба млађих пунолетних лица (навршио 18, а није навршио 21 годину живота). На понашање деце (до 14 година) и млађих малолетника (навршио 14, а није навршио 16 година живота) у Црној Гори велики утицај имају родитељи, а преласком у адолесценцију (старији малолетник) утицај родитеља слаби, а повећава се утицај вршњака из непосредног окружења и школе. У Црној Гори правосудни органи делинквентно, односно криминално понашање малолетника, мање кажњавају од криминалитета одраслих јер закон сматра малолетнике мање одговорним за своје понашање од одраслих због њихове физичке, психичке и емотивне зрелости.

5.2. Типологија криминалитета малолетних лица

Пре него будемо излагали типологију криминалитета малолетних лица, потребно је нагласити шта значи појам типологија, као и дати дефиницију типологије криминалитета, односно типологију делинквената.

Типологија (од грч. *typos* – слика, облик и *logos* – наука) су научно дефинисане катеорије; класификација личности, појава и догађаја по заједничким обележјима, у складу са постављеним критеријумима. У теоријама безбедности и криминологији познате су етиолошке и карактеролошке типологије делинквената

и жртава, те феноменолошке типологије безбедносних појава, делинквенције и социјалних девијација.²⁶⁹

У криминологији постоје различите класификације и типологије криминалитета. Класификовање се у методологији дефинише као одређивање места неког појма у систему појмова или као сређивање појмова у неком подручју ствари или права. Типологије имају за циљ да одреде у скупу јединки одређене издиференциране типове ради утврђивања припадности једног субјекта одређеном типу. Сва кривична дела имају неке заједничке елементе – противправност, друштвена опасност, штетност за појединце и друштво, по којима се сврставају у исту категорију негативних друштвених појава – криминалитет.²⁷⁰

Према М. Милутиновићу, истраживања типологије делинквената и стварање класификација система представља сложен проблем, коме треба прилазити на основу суптилних анализа. Тај систем није довољно развијен, иако је његова примена посебно значајна у процесу терапеутског третирања и лечења рецидивиста.²⁷¹

Типологија делинквената, клинички модел разврставања делинквената по заједничким карактеристикама и међусобно повезаним обележјима изводи се по критеријумима општих антрополошких, психолошких, психијатријских и социолошких класификација. У криминалистичкој и криминолошкој класификацији типова разликују се: специјалисти (према врсти професионалне оријентације), патолошки делинквенти (лица с неким обликом менталних поремећаја), делинквенти из навике – професионални извршиоци кривичних дела, афективни типови – лица с неким прагом фрустрационе толеранције и импулсивне нарави, делинквенти из нужде који обично врше деликте због оскудице материјалних добара, из нужне одбране, или крајње нужде, те ситуациони и случајни кривци (делинквенција из нехата).²⁷²

Типологија је систематично груписање ентитета које имају карактеристике или особине заједничке класама одређеног система. Типологије криминала и

²⁶⁹ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 756.

²⁷⁰ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 110.

²⁷¹ Милутиновић, М. (1989). *Криминологија*. Београд: Савремена администрација, стр. 232.

²⁷² Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 757.

криминалаца пружају информације за доношење одлука, политика, судских поступака и закона. Типологије се користе у свим фазама процеса кривичног правосуђа.²⁷³

У литератури о кримнологији малолетника постоје разне типологије, односно класификације (врсте) малолетничког делинквентног понашања, а које су настале захваљујући приступима, постављеним критеријумима и анализама истраживача из разних научних дисциплина као што су: социологија, психологија, психијатрија, криминологија, антропологија и друге. За потребе рада навешћемо неколико типологија које се највише цитирају у литератури о малолетничком делинквентном понашању.

Према Н. Хиршу, постоји различите врсте типологија малолетничке делинквенције:

Изостајање: бежање од куће, кућног дома, школе или куће и школе,

Крађа: ситна крађа код куће или у школи или на железници, џепарење, крађа у трговини, незаконита употреба аутомобила или бицикала, ломљење и улазак, задржавање, наоружана пљачка, продаја украдене имовине итд.,

Сексуални прекршаји: дечаци – илегални отац, покушај силовања, непристојно понашање, перверзије итд., а девојке – илегално материнство, проституисање, инцест, перверзије итд.,

Непоправљивост: непослушност према родитељима, враћање у касне сате, дрскост према старијима, лагање, починити непријатност, псовање, одбијање да ради, изазивање лажних аларма, напади беса итд.,

Насиље над лицима: покушај напада или нападање других, покушај самоубиства,

Уништавање имовине: бацање камена на прозоре (куће, школе, установа), на аутомобиле и возове у пролазу, вандализам у школи, паљевина, плављење просторије итд.²⁷⁴

Амерички социолог Х. Бекер (*Howard Becker*) дефинисао је четири врсте/типологије малолетничке делинквенције:

²⁷³ https://uk.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/22200_Ch3PPTHelfgott.ppt, преузето 11. 5.2016.

²⁷⁴ Hirsh, N. (1937). *Dynamic Causes of Juvenile Crime*. Cambridge: Sci-Art Publisher, pp.36-37.

а) *индивидуална делинквенција*, делинквенција у којој појединац извршава делинквентна кривична дела, односно прекршаје. Овом типологијом делинквенције се баве психијатри и према њима узрок малолетничке индивидуалне делинквенције је у девијантним односима који владају у породици;

б) *делинквенција подржана од стране групе*, узрок делинквентног понашања малолетника је њихова асоцијација и дружење са девијантним малолетницима из окружења;

ц) *организована делинквенција*, делинквентно понашање које су починили чланови формално организованих група, а на основу скупа вредности и норми о понашању чланова групе и

д) *ситуациона делинквенција*, делинквенција којој је дат мали истраживачки значај јер делинквентно понашање малолетника није његово дубоко опредељење да се бави криминалитетом већ је настало због мање развијене контроле импулса, слабијих породичних ограничења, или је мотивисано знањем да иако буде ухваћен неће сносити велике кривичне последице.²⁷⁵

Амерички професор социологије Џ. Кинч (John W. Kinch, San Francisco State College) је на основу анализе петнаест дотадашњих типологија малолетних преступника идентификовао, као већина осталих аутора, три главне врсте, односно типологије: просоцијални, антисоцијални и асоцијални малолетни делинквенти. Он показује да се већина ових аргумената разликује међу малолетним преступницима, било експлицитно или имплицитно, у смислу референтне групе оријентације различитих делинквената.²⁷⁶

Џ. Селин и М. Волфганг (Johan Thorsten Sellin, Marvin Eugene Wolfgang) типологију делинквентног понашања малолетника деле у две класе, а на основу типа кривичних дела. На листи прве класе укључена су следећа кривична дела:

1. телесне или физичке повреде,
2. крађа имовине,
3. штета имовине.

На листи друге класе укључена су следећа кривична дела:

²⁷⁵ Према, <http://www.yourarticlelibrary.com/essay/juvenile-delinquency/types-of-delinquency-refereed-by-howard-becker/43996>, приступ 13.4.2016.

²⁷⁶ Kinch. J. (1962). *Continuities in the Study of Delinquent Types*. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, Vol.53, pp. 325-328.

1. застрашивање,
2. губитак имовине,
3. примарна виктимизација, која је почињена против лица,
4. секундарна виктимизација, која је почињена против комерцијалног предузећа,
5. терцијарна виктимизација, која укључује кривична дела против јавног реда и регулационих прекршаја, као што је кршење градске уредбе,
6. међусобна виктимизација, која обухвата кривична дела која укључују две особе, као што је силовање,
7. нема виктимизације, која обухвата трудноћу.²⁷⁷

Према Т. Фердинанду, постоје две категорије малолетних преступника:

1) Неуротични преступници

Делинквенција неуротичног преступника је последица утицајних несвесних импулса који често изазивају кривицу и мотивишу их да се упусте у делинквентне активности у свом друштву. На пример, крађа је некада извршена због тога што њихови партнери то желе, а не за личну материјалну добит. За ове делинквенте, њихове унутрашње проблеме треба решавати екстернализацијом проблема унутар окружења.

2) Прекршаји карактера

Ова категорија починилаца често се осећа веома кривим и жали када почине ситне криминалне радње. Због недостатка позитивних идентификационих модела у својој околини, они нису успели развити вољу и урадити оно што желе када добију прилику да то раде. Они нису способни контролисати своје импулсе на друштвено прихватљив начин. Ови делинквенти припадају неорганизованим породицама и имали су негостољубиву средину у првим данима. Они су самоцентрирани и осећају се непријатно и такође осећају тешкоће у изради смислене везе.²⁷⁸

Амерички психијатар Р. Џенкинс и социолог Л. Хјуит (Richard Jenkins, Lester Hewitt), на основу испитивања малолетних лица у дечјој клиници, изнели су

²⁷⁷ Choudhary, S. (2017). *Juvenile delinquency: Elementary concepts, causes and prevention*. International Journal of Humanities and Social Science Research, Vol. 3, Iss. 5, pp. 57.

²⁷⁸ Ferdinand, T. (1964). *The Offence Pettrants and Family Structure of Urban, Village, and Rural Delinquents*. Journal of criminal Law, Criminology and PoliceScience, Vol. 55, pp. 86–93.

утицајну психолошку типологију малолетних преступника, где спадају две групе малолетних делинквената: псеудосоцијални дечаци (младићи) и несоцијализовани агресивни младићи. У првој групи су били психолошки нормални младићи који су одговорили на антисоцијалне услове у својим локалним заједницама, а у другој групи су били асоцијални, насилни малолетници који су претрпели озбиљно одбацивање од стране родитеља.²⁷⁹

Р. Тројанович је класификовао малолетне преступнике у следећих пет категорија:

1) Организација и колективна делинквенција банди

У ову категорију спада малолетно лице које је починило своје илегалне активности унутар групе. Ови малолетници често пате од фрустрација немогућности постизања циљева средње класе и долазе из економски и социјално угрожених подручја града и често траже узбуђења и покушавају постићи своје циљеве преко своје банде. Велики део њихове делинквентне мотивације и активности је резултат сјаја насталог преображеним условима њиховог окружења у великим унутрашњим градовима где недостају привредне могућности и где је тешка мобилност према горе.

2) Неосоцијализовани агресивни дечаци

Дечаци који су класификовани у ову категорију имали би дугу полицијску евиденцију и вероватно долазили из домова у којима су одбачени и где је дошло до ране идентификације са криминалним родитељем, или антисоцијалним родитељима. Породице такве врсте деце су склоне физичком насиљу. У домовима постоји огромна мржња и агесија и ова мржња се често преносе на децу. Њихова фрустрација и мржња преноси се у заједницу у којој постају веома агресивни.

3) Случајна делинквенција

У овој категорији делинквенти би били она малолетна лица која се највише времена придржавају закона, али који имају и одређене пропусте. Они се случајно укључују у делинквентну активност. Ови делинквенти нису проблем, јер се њихово делинквентно понашање завршава када схвате шта су учинили, или када су ухваћени у делинквентној активности.

²⁷⁹ Jenkins, R., Hewitt, L. (1944). *Types of Personality Structure Encountered in Child Guidance Clinics*. American Journal of Orthopsychiatry Vol. 14, pp. 84–94.

4) Повремени преступник

Повремени преступник/делинквент је сличан случајном преступнику у томе што се упуштају у прекршаје, али не на хроничној или редовној основи. Не постоји прави образац његовој делинквентности.

5) Професионална делинквенција

У овој категорији малолетни делинквент углавном краде ствари за добијање профита. Они краду да би остварили економску добит и задовољиви своје жеља.²⁸⁰

За изградњу своје типологије цитирани аутори су користили социолошке варијабле: 1) степен у којем је кривично понашање део прекршиоца, 2) присуство групне подршке за кривично криминално понашање, 3) преписка између обрасца криминалног понашања и легитимног обрасца криминалног понашања у смислу тражених циљева и средстава који се користе за постизање таквих циљева и 4) природа друштвене реакције на криминално понашање. Они су конструисали осам врста система криминалног понашања: 1) насилни лични криминал, 2) повремени имовински криминал, 3) повремени злочин, 4) политички злочин, 5) злочин јавног реда, 6) конвенционални криминал, 7) организовани криминал и 8) професионални криминал. Након уводног поглавља, ови типови постају резултати за осам преосталих поглавља.²⁸¹

5.3. Рецидивизам малолетних делинквената

Рецидивизам или поврат етимолошки потиче од латинске речи *interum jadere*, што у буквалном преводу значи поново пасти. Рецидивизам представља друштвени феномен који датира још од времена древних цивилизација, а прве записе о поврату налазимо у древној Кини, и то за време династије Шун (221–263), где је дефинисана следећа одредба: „Тврдоглави и рецидивни извршиоци кривичних дела морају бити строго кажњени или убијени.”²⁸²

²⁸⁰ Trojannovicz, R.(1973). *Juvenile Delinquency; Concept and Control*. New Jersey: Prentice Hall Inc., pp. 57–60.

²⁸¹ Clinard, M., Quinney, R., Wildeman, J. (1967). *Criminal Behavior Systems: A Typology*. New York: Holt, Rinehart, & Winston, pp. 498.

²⁸² Миладиновић, В. (1983). *Поврат у кривичном праву*. Београд: ИРО Светозар Марковић, стр. 31.

У литератури о криминалитету постоје многе дефиниције шта представља појам рецидивизма и оне зависе од аспекта посматрања (кривичноправног, криминолошког и пенолошког).

Према кривичноправном схватању, поврат је поновно вршење кривичних дела од стране лица које је већ било осуђено за неко кривично дело. Ова дефиниција полази од постојања једне или више правоснажних судских одлука пре извршења кривичног дела, који је предмет судске расправе, затим од природе кривичног дела, временског интервала између извршених кривичних дела и броја извршених кривичних дела. Криминолошко схватање полази од извршења новог кривичног дела без обзира на осуђиваност за раније извршено кривично дело. Пенолошка дефиниција поврата полази од поновног долажења учиниоца кривичног дела у казнену или другу установу ради извршења кривичне санкције институционалног карактера за дело које је учинио после издржане казне за претходно кривично дело.²⁸³

У кривичноправном смислу подразумева се поновно вршење кривичних дела од стране лица које је већ било осуђено за неко кривично дело. Повратништво је кривичноправни појам који се различито дефинише у правној литератури, али најчешће као кривично дело које делинквент поново изврши.²⁸⁴

Повратници су лица која су веома различита по низу биопсихолошких, социјалних и других елемената, по етиолошким карактеристикама свог понашања и околностима под којима врше кривична дела. Из тога произилази и различитост у њиховом третману која је неопходна да би се неутралисала опасност коју носе њихове личности.²⁸⁵

Рецидивизам према општој дефиницији јесте чин поновног ангажовања у кривичном преступу упркос томе што је био кажњен. Стопа затворске казне или стопа рецидивизма у затвору је проценат особа ослобођених из затвора који су ухапшени, поново оптужени или враћени у притвор у року од три године након њиховог пуштања из притвора или распоређивања на условно време. Прекршиоци се враћају у затвор због једног од два разлога: 1) за извршење новог кривичног

²⁸³ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 232–233.

²⁸⁴ Бошковић, М. (2012). *Криминологија*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 246.

²⁸⁵ Милутиновић, М. (1973). *Криминологија са основама криминалне политике и пенологије*. Београд: Савремена администрација, стр. 194–196.

дела који резултира новом осудом, или 2) због формалне повреде надзора, као што је неизвештавање њиховог службеника за условни отпуст или условног испитивања или неуспешно тестирање на дроге.²⁸⁶

Према досадашњим истраживањима, узроке рецидивизма треба сагледавати кроз деловање следећих фактора: 1) лоши материјални услови живота (сиромаштво, беда, незапосленост), 2) неповољна породична средина (непотпуна породица или лоши породични односи), 3) недовољно и непотпуно образовање и незапосленост (низак степен образовања, без занимања и запослења), 4) примена неодговарајућег третмана приликом извршења казне у институцији, 5) дејство затворске заједнице у погледу утицаја „криминалне заразе” и претераног прилагођавања на затворске услове живота, 6) неповољно прихватање од стране друштвене средине после изласка из установе и недовољна постпенална помоћ, 7) делинквенција у малолетству (најзаступљенија узрасна категорија међу повратницима је од 25 до 29 година и, према неким истраживањима, њихова „криминална каријера” почела је још у малолетству).²⁸⁷

Рецидивисти, према М. Милутиновићу, не представљају хомогену групу, већ се разликују по социјалним, психолошким елементима, етиолошким карактеристикама свога понашања и околностима под којима врше кривична дела.²⁸⁸

М. Бошковић класификује криминолошке рецидивисте на основу склоности и психичких стања делинквената у три групе:

1) делинквенти из навике (рецидивисти антисоцијалне природе, код којих се од ране младости ствара криминална навика због понављања извршења криминалног дела);

2) делинквенти по тенденцији или делинквенти из страсти (малолетници чије је криминално понашање више узроковано субјективним карактеристикама личности него социјалним факторима);

²⁸⁶ U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, Probation and Parole in the United States, 2011, November 2012, NCJ239686; and Pew Center of the States, State of Recidivism: The Revolving Door of America's Prisons, Washington DC; The Pew Charitable Trusts, April 2011.

²⁸⁷ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 235.

²⁸⁸ Милутиновић, М. (1976). *Криминологија са основама криминалне политике и пенологије*. Београд: Савремена администрација, стр. 196.

3) професионални делинквенти (делинквенти који вршење кривичних дела сматрају својом професијом).²⁸⁹

Рецидивизам малолетника можемо дефинисати као рецидив или повратак на криминалну активност малолетних преступника, односно поновно извршење прекршајног или кривичног дела од стране малолетног преступника којег су већ раније казнили надлежни малолетнички правосудни органи.

У свету, посебно у Сједињеним Америчким Државама, постоје многа истраживања која су се бавила рецидивизмом малолетних лица са циљем идентификације фактора ризика који су у корелацији са криминалним повратом малолетника.

Према истраживању Одељења за омладинске услуге у Масачусетсу (Massachusetts Department of Youth Services) од 401 малолетног испитаника, 22% је осуђено у року од једне године од пуштања из Одељења за омладинске услуге, од тога 61% је поново осуђено у првих шест месеци. Стопа рецидивизма за мушка лица износила је 24,8%, а за женска лица само 4,3%. Највећа стопа рецидивизма малолетника је била за прекршајна кривична дела (25%) и крађу имовине (23%) Високе стопе рецидивизма биле су повезане са младима осуђеним за напад (36% осуђених) и крађе (32% осуђених), а ниске стопе рецидивизма биле су повезане са младима осуђеним за ношење опасног оружја (15% осуђених) и напади са телесним повредама (17% осуђених).²⁹⁰

Национални центар за сексуално понашање младих (The National Center on Sexual Behavior of Youth) поднео је извештај да се само 5% до 14% малолетних сексуалних преступника понавља (у поређењу са приближно 40% одраслих, како је објавио Биро за правду/Bureau of Justice). Стопа поновног преступа за сексуална кривична дела знатно је нижа него што су стопе рецидивизма за друга адолесцентна делинквентна понашања, која се крећу од 8% до 58%.²⁹¹

Д. Вилсон, Ц. Галагер и Д. Макензи у својој квантитативној метаанализи дали су 33 процене образовних, стручних и радних програма за лица у казнено-поправним установама и навели четири мере рецидивизма: поновно затварање,

²⁸⁹ Бошковић, М. (2012). *Криминологија*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 249.

²⁹⁰ Chandler, D., Tansi, R., Ponikiewski, J. (2016). *Juvenile Recidivism Report, For Youth Discharged During 2012*. Boston: Massachusetts Department of Youth Services, pp. 4.

²⁹¹ <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED577085.pdf>, преузето 10.5.2016.

хапшење након условног отпуста, нове осуде и опозив паралелног надзора, при чему у 66% случајева као мера рецидивизма се користи поновно затварање.²⁹²

Према извештају Министарства правде Црне Горе, на крају 2015. години у Заводу за извршење кривичних санкција било је 1.131 лице лишено слободе (31.12.2016. године 1.123 лица, 2014. године 1.123 лица, а 2013.године 1.064 лица). Крајем 2015. године било је 456 осуђених повратника, што је 41% од укупног броја лица лишених слободе на крају 2015. године. Најчешћа кривична дела осуђених повратника су: против имовине 35,7% (163 лица), против живота и тела 11,0% (50 лица), против здравља људи 6,4% (29 лица), против безбедности јавног саобраћаја 5,9% (27 лица) итд.²⁹³

У Црној Гори нису вршена истраживања о малолетничком рецидивизму, али на основу непотпуних статистичких података надлежних судских органа стопа малолетничког рецидивизма, према процени истраживача, креће се око 7%, а највише поврата код малолетних криминалних лица, као и у већини земаља из окружења, јесте за кривично дело против имовине (крађа, тешка крађа, уништење и оштећење туђих ствари, одузимање возила) и против живота и тела (насилничко понашање).

Узроке рецидивистичког понашања малолетних лица у Црној Гори треба тражити у све већем сиромаштву становништва²⁹⁴ (непостојање средње економске класе, велика незапосленост), лошим односима у породици (разведени родитељи, родитељи склони делинквентном понашању, родитељи зависници од психоактивних супстанци, недостатак родитељског надзора), проблеми у школи (слаб успех у школи, изостајање са наставе и прекид школовања), антисоцијална личност (непоштовање и кршење социјалних норми, агресивност, импулсивност), лоше коришћење слободног времена (скитање, просјачење) и дружење са антисоцијалним вршњацима (малолетничке банде, дилери психоактивних

²⁹² Wilson, D., Gallagher, C., MacKenzie, D. (2000). *A Meta-Analysis of Corrections Based Education, Vocation and Work Programs for Adult Offenders*. Journal of Research in Crime & Delinquency, Vol. 37 (3), pp. 347–368.

²⁹³ <http://www.pravda.gov.me>, пеузето 11.5.2016.

²⁹⁴ УНИЦЕФ-ова студија Сиромаштво деце у Црној Гори (2012) показује да: свако десето дете у Црној Гори живи у сиромаштву. Деца су више изложена сиромаштву од одраслих. Живот деце на северу Црне Горе је најтежи: скоро једна четвртина деце из сеоских подручја Црне Горе одраста у сиромаштву; мање од једне трећине све деце у Црној Гори живи на северу земље (29,22%), а више од половине сиромашне деце живи на северу земље (54,58%). Око једне трећине све деце у Црној Гори живи на селу (32,84%), а од укупног броја сиромашне деце у Црној Гори, три четвртине чине сиромашна деца која живе на селу (74,87%), www.unicef.org/montenegro.

супстанци) итд. Рецидивизам, односно поврат, у Црној Гори се регулише у члану 43 Кривичног законика Републике Црне Горе, где суд одмерава казну учиниоцу за кривично дело које је учинио после издржане, опроштене или застареле казне или ослобођења од казне, по протеклу рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене. Суд може ту околност узети као отежавајућу, ценећи при томе посебно тежину раније учињеног кривичног дела, да ли је раније дело исте врсте као и ново дело, да ли су оба дела учињена из истих побуда, околности под којима су дела учињена и колико је времена протекло од раније осуде, односно од изречене, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протекла рока за опозивање раније условне осуде или од изречене судске опомене.

Кривични законик Републике Црне Горе прописао је у члану 44 (став 1) да је вишеструки поврат кривично дело учињено са умишљајем за које је прописана казна затвора и суд може изрећи строжу казну од прописане, под следећим условима:

1) Ако је учинилац раније био два или више пута осуђиван за кривична дела са умишљајем на казну затвора од најмање једну годину и показује склоност за вршење кривичних дела;

2) Ако од дана отпуштања учиниоца са издржавања раније изречене казне до извршења новог кривичног дела није протекло пет година.

3) Строжа казна не сме прећи двоструку меру прописане казне ни двадесет година затвора.

4) При оцени да ли ће изрећи казну строжу од прописане суд ће нарочито узети у обзир број ранијих осуда, сродност учињених кривичних дела, побуде из којих су учињена, околности под којим су учињена, као и потребу да се ради остваривања сврхе кажњавања изрекне таква казна.²⁹⁵

²⁹⁵ Кривични законик Црне Горе, Службени лист РЦГ, 70/2003.

6. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА КРИМИНАЛИТЕТА ПУНОЛЕТНИХ И МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА У ЦРНОЈ ГОРИ У ПЕРИОДУ ОД 1990. ДО 2014. ГОДИНЕ

У складу са предметом и циљем докторске дисертације један од основних методолошких приступа у научним истраживањима јесте компаративна метода, односно упоредна анализа криминалитета пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела од 1990. до 2014. године у Црној Гори.

Етимолошки, компарација потиче од латинске речи *comparatio*, што значи поређење или упоређивање.

Према Ј. Пентелу, компаративни метод у криминологији се користи да би се поредио криминалитет у различитим периодима и у различитим земљама, регионима и слично. При томе, неопходно је водити рачуна о „варирању законских дефиниција и кривичноправних номенклатура које уносе промене и новине у цео систем”.²⁹⁶

„Упорјеђивање је техника која се користи за прикупљање података о криминалитету у разним временским периодима, на разним географским подручјима, као и с обзиром на различите карактеристике делинквената (типови делинквената) и самог криминалног понашања (тип криминалитета, објект напада и сл.). Применом ове технике могуће је пратити развој и распрострањеност неке криминалне појаве, као и везе и односе између делова неке појаве у различитим периодима, односно везама између различитих појава. У криминологији се упоређивање посебно користи за успостављање разлика између делинквентне и неделинквентне популације, односно за поређење утицаја појединих друштвених фактора на једну и другу популацију (коришћење контролних група), што је од неоспорног значаја за проучавање узрочности.”²⁹⁷

Компаративна метода је поступак упоређивања истих или сродних чињеница, појава, процеса и односа, односно утврђивање њихове сличности у понашању и интезитету и разлика међу њима. Ова метода омогућује истраживачима да дођу до разних уопштавања, нових закључака који обогаћују

²⁹⁶ Pintel, J. (1960). *La criminologije*. Paris: Spes, pp. 107.

²⁹⁷ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 68–69.

сазнање. Битна сазнајна улога компаративне методе састоји се у томе што без упоређивања није могуће утврдити нити сличности нити супротности особина ствари или појава, а без таквих констатација није могуће истражити и открити научно сазнање.²⁹⁸

„Упоређивање је метод код кога поредимо појединце, групе, институције, културе, географска подручја и временске периоде. Претпоставка његовог извођења је да су јединице које посматрамо упоредне, односно да се међусобно разликују у само мањем броју особина. Зато се при проучавању појединаца или група настоји да буду сличног узраста, школске спреме, социјалног и етничког порекла јер то омогућава да утврдимо разлоге зашто се разликују.”²⁹⁹

Компаративном анализом биће обухваћени познати и непознати пунолетни и малолетни учиниоца кривичних дела од подношења пријаве за учињено кривично дело (пријављени), вођење кривичног поступка (оптужени) до правоснажног окончања поступка (осуђени) од стране надлежног тела (државна тужилаштва и судови) у Црној Гори.

За потребе истраживања података о обиму, динамици и структури криминалитета у Црној Гори коришћени су објављени званични статистички подаци:

- Савезног завода за статистику СФР Југославије, који је водио статистичку евиденцију до 1991. године из свих области друштвеног и привредног живота за некадашњу СФРЈ и посебно за сваку републику;

- Савезног завода за статистику СР Југославије, од 1991. године води статистичку евиденцију у целини и за СРЈ и засебно од 2003. године за Србију и Црну Гору, и

- Завода за статистику Црне Горе – МОНСТАТ од 2006. године води званичну статистичку евиденцију у црногорском статистичком систему, а статистичке податке о криминалитету, односно учиниоцима (пунолетним и малолетним) кривичних дела добијају на основу индивидуалних годишњих упитника од надлежних државних тужилаштва и надлежних судова.

²⁹⁸ Зеленика, Р. (1988). *Метологија и технологија израде знанственог и стручног дјела*. Београд: Савремено паковање, стр. 184.

²⁹⁹ Игњатовић, Ђ. (2013). *Методологија истраживања криминалитета*. Београд: Правни факултет, стр. 47.

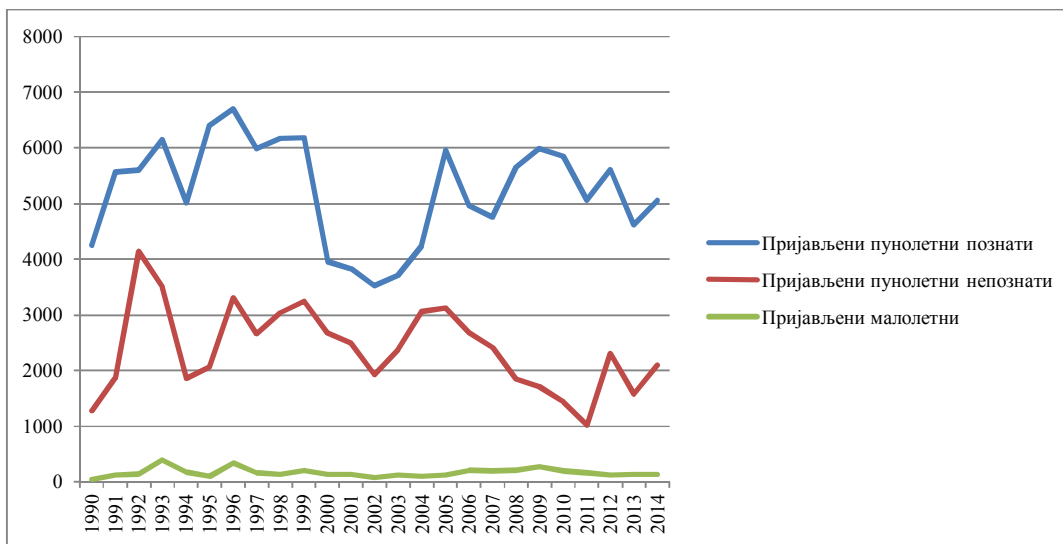
6.1. Анализа обима и динамике пријављених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Анализа обима и динамике пријављених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у посматраном периоду у Црној Гори да би била потпуна мора да обухвати: познате пунолетне учиниоце кривичних дела и непознате пунолетне учиниоце кривичних дела.

У табели 6.1. и графикону 6.1. приказани су званични статистички подаци о броју познатих и непознатих пријављених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела од 1990. до 2014. године у Црној Гори.

Табела 6.1. Пријављени познати и непознати пунолетни и малолетни учиниоци кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Год.	Пријављени									
	Пунолетни						Малолетни		Укупно познатих (пунолетни+малолетни)	
	Познати		Непознати		Укупно (поз. + неп.)					
	Укупно	Инд.	Укупно	Инд.	Укупно	Инд.	Укупно	Инд.	Укупно	Инд.
1990.	4.254	100	1.278	100	5.532	100	310	100	4.564	100
1991.	5.564	131	1.865	146	7.429	134	326	105	5.890	129
1992.	5.598	132	4.138	324	9.735	176	379	122	5.977	131
1993.	6.154	145	3.510	275	9.664	175	365	178	6.519	143
1994.	5.015	118	1.865	146	6.880	124	287	93	5.302	116
1995.	6.411	151	2.073	162	8.484	153	253	82	6.664	146
1996.	6.707	158	3.314	259	10.021	181	235	76	6.942	152
1997.	5.986	141	2.665	208	8.651	156	238	77	6.224	136
1998.	6.172	145	3.036	238	9.208	163	192	62	6.364	139
1999.	6.182	145	3.240	254	9.422	170	205	66	6.387	140
2000.	3.961	93	2.676	209	6.637	120	264	85	4.225	93
2001.	3.824	90	2.484	194	6.326	114	348	112	4.172	91
2002.	3.521	83	1.932	151	5.453	98	143	46	3.664	80
2003.	3.710	87	2.384	187	6.094	110	209	67	3.919	86
2004.	4.240	100	3.057	239	7.297	132	194	63	4.434	97
2005.	5.955	140	3.126	245	9.081	164	212	68	6.167	135
2006.	4.967	117	2.687	210	7.654	138	286	92	5.253	115
2007.	4.755	112	2.412	189	7.167	130	314	101	5.069	111
2008.	5.652	133	1.856	145	7.508	136	302	97	5.954	130
2009.	5.985	141	1.714	134	7.699	139	310	100	6.265	137
2010.	5.847	137	1.441	113	7.288	132	316	102	6.157	135
2011.	5.061	119	1.015	79	6.706	121	240	77	5.301	116
2012.	5.610	132	2.303	80	7.913	143	207	67	5.817	127
2013.	4.613	108	1.584	124	6.197	112	224	72	4.837	106
2014.	5.059	119	2.098	164	7.157	129	236	76	5.295	116
Σ	130.803		59.753		191.556		6.595		139.811	

Графикон 6.1. Пријављени познати и непознати пунолетни и малолетни учиниоци кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014.године³⁰⁰

Подаци приказани у табели 6.1. и графикону 6.1. указују да је укупан број подношених пријава за учињено кривично дело од стране познатих (као пријављено лице – познати учинилац сматра се пунолетни учинилац кривичног дела против кога су поступак по кривичној пријави и претходни поступак завршени одлуком којом је: одбачена пријава, прекинута истрага, обустављена истрага или поднета оптужница –оптужни предлог.³⁰¹) пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела (као пријављено малолетно лице сматра се малолетник према коме поступак по кривичној пријави није покренут /пријава је одбачена/, према коме је припремни поступак обустављен, или је поднет предлог већу за малолетнике за изрицање казне или васпитне мере.³⁰²) у посматраном периоду је константно растао и достигао број од 139.811 пријава, или просечно 5.592 лица, од тога 95,3% (130.803) познатих пунолетних учинилаца кривичних дела и 4,7% (6595) познатих малолетних учинилаца кривичних дела. Од укупног броја познатих учинилаца кривичних дела (пунолетни + малолетни) највећи број подношених пријава забележен је 1996. године 5,1% (6.707), а најмање 2002. године 2,7% (3.521). Највећи број подношених пријава за познате пунолетне учиниоце кривичних дела је био 1996. године 4,1% (6.707), а најмање 2002. године

³⁰⁰ Због боље прегледности статистичких података користићемо линијски графикон (Line chart) и неће се приказивати укупан број пунолетних и малолетних криминалаца.

³⁰¹ Статистички годишњак Републике Црне Горе 2006, стр. 202.

³⁰² Ibidem, стр.202.

2,1% (3.521). Код познатих малолетних учинилаца кривичних дела највише подношених пријава је било 1992. године 5,7% (379), а најмање 2002. године 2,2% (143). У периоду од 1991. до 1999. бележи се пораст пријављених пунолетних учинилаца кривичних дела просечно 29,6% у односу на 1990. годину. Наредне четири године (2000–2003) долази до опадања у просеку за 11,8%, да би до краја посматраног периода била тенденција константног раста просечно 32,5%.

Код малолетних учинилаца кривичних дела у прве три године (1991–1993) посматраног периода у Црној Гори, тренд подношења пријава је имао пораст у просеку 15% у односу на 1990. годину. Почев од 1994. до 2014. године, број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела бележи тенденцију константног пада и био је мањи него у почетној години посматрања (1990), осим 2001, 2007. и 2010. године, када је забележен већи број пријава за 12%, 1% и 2%.

Код непознатих учинилаца кривичних дела (као пријављено лице – непознати учинилац сматра се непознато лице против кога је због учињеног кривичног дела поднета кривична пријава јавном тужилаштву, а које није откривено и по истеку године дана од дана подношења кривичне пријаве³⁰³). Укупан број пријављених непознатих учинилаца кривичних дела у посматраном периоду је био 59.753, што представља 31,2% од укупног броја пријављених (191.556) пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела. Највећи број поднешених кривичних пријава за непознате учиниоце кривичних дела је био 1992. године 6,9% (4.138), а најмање 2011. године 1,7% (1.015). У већем периоду посматрања динамика непознатих учинилаца кривичних дела прати динамику познатих учинилаца кривичних дела, осим у периоду од 2006. до 2011. када бележи константан пад.

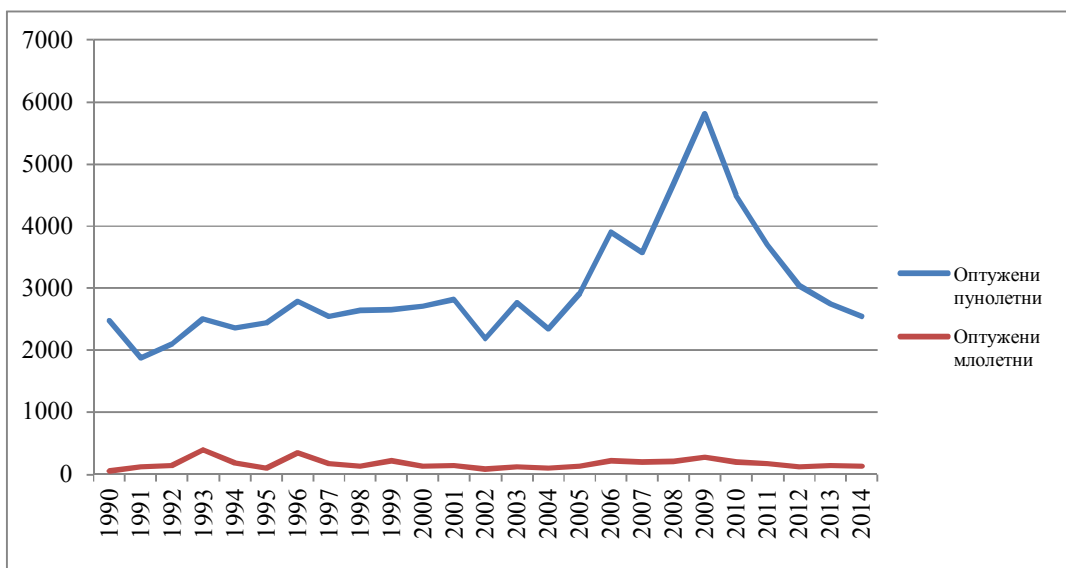
6.2. Анализа обима и динамике оптужених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

У табели 6.2. и графикону 6.2. приказани су званични статистички подаци о броју оптужених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела у периоду од 1990. до 2014. године у Црној Гори.

³⁰³ Ibidem, стр. 202.

Табела 6.2. Оптужени пунолетни и малолетни учиниоци кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014.године

Година	Оптужени					
	Пунолетни	Индекс	Малолетни	Индекс	Укупно	Индекс
1990.	2.480	100	65	100	2.545	100
1991.	1.872	75	119	183	1.991	78
1992.	2.103	85	143	220	2.246	88
1993.	2.510	101	389	598	2.899	114
1994.	2.363	95	175	269	2.538	100
1995.	2.438	98	103	158	2.541	100
1996.	2.788	112	340	523	3.128	123
1997.	2.545	103	171	263	2.716	107
1998.	2.643	107	130	200	2.773	109
1999.	2.651	107	215	331	2.866	113
2000.	2.710	109	133	205	2.843	112
2001.	2.816	114	136	209	2.952	116
2002.	2.184	88	83	128	2.267	89
2003.	2.763	111	126	194	2.889	114
2004.	2.340	94	101	155	2.441	96
2005.	2.914	118	128	197	3.042	120
2006.	3.901	157	215	331	4.116	162
2007.	3.576	144	194	298	3.770	148
2008.	4.674	188	211	406	4.885	192
2009.	5.809	234	276	325	6.085	239
2010.	4.494	181	196	302	4.690	184
2011.	3.695	149	166	255	3.861	152
2012.	3.038	123	126	194	3.164	124
2013.	2.744	111	138	212	2.882	113
2014.	2.543	103	134	2068	2.677	105
Σ	74.594		4.213		78.807	

Графикон 6.2. Оптужени пунолетни и малолетни учиниоци кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

На основу представљених званичних статистичких података у табели 6.2. и графикону 6.2. можемо видети да укупан број познатих оптужених пунолетних учинилаца кривичних дела у посматраном периоду је био 78.807, или просечно 3.152 лица, од тога пунолетних учинилаца кривичних дела је 94,7% (74.594) и 5,3% (4.213) малолетних учинилаца кривичних дела. Пораст оптужених пунолетних учинилаца кривичних дела је био константан од 1993. до 2009. године са падом 2002. године (2.184) од 22,6% (632) у односу на 2001. годину (2.816) и 2004. године (2.340) од 15,3% (423) у односу на 2003. годину (2.763). Највише оптужених пунолетних учинилаца кривичних дела је било 2009. године 7,8% (5.809), а најмање 1991. године 2,5% (1.872). Узрок највише оптужених пунолетних учинилаца кривичних дела током 2009. године треба тражити у негативном утицају глобалне економске кризе на привреду Црне Горе, односно у повећању незапослености и сиромаштва.

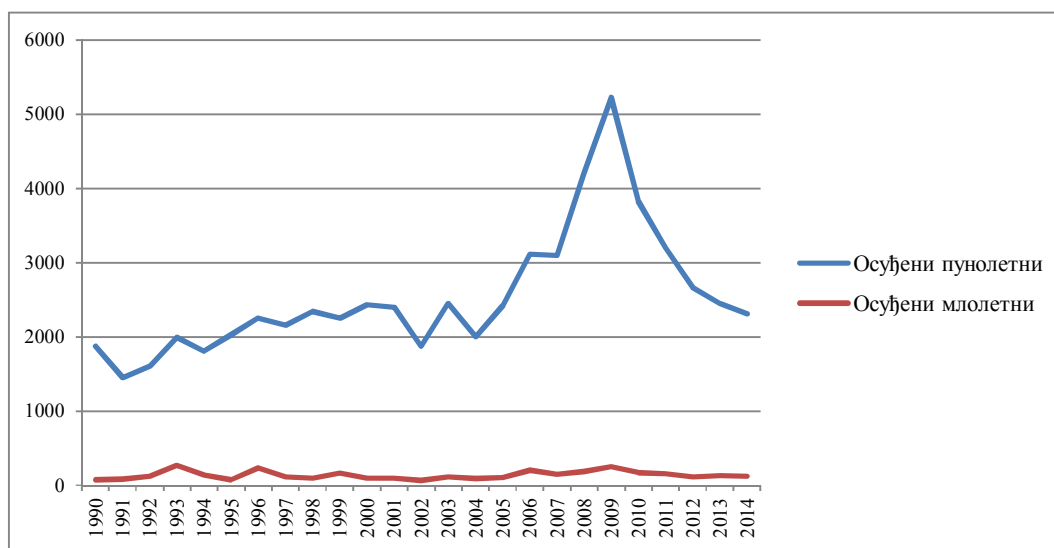
Код малолетних учинилаца кривичних дела можемо запазити да је тренд раста у посматраном периоду био константан у односу на 1990. годину, када је било најмање оптужених малолетника 1,5% (65), а највише оптужених је било 1993. године 9,2% (389). У осталим годинама долазило је до осцилација пораста и пада у одређеним годинама, са значајним порастом које је било 1996. године (340) од 70% (237) у односу на претходну 1995. годину (103) и падом у 2002. години (83) од 39% (53) у односу на 2001. годину (136). Узрок највише оптужених малолетника у Црној Гори треба тражити у економској кризи и хиперинфлацији (април 1992. – јануар 1994), која је задесила Савезну Републику Југославију, а врхунац је достигла пролећа 1993. године, када је дневна стопа инфлације износила 65% и када је већина становништва живела на ивици сиромаштва.

6.3. Анализа обима и динамике осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014.

У табели 6.3. и графикону 6.3. приказани су званични статистички подаци о броју осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у периоду од 1990. до 2014. године у Црној Гори.

Табела 6.3. Осуђени пунолетни и малолетни учиниоци кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Година	Осуђени					
	Пунолетни	Индекс	Малолетни	Индекс	Укупно	Индекс
1990.	1.875	100	77	100	1.919	100
1991.	1.453	77	83	108	1.536	80
1992.	1.608	86	125	162	1.733	90
1993.	1.993	106	268	348	2.261	119
1994.	1.808	96	144	187	1.952	102
1995.	2.026	108	77	100	2.103	110
1996.	2.254	120	237	308	2.491	130
1997.	2.160	115	119	155	2.279	119
1998.	2.345	125	104	135	2.449	128
1999.	2.255	120	167	217	2.422	126
2000.	2.430	130	98	127	2.528	132
2001.	2.400	128	101	131	2.501	130
2002.	1.873	100	70	91	1.943	101
2003.	2.450	131	114	148	2.564	134
2004.	2.003	107	91	118	2.094	109
2005.	2.424	129	109	142	2.533	132
2006.	3.113	166	208	270	3.321	173
2007.	3.099	165	148	192	3.247	169
2008.	4.212	225	192	249	4.404	229
2009.	5.229	279	254	330	5.483	286
2010.	3.828	204	177	230	4.005	209
2011.	3.205	171	154	200	3.359	175
2012.	2.664	142	118	153	2.782	145
2013.	2.450	131	130	169	2.580	134
2014.	2.310	123	126	164	2.436	127
Σ	63.467		3.491		66.958	

Графикон 6.3. Осуђени пунолетни и малолетни учиниоци кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Подаци, приказани у табели 6.3. и графикону 6.3. указују да је тренд кретања осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у периоду од 1990. до 2014. Године пратио тренд раста као и код оптужених лица. Укупан број осуђених учинилаца кривичних дела је 66.958, или просечно 2.678 лица, а од чега пунолетних осуђених лица је 94,8% (63.467), а малолетних лица је 5,2% (3.491). Осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела највише је било 2009. године 7,8% (5229), а најмање 1991. године 2,2% (1453). Тенденција пада броја осуђених током 1991. и 1992. године у односу на почетну годину посматрања је била 22,3% (422) и 14% (267). У периоду од 1993. до 2009. године бележи се константан тренд раста осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела у просеку 33,9%, са изузетком 1994. године, када је дошло до пада од 4% (67) у односу на 1990. годину. До краја посматраног периода је била тенденција константног пада осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела просечно 54,2% у односу на почетну годину посматрања. Код малолетних учинилаца кривичних дела³⁰⁴ у периоду од 1991. до 1993. године бележи се пораст осуђених малолетника просечно 106%, а 1993. године је било највише осуђених малолетника 7,7% (268), а најмање 2002. године 2% (70). Период од 1994. до 2010. године се одликује променљивим трендом опадања и пораста броја осуђених малолетних учинилаца кривичних дела, а до краја посматраног периода, број осуђених малолетних лица бележи константан пад у просеку 83,2% у односу на 1990. годину.

6.4. Анализа структуре и динамике пријављених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

У анализи структуре и динамике пријављених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела ћемо приказати (табела 6.4.) према одређеним групама кривичних дела, на основу Класификације кривичних дела која је изведена из Кривичног законика Црне Горе (Сл. лист РЦГ, 70/03), који је донела Скупштина Републике Црне Горе, 17. децембра 2003. године. Компаративном анализом је

³⁰⁴ Подаци о осуђеним малолетним лицима у првој посматраној години су већи него код оптужених лица, што не искључује могућност да је малолетно лице кривично дело извршило пре 1990. године.

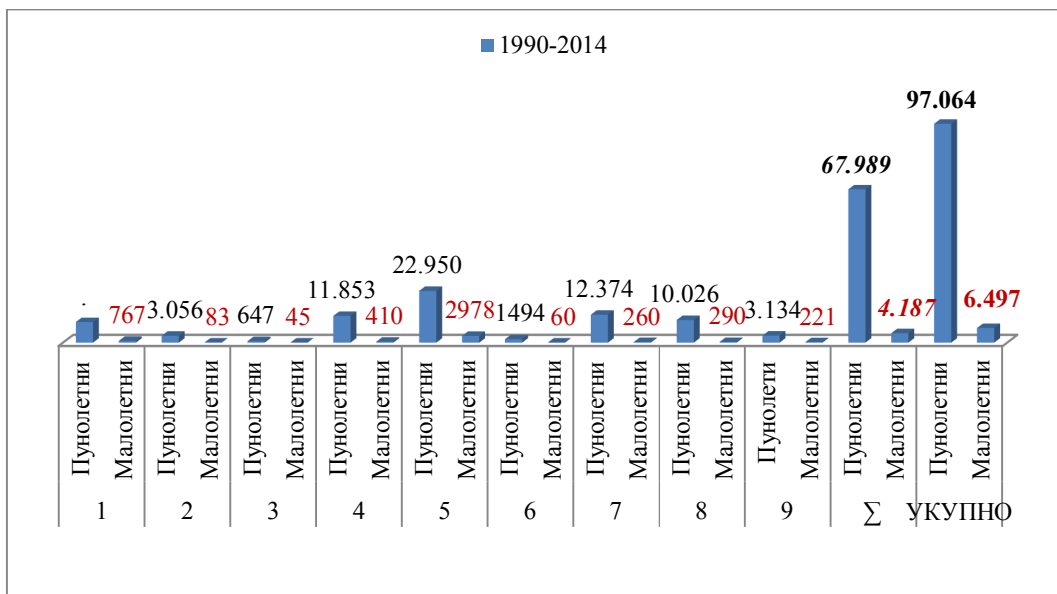
покривен период од 1990. до 2014.године, где су обухваћена само кривична дела која имају статистички значај за анализу осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела, а то су следећа кривична дела: 1. против живота и тела; 2. против слобода и права човека и грађанина; 3. против части и угледа; 4. против привреде/платног промета и привредног пословања; 5. против имовине; 6. против опште сигурности људи и имовине; 7. против безбедности јавног саобраћаја; 8. против јавног реда и мира и 9. остала кривична дела. У табели 6.4. и графикону 6.4. приказана је укупна структура и динамика пријављених познатих пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године.

Табела 6.4. Структура и динамика пријављених познатих пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори, 1990-2014.

Год.	Кривична дела									УКУПНО П/М
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	
1990.	*	*	*	*	*	*	*	*	*	4254/310
1991.	*	*	*	*	*	*	*	*	*	5564/326
1992.	*	*	*	*	*	*	*	*	*	5598/379
1993.	*	*	*	*	*	*	*	*	*	6154/365
1994.	422/22	53/-	17/2	1473/44	1088/191	63/1	453/4	436/8	354/12	4359/284
1995.	451/24	63/-	13/-	1364/50	833/148	72/5	427/6	387/9	260/5	3870/247
1996.	485/34	48/2	21/-	1221/45	958/133	77/-	586/-	463/6	142/5	4001/225
1997.	460/21	63/2	20/1	867/48	853/153	52/-	458/5	301/4	291/5	3365/239
1998.	356/14	33/1	16/2	685/41	774/125	28/-	593/6	290/3	219/3	2994/195
1999.	454/25	34/2	9/1	709/28	699/133	49/5	605/5	447/3	203/2	3209/204
2000.	468/27	55/3	18/2	546/42	997/166	60/-	719/10	692/7	239/7	3794/264
2001.	469/60	53/2	29/3	683/30	944/225	55/6	517/9	717/9	162/1	3629/345
2002.	388/30	39/-	19/-	553/17	799/76	72/5	542/13	633/3	267/1	3312/145
2003.	384/30	47/-	16/-	612/21	900/118	60/-	547/11	637/12	321/4	3524/196
2004.	462/23	97/-	97/-	569/15	1076/111	61/3	434/19	916/15	319/3	4031/189
2005.	376/31	73/4	2/-	467/4	1191/121	72/-	432/17	1176/25	207/6	3992/208
2006.	519/36	117/7	64/12	296/1	1274/146	54/3	603/19	316/29	21/29	3264/282
2007.	346/50	159/1	47/4	248/2	1236/162	63/5	588/19	278/32	14/27	2979/302
2008.	411/51	242/9	31/4	278/3	1454/159	78/2	868/23	287/28	14/20	3663/299
2009.	520/47	320/11	11/1	267/2	1499/171	104/3	696/20	430/26	14/26	3861/307
2010.	512/76	315/8	5/5	261/2	1454/164	93/7	715/19	335/11	14/21	3704/313
2011.	394/41	312/16	6/1	227/2	1376/130	78/9	690/12	281/13	16/15	3430/239
2012.	470/39	311/4	4/6	217/5	1247/68	132/-	763/17	276/20	16/10	3436/169
2013.	434/44	288/3	-/1	147/1	1136/147	81/2	537/12	355/9	6/5	4313/227
2014.	351/42	334/8	2/-	163/7	1162/131	90/4	601/14	373/18	39/14	2764/238
										97.064/ 6.497
Σ	9.132/ 767	3.056/ 83	647/ 45	11.853/ 410	22.950/ 2.978	1.494/ 60	12.374/ 260	10.026/ 290	3.134/ 221	67.989/ 4.187

Изабрана кривична дела: 1. Против живота и тела; 2. Против достојанства личности и морала; 3. Против части и угледа; 4. Против привреде/платног промета и привредног пословања; 5. Против имовине; 6. Против опште сигурности људи и имовине; 7. Против безбедности јавног саобраћаја; 8. Против јавног реда и мира и 9. Остала кривична дела.

* Званичним подаци о структури и динамици пријављених познатих пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела за период 1990-1993. године нису доступни (осим укупни подаци) у Статистичким годишњацима: СФРЈ, СРЈ и РЦГ.

1. Против живота и тела; 2. Против достојанства личности и морала; 3. Против части и угледа; 4. Против привреде/платног промета и привредног пословања; 5. Против имовине; 6. Против опште сигурности људи и имовине; 7. Против безбедности јавног саобраћаја; 8. Против јавног реда и мира и 9. Остала кривична дела

Графикон 6.4. Структура и динамика пријављених познатих пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Приказни званични подаци у табели 6.4. и графикону 6.4. указују да је укупан број пријављених познатих пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела, у периоду од 1990. до 2014. године био 103.561 лица, од тога 93,7% (97.064) пунолетних учинилаца кривичних дела и 6,3% (6.497) малолетних учинилаца кривичних дела. У периоду од 1994. до 2014. године према објављеним званичним статистичким подацима укупан број пријављених познатих пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела је био укупно 79.780 лица, од тога 93,6% (77.666) пунолетних учинилаца кривичних дела и 6,4% (5.114) малолетних учинилаца кривичних дела. Највише пријављених познатих пунолетних учинилаца кривичних дела је за имовински криминалитет (5), са учешћем 28,8% (22.950). На другом месту по учесталости су кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (7), са учешћем од 15,5% (12.374). На трећем месту се налазе кривична дела против привреде/платног промета и привредног пословања³⁰⁵ (4), са учешћем од 14,9% (11.853). Четврто место заузимају кривична дела против јавног реда и

³⁰⁵ Кривичним закоником Републике Црне Горе кривична дела против привреде су груписана у глави 23 (члан 258–286) као кривична дела против платног промета и привредног пословања.

мира (8), са учешћем од 12,6% (10.026). На петом месту се налазе кривична дела проти живота и тела (1) са учешћем од 11,4% (9.132). Остала кривична дела (9), са учешћем од 3,9% (3.134) налазе се на шестом месту. Кривична дела против достојанства личности и морала (2), са учешћем од 3,8% (3.056), заузела су седмо место. На осмом месту по броју пријава налазе се кривична дела против опште сигурности људи и имовине (6), са учешћем од 1,9% (1.494). На последњем, деветом месту, са малим бројем пријава, налази се кривична дела против части и угледа (3), са учешћем од 0,8% (647).

Код малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела, као и код пунолетних лица највише пријављених, са учешћем од 58,2% (2.978), било је за имовински криминалитет (5). Друго место заузимају кривична дела против живота и тела (1), са учешћем од 15% (767). Кривична дела против привреде (4) налазе се на трећем месту, са учешћем од 8% (410). На четвртом месту су кривична дела против јавног реда и мира (8), са учешћем од 6,9% (290). Пето место заузимају кривична дела против опште сигурности људи и имовине (6) са учешћем од 5,7% (260). Број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела за остала кривична дела (9) налази се на шестом месту, са учешћем од 4,3% (221). Кривична дела против достојанства личности и морала (2), према броју пријављених малолетника, заузимају седмо место, са малим учешћем од 1,6% (83). На претпоследњем, осмом месту, налазе се кривична дела против јавног реда и мира (8), са учешћем од 1,2% (60), а девето место заузимају кривична дела против части и угледа (3), са веома малим учешћем од 0,9% (45).

6.5. Анализа структуре и динамике оптужених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

У табели 6.5. и графикону 6.5. приказани су званични статистички подаци структуре и динамике оптужених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела од стране надлежних државних тужилаштва³⁰⁶ за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године.

³⁰⁶ Структуру државних тужилаштва у Црној Гори чине: два виша државна тужилаштва и тринаест основних државних тужилаштва.

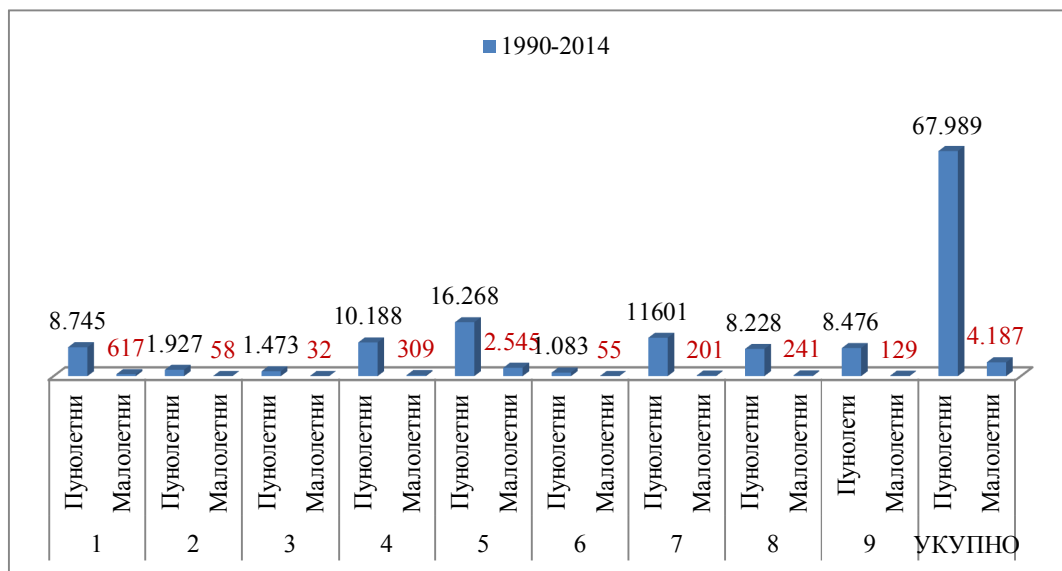
Табела 6.5. Структуре и динамике оптужених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Год.	Кривична дела									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	УКУПНО
	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М	П/М
1990.	320/8	52/-	143/-	347/-	462/48	51/-	591/7	153/-	183/-	2302/63
1991.	357/11	36/1	103/5	138/13	353/69	33/2	419/7	332/11	33/-	1804/119
1992.	256/10	38/2	80/1	410/18	382/100	38/1	567/5	197/6	55/-	2023/143
1993.	250/24	33/-	66/1	604/47	434/277	48/6	425/5	392/29	98/1	2350/390
1994.	274/8	24/-	43/-	769/23	443/129	32/-	203/4	315/7	245/4	2348/175
1995.	312/17	16/-	49/-	753/19	506/57	40/2	276/4	250/1	185/2	2387/102
1996.	316/35	43/-	45/-	1073/90	437/200	47/2	361/10	306/3	97/-	2725/340
1997.	375/23	27/-	43/-	659/3	545/139	19/5	371/7	291/2	156/1	2486/180
1998.	304/7	35/1	43/-	767/11	557/88	44/4	382/6	234/13	187/-	2553/130
1999.	336/25	30/-	64/-	682/14	468/159	40/-	587/9	256/4	118/4	2581/215
2000.	359/13	44/-	71/-	484/9	577/100	53/2	509/6	412/2	129/1	2638/133
2001.	369/22	26/1	46/-	486/16	531/85	33/5	570/7	483/3	194/6	2738/145
2002.	270/20	16/-	44/-	399/3	441/47	19/2	432/6	396/-	101/3	2118/81
2003.	439/35	23/1	55/-	468/-	581/75	50/3	467/7	452/2	115/1	2650/124
2004.	234/13	46/1	32/-	356/9	530/58	17/-	359/7	541/7	104/5	2219/100
2005.	331/38	47/7	40/-	386/9	618/50	28/-	388/6	628/7	151/11	2617/128
2006.	393/38	59/-	76/4	232/1	836/128	49/-	544/10	207/13	642/13	3038/207
2007.	349/33	68/5	39/-	161/2	809/93	34/4	568/21	259/11	637/16	2924/185
2008.	486/40	142/5	65/5	204/3	1176/102	69/3	715/14	262/28	762/7	3881/207
2009.	543/40	231/12	106/2	224/2	1528/147	109/3	939/13	437/38	882/12	4999/269
2010.	446/56	248/7	79/4	141/2	1159/80	76/4	580/11	422/22	767/8	3918/194
2011.	479/27	166/6	71/1	144/2	932/94	54/1	410/9	284/15	729/8	3269/163
2012.	362/16	174/2	30/6	106/5	732/71	32/3	349/6	242/8	692/7	2719/124
2013.	314/34	175/5	19/3	111/1	673/79	29/1	282/6	209/2	631/5	2443/136
2014.	271/24	128/2	21/-	84/7	558/70	39/2	307/8	268/7	583/14	2259/134
Σ	8.745/ 617	1.927/ 58	1.473/ 32	10.188/ 309	16.268/ 2545	1.083/ 55	11.601/ 201	8.228/ 241	8.476/ 129	67.989/ 4.187

На основу података из табеле 6.5. и графикана 6.5. може се закључити да је укупан број оптужених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори у посматраном периоду био 72.176 лица, од тога 94,2% (67.989) пунолетних учинилаца кривичних дела и 5,8% (4.187) малолетних учинилаца кривичних дела. Као и код пријављених познатих пунолетних учинилаца кривичних дела, највише оптужених је било за кривична дела против имовине, са учешћем од 22,5% (16.268). На другом месту су кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (7), са учешћем од 17,1% (11.601), а на трећем месту се налазе кривична дела против привреде/платног промета и привредног пословања (4), са учешћем од 15% (10.188). Затим долазе кривична дела против живота и тела (1), са учешћем од 12,9% (8.745), остала кривична дела (9), са учешћем од 12,5% (8.476), кривична дела против јавног реда и мира (8), са

учешћем од 12,1% (8.228), кривична дела против достојанства личности и морала (2), са учешћем од 2,8% (1.927), кривична дела против части и угледа (3), са учешћем од 2,2% (1.473) и кривична дела против опште сигурности људи и имовине (6), са учешћем од 1,6% (1.083).

Код малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела, као и код пунолетних лица, највише оптужених, са учешћем од 60,8% (2.545) је било за имовински криминалитет (5). Друго место заузимају кривична дела против живота и тела (1), са учешћем од 14,7% (617), а кривична дела против привреде (4) налазе се на трећем месту, са учешћем од 7,4% (309). Затим следе кривична дела против јавног реда и мира (8), са учешћем од 5,8% (241), кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (7), са учешћем од 4,8% (201), остала кривична дела (9) са учешћем од 3,1% (129), кривична дела против достојанства личности и морала (2) са малим учешћем од 1,4% (58), кривична дела против опште сигурности људи и имовине (6) са малим учешћем од 1,3% (55) и кривична дела против части и угледа (3), са веома малим учешћем од 0,8% (32).

1. Против живота и тела; 2. Против достојанства личности и морала; 3. Против части и угледа; 4. Против привреде/платног промета и привредног пословања; 5. Против имовине; 6. Против опште сигурности људи и имовине; 7. Против безбедности јавног саобраћаја; 8. Против јавног реда и мира и 9. Остала кривична дела

Графикон 6.5. Структура и динамика оптужених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела за изабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

6.6. Анализа структуре и динамике осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела заизабране групе кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

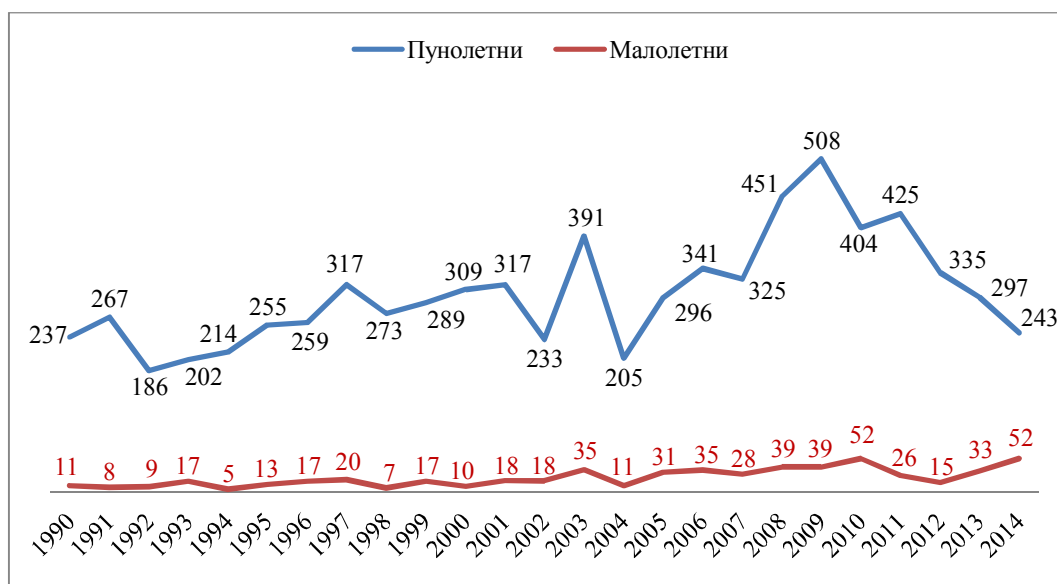
У даљем излагању о структури и динамици криминалитета у Црној Гори од 1990. до 2014. године на концизан начин ћемо приказати компаративну анализу осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела (против живота и тела, против части и угледа, против привреде/ платног промета и привредног пословања, против имовине, против опште сигурности људи и имовине, против безбедности јавног саобраћаја, против јавног реда и правног саобраћаја и остала кривична дела). У претходном излагању смо промене о структури и динамици пријављених и оптужених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела пратили апсолутним бројевима, а код осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела промене ћемо пратити апсолутним бројевима и индексима. За упоредну анализу структуре и динамике осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела анализираћемо укупну групу кривичних дела, а не појединачна кривичних дела из групе кривичних дела.

6.6.1. Кривична дела против живота и тела

Према Кривичном законнику Црне Горе (Сл. лист РЦГ, 70/03) у кривична дела против живота и тела спадају: убиство (Члан 143); тешко убиство (Члан 144); убиство на мах (Члан 145); убиство детета при порођају (Члан 146); лишење живота из самилости (Члан 147); нехатно лишење живота (Члан 148); навођење на самоубиство и помагање у самоубиству (Члан 149); недозвољен прекид трудноће (Члан 150); тешка телесна повреда (Члан 151); лака телесна повреда (Члан 152); учествовање у тучи (Члан 153); угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи (Члан 154); излагање опасности (Члан 155); напуштање немоћног лица и непружање помоћи (Члан 156) и непружање помоћи (Члан 157). У табели 6.6. и графикону 6.6. приказана је динамика осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела из групе против живота и тела у Црној Гори од 1990 до 2014. године.

Табела 6.6. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против живота и тела у Црној Гори од 1990 до 2014. године

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против живота и тела	Пунолетни	Бр.	237	267	186	202	214	255	259	317	273
		%	95,6	97,1	95,4	92,2	97,7	95,1	93,8	94,1	97,5
	Индекс		100	113	78	85	90	108	109	134	115
	Малолетни	Бр.	11	8	9	17	5	13	17	20	7
		%	4,4	2,9	4,6	7,8	2,3	4,9	6,2	5,9	2,5
	Индекс		100	73	82	155	45	118	155	182	64
	Укупно		248	275	195	219	219	268	276	337	280
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Пунолетни	Бр.	289	309	317	233	391	205	296	341	325
		%	94,5	96,8	94,3	92,3	91,8	94,9	90,5	90,7	92,1
	Индекс		122	130	134	98	165	86	125	144	137
	Малолетни	Бр.	17	10	18	18	35	11	31	35	28
		%	5,6	3,2	5,7	7,7	8,2	5,1	9,5	9,3	7,9
	Индекс		155	91	164	164	318	100	282	318	255
	Укупно		306	319	335	251	426	216	327	376	353
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Пунолетни	Бр.	451	508	404	425	335	297	243	7.579	
		%	92,0	92,9	87,1	94,2	95,7	90,0	82,4	93,1	
	Индекс		190	214	170	179	141	125	103		
	Малолетни	Бр.	39	39	52	26	15	33	52	566	
%		8,0	7,1	12,9	5,8	4,3	10,0	17,6	6,9		
Индекс		355	355	473	236	136	300	473			
Укупно		490	547	456	451	350	330	295	8.145		

Графикон 6.6. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против живота и тела у Црној Гори од 1990 до 2014. године

На основу приказаних резултата из табеле 6.6. и графикана 6.6. можемо видети да је укупан број осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у групи против живота и тела 8.145 лица, од тога 93,1% (7579) су пунолетни учиниоци кривичних дела и 6,9% (566) малолетни учиниоци кривичних дела. Највише осуђених пунолетних лица за кривично дело из групе против живота и тела је било 2009. Године 6,3% (508), а најмањи број осуђених је био 1992. године 2,3% (186). Од почетне године посматрања до 1994. године индекс осуђених пунолетних лица показује тенденцију опадања, с изузетком 1991. године, када је број осуђених порастао за 13% (30). Од 1995. до 2004. године број осуђених је константно растао у просеку 27%, с изузетком 2002. и 2004. године, када је број осуђених смањен за 2% и 14% у односу на прву посматрану годину. Тренд пораста осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела је најизраженији од 2005. до 2009. године и растао је у просеку 62%. До краја посматраног периода долази до тенденције константног опадања броја осуђених пунолетних лица просечно 37%, с изузетком 2011. године, када је био мали пораст од 4,9% (21) у односу на 2010. годину. Код малолетних учинилаца кривичних дела највише осуђених за кривично дело из групе против живота и тела је било 2010. и 2014. године по 0,6% (52), а најмање 1994. године 0,06% (5). Тренд раста у односу на 1990. годину је био константан, осим 1994, 1995, 1998. и 2000. године, када је имао пад од 27%, 18%, 55% и 9%.

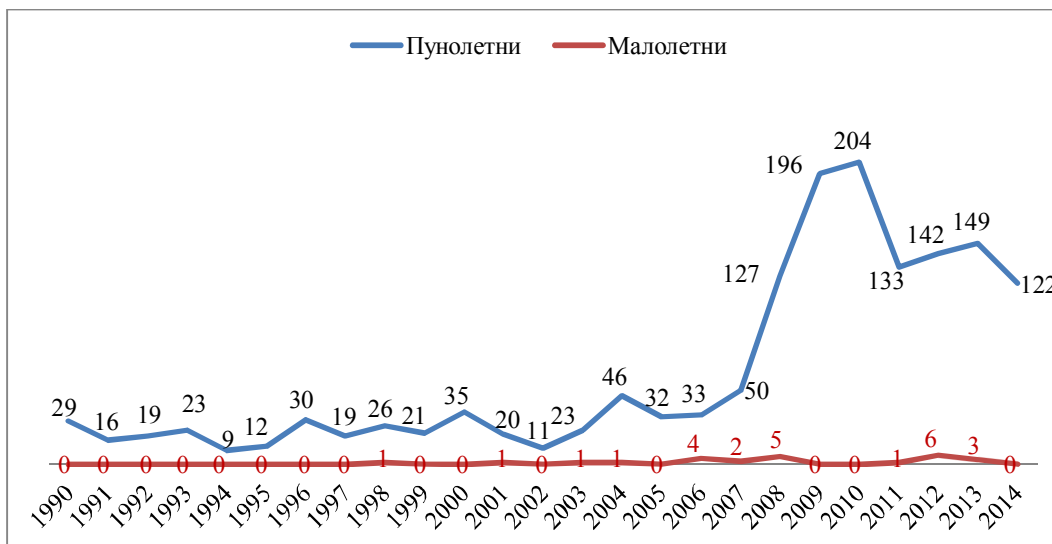
6.6.2. Кривична дела против слободе и права човека и грађанина

Према Кривичном законнику Црне Горе (Сл. лист РЦГ, 70/03) у групи кривичних дела против слободе и права човека и грађанина спадају кривична дела: повреда права употребе језика и писма (Члан 158), повреда равноправности (Члан 159), повреда слободе изражавања националне или етничке припадности (Члан 160), повреда слободе исповедања вере и вршења верских обреда (Члан 161), противправно лишење слободе (Члан 162), повреда слободе кретања и настањивања (Члан 163), отмица (Члан 164), принуда (Члан 165), изнуђивање исказа (Члан 166), злостављање и мучење (Члан 167), угрожавање сигурности (Члан 168), нарушавање неповредивости стана (Члан 169), противзаконито претресање (Члан 170), неовлашћено откривање тајне (Члан 171), повреда

тајности писма и других пошилики (Члан 172), неовлашћено прислушкивање и снимање (Члан 173), неовлашћено фотографисање (Члан 174), неовлашћено објављивање и приказивање туђег списка, портрета и снимка (Члан 175), неовлашћено прикупљање личних података (Члан 176), повреда права на подношење правног средства (Члан 177), повреда слободе говора и јавног иступања (Члан 178), спречавање штампања и растурања штампаних ствари и емитовање програма (Члан 179), спречавање објављивања одговора и исправке (Члан 180), спречавање јавног скупа (Члан 181), спречавање политичког, синдикалног и другог организовања и деловања (Члан 182) и гоњење за кривична дела против слобода и права човека и грађанина (Члан 183). У табели 6.7. и графикону 6.7. приказана је динамика осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела из групе против слободе и права човека и грађанина у Црној Гори од 1990 до 2014. године.

Табела 6.7. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела против слободе и права човека и грађанина у Црној Гори од 1990 до 2014.

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против слободе и права човека и грађанина	Пунолетни	Бр.	29	16	19	23	9	12	30	19	26
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	96,3
	Индекс		100	55	66	79	31	41	104	66	90
	Малолетни	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		%	0	0	0	0	0	0	0	0	3,7
	Индекс		-	-	-	-	-	-	-	-	100
	Укупно		29	16	19	23	9	12	30	19	27
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Пунолетни	Бр.	21	35	20	11	23	46	32	33	50
		%	100,0	100,0	95,2	100,0	95,7	97,9	100,0	89,1	96,2
	Индекс		72	121	69	38	79	159	110	114	172
	Малолетни	Бр.	-	-	1	-	1	1	-	4	2
		%	0	0	4,8	0	4,3	2,1	0	10,8	3,8
	Индекс		-	-	100	-	100	100	-	400	200
	Укупно		21	35	21	11	24	47	32	37	52
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Пунолетни	Бр.	127	196	204	133	142	149	122	1.527	
		%	96,1	100,0	100,0	99,3	95,9	98,0	100,0	98,4	
	Индекс		438	676	703	459	490	514	421		
	Малолетни	Бр.	5	-	-	1	6	3	-	25	
%		3,9	0	0	0,7	4,1	2,0	0	1,6		
Индекс		500	-	-	100	600	300	-			
Укупно		132	196	204	134	148	152	122	1.552		

Графикон 6.7. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против слободе и права човека и грађанина у Црној Гори, 1990–2014.

Подаци приказани у табели 6.7. и графикону 6.7. указују да је укупан број осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у групи кривичних дела против слободе и права човека и грађанина у посматраном периоду био 1.552, од тога 98,4% (1.527) су пунолетна лица и само 1,6% (25) малолетна лица. Највише осуђених пунолетних лица је било 2010. године 13,4% (204), а најмањи број осуђених је био 1994. године 0,6% (9). Тренд осуђених пунолетних лица у односу на почетну годину посматрања је био мањи у просеку 37,6% у периоду од 1990. до 2003. године, с изузетком 1996. и 2000. године, када је тренд био већи за 4% и 21%. Године 2004. број осуђених пунолетних лица у односу на 2003. годину је порастао за 50% (23) да би наредне две године дошло до пада од 30,4% (14) и 3% (1). Од 2007. до 2010. године број осуђених пунолетних лица је имао експоненцијални раст у односу на 1990. годину просечно од 384,1%, да би током 2011. године дошло до наглог пада од 34,8% (71) у односу на 2010. годину. Наредне две године (2012–2013) тренд је имао раст од 6,3% (9) и 4,7% (7), да би 2014. године дошло до пада за 18,1% (27). Осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против слободе и права човека и грађанина највише је било 2012. године, а 15 година није било осуђених малолетних лица (0). У посматраном периоду по један осуђени малолетник је био: 1998, 2001, 2003, 2004. и 2011. године, два 2007. године, три 2013. године, четири 2006. године, пет 2008. године и шест 2012. године.

6.6.3. Кривична дела против части и угледа

У групи кривичних дела против части и угледа, према Кривичном законнику Црне Горе (Сл. лист РЦГ, 70/03) спадају следећа кривична дела: увреда (Члан 195), клевета (Члан 196), изношење личних и породичних прилика (Члан 197), повреда угледа СЦГ и државе чланице (Члан 198), повреда угледа народа, националних и етничких група СЦГ (Члан 199), повреда угледа стране државе или међународне организације (Члан 200), некажњавање за кривична дела из чл. 198 до 200 (Члан 201), гоњење за кривична дела против части и угледа (Члан 202) и јавно објављивање пресуде за кривична дела против части и угледа (Члан 203).

У табели 6.8. и графикону 6.8. приказана је динамика осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела из групе кривичних дела против достојанства личности и морала у посматраном периоду у Црној Гори.

Табела 6.8. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против части и угледа у Црној Гори од 1990 до 2014. године

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против части и угледа	Пунолетни	Бр.	76	51	39	29	27	35	27	24	31
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Индекс		100	67	51	38	36	46	36	32	41
	Малолетни	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		%	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Индекс		-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Укупно		76	51	39	29	27	35	27	24	31
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Пунолетни	Бр.	34	41	23	24	38	17	15	21	21
		%	100,0	92,3	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	84,0	91,3
	Индекс		45	54	30	32	50	22	20	28	28
	Малолетни	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	4	2
		%	0	0	0	0	0	0	0	16,0	8,7
	Индекс		-	-	-	-	-	-	-	100	50
	Укупно		34	41	23	24	38	17	15	25	23
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Пунолетни	Бр.	32	52	34	23	-	1	-	715	
		%	86,5	87,5	89,5	95,8	0	25,0	0	96,4	
	Индекс		42	68	45	30	0	1	0		
	Малолетни	Бр.	5	2	4	1	6	3	-	27	
%		13,5	12,5	10,5	4,2	100,0	75,0	0	3,6		
Индекс		125	50	100	250	150	75	-			
Укупно		37	54	38	24	0	4	0	742		

Графикон 6.8. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против части и угледа у Црној Гори од 1990 до 2014. године

Према подацима приказаним у табели 6.8. и графикону 6.8. укупно осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела из групе против части и угледа у периоду од 1990 до 2014. године био је 742, од чега 96,4% (715) пунолетних учинилаца кривичних дела и само 3,6% (27) малолетних учинилаца кривичних дела. Највећи број оптужених пунолетних лица 19,6% (35) био је 1995. године, а најмањи 1,8% (7) 2002. године. Период од 1990. до 1994. године карактерише нагли пад броја осуђених пунолетних лица у односу на почетну годину посматрања просечно 48%. Од 1995. до 2009. године тренд броја осуђених је осцилирао, али никада није достигао број осуђених пунолетних лица у односу на прву посматрану годину. Почев од 2010. до 2012. године, број осуђених пунолетних лица бележи пад у односу на 2009. годину, након чега је био мали пораст од једног (1) осуђеног лица 2013. године, а током 2014. године, као и 2012. године, нико није био осуђен (0) за кривична дела из групе против части и угледа. Када је у питању број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против части и угледа³⁰⁷, највећи број је био 22,2% (6) 2012. године, а најмање је било у периоду од седамнаест година (1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005. и 2014), када није било осуђених лица (0) из групе кривичних дела части и угледа.

³⁰⁷ Од 2006. године званични статистички подаци за малолетна лица су приказивани као кривична дела против части и угледа и полне слободе.

6.6.4. Кривична дела против привреде

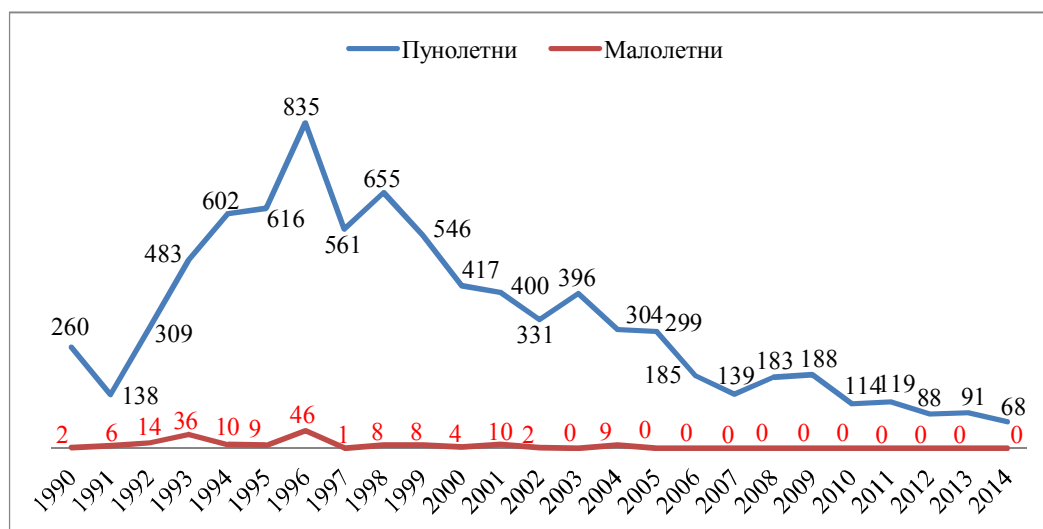
На основу Кривичног Законика Републике Црне Горе (Сл. лист ЦГ, 70/2003), кривична дела против привреде (глава 22, КЗСРЈ, Сл. лист СРЈ, 35/92-651) новом систематиком груписана су у кривична дела против платног промета и привредног пословања (глава 23, КЗРЦГ), а у законодавству Србије и Црне Горе квалификована су као кривична дела против привреде.³⁰⁸ У групи кривичних дела против привреде спадају: фалсификовање новца (Члан 258), фалсификовање хартија од вредности (Члан 259), фалсификовање и злоупотреба кредитних картица и картица за безготовинско плаћање (Члан 260), фалсификовање знакова за вредност (Члан 261), прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (Члан 262), издавање чека и средстава безготовинског плаћања без покрића (Члан 263), утаја пореза и доприноса (Члан 264), кријумчарење (Члан 265), недозвољено бављење банкарском, берзанском и делатношћу осигурања (Члан 266), издавање хартија од вредности без покрића (Члан 267), прање новца (Члан 268), повреда равноправности у вршењу привредне делатности (Члан 269), злоупотреба монополистичког положаја (Члан 270), неовлашћена употреба туђе фирме (Члан 271), несавестан рад у привредном пословању (Члан 272), проузроковање стечаја (Члан 273), проузроковање лажног стечаја (Члан 274), оштећење повериоца (Члан 275), злоупотреба овлашћења у привреди (Члан 276), нарушавање пословног угледа и кредитне способности (Члан 277), лажан биланс (Члан 278), злоупотреба процене (Члан 279), одавање пословне тајне (Члан 280), одавање и коришћење берзанске тајне (Члан 281), онемогућавање вршења контроле (Члан 282), недозвољена производња (Члан 283), недозвољена трговина (Члан 284), обмањивање купаца (Члан 285) и фалсификовање знакова за обележавање робе, мера и тегова (Члан 286).

У табели 6.9. и графикону 6.9. приказани су званични статистички подаци осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела из групе против привреде/платног промета и привредног пословања.

³⁰⁸ До 2005. године званични статистички подаци су приказивани као кривична дела против привреде, а од 2006. године као кривична дела против платног промета и привредног пословања.

Табела 6.9. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против привреде/платног промета и привредног пословања у Црној Гори од 1990 до 2014. године

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против привреде/ платног промета и привредног пословања	Пунолетни	Бр.	260	138	309	483	602	616	835	561	655
		%	99,2	95,8	95,7	93,1	94,8	98,6	93,8	99,8	98,8
	Индекс		100	53	119	186	232	237	321	216	252
	Малолетни	Бр.	2	6	14	36	10	9	46	1	8
		%	0,8	4,2	4,3	6,9	1,6	1,4	5,2	0,2	1,2
	Индекс		100	300	700	1800	500	450	2300	50	400
	Укупно		262	144	323	519	612	625	881	562	663
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Пунолетни	Бр.	546	417	400	331	396	304	291	185	139
		%	98,6	99,0	97,6	99,4	100,0	96,2	95,0	100,0	100,0
	Индекс		210	160	154	127	142	117	112	71	53
	Малолетни	Бр.	8	4	10	2	-	9	8	-	-
		%	1,4	1,0	2,4	0,6	0,0	2,9	2,7	0,0	0,0
	Индекс		400	200	500	100	0	450	400	0	0
	Укупно		34	41	23	24	38	17	15	25	23
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Пунолетни	Бр.	183	188	95	119	88	91	68	8.319	
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	98,0	
Индекс		70	72	37	46	34	35	26			
Малолетни	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	173		
	%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0		
Индекс		0	0	0	0	0	0	0			
Укупно		183	188	114	119	88	91	68	8.492		

Графикон 6.9. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела против привреде/платног промета и привредног пословања у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Према подацима приказаним у табели 6.9. и графикону 6.9. укупно осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела против привреде/платног промета и привредног пословања у Црној Гори од 1990. до 2014. године било је 8.492, од тога 98% (8.319) пунолетних лица и само 2% (173) малолетних лица. Највећи број осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела забележен је 1996. године 10% (835), док је најмањи био 2014. године 0,8% (68). После пада 1991. године од 46,9% (122), тенденција пораста осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела је била током пет година, и то: 1992. године за 55,3% (171), 1993. године за 36% (174), 1994. године за 19,8% (119), 1995. године за 2,3% (14) и 1996. године за 26,2% (219). Током 1997. године долази до пада осуђених пунолетних лица за 32,8% (274), да би 1998. године дошло до раста за 14,4% (94). Наредних година (1999–2007) била је тенденција константног пада у просеку 18,8%, са изузетком 2003. године, када је био раст за 16,4% (65). Тенденција раста је била 2008. године за 24% (44) и 2009. године 2,7% (5), да би до краја посматраног периода дошло до осцилација пада током 2010. године за 39,4% (74), 2012. године за 26,1% (31) и 2014. године за 25,3% (23), и пораста 2011. године 4,2% (5) и 2013. године за 3,3% (3).

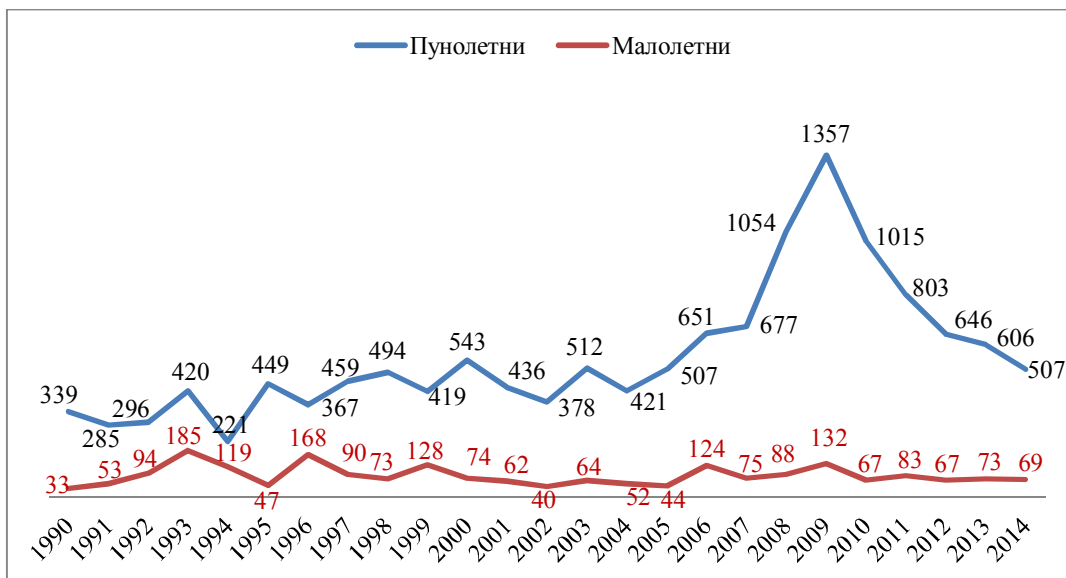
Код осуђених малолетних учиниоца кривичних дела из групе против привреде у Црној Гори, највећи број осуђених малолетних лица забележен је 1996. Године 26,6% (46), док је најмањи број осуђених (0) био 1993. и 2005. године, када није било осуђених малолетних лица. У периоду од 1990. до 1993. године, забележен је велики тренд раста осуђених малолетних лица у односу на прву посматрану годину у просеку 33,3%. Током 1994. забележен је пад у односу на 1993. годину за 72,2% (26), као и 1995. за 10% (1). Тренд раста је био 1996. године за 80,4% (37) у односу на предходну годину, да би током следеће године (1997) дошло до великог пада од 97,8% (45). У преосталим годинама посматрања тренд осуђених малолетних учинилаца кривичних дела је осцилирао и растао је у односу на претходне године: 1998. године за 87,5% (7), 1999. број осуђених је био исти (8), 2001. године порастао је за 60% (6) и 2004. Године 100% (9), а тенденција пада је била: 2000. године за 50% (4) и 2002. године за 80% (8). После стицања независности, од 2006. до 2014. године, из групе кривичних дела против платног промета и привредног пословања није осуђено ниједно малолетно лице.

6.6.5. Кривична дела против имовине

Према Кривичном законнику Црне Горе, у кривична дела против имовине спадају: крађа (Члан 239), тешка крађа (Члан 240), разбојничка крађа (Члан 241), разбојништво (Члан 242), утаја (Члан 243), превара (Члан 244), неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности (Члан 245), ситна крађа, утаја и превара (Члан 246), одузимање туђе ствари (Члан 247), одузимање возила (Члан 248), злоупотреба поверења (Члан 249), изнуда (Члан 250), уцена (Члан 251), зеленаштво (Члан 252), уништење и оштећење туђе ствари (Члан 253), уништење и оштећење културног добра (Члан 253а), кријумчарење културних добара (Члан 253б), противправно заузимање земљишта (Члан 254), оштећење туђих права (Члан 255), прикривање (Члан 256), присвајање, прикривање и уништење архивске грађе (Члан 256а) и гоњење у случају када је учинилац у блиском односу са оштећеним (Члан 257)

Табела 6.10. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против имовине у Црној Гори од 1990 до 2014. године

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против имовине	Пунолетни	Бр.	339	285	296	420	221	449	367	459	494
		%	85,6	80,0	75,9	84,5	65,0	90,5	68,6	83,6	87,1
	Индекс		100	84	87	124	65	132	108	135	146
	Малолетни	Бр.	57	53	94	185	119	47	168	90	73
		%	14,4	20,0	24,1	15,5	35,0	9,5	31,4	16,4	12,9
	Индекс		100	93	165	325	209	82	295	158	128
	Укупно		396	338	390	605	340	496	535	549	567
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Пунолетни	Бр.	419	543	436	378	512	421	507	651	677
		%	76,6	82,0	87,6	90,4	88,9	89,0	92,0	84,0	90,0
	Индекс		124	160	129	112	151	124	150	192	200
	Малолетни	Бр.	128	74	62	40	64	52	44	124	75
		%	23,4	12,0	12,4	9,6	11,1	11,0	8,0	16,0	10,0
	Индекс		225	130	109	70	112	91	77	218	132
	Укупно		547	617	498	418	576	473	551	775	752
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Пунолетни	Бр.	1.054	1.357	1.015	803	646	606	507	13.862	
		%	92,3	91,3	94,3	90,6	90,6	89,2	88,0	86,7	
	Индекс		311	400	299	237	191	179	150		
	Малолетни	Бр.	88	132	67	83	67	73	69	2.128	
%		7,7	8,7	5,7	9,4	9,4	10,8	12,0	13,3		
Индекс		154	232	118	146	118	128	121			
Укупно		1.142	1.489	1.082	886	713	679	576	15.990		

Графикон 6.10. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против имовине у Црној Гори од 1990 до 2014. године

На основу статистичких података приказаних у табели 6.10. и графикону 6.10. можемо закључити да је на територији Републике Црне Горе, у посматраном периоду, осуђено укупно 15.990 пунолетних и малолетних учинилаца за кривична дела из групе против имовине, или у просеку 640 лица, од тога 86,7% (13.862) пунолетних лица и 13,3% (2.128) малолетних лица. Број осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела против имовине имао је осцилације у периоду 1990–2004. године и кретао се у просеку 24,8%. Од 2005. до 2009. године долази до наглог раста броја осуђених пунолетних лица у односу на прву посматрану годину у просеку 151%, а 2009. године је достигнута максимална екстремна вредност од 9,8% (1357). До краја посматраног периода број осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела је имао тенденцију константног пада у односу на претходне године, и то: 2010. године за 26,2% (342), 2011. године за 21% (212), 2012. године за 19,6% (157), 2013. године за 6,2% (40) и 2014. године за 16,3% (101), када је број осуђених пунолетних лица био исти као 2005. године (507). Најмање осуђених пунолетних лица учинилаца кривичних дела из групе против имовине је било 1991. године 2% (285).

Код осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против имовине, током 1991. године бележи се пад од 7% (4), да би следеће три године (1992–1994) дошло до велике тенденције раста у просеку 133% у односу на прву

посматрану годину. Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела је било 1993. године 8,9% (189), а најмање је било 2002. године 1,9% (40). Наредних пет година дошло је до осцилација тренда осуђених малолетних лица и кретао се следећом динамиком: током 1995. године дошло је до пада броја осуђених малолетних лица за 61% (72), да би током следеће године (1996) дошло до раста за 72% (121), и поновног пада током 1997. и 1998. године за 46,4% (78) и 18,9 (23), значајно повећање тренда раста осуђених малолетних лица бележи се 1999. године 43% (55). Од 2000. до 2005. године бележи се константан пад у просеку за 25,6%, са изузетком 2003. године, када је дошло до раста за 38% (24) у односу на 2002. годину. До краја посматраног периода (2006–2014) годишње је у просеку осуђивано 86 малолетника, што је за 1,2% (1) више од просека (85) за кривична дела из групе против имовине. Као и код других држава широм света, и у Црној Гори највише осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела од стране надлежних судова су дела против имовине, где доминирају кривична дела тешке крађе и крађе, посебно код малолетних учинилаца кривичних дела.

6.6.6. Кривична дела против опште сигурности људи и имовине

Према Кривичном законнику Црне Горе, у структури кривичних дела против опште сигурности људи и имовине спадају следећа кривичних дела: изазивање опште опасности (Члан 327), уништење и оштећење јавних уређаја (Члан 328), изазивање опасности необезбеђењем мера заштите на раду (Члан 329), непрописно и неправилно извођење грађевинских радова (Члан 330), оштећење брана и водопривредних објеката (Члан 331), уништење, оштећење и уклањање знакова којима се упозорава на опасност (Члан 332), злоупотреба телекомуникационих знакова (Члан 333), неотклањање опасности (Члан 334), недозвољено поступање са експлозивним и запаљивим материјалом (Члан 335), неовлашћено прибављање и располагање нуклеарним материјама (Члан 336), угрожавање сигурности нуклеарним материјама (Члан 337) и тешка дела против опште сигурности (Члан 338).

У табели 6.11. и графикону 6.11. приказана је динамика осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела из групе против опште сигурности људи и имовине у Црној Гори, 1990–2014.

Табела 6.11. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против опште сигурности људи и имовине у Црној Гори од 1990 до 2014. године

Кривично дело	Осуђено		Година									
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	
Кривична дела против имовине	Пунолетни	Бр.	46	25	34	44	27	38	38	16	40	
		%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Индекс		100	54	74	96	59	83	83	35	87	
	Малолетни	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
		%	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	Индекс		0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	Укупно		46	25	34	44	27	38	38	16	40	
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
	Пунолетни	Бр.	38	46	30	19	50	17	21	43	25	
		%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	Индекс		83	100	65	41	109	37	46	93	54	
	Малолетни	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
		%	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	Индекс		0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	Укупно		38	46	30	19	50	17	21	43	25	
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО		
	Пунолетни	Бр.	66	95	57	45	29	26	34	949		
		%	100	100	100	97,8	90,6	96,3	97,1	99,4		
	Индекс		143	207	124	99	63	57	74			
	Малолетни	Бр.	-	-	-	1	3	1	1	6		
%		0	0	0	100	300	100	100	0,6			
Индекс		0	0	0	146	118	128	121				
Укупно		66	95	57	46	32	27	35	955			

Графикон 6.11. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против опште сигурности људи и имовине у Црној Гори од 1990 до 2014. године

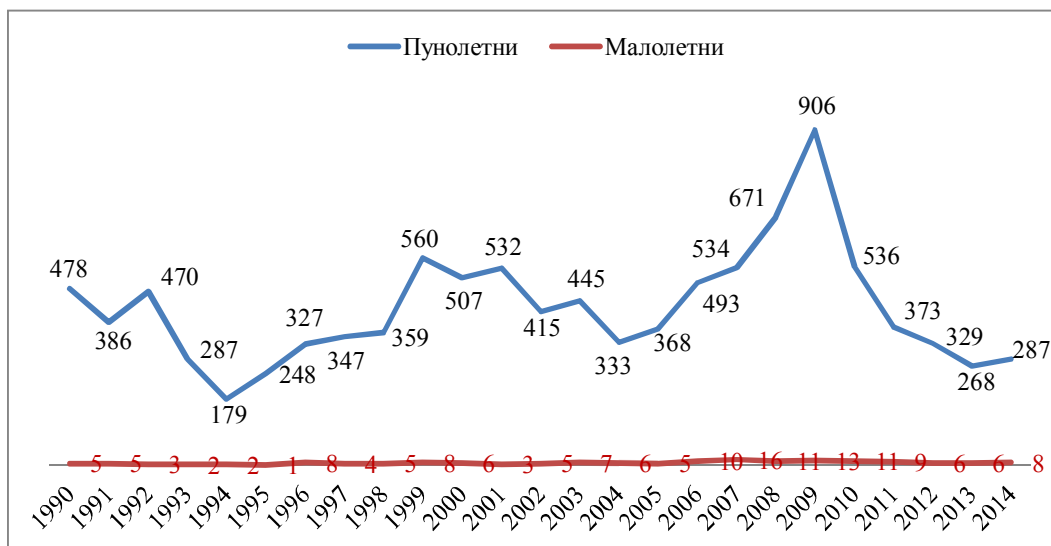
Подаци приказани у табели 6.11. и графикону 6.11. указују да је укупан број осуђених пунолетних и малолетних лица из групе против опште сигурности људи и имовине у Црној Гори у посматраном периоду био 955 или у просеку 38 лица, од тога 99,4% (949) пунолетних лица а само 0,6% (6) малолетних лица. Највише осуђених пунолетних лица је забележено 2009. Године 10% (95), док је најмањи био 1997. године 1,7% (16). Број осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела у периоду 1991–2007. године из групе против опште сигурности људи и имовине је имао константно опадање са осцилацијама у односу на прву годину посматрања у просеку 26,0% (14), са изузетком 2003. године, када је дошло до пораста 9,0% (4). Број осуђених пунолетних лица је имао раст 2008. и 2009. године за 43% (20) и 107% (49) у односу на 1990. годину. Од 2010. до 2013. године дошло је до константног опадања броја осуђених пунолетника следећом динамиком: 2010. године 40% (38), 2011. године 21,1% (12), 2012. године 36% (16) и 2013. године 10,3% (3), да би 2014. године дошло до раста од 24% (8) у односу на претходну годину. Код малолетних учинилаца кривичних дела из групе против опште сигурности људи и имовине било је веома мало осуђених малолетних лица 0,6% (6).

6.6.7. Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја

У кривична дела против безбедности јавног саобраћаја спадају: угрожавање јавног саобраћаја (Члан 339), угрожавање саобраћаја опасном радњом и опасним средством (Члан 340), угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја (Члан 341), угрожавање безбедности ваздушног или поморског саобраћаја или непокретне платформе (Члан 342), отмица ваздухоплова, брода и другог превозног средства (Члан 343), непружање помоћи броду или другом пловном објекту и лицима у опасности на мору и унутрашњим водама (Члан 344), пиратство (Члан 345), несавесно вршење надзора над јавним саобраћајем (Члан 346), непружање помоћи лицу повређеном у саобраћајној незгоди (Члан 347) и тешка дела против безбедности јавног саобраћаја (Члан 348). Динамика осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године из групе против безбедности јавног саобраћаја приказани су у табели 6.12. и графикону 6.12.

Табела 6.12. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја у Црној Гори од 1990 до 2014.

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против безбедност и јавног саобраћаја	Пунолетни	Бр.	478	386	470	287	179	248	327	347	359
		%	99,0	98,7	99,4	99,3	98,2	99,6	97,6	98,9	98,2
	Индекс		100	81	98	60	37	52	68	73	75
	Малолетни	Бр.	5	5	3	2	2	1	8	4	5
		%	1,0	1,3	0,6	0,7	1,1	0,4	2,4	1,1	1,8
	Индекс		100	100	60	40	40	20	160	80	100
	Укупно		483	391	473	289	181	249	335	351	364
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Пунолетни	Бр.	560	507	532	415	445	333	368	493	534
		%	98,6	98,8	99,4	98,8	98,5	97,1	98,2	98,0	97,1
	Индекс		117	106	111	87	93	70	77	103	112
	Малолетни	Бр.	8	6	3	5	7	6	5	10	16
		%	1,4	1,2	0,6	1,2	1,5	2,9	1,8	2,0	2,9
	Индекс		160	120	60	100	140	120	100	200	320
	Укупно		483	391	473	289	181	249	335	351	364
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Пунолетни	Бр.	671	906	536	373	329	268	287	10.638	
		%	98,4	98,6	98,0	98,4	97,9	97,8	97,3	98,5	
	Индекс		140	190	112	78	69	56	60		
	Малолетни	Бр.	11	13	11	9	6	6	8	165	
%		1,6	1,4	2,0	2,6	2,1	2,2	2,7	1,5		
Индекс		220	260	220	180	120	120	160			
Укупно		682	919	547	382	335	274	295	10.804		

Графикон 6.12. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја у Црној Гори од 1990 до 2014.

Према подацима приказаним у табели 6.12. и графикону 6.12. можемо видети да је укупан број осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја у Црној Гори био 10.804, или у просеку 432 лица, од тог броја 98,5% (10.638) су пунолетни учиниоци кривичних дела и само 1,5% (165) малолетни учиниоци кривичних дела. Највише осуђених пунолетних лица је било 2009. године 8,5% (905), а најмање 1994. године 1,7% (179). У односу на почетну годину посматрања, број осуђених пунолетних лица је имао тренд опадања до 1998. године у просеку 32% (154), као и од 2002. до 2005. године у просеку 18,3% (88). Период константног раста осуђених пунолетних лица у односу на 1990. годину је био од 1999. до 2001. године у просеку 11,3% (52), и од 2006. до 2010. године у просеку 31,4% (150). Константан пад у просеку 34,4% (164) броја осуђених пунолетних лица у односу на прву посматрану годину је био од 2011. до 2014. године.

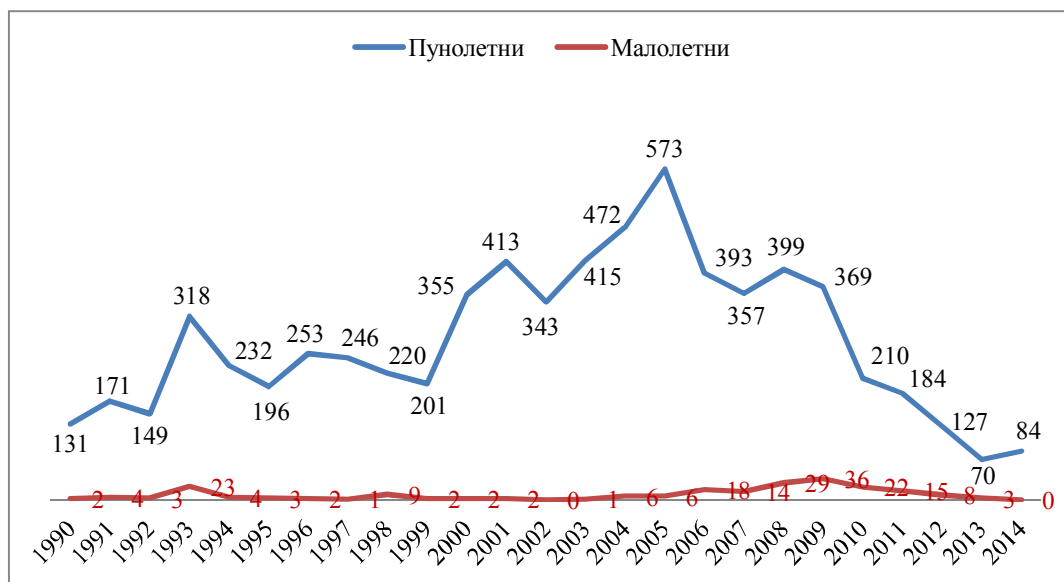
Код осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја прве две године (1990–1991) било је осуђено по пет (5) малолетних лица, као и 1998, 2002. и 2005. године. У периоду од 1992. до 1997. године бележи се константан пад у односу на почетну годину посматрања у просеку 52% (2), са изузетком 1996. године, када је дошло до раста 60% (3). Од 1999. до 2014. године тренд броја осуђених малолетних лица у односу на почетну годину посматрања је константно растао у просеку 80% (4), са изузетком 2001. године када је дошло до пада 40% (2). Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја је било 2007. године 9,7% (16), а најмање 1995. године 0,6% (1).

6.6.8. Кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја

Према Кривичном законнику Црне Горе у структури кривичних дела против јавног реда и правног саобраћаја спадају следећа кривичних дела: фалсификовање исправе (Члан 412), посебни случајеви фалсификовања исправе (Члан 413), фалсификовање службене исправе (Члан 414) и навођење на оверавање неистинитог садржаја (Члан 415). У табели 6.13. и графикону 6.13. приказана је динамика осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела против јавног реда и правног саобраћаја у Црној Гори од 1990 до 2014. године.

Табела 6.13. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против јавног реда и правног саобраћаја у Црној Гори, 1990-2014.

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против правног саобраћаја	Пунолетни	Бр.	131	171	149	318	232	196	253	246	220
		%	98,5	97,7	98,0	93,3	98,3	98,5	99,2	99,6	96,1
	Индекс		100	131	114	243	177	150	193	188	168
	Малолетни	Бр.	2	4	3	23	4	3	2	1	9
		%	1,5	2,3	2,0	6,7	1,7	1,5	0,8	0,4	3,9
	Индекс		100	200	150	1150	200	150	100	50	450
	Укупно		133	175	152	341	236	199	255	247	229
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Пунолетни	Бр.	201	355	413	343	415	472	573	393	357
		%	99,0	99,4	99,5	100,0	99,8	98,7	99,0	95,6	96,2
	Индекс		153	271	315	262	317	360	437	300	273
	Малолетни	Бр.	2	2	2	-	1	6	6	18	14
		%	1,0	0,6	0,5	0	0,2	1,3	1,0	4,4	3,8
	Индекс		100	100	100	0	50	300	300	900	700
	Укупно		203	357	415	343	416	478	579	411	371
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Пунолетни	Бр.	399	369	210	184	127	70	84	6.881	
		%	93,2	91,1	90,5	92,5	94,1	95,9	100,0	97,5	
	Индекс		305	282	160	140	97	53	64		
	Малолетни	Бр.	29	36	22	15	8	3	-	215	
%		6,8	8,9	9,5	7,5	5,9	4,1	0	2,5		
Индекс		1450	1800	1100	750	400	150	0			
Укупно		428	405	232	199	135	73	84	7.096		

Графикон 6.13. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца кривичних дела из групе против правног саобраћаја у Црној Гори, 1990-2014.

Подаци приказани у табели 6.13. и графикону 6.13. указују да је укупан број осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела из групе против правног саобраћаја у посматраном периоду у Црној Гори био 7.096 осуђених лица, или просечно 284 лица, од тога 97% (6.881) пунолетних учинилаца кривичних дела и само 3% (215) малолетних учинилаца кривичних дела. Код пунолетних учинилаца кривичних дела највећи број осуђених пунолетних лица забележен је 2005. године 8,3% (573), а најмање 2013. године 1% (70). У односу на почетну годину посматрања тренд броја осуђених пунолетнихлица је константно растао са осцилацијама у периоду од 1991. до 1999. године просечно 69% (90). Од 2000. до 2005. године бележи се велики пораст осуђених пунолетних лица у просеку 227% (298). Тенденција константног опадања осуђених пунолетних лица у односу на почетну годину посматрања је била од 2006. до 2011. године у просеку 143% (188). Последње три године број осуђених пунолетних лица је био мањи у односу на почетну годину посматрања, и то: 2012. године за 7% (4), 2013. године за 47% (61) и 2014. године за 36% (57).

Код малолетних учинилаца кривичних дела највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела је било 2009. Године 19,5% (36), а најмање 2002. И 2014. године (0), када није било осуђених малолетних лица. У односу на почетну годину посматрања у периоду од 1991. до 2003. године тренд броја осуђених малолетних лица је имао константан осцилирајући велики раст (индекс) у просеку 283% (6), са изузетком 1997. и 2003. године, када је дошло до пада 50% (1). Наредне две године бележи се раст осуђених малолетних лица у односу на 2003. годину по 83,3% (5). До краја посматраног периода у односу на почетну годину посматрања дошло је до експоненцијалног пораста осуђених малолетних учинилаца кривичних дела (2008–2010) у просеку 1350% (27), а у осталим годинама пораст броја осуђених малолетних лица у просеку је био 480% (10).

6.6.9. Остала кривична дела

У табели 6.14. и графикону 6.14. приказана је динамика осуђених пунолетних и малолетних учинилаца за остала кривична дела у Црној Гори од 1990 до 2014. године. У категорији остала кривична дела долазе пре свега дела

против: брака и породице, здравља људи, права човека и грађанина, животне средине,

Табела 6.14. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца за остала кривична делау Црној Гори од 1990 до 2014. године

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Остала кривична дела	Пунолетни	Бр.	131	2	16	114	136	111	49	95	135
		%	100,0	22,2	88,9	100,0	97,1	96,5	100,0	96,9	98,5
	Индекс		100	1.5267	12.213	87	104	85	37	73	103
	Малолетни	Бр.	-	7	2	-	4	4	-	3	2
		%	0	77,8	11,1	0	2,9	3,5	0	3,1	1,5
	Индекс		0	100	29	0	57	57	0	43	29
	Укупно		131	9	18	114	140	115	49	98	137
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Пунолетни	Бр.	68	77	57	16	4	2	63	30	9
		%	94,4	98,7	90,5	80,0	36,4	22,2	93,1	63,8	41,0
	Индекс		52	59	44	1.2214	3.0534	1.5267	48	23	6.8702
	Малолетни	Бр.	4	1	6	4	7	7	15	17	13
		%	5,6	1,3	9,5	20,0	63,6	77,8	16,9	36,2	59,0
	Индекс		57	14	86	57	100	100	214	243	186
	Укупно		72	78	63	20	11	9	78	47	22
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Пунолетни	Бр.	7	10	7	18	-	11	8	1.176	
		%	25,9	23,8	25,0	47,4	0	47,8	25,8	83,0	
	Индекс		5.3435	7.6335	5.3435	13.740	0	8.3969	6.1068		
	Малолетни	Бр.	20	32	21	20	16	12	23	240	
		%	74,1	76,2	75,0	52,6	100,0	52,2	74,2	17,0	
	Индекс		286	457	300	286	229	171	329		
	Укупно		27	42	28	38	16	23	31	1.416	

Графикон 6.14. Динамика осуђених пунолетних и малолетних учиниоца за остала кривична делау Црној Гори од 1990 до 2014. године

Према подацима приказаним у табели 6.14. и графикону 6.14. укупан број осуђених пунолетних и малолетних учинилаца за остала кривична дела у периоду од 1990 до 2014. године у Црној Гори је био 1.416 лица, или просечно 57 лица, од тога 83,1% (1.076) пунолетних лица и 16,9% (240) малолетних лица. Највише осуђених пунолетних лица је било 1994. године 12,6% (136), док је најмање било 2012. године (0), када није било осуђених пунолетних лица. Период од 1990. до 2002. године је карактеристичан по великим осцилацијама и великом броју осуђених пунолетних лица за остала кривична дела, који је износио 86% (1.007) од укупног броја осуђених пунолетних лица из групе за остала кривична дела. До краја посматраног периода у односу на 1990. годину број осуђених пунолетних лица је имао тренд пада у просеку 11,4% (15).

Код осуђених малолетних лица највише осуђених је било 2009. године 13,3% (32), а најмање 1990, 1993. и 1996. године (0), када није било осуђених малолетника/ца. У периоду од 1990. до 2004. године број осуђених малолетних лица је осцилирао, и у односу на прву годину посматрања (1991) имао је тренд опадања у просеку 57,2% (4). Наредних десет година (2005–2014) тренд осуђених малолетних лица у односу на 1991. годину је константно растао са осцилацијама у просеку 170,1% (12).

На основу компаративне анализе о структури и динамици осуђених пунолетних и малолетних учиниоца за изабрана кривична дела можемо закључити да од укупног броја (66.928) осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела највише су заступљена кривична дела из групе против имовине са учешћем од 24,1% (15.990), од тога 86,7% (13.862) су пунолетна лица и 13,3% (2.128) малолетна лица. Кривична дела из групе против безбедности јавног саобраћаја се налазе на другом месту са 16,1% (10.804), од тога 98,5 (10.638) су пунолетна лица и само 1,5% (165) малолетна лица. На трећем месту по учесталости су кривична дела из групе против привреде/платног промета и привредног пословања са учешћем од 12,7% (8.492), од тога 98% (8.319) су пунолетна лица и 2% (173) малолетна лица. Четврто место заузимају кривична дела из групе против живота и тела, са учешћем од 12,2% (8.145), од тога 93,1% (7.579) су пунолетна лица и 6,9% (566) малолетна лица. Кривична дела из групе противправног саобраћаја се налазе на петом месту, са учешћем од 12,2% (8.145),

од тога 93,1% (7.579) су пунолетна лица и 6,9% (566) малолетна лица. Даље следе кривична дела која имају релативно мали број осуђених пунолетних и малолетних лица и то кривична дела из групе против слободе и права човека са учешћем од 2,3% (1.552), од тога 98,4% (1.527) су пунолетна лица и 1,6% (25) малолетна лица, кривична дела из групе остала кривична дела са учешћем од 2,1% (1.416), од тога 83% (1.176) су пунолетна лица и 17% (240) малолетна лица, кривична дела из групе против опште сигурности људи и имовине са учешћем од 1,4% (955), од тога 99,4% (949) су пунолетна лица и 0,6% (6) малолетна лица и на крају су кривична дела из групе против части и угледа са учешћем од 1,1% (742), од тога 96,4% (715) су пунолетна лица и 3,6% (27) малолетна лица.

7. ЕТИОЛОГИЈА КРИМИНАЛИТЕТА МЛАДИХ

У претходним деловима рада било је речи о етиолошким теоријама и карактеристикама малолетничког криминалитета са биолошке, психолошке и социолошке тачке гледишта. У наредном делу излагања биће укратко речи о појму и подели криминалне етиологије, социјалноекономским (егзогеним) и индивидуални (ендогеним) факторима ризика и њиховом утицају на антисоцијално и криминално понашању деце и малолетника.

7.1. Појам и подела криминалне етиологије

Основни проблем криминологије као науке јесте проучавање узрока и услова криминалног и преступничког понашања, тј. етиолошког објашњења делинквенције као посебног феномена. Реч је о изучавању и утврђивању корена, узрока и других детерминанти ове појаве у датим социјалним оквирима. Циљ таковог приступа је, пре свега, осветљавање каузалне повезаности разних друштвених, психичких и других појава са криминалитетом и другим облицима преступничког понашања. Криминална етиологија треба да осветли објективне и субјективне факторе који узрокују или условљавају манифестовање криминалитета у друштвеној стварности.³⁰⁹

Етиологија малолетничке делинквенције сагледава се у оквиру етиологије криминалитета – макро и микро узрочности криминалитета уопште. Међутим, с обзиром на то да се ради о делинквентима који се биолошки, психолошки и социјално разликују од пунолетних лица, потребно је указати на неке специфичности у деловању појединих криминогених фактора. Етиологију малолетничке делинквенције, као и етиологију криминалитета, могуће је објаснити повезаним деловањем фактора социјалне средине (егзогени фактор) и фактора везаних за личност (ендогени фактор).³¹⁰

Савремени криминолошки аутори се слажу како поједини ризични фактор није довољан за развој делинквентног понашања, и да се вероватноћа јављања делинквентног понашања повећава израженим бројем ризичних фактора. Иако су

³⁰⁹ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 172.

³¹⁰ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 229.

неки ризични фактори уобичајени код многих делинквената, обрасци и одређена комбинација ризичних фактора варира од особе до особе.³¹¹

У теоријским студијама фактори девијантности се, углавном, класификују на два основна начина, и то први полази од ендогених и егзогених фактора тј. унутрашњих својстава личности, односно спољних утицаја на асоцијално понашање, док други полази од приступа појединих научних дисциплина.³¹²

Карактеристике и/или фактори ризика се генерално сматрају факторима који су повезани са повећаном вероватноћом да ће малолетник учествовати у илегалним поступцима.³¹³

Поделу криминалне етиологије, односно криминогених фактора на егзогене (спољне) и ендогене (унутрашње) дао је француски криминолог и социолог Габријел Тард, а постоји подела и на објективне (социјални фактори) и субјективне (психолошки фактори) криминогене факторе.

7.2. Етиологија и специфичне карактеристике криминалитета младих

О етиологији и специфичним карактеристикама криминалитета младих, било је речи у трећем и четвртном поглављу, где су објашњене главне карактеристике криминалитета младих са свим биолошким, психолошким и социјолошким факторима који утичу на њихово делинквентно и криминално понашање. Због својих биолошких и психолошких карактеристика за време њиховог динамичког раста и развоја, који се одвија у више фаза, на њихов развој могу утицати негативни фактори из породичног окружења, вршњака, суседства, школе итд.

Делинквентно понашање малолетника је мање кажњено од криминалитета одраслих, јер закон сматра малолетнике мање одговорним за своје понашање од одраслих. Као врста, сматра се да адолесценти: а) имају јачи приоритет за ризик и

³¹¹ Wasserman, G., Keenan, K., Tremblay, R., Coie, J., Herrenkohl, T., Loeber, R., Petechuk, D. (2003). *Risk and protective e factors of child delinquency*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Bulletin.

³¹² Бошковић, М. (2007). *Социјална патологија*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 52.

³¹³ Hoge, R. (2001). *The juvenile offender*. New York, NY: Springer Science & Business Media Vol. 5, pp. 11.

новитете, б) процена потенцијално негативних последица ризичног понашања мање је неповољна него код одраслих, ц) имају тенденцију да буду импулсивни и да се више баве краткорочним последицама него дугорочним, д) имају другачију процену времена и самоконтроле, е) подложнији су притиску вршњака.³¹⁴

Када са етиолошког аспекта разматрамо малолетничку делинквенцију као социјалну појаву, онда морамо сагледати неке друштвене факторе (социјалне чиниоце) који су са њом повезани (према доказном, или препостављеном каузалитету) и који су евентуално њени узроци или услови.³¹⁵

7.3. Социјалноекономски (егзогени) криминогени фактори ризика криминалитета младих

Социјални или макрекономски фактори се баве системским интеракцијама између друштвених група. Друштвени фактори описују начине на које је друштво структурисано. Они укључују ствари као што су: повезаност, подела становништва међу групама и токове информација, средстава и људи између група. Друштвени фактори обухватају разноврсност и хетерогеност расних/етничких/културних/ продуктивних група, њиховог понашања, веровања и економских односа.³¹⁶

О макросоцијалним факторима криминалитета младих, као што је економија, економска криза, транзиција, сиромаштво, глобализација, било је више речи у претходним поглављима и неће се разматрати у наставку рада. Од макросоцијалних фактора криминалитета младих у наставку ће бити речи о рату, индустријализацији, урбанизацији, као и њихов утицај на криминалитет младих.

7.3.1. Рат и криминалитет младих

Познати грчки филозоф Хераклит (око 544–488. п. н. е.) из Ефеса (Ephesus) познат по чувеној изреци „све тече” (лат. *panta rei*), дао је дефиницију да је „рат отац и покретач свих ствари”. На основу његове дефиниције можемо рећи да је рат (Други светски рат) покретач многих научно-техничких достигнућа, али и покретач друштвене дезорганизације која погодује порасту криминалних

³¹⁴ Stephen J. Morse, S. (1997). *Immaturity and Immaturity*. Journal of Criminal Law and Criminology 88, pp. 15–67.

³¹⁵ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 27.

³¹⁶ Richerson, P. (2001). *Principles of Human Ecology*. Davis: University of California, pp. 289.

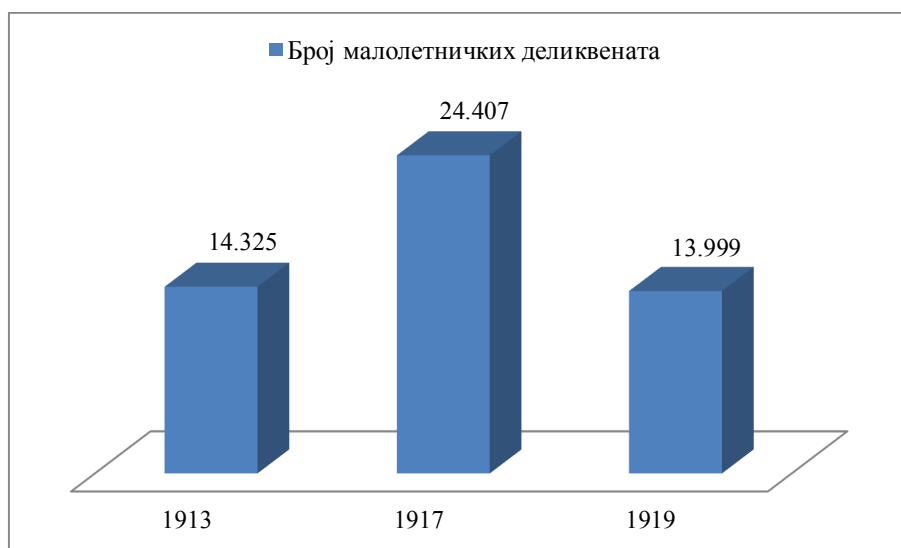
активности како код пунолетних лица која се баве трговином оружјем, дрогама и женама, пљачкама, разбојништвом, уценама итд., тако и код малолетних лица код којих преовладава имовински криминал (крађе, криминалне штете, скитање итд.).

Рат као облик друштвене дезорганизације, праћене паралисаним или пристрасним радом полиције и органа правосуђа, по правилу ствара погодне услове за пораст криминалитета, слаби инхибиције, охрабрује примитивне нагоне и, на тај начин, доприноси привременој трансформацији обима, структуре и карактеристика криминалних понашања.³¹⁷

Подаци о утицају ратног вихора на пораст малолетничке делинквенције у Великој Британији током Првог светског рата, приказани су у табели 7.1. и графикану 7.1.

Табела 7.1. Малолетничка делинквенција у Првом светском рату, 1913-1919.³¹⁸

Година	Број малолетничких деликвената
1913	14.325
1917	24.407
1919	13.999
Укупно	52.731

Графикон 7.3. Малолетничка делинквенција у Првом светском рату, 1913-1919.

³¹⁷ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 357.

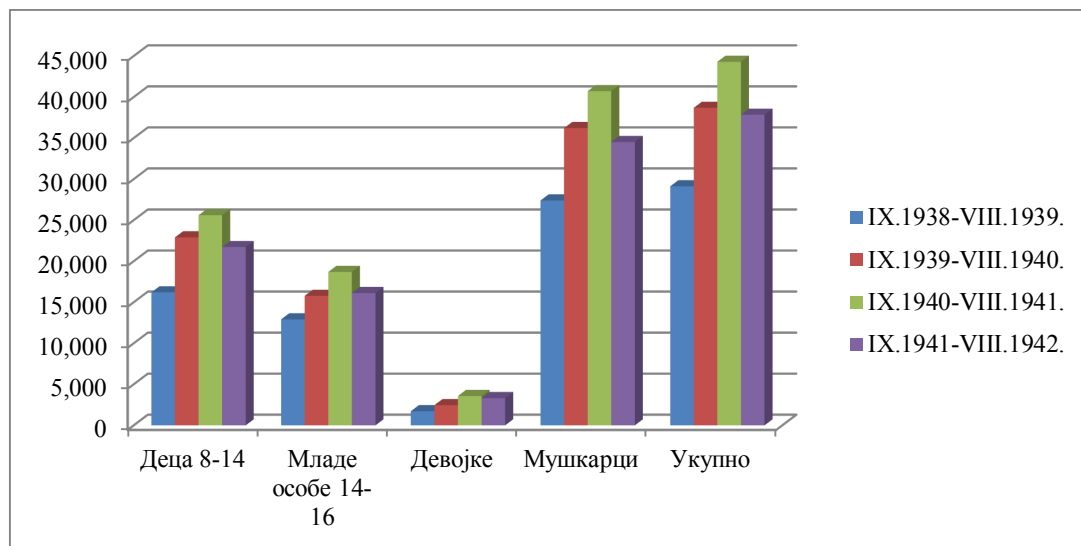
³¹⁸ Bathurst, M. (1944). *Juvenile Delinquency in Britain during the War*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 34, Iss. 5, pp. 295.

На основу података судова за малолетнике у Великој Британији приказаним у табели 7.1. и графикону 7.1. за период 1913–1919. године, укупан број оптужених малолетника за кривична дела је био 52.731. Пораст оптужених малолетника у 1917. години је био виши за 41,37% (10.082) у односу на 1913. годину. Од краја 1917. године уследио је пад укупног броја оптужених малолетника до краја 1919. године за 42,6% (10.408).

Према истом извору, приказани су подаци малолетничке делинквенције у Великој Британији, у периоду од септембра 1938. до августа 1942. године (видети табелу 7.2. и графикон 7.2.).

Табела 7.2. Малолетничка делинквенција у Великој Британији, 1938-1942.³¹⁹

Година	Деца 8-14	Младе особе 14-16	Девојке	Мушкарци	Укупно
IX.1938-VIII.1939.	16.208	12.915	1.722	27.401	29.123
IX.1939-VIII.1940.	22.905	15.783	2.464	36.224	38.688
IX.1940-VIII.1941.	25.604	18.694	3.581	40.717	44.298
IX.1941-VIII.1942.	21.723	16.123	3.325	34.521	37.846
Укупно	86.440	63.123	11.092	138.863	149.955

Графикон 7.2. Малолетничка делинквенција у Великој Британији, 1938-1942.

Презентовани подаци у табели 7.2. и графикону 7.2. указују да је укупан број малолетних делинквената у Великој Британији за посматрани период био 149.955. Од укупног броја малолетних делинквената, деце од 8 до 14. година је

³¹⁹ Ibidim, pp. 295.

било 57,6% (86.440), младих особа од 14 до 16 година 42,1% (63.123), заступљеност према полу: девојака 7,4% (11.092) и мушкараца 92,6% (138.863). Укупни раст малолетничке делинквенције у односу на почетни период је био 24,7% (8.823) од септембра 1939. до августа 1940. године, са тенденцијом даљег раста од 12,7% (5.610) у периоду од септембра 1940. до августа 1941. године, а после тог периода уследио је пад од 14,6% (6.452) у периоду од септембра 1941. до августа 1942. године. Највише малолетничке делинквенције је било 44.298 од септембра 1940. до августа 1941. године, а најмање 29.123 од септембра 1938. до августа 1939. године.

Према извештају Статистичког одсека Завода за криминал/злочине (The Statistical Division of the Bureau of Prisons reports) у федералним и државним затворима се налазило 22.810 малолетника (8. маја 1942), што је за 3,6% (829) мање у односу на исти период из 1941. године. Јединствени извјештај о криминалу (Uniform Crime Reports) процењује да је број значајних злочина у Сједињеним Америчким Државама током 1941. године био 1.531.272, што је пораст 0,9% (14.246) у односу на 1940. годину.³²⁰

Истраживања која су се бавила криминалом у послератном периоду доказују да тренд пораста укупног криминала (пунолетних и малолетних лица) је био у скоро свим земљама које су биле захваћене ратним вихором. Узрок пораста малолетничког криминалитета у послератном периоду треба тражити у бројним психичким поремећајима (вијетнамски синдром, посттрауматски синдром), као и породичним поремећајима (велики проценат разведених бракова, велики проценат породица без једног родитеља/мушког или оба родитеља итд.).

Многа истраживања су се бавила трендовима малолетничког криминала током послератног периода са циљем утврђивања фактора ризика који су узрок малолетничке делинквенције. Компаративне анализе кретања криминала показују да се ниво криминала повећао у практично свим западноевропским земљама током послератног периода (Gurr, 1978; Herrnstein, 1985; Smith, 1995; Westfelt, 1998). Такође је утврђено да је број малолетника који су починили кривична дела и који су регистровани у званичну статистику криминала много већи у деведесетим него у педесетим годинама. У целини, у кретању криминала међу

³²⁰ Evjen, V. (1942). *Delinquency and Crime in Wartime*. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 34, Iss. 5, pp. 139.

малолетницима доминирају крађа и кривичне штете. Истраживање трендова малолетничког криминала у земљама западне Европе (Аустрија, Данска, Енглеска, Немачка, Норвешка, Финска, Холандија, Швајцарска, Шведска и Шкотска) било је у послератном периоду (1950–1995) и на основу анализе резултата послератни тренд раста малолетничког криминала је настављен у Финској, Енглеској и Немачкој, а у осталим земљама тренд раста је заустављен.³²¹

Рат који се десио на просторима бивше СФР Југославије (1991–1995) иницирао је пораст укупног криминалитета (пунолетног и малолетног) у Црној Гори. Један од разлога је и миграција која се десила у периоду (1990–1999). Према попису из 2011. године, доселило се око 42.000 миграната (45% мушкараца и 51% жена), а разлози миграције су ратни сукоби и економски разлози. Највећи број пријављених познатих и непознатих пунолетних учинилаца кривичних дела је било 1996. Године (10.021; 6.707/3.314), а највише пријављених малолетних учинилаца кривичних дела је било 1992. године (379).

7.3.2. Индустријализација и урбанизација и криминалитет младих

Индустријализација и урбанизација је почела захваљујући индустријској револуцији, када долази до преласка из преиндустријског типа друштва, где је доминирао примарни привредни сектор (пољопривреда, рударство, шумарство, итд) са екстракцијом и прерадом природних ресурса са малом употребном вредношћу, у индустријски тип друштва, где доминира секундарни привредни сектор (прерађивачка индустрија, хемијска индустрија, грађевинарство итд.) са израдом производа веће употребне вредности. Индустријализација и урбанизација је динамички друштвени процес који је донео нове друштвене промене које су омогућиле ефикаснију и ефективнију производњу, раст индустрије и развој укупне привреде. Са социјалне тачке гледишта оне су иницирале велике демографске промене које су уследиле пресељењем великог броја становништва из села у градове (већином младих). Нови градски становници су суочени са новим животним проблемима као што су културне разлике, проблеми адаптације на нову средину, густина насељености, велике гужве, стамбени проблеми, сиромаштво, незапосленост, низак ниво образовања итд. Све наведене

³²¹ Estrada, F. (1999). *Juvenile Crime Trends in Post-War Europe*. European Journal on Criminal Policy and Research, Vol. 7, Iss. 1, pp 32–42.

детерминанте погодују развоју криминалног понашања одраслих лица, а посебно код млађе популације.

Наглој индустријализацији и са њом у вези урбанизацији и миграцији становништва приписују се многе негативне последице. Ови процеси се, између осталог, сматрају главним узрочницима повећаног испољавања малолетничке делинквенције.³²²

Географска анализа сугерише да земље са већим урбанизованим становништвом имају веће регистроване стопе криминала него оне са снажним сеоским животним стилем и заједницама. Ово се може приписати разликама у друштвеној контроли и социјалној кохезији. Руралне групе се углавном ослањају на контролу породице и заједнице као средство за суочавање са антисоцијалним понашањем и значајно смањују стопу криминала. Урбана индустријска друштва имају тенденцију да прибегавају формалним законским и правосудним мерама, безличним приступом који се чини повезаним са већим стопама криминала.³²³

Према М. Милутиновићу и Ж. Алексићу, на основу свега реченог, било би погрешно извући закључак да је индустријализација узрок појаве малолетничког криминалитета односно криминалитета уопште. Између индустријализације и криминалитета нема непосредне везе, али се могу истраживати корелативне и друге везе. Непосредни узроци се могу наћи у условима живота у новим срединама, новим друштвеним структурама, израженим проблемима адаптације, итд.³²⁴

На крају треба рећи да бројна емпиријска истраживања у свету о утицају индустријализације, урбанизације и миграције на укупан криминалитет су сагласни да је стопа укупног криминала (пунолетних и малолетних лица) већа у великим градовима и индустријским подручјима него у руралним срединама, што је и логично због броја становника који у њима живе, као и социјалноекономски фактори са којима се суочавају нови становници урбаних средина.

³²² Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 234.

³²³ Department of Economic and Social Affairs. (2004). *The global situation of young people*. World Youth Report. New York: United Nations publication, pp.194. <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/worldyouthreport.pdf>, преузето 11.10.2016.

³²⁴ Милутиновић, М., Алексић, Ж. (1989). *Малолетничка делинквенција*. Београд: Научна књига, стр. 63.

7.4. Микросоцијални фактори криминалитета младих

Код микросоцијалних фактора криминалитета младих биће разматрани: религија, средства масовне комуникације, алкохолизам и дроге и њихов утицај на криминално понашање младих, а о осталим микросоцијалним факторима било је речи у претходним деловима рада.

7.4.1. Религије и криминалитет младих

Криминолошка истраживања нису често за свој предмет имала изучавање религије као фактора криминалитета. Ипак, постоје три схватања о односу религије и криминалитета. Према првом (Гарофало), религија пропагира поштовање црквених и државних закона, па самим тим има и антикриминално деловање. Уопштено говорећи, религија нема негативан утицај на друштво. У основи сваке религије су алтруистичке идеје („не убиј”, „не кради”, „не сведочи лажно”). Онај ко се придржава ових идеја тешко да ће се одлучити на вршење кривичних дела и других противправних радњи. Друго схватање (Богнер) негира било какав утицај религије на криминалитет. Треће схватање полази од тога да религија може представљати криминални фактор у случајевима празноверја, сујеверја, верског фанатизма и других сличних феномена.³²⁵

Бројне студије показале су да религија делује као извор еластичности, одбојник против негативних утицаја на животну средину (као што су сиромаштво и расна дискриминација), што доводи до негативних последица (као што је депресија и деликвентност). Религија делује као извор еластичности додавањем легитимитета прописима против делинкветног понашања и пружањем адаптивне алтернативе. Главни системи религиозних веровања садрже забране употребе супстанци, промискуитет, насиље и крађе.³²⁶

Религија има нарочито снажан утицај на понашање појединца на нивоу заједнице са великим бројем становника који редовно присуствују верским службама, вероватно због тога што религија додаје легитимитет заједници, као изабраном понашања на појединачном нивоу. Млади људи усвајају религиозне

³²⁵ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 378.

³²⁶ Donahue, M. (1995). *Religion and the well-being of adolescents*. *Journal of Social Issues*, 51(2), pp. 145-160.

системе због личних користи које им религија и духовност пружају. У религијском ангажовању, млади траже осећај припадности и позитивне односе са вршњацима и одраслима у верској заједници, као и везу са Богом и вишим силама које осигуравају смисао и сврху.³²⁷

Истраживачи у последњих неколико деценија стално доприносе овој новонасталој литератури о криминалу, а ипак, донедавно није постојао консензус о карактеру/природи овог односа између религије и злочина. У различитим случајевима, у студијама које користе веома различите методе, узорке и истраживања, повећана религиозност је доследно повезана са смањењем различитих видова криминала или делинквенције. Ови налази су нарочито изражени међу методолошки и статистички софистицираним студијама које се ослањају на репрезентативније узорке. Они верују да је религија робусна варијабла која има везе са смањеном вероватноћом криминала или делинквенције. Такође, огромна већина студија говори о значају верских утицаја у заштити младих од штетних исхода, као и промовисање корисних и просоцијалних исхода. Тежина овог доказа је нарочито важна с обзиром на чињеницу да је религија била „заборављени фактор” међу многим истраживачима и истраживачким иницијативама.³²⁸

У Црној Гори у већем периоду владавина је била теократска, где су духовну и световну власт највише вршили цетињски митрополити од 1516. до 1851. године. Владике из династије Петровић владале су 155 година Црном Гором од 1696. до 1851. Године (Данило Петровић, 1697–1735; Сава Петровић, 1735–1781; Петар I Петровић Његош и Петар II Петровић Његош). После смрти Петар II Петровић-Његоша (31.октобра 1851. године) на чело Црне Горе, по његовој жељи,³²⁹ долази његов синовац Данило Станков Петровић (1852–1860). Он доласком на власт, 1852. године, одваја духовну (владичанску) и световну (књажевску) власт. После убиства књаза Данила у Котору 1. августа 1860. године,

³²⁷ Ream, G. *Religion's Role in the Development of Youth*. New York: Cornell University, <http://www.human.cornell.edu/hd/circ/publications/upload/HE-CIRC-pb-ReamPDF.pdf>, преузето 10.10.2016.

³²⁸ Johnson, B., Jang, S. (2010). *Crim and Religion: Assessing the Role of the Faith Factor*. San Francisco: Papers from the American Society of Criminology Conference, pp. 121.

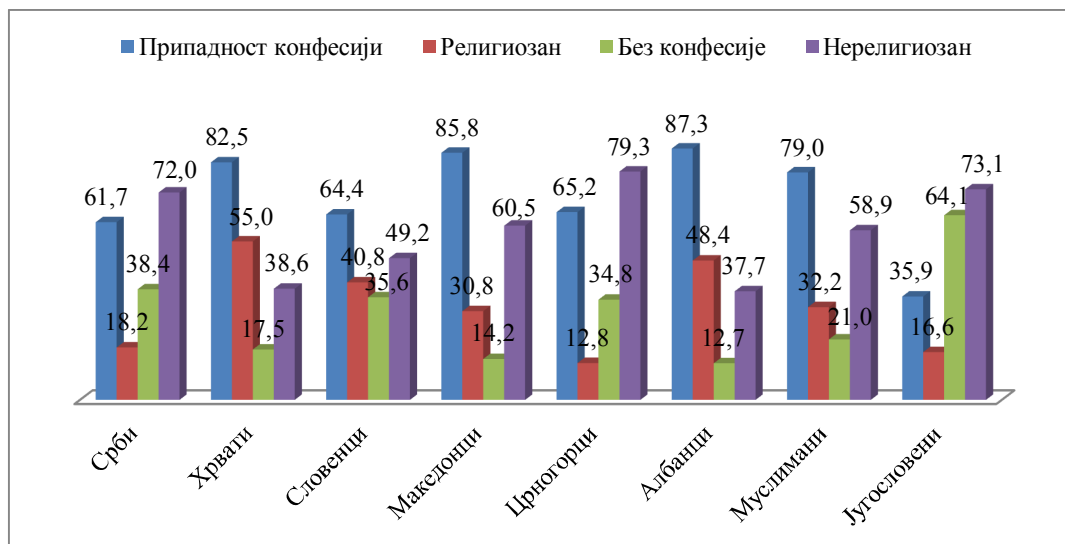
³²⁹ За наследника мојега остављам Данила, Станкова сина а мојега синовца. Њему остављам владичество како је од старине узаконено у Црну Гору. Истоме Данилу свеколико моје и движимо и недвижимо што имам у Црну Гору остављам, а препоручујем мојему брату Перу да Данила у свачему како својега сина наставља доклен се Данило учини способан народом управљати.

долази нови књаз Никола I Мирков Петровић (1860–1916/18). Током и после II светског рата на територији нове Југославије долази до секуларизације и атеизације, посебно већинског православног становништва Србије и Црне Горе. У Црној Гори, нова комунистичка власт је већинско православно становништво које није било религиозно веома успешно системски атеизовала, односно превела у комунисте посебно младу популацију.

Истраживање С. Врцана о религиозности младих међу нацијама и конфесијама осамдесетих година 20. века на подручју СФРЈ презентована су у табели 7.3. и графикону 7.3.

Табела 7.3. Религиозност на основу националне припадности (у %) ³³⁰

Нација	Припадност конфесији	Религиозан	Без конфесије	Нерелигиозан
Срби	61,7	18,2	38,4	72,0
Хрвати	82,5	55,0	17,5	38,6
Словенци	64,4	40,8	35,6	49,2
Македонци	85,8	30,8	14,2	60,5
Црногорци	65,2	12,8	34,8	79,3
Албанци	87,3	48,4	12,7	37,7
Муслимани	79,0	32,2	21,0	58,9
Југословени	35,9	16,6	64,1	73,1

Графикон 7.3. Религиозност на основу националне припадности (%)

³³⁰ Врцан, С. (1990). *Омладина, религија и црква*. у Илишин, В., и сарадници. Огледало о омладини осамдесетих. Загреб: ИДИС, стр. 132.

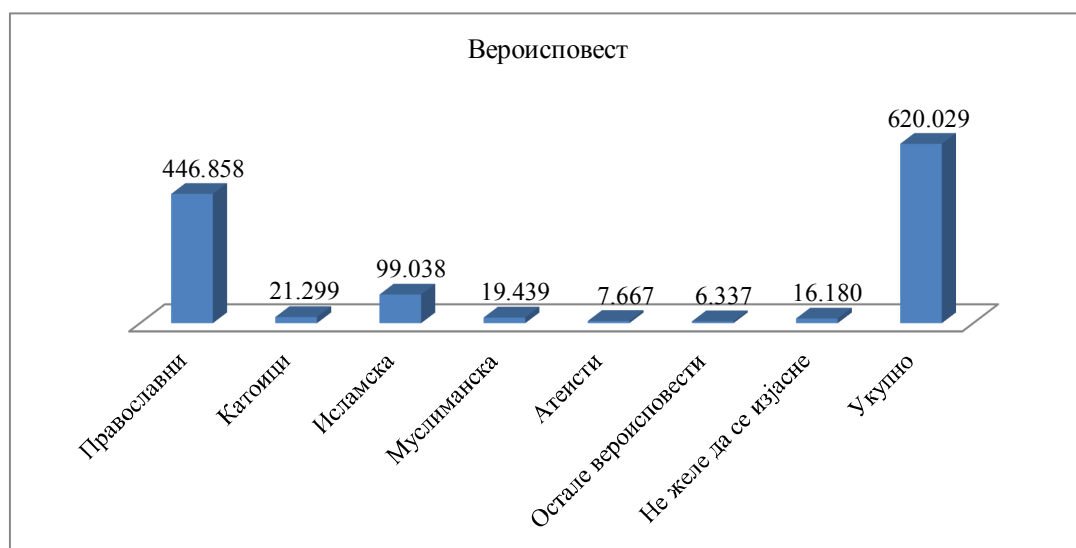
Из табеле 7.3. и графикана 7.3. можемо видети да су, према истраживањима из осамдесетих година 20. века, на подручју СФРЈ млади у Црној Гори најмање религиозни (12,8%), а највише млади из Хрватске (55%).

Црна Гора као мултиконфесионално друштво регулисала је односе цркве и државе Уставом донетим 19. октобра 2007. Године. Чланом 46 свим грађанима јемчи се право на слободу мисли, савести и вероисповиести, као и право на промену вере. Овим правом је гарантовано да нико није обавезан да се верски изјашњава, једино се ограничење ових слобода доводи у питање у случају угрожавања живота људи или јавног реда и мира.

У табели 7.4. и графикону 7.4. дат је скраћени приказ становништва према вероисповести у Црној Гори, према попису становништва из 2011. године.

Табела 7.4. Вероисповести у Црној Гори, Попис 2011.

Вероисповест							
Православни	Католици	Исламска	Муслиманска	Атеисти	Остале вероисповести	Не желе да се изјасне	Укупно
446.858	21.299	99.038	19.439	7.667	6.337	16.180	620.029

Графикон 7.4. Вероисповести у Црној Гори, Попис 2011. године

Према подацима из горње табеле и графикана, укупни број становника је био 620.029, од тог броја 72,1% (446.858) су православци, 3,4% (21.299) су католици, 14,5% (99.038) су исламисти, 3,1% (19.439) муслимани, 1,2% (7.667) су атеисти, 1,0% (6.337) су остале вероисповести и 2,6% (16.180) не желе да се

изјасне. Осим горе презентованих вероисповести, у Црној Гори још живе: адвентисти 0,1% (894), агностици 0,07 (451), будисти 0,02% (118), хришћани 0,2% (1460), Јеховини сведоци 0,02% (145) и протестанти 0,02% (143). Што се тиче Црне Горе нису вођена никаква истраживања о утицају религије на малолетнички криминал.

На крају, на основу горе изнетих чињеница, можемо закључити да млади верници који су одрастали у породицама и ближем окружењу верника који редовно посећују верске службе, без обзира на околности и мотиве које им омогућују да изврше кривично дело, мала је вероватноћа да ће се одлучити на тај потез јер су у цркви усвојили одређене етичке и моралне норме које се косе са делинквентним и криминалним понашањем.

7.4.2. Слободно време и криминалитет младих

Према извештају Уједињених нација (World youth Report, 2003) слободно време, је минимум 6–8 будних сати у којима млада особа није у школи, или на послу. Колико времена млади троше од посла и школског рада значајно варира у свим популацијама и регионима. У земљама у развоју, дечаци имају тенденцију да имају знатно више слободног времена него девојчице, пошто они троше више времена у раду код куће него што то раде њихови вршњаци. У развијеном свету, амерички младићи имају слободно време око половине времена када су будни, европски адолесценти имају приближно исто или мало мање слободног времена, а азијски младићи имају четвртину до трећину слободног времена.

У криминолошкој литератури постоји појачано интересовање за улогу слободног времена у етиологији малолетничке делинквенције. Томе је највише допринело сазнање да малолетници највећи број кривичних дела и других облика преступништва врше у слободно време. Извесни истраживачи су дошли до закључа „да су сви омладински злочини почињени у доколици” и да је „преступништво младих производ злоупотребе слободног времена”.³³¹

Полазећи од ових констатација, разликује се неколико теоријских схватања о утицају слободног времена на криминалитет малолетника. Према једном схватању, криминалитет малолетника је облик превазилажења досаде која

³³¹ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 250.

испуњава слободно време. Друго схватање тумачи криминалитет малолетника као облик задовољења њихових потреба за игром, док треће схватање пролази од тога да недостатак клубова, игралишта и других објективних услова за организовање коришћење слободног времена може значајно да допринесе јављању криминалитета и других девијантних понашања малолетника.³³²

У друштву, активности слободног времена младих, а посебно начин коришћења, одувек су биле главна тачка пажње шире заједнице. Ово стално интересовање је првенствено због чињенице да слободно време малолетника има значајан развојни, образовни, социолошки и криминолошки значај, нарочито с обзиром на биолошке, психолошке и социјалне карактеристике малолетника као друштвене групе. Стога, свако организовано друштво врши значајне напоре да развије позитивне интересе, вештине, способности и преференције међу младима, на тај начин остварујући основна права на самоизражавање и самоопредељење. У случају неадекватног коришћења слободног времена, млади људи лако долазе у стање беспослености. Осећање досаде и лењости су плодно тло за рад различитих негативних фактора који могу довести до антисоцијалног понашања.³³³

Истраживања која су вршена у Холандији о малолетничком криминалитету, регистрован број криминала код младих показује спектакуларан тренд пада од 2007. (60%). Ово смањење се може видети код девојчица и дечака, али и међу националним мањинама и рођеним Холанђанима. Према истраживачима, главни разлог тренда пада малолетничког криминала у Холандији и у свету је екстензивно ширење паметних телефона и онлајн игрица поред којих млади проводе своје слободно време, а не на улици и јавном простору.³³⁴

На крају, треба истаћи да малолетници који живе у социјалноекономски угроженим срединама, где немају могућности да упражњавају структурно слободно време³³⁵ (омладински клубови, спортски клубови, рекреациони клубови), своје слободно време (неструктурно/неорганизовано време) у већини

³³² Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 380.

³³³ Mirić, F. (2016). *Leisure time and juvenile delinquency*. *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, Vol. 14, No 3, pp. 442.

³³⁴ Berghuis, B.; De Waard, J. (2017). *Declining juvenile crime – explanations for the international downturn*. *Justitiële Verkenningen*, vol. 43, no. 1, pp. 1.

³³⁵ Структурно слободно време представља редовне програме за младе (спортски, едукативни, рекреациони итд.) на којима се стичу одређене вештине и знање под будним оком одрасле особе.

случајева проводе у физичком ленчарењу и духовним неактивностима (не чита књиге) или тражи изазове на улици са девијантним вршњацима, вршњачким бандама и другим девијантним лицима из окружења. Пороке слободног времена малолетници налазе у конзумирању забрањених супстанци (алкохола, дувана, дроге), да би у каснијем периоду кренули са великом вероватноћом на извршење озбиљнијих кривичних дела (крађе, диловања, пљачке, силовања итд.).

7.4.3. Средства масовне комуникације и криминалитет младих

Средства масовне комуникације, као што су филм, телевизија, радио и штампа, представљају моћне чиниоце утицања на савременог човека. Преко њих се преносе информативни, едукативни и забавни садржаји и тиме излазе у сусрет све наглашенијим потребама савременог човека да буде обавештен о значајним друштвеним процесима, односима и творевинама, да развијају своју личност и да у слободним часовима испуни своје време садржајима који могу да га забаве и рекреирају.³³⁶

Савремени електронски медији, масовне комуникације као што су кабловска и сателитска телевизија, видео-игре, музички спотови, цртани филмови и интернет,³³⁷ (глобална комуникациона мрежа, мрежа свих мрежа) са својим сервисима (електронска пошта, пренос података, мултимедијални сервиси) омогућује интерактивну комуникацију, претраживање и размену информација и знања многим корисницима широм света. Сви ти савремени електронски медији бележе експоненцијални раст и популарност у целом свету, а поред информативног, едукативног и забавног карактера, могу имати и негативни утицај на понашање деце и малолетника путем својих емисија чији садржај има насилничко понашање (убиства, тешка разбојништва, силовања итд.). У свету, а највише у Сједињеним Америчким Државама, вршена су бројна истраживања о утицају средстава масовне комуникације на криминално понашање деце и младих.

Према Харвардовом центру за медије и здравље деце, сада је више од 1.000 студија у истраживачкој литератури о медијском насиљу (www.cmch.tv). Они се крећу од раних експеримената као што је „Vandura’s Bobo the Clown”, на теренске

³³⁶ Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 256.

³³⁷ Интернет корисника у свету 30.6.2017. године било је 3.835.498.274, <http://www.internetworldstats.com>, преузето 10.7.2017.

студије, корелацијске студије, лонгитудиналне студије и метаанализе. У табели 7.5. приказан је део кратке историје истраживања и одговори медијског насиља.³³⁸

Табела 7.5. Кратка историја истраживања и одговори медијског насиља

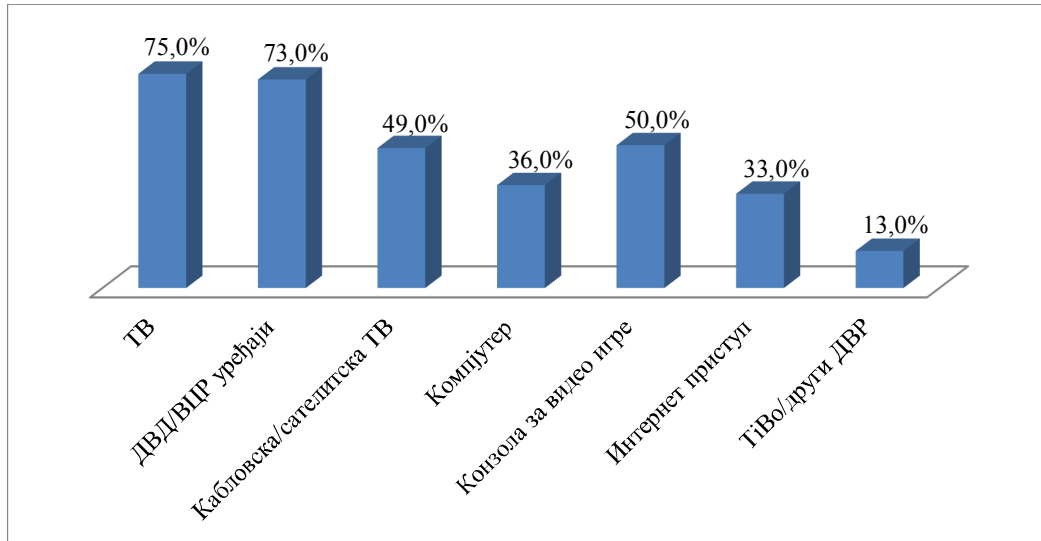
Година	Одговори истраживања
1933	Payne Fund Studies, прва значајна студија о ефектима медија на младе.
1960-их	Класичне експерименталне студије о насиљу медија од стране Albert Bandura на Stanfordкористећи Bobo the Clown.
1972	US Surgeon General издаје извештај о насиљу медија у публикацији American Psychologist о првом скупу података из Eron и Huesmann's лонгитудиналне студије осмогодишњака
1984-1986	Huesmann, Eron, Lefkowitz, и Walder извјештавају о резултатима својих 22-годишњег лонгитудиналне студије осмогодишњака и насиља у медијима, која је пронашла веома значајну корелацију између гледања ТВ и насиља у 3. разреду и агресивног понашања 10 и 22 године касније
1992	Преглед American Psychological Association процењује да просечно америчко дете или тинејџер види на телевизији око 10.000 убистава, силовања и тешких напада годишње.
2003	Панел експерата за медијско насиље сазвао National Institute of Mental Health, на захтев US Surgeon General, и објавили су свеобухватни извештај о ефектима медијског насиља над младима, што открива да насиље у медијима представља значајан узрочни фактор у агресији и насиљу.
2007	Federal Communications Commission - FCC објављује свој извештај о насилним телевизијским програмима и његових ефеката на децу и слаже се са US Surgeon General да постоје "снажни докази" да излагање насиљу у медијима може повећати агресивно понашање код дјете.

Према истраживањима више од 2.000 деце узраста од 8 до 18 година у Сједињеним Америчким Државама, млади дневно у просеку проводе 8,08 сати поред различитих врста медија (телевизија, комерцијални или самоснимљени видео-записи, филмови, видео-игре, штампа, радио, снимање музике, рачунари, мобилни телефони и интернета), не укључујући време проведено у школском раду или разговарање или слање СМС порука путем мобилних телефона. Студија је документовала да су млади данас окружени медијима јер живе у кући у којој постоји четири телевизора, два ЦД уређаја, два радио-уређаја, три ДВД/ВЦР уређаја, две конзоле видео-игрица и два рачунара. Што више говоре, медији су продрли у спаваће собе младих људи.³³⁹

³³⁸ Strasburger, V. (2014). *Twenty Questions About Media Violence and Its Effect on Adolescents*. Adolescent Medicine Journals, Vol.16, pp. 473–488.

³³⁹ Rideout, V., Foehr, U., Roberts, D. (2010). *Generation M²: Media in the lives of 8-18 year-olds*. Menlo Park: Kaiser Family Foundation, <http://www.kff.org>, преузето 10.12.2016.

На графикону 7.5. приказане су пропорције деце од 8 до 18 година која имају различите медије у својој спаваћој соби (прилагођено према: V. Rideout, U. Foehr и D. Roberts, 2010).³⁴⁰

Графикон 7.5. Пропорција деце од 8 до 18 година која имају различите медије у својој спаваћој соби

На основу графикана 7.5. можемо видети да 75% испитаника има телевизор у соби, ДВД/ВЦР уређаје има 73%, приступ кабловској или сателитској телевизији 49%, компјутер 36%, конзолу за видео-игре 50%, приступ интернету 33% и TiVo/други ДВР има 13% младих.

Главне варијабле које играју важну улогу у коришћењу телевизије и других екранских медија код младих људи могу се поделити у четири категорије: друштвени и структурни фактори (број расположивих канала, њихов садржај, трошкови приступа, владина и регулаторна политика, развој технологије итд.), карактеристике домаћинства (друштвено-економски статус, слободно време домаћинства, слободно време домаћинства укључујући и свеprisутност употребе телевизије, расположиви ресурси: број телевизора, број компјутера итд.), лични атрибути (старост, ментална способност и исход) и ситуациони утицаји (присуство других: родитеља, вршњака и браће и сестара).³⁴¹

³⁴⁰ Strasburger, V., Wilson, B., Jordan, A. (2014). *Children Adolescents, and the Media*. Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd., pp. 4.

³⁴¹ Према, Comstock, G., Scharrer, E. *The Use of Television and Other Screen Media*, https://us.sagepub.com/sites/default/files/upmbinaries/41871_Singer_2e_Rev_Final_Proof_%28ch_1%29.pdf, преузето 10.12.2016.

Од бројних истраживања у Сједињеним Америчким Државама последњих година 20. века о изложености деце насилним медијима, односно насиљу на телевизији, највеће је било Национално истраживање о телевизијском насиљу – НТВС (National Television Violence Survey – NTVS³⁴²), и дошло се до следећих сазнања:

- 61% телевизијских програма садржи неку врсту насиља, а само 4% телевизијских програма са насилним садржајем приказују тему о „антинасиљу”,
- 44% насилних интеракција на телевизији укључује починиоце који имају неке атрактивне квалитете вредне имитацији,
- 43% насилних сцена укључује хумор или усмеравају на насиље или користе личност умешану у насиље,
- скоро 75% насилних сцена на телевизији не представљају непосредну казну или осуду насиља,
- 40% програма има "лоше" ликове који никада или ретко нису кажњени због својих агресивних акција.³⁴³

Више од 15 метаанализа испитивало је везу између медијског насиља и агесије, међу њима је и истраживање које су извели психолог К. Андерсон (C. Anderson, Iowa State University) и други (Akiko Shibuya, Keio University; Nobuko Ithori, Ochanomizu University; Edward Swing, Iowa State University; Brad Bushman, VU University and University of Michigan; Akira Sakamoto, Ochanomizu University; Hannah Rothstein, City University of New York; Muniba Saleem, Iowa State University). Они су користили метааналитичке процедуре за тестирање ефеката насилних видео-игара на агресивно понашање: а) рестриктивније методолошко укључивање квалитетних критеријума него у претходним метаанализама, б) унакрсна културна поређења, ц) лонгитудиналне студије за све исходе осим физиолошког узбуђења, д) конзервативне статистичке контроле, е) вишеструке анализе модератора и ф) анализе осетљивости. На основу добијених резултата дошли су до закључка да излагање медијском насиљу може повећати не само

³⁴² НТВС је случајно узорковао програме од 6.00 до 23.00 на 23 емитована и кабловска канала у периоду од 20 недеља од октобра до јуна од 1994. до 1997. године. Сваке године је процењен износ од 119 сати по каналу, односно 2.500 сати телевизијског програма, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK44293/#A12868>, преузето 10.12.2016.

³⁴³ Smith, S., Donnerstein, E. (1998). *Harmful effects of exposure to media violence: Learning of aggression, emotional desensitization, and fear*. In: Geen, R.; Donnerstein, E. (Eds.). *Human aggression: Theories, research, and implications for social policy*. New York: Academic Press, pp. 167–202.

агресивно понашање у различитим облицима већ и агресивне мисли, агресивна осећања, физиолошка узбуђења и смањује просоцијално понашање.³⁴⁴

У табели 7.6. приказани су ефекти насиља медија на агресију и просоцијално понашање као што је документовано путем метаанализа (Bushman, Huesmann, 2006; Ferguson, 2007; Anderson et al., 2010).

Табела 7.6. Ефекти насиља медија на агресију и просоцијално понашање³⁴⁵

	Bushman, Huesmann (2006) ТВ, филмови, видео игре, музика и стрипови	Ferguson (2007) Видео игре (експерименталне студије)	Anderson et al. (2010) Видео игре (Експериментални, попречни пресек и лонгитудиналне студије)
Број независних узорака	431	14	381
Број учесника	68.463	1.189	130.296
Агресивне мисли	.18	.25	.16
Физиолошка узбуђења	.26	.27	.14
Агресивна осећања	.27	-	.14
Агресивно понашање	.19	.29	.19
Просоцијално понашање	-.08	-.30	-.10

Постоје два фасцинантна аспекта ових метаанализа. Прво, мада се у великој мери разликују у зависности од тога колико студија укључују и на које медије се концентришу, налазе врло сличне резултате (Anderson et al., 2010; Bushman & Huesmann, 2006; Comstock & Scharrer, 2003; Ferguson, 2007; Paik & Comstock, 1994). Друго, мада проналазе скоро идентичне величине ефеката (као што показују три најновије анализе у табели 7.6.), неки од ових истраживача тумаче ефекат као небитни, док други то тумаче као веома важне.

Ниједан појединачни фактор ризика не доводи до тога да дете или адолесцент делује агресивно. Уместо тога, акумулација фактора ризика доводи до

³⁴⁴ Anderson, C., Shibuya, A., Ihori, N., Swing, E., Bushman, B., Sakamoto, A., Rothstein, H., Saleem, M. (2010). *Violent Video Game Effects on Aggression, Empathy, and Prosocial Behavior in Eastern and Western Countries: A Meta-Analytic Review*. *Psychological Bulletin*, Vol. 136, No. 2, pp. 151–173.

³⁴⁵ Media Violence Commission, International Society for Research on Aggression. (2012). *Report of the Media Violence Commission*. *Aggressive behavior*, Vol. 38, pp. 337.

агресивног чина (Berkowitz, 1993; Eron, Huesmann, Lefkowitz, & Walder, 1974). Иако ниједан појединачни фактор ризика није потребан или довољан да изазове агресивно понашање, сваки фактор повећава вероватноћу агесије, посебно као одговор на неку провокацију. Овај модел је познат као модел ризика и флексибилности. Након узимања у обзир бројних карактеристика детета и животне средине, укључујући ризичне и заштитне факторе, истраживање јасно показује да гледање медијског насиља повећава релативни ризик агесије, дефинисану као намерну штету другој особи која може бити вербална, односна или физичка.³⁴⁶

Разноврсна истраживања о утицају средстава масовне комуникације пружају снажне доказе да излагање насиљу у медијима може повећати агресивно понашање деце у кратком року. Неке студије сугеришу да постоје дугорочни ефекти и постоје снажни теоретски разлози зашто је то случај. Али, остају многа питања која се тичу краткорочних и дугорочних ефеката медијског насиља, посебно насилног понашања. Упркос знатном напретку у истраживању, још није могуће прецизно описати колико изложености, којих врста, колико дуго, у којој старосној доби, за које врсте деце, или у којим врстама поставки ће предвидети насилно понашање код адолесцената и одраслих.³⁴⁷

Према горе изнетом можемо рећи да због све веће преваленције насиља у електронским медијима и могућност деце и малолетника да интерактивно приступају таквим садржајима из куће, школе, кафића, градског превоза, са улице итд., повећава се могућност утицаја тих негативних (насилничких) фактора на њихово будуће агресивно и девијантно понашање.

7.4.4. Алкохолизам и криминал

Алкохол је психоактивна супстанца која има својства зависности и који се добија ферментацијом и дестилацијом (жестока пића) од грозђа, житарица, хмеља и других биљних материјала. Као психоактивна супстанца, ако се користи перманентно и у већим количинама, може да проузрокује штетне последице у

³⁴⁶ Ibidem, pp. 336.

³⁴⁷ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK44293/#A12868>, преузето 10.12.2016.

виду значајних здравствених проблема (60 врста болести, посебно цироза јетре), инвалидитета, напада (злостављања и занемаривања деце) и смрти (од свих смртних случајева који су се десили у свету 2012. године, алкохол је био узрок смрти 7,6% мушкараца и 4% жена).

Алкохолизам датира из давних времена, али сам појам увео је тек 1852. године Швеђанин Магнус Хус (Magnus Huss) заменивши њиме до тада употребљаване речи као што су пијанчење или неумереност. Дуго се на алкохолизам гледало из моралистичког угла, или као на израз неке врсте „дегенерације” (Magnan), односно неког у суштини социогенетског поремећаја. Тек од пре неколико деценија, проучавање алкохолизма продрло је у поље медицинског истраживања, нарочито када је реч о његовој психопатолошкој страни (Jellinek у Сједињеним Државама, Fouquet) у Француској). По Фукеу, алкохолизам се, између осталог дефинише и као „стање у коме неки појединац губи контролу над конзумирањем алкохола, у том смислу да, следствено томе, бива неспособан да се уздржи од пића или да престане да пије пре него се опије”.³⁴⁸

Светска здравствена организација (World Health Organization) је дефинисала алкохолизам 1951. године: „Алкохоличарем се сматра особа која ексцесивно пије и чија је зависност од алкохола толика да показује видљиве душевне поремећаје или такве појаве које указују на оштећења физичког и психичког здравља; поремећаје односа с другим људима и погоршање њеног социјалног и економског стања или показује само знакове таквог развоја”.³⁴⁹

Дуго се сматрало да је *алкохолизам* појава типична за карактер асоцијалних личности, склоност маргиналних друштвених група и бескућника, и тиме је алкохоличар третиран као морално мање вредна особа. Стога се према алкохолизму, у циљу његовог сузбијања, приступало првенствено религијском нормом и репресивним мерама. Алкохолизам је, пре свега, облик зависности од алкохола: болест али и социопатолошко стање. С тим у вези, алкохоличар је особа која је због дуготрајне употребе доспела у стање зависности од алкохола и код

³⁴⁸ Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 28.

³⁴⁹ <http://www.who.int>, преузето 10.12.2016.

које је дошло до знакова физичких, нервних, психичких и социјалних поремећаја.³⁵⁰

Према извештају Светске здравствене организације, алкохол је психоактивна супстанца са својствима зависности, а прекомерна употреба алкохола се налази међу првих пет фактора ризика од болести, инвалидитета и смрти широм света.³⁵¹

Осамдесетих година 20. века почело се говорити и о синдрому зависности од алкохола. Набројано је седам његових битних особина:

а) сужавање репертоара конзумирања алкохола (онај који се опијао само викендом, касније то чини свакодневно);

б) снажење понашања повезаних са неопходношћу конзумирања алкохола (временом, као да све остале животне функције губе значај у односу на опијање);

ц) појачана толеранција на алкохол;

д) понављање апстиненцијалног симптома;

е) конзумирање алкохола у сврху релаксирања;

ф) губљење контроле;

г) брзо враћање алкохолу после периода апстиненције.³⁵²

Ф. Пејкс и Ј. Винстон указују да се из цитираних података никако не може закључити да је алкохол узрок свих насилничких понашања чији учиниоци су били под његовим дејством у тренутку вршења злочина. Као најбољи пример наводе младе који често предузимају акте насиља у алкохолисаном стању. Проблем за криминологе је у томе што су алкохолизам и насиље код оваквих лица најчешће последице неког трећег чиниоца (несређене прилике у породици, неуспех у школи, страх од злочина) који их изазива. Даље, конзумирање алкохола и насилничко понашање може бити део стила живота младих; и најзад, алкохол може играти инструменталну улогу у ланцу чинилаца који доводе до насилничког понашања (прелазак на дело је лакши јер алкохол неутралише инхибирајуће чиниоце који су препрека вршењу).³⁵³

³⁵⁰ Бошковић, М. (2002). *Социјална патологија*, Нови Сад: Правни факултет, стр. 217–220.

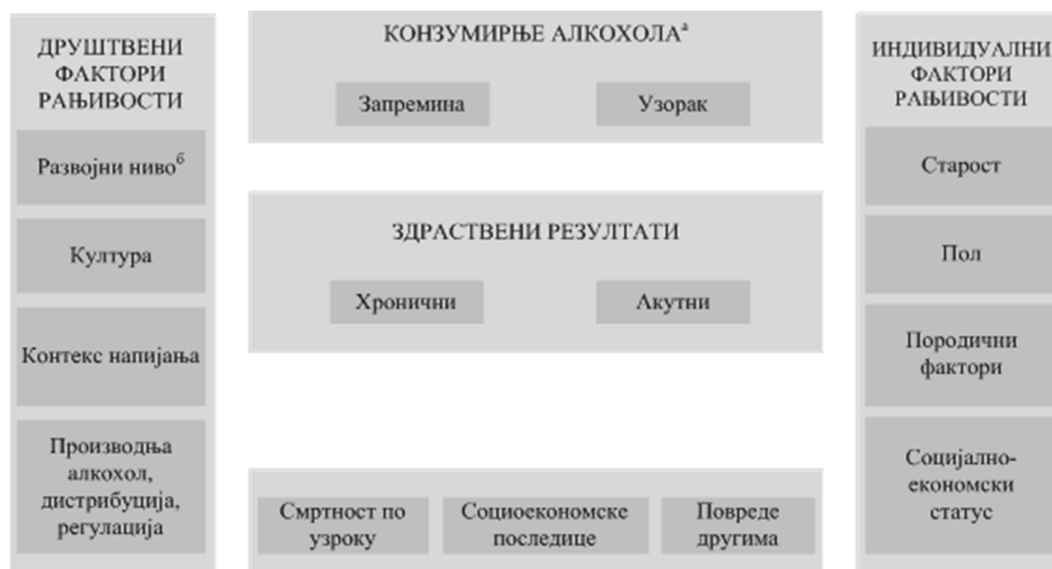
³⁵¹ Global status report on alcohol and health 2014. (2014). Geneva: WHO Press, pp. 2.

³⁵² Raistrick, D., Davidson, R. (1985). *Alcoholism and drug addiction*. Edinburgh: Churchill Livingstone, pp. 16.

³⁵³ Pakes, F., Winstone, J. (2007). *Psychology and Crime Understanding and tackling offending behaviour*, Cullompton: Willan Publishing, pp. 70.

Према истраживању П. Милера и М. Планта у 70 средњих школа (државних и приватних) у Великој Британији (март и април 1995) на узорку 7.722 ученика од 15 и 16 година (рођени 1979. године) о употреби алкохола, дувана и недозвољених дрога: 5,8% (416/7217) никада нису конзумирали алкохол, 77,9% (5.783/7.421) су конзумирали алкохол, 67,6% (5.205/7.697) је пушило цигарете (чешће девојке), 40,6% (3.071/7.555) су у одређеном тренутку користили канабис (више користили пушачи), 20,4% (1.552/7.618) користили су лепкове и раствараче, 14,4% (1.095/7.591) користили су ЛСД, 13,3% (1.010/7.581) користили су амфетамин и 7,3% (293/3.999) девојака и 9,2% дечака (326/3.555) користили су екстази. Хашиш и хероин је користио мали број ученика. Дечаци и девојчице од 15 и 16 година (1995. година) користили су дрогу више у Шкотској него у Енглеској, Велсу и Северној Ирској.³⁵⁴

На слици 6.1. приказан је концептуални модел међусобно повезаних фактора, од којих неки нису везани за алкохол, а фактори везани за алкохол узроковали су смрт и инвалидитет.

⁴Квалитет конзумираног алкохола такође може бити фактор

⁶Развој здравственог система, социјалне заштите и економије у целини

Слика 6.1. Концептуални узрочни модел конзумације алкохола и здравствених исхода³⁵⁵

³⁵⁴ Miller, P., Plant, M. (1996). *Drinking, smoking, and illicit drug use among 15 and 16 year olds in the United Kingdom*. BMJ Journals Vol. 313, Iss. 7054, pp. 395–396.

³⁵⁵ Global status report on alcohol and health (2014). Geneva: WHO Press, pp. 6.

На основу концептуално узрочног модела конзумације алкохола и здравствених исхода, можемо видети велику повезаност друштвених фактора рањивости (развојни ниво, култура, контекст напијања и производња, дистрибуција и регулација алкохола) и индивидуалних фактора рањивости (старост, пол, породични фактори и социјално-економски статус), а који су узроци: смртних случајева (у 2012. години 7,6% свих мушких смртних случајева и 4% смртних случајева жена у свету било је повезано са алкохолом), социоекономских последица (губитак посла, губитак зарада, незапосленост или породични проблеми) и повреде других лица (саобраћајна несрећа, несрећа на радном месту, оштећење имовине, намеран напад, повреда чланова породице итд.). У табели 7.7. види се укупна потрошња алкохола по глави становника (у литрима чистог алкохола) и преваленција тешког епизодног пијења (%) у укупном становништву старосне доби од 15 и више година (15+ година) и међу пијаницима (15+ година), а према извештају Светске здравствене организације за регион и свет.

Табела 7.7. Укупна потрошња алкохола по глави становника (у литрима чистог алкохола), 2014. године

СЗО (WHO) регион	Међу свим (15 + година)		Само међу пијаницима (15 + година)	
	Потрошња алкохола по глави становника (литар)	Тешко епизодно пијење преваленца	Потрошња алкохола по глави становника (литар)	Тешко епизодно пијење преваленца
Африка	6.0	5,7%	19.5	16,4%
Америка	8.4	13,7%	13.6	22,0%
Источни Медитеран	0.7	0,1%	11.3	1,6%
Регион Европе	10.9	16,5%	16.8	22,9%
Југоисточна Азија	3.4	1,6%	23.1	12,4%
Западни Пацифик	6.8	7,7%	15.0	16,4%
Свет	6.2	7,5%	17.2	16,0%

Графикон 7.6. Укупна потрошња алкохола по глави становника (у литрима чистог алкохола)

На основу података из табеле 7.7. и графикона 7.6. највиша потрошња алкохола по глави становника међу свима (15+ година) је у региону Европе – 10,9 литара (највиша потрошња алкохола по глави становника у Европи, односно на свету, јесте у Литванији – 18,2 литара чистог алкохола по становнику), а најмања у региону Источног Медитерана – 0,7 литара, док је преваленција тешког епизодог пијанства у региону Европе 16,5%, а у региону Источног Медитерана 0,1%. Код пијанца највиша потрошња алкохола по глави становника (15+ година) је у региону Југоисточне Азије – 23,1 литар, а најмања у региону Источног Медитерана – 11,3 литра, код преваленција тешког епизодог пијанства највише је било у региону Европе – 22,9%, а најмања у региону Источног Медитерана – 1,6%. Узрок минималне потрошње укупног алкохола по глави становника и стопе преваленција тешког епизодог пијанства у региону Источног Медитерана је у већинском становништву исламске вероисповести, која забрањује конзумирање алкохола.

Најобухватнија истраживања у оквиру Европског пројекта истраживања о алкохолу и другим дрогама – ЕСПАД (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – ESPAD) о употреби супстанци у Европи међу ученицима од 15 и 16 година било је између 1995. и 2015. године (шест кругова истраживања) у 48

земаља на узорку око 600.000 ученика. У даљем излагању ћемо обрадити пети (2011) и шести круг (2015) интернационалног истраживања ЕСПАД. Према њиховом извештају (ESPAD Group³⁵⁶), пети круг је обухватио више од 100.000 ученика просечне старости 15,8 година из 37 земаља, а последњи шести круг је обухватио 96.046 ученика просечне старости 15,8 година из 35 европских земаља, од којих је 24 држава чланица Европске уније. Највеће стопе употребе алкохолних пића према полу током 2011. године су биле у Чешкој Републици укупно 98% (дечаци 98%, девојчице 98%), Летонији укупно 96% (дечаци 95%, девојчице 97,0%) и Немачкој укупно 96% (дечаци 96%, девојчице 91%), а најмање стопе су биле на Исланду укупно 56% (дечаци 56%, девојчице 56%), Норвешкој 70% (дечаци 69%, девојчице 70%) и Португалији 71% (дечаци 76%, девојчице 67%). Током 2015. године Чешка Република је задржала прво место са 96% (дечаци 95%, девојчице 97%), следе Грчка са 94% (дечаци 95%, девојчице 93%) и Мађарска 93% (дечаци 94%, девојчице 92%). Као и током 2011. године и током 2015. године најмања стопа је била на Исланду 35% (дечаци 36%, девојчице 33%), Норвешкој 57% (дечаци 56%, девојчице 58%) и БЈР Македонији 57% (дечаци 64%, девојчице 51%).

ЕСПАД методологија прикупљања података у Црној Гори обухватила је: географска покривеност национална; начин сакупљања података оловка и папир; тип узорка пропорционалан, једноставан и случајан; репрезентативност ученика (94%)^а; стопа партиципације класе (100%)^б; стопа присутности ученика (87%)^ц; средња година^д (15,9 година) и укупан број испитаних ученика 2011. године (3.387) и 2015. године (3.844). У Црној Гори стопа употребе алкохола 2011. године је била 77% (дечаци 82%, девојчице 72%), а 2015. године 78% (дечаци 83%, девојчице 72%), што је пораст од 1% (дечаци). Учесталост употреба алкохола у последњих 12 месеци по полу 2011. године је била 61% (дечаци 70%, девојчице 61%), а учесталост употребе алкохолних пића (једном или више) током 30 дана по полу је 38% (дечаци 48%, девојчице 28%). Доступност алкохолног пића током

³⁵⁶ ESPAD Group. (2011, 2015). *ESPAD Report: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. Lisbon: European Monitoring Centre on Drugs and Drug Addiction, pp. 13–38.

^а Пропорција ЕСПАД циљних ученика обухваћена оквиром узорковања.

^б Процент одабраних класа које учествују у истраживању.

^ц Процент ученика који одговарају на упитник.

^д Базиран на основу периода прикупљања података.

2015. године: међу дечацама 75% и међу девојчицама 69%, рани почетак употребе алкохола од стране ученика у доби од 13 година или млађи код дечака је 58%, а код девојчица 36% и 30-дневна употреба и опијеност од алкохола код дечака је 50%, а код девојчица 31%.

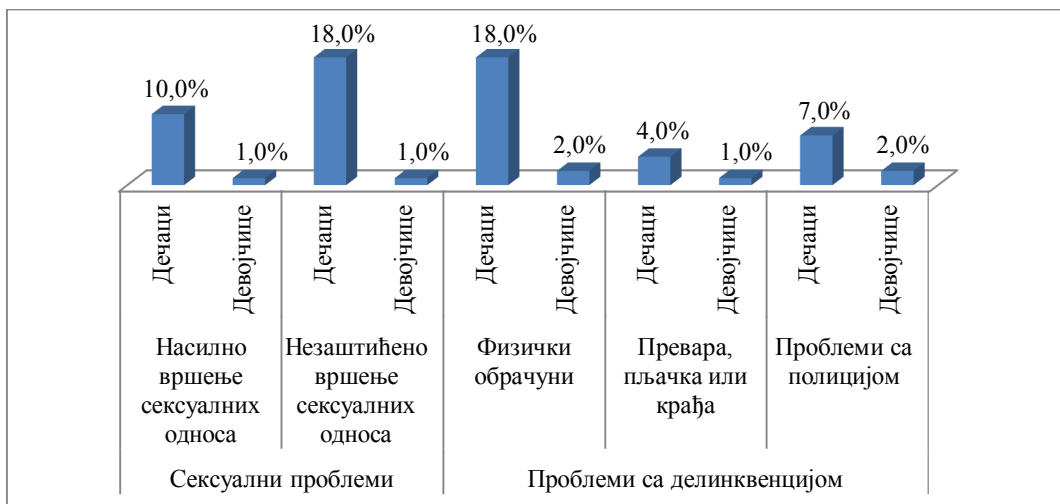
У табели 7.8. и графикону 7.7. а) и 7.7. б) приказани су индивидуални, релацијски, сексуални и делинквентни проблеми (свих ученика) везани за личну употребу алкохола током последњих 12 месеци у Црној Гори, прилагођено према истраживању ЕСПАД 2011.

Табела 7.8. Индивидуални, релациони, сексуални и делинквентни проблеми везани за личну употребу алкохола током последњих 12 месеци у Црној Гори

Индивидуални проблеми						Релациони проблеми			
Несрећа или повреде		Урадити лоше у школи или послу		Хоспитализација или примљен у хитну помоћ		Озбиљни проблеми са пријатељима		Озбиљни проблеми са родитељима	
Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.
9,0%	3,0%	11,0%	5,0%	5,0%	2,0%	8,0%	3,0%	8,0%	4,0%
Сексуални проблеми				Проблеми са делинквенцијом					
Насилно вршење сексуалних односа		Незаштићено вршење сексуалних односа		Физички обрачуни		Превара, пљачка или крађа		Проблеми са полицијом	
Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.
10,0%	1,0%	18,0%	1,0%	18,0%	2,0%	4,0%	1,0%	7,0%	2,0%

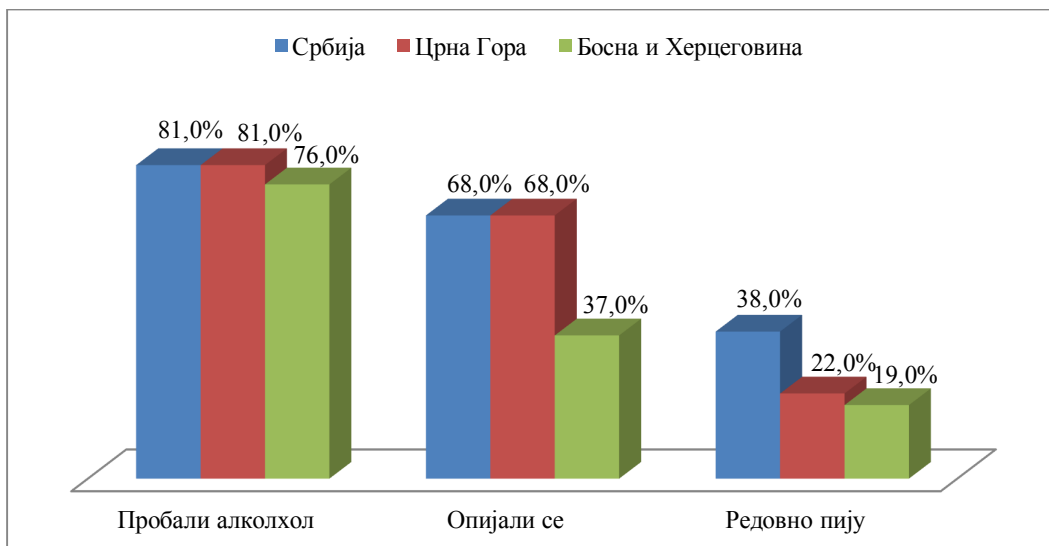
Графикон 7.7. а) Индивидуални и релациони проблеми

Графикон 7.7. б) Сексуални проблеми и проблеми са делинквенцијом

На основу горе презентованих резултата можемо запазити да код индивидуалних проблема 11% дечака и 5% девојчица приликом конзумирања алкохола највише праве проблеме у школи или послу, а најмање (5% и 2%) бивају хоспитализовани или примљени у хитну помоћ. Када је реч о релационим проблемима, дечаци су имали озбиљне проблеме и са пријатељима и са родитељима (8%), а девојчице само са родитељима (4%). Највише сексуалних проблема је било код вршења сексуалних односа без заштитних средстава (18%) и насилно вршење сексуалних односа од стране дечака (9%), а од стране девојчица њихово учешће је минимално (1%). Код проблема са делинквенцијом, највише је било физичких обрачуна дечака (18%), а најмање (4%) превара, плљачки или крађа, а код девојчица учешће је минимално и креће се између 1% и 2,0%. Компаративно истраживање које је спровела Специјална болница за болести зависности Вита из Новог Сада, на узорку од 914 средњошколаца просечне старости 17 година из Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине, на основу добијених података, 81% деце до 17 године је конзумирало алкохол у Србији и Црној Гори и 76% у Босни и Херцеговини, опијало се 68% у Србији и Црној Гори а 37% у Босни и Херцеговини, они који редовно конзумирају алкохол били су у Србији 38%, Босни и Херцеговини 22% и најмање у Црној Гори 19%, што се види на графикону 7.8.³⁵⁷

³⁵⁷ <http://bolnica-vita.co.rs/index.php/node/32>, преузето 12.12.2016.

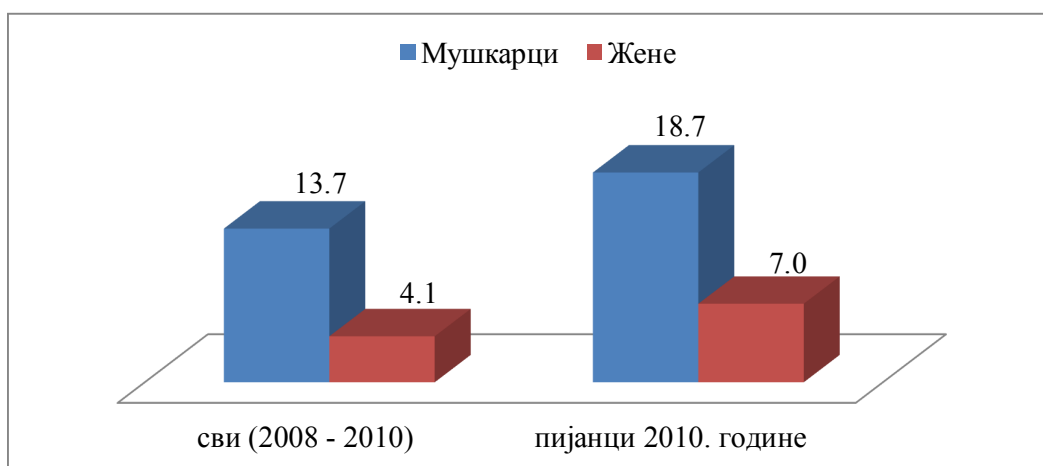

Графикон 7.8. Компаративна анализа конзумирања алкохол у Србији, ЦГ и БиХ

У табели 7.9. и графикону 7.9. приказана је укупна конзумација алкохола (у литрима чистог алкохола), по глави становника (15 >), у Црној Гори за период 2008–2010. године и потрошња алкохола пијанаца 2010. године.

Табела 7.9. Укупна конзумација алкохола по глави становника у Црној Гори (л)³⁵⁸

Пол	сви (2008 - 2010)	пијанци 2010.
Мушкарци	13.7	18.7
Жене	4.1	7.0

Графикон 7.9. Укупна конзумација алкохола по глави становника у Црној Гори

³⁵⁸ <http://www.who.int>, преузето 12.12.2016.

Из горе презентованих података можемо закључити да у периоду 2008–2010 укупна конзумација алкохола по глави становника (15 >) у Црној Гори је 13,7 литара (мушкарци) и 4,1 литар (жене), код пијанаца 18,7 литара (мушкарци) и 7 литара (жене).

Према др Снежани Мићуновић, у Црној Гори је у осмом разреду већ 30% ученика пробало алкохол, готово половина средњошколаца је већ била пијана, више од 70% студената и 35% студеникиња је већ било пијано и сматра се да у Црној Гори има око 20.000 алкохоличара.³⁵⁹

Алкохолизам представља негативну друштвену појаву која има тенденцију перманентног раста у већини земаља света како код пунолетне тако и код малолетне популације. Он је један од микросоцијалних фактора који код малолетника може да изазове здравствене проблеме, и буде узрочник извршења бројних кривичних дела из области саобраћаја (саобраћајна несрећа под дејством алкохолизма), имовинских кривичних дела (крађе, преваре, фалсификовање), као и тежих насилничких кривичних дела (разбојништво, злостављање чланова ближе породице, силовање и убиство).

7.4.5. Дрога и малолетнички криминалитет

Употреба природних дрога, односно психоактивних супстанци датира/ју још из доба древних цивилизација када су се користиле најчешће у магијске и религијске сврхе. Најстарија биљка са психоактивним својствима је мак, гајили су је Сумери пре 5000 година, а касније су наставили Персијанци, Египћани и остале цивилизације све до данашњих дана. Засецањем чаура опијумског мака добија се опијум (*Opium studum*), који садржи преко 20 активних супстанци – алкалоида као што су морфин, кодеин, папаверин, носкапин итд.

Сама реч дрога потиче од холандске речи *droog* (сув, осушени производи). Термин, у начелу, означава све састојке који се користе у хемијској, а нарочито у фармацеутској индустрији. Данас има уже значење и обично означава производе кадре да изазову неку *токсикоманију*. Реч је о природним или синтетичким супстанцама које стварају зависност. У јавности обично влада збрка у вези с речју

³⁵⁹ <http://www.mf.uni-lj.si/dokumenti/4b7969360ab322ba596f97962b9ac812.pdf>, преузето 12.12.2016.

дрога, самим тим што се тако назива и прва материја лекова и супстанци које могу имати медицинска својства, али чија злоупотреба доводи до стања зависности.³⁶⁰

У науци се израз дрога користи за продукте биљака, животиња и минерала који имају лековита својства. У обичном говору, овај израз се користи за опојне дроге које су психоактивне супстанце (оне супстанце које мењају стање свести, расположења и понашање). Њихово понављано узимање може довести до зависности. Због бројних нежељених и штетних дејстава, производња и промет ових супстанци су или ванзаконите активности (нпр. производња опијума, кокаина и сл.) или их држава строго контролише (за лекове као што су амфетамини, морфин и др.).³⁶¹

У Црној Гори, Европској унији и глобално, злоупотреба и незаконит промет дрогама и психотропним супстанцама доживљавају се као озбиљан проблем који представља претњу по здравље, сигурност, социјалну добробит и просперитет опште популације, посебно младих људи. Зависност од дрога је препозната као важан социјално-здравствени проблем који представља ризик по јавно здравље, посебно у односу на заразне болести (ХИВ, хепатитис Ц, хепатитис Б, туберкулозу и полно преносиве болести). Злоупотреба дрога и психоактивних супстанци може угрозити безбедност свих друштава и владавину права, нанети патњу и појединцима и породицама, а може довести и до губитака живота.³⁶²

Према америчком Националном институту за злоупотребу дрога – НИДА (National Institute on Drug Abuse –NIDA) злоупотреба дрога је укључена у најмање три врсте кривичних дела везаних за дроге: 1) кривична дела која су дефинисана поседовањем дроге или продајом, 2) кривична дела која су директно повезана са злоупотребом дрога (нпр. крађа за добијање новца за дрогу), и 3) кривична дела која се односе на начин живота који предиспонира дилера/уживаоца дрога да се ангажује у илегалним активностима, на пример, путем удруживања са другим преступницима или са незаконитим тржиштима.³⁶³

³⁶⁰ Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 100-111.

³⁶¹ <https://www.drajzerova.org.rs/saveti/%C5%A1ta-treba-znati-o-drogama>, преузето 12.12.2016.

³⁶² Стратегија Црне Горе за спречавање злоупотребе дрога 2013–2016. (2013). Подгорица: Министарство здравља Црне Горе, стр. 7.

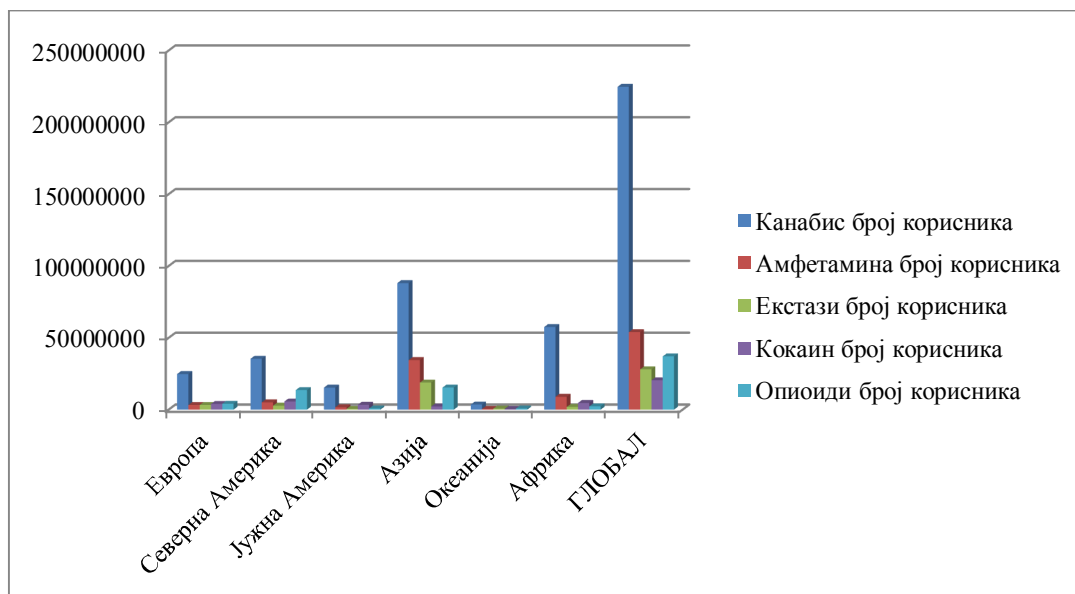
³⁶³ <https://www.drugabuse.gov/publications/principles-drug-abuse-treatment-criminal-justice>, преузето 12.12.2016.

У табели 7.10. и графикону 7.10. приказана је распрострањеност употребе канабиса, амфетамина, екстазија, кокаина и хероина код особа од 15 година до 64 године у 2012. години, према извештају Светске здравствене организације о распрострањености дрога.

Табела 7.10. Распрострањеност употребе канабиса, амфетамина, екстазија, кокаина и хероина, лица старости од 15 до 64 године (2012)

Регион	Канабис		Амфетамин		Екстази		Кокаин		Опиоиди*	
	Број корисника	%	Број корисника	%	Број корисника	%	Број корисника	%	Број корисника	%
Европа	24.800.000	4,5	3.220.000	0,6	3.260.000	0,4	3.970.000	0,7	4.100.000	0,7
Северна Америка	35.430.000	11,3	5.100.000	1,6	2.800.000	0,9	5.690.000	1,8	13.600.000	2,3
Јужна Америка	15.340.000	5,7	1.640.000	0,6	550.000	0,2	3.390.000	1,3	870.000	0,3
Азија	88.100.000	3,1	34.520.000	1,2	18.850.000	0,7	2.230.000	0,08	15.380.000	0,5
Океанија	3.540.000	14,5	530.000	2,2	720.000	2,9	460.000	1,9	830.000	3,4
Африка	57.530.000	9,7	8.950.000	1,5	1.880.000	0,3	4.680.000	0,8	2.290.000	0,4
ГЛОБАЛ	224.740.000	4,9	53.960.000	1,2	28.060.000	0,6	20.420.000	1,9	37.070.000	0,3

*Опиоиди (хероин, морфин, метадон, кодеин, итд)

Графикон 7.10. Распрострањеност употребе канабиса, амфетамина, екстазија, кокаина и хероина, популације старости од 15 до 64 године

На основу горе презентованих података можемо закључити да на глобалном ниво најчешће коришћена дрога је канабис, користи је око 4,9% (224.740.000) популације од 15 до 64 године. Највећи број корисника канабиса је у Азији 3,1% (88.100.000), а најмање у Океанији 14,5% (3.540.000). Што се осталих

дрога тиче, Азија има највећи број корисника, осим у случају кокаина, где Северна Америка има више 1,8% (5.690.000).

Истраживања употребе психоактивних супстанци међу младима у Црној Гори континуирано од 1999. године спроводи Институт за јавно здравље (високоспецијализована здравствена установа на терцијарном нивоу здравствене заштите). Најрелевантнија истраживања о психоактивним супстанцама међу младима у Црној Гори вршио је ЕСПАД током 2011. и 2015. године. Истраживањем током 2011. године, на узорку 3.387 ученика (дечаци 1.668, девојчице 1.719) рођених 1995. године, дошло се до резултата да је доступност различитих супстанци по полу у Црној Гори према опадајућем редоследу: метамфетамин 23% (дечаци 20%, девојчице 27%), канабис 19% (дечаци 23%, девојчице 15%), екстази 12% (дечаци 13%, девојчице 10%) и амфетамин 9% (дечаци 10%, девојчице 8%). У Европи, канабис је најдоступнији у Чешкој Републици (59%), а најтеже је до њега доћи у Молдавији (6%), амфетамин је најдоступнији Бугарска (25%) и Молдавија (3%), екстазија Бугарска, Мађарска и Ирска (21%) и Молдавији (4%) и транквилизатора или седатива Пољска (48%) и Украина (5%). Укупна употреба илегалних дрога у животу по полу у Црној Гори је 7% (дечаци 11%, девојчица 4%), од тога марихуане или хашиша 5% (дечаци 8%, девојчица 3%). Укупна употреба илегалних дрога у животу по полу у Црној Гори је 7% (дечаци 11%, девојчица 4%), од тога марихуане или хашиша 5% (дечаци 8%, девојчица 3%). Укупна употреба транквилизатора или седатива у животу без рецепта по полу је 5% (дечаци 4%, девојчице 5%) и употреба инхалатора у животу по полу је 6% (дечаци 6%, девојчице 5%). Употреба марихуане или хашиша последњим испитивањем младих је 3% (дечаци 4%, девојчице 1%). Највиша употреба илегалних дрога током 2011. године у Европи је у Чешкој Републици (43%), Француској и Монаку (око 39%), а најмања је у Босни и Херцеговини (Република Српска), на Фарским Острвима и у Молдавији (око 6%). Током 2015. године учесталост коришћења канабиса у последњих 12 месеци по полу (средњи број случајева међу корисницима) у Црној Гори је 10% (дечаци 9,5%, девојчице 10,9%), распрострањање употребе инхалатора у последњих 30 дана по полу је 3% (дечаци 4%, девојчице 2%) и преваленција психоактивних супстанци у последњих 12 месеци према полу је 2% (дечаци 3%, девојчице 1%)

Истраживање „Доступност дроге у региону и информисаност и ставови младих о наркоманији” вршила је 2012. године Специјална болница за болести зависности Вита из Новог Сада, на на узорку од 1.893 младих од 15 до 30 година на територији Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Резултати компаративног истраживања показују да су млади у великом ризику да под утицајем свог непосредног окружења пробају дрогу и то: 75,7% (89% мушкарци, 60,2% жене) у Црној Гори, 59,9% (62,2% мушкарци, 53,7% жене) у Србији и 57,6% (67,5% мушкарци, 49,1% жене) у Босни и Херцеговини. Највише младих је конзумирало дрогу у Црној Гори 25,7%, Србији 23,5% и Босни и Херцеговини 21,3%. Код младих испитаника постоји заблуда о подели дроге на „лаке и тешке” и то: 77,6% у Босни и Херцеговини, 59,8% у Србији и 51% у Црној Гори. Интересантно је мишљење младих да се дрога може конзумирати контролисано и у специјалним приликама: 43,3% у Црној Гори, 42,4% у Босни и Херцеговини и 32,3% у Србији, што представља велику заблуду. Код младих испитаника влада мишљење да је наркоманија излечива болест, и то: 71,2% у Босни и Херцеговини, 66,6% у Србији и 62,2% у Црној Гори, али има и мишљења да се она може победити чврстом вољом: 48,9% у Босни и Херцеговини, 36,1% у Србији и 33,7% у Црној Гори, што представља још једну велику заблуду.

Малолетници који су интервјуисани за студију „Алкохол, дрога и криминал: студија малолетника у притвору” (*Alcohol, drugs and crime: a study of juveniles in detention*) у Аустралији пријавили су да значајно конзумирају алкохол и разне недозвољене дрогеа. За шест месеци пре ступања у притвор, 71% младића је редовно користило једну врсту супстанце, а 29% је редовно користило више од једног типа.

У погледу типова супстанци које се редовно користе:

- 63% користи канабис;
- 46% користи алкохол;
- 20% користи амфетамине;
- 8% процената користи екстази; и
- 7% користи инхаланте.³⁶⁴

³⁶⁴ Prichard, J., Payne, J. (2005). *Alcohol, drugs and crime: a study of juveniles in detention*. Canberra: Australian Institute of Criminology, pp, X.

Табела 7.11. илуструје многе аспекте живота младих људи у Аустралији који су идентификовани као кључни фактори ризика за криминално понашање и злоупотребу супстанци (психоактивних супстанци међу младима), као и референце које су коришћене у истраживању³⁶⁵

Табела 7.11. Кључни фактори ризика за злоупотребу алкохола и дрога

	Фактори ризика	Референце
Поједини фактори	Сексуално или физичко злостављање Спознаја позитивних психолошких и физиолошких ефеката дроге Претходни притвор за понижавајуће понашање Слаба очекивања за будућност и ниска самопоуздања Проблеми са менталним здрављем; поремећаји понашања / пажње Депресија и психолошка потешкоћа Неконвенционалност и толеранција за девијантност Тражење сензације и жеља за новим и необичним искуствима Мали осећај друштвене одговорности Рана употреба алкохола Честа промена куће и школе	Nagin et al. 1995; Dobinson & Ward 1985; Nurco 1998; Salmelainen 1995; Stevenson & Forsythe 1998; Blumstein et al 1986; Babinski et al. 1999; Bailey et al 1992; Farrell et al 1992; Newcomb et al. 1986; Stockwell et al. 2004
Породица	Породична нестабилност Одсуство способног старатеља, недостатак надзора у кључним временима Породично сиромаштво Кривични родитељи; недоследно, грубо или злостављано родитељство; одбијање ставова; мали родитељски надзор или учешће у животу детета Раздвајање или развод и родитељски сукоб Незапосленост родитеља / социјална зависност; лоше породично становање Висок ниво потрошње алкохола у породици Родитељска употреба дроге Слаб однос са родитељима Родитељски ставови повољни за употребу дрога и /или антисоцијални понашање	Nagin & Farrington 1992; Nagin et al. 1995; Blumstein et al. 1986; Hindelang et al. 1978; Sampson & Lauritsen 1990; Fergusson & Horwood 1997; Farrington & Coid 2003; Strandberg 1995; Hartford et al. 1992; Blum & Rinehart 1997; Farrell et al. 1992; Newcomb et al. 1986; Stockwell et al. 2004; Sheridan 1995
Школа	Школски академски неуспех или нижи ниво образовања Изостанак и ниска посвећеност школовању Рано напуштање школе и честа промена школа Утицај школских вршњака	Kelly et al. 1997; Nagin et al. 1995; Strandberg 1995; Newcomb et al. 1986; Stockwell et al. 2004
Вршњаци	Делинкентни и антисоцијални вршњаци Сирови/груби вршњачки односи, ниска популарност, друштвена изолација Притисак вршњака да користи дроге Опажена/Перципирана сагласност за коришћење дроге Употреба дрога међу вршњацима	Peri et al. 1997; Bailey et al. 1992; Farrell et al. 1992; Newcomb et al. 1986; Kelly et al. 1997
Заједница/суседство	Дезорганизација заједнице Доступност дрога и ватреног оружја Изложеност насиљу и криминалу унутар заједнице	Oberwittler 2004; Farrington & Coid 2003; Van Wilsem; 2004

³⁶⁵ Ibidim, pp, 13.

Према Националном савету за алкохолизам и зависност од дроге (National Council on Alcoholism and Drug Dependence) постоје три врсте кривичних дела везаних за дрогу:

- Злочини повезани са коришћењем: то су злочини који настају или укључују појединце који узимају дроге, а који почињу злочине као резултат ефекта који дрога има на њихове мисли и понашање.

- Криминал који се односи на економију: то су злочини у којима појединац почини злочин како би финансирао куповину дроге. То укључује крађу и проституцију.

- Злочини повезани са системом: то су злочини који произилазе из структуре система дрога. Они укључују производњу, транспорт и продају дроге, као и насиље у вези са производњом или продајом дроге, као што је рат малолетничких банди за територију.³⁶⁶

Према процени Јединственог програма извештавања о криминалу (Uniform Crime Reporting Program – UCR) и Федералног истражног бироа (Federal Bureau of Investigation – FBI) укупан број хапшења малолетних лица (<18) у 2015. години због кршења злоупотребе дрога у САД је био 63.035, од тога 49.170 су били мушкарци и 13.865 жене. Према истом извору, ухапшена су 62 малолетника млађа од 10 година, 1.174 (10–12 година), 7.626 (13–14 година), 9.267 (15 година), 15.851 (16 година), 26.015 (17 година) и 43.259 (18 година).³⁶⁷ На основу презентованих података можемо закључити да се са приближавањем осамнаестој години драстично повећава и тренд ухапшених малолетника.

Поред дувана (пушења) и алкохола, и дрога (наркоманија), спада у болести зависности, са трендом континуираног раста у читавом свету, посебно код деце (завршни разреди основне школе) и малолетника (средњошколци). Она је узрок многих менталних, заразних и физичких здравствених проблема, као и иницијатор малолетничког делинквентног и криминалног понашања. Поред кршења закона о дрогама, као што је неовлашћена производња, држање, стављање у промет и злоупотреба опојних дрога, малолетници су под дејством наркотика укључени у извршење и других кривичних дела као што су: насиље, лакше и тешке крађе, разбојништва, вандализам, силовања и убиства.

³⁶⁶ <https://www.ncadd.org/about-addiction/alcohol-drugs-and-crime>, преузето 13.12.2016.

³⁶⁷ <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2015/crime-in-the-u.s.-2015/tables/table-39>, преузето 16.12.2016.

7.5. Индивидуални (ендогени) криминогени фактори ризика криминалитета младих

Криминалитет није само масовна друштвена појава, већ и појединачно понашање појединца, радња појединца супротна кривичноправним и другим нормама које предвиђају санкције или којим се крше међународноправне норме људских права. На јављање криминалног понашања као појединачне појаве утиче низ криминогених фактора објективне природе (друштвени, спољни, егзогени фактори), али они, ипак, нису довољни за објашњење узрочности криминалитета. Криминално понашања је повезано са особинама личности извршиоца кривичног дела, које чине субјективне или ендogene факторе криминалитета.³⁶⁸

У излагању о психолошким теоријама било је речи о индивидуалним (ендогеним) криминолошким факторима ризика (интелигенција, фрустрација и агесија), који уз темперамент, карактер, емоције и мотиве, представљају значајније ендogene криминолошке факторе ризика за развој малолетничког делинквентног понашања, а које ћемо у наставку обрадити.

7.5.1. Темперамент и малолетнички криминалитет

Темперамент потиче од латинске речи *temperamentum*, а значи праву меру (од *temperare* – помешати). Све до модерних времена, медицином је владао појам темперамента због његове директне везе са учењем о телесним течностима. Хипократ и Гален, који су овом учењу дали кохерентан облик и увели га у праксу, тврде да је људско тело сачињено од четири течности: лимфе, крви, жучи и црне жучи. Израз темперамент уведен је у Француској у 16. веку, најпре као превод грчке речи *chrosis* која изражава учење да се здравље састоји у „уравнотеженој мешавини” ових течности. Међутим, Гален пре свега истиче да преовладавањем једне од течности настају четири врсте виталних формула, назване *темперамент*: флегматичан, сангвиничан, колеричан и меланхоличан темперамент. Они се изражавају физиолошким и психолошким дистинктивним особинама, као посебним патолошким тенденцијама.³⁶⁹

³⁶⁸ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 411.

³⁶⁹ Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 653.

Особа са флегматичним темпераментом реагује ретко, слабо изражава емоције, мирна је и сталожена, без наглих промена у емотивном доживљавању и реаговању; особа са сангвиничним темпераментом одликује се брзим, краткотрајним емоционалним реакцијама, лако мења расположење, склона је оптимизму и ведра; особа са колеричним темпераментом испољава снажне емоције, импулсивност и напраситост и тешко контролише афекте; особа са меланхоличним темпераментима има ретке али изузетно интензивне емотивне реакције, које дуго трају и има тенденцију ка негативним емоцијама, осећају туге и забринутости.³⁷⁰

У литератури постоје многе дефиниције темперамента, али још није постигнут консензус о прецизној дефиницији тог појма, те ћемо навести неколико дефиниција које су најзаступљеније у литератури.

Гордон Алпорт (Gordon Allport) је 1961. године дефинисао темперамент као „карактеристичне појаве емоционалне природе појединца, укључујући његову осетљивост на емоционалну стимулацију, његову уобичајену снагу и брзину одговора, квалитет његовог превладавајућег расположења и све особине флукуације и интензитета расположења, као феномени се сматрају зависнима од конститутивног састава, па због тога су наследне по пореклу”.³⁷¹

Сличну дефиницију је дао и Г. Олпорт. Он каже да се темперамент односи на карактеристичне појаве емоционалне природе једне индивидуе, укључујући њену осетљивост на емоционални подстицај, њену снагу и брзину реаговања, квалитет и интензитет расположења. Ове појаве се сматрају зависним од конституционалног састава и зато су углавном наследне по пореклу.³⁷²

Према Е. Машу и Д. Вулфу, темперамент се односи на „организовани стил понашања детета који се појављује рано у развоју, а који обликује приступ детета према његовом окружењу и обрнуто”.³⁷³

Темперамент се може дефинисати као „рано развијање индивидуалних тенденција понашања који су биолошки укореењени, присутни од детињства и

³⁷⁰ http://www.akademijauspeha.com/clanci_svi/Licnost%20i%20karakter.html, преузето 15.12.2016.

³⁷¹ Dadds, M., Salmon, K. (2003). *Punishment insensitivity and parenting: temperament and learning as interacting risks for antisocial behavior*. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(2), pp. 75.

³⁷² Олпорт, Г. (1969). *Склон и развој личности*. Београд: Култура, стр. 52.

³⁷³ Mash, E., & Wolfe, D. (2010). *Abnormal child psychology*. Belmont: Wadsworth, pp. 45.

даље, релативно стабилни током времена и ситуација и манифестују се у контексту социјалних интеракција”.³⁷⁴

Темперамент је појам, односно конструкт који се односи на карактеристичне тенденције реаговања на околину с којима смо рођени и које се врло мало мењају на основу искуства.³⁷⁵

Творци теорије о темпераменту С. Чеса и А. Томас (S. Chessa, A. Thomas) на основу својих истраживања идентификовали су 9 темпераментних особина (ниво активности, дистрактивбилности, интензитет, регуларност, праг одзивности на стимулацију, приступ/повлачење, прилагодљивост, истрајност и расположење) на основу којих су класификовали три врсте темперамента: „лако” (карактерише се лакоћом успостављања редовних навика у детињству, он је обично весео и лако се прилагођава новим искуствима), „споро до топло” (неактиван тј. показује благу, ниску основну реакцију на стимулације животне средине, негативног расположења и полако се прилагођава новим искуствима) и „тешко” (неправилна у свом понашању и биолошким функцијама, показују високу активност, као и интензивне реакције на различите врсте стимулуса, имају тенденцију да се повуку из новина, имају афективна стања која карактеришу доста раздражљивости и других аспеката негативног расположења, не прилагођавају се добро променама у њиховом окружењу и имају проблеме који постоје у задацима којима је потребна трајна пажња).³⁷⁶

А. Бус и Р. Пломин су предложили четири општа димензиона темперамента: емоционалност (односи се на предиспозицију да се лако растужи и узнемири), активност (укупан ниво активности се односи на укупну производњу енергије³⁷⁷), друштвеност (тенденција да више воли присуство других него да буду сами. Друштвене активности нису исте као стидљивост, јер стидљиви људи могу да желе присуство других, али то избегавају, јер имају тенденцију напетости и анксиозности када су окружени другим људима, посебно непознатим људима) и

³⁷⁴ Schmeck, K., Poustka, F. (2001). *Temperament and disruptive behavior disorders*. *Psychopathology*, 34, pp. 159.

³⁷⁵ Andrews, D., Bonta, J. (2006). *The Psychology of Criminal Conduct*. New Jersey: LexisNexis Group, pp. 173.

³⁷⁶ Frick, P., Morris, A. (2004). *Temperament and developmental pathways to conduct problems*. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33 (1), pp. 54-68.

³⁷⁷ Buss, A., Plomin, R. (1975). *A temperament theory of personality development*. New York: Wiley, pp. 32-33.

импульсивност (импульсивност је елиминисана због неконзистентних налаза везаних за особину херитабилности).³⁷⁸

У табели 7.10. дат је кратак преглед као и дефиниције чаура/каписла основних димензија темперамента детета.

Табела 7.12. Кратак преглед и дефиниције чаура/каписла основних димензија темперамента детета³⁷⁹

Димензија	Дефиниције чаура/каписла	Повезане димензије
Понашање инхибиција/страх	Инхибиција понашања као одговор на нове непознате особе и ситуације	Избегавање штете, стидљивост
Раздражљивост/фрустрација	Агресивно или надражено понашање у одговору на болно и/или фрустрирајући улаз	Тешкоћа, узнемиравање у ограничењима, проналазак љутње
Позитивна емоционалност	Сложеност да доживи позитивне емоције, обично оне повезане са приступом понашања (нпр. позитивно очекивање, испитивање, жудња)	Новост која тражи пуно дејство*
Ниво активности	Фреквенција, брзина и снажна снага покрета и кретања; нетолеранција према присилном одмору	Брзина, енергија
Пажња/упорност	Капацитет пажљивог фокусирања и контроле као основе за добровољно понашање укључујући упорност	Напорна контрола, дистрактибилност, тражење новитета*
Чулна осетљивост	Способност реаговања на чулне стимулусе (нпр. визуелне, слушне или додирне) ниске стимулативне вредности; преноси чулне нелагодности	Праг, чулне одбране

* Уместо јединствених димензија, тражење новина и импульсивност могу бити резултат комбинације високих нивоа позитивне емоционалности која није садржана адекватним нивоима пажљиве или инхибиторне контроле.

Из горенаведених дефиниција можемо закључити да се темперамент код деце наслеђује и развија од првог дана када се дете роди, и веома се мало мења током детињства и адолесценције. Деца која се одликују тешким темпераментом, као и деца која су емоционално нестабилна и са слабом контролом, имају склоност према делинквентном понашању, које се испољава у време адолесценције и наставља се у одраслом добу.

³⁷⁸ Buss, A. & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early developing personality traits*. Hillsdale: Erlbaum, pp. 63.

³⁷⁹ Zentner, M., Bates, J. (2008). *Child Temperament: An Integrative Review of Concepts, Research Programs, and Measures*. European Journal of Developmental Science, Vol. 2, No. 1/2, pp. 22.

7.5.2. Карактер малолетних делинквената

Етимолошки карактер потиче од грчке речи *charaktêr*, што значи особеност, белег, знамење. У психологији, овај појам изражава релативно јединствен и сталан начин осећања, мишљења и хтења неке јединке.³⁸⁰

Психоаналитичар Вилхелм Рајх под карактером подразумева навикнуте начине одношења организма према унутрашњем и спољашњем свету. То је типичан начин на који особа опажа и доживљава унутрашњу и спољашњу стварност, начин на који реагује на њу, на који се брани од те стварности, излази на крај са проблемима живота.³⁸¹

Под карактером Н. Рот подразумева „интегрисан систем особина које омогућавају појединцу да упркос препрекама на релативно доследан начин поступа, и то управо у односу на моралне принципе и морална схватања неког друштва”. У складу са овим је и подела карактера на добар и лош карактер, чврст и слаб карактер. Добар карактер има човек који се одликује моралним особинама, а лош карактер нема морална својства. Чврст карактер има онај човек који поред моралних особина поседује и енергичност и упорност у понашању. Слаб карактер је одлика особа које поседују моралне квалитете, али немају одлучности да их и примене.³⁸²

Карактер и карактерне особине могу бити повезане и са криминалним понашањем. На основу криминолошких истраживања уочено је да криминалце одликују поједине карактерне особине: примитивизам (низак културни ниво, недостатак васпитања, непоштовање етичких и других друштвених норми), егоизам (свесна, спонтана и стална, бескрупулозна тежња за стицањем материјалних вредности и као тежња да се сопствене потребе, мотиви и други лични интереси, без обзира на њихове вредности, стављају изнад туђих), егоцентричност (прецењивање својих особина, стављање својих преокупација изнад потреба других), малициозност (тражење мана, недостатака и грешака код других да би се они неосновано критиковали, оговарали или оптуживали), ригидност (отпорност према захтевима за промену понашања), агресивност

³⁸⁰ Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 272.

³⁸¹ http://www.akademijauspeha.com/clanci_svi/Licnost%20i%20karakter.html, преузето 15.12.2016.

³⁸² <https://kutakzapsihologe.files.wordpress.com/2011/11/struktura-licnosti.pdf>, преузето 16.12.2016.

(одлика карактера великог броја малолетних делинквената), изопаченост и настраност.³⁸³

Према М. Бошковићу, карактерне особине су вољне диспозиције за друштвено важне и релативно трајне начине понашања који се, сходно моралним принципима у једном друштву, оцењују као добри или лоши, односно друштвено пожељни или непожељни. Карактерне особине формирају се под утицајем егзогених фактора. Полазећи од тога, можемо да кажемо да склоност ка вршењу кривичних дела постоји код оних личности, које нису у стању тзв. довољне отпорности ка спољашњим факторима. Од психоструктуре једне личности зависи који ће утицаји (позитивни или негативни) на одређену личност бити преовлађујући. Уколико је утицај негативних фактора јачи, онда долази до испољавања различитих облика делинквентног понашања.³⁸⁴

Према Марији. Монтесори, која се бавила дечјим развојем од рођења до ране адолесценције, постоје три периода као кључна у формирању карактера:

– до 6 година, време стварања (дете не зна разлику између добра и зла, има своју природу, стварају се темељи карактера). Ово је период неуравнотежене енергије и интензивног напора код детета; оно је тек од шесте године живота прилагођено времену и средини којој припада, способно да разуме и расуђује,

– од 6 до 12 година, дете постаје свесно исправног и погрешног (код себе, али и код других људи) и обликује моралну свест која касније доводи до развоја социјалне свести,

– од 12 до 18 година, рађа се осећање љубави према држави, припадност нацији и постављају темељи за зрели период одрасле јединке, посебног карактера, потпуно спремне за корелацију са другим карактерима.³⁸⁵

Иако већина истраживача тврди да карактерне особине не могу бити примарни узрочник/фактор криминалног понашања, али особе у којима преовладава примитивни, егоцентрични и агресивни карактер склоне су да изврше кривична дела против живота и тела.

³⁸³ Константиновић-Вилић, С.; Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 418.

³⁸⁴ Бошковић, М. (1995). *Криминологија и социјална патологија*. Нови Сад: Матица Српска, стр. 117.

³⁸⁵ <http://www.detinjarije.com/marija-montesori-tri-perioda-kljucna-u-formiranju-karaktera-deteta>, преузето 17.12.2016.

7.5.3. Емоције и малолетничка делинквенција

Емоција потиче од латинских речи *emovere*, покренути и *carere* недостајати. Емоционална стања представљају неопходан, витални чинилац психичке активности чијим потенцијалом и динамиком управљају, истовремено регулишући и наше понашање. Ту примарну улогу имају од самог рођења; психолози и психоаналитичари су нас научили да је психички развој детета условљен његовим емоционалним животом који га, кроз узастопне етапе, води до нужног сазревања, до потврђивања сопствене личности и до успешног прилагођавања породичној и друштвеној средини.³⁸⁶

Према Д. Кречи (D. Krech) и Р. Крачфилду (R. Crutchfield) емоције представљају један од најосновнијих доживљаја сопствене личности, а у најширем смислу термин емоције односи се на узбуђено стање организма које се манифестује на три сасвим различита начина: 1) емоционалним доживљајем, нпр. осећа бес; 2) емоционалним понашањем, нпр. особа грди и напада свога мучитеља и 3) физиолошким променама у телу, нпр. крв јурне у лице, срце удара брже итд., при чему све емоције могу да се поделе на следећи начин: 1) примарне емоције (нпр. радост, страх, гнев туга); емоције које се односе на чулну стимулацију (нпр. бол, одвратност, ужас, уживање); 3) емоције које се односе на самооцену (нпр. срам, понос, осећање кривице); 4) емоције које се односе на друге људе (нпр. љубав, мржња, сажаљење); 5) емоције везане за процењивање (нпр. хумор, лепота чуђења); 6) расположења (нпр. нерасположеност, анксиозност, одушевљење).³⁸⁷

Емоције су дефинисане као функционалне реакције на спољни подстицајни догађај, привремено интегришући физиолошке, когнитивне, феноменолошке и бихејвиоралне мреже како би се олакшало реаговање на ситуације из окружења.³⁸⁸

Емоције су неодвојиве од живог бића које их осећа, у истој оној мери у којој је то биће неодвојиво од животне ситуације у којој осећа дато осећање. Због тога је најшири оквир нашег приступа онај који успоставља релације између животне ситуације или света с једне стране, бића или личности с друге, и саме емоције као релације између бића и света, с треће стране. За нас је емоција увек

³⁸⁶ Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 130.

³⁸⁷ Креч, Д., Крачфилд, Р. (1980). *Елементи психологије*. Београд: Научна књига, стр. 241-242.

³⁸⁸ Keltner, D., Shiota, M. (2003). *New displays and new emotions: A commentary on Rozin and Cohen*. *Emotion*, 3(1), pp. 86–91.

"реакција" бића на неко збивање. Како биће може реаговати на догађаје у свету на различите начине, појам "емоција" за нас увек има значење једне квалитативно особене реакције бића на животну ситуацију.³⁸⁹

Упркос чињеници да су поједина емоционална својства карактеристична црта личности појединих извршилаца кривичних дела (емоционална лабилност, незрелост, напетост, афективне сметње и сл.), извршиоци кривичних дела се у већини случајева не разликују много од делинквената у погледу емоција. Због тога се закључује да емотивни поремећаји не могу да имају значај узрока криминалног понашања, већ само доприносе јављању криминалног понашања. Ово тим пре, како тврди Милутиновић, што се емоционални поремећаји јављају врло често као последица извршених кривичних дела и других антисоцијалних односно асоцијалних понашања.³⁹⁰

Нека истраживања показују да су делинквенти емоционално мање осетљиви, тј. теже се емоционално узбуди (*мањи емоционални праг*), али истовремено показују у неким ситуацијама изразиту психичку лабилност у свом емоционалном доживљају (*већи емоционални праг*).³⁹¹

Емоције код одраслих лица и емоције код деце битно се разликују јер дечије емоције се одликују посебним карактеристикама као што је: начин њиховог изражавања (снажно, спонтано), њихова учесталост (велика) и дужина трајања (краткотрајна). Посебно је важно постојање регулације емоција код деце (васпитање деце), јер уколико постоје недостаци у регулацији, велика је вероватноћа да ће се појавити агресија и проблеми у понашању. Код малолетника у периоду адолесценције долази до многих физичких, психолошких и друштвених промена које код њих изазивају нова искуства емотивног узбуђења која могу да буду у виду позитивних емоција (радост, љубав, срећа) и негативних емоција (гнев, љутња, мржња, страх, љубомора, завист, анксиозност, антипатија, депресија, шок). Негативне емоције у виду гнева и љутње могу бити испољене кроз ризично и проблематично, односно делинквентно и криминално понашање малолетника, а које у најгорим случају се завршава убиством или тешким телесним повредама.

³⁸⁹ Милојевић, З. (2000). *Емоције*. Нови Сад: Прометеј, стр. 10.

³⁹⁰ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 421.

³⁹¹ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 59.

7.5.4. Мотиви криминалног понашања малолетника

Мотив је унутрашњи покретач човека на предузимање делатности, радње, активности којом се остварује постављени циљ. То је управо оно што човека побуђује, покреће, активира на деловање у спољном свету. Мотивом се усмерава предузимање вољене радње ка остварењу одређеног претпостављеног циља, а остварење тог циља се налази у основи сваког мотива. Мотив учиниоца не представља елемент бића кривичног дела, али он у великој мери може да утиче на садржину појма кривице. Његов значај се огледа у великом броју случајева управо у поступку индивидуализације кривичне санкције код разматрања олакшавајућих и отежавајућих околности имајући у виду околности учиниоца везане за извршено кривично дело.³⁹²

Мотивација је резултат процеса у коме се формулише циљ, процењују се трошкови и користи, а примењују се и унутрашња ограничења понашања. Релативна важност компоненти овог процеса може се разликовати од појединца до појединца, од времена до времена и од ситуације до ситуације. Другим речима, понекад мотивација особе утиче више на рационално доношење одлука, на емоције као што су љутња, похлепа или пожуа.³⁹³

Према Н. Роту мотиви се у психологији дефинишу као органски или психолошки фактори који покрећу или регулишу понашање ради постизања одређених циљева.³⁹⁴

Мотивација је свакако једно од најважнијих психоетиолошких подручја, јер су управо мотиви они непосредни психолошки фактори који људе покрећу на акцију, добру или лошу. Суштинска особеност се не може тражити у разликовању мотива делинквената и неделинквената (*мотивациона статика*), већ у начину (избору начина и облика) њиховог задовољавања (*мотивациона динамика*). Неки од мотива типичних за малолетнике јесу: *мотив социјалне и психичке компензације* - до кривичног дела може доћи јер малолетник жели да компензује стварне или умишљене неуспехе или недостатке; затим, *мотив осветољубивости* - мотив освете због стварне или умишљене неправде која му је нанета; потом,

³⁹² Јовашевић, Д. (2006). *Лексикон кривичног права*. Београд: Службени гласник, стр. 304.

³⁹³ Richerson, P. (2001). *Principles of Human Ecology*. Davis: University of California, pp. 289–290.

³⁹⁴ Рот, Н. (1987). *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, стр. 87.

статусни мотив - тежња за одржавањем статуса у средини у којој се креће; затим, *авантуристички мотив* – (тзв. Синдром Тома Соојера и Хаклбери Фина) - код младих се често среће склоност ка авантури, тј. тежња за новим и необичним доживљајима који су везани за узбудљиве, интересантне и опасне догодовштине.³⁹⁵

На слици 7.1. приказана је интеракције између три врсте појединачних фактора, мотивације и могућности. Током времена, интеракције између биолошких, социо-културних и развојних фактора утичу на то колико мотивише особу да употреби силу, превару или прикривање да би се обезбедила средства када се укаже прилика. Ако је мотивација довољно велика у присуству атрактивне прилике, злочин се може догодити све док особа има способност да то учини.³⁹⁶

Слика 7.1. Важне систематске интеракције између индивидуалних и друштвених фактора који узрокују криминал

Највише кривичних дела које изврше деце и малолетници су кривична дела против имовине (крађа, превара, разбојништво, уништење и оштећење туђе ствари) која су мотивисана у већини случајева стицањем одређене финансијске добити и осветом. Остали индивидуални криминогени фактори ризика криминалитета младих као што су склоности и навике, ставови и схватања, физиолошке и биолошке особине и ментални поремећаји малолетних делинквената о којима је било речи у претходним излагањима неће се разматрати.

³⁹⁵ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 60-61.

³⁹⁶ Richerson, P. (2001). *Principles of Human Ecology*. Davis: University of California, pp. 292.

На крају излагања о етиологији малолетничког криминалитета у табели 7.12. приказани су сумирани значајнији ризични фактори делинкветног понашања младих према Д. Андревсу и Ј. Бонти.

Табела 7.13. Развој и ризични фактори делинкветног понашања младих³⁹⁷

Ризични фактори	Доба учења
1. Предиспозицијски фактори <ul style="list-style-type: none"> - кримиално понашање биолошких родитеља, - тешки темперамент: енергично дете, импулсивно, склоност тражењу узбуђења, - неуропсихолошке потешкоће. 	0-3 године
2. Интелигенција <ul style="list-style-type: none"> - ниска вербална интелигенција/слабе вербалне способности, - јасан егоцентрични стил размишљања, ниско морално резоновање, - слабе интерперсоналне когнитивне вештине. 	2-7 године
3. Породични фактори <ul style="list-style-type: none"> - емоционално занемаривање - недостатак привржености са другима, - ниски ниво родитељског надзора. 	0-7 године
4. Фактори везани за школу <ul style="list-style-type: none"> - недостатак привржености школи, - школски неуспех, - прекидање школе. 	5 година - адолесценција
5. Антисоцијални вршњаци <ul style="list-style-type: none"> - друштвена подршка антисоцијалног понашања, - учење антисоцијалних ставова и техника неутрализације. 	адолесценција

³⁹⁷ Andrews, D., Bonta, J. (2006). *The Psychology of Criminal Conduct*. New Jersey: Lexis Nexis Group, pp. 224.

8. АНАЛИЗА ФЕНОМЕНОЛОГИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА МЛАДИХ ПРЕМА ПОЛУ У ЦРНОЈ ГОРИ ОД 1990. ДО 2014. ГОДИНЕ

8.1. Појам криминалне феноменологије

Феноменологија потиче од грчке речи *phainomenon*, оно што се појављује (од *phainein*, показати, појавити се) и *logos*, говор, наука.³⁹⁸

Према Енциклопедији Британика феноменологија је филозофска дисциплина чији је оснивач немачки филозоф Едмунд Хусерл (Edmund Husserl, 1859-1938). Он је развио феноменолошки метод да би омогућио дескриптивни приказ кључних структура свега што је непосредно дато. Феноменологија инсистира на непосредности искуства у покушају да га издвоји и удаљи од свих претпоставки о постајању и каузалности тако да остане само њена основна структура.³⁹⁹

Већини аутора у свету који се баве истраживањем у криминологији сматрају да криминологију као мултидисциплинарну и интердисциплинарну науку чине две главне области: криминална етиологија која проучава факторе и узроке криминалитета и криминалну феноменологију која се бави појавним облицима криминалитета, односно обимом, динамиком и структуром криминалитета. Постоје аутори који заговарају и трећу област криминалну профилаксу која се бави превенцијом и сузбијањем криминала.

Према М. Милутиновићу феноменологија је засебно подручје криминологије, која изучава појавне облике, структуру, структуралне промене и динамику криминалитета.⁴⁰⁰

Криминална феноменологија се бави проучавањем појавних облика извршених кривичних дела и социјално-индивидуалних својстава извршиоца. Ово подручје је веома широко обзиром на поједине облике криминалитета, као и психичка и социјална обележја делинквената.⁴⁰¹

³⁹⁸ Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 160.

³⁹⁹ Енциклопедија Британика. (2005). Београд: Народна књига-Политика, стр. 159.

⁴⁰⁰ Милутиновић, М. (1990). *Криминологија*. Београд: Савремена администрација, стр. 139.

⁴⁰¹ Јовашевић, Д. (1995). *Стање и проблеми савременог кривичног законодавства у СР Југославији*. Београд: Зборник радова Полицијске академије, 1, стр. 21-34.

Према Д. Деренчиновић и АМ. Гетош већина учење о појавним облицима кажњивих понашања назива се феноменологија. Осим што открива индивидуалност кажњивих понашања као масовне друштвене појаве, али и индивидуалног понашања, феноменологија истражује и распрострањеност, структуру и динамику делинквенције и расподелу кажњивих понашања у групе према одређеним критеријумима.⁴⁰²

Криминолошка феноменологија је подручје криминологије које се бави појавним облицима криминалитета. Она утврђује класификацију, проучава структуру, стање и кретање (динамику) криминалног понашања. У ширем смислу представља део криминологије који проучава и врши типологију делинквената у оквиру појединих облика криминалитета, изучава деликт као правни феномен и делинквенцију као друштвену појаву, тзв. криминална морфологија, начин њиховог извршења, социјалних услова живота и понашања делинквента. Ово подручје је веома широко обзиром на поједине облике криминалитета, као и психичка и социјална обележја делинквената. У предмету изучавања криминалне феноменологије спадају: просторне карактеристике, временске варијације, различите манифестације у оквиру исте групе дела, структура, систематизација и класификација појава криминалитета. Феноменологија проучава делинквенте по полу, узрасту, образовању, социјалној и другој припадности.⁴⁰³

8.2. Феноменологија криминалитета младих

Малолетничка делинквенција је сложена, динамична и специфична друштвено негативна појава са низом етиолошких и феноменолошких карактеристика која у последње време постаје све значајнији и актуелнији социјални проблем, како у националним тако и у међународним оквирима.

Обим криминалитета уопште, па и криминалитета малолетника се прати на основу статистичких података о укупном и појединачном броју извршених кривичних дела на одређеном простору у одређено време. Малолетничка делинквенција је у порасту у свету, чак и у економски развијеним земљама. Заједно са порастом малолетничке делинквенције креатори политике сузбијања

⁴⁰² Деренчиновић Д., Гетош, АМ. (2008). *Увод у криминологију с основама казненог права*. Загреб: Правни факултет, стр. 49.

⁴⁰³ Бошковић, М. (2011). *Криминологија-скрипта*. Београд: Универзитет Сингидунум, стр. 11. <https://www.docsity.com/sr/kriminologija-skripta-milo-boskovic/191221/>.

криминалитета, су на међународном нивоу покушавали да развију ефикасне механизме сузбијања малолетничког криминалитета, поред постојећих кривичноправних система прилагођених пунолетним извршиоцима кривичних дела.⁴⁰⁴

У даљем излагању ћемо обрадити криминалну феноменологију младих у Црној Гори за период од 1990. до 2014. године користећи методе дескриптивне статистике и званичне статистичке податке државних тужилаштва и надлежних судова. У анализи обима и динамике малолетних учинилаца кривичних дела обухваћени су малолетни учиниоци кривичних дела (млађи малолетник навршио четрнаест, а није навршио шеснаест година и старији малолетник навршио шеснаест, а није навршио осамнаест година) према Кривичном закону Црне Горе ("Сл. лист РЦГ", бр. 70/03) глава шеста - Одредбе о малолетницима, Кривичне санкције према малолетницима члан 81.

У истраживањима смо користили званичне статистичке податке надлежних органа (полиције, тужилаштва, судова) Републике Црне Горе. Посебно треба нагласити судску статистику која је најтачнија и најпоузданиј ајер садржи више података о обележјима и криминалним активностима малолетних учиниоца кривичних дела.

8.3. Анализа обима и динамике пријављених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у Црној Гори од 1990. до 2014.

Као пријављено малолетно лице сматра се малолетник према коме поступак по кривичној пријави није покренут (пријава је одбачена), према коме је припремни поступак обустављен, или је поднијет предлог већу за малолетнике за изрицање казне или васпитне мере.⁴⁰⁵

У табели 8.1. и графикону 8.1. приказани су званични статистички подаци у апсолутним и индексним вредностима о обиму и динамици пријављених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у периоду од 1990. до 2014. године у Црној Гори.

⁴⁰⁴ Millet, S. (1995). *The Age of Criminal Responsibility in an Era of Violence: Has Great Britain Set a New International Standard?*. Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol. 28, pp. 295-346.

⁴⁰⁵ <http://monstat.org/userfiles/file/pravosudje/o/Saopstenje%20-%20maloljetni%20ucinioci.pdf>, преузето 26.12.2016.

Табела 8.1. Обим и динамика пријављених малолетних учинилаца кривичних дела према полу од 1990. до 2014. године у Црној Гори

Година	Пријављена малолетна лица					
	Мушки	Индекс	Женски	Индекс	Укупно	Индекс
1990	300	100	10	100	310	100
1991	315	105	11	110	326	105
1992	368	123	11	110	379	122
1993	344	115	21	210	365	118
1994	283	94	4	40	287	93
1995	242	81	11	110	253	84
1996	225	73	10	100	235	76
1997	228	75	10	100	238	77
1998	177	59	15	150	192	63
1999	235	78	3	30	238	77
2000	244	81	20	200	264	86
2001	331	110	17	170	348	112
2002	154	51	3	30	157	51
2003	199	66	10	100	209	67
2004	184	61	10	100	194	63
2005	203	68	9	90	212	68
2006	276	92	10	100	286	92
2007	302	101	12	300	314	101
2008	285	95	17	170	302	97
2009	288	96	22	220	310	100
2010	299	100	17	170	316	102
2011	228	76	12	120	240	77
2012	197	66	10	100	207	67
2013	215	72	9	90	224	72
2014	226	75	10	100	236	76
Σ	6.348		294		6.642	

Графикон 8.1. Обим и динамика пријављених малолетних учинилаца кривичних дела према полу од 1990. до 2014. године у Црној Гори

Из табеле 8.1. и графика 8.1. се може видети да је укупан број поднешених пријава за учињено кривично дело од стране малолетних учинилаца кривичних дела у посматраном периоду износио 6.642 лица, или просечно 266 лица, од тога 95,6% (6.348) мушког пола и само 4,4% (294) женског пола. Код малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола највећи број поднешених пријава забележен је 1992. године 5,8% (368), а најмање 2002. године 2,4% (154). У односу на почетну годину посматрања долази до пораста пријављених мушких малолетних учинилаца кривичних дела 1991. године за 5,0% (15) и 1992. године за 23,0% (68), да би у односу на претходну годину дошло до пада 1993. године за 6,5% (24). Тенденција константног опадања броја пријављених малолетника у односу на 1990. годину забележена је у периоду од 1994. до 2000. године у просеку 22,7%. Током 2001. године бележи се раст броја пријављених малолетника 10% да би у периоду од 2002. до 2006. године дошло до опадања тренда пријављених малолетника у односу на прву годину посматрања у просеку 32,4%. Наредне године дошло је до малог пораста 1,0%, да би до краја посматраног периода број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола имао тренд константног пада у односу на прву годину посматрања у просеку 20,0%, са изузетком 2010. године када је број пријављених био исти као у првој години посматрања.

Код малолетних учинилаца кривичних дела женског пола највише поднешених пријава је било 2009. године 7,7% (22), а најмање 1999. и 2002. године по 1%. Број пријављених малолетница у периоду од 1991. до 1999. године у односу на прву годину посматрања је осцилирао и растао је у просеку 38,0%, са изузетком 1994. и 1999. године када је дошло до пада 60,0% и 70,0%. У односу на прву годину посматрања значајан пораст забележен је током 2000. и 2001. године 100% и 70,0%, да би 2002. године дошло до пада 70,0%. Тенденција раста пријављених малолетних учинилаца кривичних дела женског пола била је константна до краја посматраног периода и кретала се у просеку 55,7%, са изузетком 2005. и 2013. године када је дошло до пада по 10,0%, и током 2003, 2004, 2006. и 2012. године када је број пријављених малолетница био исти као у првој години посматрања.

8.4. Анализа обима и динамике оптужених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у Црној Гори од 1990. до 2014.

Под појмом оптужено лице подразумева се малолетник према коме је поднијет оптужни предлог за изрицање кривичне санкције или је поступак завршен доношењем одлуке којом је обустављен поступак или је изречена алтернативна мера.⁴⁰⁶

У табели 8.2. и графикону 8.2. приказани су званични статистички подаци о обиму и динамици оптужених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у периоду од 1990. до 2014. године у Црној Гори.

Табела 8.2. Обим и динамика оптужених малолетних учинилаца кривичних дела према полу од 1990. до 2014. године у Црној Гори

Година	Оптужена малолетна лица					
	Мушки	Индекс	Женски	Индекс	Укупно	Индекс
1990	98	100	6	100	104	100
1991	114	116	5	83	119	229
1992	140	138	6	100	143	275
1993	380	388	9	150	389	374
1994	171	174	4	67	175	337
1995	95	97	8	133	103	198
1996	227	232	10	167	237	456
1997	165	168	6	100	171	329
1998	123	126	7	117	130	250
1999	202	206	13	217	215	413
2000	130	133	3	50	133	256
2001	132	135	4	67	136	262
2002	80	82	3	50	83	160
2003	119	121	7	175	126	242
2004	98	100	3	50	101	194
2005	123	126	5	83	128	246
2006	213	217	2	33	215	413
2007	186	190	8	133	194	373
2008	202	206	9	150	211	406
2009	262	267	14	233	276	531
2010	187	191	9	150	196	377
2011	158	161	8	133	166	319
2012	117	119	9	150	126	242
2013	135	138	3	50	138	265
2014	127	130	7	117	134	258
Σ	3.984		168		4.149	

⁴⁰⁶ Ibidim,, преузето 26.12.2016.

Графикон 8.2. Обим и динамика оптужених малолетних учинилаца кривичних дела према полу од 1990. до 2014. године у Црној Гори

Према подацима приказаним у табели 8.2. и графикону 8.2. можемо закључити да је укупан број оптужених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у посматраном периоду био 4.149 лица, или просечно 166 лица, од тога 96% (3.984) мушког пола и 4% (168) женског пола. Највише оптужених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола је било 1993. године 9,5% (380), а најмање 2002. године само 2% (80). Тенденција раста оптужених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола у односу на прву годину посматрања била је у периоду од 1991. до 1994. године у просеку 104%, да би током 1995. године дошло до пада 3% и великог раста 132% током 1996. године. У периоду од 1997. до 2014. године број оптужених лица мушког пола у односу на прву посматрану годину је у сталном порасту у просеку 64,6%, са изузетком 2002. године, када је број оптужених лица мушког пола имао пад 18%, а 2004. године број оптужених малолетника је био исти као у првој години посматрања. Код малолетних учинилаца кривичних дела женског пола највише оптужених било је 2009. године 8,3% (14), а најмање 2006. године 1,2% (2). У периоду од 1991. до 1999. године можемо уочити променљиви тренд раста оптужених малолетница у односу на 1990. годину у просеку 57%, и тренд опадања 1991. године 17% и 1994. године 33%. Тенденција константног опадања је била у периоду од 2000. до 2006. године у просеку 45%, са изузетком 2003. године, када је био раст 17% у односу на прву посматрану годину. До краја посматраног периода бележи се сталан пораст

оптужених малолетница у просеку 64%, са изузетком 2013. године, када је био пад 50% у односу на 1990. годину.

8.5. Анализа обима и динамике осуђених малолетних лица према полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године

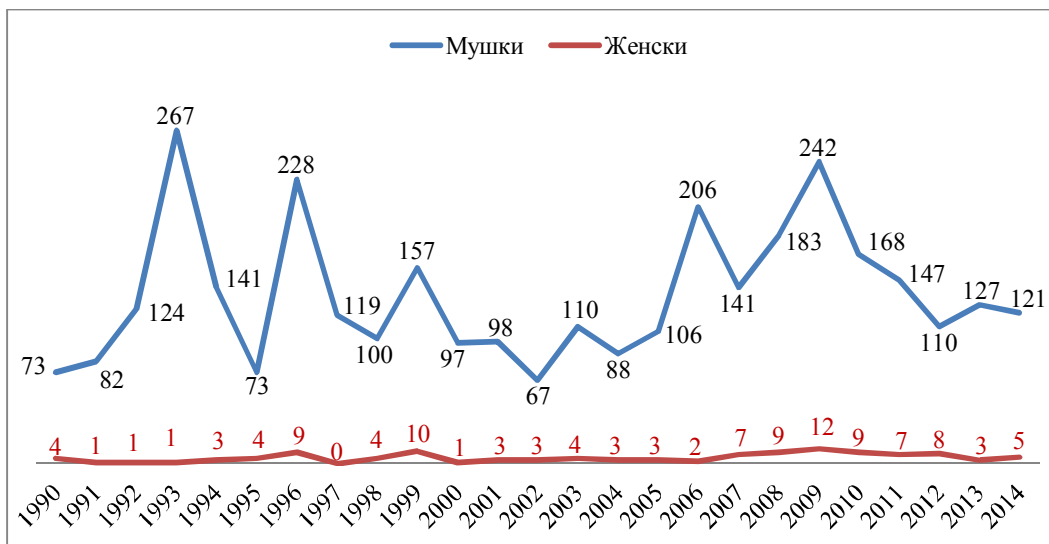
Малолетни учинилац кривичног дела према коме је изречена санкција - малолетнички затвор, васпитна мера или мера безбедности сматра се осуђеним лицем.⁴⁰⁷

Обим и динамика осуђених малолетних лица према полу од 1990. до 2014. године у Црној Гори приказани су у табели 8.4. и графикону 8.4.

Табела 8.4. Обим и динамика осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу од 1990. до 2014. године у Црној Гори

Година	Осуђена малолетна лица					
	Мушки	Индекс	Женски	Индекс	Укупно	Индекс
1990	73	100	4	100	77	100
1991	82	112	1	25	83	108
1992	124	170	1	25	125	162
1993	267	366	1	25	268	348
1994	141	143	3	75	144	187
1995	73	100	4	100	77	100
1996	228	312	9	225	237	308
1997	119	163	-	-	119	155
1998	100	137	4	100	104	135
1999	157	215	10	250	167	217
2000	97	133	1	25	98	127
2001	98	134	3	75	101	131
2002	67	92	3	75	70	91
2003	110	151	4	100	114	148
2004	88	121	3	75	91	118
2005	106	145	3	75	109	142
2006	206	282	2	50	208	270
2007	141	193	7	175	148	192
2008	183	251	9	225	192	249
2009	242	332	12	300	254	320
2010	168	230	9	75	177	230
2011	147	201	7	175	154	200
2012	110	151	8	200	118	153
2013	127	174	3	75	130	169
2014	121	166	5	125	126	164
Σ	3.323		135		3.458	

⁴⁰⁷ Ibidem, преузето 26.12.2016.

Графикон 8.4. Обим и динамика осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу од 1990. до 2014. године у Црној Гори

Подаци из табеле 8.4. и графикона 8.4. указују да је у периоду од двадесет пет година у Црној Гори осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу укупно било 3.458 лица или просечно 138 лица, од чега 96,1% (3.323) мушког пола и 3,9% (135) женског пола. Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола је било 1993. године 8% (267), а најмање 2002. године 2% (67). Узрок великог броја осуђених малолетника треба тражити у економској кризи, односно у хиперинфлацији, која је током 1993. достигла максимум. У односу на прву посматрану годину, током наредне три године тренд броја осуђених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола имао је велики раст у просеку 116%. Тенденција значајног пада у односу на претходну годину је била током 1994. године 47,2% и током 1995. године 48,2%. У односу на прву посматрану годину, тренд константног раста је био у периоду од 1996. до 2001. године у просеку 82,3%. Године 2002. дошло је до пада тренда броја осуђених малолетника 8%, да би до краја посматраног периода број осуђених малолетника имао значајан раст у просеку 103% у односу на прву посматрану годину.

Код малолетних учинилаца кривичних дела женског пола највише осуђених малолетница је било 2009. године 8,9% (12), а најмање 0,7% (1) 1991, 1992, 1993. и 2000. године, а 1997. није било осуђених малолетница. У односу на почетну годину посматрања, број осуђених малолетница у периоду од 1991. до

2006. године кретао се испод броја осуђених малолетница у просеку 53%, са изузетком 1999. и 2009. године када је дошло до великог раста 125% и 150%. На основу горе презентованих података можемо видети да је број осуђених малолетница био идентичан 1991, 1992, 1993. године. Тенденција значајног раста осуђених малолетница у односу на почетну годину посматрања била је константна до краја посматраног периода и кретала се у просеку 104%, са изузетком 2013. године, када је пад оптужених малолетница био 25%.

У наредном излагању ћемо обрадити анализу структуре и динамике осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу из групе изабраних кривичних дела која имају статистичку значајност. Кривична дела против части и угледа, против слобода и права човека и грађанина и против опште сигурности људи и имовине, која су била разматрана у шестом поглављу, нису узета у анализи структуре и динамике осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу због мале статистичке значајности.

8.6. Анализа структуре и динамике осуђених малолетника према полу и групама кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Као у претходним деловима рада, определили смо се за појединачну анализу структуре и динамике осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу и групама кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године због великог периода истраживања (двадесет пет година) и прегледније презентације званичних статистичких података (табеларно и графички). Анализом ћемо обухватити само кривична дела која имају статистички значај за истраживање и доношење одређених закључака о малолетничком криминалу у Црној Гори.

Као у претходним деловима рада, определили смо се за појединачну анализу структуре и динамике осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу и групама кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године због великог периода истраживања (двадесет пет година) и прегледније презентације званичних статистичких података (табеларно и графички). Анализом ћемо обухватити само кривична дела која имају статистички значај за истраживање и доношење одређених закључака о малолетничком криминалу у Црној Гори.

Као у претходним деловима рада, определили смо се за појединачну анализу структуре и динамике осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу и групама кривичних дела у Црној Гори од 1990. до 2014. године због великог периода истраживања (двадесет пет година) и прегледније презентације званичних статистичких података (табеларно и графички). Анализом ћемо обухватити само кривична дела која имају статистички значај за истраживање и доношење одређених закључака о малолетничком криминалу у Црној Гори.

8.6.1. Кривична дела против живота и тела

У табели 8.5. и графикону 8.5. приказани су званични статистички подаци у апсолутним и индексним вредностима о структури и динамици осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу из изабране групе кривичних дела против живота и тела у посматраном периоду у Црној Гори.

Табела 8.5. Структура и динамика осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против живота и тела према полу у Црној Гори од 1990 до 2014.

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против живота и тела	Мушки	Бр.	10	8	8	17	5	12	17	20	7
		%	91,0	100,0	88,9	100,0	100,0	92,3	100,0	100,0	100,0
	Индекс		100	80	80	170	50	120	170	200	70
	Женски	Бр.	1	-	1	-	-	1	-	-	-
		%	9,0	0	11,1	0	0	7,7	0	0	0
	Индекс		100	0	100	0	0	100	0	0	0
	Укупно		11	8	9	17	5	13	17	20	7
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Мушки	Бр.	15	10	18	16	34	11	29	35	28
		%	88,2	100,0	100,0	100,0	97,1	100,0	93,5	100,0	100,0
	Индекс		150	100	180	160	340	110	290	350	280
	Женски	Бр.	2	-	-	-	1	-	2	-	-
		%	11,8	0	0	0	2,9	0	6,5	0	0
	Индекс		200	0	0	0	100	0	200	0	0
	Укупно		17	10	18	16	35	11	31	35	28
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Мушки	Бр.	37	38	47	25	12	32	20	511	
		%	94,8	97,4	90,4	96,2	80,0	97,0	95,2	95,9	
	Индекс		370	380	470	250	120	320	200		
	Женски	Бр.	2	1	5	1	3	1	1	22	
%		5,2	2,6	9,6	3,8	20,0	3,0	4,8	4,1		
Индекс		200	100	500	100	300	100	100			
Укупно		39	39	52	26	15	33	21	533		

Графикон 8.5. Структура и динамика осуђених малолетних учинилаца кривичних дела против живота и тела према полу у Црној Гори од 1990 до 2014.

Према статистичким подацима презентовану табели 8.5. и графикону 8.5. можемо закључити да је укупан број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу из групе кривичних дела против живота и тела у посматраном периоду био 533 малолетна лица, или просечно 21 лице, од тога мушког пола 95,9% (511) и женског пола 4,1% (22). Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола из групе кривичних дела против живота и тела било је 2012. године 9,2% (47), а најмање 1994. године 1,0% (5). У периоду од 1990 до 2002. године код малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола је било осцилација, са тенденцијом раста у просеку 56,4% и пада од 30% у односу на 1990. годину. Током 2003. године број осуђених малолетника је порастао у односу на 2002. годину 52,9%, да би 2004. године дошло до пада од 67,6%. У периоду од 2005. до 2010. године долази до великог константног раста индекса у просеку 257%, да би до краја посматраног периода (2011–2014) дошло до значајног индексног пада у просеку 122,5% у односу на почетну годину посматрања. У посматраном периоду број осуђених малолетника из групе кривичних дела против живота и тела се перманентно кретао 84% изнад броја осуђених у 1990. години, са изузетком 1991. и 1992. године, када се кретао испод 20%, као и 1994. и 1998. године 50% и 30%.

Код малолетних учинилаца кривичних дела женског пола за учињено кривично дело из групе против живота и тела највише осуђених од стране

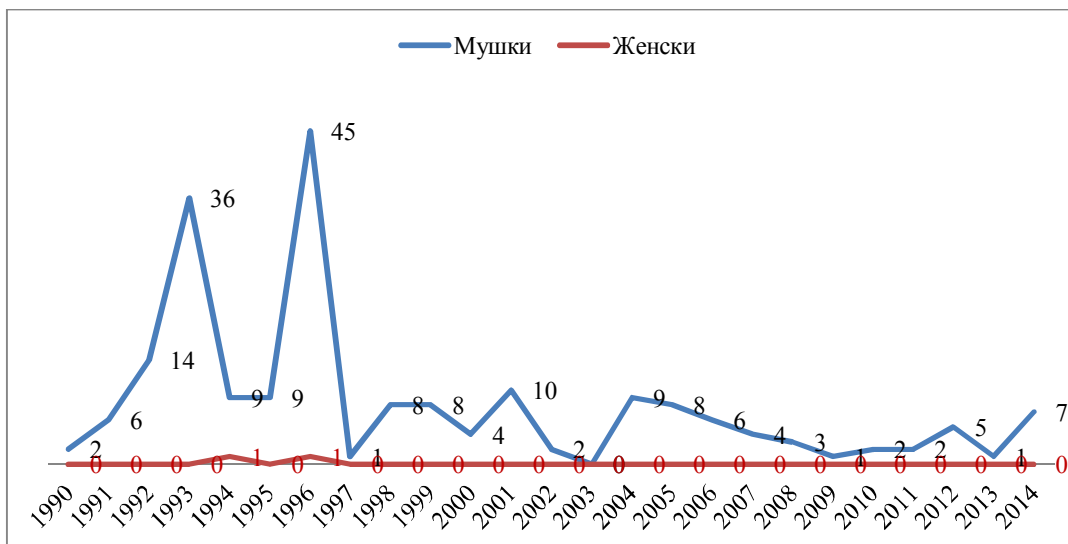
надлежних судова је било 2010. године 22,7% (5), а најмање 4,5% (1) 1990, 1992, 1995, 2003, 2009, 2011, 2013. и 2014. године. Осуђених малолетних учинилаца женског пола није било: 1991, 1993, 1994, 1996, 1997, 1998, 2000, 2001, 2002, 2004, 2006. и 2007. године. Током 1999, 2005. и 2008. године осуђено је по 9,1% (2) малолетница, а 2013. године осуђено је 13,6% (3) малолетница.

8.6.2. Кривична дела против привреде

Званични статистички подаци структуре и динамике осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу из групе кривичних дела против привреде/платног промета и привредног пословања у посматраном периоду у Црној Гори приказани су у табели 8.6. и графикону 8.6.

Табела 8.6. Структура и динамика осуђених малолетника за дела против привреде/платног промета и привредног пословањ према полу у Црној Гори од 1990 до 2014.

Кривично дело	Осуђено		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против привреде/платног промета и привредног пословања	Мушки	Бр.	2	6	14	36	9	9	45	1	8
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	90,0	100,0	97,8	100,0	100,0
	Индекс		100	300	700	1800	450	450	2250	50	400
	Женски	Бр.	-	-	-	-	1	-	1	-	-
		%	0	0	0	0	10,0	0	2,2	0	0
	Индекс		0	0	0	0	100	0	100	0	0
	Укупно		2	6	14	36	10	9	46	1	8
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Мушки	Бр.	8	4	10	2	-	9	8	6	4
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Индекс		400	200	500	100	0	450	400	300	200
	Женски	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		%	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Индекс										
	Укупно		8	4	10	2	-	9	8	6	4
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Мушки	Бр.	3	1	2	2	5	1	7	202	
		%	94,8	97,4	90,4	96,2	80,0	97,0	95,2	99,0	
	Индекс		150	50	100	100	250	50	350		
	Женски	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	2	
%		0	2,6	9,6	0	0	0	0	1,0		
Индекс		0	0	0	0	0	0	0			
Укупно		3	1	2	2	5	1	7	204		

Табела 8.6. Структура и динамика осуђених малолетника за дела из групе дела против привреде/платног промета и привредног пословања према полу у Црној Гори од 1990 до 2014.

Из табеле 8.6. и графикана 8.6. можемо закључити да је укупан број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе кривичних дела против привреде/платног промета и привредног пословања према полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године био 204 малолетна лица, или просечно 8 лица, од тога мушког пола 99% (202) и женског пола само 1% (2). Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола је било 1996. године 22,3% (45), а најмање 1997, 2009. и 2013. године по 0,5% (1). Као што се из горње табеле и графикана види, број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола у односу на прву посматрану годину имао је тенденцију великог индексног раста у просеку 764,4% у периоду од 1991. до 1997. године, са изузетком 2007. године, када је био пад 50%. До краја посматраног периода број осуђених малолетника из групе против привреде/платног промета и привредног пословања је константно растао просечно 208%, са изузетком 2009. и 2013. године, када је дошло до пада по 50% у односу на 1990. годину. Број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола је био индентичан 2002, 2010. и 2011. Године, као и 1990. године.

На основу званичних статистичких података код малолетних учинилаца кривичних дела женског пола, осуђене су само две малолетнице за посматрани период. Највише и најмање осуђених малолетних учинилаца кривичних дела

женског пола је било 1994. и 1996. године по 50% (1), а 23 године није било осуђених малолетница из групе кривичних дела против привреде/платног промета и привредног пословања.

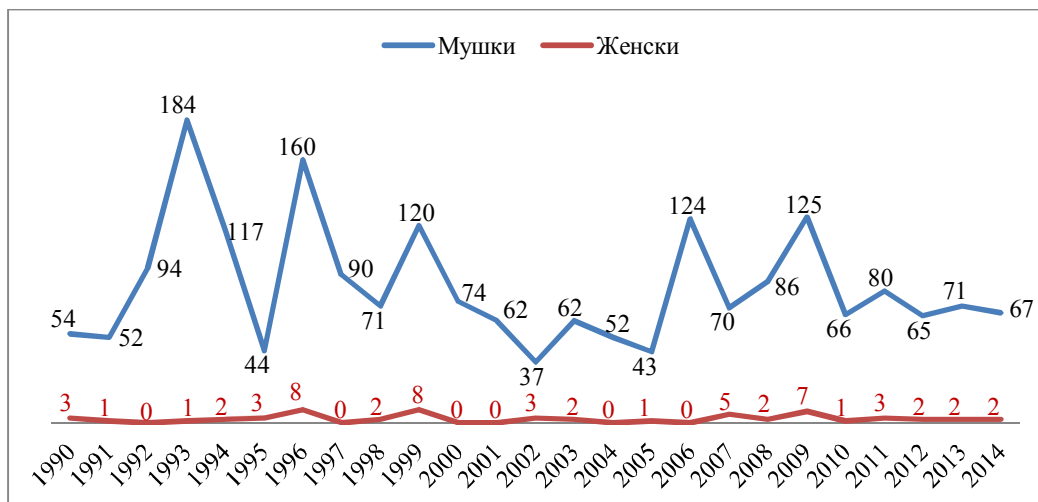
Узрок малог броја осуђених малолетних лица мушког и женског пола из групе кривичних дела против привреде/платног промета и привредног пословања у Црној Гори треба тражити у малом броју запослених малолетних лица мушког, а посебно женског пола старијих од 15 година у предузећима, установама и организацијама свих облика својине.

8.6.3. Кривична дела против имовине

Званични статистички подаци о структури и динамици осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против имовине према полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године приказана је у табели 8.7. и графикону 8.7.

Табела 8.7. Структура и динамика осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против имовине према полу у Црној Гори од 1990. до 2014.

Кривично дело	Осуђени		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против имовине	Мушки	Бр.	54	52	94	184	117	44	160	90	71
		%	94,7	98,1	100,0	99,5	98,3	93,6	95,2	100,0	97,3
	Индекс		100	96	174	340	217	81	296	167	131
	Женски	Бр.	3	1	-	1	2	3	8	-	2
		%	5,3	1,9	0	0,5	1,7	6,4	4,8	0	2,7
	Индекс		100	33	0	33	67	100	267	0	67
	Укупно		57	53	94	185	119	47	168	90	73
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Мушки	Бр.	120	74	62	37	62	52	43	124	70
		%	93,8	100,0	100,0	92,5	96,9	100,0	97,7	100,0	93,3
	Индекс		222	137	115	69	152	96	80	230	130
	Женски	Бр.	8	-	-	3	2	-	1	-	5
		%	6,2	0	0	7,5	4,1	0	2,3	0	6,7
	Индекс		267	0	0	100	67	0	33	0	167
	Укупно		128	74	62	40	64	52	44	124	75
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Мушки	Бр.	86	125	66	80	65	71	67	2.070	
		%	97,7	94,7	98,5	96,4	97,0	97,3	97,1	97,3	
	Индекс		159	231	122	148	120	131	124		
	Женски	Бр.	2	7	1	3	2	2	2	58	
%		2,3	5,3	1,5	3,6	3,0	2,7	2,9	2,7		
Индекс		67	233	33	100	67	67	67			
Укупно		88	132	67	83	67	73	69	2.128		

Табела 8.7. Структура и динамика осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против имовине према полу у Црној Гори од 1990 до 2014.

На основу приказаних података (табела 8.7) и (графикон 8.7) можемо видети да је укупан број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела против имовине према полу у посматраном периоду био 2.128 малолетних лица, или просечно 85 малолетних лица, од тога мушког пола 97,3% (2.070) и женског пола 2,7% (58). Највише оптужених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола је било 1993. године 8,8% (184), а најмање 2002. године 1,8% (37). У периоду од 1991. до 1999. године број осуђених малолетника је осцилирао у односу на прву посматрану годину и кретао се у већем периоду изнад броја осуђених у односу на 1990. годину у просеку 130%, са изузетком 1991. и 1995. године, када је дошло до пада 4% и 19%. Наредне три године дошло је до пада броја осуђених у просеку 17,4%, да би 2003. године број осуђених малолетника порастао 40,3%, а онда почео да опада 2004. и 2005. године 4% и 20% у односу на почетну годину посматрања. Кретање броја осуђених малолетника у периоду од 2006. до 2014. године указује на осцилације, али са константним трендом раста у просеку 50% изнад броја осуђених малолетника 1990. године.

Када је у питању број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела женског пола, њихов удео у укупном броју осуђених малолетних учинилаца кривичних дела против имовине, као што је већ наведено, веома је низак. Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела женског пола је било 1996. и 1999. године 13,8%, а најмање 1991, 1993, 2005. и 2010. године по 1,7%. Ниједна малолетница није осуђена 1992, 1997, 2000, 2001, 2004. и 2006. године. У

посматраном периоду индекс осуђених малолетница у већем периоду показује тенденцију опадања 67% и 33% у односу на 1990. годину, а тенденција раста је била 1996. и 1999. године по 167% , 2007. и 2009. године 67% и 133%, а исти број осуђених малолетница био је 1995, 2002, 2005. и 2011. године.

Емпиријска истраживања малолетничког криминалитета широм света, потврђују да малолетна лица најчешће извршавају кривична дела из групе против имовине, што и потврђује и наше истраживање малолетничког криминалитета у Републици Црној Гори.

8.6.4. Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја

У табели 8.8. и графикону 8.8. је приказана структура и динамика осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја према полу у Црној Гори од 1990 до 2014. године.

Табела 8.8. Структура и динамика осуђених учинилаца кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја према полу у Црној Гори од 1990 до 2014.

Кривично дело	Осуђени		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја	Мушки	Бр.	5	5	3	2	2	1	8	4	5
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Индекс		100	100	60	40	40	20	160		100
	Женски	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		%	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Индекс		0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Укупно		5	5	3	2	2	1	8	4	5
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Мушки	Бр.	8	6	3	5	6	5	5	10	15
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	85,7	83,3	100,0	100,0	93,8
	Индекс		160	120	60	100	120	100	100	200	300
	Женски	Бр.	-	-	-	-	1	1	-	-	1
		%	0	0	0	0	4,3	6,7	0	0	6,2
	Индекс		0	0	0	0	100	100	0	0	100
	Укупно		8	6	3	5	7	6	5	10	16
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Мушки	Бр.	10	12	11	8	5	6	6	156	
		%	91,0	92,3	100,0	88,9	93,3	100,0	75,0	94,5	
	Индекс		200	240	220	160	100	120	120		
Женски	Бр.	1	1	-	1	1	-	2	9		
	%	9,0	5,3	0	11,1	6,7	0	25,0	5,5		
Индекс		100	100	0	100	100	0	200			
Укупно		11	13	11	9	6	6	8	165		

Графикон 8.8. Структура и динамика осуђених учинилаца кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја према полу у Црној Гори од 1990 до 2014.

Из табеле 8.8. и графикана 8.8. може се видети да је укупан број осуђених учинилаца кривичних дела из групе против безбедности јавног саобраћаја према полу у Црној Гори у посматраном периоду био 165 малолетних лица, или просечно 7 малолетних лица, од тога мушког пола 94,5% (157) и женског пола 5,5% (9). Код малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола, највећи број осуђених лица забележен је 2007. године 9,6% (15), а најмање 1995. године 0,6% (1).

Прве две године посматраног периода осуђених малолетних мушкараца било је по 5, да би наредне четири године (1992–1995) тренд константно опадао у просеку 84%, да би током 1996. године порастао 60%. Од 1998. до 2005. године тренд осуђених малолетних мушкараца имао је осцилације повећања, односно смањења, али увек се кретао у просеку изнад 33,3% или је био једнак броју осуђених малолетника током 1990. године, са изузетком 2001. године, када је пао испод 40%. До краја посматраног периода број осуђених малолетника је константно растао у просеку 94,3%.

Код малолетних учинилаца кривичних дела женског пола из групе против безбедности јавног саобраћаја до 2002. године није била ниједна осуђена малолетница, да би до краја посматраног периода било осуђено укупно 9 малолетница. Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела женског

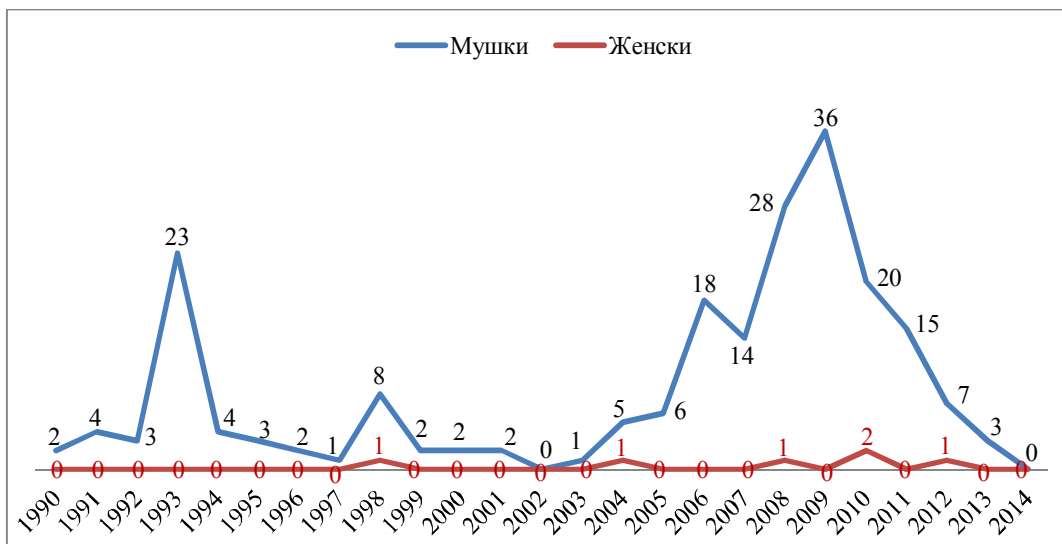
пола је било 2014. године 22,2% (2), најмање 2003, 2004, 2007, 2008, 2009, 2011. и 2012. године 11,1% (1), а 17 година није било осуђених малолетница.

8.6.5. Кривична дела против безбедности јавног реда и правног саобраћаја

Званични статистички подаци осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе против јавног реда и правног саобраћаја према полу у Црној Гори од 1990 до 2014. године приказани су у табели 8.9. и графикону 8.9.

Табела 8.9. Структура и динамика осуђених учинилаца кривичних дела из групе против јавног реда и правног саобраћаја према полу у Црној Гори, 1990 - 2014.

Кривично дело	Осуђени		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја	Мушки	Бр.	2	4	3	23	4	3	2	1	8
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	88,9
	Индекс		100	200	150	1150	200	150	100	50	400
	Женски	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		%	0	0	0	0	0	0	0	0	11,1
	Индекс		0	0	0	0	0	0	0	0	100
	Укупно		2	4	3	23	4	3	2	1	9
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Мушки	Бр.	2	2	2	-	1	5	6	18	14
		%	100,0	100,0	100,0	-	100,0	83,3	100,0	100,0	100,0
	Индекс		100	100	100	0	50	250	300	900	700
	Женски	Бр.	-	-	-	-	-	1	-	-	-
		%	0	0	0	-	0	6,7	0	0	0
	Индекс		0	0	0	0	0	100	0	0	0
	Укупно		2	2	2	-	1	6	6	18	14
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Мушки	Бр.	28	36	20	15	7	3	-	209	
		%	96,6	100,0	91,0	100,0	87,5	100,0	-	97,2	
	Индекс		1400	1800	1000	750	350	150	0		
	Женски	Бр.	1	-	2	-	1	-	-	6	
%		3,4	0	9,0	0	12,5	0	-	2,8		
Индекс		50	0	100	0	50	0	0			
Укупно		29	36	22	15	8	3	-	215		

Графикон 8.9. Структура и динамика пријављених осуђених учинилаца кривичних дела из групе против јавног реда и правног саобраћаја према полу у Црној Гори, 1990 - 2014.

На основу презентованих статистичких података у табели 8.9. и графикону 8.9. о структури и динамици осуђених учинилаца кривичних дела из групе против јавног реда и правног саобраћаја према полу у Црној Гори у посматраном периоду можемо видети да је укупно осуђених малолетних учинилаца кривичних дела против јавног реда и правног саобраћаја било 215 малолетних лица, или просечно 9 малолетних лица, од чега 97,3% (209) малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола и 2,7% (6) малолетних лица женског пола. Од малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола највећи број осуђених забележен је 2009. године 9,1% (36), а најмање 2002. и 2014. године, када није било осуђених малолетника мушког пола. Период од 1991. до 1997. године у односу на 1990. годину карактеришу умерене осцилације раста и пада броја осуђених малолетника мушког пола у просеку 60,1%, са изузетком великог раста током 1993. године за 1050%. Током 1998. године дошло је до пораста осуђених малолетника мушког пола у односу на претходну (1997) годину за 87,5% и поновног опадања 1999. године за 75%, да би 2000. и 2001. године, као и 1999, била осуђена по 2 малолетна лица мушког пола. После пада током 2003. године за 50% у односу на 1990. годину, дошло је до константног великог раста броја осуђених малолетника мушког пола до 2009. године у просеку 837,5%. У периоду од 2010. до 2013. године број осуђених малолетника мушког пола је константно опадао у односу на прву посматрану годину (1990) у просеку 462,5%.

Код малолетних лица женског пола, за кривична дела из групе против јавног реда и правног саобраћаја, као што је наведено, укупан број осуђених малолетница је био веома низак. Највећи број осуђених малолетних лица женског пола је био 2009. године 5,6% (2), најмање 1998, 2004, 2008. и 2012. године 16,7% (1), а 20 година није било осуђених малолетних учинилаца кривичних дела женског пола.

8.6.6. Остала кривична дела

Званични статистички подаци осуђених малолетних учинилаца кривичних дела из групе осталих кривичних дела према полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године приказани су у табели 8.10. и графикону 8.10.

Табела 8.10. Структура и динамика осуђених учинилаца из групе осталих кривичних дела према полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Кривично дело	Осуђени		Година								
			1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Остала кривична дела	Мушки	Бр.	-	7	2	-	4	4	-	3	1
		%	0	100,0	100,0	0	100,0	100,0	0	100,0	50,0
	Индекс		0	100	29	0	57	57	0	43	14
	Женски	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		%	0	0	0	0	0	0	-	0	50,0
	Индекс		0	0	0	0	0	0	0	0	100
	Укупно		-	7	2	-	4	4	-	3	2
			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Мушки	Бр.	4	1	6	4	7	6	15	16	12
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	85,7	100,0	94,1	92,3
	Индекс		57	14	86	57	100	86	214	229	171
	Женски	Бр.	-	-	-	-	-	1	-	1	1
		%	0	0	0	0	0	14,3	0	5,9	7,7
	Индекс		0	0	0	0	0	100	0	100	100
	Укупно		4	1	6	4	7	7	15	17	13
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	УКУПНО	
	Мушки	Бр.	17	29	21	18	15	12	23	227	
		%	85,0	90,6	100,0	90,0	93,8	100,0	100,0	94,6	
	Индекс		243	414	300	257	214	171	329		
	Женски	Бр.	3	3	-	2	1	-	-	13	
%		5,0	9,4	0	10,0	6,2	0	0	5,4		
Индекс		300	300	0	200	100	0	0			
Укупно		20	32	21	20	16	12	23	240		

Графикон 8.10. Структура и динамика осуђених учинилаца из групе осталих кривичних дела према полу у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Из табеле 8.10. и графикана 8.10. може се видети да је укупан број осуђених учинилаца из групе осталих кривичних дела према полу у Црној Гори у посматраном периоду био 240 малолетника, или просечно 10 малолетника, од тога мушког пола 97,3% (227), и женског пола 2,7% (13). Код малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола, највећи број осуђених лица забележен је 2009. године 12,8% (29), а најмање 1990, 1993. и 1996. године, када није било осуђених малолетника. Период од 1990. до 2004. године у односу на прву посматрану годину (1991) одликује се тенденцијом константног пада броја осуђених малолетника у просеку 54%, са изузетком 2003. године, када је био осуђен исти број малолетника (7). До краја посматраног периода број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола константно је растао, са одређеним осцилацијама пада које нису утицале да број осуђених малолетника перманентно буде изнад броја осуђених малолетника у односу на прву посматрану годину (1991) у просеку 154,2%, а у апсолутним вредностима то је око 12 осуђених малолетника.

Број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела женског пола у посматраном периоду из групе осталих група кривичних дела био је веома мали. Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела женског пола било је

2008. и 2009. године по 23,1% (3), а најмање 1998, 2004, 2006, 2007. и 2012. године 7,7% (1), а 17 година није било осуђених малолетница од стране надлежних судова у Црној Гори.

Према горе презентованим статистичким подацима о структури и динамици осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу у Црној Гори од 1990 до 2014. године, можемо закључити да у укупном броју доминирају кривична дела против имовине, са учешћем од 38,5% (2.128), од тога 97,3% (2.070) су мушкарци и 2,7% (58) су жене. На другом месту по учесталости су кривична дела против живота и тела, са учешћем од 15,4% (533), од тога 95,9% (511) су мушкарци и 4,1% (22) су жене. Остала кривична дела се налазе на трећем месту, са учешћем од 6,9% (2128), од тога 94,6% (227) су мушкарци и 5,4% (13) су жене. Четврто место заузимају кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја са 6,2% (215), од тога је мушкараца 97,2% (209) и 2,8% (6) жена. Пето место, са учешћем од 5,9% (204), од тога мушкараца 99% (202) и 1% (2) жена, заузимају кривична дела против привреде. На последњем, шестом месту су кривична дела против безбедности јавног саобраћаја, са учешћем од 4,8% (156), а од тога је мушкараца 94,5% (156) и жена 5,5% (9).

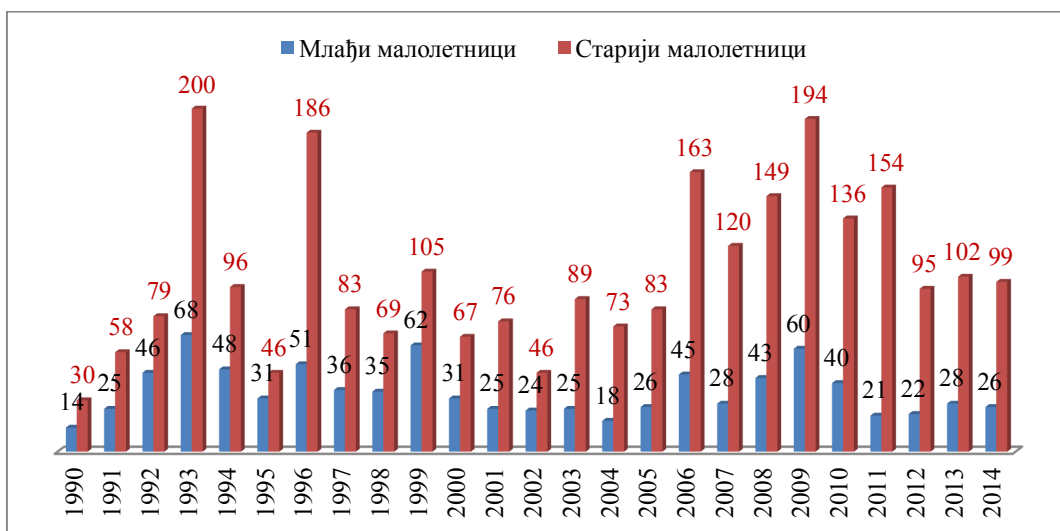
На крају, можемо закључити да у структури кривичних дела у Црној Гори за посматрани период, као и у другим земљама широм света, без обзира на степен њихове развијености, малолетници мушког и женског пола најчешће врше кривична дела против имовине. Узрок вршења кривична дела против имовине малолетне популације треба тражити у лошим социоекономским условима који владају у Црној Гори.

8.7. Анализа осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990. до 2014. године

У наредном излагању ћемо обрадити динамику укупног броја осуђених малолетника према изреченим санкцијама од стране надлежних судова у Црној Гори у периоду од 1990. до 2014. године, табела 8.11. и графикон 8.11.

Табела 8.11. Динамика осуђених малолетника према изреченим санкцијама у Црној Гори у периоду од 1990. ДО 2014. године

Изречене санкције	Година									
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Млађи малолетници	14	25	46	68	48	31	51	36	35	62
Индекс	100	179	329	486	343	221	364	257	250	443
Старији малолетници	30	58	79	200	96	46	186	83	69	105
Индекс	100	193	263	667	320	143	620	277	230	350
Σ	44	83	125	268	147	77	237	109	104	167
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Млађи малолетници	31	25	24	25	18	26	45	28	43	60
Индекс	221	179	171	179	129	186	321	200	307	429
Старији малолетници	67	76	46	89	73	83	163	120	149	194
Индекс	223	253	153	297	243	277	543	400	497	647
Σ	98	101	70	114	91	109	209	148	192	254
	2010	2011	2012	2013	2014					УКУПНО
Млађи малолетници	40	21	22	28	26					878
Индекс	286	150	157	200	186					25,3
Старији малолетници	136	154	95	102	99					2598
Индекс	453	513	317	340	330					74,7
Σ	176	175	117	130	125					3.476

Графикон 8.11. Динамика осуђених малолетника према изреченим санкцијама у Црној Гори у периоду од 1990 - 2014. године

Подаци приказани у табели 8.11. и графикону 8.11. указују да укупан број осуђених малолетника према изреченим санкцијама у периоду од двадесет пет година (1990–2014) у Црној Гори је био 3.476, а од тога 25,3% (878) су изречене санкције млађим малолетницима и 74,7% (2.598) старијим малолетницима. Од

укупног броја изречених санкција млађим малолетницима, највећи број је забележен 1993. године 7,7% (68), а најмање прве посматране године 1,6% (14). Највећи број изречених санкција старијим малолетницима забележен је 1993. године 7,7% (200), а најмање исто као и код млађих малолетника – прве посматране године (1990) 1,2% (30). Тренд изречених санкција млађим малолетницима је осцилирао, са периодима раста и периодима пада, али је константно растао у односу на прву посматрану годину у просеку 151%. Као и код млађих малолетника, тренд изречених санкција старијим малолетницима је имао осцилација, са периодима раста и периодима пада, али и код њих је константно растао у односу на прву посматрану годину у просеку 246%.

8.7.1. Структура и динамика осуђених млађих малолетника према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990. до 2014. године

У табели 8.12. приказана је структура званичних статистичких података осуђених млађих малолетних учинилаца кривичних дела према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990 до 2014. године.

Табела 8.12. Структура осуђених млађих малолетних учинилаца кривичних дела према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990 до 2014. године

Изречене санкције	Година									
	1990	%	1991	%	1992	%	1993	%	1994	%
ВАСПИТНЕ МЕРЕ										
Дисциплинске мере	14	100,0	3	12,0	5	10,9	9	13,2	1	2,1
Индекс	100		21		36		64		7	
Мере појачаног надзора	-	0	22	88,0	38	82,6	59	86,8	40	83,3
Индекс	0		100		173		268		182	
Заводске мере	-	0	-	0	3	6,5	-	0	7	14,6
Индекс	0		0		100		0		233	
Σ	14	100,0	25	100,0	46	100,0	68	100,0	48	100,0
	1995	%	1996	%	1997	%	1998	%	1999	%
Дисциплинске мере	6	19,4	2	0	-	-	2	5,7	4	6,5
Индекс	43		14		0		14		29	
Мере појачаног надзора	25	80,6	49	0	36	100,0	33	94,3	55	88,7
Индекс	114		223		164		150		250	
Заводске мере	-	0	-	0	-	0	-	0	3	4,8
Индекс	0		0		0		0		100	
Σ	31	100,0	51	100,0	36	100,0	35	100,0	62	100,0
	2000	%	2001	%	2002	%	2003	%	2004	%
Дисциплинске мере	5	16,1	2	8,0	3	12,5	14	56,0	3	16,7
Индекс	36		14		21		100		21	
Мере појачаног надзора	24	77,4	23	92,0	20	83,3	11	44,0	15	83,3

<i>Наставак табеле 8.12.</i>										
Индекс	109		105		91		50		68	
Заводске мере	2	6,5	-	-	1	4,2	-	0	-	0
Индекс	67		0		33		0		0	
Σ	31	100,0	25	100,0	24	100,0	25	100,0	18	100,0
	2005	%	2006	%	2007	%	2008	%	2009	%
Дисциплинске мере	3	11,7	1	2,4	2	7,1	-	0	3	5,0
Индекс	21		7		14		0		21	
Мере појачаног надзора	22	84,6	44	97,6	26	92,9	43	100,0	53	88,3
Индекс	100		200		118		195		241	
Заводске мере	1	3,8	-	0	-	0	-	0	4	6,7
Индекс	33		0		0		0		133	
Σ	26	100,0	45	100,0	28	100,0	43	100,0	60	100,0
	2010	%	2011	%	2012	%	2013	%	2014	%
Дисциплинске мере	1	2,5	2	9,5	3	13,6	4	14,3	4	8,3
Индекс	7		14		21		29		29	
Мере појачаног надзора	39	97,5	19	90,5	19	86,4	23	82,1	22	91,7
Индекс	177		86		86		105		100	
Заводске мере	-	0	-	0	-	0	1	3,6	-	0
Индекс	0		0		0		33		0	
Σ	40	100,0	21	100,0	22	100,0	28	100,0	26	100,0
Укупно 1990 - 2014.										
Дисциплинске мере										
Мере појачаног надзора										
Заводске мере										
УКУПНО: дисциплинске мере + мере појачаног надзора + заводске мере										
878 100,0										

Из табеле 8.12. можемо закључити да у посматраном периоду у Црној Гори надлежни судови млађим малолетницима изrekli највише санкција – мере појачаног надзора 86,8% (762), дисциплинске мере 12,6% (96) и, најмање, заводске мере 2,9% (22).⁴⁰⁸ Динамика осуђених млађих малолетника којима су изречене кривичне санкције у виду дисциплинских мера можемо видети тенденцију константног опадања броја осуђених млађих малолетника у односу на 1990. годину у просеку 18,8%. Највише изречених дисциплинских мера било је 1990. и 2003. године, и то мера укора по 14,6% (14), најмање је изречено 1994, 2006. и 2010. године по 1% (1), а 1997. и 2008. године није било изречених санкција.

⁴⁰⁸ Према Кривичном законнику Црне Горе (Сл. лист РЦГ, 70/03) члан 81 предвиђа кривичне санкције: 1. васпитне мере (дисциплинске мере, мере појачаног надзора и заводске мере); 2. казну малолетничког затвора (члан 101 малолетнички затвор не може бити краћи од шест месеци нити дужи од осам година. Изузетно, за кривична дела за која је као најмања мера казне прописана казна затвора од десет година, може се изрећи малолетнички затвор у трајању до десет година.) и 3. мере безбедности (члан 101 мере безбедности, осим забране вршења позива, делатности и дужности, могу се изрећи малолетницима ако им је изречена васпитна мера или малолетнички затвор).

Код мера појачаног надзора тренд изречених санкција млађим малолетницима је имао осцилација, са периодима раста и периодима пада. Тенденција константног раста је била у периоду 1992–2001 и у периоду 2005–2010. године у просеку 76% и 73,3% у односу на 1991. годину. У периоду 2002–2004. забележен је тренд пада у односу на прву посматрану годину просечно 70%, као и 2011, и 2012. године по 86%. Мера појачаног надзора највише је изречено 1993. године 80% (61) и то: од стране органа старатељства 54,1% (33), од стране родитеља, старатеља или усвојоца 44,3% (27) и смештај у другој породици само 1,6% (1). Најмање је изречено 2004. године 24,6% (15), и то: од стране родитеља, старатеља или усвојоца 8,2% (5) и од стране органа старатељства 16,4% (10), а прве посматране године није било изречених санкција.

Најтеже мере које се могу изрећи млађим малолетницима јесу заводске мере, које надлежни судови у Црној Гори ретко изричу. Највише заводских мера изречено је 1994. године 31,8% (7), и то: упућивање у васпитну установу 18,2% (4) и упућивање у васпитно-поправни дом 13,6% (3), најмање је изречено 2002, 2005. и 2013. године упућивањем у васпитну установу по 4,5% (1), а 17 година нису изречене заводске мера млађим малолетницима.

8.7.2. Структура и динамика осуђених старијих малолетника према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990. до 2014. године

Структура осуђених старијих малолетника према изреченим санкцијама у Црној Гори од 1990 до 2014. године биће приказани у табели 8.13. кроз преглед званичних обрађених статистичких података.

Табела 8.13. Структура осуђених старијих малолетних учинилаца кривичних дела према изреченим санкцијама у Црној Гори, 1990 - 2014.

Изречене санкције	Година									
	1990	%	1991	%	1992	%	1993	%	1994	%
ВАСПИТНЕ МЕРЕ										
Дисциплинске мере	28	9,3	7	12,1	2	2,5	21	10,5	3	3,1
Индекс	100		25		7		75		11	
Мере појачаног надзора	-	0	46	79,3	57	72,1	158	79,0	88	91,7
Индекс	0		100		124		343		191	
Заводске мере	-	-	-	0	17	21,5	4	2,0	4	4,2
Индекс	0		0		100		24		24	
Σ	28	9,3	53	91,4	76	96,1	183	91,	95	99,0
МАЛОЛЕТНИЧКИ ЗАТВОР										
Од 10 година	-	0	-	0	-	-	-	0	-	0

<i>Наставак табеле 8.13.</i>										
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 8 до 10 година	-	0	-	0	1	1,3	1	0,5	-	0
Индекс	0		0		100		100		0	
Преко 5 до 8 година	-	0	-	0	1	1,3	-	0	-	0
Индекс	0		0		100		0		0	
Преко 3до 5 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 2 до 3 година	-	0	-	0	-	0	9	4,5	-	0
Индекс	0		0		0		100		0	
Од 2 године	2	6,7	5	8,6	1	1,3	7	3,5	1	1,0
Индекс	100		250		50		350		50	
Σ	2		5		3		17		1	
Укупно	30		58		79		200		96	
	1995	%	1996	%	1997	%	1998	%	1999	%
ВАСПИТНЕ МЕРЕ										
Дисциплинске мере	2	4,3	9	4,8	-	0	7	10,1	10	9,5
Индекс	7		32		0		25		36	
Мере појачаног надзора	44	95,7	174	93,5	81	97,6	57	82,6	93	88,6
Индекс	96		378		176		124		202	
Заводске мере	-	0	-	0	-	0	1	1,4	2	1,9
Индекс	0		0		0		6		12	
Σ	46	100,0	186	100,0	83	100,0	69	100,0	105	100,0
МАЛОЛЕТНИЧКИ ЗАТВОР										
Од 10 година	-	0	1	0,5	2	2,4	-	0	-	0
Индекс	0		100		200		0		0	
Преко 8 до 10 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 5 до 8 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 3до 5 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 2 до 3 година	-	0	1	0,5	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		11		0		0		0	
Од 2 године	-	0	1	0,5	-	0	4	5,8	-	0
Индекс	0		50		0		200		0	
Σ	-	0	3	1,5	2	2,4	4	5,8	-	0
Укупно	46		189		85		73		105	
	2000	%	2001	%	2002	%	2003	%	2004	%
ВАСПИТНЕ МЕРЕ										
Дисциплинске мере	8	11,9	15	19,8	8	41,6	38	42,7	25	34,3
Индекс	29		54		29		136		89	
Мере појачаног надзора	59	88,1	57	75,0	30	44,9	40	44,9	45	61,6
Индекс	128		124		65		87		98	
Заводске мере	-	-	-	-	6	1,1	1	1,1	3	4,1
Индекс	0		0		35		6		18	
Σ	67		72		44		79		73	
МАЛОЛЕТНИЧКИ ЗАТВОР										
Од 10 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 8 до 10 година	-	0	-	0	-	2,2	2	2,3	-	0

<i>Наставак табеле 8.13.</i>										
Индекс	0		0		0		200		0	
Преко 5 до 8 година	-	0	1	1,3	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		100		0		0		0	
Преко 3до 5 година	-	0	1	1,3	-	1,1	1	1,1	-	0
Индекс	0		100		0		100		0	
Преко 2 до 3 година	-	0	1	1,3	-	1,1	1	1,1	-	0
Индекс	0		11		0		11		0	
Од 2 године	-	0	1	1,3	2	6,7	6	6,8	-	0
Индекс	0		50		100		300		0	
Σ	-		4		2		10		-	
Укупно	67		76		46		89		73	
	2005	%	2006	%	2007	%	2008	%	2009	%
ВАСПИТНЕ МЕРЕ										
Дисциплинске мере	10	12,0	11	6,7	10	8,3	6	4,0	3	1,5
Индекс	36		88		36		21		11	
Мере појачаног надзора	67	80,1	136	83,4	95	79,2	135	90,6	183	94,4
Индекс	146		296		207		293		398	
Заводске мере	3	3,6	3	1,8	4	3,3	3	2,0	1	0,5
Индекс	18		18		24		18		6	
Σ	80		150		109		144		187	
МАЛОЛЕТНИЧКИ ЗАТВОР										
Од 10 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 8 до 10 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 5 до 8 година	-	0	-	0	-	0	1	0,7	1	0,5
Индекс	0		0		0		100		100	
Преко 3до 5 година										
<i>Наставак табеле 8.13.</i>	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 2 до 3 година	-	0	1	0,6	2	1,7	-	0	-	0
Индекс	0		11		22		0		0	
Од 2 године	3	3,6	12	7,4	9	7,5	4	2,7	6	3,1
Индекс	150		600		450		200		300	
Σ	3		13		11		5		7	
Укупно	83		163		120		149		194	
	2010	%	2011	%	2012	%	2013	%	2014	%
ВАСПИТНЕ МЕРЕ										
Дисциплинске мере	9	6,6	8	5,2	16	11,2	11	10,8	25	25,3
Индекс	32		29		57		88		89	
Мере појачаног надзора	117	86,1	139	90,3	73	81,4	85	83,3	66	66,7
Индекс	254		302		159		185		143	
Заводске мере	3	2,2	3	1,9	-	0	2	2,0	3	3,0
Индекс	18		18		0		12		18	
Σ	129		150		89		98		94	
МАЛОЛЕТНИЧКИ ЗАТВОР										
Од 10 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	0		0		0		0		0	
Преко 8 до 10 година	1	0,7	-	0	-	0	-	0	-	0
Индекс	100				0		0		0	

<i>Наставак табеле 8.13.</i>											
Преко 5 до 8 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	
Индекс	0		0		0		0		0		
Преко 3до 5 година	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	
Индекс	0		0		0		0		0		
Преко 2 до 3 година	1	0,7	-	0	-	0	-	0	-	0	
Индекс	11		0		0		0		0		
Од 2 године	5	3,7	4	2,6	6	5,0	4	3,9	5	5,0	
Индекс	250		200		300		200		250		
Σ	7		4		6		4		5		
Укупно	136		154		95		102		99		
Укупно 1990 – 2014.											
Дисциплинске мере										292	11,8
Мере појачаног надзора										2.125	85,7
Заводске мере										63	2,5
Σ										2.480	100,0
Од 10 година										3	2,5
Преко 8 до 10 година										5	4,2
Преко 5 до 8 година										4	3,4
Преко 3до 5 година										2	1,7
Преко 2 до 3 година										16	13,6
Од 2 године										88	74,6
Σ										118	100,0
Дисциплинске мере										292	11,8
УКУПНО (дисциплинске мере + мере појачаног надзора + заводске мере + мал. затвор)										2.598	100,0

Из Табеле 8.13. може се видети да је укупан број осуђених старијих малолетних учинилаца кривичних дела према изреченим санкцијама у Црној Гори у посматраном периоду био 2.598, од тога 95,5% (2.480) изречене су васпитне мере и 4,5% (118) изречене су мере малолетничког затвора. Као и код млађих малолетника, и код старијих малолетника доминирају мере појачаног надзора са 81,8% (2.125), затим дисциплинске мере са 11,8% (292) и, на крају, заводске мере са 2,4% (63). Највише изречених санкција код мера појачаног надзора било је 1996. године 8,2% (174), и то: од стране органа старатељства 6,4% (135), од стране родитеља, старатеља или усвојиоца 1,8% (38) и смештај у другој породици 0,04% (1), а најмање 2002. године 1,4% (30), и то: од стране родитеља, старатеља или усвојиоца 0,7% (15) и од стране органа старатељства 0,7% (15), а 1990. године нису изречене кривичне санкције. Код дисциплинских мера највише је изречено 2003. године 13% (38), и то: укор 97,4% (37) и од стране родитеља, старатеља или усвојиоца 2,6% (1), најмање 1992. и 1995. године мера укора по 0,7% (2), а 1997.

Године није изречена ниједна санкција. Највише осуђених старијих малолетника на казну заводских мера (васпитна установа, васпитно-поправни дом и посебне установе за лечење и оспособљавање) било је 1992. године 27% (17), најмање 1998, 2003. и 2009. године по 1,6% (1) мера упућивање у васпитну установу, а 6 година није изречена ниједна санкција заводских мера.

У посматраном периоду старијим малолетницима надлежни судови су изrekli казну малолетничког затвора⁴⁰⁹ укупно 4,5% (118), од тога највише 74,6% (88) до 2 године малолетничког затвора, затим 13,6% (16) преко 2 до 3 године, 1,7% (2) преко 3 до 5 година, 3,3% (4) преко 5 до 8 година, 4,2% (5) преко 8 до 10 година, и 2,5% (3) од 10 година малолетничког затвора. Највише осуђених старијих малолетник адо 2 године малолетничког затвора је било 2006. године 13,6% (12), најмање 1992, 1994. и 2001. године по 1,1% (1), а 5 година није изречена ниједна санкција од 2 године малолетничког затвора. Код старијих малолетника којима су изречене казне малолетничког затвора преко 2 до 3 године, 1993. више од половине је осуђено 56,3% (9), најмање осуђених је било 1996, 2001, 2003, 2006. и 2010. године по 6,3% (1), а 17 година нико није био осуђен. Изречене кривичне санкције малолетничког затвора преко 3 до 5 година старијим малолетницима је било само 2001. и 2003. године по 50% (1), у осталим годинама није било осуђених. На преко 5 до 8 година малолетничког затвора осуђено је 1992, 2001, 2008. и 2009. године по 25% (1), а 21 годину није изречена ниједна кривична санкција старијим малолетницима. Код малолетничког затвора преко 8 до 10 година укупно осуђених старијих малолетника је било 5, највише 2003. године 40% (2), најмање 1991, 1992. и 2010. године по 20% (1), у осталим годинама нису ником изречене санкције малолетничког затвора. У посматраном периоду тројци (3) старијих малолетника изречене су најстроже санкције малолетничког затвора од 10 година 1996. и 1997. године 33,3% (1) и 66,7% (2), а

⁴⁰⁹ Новим Законом о поступању према малолетницима у кривичном поступку (Службеном листу ЦГ, 64/2011 од 29.12.2011. године) члан 3 – Казну малолетничког затвора старији малолетници издржавају у посебној организационој јединици за малолетнике органа управе надлежног за извршење кривичних санкција (одељење за малолетнике), у којем могу остати до навршене 23 године живота. Ако до тада казна не буде извршена, упутиће се у одељење у којем пунолетна лица издржавају казну затвора. Изузетно, у одељењу за малолетнике може остати лице које је навршило 23 године живота, ако је то потребно ради завршетка његовог школовања или стручног оспособљавања, али не после навршених 25 година живота.

22 годину није изречена ниједна кривична санкција од 10 година малолетничког затвора.

На основу горњих резултата можемо закључити да надлежни судови у Црној Гори примењују ставове савремене кривичноправне науке и приликом изрицања кривичних санкција млађим и старијим малолетницима опредељују се највише за васпитне мере, односно мере појачаног надзора, а ретко се опредељују за изрицање репресивних мера, односно заводских мера и малолетничког затвора.

9. РЕЗУЛТАТИ И АНАЛИЗА ИСТРАЖИВАЊА ФАКТОРА РИЗИКА ЗА НАСТАНАК КРИМИНАЛИТЕТА МЛАДИХ У ЦРНОЈ ГОРИ

9.1. Методе и технике за проучавање криминалитета младих

У складу са дефинисаним проблемом истраживања, потребно је у кратким цртама објаснити основне појмове и методологије које се примењују у проучавању случајева криминалног понашања малолетника. У криминологији за проучавање случајева криминалног понашања (пунолетника, малолетника) примењују се квалитативна и квантитативна истраживања, односно квалитативне и квантитативне методе у зависности од циљева истраживања криминалитета као појединачне или масовне друштвене појаве.

Метода (грч. *methodos* – начин истраживања) јесте логички пут истраживања појава у природи и друштву и начин постизања научног сазнања. За истраживање појава криминалитета у криминологији се примењују опште методе друштвених наука и прилагођени тој дисциплини (метода испитивања, посматрања, експеримента, статистичка, компаративна и друге методе).⁴¹⁰

„Метод је начин истраживања којим се остварују епистемиолошки принципи науке са циљем добијања научно ваљаних резултата. Научни метод је начин истраживања предмета, појава и процеса.”⁴¹¹

„Без обзира које се методе користе у криминолошким истраживањима оне имају следећа обележја:

- прикупљање конкретних чињеница и њихово теоријско објашњавање,
- фундаментална и примењена истраживања,
- прикупљање података о криминалном понашању, криминалитету, делинквенту и жртви (појавни облици и фактори),
- коришћење квантитативних и квалитативних метода,
- компаративни метод,
- проучавање криминалног понашања у склопу ширег живота делинквента,

⁴¹⁰ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 472.

⁴¹¹ Плавшић, Р. (2008). *Буквар за научнике почетнике*. Београд: Бранмил, стр.27.

- категоризација и типологије: груписање криминалних понашања и делинквената по сродности,

- коришћење метода и знања разних наука и тимски рад.⁴¹²

У даљем раду обрадиће се квалитативне методе које се примењују у истраживању индивидуалних случајева криминалног понашања, односно истраживању криминалитета као појединачне друштвене појаве у Црној Гори.

Према М. Милутиновићу, метода проучавања индивидуалних случајева криминалног понашања састоји се у проучавању појединачних случајева криминалног понашања, односно у проучавању појединих делинквената у вези са њиховим криминалним понашањем (енг. *case study* или *life history method*).

Коришћењем квантитативних метода у проучавању индивидуалних случајева криминалног понашања настоји се доћи до сазнања о свим објективним и субјективним околностима и условима који су омогућили криминално понашање одређеног лица тј. настоји се да се испитивање оријентише на сазнавање „ситуације” дела и делинквента. Утврђују се како чињенице које се односе на развитак личности (историјске), тако и оне које су деловале у време извршења кривичног дела (ситуационе) јер се сматра да се на основу њихове анализе може утврдити етиологија сваког појединачног делинквента.

„За квалитативне методе карактеристично је коришћење малог узорка (обично намерног), или анализа појединачних, типичних случајева (студија случаја, енг. *case study*). За проучавање група делинквената (већих или мањих, случајно или намерно одређених), битно је да се узорком по правилу обухватају сви случајеви из одређене групе, и то тако да се проучавају појединачно, као студије случајева, с тим што се резултати испитивања увек дају за целу групу. Могуће је, међутим, овај метод применити и на проучавање репрезентативног узорка неке групе, али се у том случају добијени закључци могу односити само на онај тип делинквената коме припадају делинквенти из испитиване групе.”⁴¹³

Узорак представља скуп изабраних јединица посматрања из основног скупа са циљем да га репрезентују.⁴¹⁴ Узорак мора бити репрезентативан и мора

⁴¹² Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр.54.

⁴¹³ Ibidem, стр. 74.

⁴¹⁴ <http://www.ef.uns.ac.rs>, преузето 21.5.2017.

имати особине које захтева предмет анализе као есенцијални садржај свега што се намерава испитати и доказати. Узорак чини репрезентативни фрагмент чијим истраживањем ће се добити довољно поуздан резултат, и због тога је веома важно правилно изабрати узорак.

Техника узорка састоји се у избору једне заједнице састављене од појединаца или група, како би се резултати до којих се дошло њиховим испитивањем могли уопштити на ширу популацију. Тај процес назива се *узорковање*. Избор узорка врши се у одређеном тренутку, чланови бивају подвргнути интервјуисању и анкетирању, а резултати анализирани.⁴¹⁵

Анкета (фр. *enquête*), методолошки поступак прикупљања података и обавештења путем разговора или писменог упитника са више лица, у циљу разјашњења неке појаве или проблема. Изводи се на релевантном узорку испитаника тако што већи број лица одговара на анкетна питања. Постоје: слободни или отворени тип анкете (у којој се дају отворени одговори) и затворени тип анкете (где се одговори дају у понуђеним опцијама). У изучавању безбедносних појава, анкета затвореног типа се користи као метод упоредних испитивања ради утврђивања социјалних разлика, вредносних судова, карактерних особина или предиспозиција делинквентности. Посебно је применљива за изучавање појава у којима је присутна тамна бројка криминалитета.⁴¹⁶

У области проучавања криминалног понашања малолетника уопште, па самим тим и насилног криминалитета, на међународном нивоу наилазимо на различите изворе и различиту врсту података, као и различите могућности приступа релевантним информацијама. Док су у појединим земљама евиденције базиране само на званичним статистичким подацима (попут држава Балкана), у већини других се подаци из званичних евиденција малолетничког криминалитета употпуњују подацима добијеним применом техника за сазнавање тамног броја, попут анкета о виктимизацији и анкета са самопријављивањем делинквената.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Игњатовић, Ђ. (2013). *Методологија истраживања криминалитета са методиком израде научног рада*. Београд: Правни факултет, стр. 80.

⁴¹⁶ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 40.

⁴¹⁷ Николић-Ристановић, В. (2012). *Евидентирања криминалитета: Искуства из света и Србије*. Београд: Прометеј, стр. 108.

Анкете самопријављивањем се заснивају на испитавању узорка обухваћених испитаника да ли су били починиоци неког криминалног понашања и, ако јесу, какве су последице биле по њих. Њиховом применом може се доћи до података о криминалном понашању које је пријављено државном органу, али и о оним понашањима која остају ван оквира званичног система државног реаговања. При томе, применом анкете самопријављивања прикупљају се подаци корисни за оцену стварног броја делинквената, поређење регистрованих и нерегистрованих делинквената, а индиректно и за оцену начина одлучивања припадника полиције о гоњењу, односно негоњењу њој познатих делинквената.⁴¹⁸

Професорка на Универзитету Британске Колумбије у Ванкуверу (University of British Columbia) Л. Андерс дефинисала је упутства којих треба да се придржава сваки истраживач:

1. респондентима треба постављати само она питања на која могу одговорити (прилагођена њиховом нивоу образовања, знању и искуству);
2. питање треба да се односи на један проблем, појаву или идеју;
3. пажљиво треба бирати речи, тако да респондент разуме шта га питате;
4. дајте му упутства како да одговори на питања.⁴¹⁹

Од велике важности за прикупљање података применом анкетирања је правилно формулисање и систематизација питања. За потребе докторске дисертације анкета је дизајнирана са отвореним и затвореним питањима која имају тачно дефинисану поруку, значење и одређену дубину у складу са постављеним циљевима истраживања. Она се врши путем унапред припремљених анкетних упитника (анкетни листић) који се дају малолетнику/ци да их сам/а попуни. Код анкетних упитника водило се рачуна о формулисању и садржају сваког питања које има тачно дефинисану поруку, значење и одређену дубину.

9.2. Резултати истраживања

У складу са предметом и циљем докторске дисертације, емпиријски статистички подаци употребљени у овом поглављу прикупљени су за период од 2014. до 2016. године за свако малолетно лице које су осудили државни тужилац и

⁴¹⁸ Константиновић-Вилић, С., Николић Ристановић, В., Костић, М. (2010). *Криминологија*. Београд: Прометеј, стр. 71.

⁴¹⁹ Andres, L. (2012). *Designing and Doing Survey Research*. London: SAGE Publications, Inc., pp.66.

судија за малолетнике у виду васпитних мера (од 6 месеци до 2 године) и упућен је на издржавање казне, као и малолетна лица затечена у стању социјалне потребе и деца затечена у извршењу кривичних дела. Малолетници издржавају васпитну мера упућивање у установу не заводског типа у јединој установи тог типа у Црној Гори ЈУ Центар „Љубовић”⁴²⁰ у Подгорици, а малолетна лица затечене у стању социјалне потребе и деца затечена у извршењу кривичних дела смештају се у Прихватну станицу⁴²¹ ЈУ Центра „Љубовић”. Добијени резултати применом квантитативне методе су обрађени методама дескриптивне статистике, уз примену апликативног програмског пакета *Microsoft Office Excel 2010*.

9.2.1. Узорак истраживања

У нашем случају истраживање је спроведено на целом основном скупу узорка од 100% (169) малолетних лица (мушког и женског пола) која су прошла кроз Прихватни центар ЈУ Центра „Љубовић” и малолетних делинквената који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” у периоду од 2014. до 2016. године.

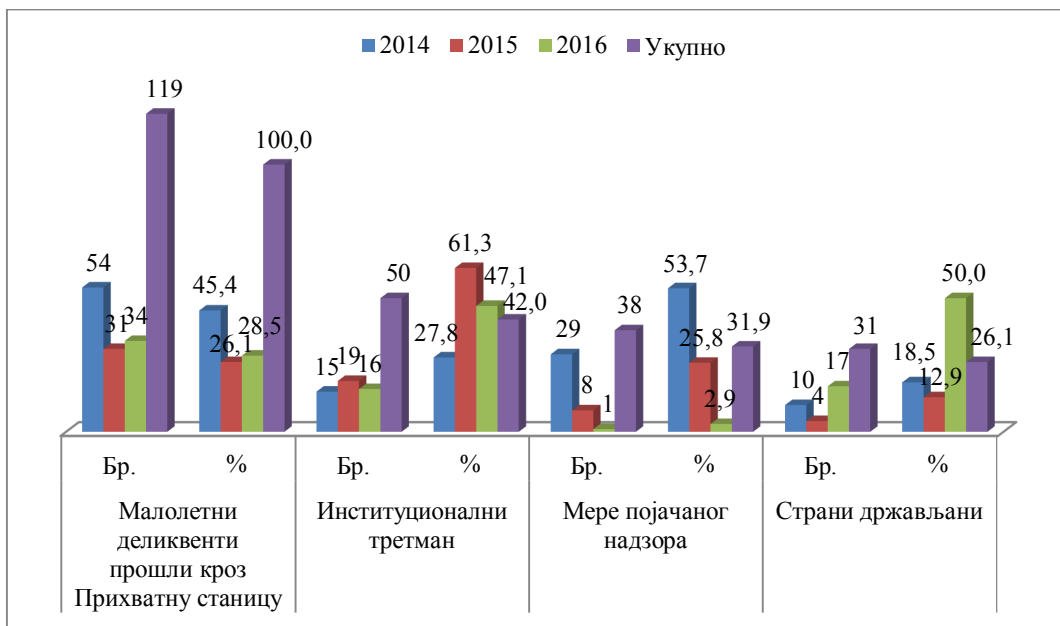
У табели 9.1. и графикону 9.1. приказана је динамика укупног скупа узорка од 2014. до 2016. године.

Табела 9.1. Динамика укупног скупа узорка за период од 2014. до 2016. године

Година	Малолетни деликвенти прошли кроз Прихватну станицу		Институционални третман		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%
2014.	54	45,4	15	30,0	69	40,2
2015.	31	26,1	19	38,0	50	29,6
2016.	34	28,5	16	32,0	50	29,6
УКУПНО	119	70,4	50	29,6	169	100,0

⁴²⁰ У складу са садашњим законским одредбама, Центар обезбеђује прихват, заштиту, подршку, васпитно-терапеутски третман, образовање, професионално оспособљавање деце у ризику и деце са поремећајем у понашању, настојећи у складу са трансформацијом Центра и новим програмским шемама, да надокнади пропуштено, коригује погрешно усвојено и развије и устали одговорност, просоцијалне ставове, уверења и понашања која ће омогућити деци са поремећајем у понашању да се што пре реинтегришу и функционишу као продуктивни чланови друштвене заједнице.

⁴²¹ Прихватна станица ЈУ Центра „Љубовић” је намењена за пружање хитне социјалне помоћи у смислу привременог краткотрајног, смештаја и збрињавања деце и младих затечених у скитњи, просачењу, извршењу кривичног дела или у другим облицима социјалне потребе, деце без надзора родитеља или других одраслих особа, док се не оствари трајније решење, тако да је предвиђена за што краћи боравак деце, од једног месеца до два месеца.

Графикон 9.1. Динамика укупног скупа узорка за период од 2014. до 2016.

Према подацима приказаним у табели 9.1. и графикону 9.1. на укупном узорку 100% (169), може се видети динамика броја малолетних извршилаца кривичних дела који су примљени у Прихватну станицу и малолетника који су смештени на институционални третман⁴²² у ЈУ Центар „Љубовић” од 2014. до 2016. године. У посматраном периоду, у Прихватну станицу примљено је укупно 70,4% (119) малолетних делинквената у односу на укупан узорак, и то: 2014. године 45,4% (54), 2015. године 61,3% (19) и 2016. године 61,5% (34). Малолетних делинквената који су издржавали казну институционалног третмана (стални смештај) у односу на укупан узорак било је 29,6% (50), од тога 2014. године је било смештено 30% (15), 2015. године 38% (19) и 2016. године 32% (16).

9.2.2. Структура држављанства малолетних лица

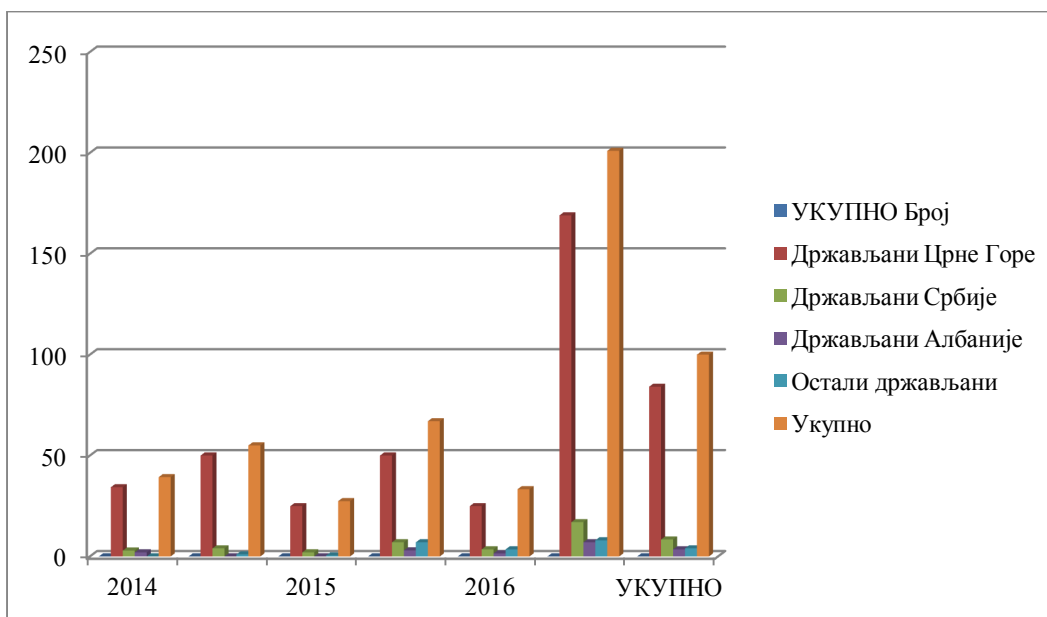
Ради добијања реалне структуре држављанства примљених малолетних делинквената у Прихватној станици и ЈУ Центру „Љубовић” у периоду од 2014. до 2016. године, потребно је приказати и анализирати податке о малолетним лицима која су извршила кривична дела, а држављани су Црне Горе, и о

⁴²² Третман, који обухвата кориснике смештаја, којима је изречена васпитна мера упућивања у установу незаводског типа, у трајању од шест месеци до две године.

малолетним лицима из других држава, што је приказано у табели 9.2. и графикону 9.2.

Табела 9.2. Држављанство малолетних лица у Прихватној станици и ЈУ Центру "Љубовић"

	Држављани Црне Горе		Држављани Србије		Држављани Албаније		Остали држављани		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
2014.	69	34,3	6	2,9	4	2,0	-	0,0	79	39,3
2015.	50	24,9	4	2,0	-	0,0	1	0,5	55	27,4
2016.	50	24,9	7	3,5	3	1,5	7	3,5	67	33,3
УКУПНО	169	84,1	17	8,4	7	3,5	8	4,0	201	100,0

Графикон 9.2. Држављанство малолетних лица у Прихватној станици и ЈУ Центру "Љубовић"

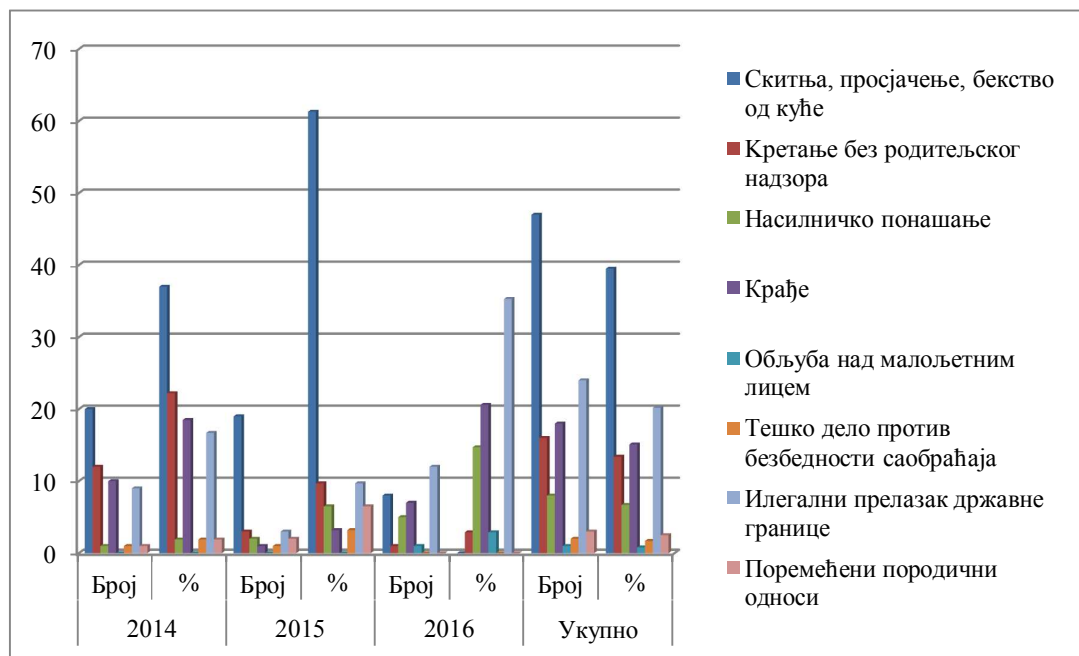
На основу приказаних података у табели 9.2. и графикону 9.2. може се запазити да је укупно било примљено 100% (201) малолетника у Прихватној станици и ЈУ Центру „Љубовић”. Највише је било малолетних лица држављана Црне Горе који учествују са 84,1% (169), затим следе држављани Србије са 8,4% (17), држављани Албаније са 3,5% (7) и остали држављани, који учествују са 6,7% (8), и то: Авганистан 2% (4), Палестина 1% (2), Либериа 0,5% (1) и Македонија 0,5% (1). Анкетирањем су били обухваћени само малолетници држављани Црне Горе, а не и држављани других држава.

9.2.3. Врста кривичног дела

У наредним анализама малолетничког криминала на целокупном узорку 100% (169) обрадићемо посебно малолетнике који су примљени у Прихватну станицу ЈУ Центра „Љубовић” – 70,4% (119) и малолетнике који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” – 29,6% (50). У табели 9.3. и графикану 9.3. приказана су кривична дела која су била разлог смештаја малолетних делинквената на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” у периоду од 2014. до 2016. године.

Табела 9.3. Врсте кривичних дела

Врсте кривичних дела	2014.		2015.		2016.		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Скитња, просјачење, бекство од куће	20	37,0	19	61,3	8	23,5	47	39,5
Кретање без родитељског надзора	12	22,2	3	9,7	1	2,9	16	13,4
Насилничко понашање	1	1,9	2	6,5	5	14,7	8	6,7
Крађе	10	18,5	1	3,2	7	20,6	18	15,1
Обљуба над малолетним лицем	-	0,0	-	0,0	1	2,9	1	0,8
Тешко дело против безбе. саобраћаја	1	1,9	1	3,2	-	0,0	2	1,7
Илегални прелазак државне границе	9	16,7	3	9,7	12	35,3	24	20,2
Поремећени породични односи	1	1,9	2	6,5	-	0,0	3	2,5
УКУПНО	54	100,0	31	100,0	34	100,0	119	100,0

Графикон 9.3. Врсте кривичних дела

На основу анализе података који су приказани у табели 9.3. и графикону 9.3., можемо видети да у узорку 100% (119) кривична дела: скитња, просјачење и бекство од куће налазе се на првом месту са 39,5% (47), кривично дело илегални прелазак државне границе налази се на другом месту са 20,2% (24), на трећем месту се налазе кривична дела крађе са 20,2% (24), а на четвртном месту се налази кривично дело кретање без родитељског надзора са 13,4% (16). Даље у опадајућем редоследу следе кривична дела: насилничко понашање 6,7% (8), поремећени породични односи 2,5% (3), тешко дело против безбедности саобраћаја 1,7% (2) и обљуба над малолетним лицем 0,8% (1). Динамика структуре малолетних делинквентата који су извршили кривична дела, а који су смештени на институционални третман у периоду од 2014. до 2016. године приказана је у табели 9.4. и графикону 9.4.

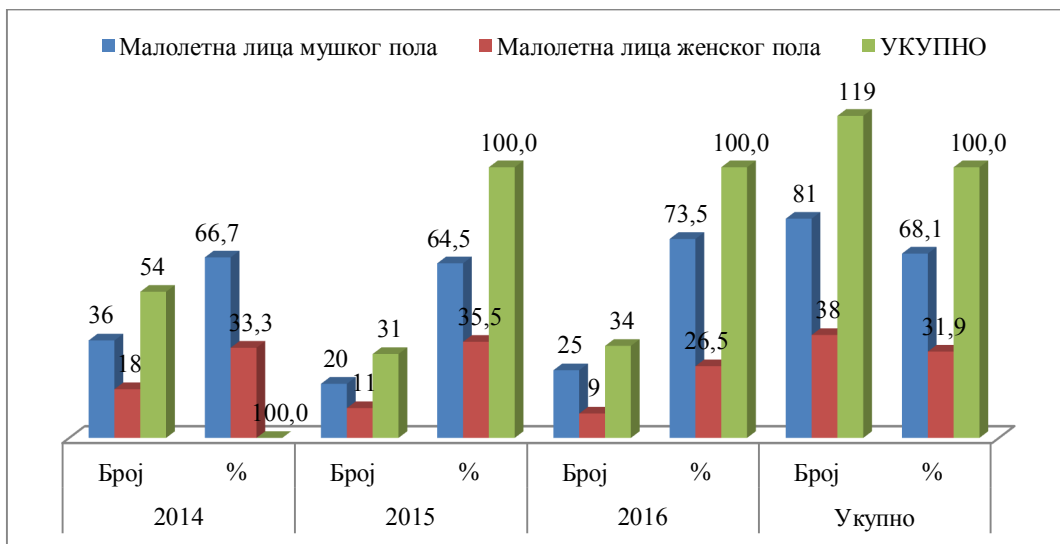
Табела 9.4. Динамика структуре малолетних делинквентата смештених на институционални третман

Врсте кривичних дела/Разлог смештаја	2014.		2015.		2016.		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Крађе и тешке крађе.	5	33,3	9	47,4	8	50,0	22	44,0
Разбојништво	-	0,0	-	0,0	2	12,5	2	4,0
По основу Закона о социјалној и дечијој заштити (чл. 64., 69. и 70., "Службеном листу ЦГ", бр. 27/2013) ⁴²³	10	66,7	10	52,6	6	37,5	26	52,0
УКУПНО	15	100,0	19	100,0	16	100,0	50	100,0

⁴²³ Члан 64, Смештај је услуга која подразумева боравак корисника: на породичном смештају-хранитељству, породичном смештају, у установи, у прихватилишту - склоништу и у другим врстама смештаја. Смештај може бити привремени, повремени и дуготрајни...

Члан 69, Смештај у установу остварује се збрињавањем у установу и обезбеђењем накнаде трошкова смештаја.

Члан 70, Смештај у установу обезбеђује се деци и младима, трудници, самохраном родитељу са дететом до навршене треће године живота, лицу са инвалидитетом и старом лицу којима се не може обезбедити или није у његовом најбољем интересу останак у породици или услуге подршке за живот у заједници или породично-смештај-хранитељство или породични смештај. Смештај детета у установу обезбеђује се у случају када центар за социјални рад установи да се не може обезбедити останак детета у породици, кроз пружање подршке породици, односно не може се обезбедити породични смештај-хранитељство, односно није у најбољем интересу детета. Центар за социјални рад смештај детета у установу преиспитује најмање једном у шест месеци. Детету млађем од три године живота не обезбеђује се смештај у установу. Изузетно од става 4 овог члана детету млађем од три године живота може се обезбедити смештај у установу, ако се не може обезбедити заштита из става 2 овог члана и ако за то постоје нарочито оправдани разлози, уз претходну сагласност надлежног органа државне управе. Смештај у установу пружа се кориснику тако да обезбеђује припрему за његов повратак у биолошку породицу, одлазак у другу породицу, односно припрему корисника за самосталан живот. Кориснику смештаја у установу не може престати смештај прије него што центар за социјални рад обезбеди услове за смештај у другу установу, породични смештај или други облик социјалне и дечје заштите.

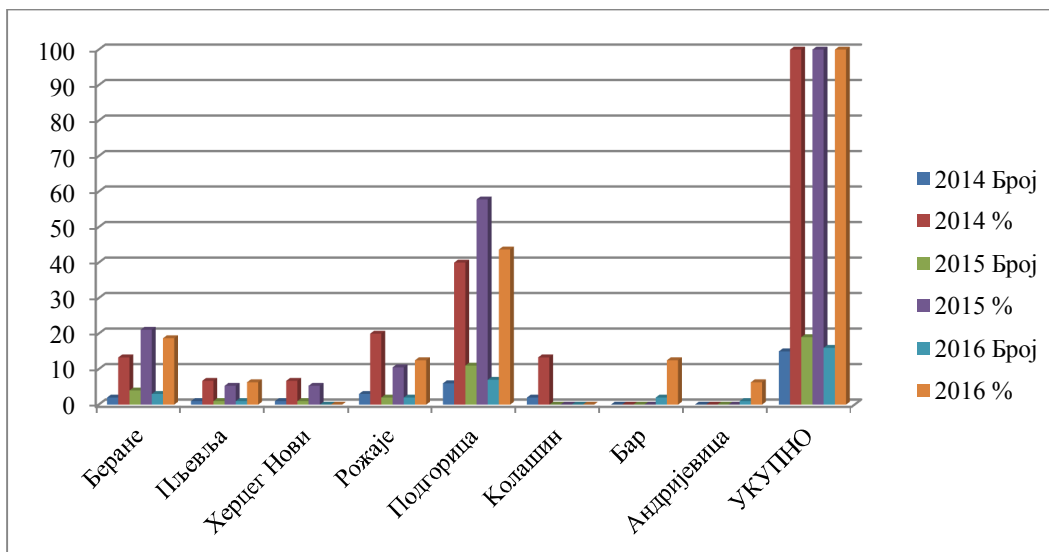
Графикон 9.4. Динамика структуре малолетних делинквената смештени на институционални третман у ЈУ Центру „Љубовић”

На основу података који су презентовани у табели 9.4. и графикону 9.4., можемо видети да је 29,6% (50) малолетних делинквената, у односу на укупан узорак, који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” током посматраног периода. Највише малолетних делинквената који си извршили кривична дела по основу Закона о социјалној и дечјој заштити било је 52% (26), затим следе кривична дела крађе и тешке крађе са 44% (22) и на крају кривично дело разбојништво са 4% (2).

У табели 9.5. и графикону 9.5. приказани су подаци о месту боравка малолетних делинквената смештених на институционални третман у ЈУ Центру „Љубовић”.

Табела 9.5. Место боравка малолетних делинквената

Место боравка	2014.		2015.		2016.		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Беране	2	13,3	4	21,1	3	18,7	9	18,0
Пљевља	1	6,7	1	5,3	1	6,3	3	6,0
Херцег Нови	1	6,7	1	5,3	-	0,0	2	4,0
Рожаје	3	20,0	2	10,5	2	12,5	7	14,0
Подгорица	6	40,0	11	57,8	7	43,7	24	48,0
Колашин	2	13,3	-	0,0	-	0,0	2	4,0
Бар	-	0,0	-	0,0	2	12,5	2	4,0
Андријевица	-	0,0	-	0,0	1	6,3	1	2,0
УКУПНО	15	100,0	19	100,0	16	100,0	50	100,0

Графикон 9.5. Месту боравка малолетних делинквената

Највише малолетних делинквената који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” у посматраном периоду било је из Подгорице 48% (24), а најмање је било из Андријевице 2% (1). На другом месту се налазе малолетници из Берана са 18% (9), а на трећем месту су малолетници из Рожаја 14% (7), а затим следе малолетници из Пљеваља 6% (3) и малолетници из Херцег Новог, Колашина и Бара са 4% (2)

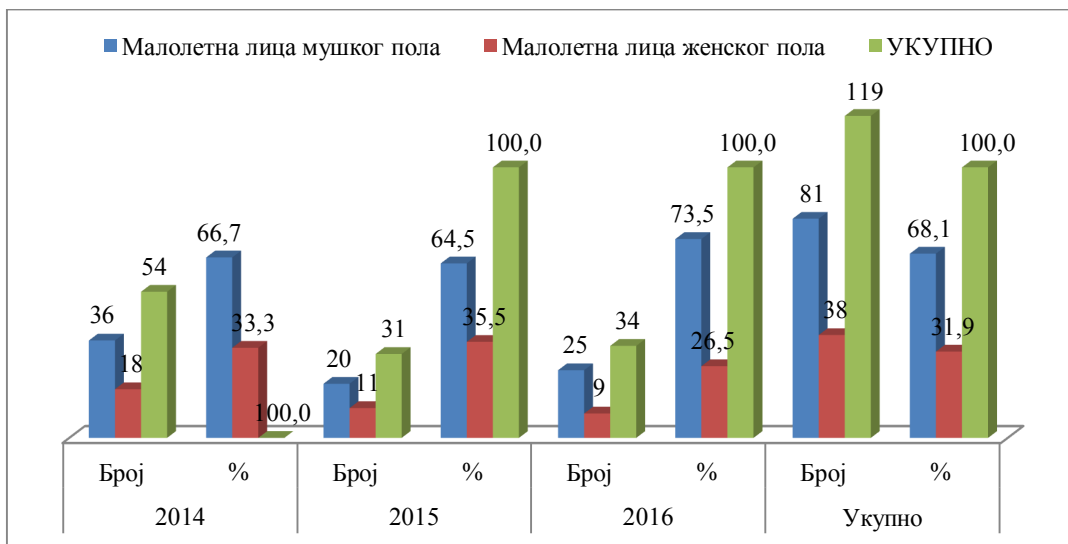
9.2.4. Социо-демографске карактеристике узорка

9.2.4.1. Структура малолетних делинквената према полу

Структура малолетних делинквената према полу који су примљени у Прихватној станици ЈУ Центра "Љубовић" у посматраном периоду, приказана је у табели 9.6. и графикону 9.6.

Табела 9.6. Структура малолетних делинквената према полу

Пол	2014.		2015.		2016.		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Малолетна лица мушког пола	36	66,7	20	64,5	25	73,5	81	68,1
Малолетна лица женског пола	18	33,3	11	35,5	9	26,5	38	31,9
УКУПНО	54	100,0	31	100,0	34	100,0	119	100,0

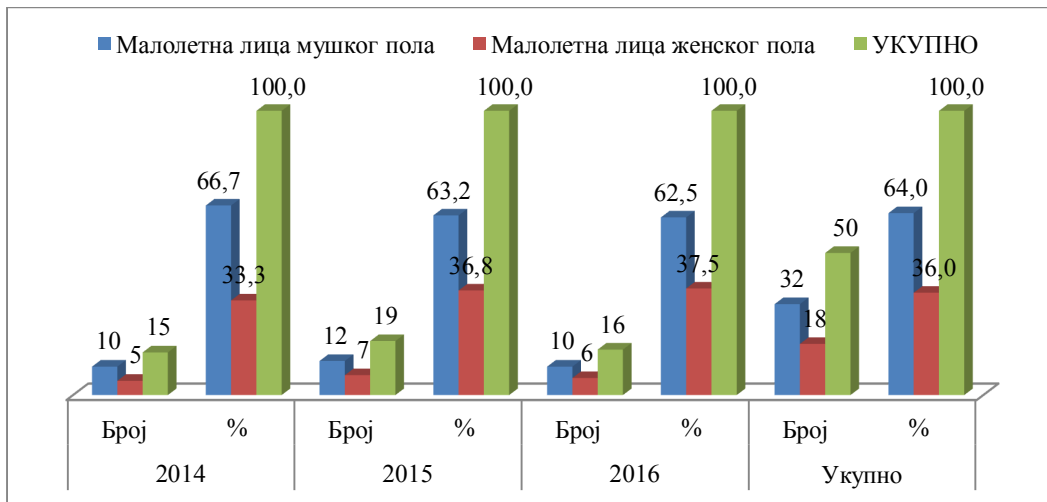
Графикон 9.6. Структура малолетних делинквената према полу

Подаци приказани у табели 9.6. и графикону 9.6. указују да је удео малолетних делинквената мушког пола 68,1% (81), а удео малолетних делинквената женског пола је 31,9% (38). Однос између малолетних делинквената мушког пола и малолетних делинквената женског пола је био 1 : 2,6 у корист мушког пола. У посматраном периоду највише примљених малолетних делинквената мушког пола у Прихватној станици било је 30,3% (36) 2014. године, а најмање 16,8% (20) 2015. године. Када су у питању малолетни делинквенти женског пола, највише их је примљено 15,1% (18) 2014. године, а најмање 7,6% (9) 2016. године.

Структура малолетних делинквената извршилаца кривична дела, према полу, а који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” у посматраном периоду приказана је у табели 9.7. и графикону 9.7.

Табела 9.7. Структура малолетних делинквената према полу смештени на институционални третман

Пол	2014.		2015.		2016.		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Малолетна лица мушког пола	10	66,7	12	63,2	10	62,5	32	64,0
Малолетна лица женског пола	5	33,3	7	36,8	6	37,5	18	36,0
УКУПНО	15	30,0	19	38,0	16	32,0	50	100,0

Графикон 9.7. Структура малолетних делинквената према полу смештени на институционални третман

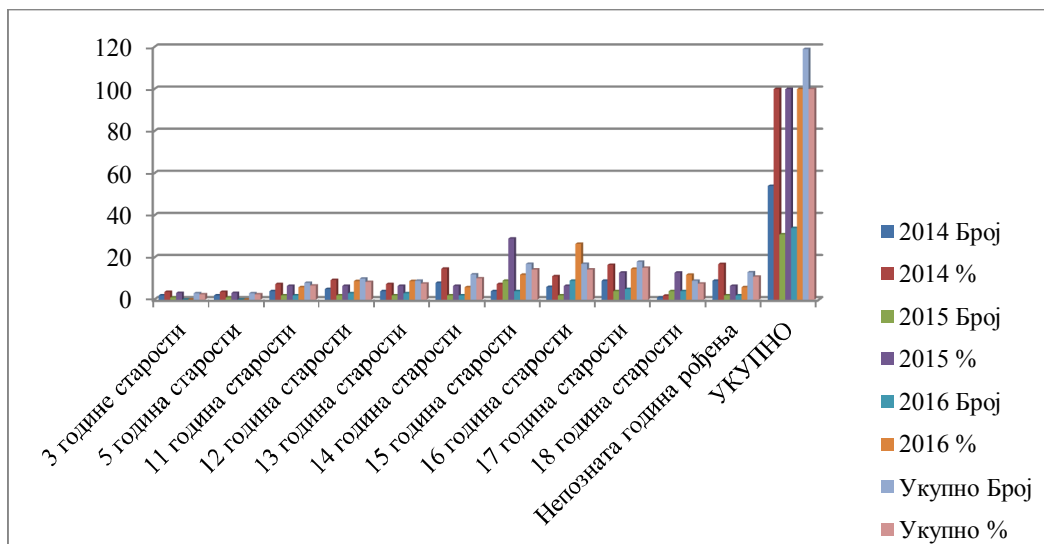
На основу презентованих података у табели 9.7. и графикону 9.7.можемо видети да је на институционалном третману било 64% (32) малолетника и 36% (18) малолетница. Највише смештених малолетника било је 2015. године 24% (12), а најмање 2014. и 2016. године по 20% (10), а највише смештених малолетница је било 2015. године 14% (7), а најмање 2014. године 1% (5).

9.2.4.2. Старосна структура малолетних делинквената

Старосна структура малолетних делинквената који су примљени у Прихватној станици у посматраном периоду приказана је у табели 9.8. и графикону 9.8.

Табела 9.8. Старосна структура малолетних делинквената

Година старости	2014.		2015.		2016.		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
3 године старости	2	3,7	1	3,2	-	0,0	3	2,5
5 година старости	2	3,7	1	3,2	-	0,0	3	2,5
11 година старости	4	7,4	2	6,5	2	5,9	8	6,7
12 година старости	5	9,3	2	6,5	3	8,8	10	8,4
13 година старости	4	7,4	2	6,5	3	8,8	9	7,6
14 година старости	8	14,7	2	6,5	2	5,9	12	10,1
15 година старости	4	7,4	9	29,0	4	11,8	17	14,3
16 година старости	6	11,1	2	6,5	9	26,5	17	14,3
17 година старости	9	16,5	4	12,8	5	14,6	18	15,1
18 година старости	1	1,9	4	12,8	4	11,8	9	7,6
Непозната година рођења	9	16,7	2	6,5	2	5,9	13	10,9
УКУПНО	54	45,3	31	26,1	34	28,6	119	100,0

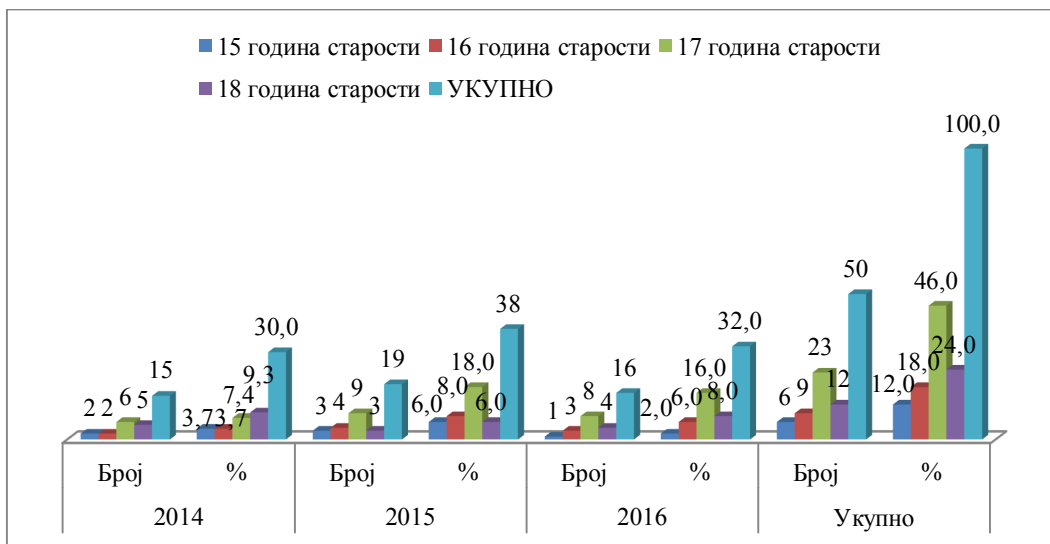
Графикон 9.8. Старосна структура малолетних делинквената

Из табеле 9.8. графикон 9.8. можемо видети да у старосној структури малолетних делинквената укључена су деца од 3 до 14 година 27,7% (33), млађи малолетници од 14 до 16 година 24,4% (29), а највише делинквената је било у групи старијих малолетника од 16 до 18 година 37% (44). Број малолетних делинквената којима је година рођења непозната било је 10,9% (13). Највише малолетних делинквената примљено је у Прихватној станици ЈУ Центра „Љубовић” било је у групи 17-годишњака 15,1% (18), а најмање у групи деце од 3 и 5 година по 2,5% (3).

Старосна структура малолетних делинквената који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” приказана је у табели 9.9. и графикону 9.9.

Табела 9.9. Старосна структура малолетних делинквената смештени на институционални третман

Година старости	2014.		2015.		2016.		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
15 година старости	2	3,7	3	6,0	1	2,0	6	12,0
16 година старости	2	3,7	4	8,0	3	6,0	9	18,0
17 година старости	6	7,4	9	18,0	8	16,0	23	46,0
18 година старости	5	9,3	3	6,0	4	8,0	12	24,0
УКУПНО	15	30,0	19	38,0	16	32,0	50	100,0

Графикон 9.9. Старосна структура малолетних делинквената смештени на институционални третман

На основу података из табеле 9.9 и графикана 9.9 може се запазити да највише малолетних делинквената који су смештени на институционални третман било је 2015. године 38% (19), затим 2016. године 32% (16) и 2014. године 30% (15). Највише смештених делинквената, од укупног броја, припада групи 17-годишњака 46% (23), а најмање у групи 15-годишњак 12% (6).

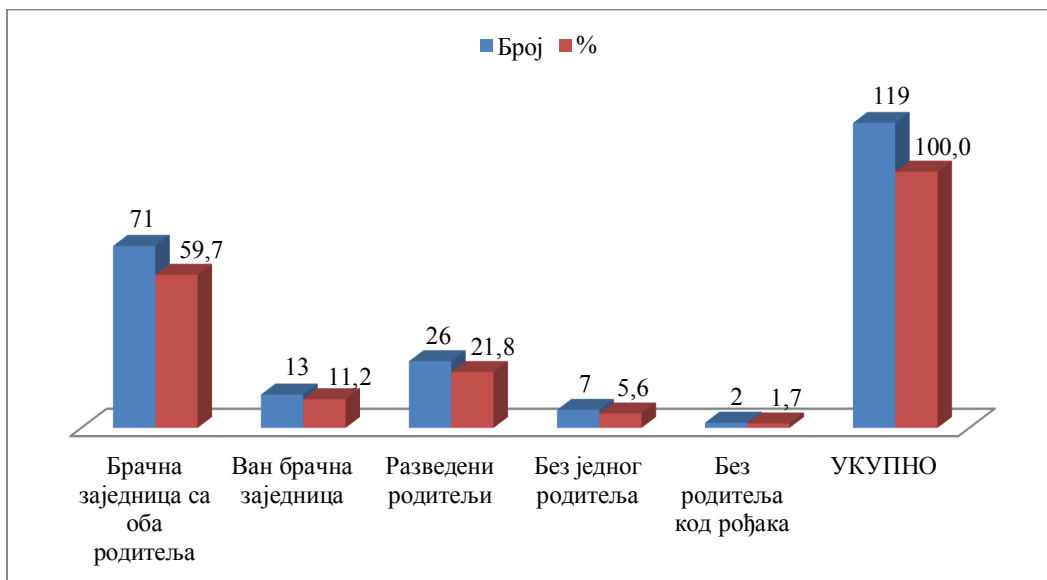
9.3. Социјални (егзогени) криминогени фактори ризика

9.3.1. Структура породице малолетних делинквената

У табели 9.10. и графикану 9.10. приказана је структура породице малолетних делинквената који су примљени у Прихватној станици ЈУ Центра "Љубовић" у посматраном периоду.

Табела 9.10. Структура породице малолетних делинквената

Структура породице	Број	%
Брачна заједница са оба родитеља	71	59,7
Ванбрачна заједница	13	11,0
Разведени родитељи	26	21,8
Без једног родитеља	7	5,6
Без родитеља код рођака	2	1,7
УКУПНО	119	100,0

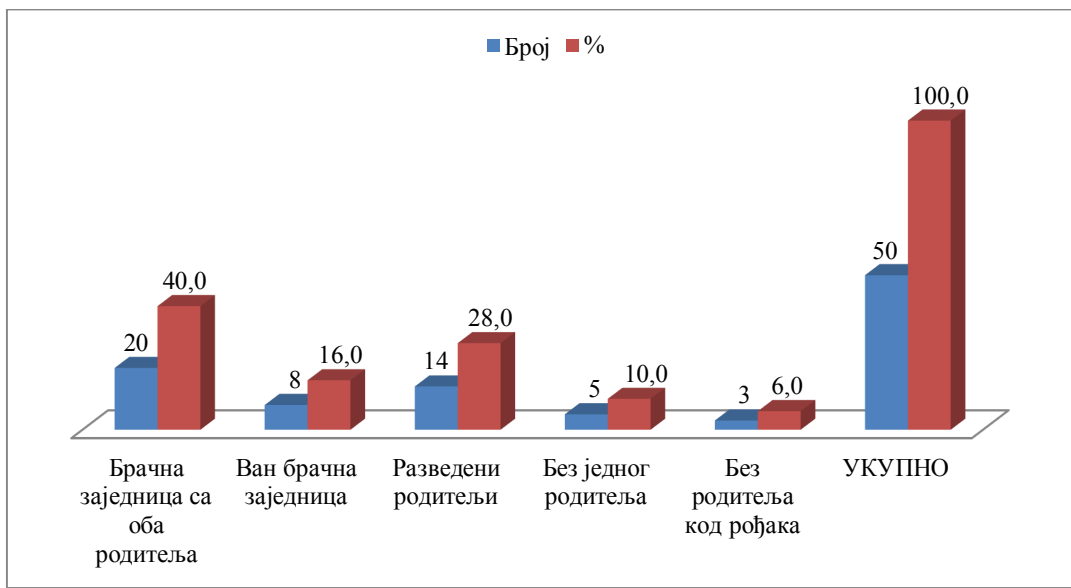
Графикон 9.10. Структура породице малолетних делинквената

Према подацима приказаним у табели 9.10. и графикону 9.10. може се видети да је укупан број испитаника био 100% (119) основног узорка. Већина 59,7% (71) малолетних делинквената живи са родитељима, 21,8% (26) живи са разведеним родитељима, од тога са мајком 81,3% (21) и 18,7% (5) са оцем, 11,2% (13) живе са родитељима ван брачне заједнице, 5,6% (7) због смрти једног родитеља живи са мајком 85,7% (6) и 14,3% (1) са оцем, а само 1,7% (2) живи без родитеља, са бабом и дедом.

Структура породице малолетних делинквената који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” у посматраном периоду је приказана у табели 9.11. и графикону 9.11.

Табела 9.11. Структура породице малолетних делинквената смештени на институционални третман

Структура породице	Број	%
Брачна заједница са оба родитеља	20	40,0
Ванбрачна заједница	8	16,0
Разведени родитељи	14	28,0
Без једног родитеља	5	10,0
Без родитеља код рођака	3	6,0
УКУПНО	50	100,0

Графикон 9.11. Структура породице малолетних делинквената смештени на институционални третман

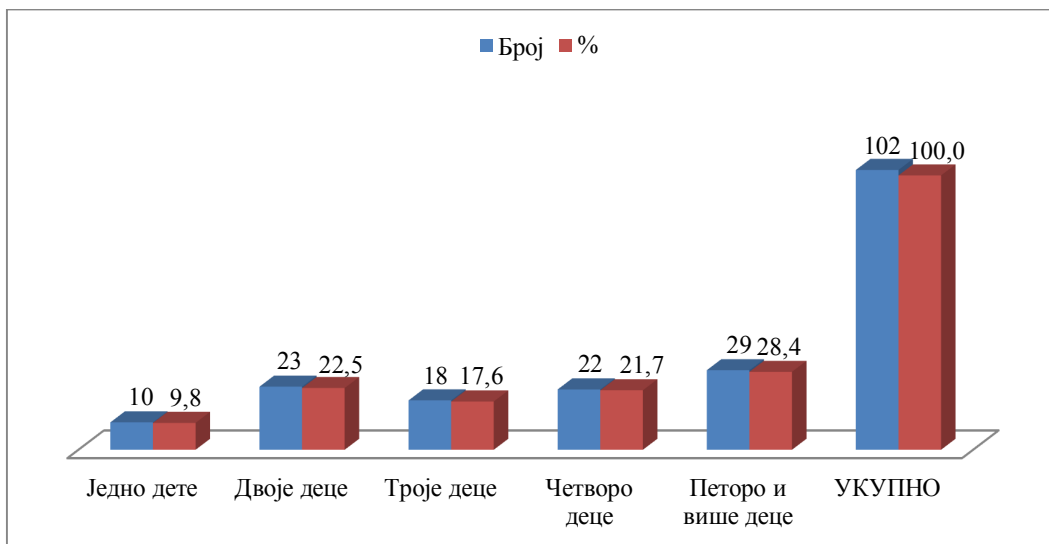
На основу приказаних података у табели 9.11. и графикону 9.11., може се запазити да малолетни делинквенти смештени на институционални третман највише живе са оба родитеља 40% (20), 28% (14) живи са разведеним родитељима, 16% (8) живи ван брачне заједнице, 10% (5) живи без једног родитеља (један од родитеља умро), 6% (3) живи код рођака (бабе и деде).

9.3.2. Број деце у породици малолетних делинквената

Подаци о броју деце која живе у породици малолетних делинквената који су примљени у Прихватној станици ЈУ Центра „Љубовић” у периоду од 2014. до 2016. године приказан су у табели 9.12. и графикону 9.12.

Табела 9.12. Број деце у породици малолетних делинквената

Број деце у породици	Број	%
Једно дете	10	8,4
Двоје деце	25	21,0
Троје деце	23	19,3
Четворо деце	32	26,9
Петоро и више деце	29	24,4
УКУПНО	119	100,0

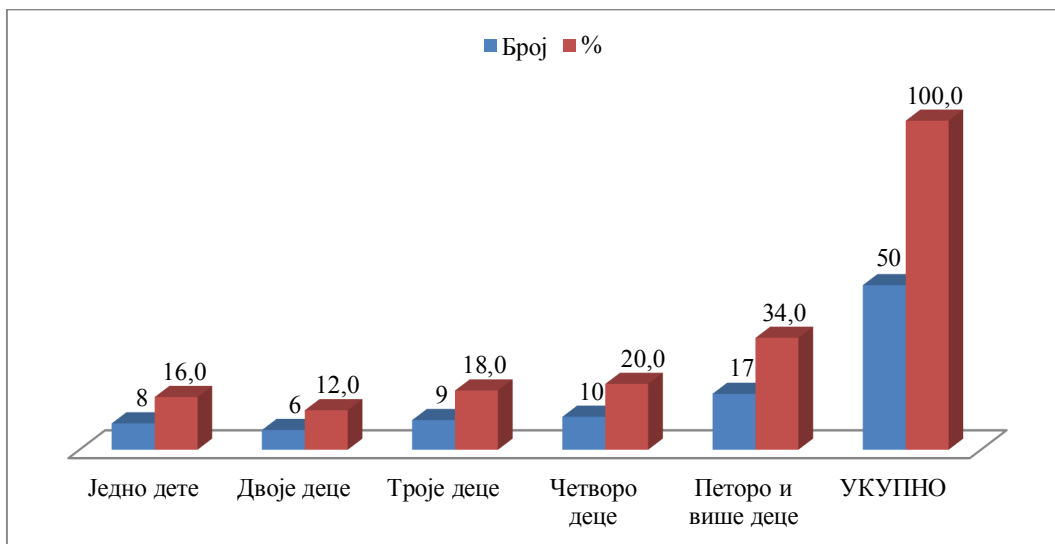
Графикон 9.12. Број деце у породици малолетних делинквената

Подаци приказани у табели 9.12. и графикону 9.12. указују да највише осуђених малолетних лица потиче из породица са четворо деце 26,9% (32), а најмање из породица са једним дететом 8,4% (10). Број деце у осталим породицама се кретао у опадајућем редоследу: породица са петоро и више деце 24,4% (29), породица са двоје деце 21% (25) и породица са троје деце 19,3% (23). Из приложеног можемо закључити да је већи број деце у породици у корелацији са већим фактором ризика за њихово делинквентно понашање.

Број деце у породици малолетних делинквената који су смештени на институционални третман приказани су у табели 9.13. и графикону 9.13.

Табела 9.13. Број деце у породици малолетних делинквената смештени на институционални третман

Број деце у породици	Број	%
Једно дете	8	16,0
Двоје деце	6	12,0
Троје деце	9	18,0
Четворо деце	10	20,0
Петоро и више деце	17	34,0
УКУПНО	50	100,0

Графикон 9.13. Број деце у породици малолетних делинквената смештени на институционални третман

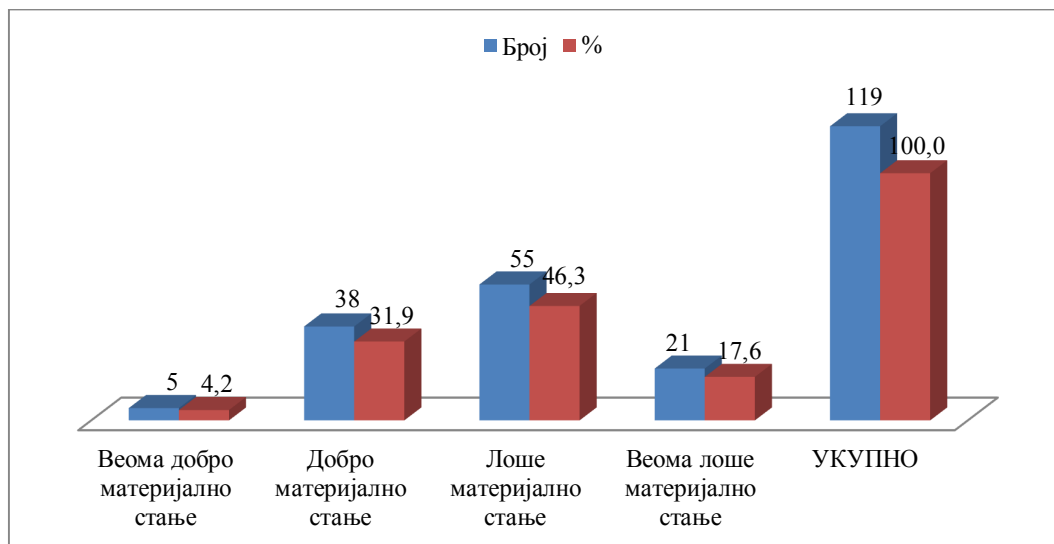
На основу добијених резултата (табели 9.13. и графикону 9.13) највише малолетних делинквената смештених на институционални третман је из породице са петоро и више деце 34% (17), а најмање из породице са двоје деце 12% (6), затим следе у опадајућем редоследу: породице са четворо деце 20% (10), породице са троје деце 18% (9) и породице са једним дететом 16% (8).

9.3.3. Материјална ситуација породица малолетних делинквената

На основу квалитативне обраде података који се односе на материјалну ситуацију породице малолетних делинквената који су примљени у Прихватној станици ЈУ Центра „Љубовић” у посматраном периоду, добијени су следећи резултати који су приказани у табели 9.14. и графикону 9.14.

Табела 9.14. Материјална ситуација породица малолетних делинквената

Материјална ситуација породице	Број	%
Веома добро материјално стање	5	4,2
Добро материјално стање	38	31,9
Лоше материјално стање	55	46,3
Веома лоше материјално стање	21	17,6
УКУПНО	119	100,0

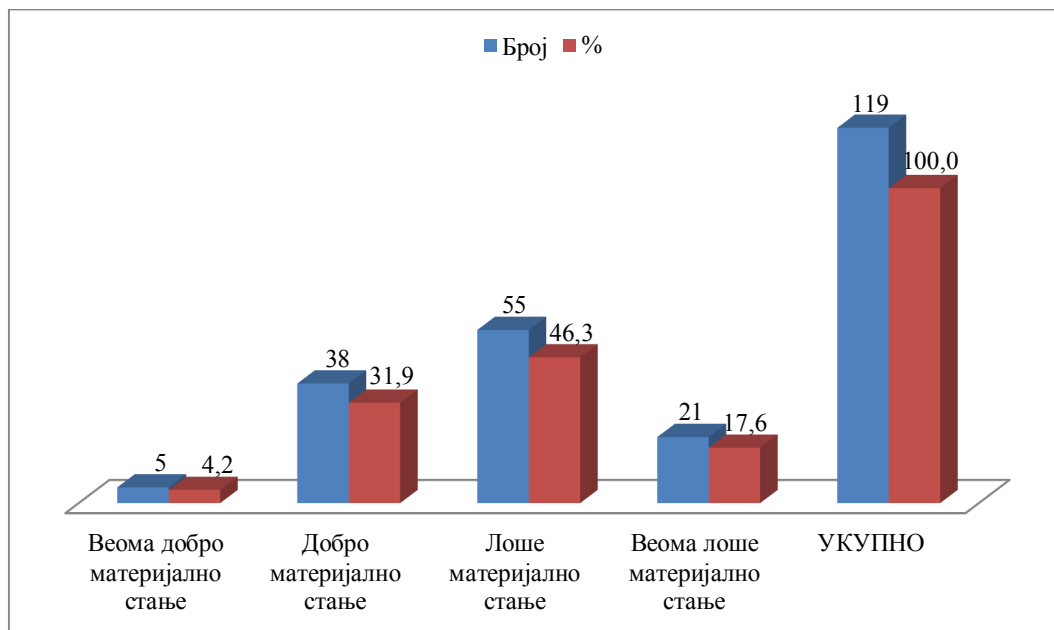
Графикон 9.14. Материјална ситуација породица малолетних делинквената

Као што је у табели 9.14. и графикону 9.14. приказано, највећи број малолетних делинквената се изјаснио да живи у породици лошег материјалног стања 46,3% (55), затим у опадајућем редоследу следи: 31,9% (38) живи у породици доброг материјалног стања, 17,6% (21) живи у породици веома лошег материјалног стања, а само 4,2% (5) испитаника се изјаснило да живи у породици веома доброг материјалног стања. На основу анализе добијених резултата можемо закључити да више од половине 63,9% (76) малолетних делинквената потиче из породица са лошим и врло лошим материјалним стањем, што је потврђено и у истраживањима у другим земљама.

Материјална ситуација породица малолетних делинквената који су смештени на институционални третман у ЈУ Центру „Љубовић” приказана је у табели 9.15. и графикону 9.15.

Табела 9.15. Материјална ситуација породица малолетних делинквената смештени на институционални третман

Материјална ситуација породице	Број	%
Веома добро материјално стање	2	4,0
Добро материјално стање	18	16,0
Лоше материјално стање	45	50,0
Веома лоше материјално стање	14	30,0
УКУПНО	50	100,0

Графикон 9.15. Материјална ситуација породица малолетних делинквената смештени на институционални третман

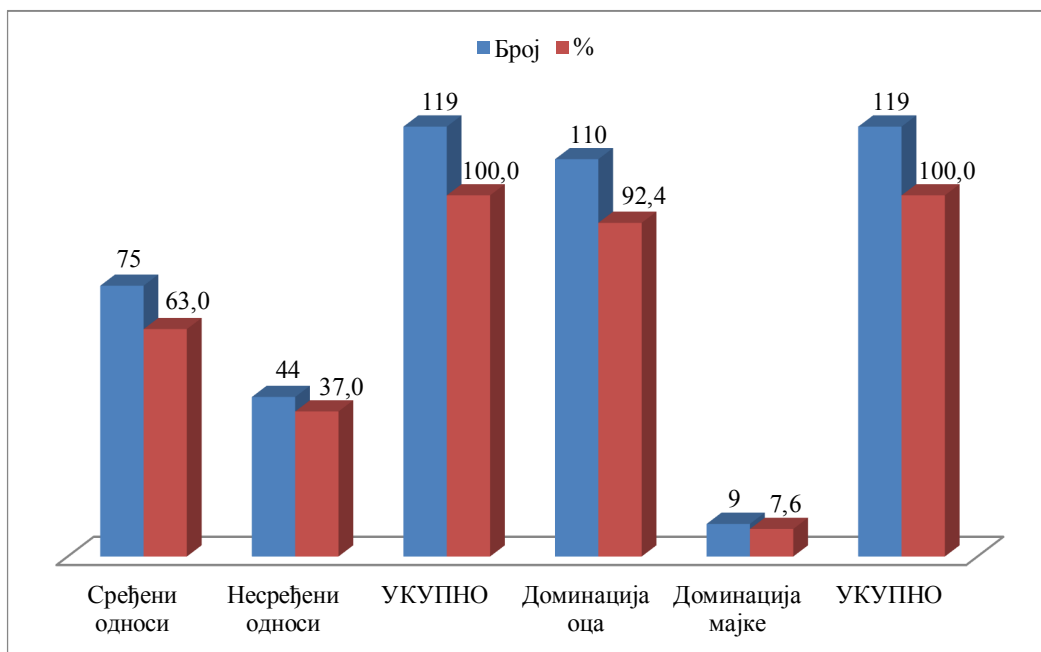
Од укупног броја испитаника малолетних делинквената смештених на институционални третман (табела 9.15. и графикон 9.15.), највећи број њих живи у породици са лошим материјалним стањем 50% (25), затим 30% (15) живи у породици са веома лошим материјалним стањем, 16% (8) живи у породици са добрим материјалним стањем и само 4% (2) малолетних делинквената живи у породици са веома добрим материјалним стањем. Код малолетних делинквената смештених на институционални третман, више од две трећине 80% (40) њих живи у породицама са лошим и веома лошим материјалним стањем (испод апсолутне линије сиромаштва, која износи месечно око 186 евра месечно по еквивалентном одраслом лицу), што нам указује да лоше материјално стање, односно сиромаштво, представља значајан фактор ризика за делинквентно понашање малолетника.

9.3.4. Односи између чланова породица малолетних делинквената

У табели 9.16. и графику 9.16. приказани су подаци истраживања о међуљудским односима између чланова породице, као и доминација једног од родитеља малолетних делинквената који су примљени у Прихватној станици ЈУ Центра „Љубовић” у посматраном периоду.

Табела 9.16. Односи између чланова породице

Односи између чланова породице	Број	%
Сређени односи	75	60
Несређени односи	44	40
УКУПНО	119	100,0
Доминација оца	110	92,4
Доминација мајке	9	7,6
УКУПНО	119	100,0

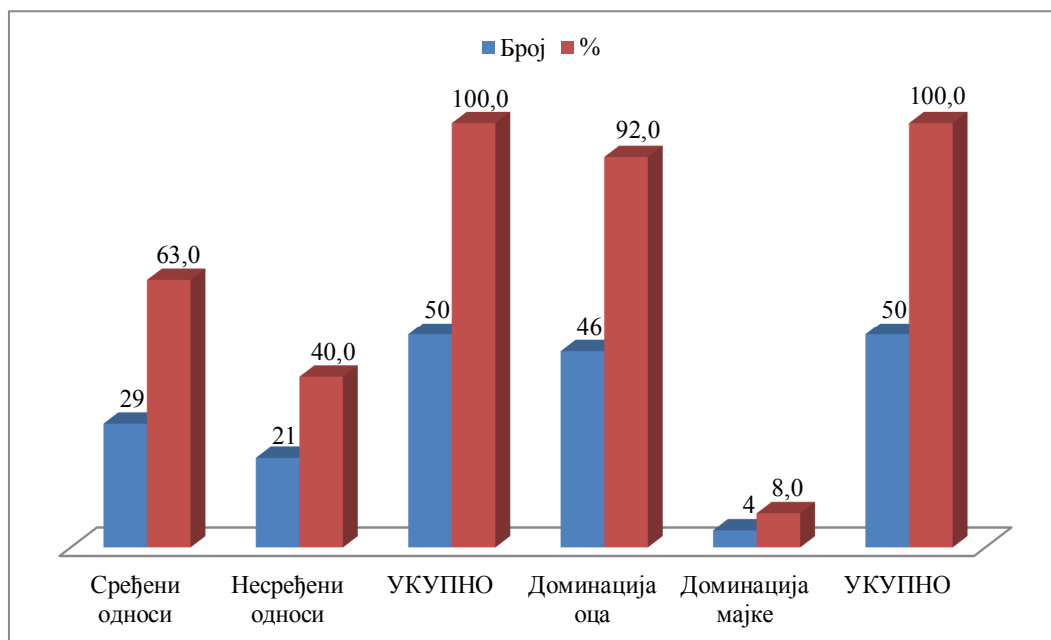
Графикон 9.16. Односи између чланова породице

Приказани подаци у табели 9.16. и графикону 9.16. указују да су код 60% (71) испитаника који су примљени у Прихватну станицу ЈУ Центра „Љубовић” породични односи сређени, а код 44% (44) испитаника породични односи нису сређени (свађе, физички напади, одсуство од куће чланова породице, конзумирање алкохола, коришћење забрањених супстанци итд.). Као што се очекује, у патријархалном црногорском друштву велику доминацију у породици имају очеви (глава породице) од 92,4% (110), а само 7,6% (9) је доминација мајке, и то у породицама са разведеним родитељима 66,7% (6) и породицама са преминулим оцем (самохране мајке) 33,3% (3). У табели 9.17. и графикону 9.17. приказани су подаци о односима између чланова породице малолетних

делинквената који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић”.

Табела 9.17. Односи између чланова породице малолетних делинквената који су смештени на институционални третман

Односи између чланова породице	Број	%
Сређени односи	29	58,0
Несређени односи	21	42,0
УКУПНО	50	100,0
Доминација оца	96	93,1
Доминација мајке	4	6,9
УКУПНО	50	100,0

Графикон 9.17. Односи између чланова породице малолетних делинквената који су смештени на институционални третман

Из табеле 9.17. и графикана 9.17. може се видети да су односи између чланова породице малолетних делинквената који су смештени на институционални третман 60% (29) сређени, а 40% (21) несређени. Доминантна личност у породици је отац 92% (96), а само 8% (4) су мајке. Када су у питању односи између чланова породице, велики фактор ризика да малолетник постане делинквентан је у несређеним породичним односима.

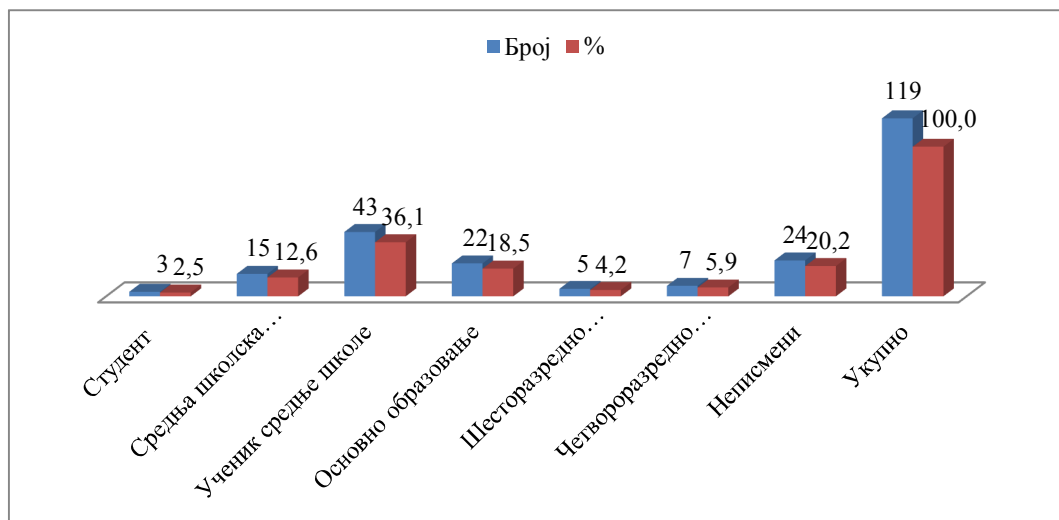
9.3.5. Фактори ризика повезани с образовањем

9.3.5.1. Школска спрема малолетних делинквената

Да би добили реалну слику социјалних услова, односно утицај фактора школског окружења на понашање малолетних делинквената, потребно је применом квалитативне обраде и анализе података добити образовну структуру малолетних делинквената. У табели 9.18. и графикону 9.18. приказани су подаци истраживања примљених малолетних делинквената у Прихватну станицу ЈУ Центра „Љубовић” у посматраном периоду.

Табела 9.18. Образовна структура малолетних делинквената

Образовна структура	Број	%
Студент	3	2,5
Средња школска спрема	15	12,6
Ученик средње школе	43	36,1
Основно образовање	22	18,5
Шесторазредни основно образовање	5	4,2
Четвороразредно основно образовање	7	5,9
Неписмени	24	20,2
УКУПНО	119	100,0

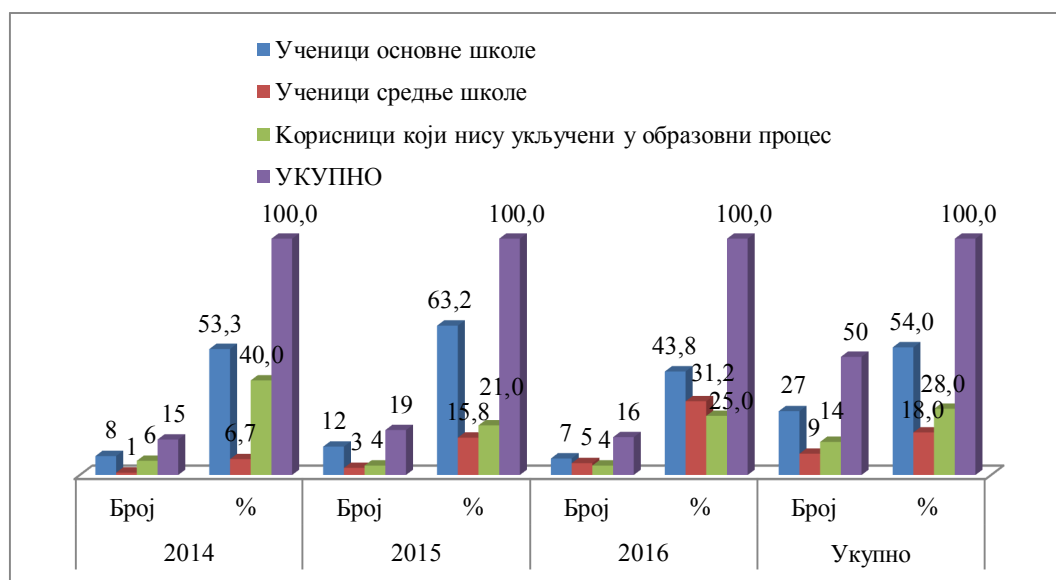
Графикон 9.18. Образовни ниво малолетних делинквената

На основу презентованих података у табели 9.18. и графикону 9.18., можемо закључити да је укупан број истраживаних лица у истраживању био 70,4% (119) основног узорка. Од тога, међу малолетним делинквентима највише је

било ученика средње школе 36,1% (43), затим следе у опадајућем редоследу: неписмени малолетници 20,2% (24), малолетници који су завршили основно образовање 22% (22) и малолетници који су завршили средње образовање 12,6% (15). Четири разреда основне школе је имало 5,9% (7), а шест разреда основне школе је имало 4,2% (5), а разлог прекидања школовања је извршење неког кривичног дела или због неоправданих изостанака или недоличног понашања. Мали број 2,5% (3) старијих малолетних делинквената били су студенти прве године факултета 1,7% (2) и 0,8% (1) високе школе. Образовна структура малолетних делинквената који су смештени на институционални третман у посматраном периоду приказана је у табели 9.19. и графикону 9.19.

Табела 9.19. Образовна структура малолетних делинквената смештени на институционални третман

Образовна структура	2014.		2015.		2016.		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Ученици основне школе	8	53,3	12	63,2	7	43,8	27	54,0
Ученици средње школе	1	6,7	3	15,8	5	31,2	9	18,0
Корисници који нису укључени у образовни процес	6	40,0	4	21,0	4	25,0	14	28,0
УКУПНО	15	100,0	19	100,0	16	100,0	50	100,0

Графикон 9.19. Образовна структура малолетних делинквената смештени на институционални третман

На основу анализа образовне структуре малолетних лица смештених на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” (табела 9.19. и графикон 9.19.), можемо закључити да је прилично неповољна. Највише корисника институционалног третмана били су ученици основне школе 54% (27), затим 18% (9) били су ученици средње школе, а велики проценат од 28% (14) били су малолетни корисници који нису укључени у образовни процес. Већина малолетних делинквената који су похађали основну и средњу школу, за време школовања остваривали су општи успех довољан (просечна оцена најмање 2) и добар (просечна оцена најмање 2,5), осим малолетника који су наставили школовање на факултету или вишој школи и који су имали општи успех врло добар (најмање 3,5).

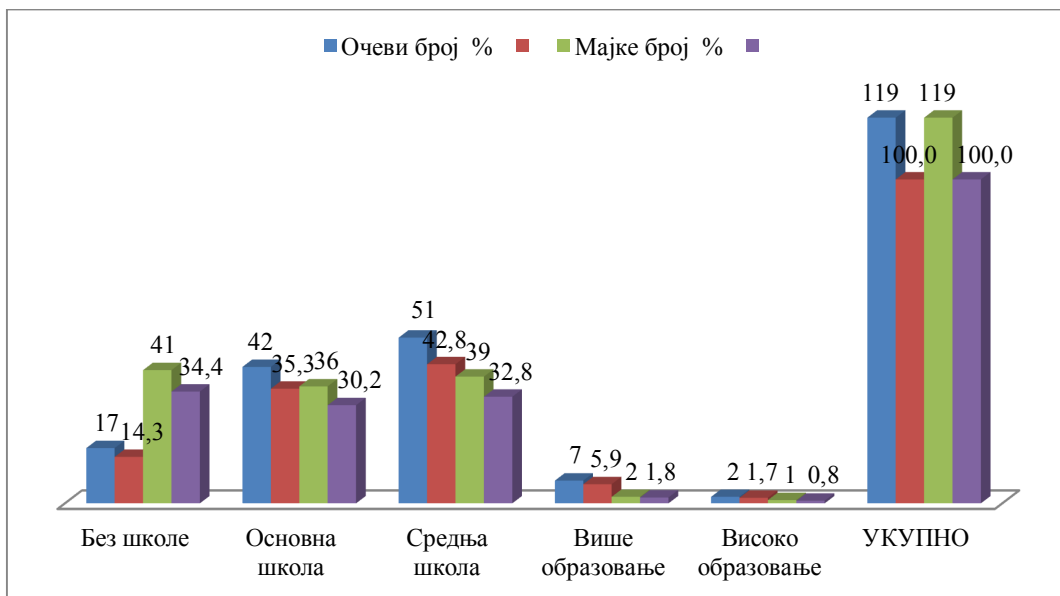
Наше истраживање је показало да значајан узрочни фактор малолетничке делинквенције је у корелацији са нижим степеном образовања, односно са основним степеном образовања и корисницима који нису укључени у образовни процес. На крају, ако узмемо укупан број испитаника који су суделовали у истраживању, можемо закључити да образовна структура малолетних делинквената није на завидном нивоу, односно врло је ниска.

9.3.5.2. Школска спрема родитеља малолетних делинквената

У табели 9.20. и графикону 9.20. приказани су подаци истраживања о школској спреми родитеља (оца и мајке) малолетних делинквената који су примљени у Прихватну станицу ЈУ Центра „Љубовић” у периоду од 2014. до 2016. године.

Табела 9.20. Школска спрема родитеља малолетних делинквената

Школска спрема родитеља	Очеви		Мајке		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%
Без школе	17	14,3	41	34,5	58	27,5
Основна школа	42	36,3	36	30,3	78	33,3
Средња школа	51	40,2	39	32,7	90	35,2
Више образовање	7	7,9	2	1,7	9	2,9
Високо образовање	2	1,0	1	0,8	3	1,0
УКУПНО	119	100,0	119	100,0	119	100,0

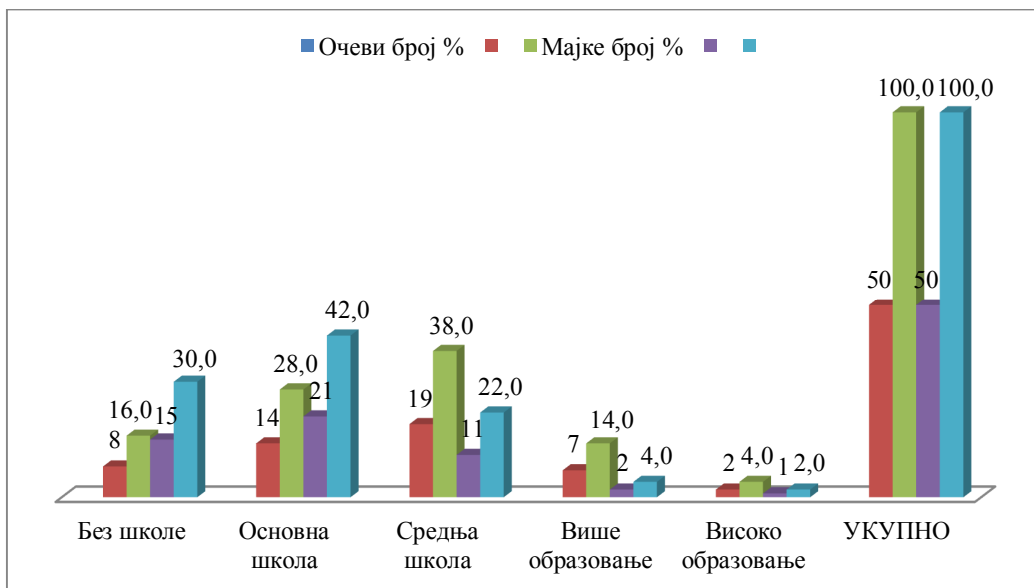
Графикон 9.20. Школска спрема родитеља малолетних делинквената

Анализом података презентованих у табели 9.20. графикону 9.20. можемо закључити да код већине малолетника очеви имају виши степен образовања од мајки, што је потврђено у великом броју истраживања у свету. Највећи број очева 42,9% (51) има завршену средњу стручну школу, као и највећи број мајки 32,7% (39). Основну школу је завршило 35,2% (42) очева и 30,3% (36) мајки, а без школе је 14,3% (17) очева и 34,5% (41) мајки. Више образовање је имало 5,9% (7) очева и 1,7% (2) мајки, а високо образовање је имало само 1,7% (2) очева и 0,8% (1) мајки.

Код малолетних делинквената који су смештени на институционални третман, школска спрема родитеља је приказана у табели 9.21. графикону 9.21.

Табела 9.21. Школска спрема родитеља малолетних делинквената који су смештени на институционални третман

Школска спрема родитеља	Очеви		Мајке		Укупно	
	Број	%	Број	%	Број	%
Без школе	8	16,0	15	30,0	23	23,0
Основна школа	14	28,0	21	42,0	35	35,0
Средња школа	19	38,0	11	22,0	30	30,0
Више образовање	7	14,0	2	4,0	9	9,0
Високо образовање	2	4,0	1	2,0	3	3,0
УКУПНО	50	100,0	50	100,0	100	110,0

Графикон 9.21. Школска спрема родитеља малолетних делинквената који су смештени на институционални третман

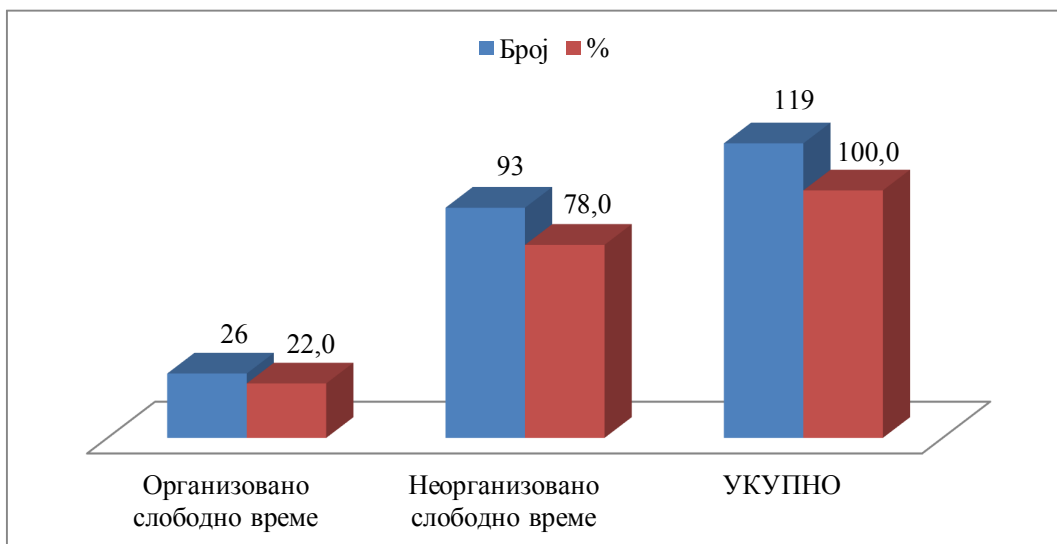
На основу приказаних података у табели 9.21. и графикону 9.21., може се запазити да од укупног броја испитаника, највише родитеља има завршену основну школу 35% (35), од тога 42% (21) мајки и 28% (14) очева, а најмање 3% (3) имају високу школску спрему (два оца и једна мајка). Средњу школску спрему има 38,8% (19) очева и 22% (11) мајки, а вишу школску спрему има 14% (7) очева и 4% (2) мајки. Без завршене школе је 30% (15) мајки и 16% (8) очева. На основу анализе података можемо закључити да је велики број мајки без школе или без завршене основне школе, а узрок тог стања треба тражити у наслеђу патријархалног црногорског друштва, где је жена подређена породици, мужу и деци.

9.3.5.3. Утицај слободног времена на малолетнички криминал

У табели 9.22. и графикону 9.22. приказани су подаци истраживања о утицају слободног времена као важан социјални фактор на малолетничко девијантно понашање испитаника који су примљени у Прихватну станицу ЈУ Центра „Љубовић” у периоду од 2014. до 2016. године.

Табела 9.22. Утицај слободног времена на малолетнички криминал

Утицај слободног времена	Број	%
Организовано слободно време	26	22
Неорганизовано слободно време	93	78
УКУПНО	119	100,0

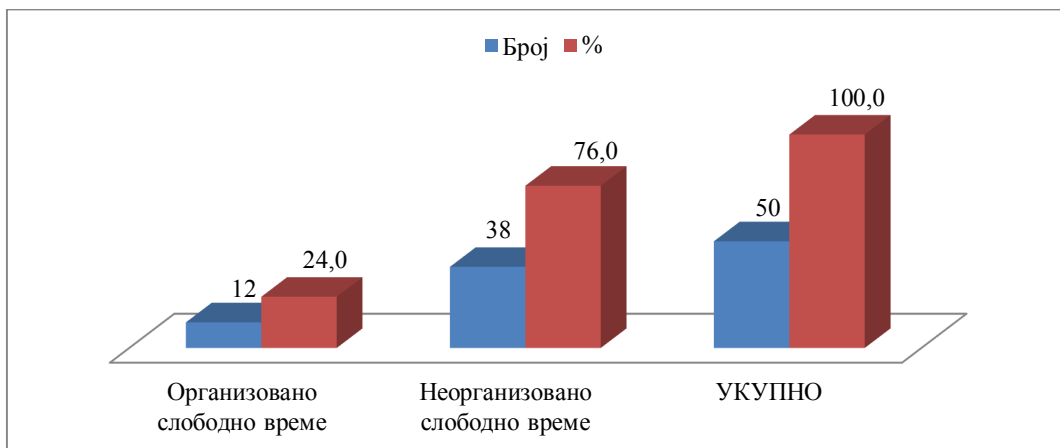
Графикон 9.22. Утицај слободног времена на малолетнички криминал

Из табеле 9.22. и графикона 9.22. може се видети да је неорганизовано слободно време, према одговорима испитаника, утицало на њихово криминално понашање 78% (93), а 22% (26) испитаника има организовано слободно време (учење, бављење спортом, похађање разних секција итд.). Према многим истраживањима која су вршена широм света, један од битних утицајних криминогених фактора на малолетничко делинквентно понашање јесте досада.

Код малолетних делинквената који су смештени на институционални третман утицај слободног времена је приказано у табели 9.23. графикону 9.23.

Табела 9.23. Утицај слободног времена на малолетнички криминал малолетних делинквената који су смештени на институционални третман

Утицај слободног времена	Број	%
Организовано слободно време	12	24,0
Неорганизовано слободно време	38	76,0
УКУПНО	50	100,0

Графикон 9.23. Утицај слободног времена на малолетнички криминал малолетних делинквената који су смештени на институционални третман

Из табеле 9.23. и графикана 9.23. можемо да видимо да је и код малолетних делинквената који су смештени на институционални третман неорганизовано слободно време било узрок њиховог криминалног понашања 76% (38), а 24% (12) испитаника имало је организовано слободно време. На крају, можемо закључити да је узрок криминалног понашања малолетних лица веома често неорганизовано слободно време.

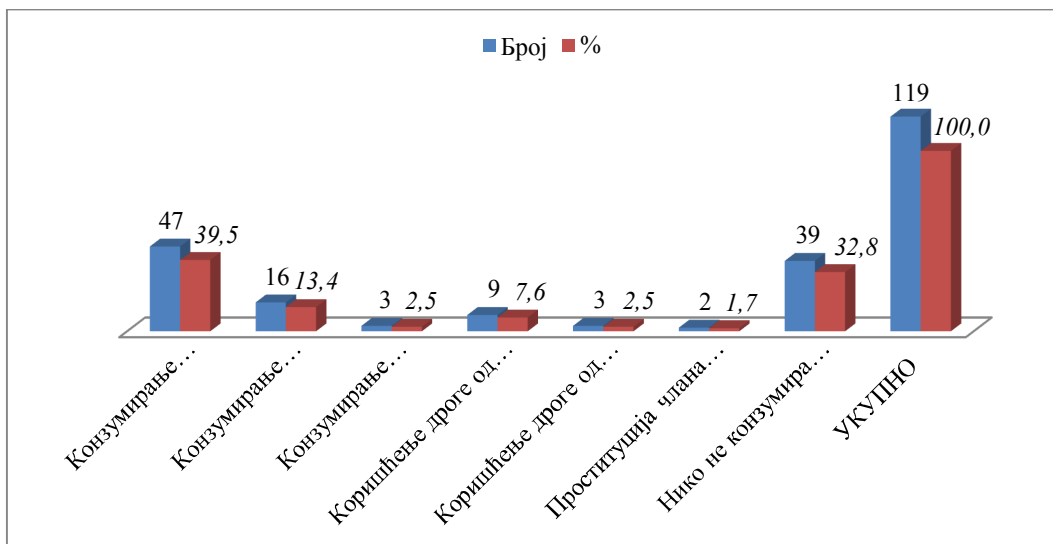
9.4. Индивидуални (ендогени) криминогени фактори ризика

9.4.1. Социопатолошке појаве у породици малолетних делинквената

Резултати истраживања социопатолошких појава (конзумирање алкохола, коришћење дроге, проституција) у породици малолетних делинквента који су примљени у Прихватну станицу ЈУ Центра „Љубовић” у периоду од 2014. до 2016. године приказани су у табели 9.24. и графикану 9.24.

Табела 9.24. Социопатолошке појаве у породици

Социопатолошке појаве у породици	Број	%
Конзумирање алкохола од стране оца	47	39,5
Конзумирање алкохола од стране мајке	16	13,4
Конзумирање алкохола члана породице	3	2,5
Коришћење дроге од стране оца	9	7,6
Коришћење дроге од стране мајке	3	2,5
Проституција члана породице	2	1,7
Нико не конзумира алкохол и користи дрогу	39	32,8
УКУПНО	119	100,0

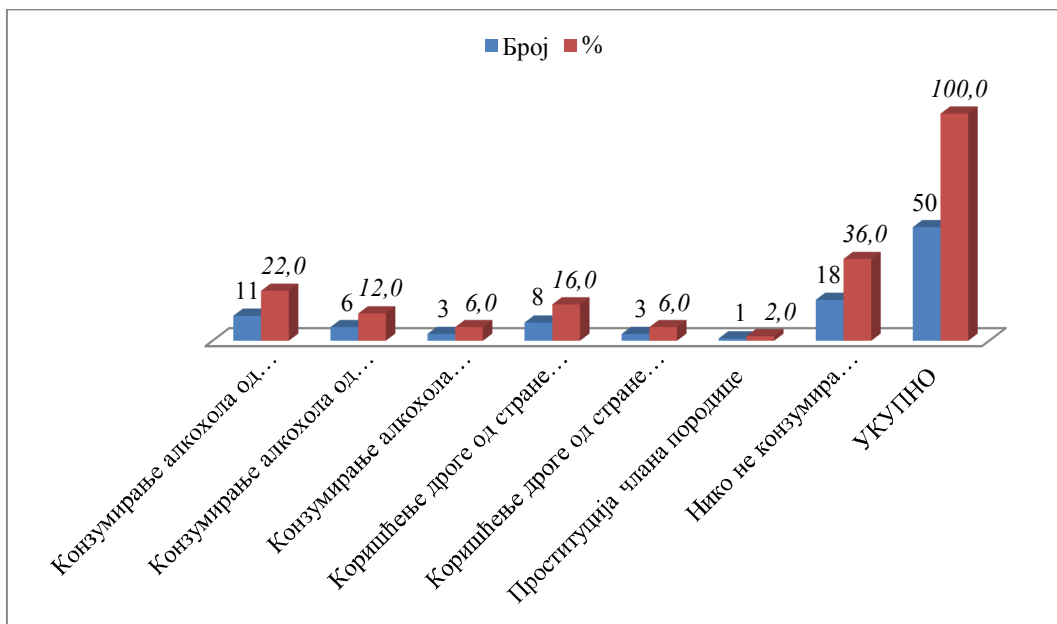
Графикон 9.24. Социопатолошких појава у породици

На основу приказаних података у табели 9.24. и графикону 9.24., можемо запазити да од укупног посматраног узорка 67,2% (80) чланова породица малолетника је зависно од социопатолошких појава, а 32,8% (39) није зависно. Алкохол конзумирају највише очеви 39,5% (47), затим мајке 13,4% (16) и 2,5% (3) остали чланови породице. Исто као и код конзумирања алкохола, очеви највише користе дрогу 7,6% (9), мајке 2,5% (3), а проституцијом се бави само 1,7% (2) чланова породице.

У табели 9.25. и графикону 9.25. приказани су подаци о малолетним делинквентима који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић”.

Табела 9.25. Социопатолошке појава у породици код малолетника смештени на институционални третман

Социопатолошке појаве у породици	Број	%
Конзумирање алкохола од стране оца	11	22,0
Конзумирање алкохола од стране мајке	6	12,0
Конзумирање алкохола члана породице	3	6,0
Коришћење дроге од стране оца	8	16,0
Коришћење дроге од стране мајке	3	6,0
Проституција члана породице	1	2,0
Нико не конзумира алкохол и користи дрогу	18	36,0
УКУПНО	50	100,0

Графикон 9.25. Социопатолошких појава у породици код малолетника смештених на институционални третман

Подаци презентовани у табели 9.25. и графикону 9.25. казују нам да највише у породици конзумира алкохол отац 22% (11), затим мајка 12% (6) и 6% (3) члан породице. Највише дроге користе очеви 16,6% (8), затим мајке 6% (3), а проституцијом се бави само 2% (1) чланова породице. Социопатолошким појавама не бави се 36% (18) породица испитаника. Према истраживању Института за јавно здравље, на узорку од 5.620 домаћинстава, у Црној Гори се 2016. године дрогирало 5,4% (33.599) становништва, највише испитаника је користило марихуану 8,1% (2.722) и 3,4% (1.142) кокаин. Малолетна лица мушког пола користила су илегалне дроге (канабис, кокаин, хероин, амфетамин и ЛСД) 16%, а малолетна лица женског пола 11,4%. Што се тиче конзумирања алкохола, веома је заступљено и код мушког и код женског пола у Црној Гори, а више од 41% младих је пробало алкохол.⁴²⁴

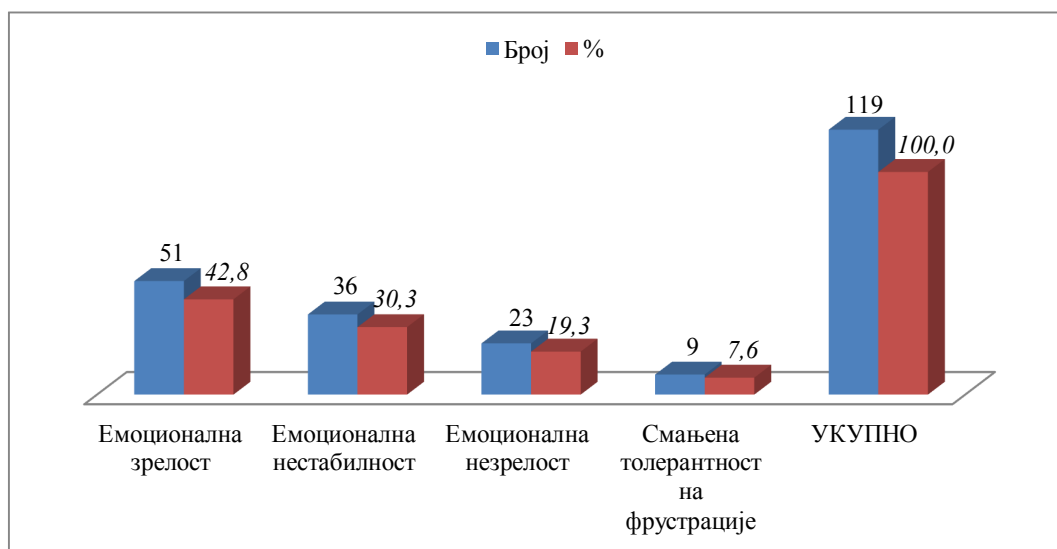
9.4.2. Емоционалне особине малолетних делинквената

Подаци истраживања емоционалних особина малолетних делинквената који су примљени у Прихватну станицу ЈУ Центра „Љубовић” приказани су у табели 9.26. и графикону 9.26.

⁴²⁴ www.ijzcg.me, преузето 23.10. 2017.

Табела 9.26. Емоционалне особине малолетних делинквената

Емоционалне особине	Број	%
Емоционална зрелост	51	42,8
Емоционална нестабилност	36	30,3
Емоционална незрелост	23	19,3
Смањена толерантност на фрустрације	9	7,6
УКУПНО	119	100,0

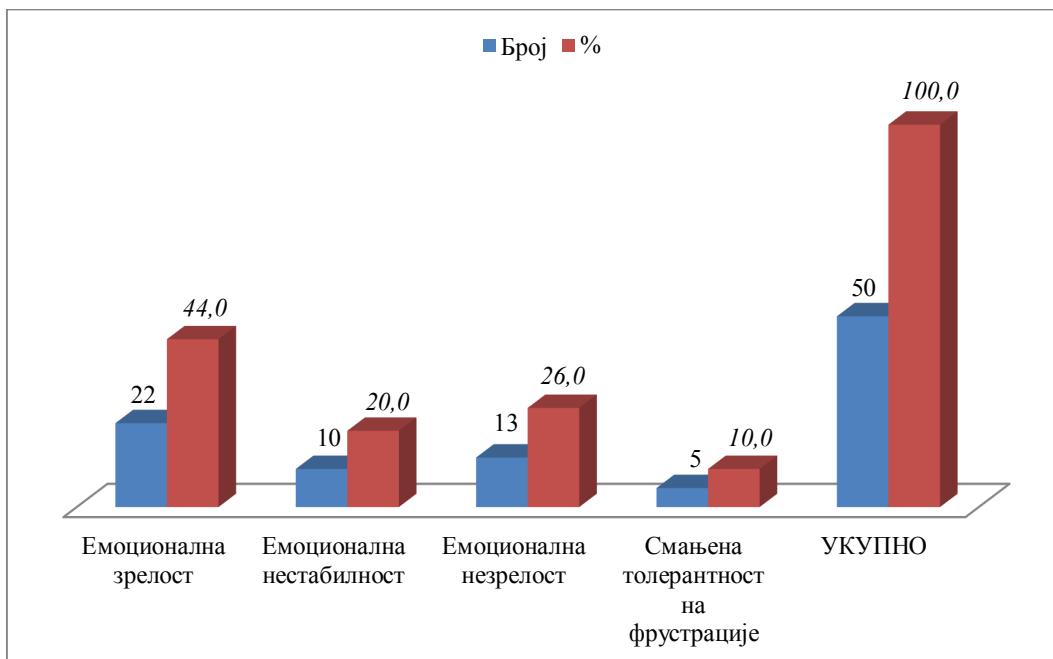
Графикон 9.26. Емоционалне особине малолетних делинквената

Из приложених резултата (табела 9.26. и графикон 9.26.) можемо видети да је од укупног броја малолетних делинквената примљених у Прихватну станицу, највише њих емоционално зрело 42,8% (51), затим следе: емоционално нестабилни делинквенти са 30,3% (36), емоционално незрели 19,3% (23) и 7,6% (9) су са смањеном толеранцијом на фрустрације.

Емоционалне особине малолетних делинквената који су смештени на институционални третман приказани су у табели 9.27. и графикону 9.27.

Табела 9.27. Емоционалне особине малолетних делинквената смештених на институционални третман

Емоционалне особине	Број	%
Емоционална зрелост	22	44,0
Емоционална нестабилност	10	20,0
Емоционална незрелост	13	26,0
Смањена толерантност на фрустрације	5	10,0
УКУПНО	50	100,0

Графикон 9.27. Емоционалне особине малолетних делинквената смештених на институционални третман

Табела 9.27. и графикон 9.27. показују да и код малолетних делинквената смештених на институционални третман 44% (22) њих је емоционално зрело, а код више од пола узорка – 56% (28) присутни су емоционални проблеми, и то: емоционална незрелост 26% (13), емоционална нестабилност 20% (10) и смањена толерантност на фрустрације 10% (5). На крају можемо закључити да емоционални проблеми код малолетних делинквената представљају један од узрочних фактора њиховог криминалног понашања.

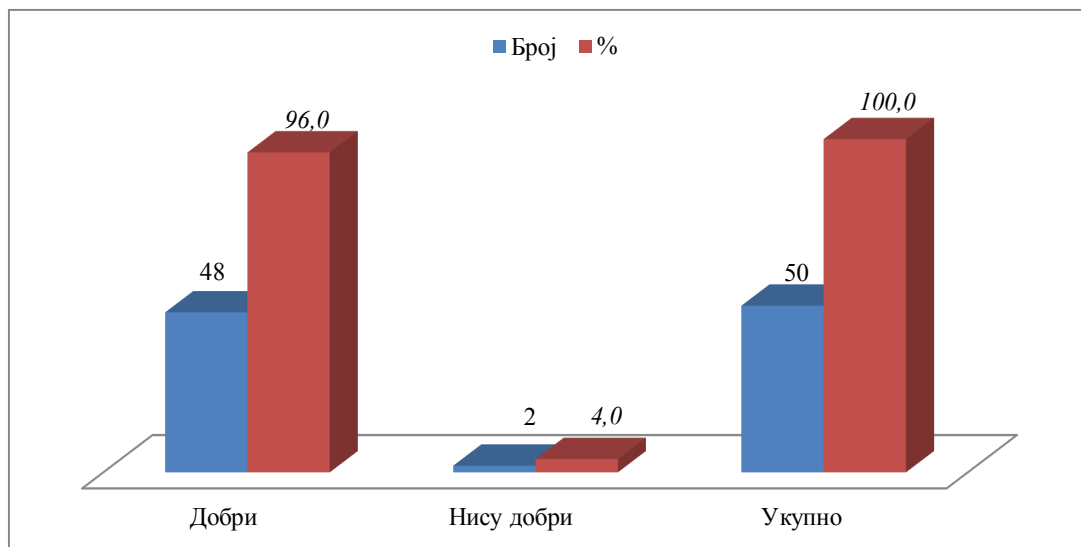
У наредном излагању ћемо анализирати само резултате о условима и односима васпитног особља и малолетних делинквената смештених на институционални третман у ЈУ Центар „Љубовић” у посматраном периоду.

▪ Какви су односи у установи са васпитачима?

Са становишта успешности васпитно-терапеутског третмана током издржавања казне, веома је битан однос васпитног особља према малолетницима који су смештени на институционални третман. На питање „Какав је однос васпитног особља према вама?”, добијени су одговори који су приказани у табели 9.28. и графикону 9.28.

Табела 9.28. Однос васпитног особља према малолетницима који су смештени на институционални третман

Однос васпитног особља	Број	%
Добри	48	83,3
Нису добри	2	16,7
Укупно	50	100,0

9.28. Однос васпитног особља према малолетницима који су смештени на институционални третман

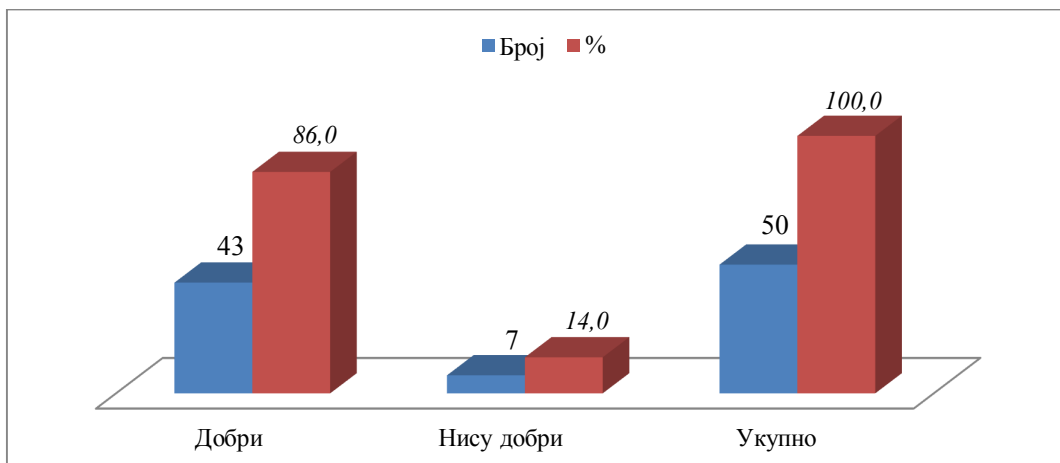
На основу добијених резултата (табела 9.28. и графикон 9.28.) може се закључити да је однос васпитног особља према малолетницима добар и квалитетан и у складу са васпитно-образовним радом, односно Програмом рада, што је потврдило 96% (48) малолетника, а за другу опцију је било само 4% (2) малолетника од укупног узорка.

▪ **Какви су односи у установи са осталим штићеницима у Центру?**

У табели 9.29. и графикону 9.29. приказани су резултати анкете у вези односа између штићеника у Центру.

Табела 9.29. Однос штићеника који су смештени на институционални третман

Однос штићеника	Број	%
Добри	43	86,0
Нису добри	7	14,0
Укупно	50	100,0

Графикон 9.29. Однос штићеника који су смештени на институционални третман

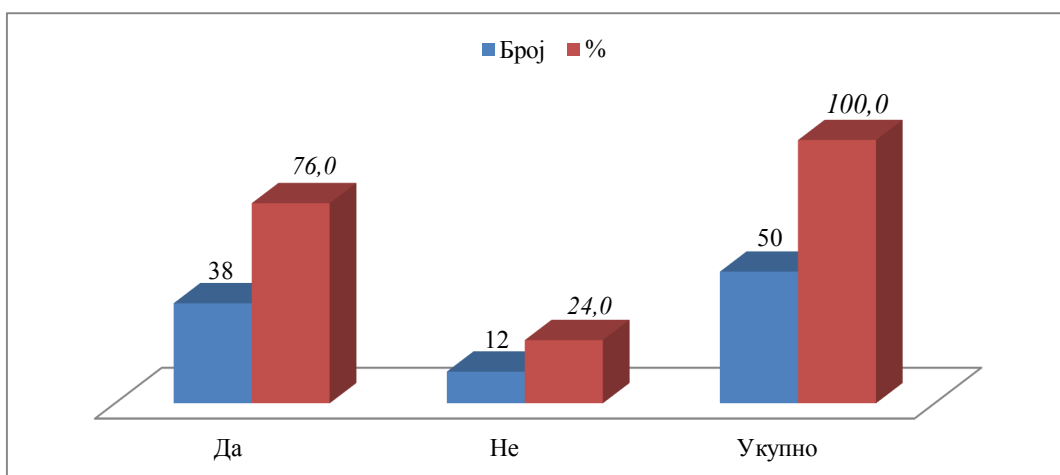
Из табеле 9.29. и графикана 9.29. према статистичким показатељима можемо да видимо да су односи између штићеника у Центру прилично добри, што потврђује 86% (43) испитаника, а 14% (7) је изабрало опцију да односи између штићеника нису добри.

▪ **Да ли си користио/ла погодности (награде) у кругу породице?**

На постављено питање у вези погодности (награде) у кругу породице добијени су одговори приказани у табели 9.30. и графикону 9.30.

Табела 9.30. Коришћење погодности (награде) у кругу породице

Коришћење погодности	Број	%
Да	38	76,0
Не	12	24,0
Укупно	50	100,0

Графикон 9.30. Коришћење погодности (награде) у кругу породице

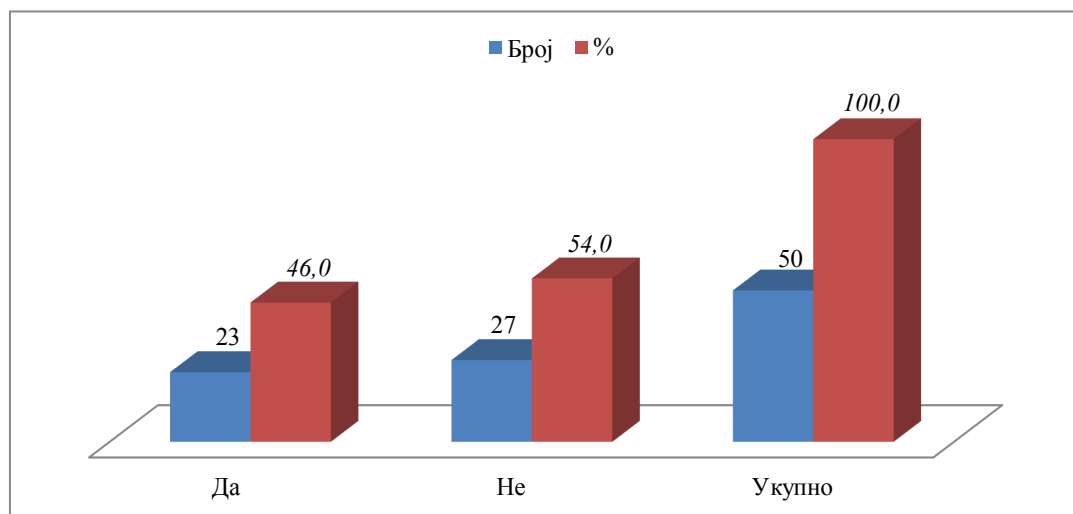
Према добијеним статистичким подацима приказаним у табели 9.30. и графикону 9.30., можемо видети да је 76% (38) штићеника користило погодности (награде) у кругу породице које предлаже и одобрава належни орган за примерно понашање и успешно савладавање васпитно-образовног третмана, а 24% (12) штићеника нису могли да користе ту погодност због изазивања инцидентних ситуација.

▪ **Да ли си због прекршаја био дисциплински кажњаван/на?**

У табели 9.31. и графикону 9.31. приказани су статистички подаци о дисциплински казнама за учињени дисциплински преступ штићеника од стране васпитача.

Табела 9.31. Кажњавање због дисциплинског преступа

Кажњавање дисциплински преступ	Број	%
Да	23	46,0
Не	27	54,4
Укупно	50	100,0

Графикон 9.31. Кажњавање због дисциплинског преступа

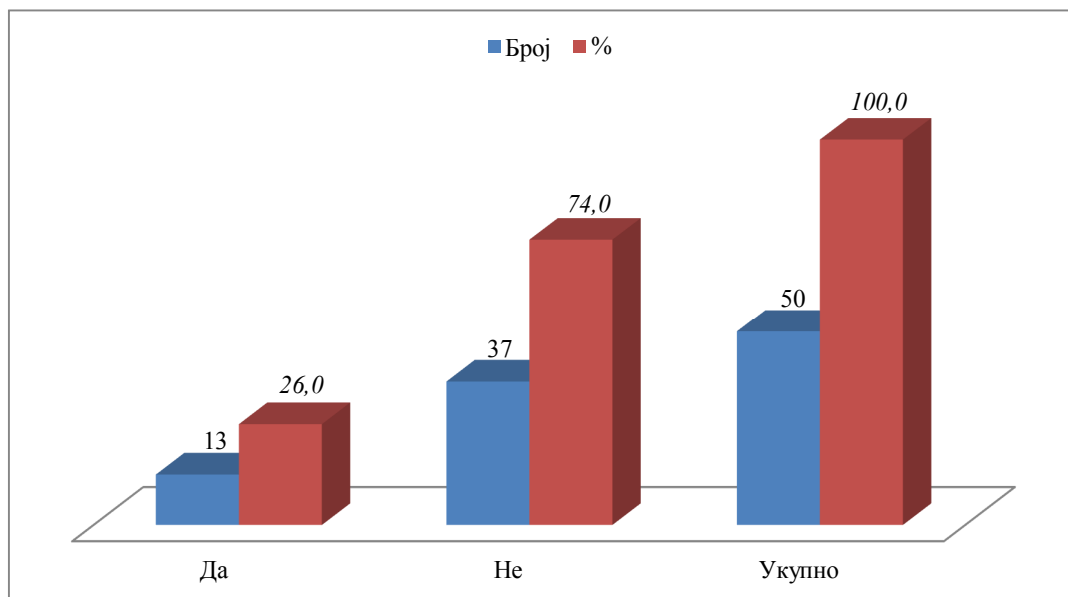
Из табеле 9.31. и графикона 9.31. према статистичким подацима због дисциплинског преступа кажњено је 46% (23) штићеника, а 54% (27) штићеника није било кажњавано.

▪ **Када би могао/ла да ли би нешто променио/ла у Центру?**

Одговори штићеника на питање да ли би нешто променио/ла у Центру дати су у табеле 9.32. и графикона 9.32.

Табела 9.32. Промене у Центру

Промене у Центру	Број	%
Да	13	26,0
Не	37	74,0
Укупно	50	100,0

Графикон 9.32. Промене у Центру

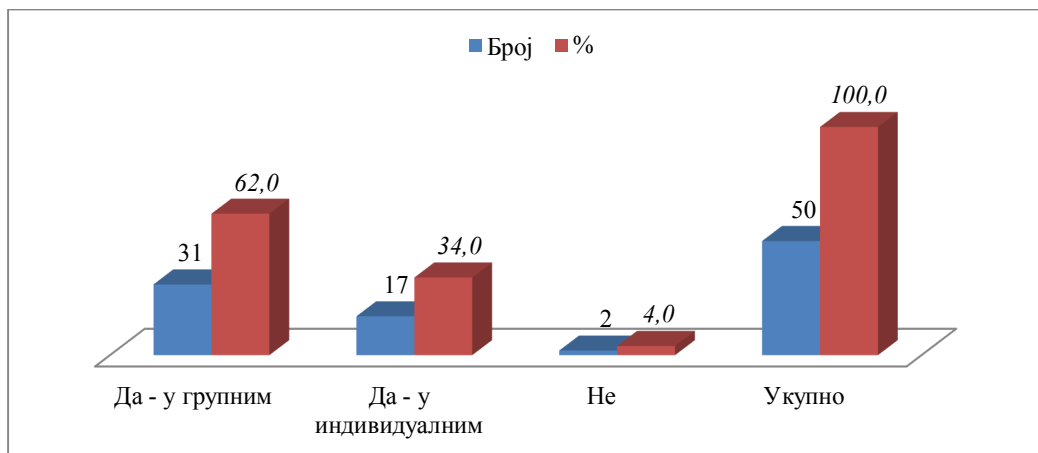
Из табеле 9.32. и графикана 9.32. према статистичким показатељима можемо да видимо да 74% (37) штићеника задовољно је условима који владају у Центру, а 26% (13) желе одређене промене у Центру.

▪ **Да ли у твојој васпитној групи постоје слободне активности и ако постоје да ли учествујеш у њима?**

У табели 9.33. и графикону 9.33. презентовани су одговори штићеника о активностима и да ли они учествују у њима.

Табела 9.33. Учешће у слободним активностима

Учешће услободнима ктивностима	Број	%
Да-у групним	31	62,0
Да - у индивидуалним	17	34,0
Не	2	4,0
Укупно	50	100,0

Графикон 9.33. Учешће услободнимактивностима

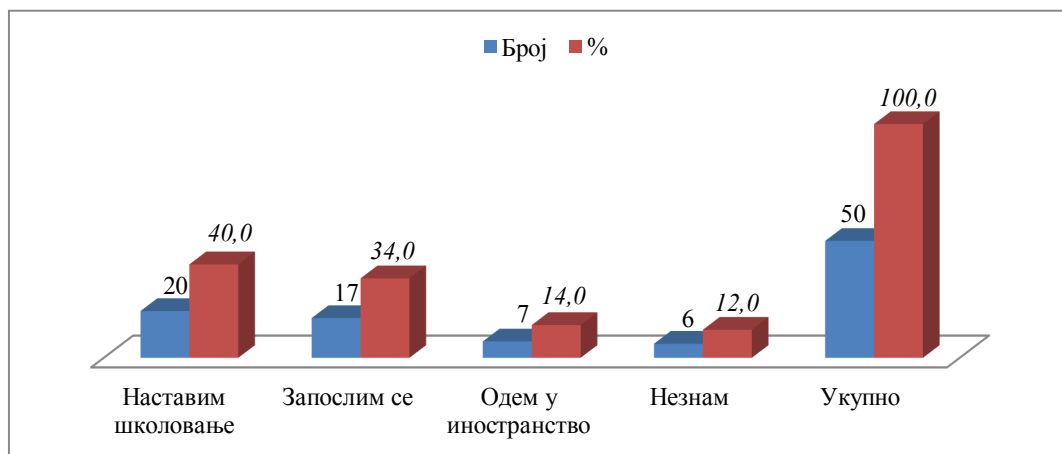
На основу презентованих података у табели 9.33. и графикону 9.33., можемо запазити да 96% (48) штићеника учествује у слободним активностима, и то 62% (31) учествује у групним активностима и 34% (17) у индивидуалним активностима, а само 4% (2) не учествује у никаквим слободним активностима.

▪ **По издржаној васпитној мери шта планираш?**

У табели 9.34. и графикону 9.34. приказани су подаци анкетања шта планираш да радиш после издржане васпитне мере.

Табела 9.34. Планирање шта после изласка из Центра

Планирање шта после изласка	Број	%
Наставим школовање	20	40,0
Запослим се	17	34,0
Одем у иностранство	7	14,0
Не знам	6	12,0
Укупно	50	100,0

Графикон 9.34. Планирање шта после изласка из Центра

После изласка из Центра 40% (20) штићеника желе да наставе школовање, 34,0% (17) желе да се запосле, 14% (7) желе да оду у иностранство и 12% (6) не знају шта ће да раде кад изађу из Центра.

9.5. Развијање и осмишљавање превентивних програма за елиминисање или ублажавање етиолошких фактори ризика

Криминалитет младих, као посебна социолошко-криминолошка категорија, изазива велику пажњу истраживача из разних научних дисциплина, а који су сагласни да је малолетничка делинквенција негативна друштвена појава, односно озбиљан социјално-патолошки проблем који захтева системско и перманентно праћење и деловање свих релевантних друштвених установа које се баве проблемима криминалитета младих.

У зависности како се схвата малолетничка делинквенција (да ли у ужем или ширем смислу), зависи и које ће се мере предузети у сузбијању криминалитета младих. За схватање делинквенције у ужем кривичноправном смислу, за сузбијање криминалитета младих користе се мере изрицања кривичних санкција од надлежног суда за малолетнике у кривичном поступку. Схватање делинквенције у ширем смислу, за сузбијање криминалитета младих користе се превентивне мере које имају за циљ сузбијање криминалитета младих.

Према Ж. Јашовићу, превенција преступништва младих може се најопштије поделити на примарну и секундарну и већи део превенције развојног доба усмерен је на младе људе, за које се сматра да се налазе у „ризик“ за криминално понашање (секундарна превенција), а мањи део на општу социјалну и едукативну политику (примарна превенција).⁴²⁵

Примарна, односно општа превенција, има за циљ да спречи, онемогући и предупреди појаву настанка криминалитета младих, односно смањење деловања егзогених и ендогених криминогених фактора, уз ангажовање свих релевантних друштвених установа једне земље. Секундарна, односно посебна превенција има за циљ да применом низа конкретних мера и активности рано открије и рано интервенише у правцу елиминисања директних узрока, услова и повода

⁴²⁵ Јашовић, Ж. (1978). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига, стр. 282.

криминалног понашања младих. Постоји и терцијарна, односно специјална превенција, која има за циљ сузбијање и ограничење последица које криминалитет младих може да изазове у непосредном или ширем окружењу.

Од велике је важности за развој и осмишљавање превентивних програма, да би били ефикасни, морају се бавити факторима ризика који се јављају у одређеној фази развоја малолетника. Истраживања показују да се различити фактори ризика могу појавити у детињству или адолесценцији, и да исти фактори ризика могу имати различите величине ефекта или предиктивну снагу у овим периодима. Запажено груписање фактора ризика у детињству и адолесценцији даје јасне циљеве за интервенцију током ових фаза живота.

Према Националној анкети о младима (National Youth Survey) млади не започињу своје криминалне каријере тешким насиљем већ релативно малим облицима антисоцијалног или делинквентног понашања, да би током времена ескалирало у тешке физичке нападе, плачке и, на крају, силовањ и убистваа.⁴²⁶

Т. Вујовић сугерише афирмацију превентивних програма и организовање превентивних активности заснованих на системској теорији. Према системској теорији, да би се помогло детету, треба радити на сва три нивоа: микро, мезо и макро нивоу. Треба стварати превентивне програме и организовати превентивну активност кроз сегменте рада као што су:

1. Рад са дететом:
 - индивидуални
 - групни
2. Рад са родитељима:
 - родитељски састанци
 - обиласци породице – индивидуални рад
3. Рад са наставницима:
 - групни рад
 - присуствовање седницама
 - индивидуални контакти
4. Рад са осталим службама:
 - факултети

⁴²⁶ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK44301/>, преузето 25.10.2017.

– невладине организације.⁴²⁷

Релевантне друштвене установе у Црној Гори као што су: локалне друштвене заједнице, школске установе (факултети, институти, школе), здравствене установе, установе социјалног рада, правосудне установе, невладине организације итд.) морају да успоставе приснију и интегративну сарадњу у разијању и осмишљавању превентивних програма за елиминисање или ублажавање етиолошких фактора ризика, а све у циљу спречавања настанка криминалитета младих у црногорском друштву.

Истраживања која смо вршили о криминалном понашања малолетника који су били примљени у Прихватној станици и малолетника који су смештени на институционални третман ЈУ Центра „Љубовић” треба да пружи вредне и корисне информације о њиховом криминалном понашању, које би могле да се искористе за усавршавање васпитно-образовног програм малолетника који се базира на мултидисциплинарном и високо индивидуализованом приступу, који је фокусиран на дете и заснован на правима деце, неговању породичног интегритета и интегрисаности детета у локалну друштвену заједницу.

⁴²⁷ Вујовић, Т. (2009). *Од жртве до делинквента*. Никшић: Филозофски факултет, стр. 132.

10. ВИКТИМИЗАЦИЈА ПУНОЛЕТНИХ И МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА

Виктимологија као млада научна дисциплина појавила се у другој половини двадесетог века и због интердисциплинарности има велики значај у проучавању криминалитета са становништва жртве која је претрпела физичко, емотивно, сексуално, економско или неко друго насиље, односно штету од стране познатог или непознатог преступника. Виктимологија се бави и односима жртве и преступника, а правосудни, здравствени, социјални органи, органи полиције и шира друштвена заједница треба да се бави осмишљавањем превентивних програма у циљу смањења обима виктимизације у земљи.

Етимолошки, потиче од латинске речи *victima* (жртва) и грчке речи *logos* (учење, наука), па би виктимологија била учење о жртви. У литератури постоје многе дефиниције виктимологије, а за потребе овог поглавља навешћемо дефиниције једног страног и једног домаћег аутора.

Према А. Кармену, виктимологија је научна дисциплина о физичкој, емоционалној и финансијској штети коју људи трпе због илегалних активности.⁴²⁸

Виктимологија се третира као самостална дисциплина, али најчешће као грана криминологије која се бави изучавањем жртава кривичних дела и односа жртве и извршиоца. Она се првенствено бави личношћу жртве кривичног дела, њеним био-психичким карактеристикама и социјалним обележјима.⁴²⁹

Посебан акценат у овом делу рада даће се виктимизацији малолетних лица јер представља озбиљан друштвени проблем за све земље света пошто се малолетна лица налазе у животном добу у којем се дешавају брзе промене у психофизичком развију, као и у социјализацији. У периоду адолесценције млади постају све самосталнији у односу на породицу и све више времена проводе ван куће и школе, са својим вршњацима, што представља велики ризик од неког облика виктимизације. Милион малолетних лица широм света свакодневно се суочава са разним облицима директне виктимизације у виду: насилничке

⁴²⁸ Karmen, A. (2013). *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Belmont:WadsworthCengage Learning,pp. 2.

⁴²⁹ Бошковић, М. (2011). *Криминологија – скрипта*. Београд: Универзитет Сингидунум, стр. 6. <https://www.docsity.com/sr/kriminologija-skripta-milo-boskovic/191221/>

виктимизације, виктимизације имовине, институционалне виктимизације, или у виду сведочења и индиректне виктимизације.

Бројне међународне студије које су се бавиле виктимизацијом деце и адолесцената дошле су до закључка да виктимизација представља стресни животни догађај који оставља трајне последице јер је узрок будућих негативних емоционалних, физиолошких, когнитивних и бихевиоралних карактеристика које су у корелацији са њиховим будућим делинквентним понашањем.

10.1. Основни облици криминалне виктимизације

У наредном излагању обрадићемо основне облике криминалне виктимизације пунолетних и малолетних лица, и то: жртве насилничког криминалитета, имовинских кривичних дела, трговине људима, криминалитета у саобраћају, политичких кривичних дела, као и посебне облике виктимизације.

10.1.1. Жртве насилничког криминалитета

Веома велики број људи (мушкарци, жене, адолесценти, деца, емигранти) широм света постају жртве насилничког криминала.

Насиље подразумева недозвољену примену силе према другом (или претњу да ће до ње доћи) која доводи до повреде или угрожавања физичког или психичког интегритета жртве. Сврха примене насиља може бити постизање било ког нелигитимног циља. У елементарном смислу, насиље представља чин физичке или вербалне агресије према другима.⁴³⁰

Према М. Бошковићу, насиље представља дрску и безобзирну примену силе, противправног угрожавања интегритета човека и других јавних добара и друштвених вредности. Битна обележја насилништва јесу склоност ка иживљавању без разумог повода, принуђивање другог да трпи такво понашање, чиме се тешко вређа његово достојанство или угрожава физички интегритет.⁴³¹

Насилнички криминалитет обухвата кривична дела код којих се, ради постизања неког циља, користи напад на жртву или се њима прети.⁴³²

⁴³⁰ Игњатовић, Ђ.; Симеуновић Патић, Б. (2015). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет, стр. 64.

⁴³¹ Бошковић, М. (2013). *Криминологија*. Нови Сад: Унија факултета Југоисточне Европе, Факултет за правне и пословне студије, стр. 153.

⁴³² Игњатовић, Ђ. (2015). *Криминологија*. Београд: Правни факултет, стр. 110.

У насилнички криминалитет, односно у насилничку виктимизацију спадају следећа кривична дела: убиство (противправно лишавање живота другог лица), силовање (противправна принуда или нежељена сексуална активност), сексуално узнемиравање (физички притисци, увредљиве опаске, безобразни телефонски позиви, војеризам), насиље у породици (злостављање физичко, психичко или сексуално од члана породице), насиље интимних партнера (злостављање физичко, емоционално, вербално понижење, економско, сексуално), насиље према деци (злостављање физичко, психичко и сексуално) и насиље према особама са менталним поремећајем (злостављање физичко и сексуално).

У табели 10.1. приказан је број становника⁴³³ и насилна виктимизација, односно статистички подаци о броју жртава насилног злочина у Сједињеним Америчким Државама, према Националној анкети о жртвама криминала (National Crime Victimization Survey) 2012–2016. године.

Табела 10.1. Насилна виктимизација у Сједињеним Америчким Државама, 2012 - 2016. године

Тип виктимизације	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Становништво	313.873.685	316.497.531	318.907.401	320.896.618	323.127.513
Индекс	100%	101	102	112	103
Насилна виктимизација	6.842.593	6.126.423	5.359.570	5.006.615	5.749.330
Индекс	100%	90	78	73	84
Убиство*	14.827	14.319	14.164	15.883	17.250
Индекс	100%	97	96	107	116
Силовање/сексуални напад	346.830	300.165	284.345	431.837	323.449
Индекс	100%	87	82	125	93
Пљачка	741.756	645.645	664.211	816.757	1.084.342
Индекс	100%	87	90	110	146
Тешки напад	996.106	994.350	1.092.091	816.757	500.682
Индекс	100%	100	110	82	50
Лаки напад	4.757.902	4.186.394	3.318.923	3.179.444	3.840.857
Индекс	100%	89	70	67	81

* Убиства у Сједињеним Државама по обиму на 100.000 становника 2012-2016, према Федералном Истражном Бироу (FBI).

По подацима из горње табеле можемо видети, а на основу апсолутних бројева и индекса, да је укупан број становника у САД порастао за 2,9% (9.253.828) 2016. године у односу на 2012. годину. Код насилне виктимизације тренд је имао константан индексни пад у просеку 18,8%. У односу на почетну

⁴³³ <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2016/crime-in-the-u.s.-2016/topic-pages/tables/table-1>, преузето 14.12.2017.

посматрану годину 2013. и 2014, број убиства на 100.000 становника је имао тренд опадања за 3% (508) и 4% (663) да би наредне две године дошло до тренда раста за 7% (1.056) и 16% (2.423). Тренд опадања у односу на 2012. годину за кривично дело силовање/сексуални напад било је 2013, 2014. и 2016.године у просеку 12,7% (44.177). Број жртава кривичног дела плачке опао је 2013. године 13% (96.111) и 2014. године 10% (77.545), а наредне две године тренд је био у значајном порасту, у просеку 28% (417.587), у односу на 2012. годину. Код жртава тешког напада тренд раста у односу на 2012. године је био 2014. године 10% (95.985), да би 2015. године тренд био у паду за 18% (179.349) и 2016. године за 50% (495.478), а код лаких напада тренд је имао константан индексни пад у просеку 23,3% (1.126.498).

У наредном излагању ћемо обрадити виктимизацију малолетних лица у Сједињеним Америчким Државама и у Србији, где се примењује методологија анкета самопријављивањем делинквентног понашања. Национално истраживање изложености деце и адолесцената насиљу (National Survey of Children's Exposure to Violence), извршено је у САД 2011. години на деци узраста од 0 до 17 година. Од укупног броја деце, 57,7% је било изложено насиљу у 2011. години, а више од 10% пријавило је да је пет или више пута било изложено виктимизацији. Физички су малтретирани у 2011. години 13,7% деце и младих, 36,5% је било емоционално малтретирано, 41,2% је физички нападнуто, а 10,1% је повређено у тим нападима, а напад једог родитеља на другог родитељ извршен је у 6.1% случајева⁴³⁴

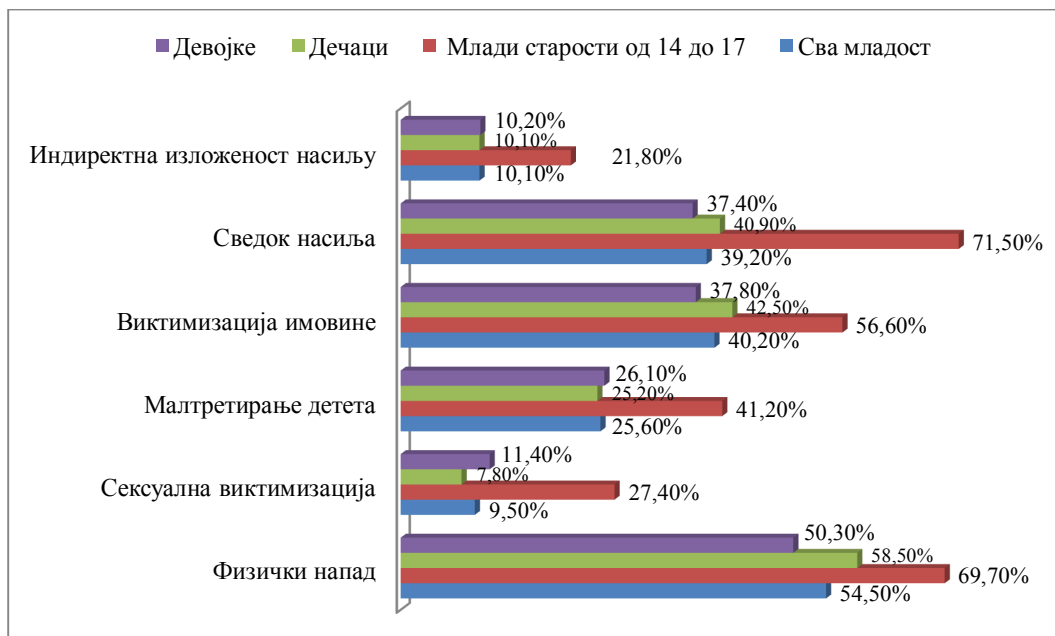
У табели 10.2. и графикону 10.1. приказан је проценат излагања разним облицима насиља младих лица према старости и полу у 2011. години.

Табели 10.2. Процент излагања разним облицима насиља младих лица према старости и полу у 2011. години.

Тип виктимизације	Сва младост	Млади старости 14-17	Дечац	Девојке
Физички напад	54,5%	69,7%	58,5%	50,3%
Сексуална виктимизација	9,5%	27,4%	7,8%	11,4%
Малтретирање детета	25,6%	41,2%	25,2%	26,1%
Виктимизација имовине	40,2%	56,6%	42,5%	37,8%
Сведок насиља	39,2%	71,5%	40,9%	37,4%
Индиректна изложеност насиљу	10,1%	21,8%	10,1%	10,2%

* Према званичним подацима, National Survey of Children's Exposure to Violence, (children 0-17).

⁴³⁴ Finkelhor, D., et al., (2015). *Children's Exposure to Violence, Crime, and Abuse: An Update*. Washington, DC: Juvenile Justice Bulletin, <http://www.ojjdp.gov/pubs/248547.pdf>.

Графикон 10.1. Процент излагања разним облицима насиља младих лица према старости и полу у 2011. години

Подаци приказани у табели 10.2. и графикону 10.1. указују да су физички напади највише процентуално заступљени код свих младих (деце и адолесцената) старости од 0 до 17. година са 54,5%, затим следи: виктимизација имовине са 40,2%, сведок насиља са 39,2%, малтретирање детета 25,6%, индиректна изложеност насиљу са 10,1% и, на крају, сексуална виктимизација са 9,5%.

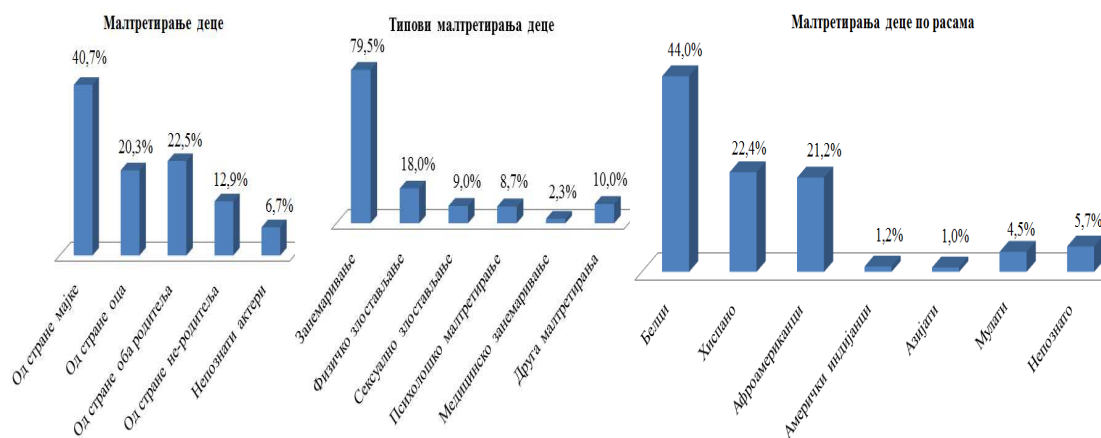
Код младих у популацији од 14 до 17 година највише су заступљени сведоци насиља са 71,5% (40,9% дечаци и 37,4% девојчице), физички напади са 69,7% (58,5% дечаци и 50,3% девојчице) налазе се на другом месту, а на трећем месту виктимизација имовине, са 56,6% (42,5% дечаци и 37,8% девојчице). Затим следе, према опадајућем редоследу: малтретирање деце 41,2% (25,2% дечаци и 26,1% девојчице), а од тог процента 17,3% је током свог живота претрпело малтретирање од стране родитеља, сексуална виктимизација са 27,4% (7,8% дечаци и 11,4% девојчице) и индиректна изложеност насиљу са 21,8% (10,1% дечаци и 10,2% девојчице).

У табели 10.3. и графикону 10.2. приказани су званични подаци Америчког одељења за здравље и социјалне услуге (U.S. Department of Health and Human Services) о малтретирању деце и адолесцената током 2013. године. Током 2013. године 1.500 деце и адолесцената је умрло због злостављања или занемаривања.

Табела 10.3. Малтретирање деце и адолесцената током 2013. године

Малтретирање деце	%	Типови малтретирања деце и адолесцената	%	Малтретирања деце и адолесцената по расама	%
Од стране мајке	40,7	Занемаривање	79,5	Белци	44,0
Од стране оца	20,3	Физичко злостављање	18,0	Хиспано	22,4
Од стране оба родитеља	22,5	Сексуално злостављање	9,0	Афроамериканци	21,2
Од стране не-родитељ	12,9	Психолошко малтретирање	8,7	Амерички Индијанци	1,2
Непознати актери	6,7	Медицинско занемаривање	2,3	Азијати	1,0
		Друга малтретирања	10,0	Мулаги	4,5
				Непознато	5,7

* Према званичним подацима, U.S. Department of Health and Human Services, Administration on Children, Youth and Families, Children's Bureau, *Child Maltreatment 2013*, <http://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/cb/cm2013.pdf>

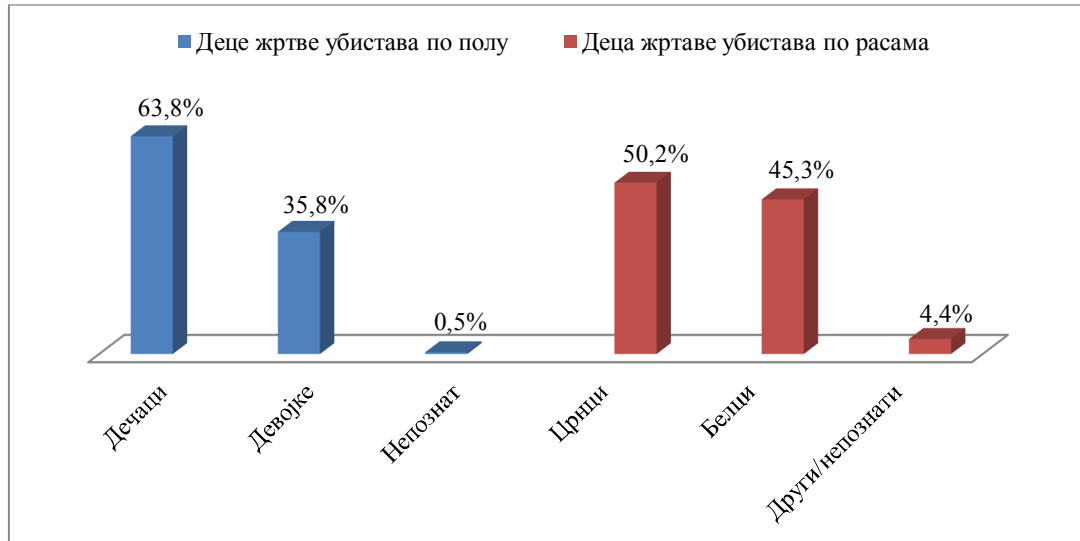
Графикон 10.2. Малтретирање деце и адолесцената током 2013. године

У Сједињеним Америчким Државама током 2013. години малтретирано је 679.000 деце и адолесцената или 9,1/1.000. Од укупног броја, већина починилаца су родитељи, и то: 40,7% (276.353) мајке, 20,3% (137.837) очеви, 22,5% (152.775) оба родитеља, 12,9% (87.591) неродитељи и 6,7% (45.493) непознати. Највише је заступљено занемаривање деце и адолесцената – са 79,5% (539.805), а најмање медицинско занемаривање – са 2,3% (15.617). Остали типови малтретирање деце у опадајућем редоследу је био: физичко злостављање 18% (122.220), друга малтретирања 10% (67.900), сексуално злостављање 9% (61.110) и психолошко малтретирање 8,7% (59.073). Према јединственом извештају о криминалу Федералног истражног бироа (Federal Bureau of Investigation) о убиствима деце током 2014. године, приказани су резултати у табели 10.4. и графикону 10.3.

Табела 10.4. Убистава деце и адолесцената током 2014. године

	Дечаџи	Девојџе	Непознат	Црнци	Белци	Други/непознати
Деце жртве убистава по полу	63,8%	35,8%	0,5%			
Деца жртве убистава по расама				50,2%	45,3%	4,4%

* Према званичним подацима Federal Bureau of Investigation, *Crime in the United States, 2014*, (Washington, DC: U.S. Department of Justice, 2015), <https://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/crime-in-the-u.s/2014/crime-in-the-u.s.-2014>.

Графикон 10.3. Убистава деце и адолесцената током 2014. године

Подаци приказани у табели 10.4. и графикону 10.3. указују да је током 2014. године у Сједињеним Америчким Државама убијено 1.085 деце и адолесцената млађих од 18 година, од тога је било: 63,8% (692) дечака, 35,8% (388) девојчица и 0,5% (5) непознато. Од укупног броја убијене деце и адолесцената, 50,2% (545) су били црнци, 45,3% (492) белци, а 4,4% (48) су били других раса или је непознато.

Резултати истраживања обима виктимизације малолетних лица у Србији током 2013. и 2014. године применом Међународне анкете самопријављивањем делинквенције (ИСРДЗ), на укупном узорку 1.344 ученика из 11 средњих (3 гимназије, 15% и 8 средњих стручних школа, 40%) и 9 основних школа (45%) са подручја Београда (1029 ученика, 76,6%) и Новог Сада (315 ученика, 23,4%), приказани су у табели 10.5.

Табела 10.5. Обим појединих облика виктимизације малолетних лица током живота⁴³⁵

Облик виктимизације	Н	%
Разбојништво/изнуда	182	13,5
Физички напад/насиље	146	10,9
Крађа	453	33,7
Злочини из мржње	61	4,5
Електронско вршњачко насиље	252	18,8
Блажи облик физичког насиља од стране родитеља	608	45,2
Тежи облик физичког насиља од стране родитеља	128	9,5
Физичко кажњавање	756	56,3
Психичко насиље од стране родитеља	283	21,1
Психичко насиље од стране брата/сестре	278	20,7
Блаже физичко насиље од стране брата/сестре	459	34,2
Теже физичко насиље од стране брата/сестре	274	20,4
Међусобна туча између родитеља	115	8,6

На основу добијених резултата, већина испитаника (1.131 или 84,2%) одговорила је да су били изложени виктимизацији током живота, односно да су били жртве једног или већег броја наведених видова виктимизације. На основу података, у табели 10.5. можемо видети да се као најучесталији видови непосредне виктимизације малолетних лица обухваћених узорком издвајају: физичко кажњавање од стране родитеља 56,3% (756), блажи облик физичког насиља од стране родитеља 45,2% (608), блажи облик физичког насиља од стране брата или сестре 34,2% (459) и крађа 33,7% (453). Затим следе, у опадајућем редоследу: психичко насиље од стране родитеља 21,1% (283), психичко насиље од стране брата/сестре 20,7% (278), теже физичко насиље од стране брата/сестре 20,4% (274), електронско вршњачко насиље 18,8% (252), разбојништво/изнуда 13,5% (182), физички напад/насиље 10,9% (146), тежи облик физичког насиља од стране родитеља 9,5% (128), међусобна туча између родитеља 8,6% (115) и злочини из мржње 4,5% (61).

⁴³⁵ Николић-Ристановић, В. (уредница). (2016). *Делинквенција и виктимизација малолетних лица у Србији: Резултати Међународне анкете самопријављивањем делинквенције*. Београд: Прометеј, стр. 56-57.

10.1.2. Жртве имовинских кривичних дела

Имовински криминалитет обухвата сваку у кривичном праву санкционисану активност мотивисану користољубљем. Учинилац таквих дела предузимањем најразличитијих радњи (од одузимања ствари, преварног приказивања чињеница, до злоупотребе поверења и стања у коме се жртва налази итд.) тежи да себи прибави имовинску корист или да другоме нанесе штету.⁴³⁶

Код имовинског криминала, код кривичних дела као што су провала, крађа и крађа моторних возила, у већини случајева жртва није присутна приликом извршења кривичног дела, а учинилац приликом извршења наведених кривичних дела испољава окротно и вандалско понашање. Виктимизација имовине је најчешћи облик криминалитета и код пунолетних и код малолетних лица, а осим материјалног губитка, у већини случајева изазива и психичке последице, посебно код малолетних лица.

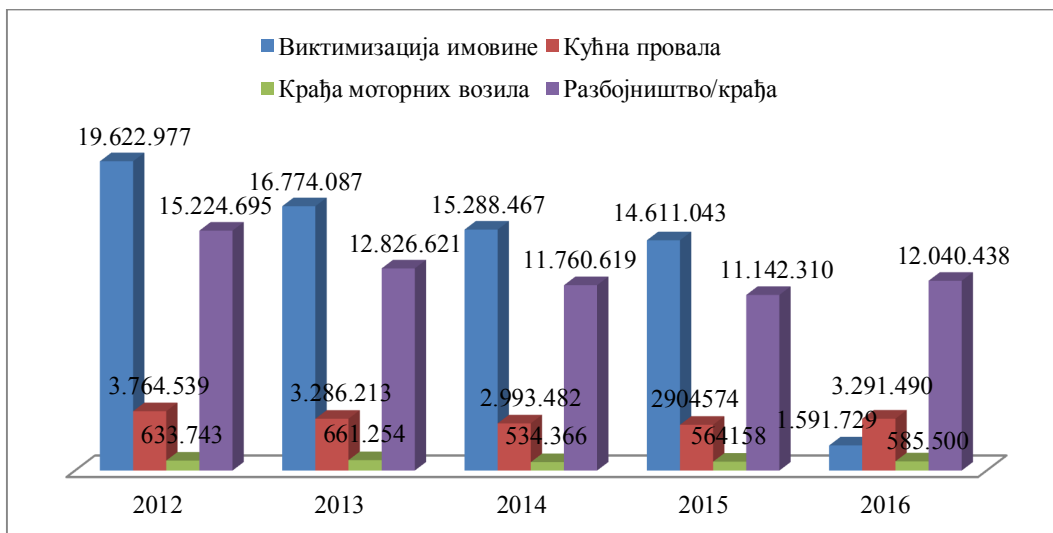
У табели 10.6. и графикону 10.4. приказан је апсолутни број и израчунати су индекси имовинске виктимизације у САД у периоду од 2012 до 2016. године према Националној анкети о жртвама криминала (National Survey on Victims of Crime).⁴³⁷

Табела 10.6. Виктимизација имовине у Сједињеним Америчким Државама од 2012 до 2016. године према Националној анкети о жртвама криминала

Тип виктимизације	2012	2013	2014	2015	2016
Виктимизација имовине	19.622.977	16.774.087	15.288.467	14.611.043	15.917.429
Индекс	100	85	78	74	81
Кућна провала	3.764.539	3.286.213	2.993.482	2.904.574	3.291.490
Индекс	100	87	79	80	87
Крађа моторних возила	633.743	661.254	534.366	564.158	585.500
Индекс	100	104	84	89	92
Разбојништво/крађа	15.224.695	12.826.621	11.760.619	11.142.310	12.040.438
Индекс	100	84	77	73	79

⁴³⁶ Игњатовић, Ђ. (2015). *Криминологија*. Београд: Правни факултет, стр. 104.

⁴³⁷ <https://www.bjs.gov/content/nsvsp.cfm>, преузето 16.12.2017.

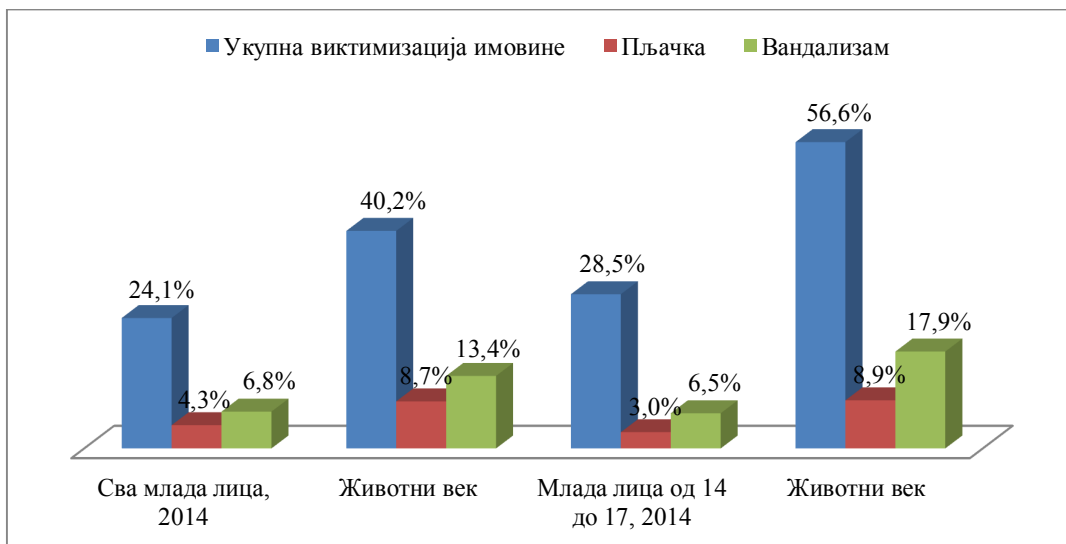
Графикон 10.4. Имовинска виктимизација у Сједињеним Америчким Државама од 2012 до 2016. године према Националној анкети о жртвама криминала

Из табеле 10.6. и графикана 10.4. можемо закључити да је укупна виктимизација имовине у посматраном периоду имала тренд константног опадања у односу на прву годину посматрања, и то: 2013. године за 15% (2.848.890), 2014. године за 22% (5.011.934), 2015. године за 26% (5.011.934) и 2016. године за 19% (3.705.548). Тенденција пада је била код кућних провала у просеку 16,8% (645.599), код крађе моторних возила током 2013. године дошло је до пораста тренда за 4% (27.511), да би наредне три године дошло до пада у просеку 16,8% (72.402), а код разбојништва/крађе била је константна тенденција пада у просеку 21,8% (3.282.198). У табели 10.7. и графикану 10.5. приказани су званични подаци о виктимизацији имовине за малолетна лица према Дигиталној библиотеци домаће безбедности (Homeland Security Digital Library) за 2014. године.

Табела 10.7. Виктимизација имовине за малолетна лица током 2014. и током животног века⁴³⁸

Тип криминала	Сва малолетна лица		Малолетна лица од 14 до 17.	
	2014.	Животни век	2014.	Животни век
Укупна виктимизација имовине	24,1%	40,2%	28,5%	56,6%
Пљачка	4,3%	8,7%	3,0%	8,9%
Вандализам	6,8%	13,4%	6,5%	17,9%
Крађа	6,7%	14,8%	9,5%	26,8%

⁴³⁸ <https://www.hsdl.org/?abstract&did=787893>, преузето 25.12.2017.

Графикон 10.5. Виктимизација имовине за малолетна лица током 2014. и током животног века

Подаци из табеле 10.7. и графикона 10.5. указују да је укупна виктимизација имовине за сва малолетна лица током 2014. године била 24,1%, а током живота 40,2%. Код малолетних лица од 14. до 17. године, током 2014. године виктимизација имовине била је 28,5%, а током живота била је 56,6%. Током 2014. године виктимизација имовине за сва малолетна лица највише је извршена у виду вандализама 6,8%, затим пљачке 6,8% и крађе 6,7%, а током живота највећи проценат од 14,8% је била крађа, затим вандализам 13,4% и пљачка 6,8%.

Малолетна лица узраста од 12 до 17 година током 2014. године најчешће су била жртве крађе 9,5%, затим вандализама 6,5% и пљачке 3,0%, а током живота исти је редослед као током 2014. године: крађа 26,8%, вандализам 17,9% и пљачка 8,9%. Током 2014. године жртве имовине су били 24,9% малолетници мушког пола (8,7% вандализам, 6,4% крађа и 4,7% пљачка) и 23,2% малолетници женског пола (6,9% крађа, 4,8% вандализам и 3,9% пљачка). Током животног века 42,5% су били жртве малолетници мушког пола (16,6% вандализам, 15,5% крађа и 9,1% пљачка) и 37,8% малолетници женског пола (14,1% крађа, 10,1% вандализам и 8,3% пљачка). На основу многих истраживања дошло се до закључка да је стопа виктимизације имовине малолетних лица много већа од стопе пунолетних лица.

Код имовинског криминала постоје још жртве корпорација, односно "жртве белог оковратника" и жртве трговине људима које ћемо обрадити у наставку.

10.1.2.1. Криминалитет корпорација

Криминалитет корпорација чине дела којима корпорације крше норме којима је регулисано њихово пословање. Многи аутори га називају обликом криминалитета белог оковратника - наиме, оба типа криминалитета се врши у истим областима, на сличан начин, с тим што је у првом случају (код криминалитета белог оковратника у ужем смислу) јаче изражен лични користољубиви мотив.⁴³⁹

"Корпоративни криминал" се дефинише као злочин почињен у економском интересу корпорације, или корпоративни криминал се може дефинисати као злочин који је почињен "од стране корпорације" (преко одговорних руководилаца) како би осигурали економски успех корпорације користећи структуре економског система.⁴⁴⁰

Корпоративни криминал је нелегално поступање или пропуст који су резултат намерног поступања или кривичног нехата у корпорацији.⁴⁴¹

Професор социологије Е. Сатерленд (Indiana University) увео је појам "криминалитет/злочин белог оковратника" и дао дефиницију да је то криминал почињен од стране особе од угледа и високог друштвеног статуса током своје професионалне каријере.⁴⁴²

Криминалитет белог оковратника у бизнису се најчешће изражава у облику погрешног приказа у финансијским извештајима корпорација, манипулације на берзи, комерцијалног подмићивања, подмићивања јавних службеника директно или индиректно, како би се осигурали повољни уговори и закони, нетачно представљање у рекламама и продаји, проневере и злоупотребе средстава, мале

⁴³⁹ Игњатовић, Ђ. (2015). *Криминологија*. Београд: Правни факултет, стр. 119.

⁴⁴⁰ Kaspar, J. (2013). *Corporate Criminology Causes and Prevention of Corporate Crime*. *Legal Research Bulletin Kyustin University*, Vol. 3, Iss. 2186-6791, pp. 2-3.

⁴⁴¹ Hale, C., Hayward, K., Wahidin, K., Wincup, A. (2009). *Criminology*. Oxford: Oxford University Press, pp.622.

⁴⁴² Sutherland, E. (1949). *White Collar Crime*. New York: The Dryden Press, pp. 9.

тежине и мере и непоштено оцењивање робе, пореске преваре, погрешна примена средстава у стечајним поступцима и стечајима.⁴⁴³

Кривичним делима које потпадају под криминалитет корпорација наноси се огромна штета која се не састоји само о материјалним губицима. Ова дела угрожавају поверење у институције, а за последицу могу имати и повређивање и смрт великог броја људи.⁴⁴⁴

Професор криминологије Стив Томбс (Steve Tombs, Faculty of Arts and Social Sciences, Open University) поделио је криминалитет корпорација у четири групе:

1. Финансијски криминалитет (незаконите поделе, интеграције или преузимања предузећа; пореске утаје; подмићивање и др.);

2. Кривична дела учињена на штету потрошача (нпр. продаја неисправне и неадекватно тестирање робе; нетачно мерење робе; фиксирање цена и договорна подела тржишта);

3. Криминалитет у вези са радним односима, укључујући повреду правазапослених, односно кршење антидискриминационог закона, закона о раду и закона о заштити на раду;

4. Еколошки криминалитет – кривична дела против човекове околине, укључујући загађивање ваздуха, воде и земљишта и непрописано одлагање отпада (Tombs, 2005).⁴⁴⁵

Према Директиви Европске Уније 29/12 (European Union Directive 29/12) "Корпоративни криминал" означава било које злочине почињене у име корпорације, а међу овим врстама прекршаја корпоративно насиље у току њихове легитимне делатности, што доводи до штете физичким лицима на здравље, интегритет или живот. Примери овог облика "насиља" су: негативни ефекти на здравље и животни век због кршења закона о заштити животне средине, продаја небезбедних производа који наносе штету здрављу потрошача, повреде или смрт изазване непостојањем усклађености са законима о заштити на раду.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Geis, G. (2011). *White-Collar Crime and Corporate A Documentary and Reference Guide* Santa Barbara: Greenwood, pp. 4.

⁴⁴⁴ Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2015). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет, стр. 106.

⁴⁴⁵ Wolhuter, L., Neil Olley, N.; Denham, D. (2009). *Victimisation and Victims' Rights*. Wolhuter Abingdon: Routledge-Cavendish, pp. 43.

⁴⁴⁶ <http://www.victimsandcorporations.eu>, преузето 14.12.2016.

Корпорације су изграђене кроз закон и политику на начине који их терају да наносе штету људима и животној средини. Другим речима, криминалитет је део ДНК модерне корпорације (Tombs and Whyte, 2015).⁴⁴⁷

Према Извршном директорату за здравље и безбедност (Health and Safety Executive, 2015: 2) у Великој Британији сваке године се деси око 150 фаталних смртних повреда радника, око 13.000 радника годишње умире од професионалних болести плућа и рака, а процењује се да је проузрокована претходном изложеношћу, првенствено хемикалијама и прашином на послу.⁴⁴⁸

На крају, можемо рећи да је криминалитет корпорација нови облик криминала, који у већини случајева врши виши ниво менаџмента (топ и тактички менаџмент), а све у циљу остварења веће количине финансијских средстава на нелегалан начин (финансијске малверзације, утаја пореза, недозвољена трговина, лошији квалитет производа итд.), и на тај начин спречили губитак новца, имовине и личног и пословног имица корпорације.

10.1.2.2. Жртве трговине људима

Трговина људима датира још из времена ропства и континуирано траје и трајаће док је живих људи на нашој планети. Данас, трговина људима представља нелегални бизнис где трговци људима остварују на стотине милијарди долара профита од принудног рада, принудне сексуалне експлоатације, принудног брака, дужничког ропства, принудног просјачења, принудног учешћа у криминалним радњама и ратним сукобима итд., а жртве су мушкарци, жене и деца.

Трговина људима подразумева намамљивање, превоз, односно други начин трансфера, предају, куповину, продају или држање у неку просторију других лица и то употребом силе, претње, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења, поверења, односа зависности или тешке ситуације у којој се особе налазе, или задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ <http://oro.open.ac.uk/42523>, преузето 15.12.2016.

⁴⁴⁸ Tombs, S. (2016). *What to do with the Harmful Corporation? The case for a non-penal real utopia*. Justice Power and Resistance Foundation Volume, pp. 195.

⁴⁴⁹ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 208.

Облици виктимизације жртава трговине људима су бројни и обично ујључују:

- ограничавање слободе кретања - жртве се држе изоловане и под надзором; често се премештају, узимају им се исправе, а при свему томе оне не познају језик којим се говори у земљи дестинације;
- лишавање права на здравствену заштиту;
- присиљавање на конзумирање психоактивних супстанци;
- излагање физичком насиљу и застрашивању (учиниоци често прете одмаздом према њима и њиховим ближњима);
- сексуалном злостављању (нарочито жена и деце).⁴⁵⁰

Према Међународна организацијама рада (International Labour Office – ILO) процењено је да у свету 2012. године било 20,9 милиона жртава трговине људима, од тога 18,7 милиона (90%) људи је ангажовано у принудном раду у приватној економији, експлоатисано од стране појединаца или предузећа (пољопривреда, грађевинарство, рад у домаћинству и производња), а 2,2 милиона (10%) ради у државним фирмама присилног рада (затвори, државна војска или побуњеничке оружане снаге). У експлоатацији присилног рада ангажовано је 14,2 милиона (68%) људи, а 4,5 милиона (22%) је ангажовано у принудној сексуалној експлоатацији. Већи удео жртава присилног рада чине жене и девојке 11,4 милиона (55%), а мањи део 9,5 милиона (45%) су мушкарци и дечаци. Највише жртава трговином људима су били одрасли људи старији од 18 година 15,4 милиона (74%), а 5,5 милиона (26%) су била деца.⁴⁵¹

Међународна организација рада за глобалну процену трговине људима користи нови појам и методологију – модерно ропство, где спадају: присилан рад (државни присилан рад и принудна радна експлоатација и принудна сексуална експлоатација одраслих и комерцијална сексуална експлоатација деце) и принудни брак, што се види на слици 10.1.

⁴⁵⁰ Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2015). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет, стр. 110.

⁴⁵¹ <http://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/lang--en/index.htm>, преузето 11.1.2017.

Слика 10.1. Модерно ропство⁴⁵²

Током 2016. години процењено је да је међу жртвама модерног ропства у свету било 40,3 милиона људи. Од тог 24,9 милиона људи је било присиљено да ради под претњом или принудом (кућни радници 24%, грађевинци 18%, производња 15%, пољопривреда и рибарство 11%), а 15,4 милиона људи је живело у принудном браку. Међу жртвама присилне сексуалне експлоатације било је 3,8 милиона пунолетних лица и 1 милион малолетних лица. Деца су била и жртве комерцијалне сексуалне експлоатације (проституција, порнографија, дечји сексуални туризам, педофилија, стриптиз итд.) у 2016. години. Код сексуалне виктимизације (силовање, сексуални напад, сексуално узнемиравање, итд.), малолетна лица женског пола су много чешће жртве него малолетна лица мушког пола. Према истраживањима, више од седам од десет жртава је експлоатисано у Азији и пацифичком региону. Следе Европа и Централна Азија са 14%, Африка 8%, Америке 4% и арапске државе 1%.

⁴⁵² Global Estimates of Modern Slavery. (2017). *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*. Geneva: International Labour Organization and Walk Free Foundation, pp. 17.

Канцеларија за борбу против трговине људима је кровна Владина институција за борбу против трговине људима у Црној Гори. Канцеларија је надлежна за координацију активности надлежних тела државне управе, међународних организација и невладиних организација на примени Националне стратегије за борбу против трговине људским бићима, са циљем квалитетне заштите жртава, превенције и кривичног гоњења извршилаца.⁴⁵³

Према извештају Владине канцеларије за борбу против трговине људима, у Црној Гори од 2004 до 2016. године су осуђене 34 особе за кривично дело трговина људима, већином мушкарци старости од 30 до 60 година, и претежно су страни држављани (из Србије, Македоније, Босне и Херцеговине итд.).

10.1.3. Жртве криминалитета у саобраћају

Кривична дела извршена у јавном саобраћају издвојена су као посебна врста криминалитета због својих специфичности, а једна од најважнијих је да се њима истовремено угрожавај уживот и тело људи и имовина већег обима. Ова дела наносе у свим савременим државама огромне губитке и то пре свега односећи велики број људских живота, nanoшење тешких телесних повреда учесницима у саобраћају и огромним материјалним губицима који се у свету мере милијардама долара (В. Шепаровић, 1987).⁴⁵⁴

Саобраћајни деликт, кривично дело или прекршај у саобраћају је деликт којимсе угрожавају животи људи и материјална добра коришћењем саобраћајних средстава или другим видовима учешћа у саобраћају. У кривичне деликте ове врсте спадају пре свега дела којима су угрожени сами учесници (пешаци и возачи), њихови животи (са смртним последицама или потенцијалном опасношћу) или саобраћајна средства.⁴⁵⁵

Према Светској здравственој организацији, односно Глобалном извештају о статусу безбедности на путевима за 2015. годину (Global status report on road safety, 2015)⁴⁵⁶, укупан број смртних случајева током 2013. године на светским

⁴⁵³ <http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/spi/IPAMonitoring/SigurnaZenskaKuca/IPASZKMN.pdf>, презето 16.1.2017.

⁴⁵⁴ Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2015). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет, стр. 111.

⁴⁵⁵ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 666.

⁴⁵⁶ World Health Organization. (2015). *Global status report on road safety 2015*. Geneva: WHO Library Cataloguing-in-Publication Data, pp. 264–270.

путевима био је 1,25 милиона у 180 земаља света, а између 20 и 50 милиона су преживели после задобијених саобраћајних повреда. Највећа стопа смртности у саобраћају на 100.000 становника у 2013. години је била у земљама са ниским и средњим дохотком (процењени економски губици 5% БДП-а.), а најмање у земљама са високим дохотком. Највећа стопа смртности у свету од последица саобраћајних удеса је била у Тајланду 36,2%, а најмања у Монаку, где није било смртних случајева. Земље афричког региона су имале највећу стопу смртности у саобраћају, и то: Либерија 33,7%, Демократска Република Конго 33,2%, Уједињена Република Танзанија 32,9%, Руанда 32,1%, Мозамбик 31,6% итд. Најмања стопа смртности у свету је била у европским земљама, и то: Монаку 0%, Шведској 2,8%, Уједињеном Краљевству 2,9%, Швајцарској 3,3%, Сан Марину 3,2% итд. Смртност у друмском саобраћају по типу корисника путева у свету је била: возачи аутомобила 31,%, моторизована возила 23%, пешаци 22%, бициклисти/моторциклисти 21% и остали 4%. Кад су у питању земље бивше Југославије, стопа смртности у саобраћају на 100.000 становника током 2013. године је била: Словенија 6,4%, Србија 7,7%, Хрватска 9,2%, Македонија 9,4%, Црна Гора 11,9% и Босна и Херцеговина 17,7%.

10.1.4. Жртве политичких (идеолошких) кривичних дела

Жртве политичких (идеолошких) кривичних дела о којима ћемо говорити су: жртве тероризма и жртве ратних сукоба, а жртве злоупотребе политичке моћи и жртве кривичноправног система нећемо обрађивати.

Политички деликти насиља јесте скуп кривичних дела са политичким мотивима која се извршавају средствима силе и методима насиља. Њима се угрожавају међународни мир и безбедност, јер представљају најтеже облике таквих дела: злочине против човечности и међународног права. Овај вид криминалитета може бити организован, рационално усмерен и са политичким циљем, а може се манифестовати и као криминалитет гомиле. У првом случају, насиље се јавља као плански и програмирани циљ – национални, политички или верски. У другом се насиље испољава као спонтана реакција на позив, при чему долазе до изражаја безобзирна понашања и примитивне страсти неорганизоване групе – гомиле. Према изворима криминалнополитичке воље, политички деликти

насиља могу бити у форми побуне против демократски изабране власти или у форми насилног одржавања аутократских режима власти. У ширем смислу, у политичке деликте насиља спадају и сви облици тероризма.⁴⁵⁷

10.1.4.1. Жртве тероризма

Тероризам је спорни термин и постоји много различитих дефиниција које се могу наћи у националним анти-терористичким законима, изјавама владе и академским публикацијама.⁴⁵⁸

Према Оквирној одлуци о борби против тероризма из 2002. године, Европска унија (European Union's Framework Decision on Combating Terrorism) дефинише тероризам као кривична дела против лица и имовине која, с обзиром на њихову природу или контекст, могу озбиљно оштетити државу или међународну организацију у којој су извршена с циљем: озбиљног застрашивања становништва; непрописног присиљавања владе или међународне организације да изврши или се уздржи од обављања било ког дела; озбиљне дестабилизације или уништавања основне политичке, економске или социјалне структуре земље или међународне организације. Терористички прекршај је комбинација:

- објективних елемената (убиство, телесне повреде, узимање талаца, изнуђивање, извршење напада, претња за извршење било ког од горе наведених итд.), и

- субјективних елемената (дела почињена са циљем озбиљног застрашивања становништва, дестабилизација или уништавање структура једне земље или међународне организације или уздржавање од вршења радњи).⁴⁵⁹

Према дефиницији Академског консензуса (Academic Consensus Definition), тероризам се односи на обе идеје (идеологију) и акцију (понашање). Тероризам је, с једне стране, доктрина о претпостављеној ефикасности посебног облика или тактика генерисања страха, принудно политичко насиље, и с друге стране, завереничка пракса обрачунавања, демонстрациона, директна насилна акција без законских или моралних ограничења, усмерена углавном на цивиле и

⁴⁵⁷ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 553.

⁴⁵⁸ Hamilton, C., Colonnese, F., Dunaiski, M. (2016). *Children and counter-terrorism*. Torino: United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute - UNICRI, pp. 5.

⁴⁵⁹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133168>, преузето 12.5.2017.

неборбену популацију, изведена је за своје пропагандистичке и психолошке ефекте на различиту популацију и странке у сукобима.⁴⁶⁰

Тероризам је смишљено, системско, противзаконито, специфично, самостално или насиље у оквиру неког облика оружаног сукоба извесног људског колективитета (недржавног, државног или транснационалног), чији су припадници у толико великој мери уверени у опасност и оправданост властитих екстремистичких циљева и опседнути мржњом у односу на примарну жртву (крајњег, главног непријатеља) да се одлуче да примене, или примењују, најгрубљу физичку силу над секундарном (непосредном) жртвом, коју преовладавајуће чине приватна лица – цивили ради њеног бруталног убиства и трајног повређивања (сакаћења), киднаповања и психичког злостављања, с намером да изазову (произведу) максималан психолошки ефекат (страх) у односу на примарну жртву (влада земље коју нападају) и принуде је да учини захтеване уступке који значе остварење крајњег политичког циља конкретног терористичког колективитета.⁴⁶¹

Тероризам је доктрина, метод и средство изазивања страха и несигурности код грађана систематском употребом насиља ради остваривања одређених, првенствено политичких циљева.⁴⁶²

Према М. Маршалу и Р. Гуру (M. Marshall and R. Gurr) "Тероризам, као политички чин, истовремено стоји на вези између индивидуалне и колективне акције, емоционалног и рационалног, конвенционалног и неконвенционалног. То може бити најјачи облик протеста, најслабији облик побуне или специјализована тактика у ширем процесу тираније или ратовања".⁴⁶³

Према Глобалној бази података о тероризму (Global Terrorism Database - GTD) од 1970. до 2016. године у свету су се догодило више од 170.000 терористичких напада са великим бројем смртних случајева и тешким телесним повредама.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Schmid, A. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. Hague: ICCT Working Paper, pp.16.

⁴⁶¹ Мијалковски, М. (2010). *Тероризам и организовани криминал*. Београд: Факултет безбедности, стр. 32.

⁴⁶² Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 751.

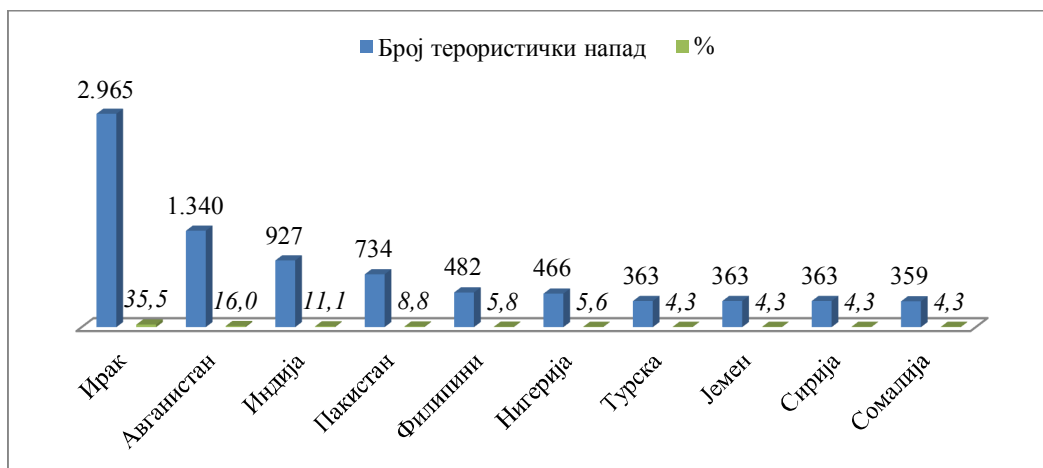
⁴⁶³ Marshall, M., Gurr, R. (2005). *Peace and Conflict*. College Park: Center for International Development & Conflict Management, pp. 63.

⁴⁶⁴ <https://www.start.umd.edu/gtd/about>, преузето 21.5.2017.

Број терористичких напада током 2016. године у десет земљама света са значајним бројем терористичких напада приказани су у табели 10.8. и графикону 10.6.

Табела 10.8. Број терористичких напада током 2016. године у свету⁴⁶⁵

Земља	Ирак	Авганистан	Индија	Пакистан	Филипини	Нигерија	Турска	Јемен	Сирија	Сомалија
Број терористичких напада	2.965	1.340	927	734	482	466	363	363	363	359
%	35,5	16,0	11,1	8,8	5,8	5,6	4,3	4,3	4,3	4,3

Графикон 10.6. Број терористичких напада током 2016. године у свету

На основу горњих података можемо закључити да је укупан број терористичких напада током 2016. године у свету био 100% (8.362). Највише терористичких напада је било у Ираку 35,5% (2.965), затим следе, према опадајућим вредностима: Авганистан 16% (1.340), Индија 11,1% (927), Пакистан 8,8% (734), Филипини 5,8% (482), Нигерија 5,6% (466), Турска 4,3% (363), Јемен 4,3% (363), Сирија 4,3% (363) и Сомалија 4,3% (359).

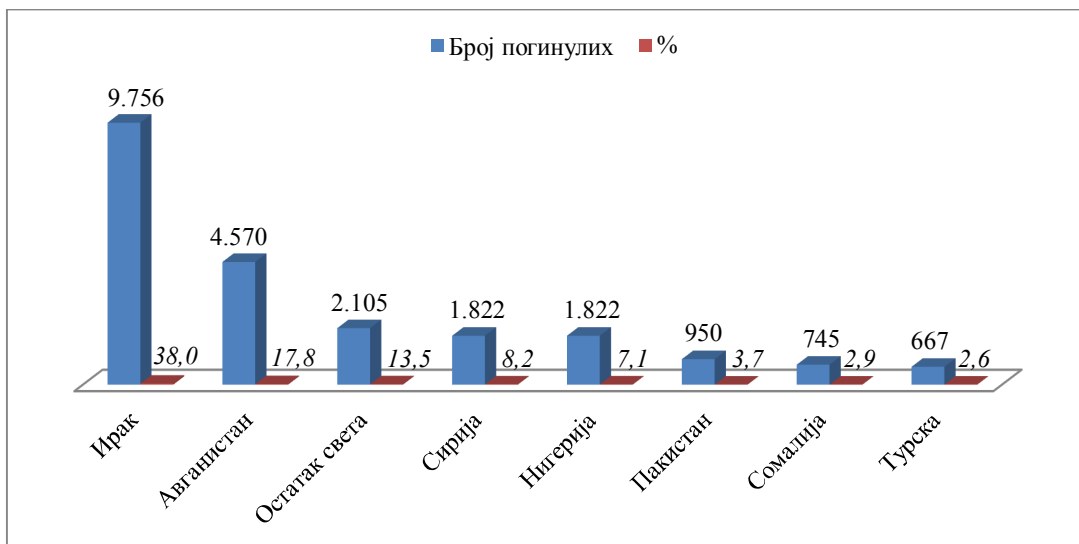
У табели 10.9. и графикону 10.7. приказани су број смртних случајева у свету изазваних терористичким активностима током 2016. године.

Табела 10.9. Број смртних случајева у свету изазваних терористичким активностима током 2016.⁴⁶⁶

Земља	Ирак	Авганистан	Остатак света	Сирија	Нигерија	Пакистан	Сомалија	Турска
Број погинулих	9.756	4.570	2.105	1.822	1.596	950	745	667
%	43,0	20,6	9,5	8,2	7,2	4,3	3,4	3,0

⁴⁶⁵ <https://www.statista.com/statistics/377061/countries-with-the-highest-number-of-deaths-by-terrorism>, 22.5.2017.

⁴⁶⁶ Ибидем, преузето 22.05.2017.

Графикон 10.7. Број смртних случајева у свету изазваних терористичким активностима током 2016. године у свету

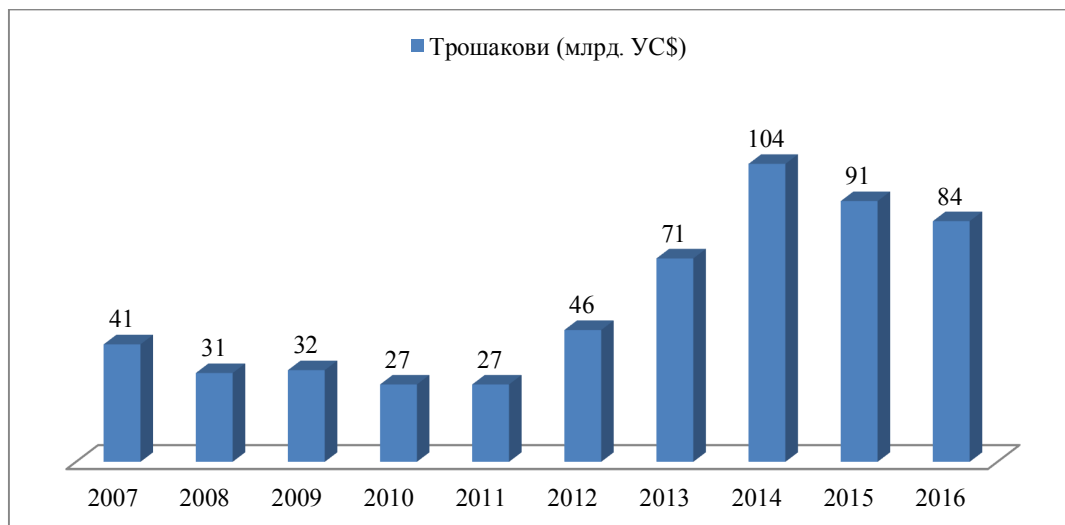
Подаци приказани у табели 10.9. и графикону 10.7. указују да у посматраним земљама укупан број смртних случајева у свету изазваних терористичким активностима током 2016. године је био 100% (22.211). Као и код терористичких напада, највише смртних случајева у свету који су изазвани терористичким активностима било је у Ираку 43% (9.756), а затим следе, према опадајућим вредностима: Авганистан 20,6% (4.570), остатак света 13,5% (3.465), Сирија 8,2% (2.105), Нигерија 7,2% (1.596), Пакистан 4,3% (950), Сомалија 3,4% (745), Турска 3% (667).

Терористичке активности које изводе терористи, осим смртних случајева, изазивају и велике економске трошкове у земљама у којима су извршене терористичке активности. У табели 10.10. и графикону 10.8. приказани су укупни трошкови терористичким активностима широм света од 2007. до 2016. године (у милијардама америчких долара).

Табела 10.10. Укупни трошкови тероризма широм света, 2007 - 2016. године (млрд. УС\$)⁴⁶⁷

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Трошкови	41	31	32	27	27	46	71	104	91	84

⁴⁶⁷ Ибидем, преузето 22.5.2017.

Графикон 10.8. Укупни трошкови тероризма широм света, 2007-2016.

Из табеле 10.10. и графикона 10.8. можемо закључити да у посматраном периоду укупни трошкови тероризма широм света су износили 554 милијарде америчких долара. Највише трошкова од тероризма у свету је било 2014. године 104 милијарде америчких долара, а најмање је било 2010. и 2011. године по 27 милијарди америчких долара.

Најопасније терористичке организације у свету су: Сунитска терористичка организација - ИСИС (Ирак, Сирија, Либан итд.), Боко Харам (Нигерија), Ал Шабаб (Сомалија), Ал Каида (напад 11.9.2011. у САД), Хамас (Палестина), Талибани (Авганистан), Революционарне оружане снаге Колумбије – ФАРЦ, Права ИРА (Ирска) итд.

10.1.4.2. Жртве ратних сукоба

Рат, као облик друштвене дезорганизације, праћен паралисаним или пристрасним радом полиције и органа правосуђа, по правилу ствара погодне услове за пораст криминалитета, слаби инхибиције, охрабрује примитивне нагоне и на тај начин, доприноси привременој трансформацији обима, структура и карактеристика криминалних понашања.⁴⁶⁸

Антички филозоф Хераклит (Ἡράκλειτος, око 535–око 475. п. н. е.) познат је по својим изрекама и фрагментима: „Све тече, све се креће” (*Panta pei*); „Стална

⁴⁶⁸ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, стр. 357.

је само промена”; „Рат је покретач свих ствари”; „Рат је отац и краљ свему, једне је показао као богове а друге као људе, једне је учинио робовима а друге слободнима”

Рат доводи до поремећаја животних услова, са сваким новим сукобом све драматичнијег и дубљег: живот појединца и живот заједнице, материјални, интелектуални и морални живот носи његов печат који не може да се избрише самим престанком војевања.⁴⁶⁹

Жртве рата су лица којима међународно ратно право пружа посебну заштиту за време рата; цивилне жртве рата, рањеници, болесници, бродоломци, ратни заробљеници и становништво које трпи ратна дејства и њихове последице.⁴⁷⁰

Према Међународном комитету Црвеног крста (International Committee of the Red Cross – ICRC), појам „жртве рата” има неколико конотација: у ужем смислу у међународном праву – означава особу којој је нанета штета последицама међународно незаконитог дела, у ширем смислу се односи на све особе које хуманитарно право настоји да заштити у оружаном сукобу. Из хуманитарне перспективе оружани сукоби и насиље се односе на људе – ризике, рањивости и патње којима су изложени, као и активности које се морају предузети како би се спречила, ублажила или окончала патња.⁴⁷¹

У ратним сукобима жртве рата могу да доживе директну и индиректну смрт. Директна смрт је настала повредама задобијеним у ратним операцијама од метка, бомбе, мине, гранате, хладног оружја итд. Индиректна смрт је последица погоршаних социјалних, економских и здравствених услова и подручја која су захваћена ратним сукобом (епидемична обољења, психичке трауме, физички замор, неухрањеност, нехигијенски услови живота, уништена здравствена структура, уништена инфраструктура итд.).

Група шведских научника шездесетих година прошлог века је израчунала да се у последњих 5.500 година одиграло 14.513 ратова током којих је убијено 3.640.000.000 људи (Игњатовић, Симеуновић Патић, 2015).⁴⁷²

⁴⁶⁹ Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит, стр. 555.

⁴⁷⁰ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 221.

⁴⁷¹ <https://www.icrc.org/en>, преузето 22.05.2017.

⁴⁷² Рамљак, А.; Симовић, М. (2006). *Виктимологија*. Бања Лука: Паневропски Аперсион Универзитет, Правни факултет, стр. 187.

Током Првог светског рата (1914-1918) укупан број војних и цивилних жртава је износио око 40 милиона, од тога 9,7 милиона су били војне жртве (око 5,7 милиона војних лица и војника сила Антанте и око 4 милиона војних лица и војника Централних сила), а цивилних жртава је било око 10 милиона. Изражено у процентима, укупне жртве сила Антанте су: 36% војна лица и војници, и 20% цивилна лица, а укупне жртве Централних сила су: 22% војна лица и војници, и 22% цивилна лица. У Србији је током Првог светског рата погинуло око 1.100.000 лица (450.000 војних лица и војника и 650.000 цивила), што је 16.11% од укупне популице, а рањених лица је било 1.250.000. Жртва Првог светског рата са смртним исходом у Црној Гори је било 3.000 војника, што је 0,6% од укупне популице (за цивиле нема података), а рањених лица је било 10.000.⁴⁷³

Према истом извору, током Другог светског рата (1939–1945) било је између 50 и 60 милиона мртвих, неколико милиона рањених, 30 милиона Европљана расељених због промена граница, посебно у источној Европи и око 45 милиона цивила умрло је у борбама и гранатирању. Укупно је процењено да је током рата 17.877.000 војника умрло на европским ратиштима, од тога 10.774.000 савезничких војника и 7.103.000 војника сила Осовине.

Према подацима Репарационе комисије при влади ФНРЈ, у публикацији „Жртве рата 1941–1945. (Резултати пописа)”, укупан број људских жртава у Југославији током Другог светског рата је био 1.700.000. Осим процене Репарационе комисије, објављено је неколико процена о ратним жртвама у Југославији, табела 10.11.

Табела 10.11. Процена о ратним жртвама у Југославији⁴⁷⁴

Аутори	Демографски губици	Непосредни ратни губици
Универзитет у Принстону	1.200.000	-
И. Лах	2.100.000	1.000.000
Д. Тасић	2.428.000	1.400.000
Г. Фрумкин	-	1.500.000
Д. Вогелник	2.854.000	1.800.000
Б. Кочовић ⁴⁷⁵	1.985.000	1.014.000

⁴⁷³ [www.centre-robert-schuman.org/.../REPERES%20-%20module%](http://www.centre-robert-schuman.org/.../REPERES%20-%20module%20), преузето 22.05.2017.

⁴⁷⁴ Жртве рата 1941-1945. (Резултати пописа). (1966). Београд: Савезни завод за статистику, стр. 6.

⁴⁷⁵ Кочовић, Б. (1985). *Жртве Другог светског рата у Југославији*. Лондон: Библиотека НАШЕ ДЕЛО, стр. 43.

Током Другог светског рата у Југославији (6.4.1941–15.5.1945. године према месту становања пре рата и националној припадности)⁴⁷⁶ укупан број страдалих лица је био 657.101, од тога: 392.775 Срба, 80.980 Хрвата, 52.511 Јевреја, 41.353 Словенаца, 34.698 Муслимана, 18.343 Црногораца, 10.924 Рома, 6.718 Македонаца, 3.257 Албанаца, 2.304 Мађара, 1.082 Словака, 685 Турака и 11.471 осталих. Број жртава ратова у бившој Југославији (рат у Словенији, 27.6–6.7.1991; рат у Хрватској, 1992–1995; рат у БиХ, 1992–1995; рат на Косову и Метохији, 1999–2001) се разликује од изора до извора. Према РЕКОМ-у⁴⁷⁷, укупан број држављана Србије и Црне Горе који су изгубили живот у ратовима 1991–1995. године је био 2.057, од тога у: Босни и Херцеговини 743, Црној Гори 18, Хрватској, Н/А 51, Словенији 28 и Србији 104. Укупно жртава НАТО бомбардовања (24.3–9.6. 1999.) било је 758, од тога у Црној Гори 10 (цивила 8 и припадника ВЈ/МУП 2), на Косову и Метохији 488 (цивила 273, ОВК 29 и припадника ВЈ/МУП 186) и Србији 260 (цивила 173 и припадника ВЈ/МУП 87). На Косову и Метохији (1998–2000 укупан број жртава је био 13.173, највише погинулих је било на подручју Ђаковице 1.669, Србице 1.245 и Глоговца 1.079).

Према извештају Уједињених нација на Међународном дану против употребе деце у оружане сукобе (Црвена рука, 12.2.2015), процењује се да у преко 20 земаља широм света (Авганистан, Чад, Централноафричка Република, Колумбија, Демократска Република Конго, Индија, Ирак, Израел/Палестина, Мјанмар (Бурма), Пакистан, Филипини, Сомалија, Јужни Судан, Судан, Сирија, Тајланд и Јемен) регрутују и користе децу војнике у бројне оружане сукобе, а од укупног броја, 4 од 10 дечјих војника су девојчице, односно 40%.⁴⁷⁸ Деца женског пола која су регрутована у оружане сукобе, поред ризика од смрти или рањавања, посебно су подложна сексуалним и другим облицима насилничке виктимизације. Према процени УНИЦЕФ-а, тренутно око 300.000 деце млађих од 18 година су жртве трговине људима и служе у оружаним сукобима широм света. Од укупног

⁴⁷⁶ Списак жртава рата 1941–1945. (Црна Гора). <https://www.poreklo.rs/2016/03/15/spiskovi-zrtava-drugog-svetskog-rata-u-bivsoj-jugoslaviji>, преузето 25.5.2017.

⁴⁷⁷ Регионална комисија за утврђивање чињеница о ратним злочинима и другим тешким повредама људских права почињеним на територији некадашње СФРЈ (РЕКОМ) од 1. јануара 1991. до 31. децембра 2001. године, /wp-content/uploads/2016/12/vizuelizacija/scg_sr, преузето 26.5.2017.

⁴⁷⁸ <https://www.un.org/youthenvoy/2015/02/4-10-child-soldiers-girls/>, преузето 27.5.2017.

процењеног броја 100% (300.000), деце мушког пола је 60% (180.000) и 40% (120.000) деце женског пола.

10.2. Посебни облици виктимизације

10.2.1. Жртве отмице

Отмица је незаконита присилна противправна радња заснивања физичке власти над другом особом; кривично дело лишења слободе појединца или групе људи, обично извршена у циљу изнуђивања материјалне или политичке користи од жртве или од трећег лица. Насилно одвођење или задржавање, применом силе (најчешће оружјем) или претње, у намери да се отето лице (талац), неко друго лице или орган принуди да нешто учини или не учини на своју штету или штету другога. Поред отмице лица (дипломате, малолетника, детета, жене), као најчешћег криминалног објекта, отимају се и превозна средства: ваздухоплови, возила и бродови. Истраживања личности отмицара указују на различите профиле особа жељних публицитета, осветнике и идеолошке фанатике.⁴⁷⁹

Киднаповање (енгл. *kidnapping*) је отмица, противправни акт насилног лишавања слободе и задржавања лица као таоца. Обично се чини ради одмазде, застрашивања или изнуде, а по мотиву може бити класичне криминалне или политичке природе. Обавља се на статичној локацији или у покрету.⁴⁸⁰

Отмица је специфично дело које у себи садржи елементе више група кривичних дела: насилничких – јер је најчешћи облик радње извршења примена или претња насиљем (иако је дело могуће извршити и преваром или на други начин); дела против слобода и права човека (поменутих средствима, неко лице се лишава слободе) и имовинских дела – јер се то лишење најчешће врши како би се од тог или неког другог лица изнудио новац или каква друга имовинска корист (в. Стојановић, 2007: 372).⁴⁸¹

Према Кривичном законнику Црне Горе, кривично дело отмица спада у групу кривичних дела против слободе и права човека и грађанина (глава 15, члан 164). Отмица – ко силом, претњом, обманом или на други начин одведе или задржи неко лице у намери да од њега или другог лица изнуди новац или какву

⁴⁷⁹ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 520.

⁴⁸⁰ *Ibidem*, стр. 308.

⁴⁸¹ Игњатовић, Ђ.; Симеуновић Патић, Б. (2015). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет, стр. 120.

другу имовинску корист или да њега или кога другог принуди да нешто учини, не учини или трпи итд.

Постоје многи фактори који утичу на извршење кривичног дела отмице, а међу њима су највише заступљени: сиромаштво, незапосленост, религијска уверења, политички мотиви, освета итд.

У 2016. години у САД, према извештајима Федералног истражног бироа (Federal Bureau of Investigation) и Националног информативног центра за криминал (National Crime Information Center), нестало је 647.435 лица. До краја године остало је 88.040 активних извештаја о несталим особама, а од тог броја 38,3% су били млади.⁴⁸² Према истом извору, код кривичних дела отмице, а на основу идентитета почионица, постоје три различита типа отмице: отмица од стране сродника жртве или „породична отмица” (49%), отмица од познаника/це жртве или „отмица познаника/це” (27%) и отмица од стране странца (непознате особе) жртве, непознатог отмичара (24%).

Првих година 21. века у југозападним америчким државама (Калифорнија, Аризона, Нови Мексико и Тексас), које се граниче са Мексиком, појавила се нова шема (програм) изнуђивања, односно виртуелна отмица/виртуелно киднаповање (*virtual kidnapping*). Измислили су га мексички затвореници, а усмерено је на лекаре и лица шпанског порекла. За разлику од традиционалних отмица, виртуелни киднапери нису никога киднаповали. Уместо тога, путем превара и претњи, присиљавају жртве да плаћају брзо откуп за виртуелну жртву пре него што се шема распадне. Од 2015. године позиви су почели да долазе и на енглеском језику и нису били усмерени на појединце, као што су лекари или само лица који говоре шпански језик. Они су новом тактиком бирали различите градове и звали стотине бројева и знатно повећали потенцијални број жртава.⁴⁸³

У Индији у 2016. године у великим градовима укупан број пунолетних и малолетних лица који су били жртве отмице је 28.711, од тога пунолетних лица је било 15.630 (5.917 мушкарци и 9.713 жене) и малолетних лица је било 13.081 (4.965 дечади и 8.116 девојчице). Највише жртава отмица је било у Њу Делхију

⁴⁸² <https://www.ojjdp.gov/childabduction.html>, преузето 25.5.2017.

⁴⁸³ <https://www.fbi.gov/news/stories/virtual-kidnapping>, преузето 25.5.2017.

12.050 лица, од тога пунолетних је било 6.281 (2.680 мушкарци и 3.601 жене) и малолетних 5.769 (2.481 дечаци и 3.288 девојчице).⁴⁸⁴

На подручју Црне Горе, према извештајима Управе полиције МУП-а, у периоду од 1995 до 2015. године регистрована су 44 кривична дела отмице и једно кривично дело отмица у покушају. Од укупног броја почињених кривичних дела отмица, до краја 2015. године је решен 41 случаја, а 4 случаја се и даље воде по непознатом починиоцу. Највише почињених кривичних дела отмице у Црној Гори су имале мотив прибављања противправне имовинске користи (новац).

10.2.2. Жртве злочина из мржње

Злочини из мржње (енг. *hate crimes*) јесу дела која се врше из мржње, одбојности или негативне настројености извршиоца према групи или колективитету којима жртва, по његовом мишљењу, припада.⁴⁸⁵

Према С. Баркану, најчешће, злочини мржње представљају насиље припадника доминантних група над појединцима маргинализованих и мањинских друштвених група – белаца над људима обојене коже, староседелаца над имигрантима, хетеросексуалца над хомосексуалцима.⁴⁸⁶

Злочин из мржње је скуп кривичних дела и врста криминалитета заснованих на предрасудама, анимозитету, одијуму и мржњи према другима на националној, етничкој, расној, религијској, идеолошкој или полној основи.⁴⁸⁷

Злочин из мржње је појам који се користи за описивање инцидента или злочина против неког по основу њиховог идентитета.

Постоји пет категорија „идентитета”, када је особа циљана због непријатељства или предрасуда према њиховом:

- инвалидитету,
- раси или етничкој припадности,
- вероисповести или уверењу (што укључује и неповерење),
- сексуалној оријентацији и

⁴⁸⁴ <https://www.ncrb.gov.in/StatPublications/CII/CII2016/.../Table%20D.2.pdf>, преузето 26. 5.2017.

⁴⁸⁵ Игњатовић, Ђ., Симеуновић Патић, Б. (2015). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет, стр. 121.

⁴⁸⁶ Barkan, S. (2009). *Criminology - A Sociological Understanding*. New Jersey: Pearson/Prentice Hall, pp. 287.

⁴⁸⁷ Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 248.

- родном идентитету.⁴⁸⁸

Злочини из мржње су насилни или имовински злочини за које се сматра да је жртва мотивисана пристрасношћу због расе жртве, етничке припадности, пола, инвалидитета, сексуалне оријентације или религије.⁴⁸⁹

Према брошури за грађане „Злочин из мржње” (Комитет правника за људска права – YУКОМ, Београд, 2013), европске државе све чешће уводе злочин из мржње у свој правни оквир. Повеља основних права Европске уније из 2000. године, односно чланови 1, 10, 21 и 47, гарантују право на: људско достојанство; слободу мишљења, савести и религије; недискриминацију; као и на делотворни правни лек и правично суђење. Државе чланице се Повељом обавезују да, у оквиру своје надлежности и у складу са својим правним поретком, донесу релевантне законе којима ће се обезбедити остваривање прописаних права.⁴⁹⁰

Савет Европске уније (Council of the European Union, 2013) усвојио је закључке о борби против злочина из мржње у ЕУ и препоручио Агенцији ЕУ за основна права (The European Union Agency for Fundamental Rights – FRA) да ради заједно са државама чланицама да се развију ефикасне методе за подстицање извештавања и обезбеђивање правилног снимања злочина из мржње. Године 2014. ФРА оснива Радну групу за борбу против злочина из мржње за помоћ државама чланицама у изради и примени таквих мера.

На графикону 10.9. приказани су резултати (оцена) анкете/интервјуа експерата (Н = 236) о тежини проблема злочина из мржње (злочини који су мотивисани променама, укључујући подстрекивање на таква кривична дела), мотивисаних дискриминацијом по различитим основама у својим државама чланицама ЕУ. Питање: Да ли насилни напади или претње насилљем мотивишу предрасуде или усмерење против одређене групе људи у вашој држави чланици представља [...] проблем/нема проблема уопште?;

Одговори:

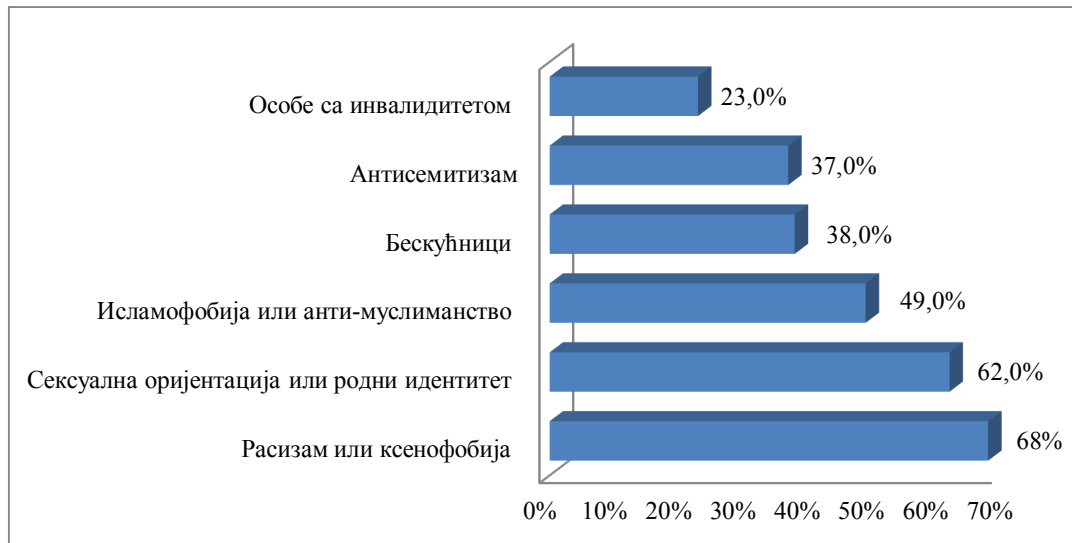
- А. Веома озбиљан проблем;
- Б. Прилично озбиљан проблем;
- Ц. Не тако озбиљан проблем;

⁴⁸⁸ <https://www.victimsupport.org.uk/crime-info/types-crime/hate-crime>, преузето 27.5.2017.

⁴⁸⁹ <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/hcv0415.pdf>, преузето 27.05.2017.

⁴⁹⁰ <http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/zlocin-iz-mrznje.pdf>, преузето 28.5.2017.

Д. Нема проблема.) експерата (Н = 236) о тежини проблема злочина из мржње (злочини који су мотивисани променама, укључујући подстрекивање на таква кривична дела) мотивисана дискриминацијом по различитим основама у својим државама чланицама ЕУ.

Графикон 10.9. Анкета експерата о озбиљности насилних напада или претњи насиљем мотивисаним од стране предрасуда⁴⁹¹

На основу анкете и оцена експерата из горњег графикана можемо да видимо да насилних напада или претњи насиљем који су мотивисани расизмом или ксенофобијом и сексуалном оријентацијом жртве или родног идентитета у њиховим земљама чланицама ЕУ веома су бројни – 68% и 62% испитаника је оценило да представља велики или прилично озбиљан проблем. Њих 49% су оценили да у земљама чланицама ЕУ постоји велики ризик од напада који је мотивисан исламофобијом или антимуслиманством. На четвртном месту, по процени 38% експерата је ризик од напада на бескућнике, а затим следе злочини из мржње мотивисани антисемитизмом 37%, и на крају злочин из мржње против особа са инвалидитетом – 23% експерата сматра да је то веома озбиљан проблем.

Према специјалном извештају Статистичког завода за правосуђе (Bureau of Justice Statistics), а по Националној анкети о виктимизацији злочина (National

⁴⁹¹ European Union Agency for Fundamental Rights.(2016). *Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, pp. 17.

Crime Victimization Survey) приказани су подаци о жртвама из мржње у табели 10.10. за период од 2004. до 2015. године у САД.

Табела 10.12. Жртве злочина из мржње, 2004 - 2015. године⁴⁹²

Година	Укупно		Насилни злочини			Имовински злочин		
	Број	%	Број	Стопа ^а	%	Број	Стопа ^б	%
2004*	281.670	1,0	220.060	0,9	3,1	61.610	0,5	0,3
2005	223.060	0,9	198.400	0,8	2,9	21.740 †	0,2 †	0,1 †
2006	230.490	0,8	211.730	0,9	2,8	15.830 †	0,1 †	0,1 †
2007	263.440	1,0	236.860	1,0	3,1	24.640 ‡	0,2 ‡	0,1 ‡
2008	266.640	1,1	241.800	1,0	3,7	22.890 †	0,2 †	0,1 ‡
2009	284.620	1,2	267.170	1,1	4,4	17.450 !†	0,1 !†	0,1!†
2010	273.100	1,3	255.810	1,0	4,8	17.290 †	0,1 †	0,1 ‡
2011	218.010	1,0	195.880	0,8	3,6	22.130 †	0,2 †	0,1 †
2012	293.790	1,2	263.540	1,0	4,2	30.250	0,2 ‡	0,2
2013	272.420	1,1	242.190	0,9	3,7	30.230	0,2 ‡	0,2
2014	215.010	1,0	194.310	0,7	3,4	19.000 †	0,1 †	0,1 ‡
2015	207.880	1,0	192.020	0,7	3,7	14.160 !†	0,1 !†	0,1!†

Напомена: Злочини из мржње подразумевају инциденте које је полиција потврдила као пристрасне мотивације и инциденте које жртве сматрају мотивисаним због пристрасности јер је починилац користио говор мржње или оставио симболе мржње. Процене на основу двогодишњих просека, усредсређене на најновију годину. Бројеви заокружени на најближих 10.

* Група поређења.

† Значајна разлика у поређењу са 95% нивоом поузданости.

‡ Значајна разлика у поређењу са 90% нивоом поузданости.

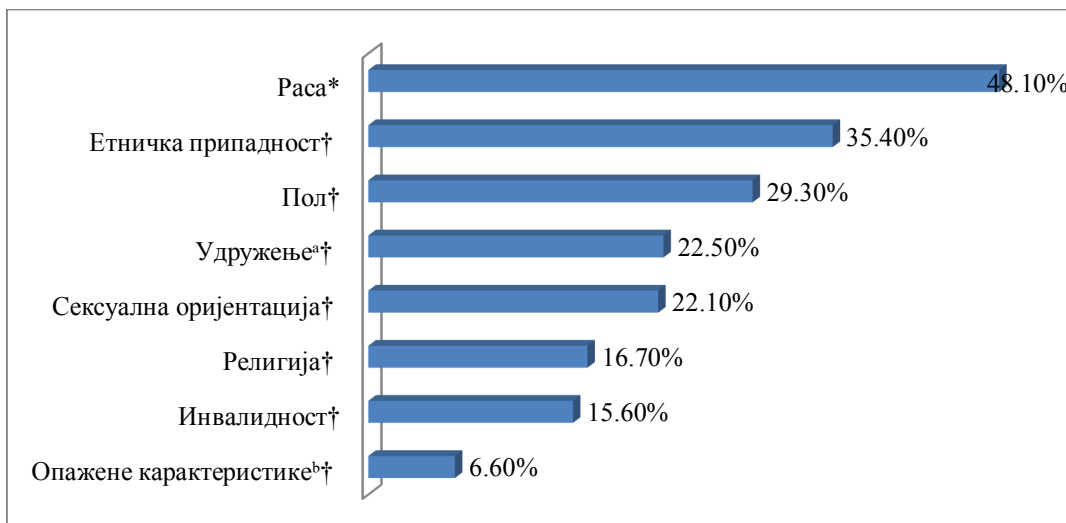
! Интерпретирајте се са опрезом. Процена базирана на 10 или мање примера случајева, или коефицијент варијације је већи од 50%.

^аНа 1.000 особа старијих од 12 година.

^бНа 1000 домаћинства.

Из горње табеле можемо видети да су у посматраном периоду становници САД доживели просечно 252.511 злочина из мржње, од тога 226.624 су насилне жртве мржње, а 24.766 су имовинске жртве мржње. На графикону 10.10. приказане су жртве из мржње за 5-годишњи период од 2011. до 2015. године. Презентовани подаци на графикону указују да је 48% напада злочина из мржње било мотивисано расним предрасудама, 35% напада је било због етничке припадности, 29,3% напада је било због пола. Приближно 1 од 5 напада (22,5%) је мотивисан предрасудама према особама или удружењима, а 22,1% сексуалном оријентацијом. Око 1 од 6 (16,7%) жртава злочина из мржње било је мотивисано предрасудама против религије жртве, 15,6% против инвалидитета и 6,6% против опажене карактеристике.

⁴⁹² Masucci, M., Langton, L. (2017). *Hate Crime Victimization, 2004-2015*. Washington, D.C: Special Report Bureau of Justice Statistics, pp. 2.

Графикон 10.10. Жртве из мржње за период од 2011 до 2015. године⁴⁹³

Напомена: Злочини из мржње подразумевају инциденте које је полиција потврдила као пристрасне мотивације и инциденте које жртве сматрају мотивисаним због пристрасности јер је починилац користио говор мржње или оставио симболе мржње. Појединости се не могу сагледати у укупном броју случајева, јер жртве пријављују више од једне врсте пристрасности која мотивише виктимизације везане за мржњу.

* Група поређења.

† Значајна разлика у поређењу са 95% нивоом поузданости.

^a Мотивисано удружењем жртава са особама које имају одређене карактеристике.

^b Мотивисано перцепцијом жртве о карактеристикама.

У Црној Гори злочин из мржње је регулисан Уставом Црне Горе, који гарантује неповредивост људских права и слобода (члан 6), забрану изазивања мржње (члан 7), забрану дискриминације – посредне и непосредне – по било ком основу (члан 8)⁴⁹⁴, као и Законом о забрани дискриминације.⁴⁹⁵

Изменама и допунама Закона о забрани дискриминације унапређен је и усклађен са међународним уговорима, посебно у члану 17 – Расна дискриминација и дискриминација по основу вере или уверења и члану 9а – Говор мржње.

На крају треба рећи да злочине из мржње врше појединци или одређене групе људи који имају мотив и циљ да својим присуством (симболи мржње на одећи или расистичке или хомофобичне тетоваже по телу), вербалним нападима, физичким насиљем, оштећењем имовине (одећа, кола, графити мржње на фасадама зграда или приватних кућа) на унапред одабрану жртву (инвалид, црнац, Хиспаноамериканец, Јеврејин, муслиман, бескућник, хомосексуалац) изазову код

⁴⁹³ Ibidem, pp. 2.

⁴⁹⁴ Уставотворна скупштина Републике Црне Горе донела је Устав Црне Горе 19. октобра. 2007. године, преузето 28.5.2017.

⁴⁹⁵ Службени лист Црне Горе, 46/10, 40/11, 018/14, преузето 28.5.2017.

њих/ње страх и проузрокују психолошке или физичке штете, само зато што је различит/а и има различито/а схватања.

10.3. Виктимитет у Црној Гори и реаговање на виктимизацију

Виктимитет представља укупност криминалних виктимизација на одређеном простору и у датом временском оквиру. Виктимитет је сличан појму криминалитет, с тим што се у овом другом случају ради о укупности извршених злочина (кривичних дела).⁴⁹⁶

Према И. Симовић Хибер, интересовање за положај жртве као реалне жртве злочина, за њену улогу у кривичноправном процесу против учиниоца и за реституцију њене повреде, новија је тенденција. Ренесанса интереса за жртву често се везује за анкете виктимизације. Тамни број криминалитета је у литератури означена као основни покретач овог интереса. У Америци шездесетих година 20. века криминолошке микростудије о индивидуалним виктимизацијама бивају замењене масовним анкетама виктимизације (прва је 1996), како би се расветлио тамни број криминалитета, који се јавља услед тога што жртва не пријављује злочин.⁴⁹⁷

У свету су током протеклих неколико деценија вршене многе анкете виктимизације (националне и међународне), односно анкете о жртвама, како би се открили „тамни бројеви криминалитета“⁴⁹⁸, случајеви који нису пријављени нити их је полиција забележила.

Анкете о виктимизацији помажу да се илуструју тамни бројеви криминала које полиција или други органи нису забележили. Анкете о виктимизацији не само што процењују стопу особа које су биле жртве кривичног дела, већ такође описују како је жртва то доживела, уз околности и последице инцидента.⁴⁹⁹

Анкете о виктимизацији дају стандардизоване индикаторе на међународном нивоу о перцепцији и страху од злочина. На нивоу појединачних

⁴⁹⁶ Игњатовић, Ђ.; Симеуновић Пагић, Б. (2015). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет, стр. 29.

⁴⁹⁷ Симовић Хибер, И. (2009). *Оквири виктимологије*. Београд: Факултет безбедности, стр. 115.

⁴⁹⁸ Тамни број криминалитета – општи појам за криминалне деликте чија је вероватноћа постајања извесна, али су чињенице о њима непознате државним органима. Одржава однос између стварно почињених и регистрованих дела. Покренути кривични поступци и пресуђени деликти, у виду статистичких података, не дају праву слику о криминалитету; у старности, поред њих, увек постоји и неодређен број неоткривених и непријављених дела и извршилаца... (Бошковић, 2017, стр. 735).

⁴⁹⁹ <http://www.heuni.fi/en/index/activities/victimizationsurveys.html>, преузето 24.6.2017.

држава, оне истражују разлике у перцепцији злочина. Упоређују се и промене перцепције у временској димензији у различитим државама. Прикупљени подаци о социјалним и демографским карактеристикама респондента анкете дозвољавају и анализу тога како објективни и субјективни ризици виктимизације варирају зависно од припадности различитим групама, у смислу пола, старости, нивоа образовања, личне финансијске ситуације и стилова живота.⁵⁰⁰

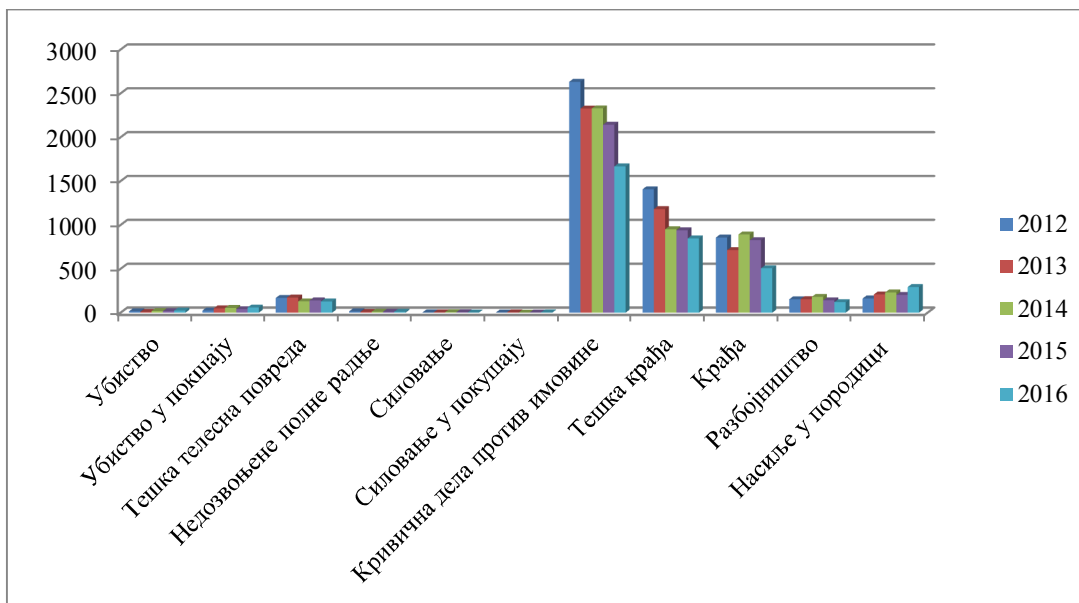
У Црној Гори до данас нису вршена национална анкетна истраживања виктимитета, а грубе процене о жртвама виктимизације могу се добити на основу званичних статистичких података Министарства унутрашњих послова и правосудних органа. У табели 10.13. и графикону 10.11. приказане су жртве криминала (убиства, убиства у покушају, недозвољене полне радње, против имовине и насиље у породици) у Црној Гори за период од 2011. до 2016. године на основу званичних података Министарства унутрашњих послова⁵⁰¹.

Табела 10.13. Жртве криминала у Црној Гори за период од 2011 до 2016. године

Кривична дела	Година										Укупно
	2012	%	2013	%	2014	%	2015	%	2016	%	
Убиство	16	0,3	9	0,2	19	0,4	17	0,4	24	0,7	85
Убиство у покушају	24	0,4	49	1,0	54	1,1	40	0,9	59	1,6	226
Тешка телесна повреда	168	3,1	173	3,6	129	2,7	140	3,1	128	3,5	738
Недозвољене полне радње	15	0,3	9	0,2	11	0,2	10	0,2	11	0,3	56
Силовање	3	0,06	4	0,08	5	0,1	5	0,1	2	0,05	19
Силовање у покушају	2	0,04	4	0,08	-	0,0	2	0,04	3	0,08	11
Кривична дела против имовине	2.632	48,4	2.328	48,2	2.329	48,5	2.143	47,9	1.668	45,9	11.100
Тешка крађа	1.407	25,9	1.181	24,4	951	19,8	939	21,0	847	23,3	5.325
Крађа	857	15,8	714	14,8	892	18,6	827	18,5	506	13,9	3.796
Разбојништво	153	2,8	154	3,2	180	3,7	141	3,2	120	3,3	748
Насиље у породици	162	3,0	208	4,3	231	4,8	203	4,5	293	8,1	1.097
Укупно	5.439	100,0	4.833	100,0	4.801	100,0	4.467	100,0	3.637	100,0	23.201

⁵⁰⁰ Симовић, М. (2016). *Ивана Симовић Хибер – Оквире виктимологије*. Бања Лука: Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, стр. 308.

⁵⁰¹ Извјештаји Министарства унутрашњих послова о раду и стању у управним областима за петогодишњи период од 2011. до 2016. године.

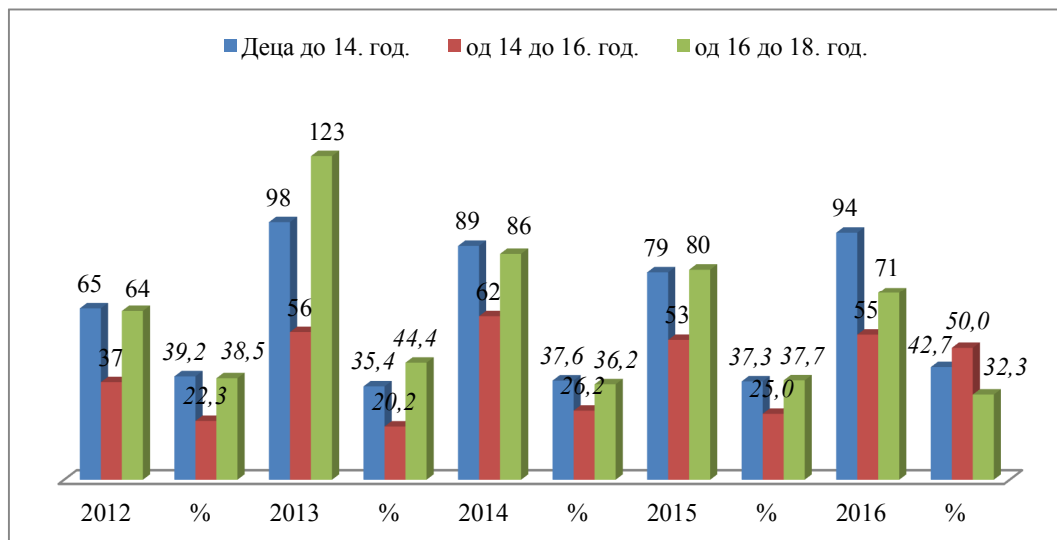
Графикон 10.11. Жртве криминала у Црној Гори за период 2011. до 2016. године

На основу података из табеле 10.13. и графикона 10.11. у периоду од почетка 2011. до краја 2016. године у Црној Гори је евидентирано за наведена кривична дела 23.201 жртава виктимизације. Највише жртава је било из групе кривичних дела против имовине 47,8% (11.100), од тога 47,9% (5.325) су жртве кривичног дела тешке крађе, 34,2% (3.796) жртве кривичног дела крађе и 6,7%(748) жртве кривичног дела разбојништва, а 11,1% (1.231) су биле жртве осталих кривичних дела против имовине (разбојничке крађе, изнуде, одузимање возила итд.). На другом месту се налазе жртве из групе кривичних дела насиље у породици 4,7% (1.097), највише жртава 88,2% (968) биле су жене, 6,2% (68) били су мушкарци и 5,6% (61) жртава била су малолетна лица. Најчешћи починилац насиља у породици је супруг, бивши супруг и партнер. Број жртава убистава је био 0,4% (85), убистава у покушају 1% (226), а жртава са тешким телесним повредама је било 3,2% (738). Код кривичних дела против полне слободе број жртава за посматрани период је био: 0,2% (56) за недозвољене полне радње, од тога 23,2% (13) жртве су била деца, 0,08% (19) за силовање и 0,05% (11) за силовање у покушају.

Званични статистички подаци о малолетним лицима која су била жртве криминала за период од 2011. до 2016. године у Црној Гори приказани су у табели 10.14. и графикону 10.12.

Табела 10.14. Малолетна лица жртве криминалау Црној Гори, 2011-2016.

Старосно доба	Година										Укупно
	2012	%	2013	%	2014	%	2015	%	2016	%	
Деца до 14 год.	65	39,2	98	35,4	89	37,6	79	37,3	94	42,7	425
14-16 год.	37	22,3	56	20,2	62	26,2	53	25,0	55	50,0	263
16 – 18 год.	64	38,5	123	44,4	86	36,2	80	37,7	71	32,3	424
Укупно	166	100,0	277	100,0	237	100,0	212	100,0	220	100,0	1.112

Табела 10.12. Малолетна лиц ажртве криминалау Црној Гори, 2011-2016.

Статистички подаци приказани у табели 10.14. и графикону 10.12. указују да је укупан број малолетних лица жртава криминала у посматраном периоду био 1.112, од тога највише жртава је било 38,2% (425) деце до 14 година, затим 38,1% (424) старијих малолетника (од 16 до 18 година) и 23,7% (263) млађих малолетника (од 14 до 16 година). Код деце, највише жртава криминала је било 2013. године 23,1 (98), а најмање 2012. године 15,3% (65). Највише жртава криминала код млађих малолетника је било 2014. године 23,6% (62), а најмање 2012. године 14,1% (37). Код старијих малолетника, највише жртава криминала је било 29% (123), а најмање 2012. године 15,1% (64).

10.3.1. Реаговање на виктимизацију у Црној Гори

У Црној Гори, као што смо већ рекли у претходном излагању, не постоје темељна истраживања о жртвама кривичних дела, односно анкете виктимизације које би дале реалну слику о жртвама кривичних дела. Патријархално васпитање у

Црној Гори, које је наслеђе из прошлих времена, и данас има велики утицај на откривање, односно пријаву тамних бројева жртава из групе кривичних дела насиље у породици због бојазни да се осрамоти углед, у већини случајева, мужа или неког другог члана породице, а тиме и целе породице. Као и у другим државама, и у Црној Гори жене су изложене психичком, економском, физичком или сексуалном насиљу, али због страха од освете насилника, осуде ближег окружења, срамоте и неадекватних казних мера од стране надлежних судова, оне не пријављују насиље полицији.

Према Еуростату (мај 2017), на основу званичних података полиције о кривичним делима широм Европске уније (осим Белгије, Естоније, Грчке, Италије, Кипра, Холандије, Пољске, Румуније, Шведске и Шкотске), већина жртава сексуалног насиља (85,8%) су жене, а мушкарци су жртве 14,2%, већина осумњичених (96,5%) су мушкарци, а жене 3,5%, док је осуђених мушкараца је 98,3% и 1,7% жена.⁵⁰²

У табели 10.15. приказана је казнена политика од стране надлежних судова за кривично дело силовање у Црној Гори, Србији, Великој Британији, Шведској и Француској.

Табела 10.15. Казнена политика за силовање у појединим државама Европе⁵⁰³

Држава	Распон казне	Просечна казна	Извор
ЦРНА ГОРА	1 - 15 година	2 године 8 месеци	Виши судови у Подгорици и Бијелом Пољу
СРБИЈА	2 - 15 година	У 2009. години, преко 60% силоватеља осуђено на казне од 3 месеца до 3 године	Републички Завод за Статистику Србије
ВЕЛИКА БРИТАНИЈА	5 година - доживотна	8 година	Министарство правде Велике Британије
ШВЕДСКА	2 - 10 година	2 године 4 месеца	Шведски Национални Свјет за Превенцију Криминала
ФРАНЦУСКА	Максимум: доживотна	8 година 4 месеца	Министарство правде Француске

⁵⁰²http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Crime_statistics#Source_data_for_tables_and_figures_28MS_Excel.29, преузето 26.6.2017.

⁵⁰³ <http://www.balkaninsight.com/sr/article/surova-pravda-za-za-zrtve-silovanja>, преузето 26.6.2017.

На основу података из горње табеле можемо видети да је распон казне за кривично дело силовања највећи у Великој Британије и креће се од 2 године (минимум) до доживотне (максимум), а најмањи је у Шведској од 2 године (минимум) до 10 година (максимум). Што се тиче Црне Горе, распон казне је од 1 године (минимум) до 15 година (максимум), али надлежни судови нису изrekli до сада ниједну максималну казну, а просечна казна за осуђене силоватеље је две године и 8 месеци.

Жртве кривичних дела последњих година у Црној Гори све више заокупљују пажњу државних органа (Министарство унутрашњих послова, Министарство правде, Министарство за људска и мањинска права, Министарство рада и социјалног старања итд.), невладиних организација (СОС линија за жртве насиља у Црној Гори – Подгорица, Сигурна женска кућа – Подгорица, СОС телефон за жене и ђецу жртве насиља – Никшић, Сигурна женска кућа Нора – Никшић, Анима – Котор, Снажна мама – Котор итд.), правних лица, истраживача (факултети, научни институти) и физичких лица. За помоћ, подршку и заштиту жртвама кривичних дела Црна Гора је спровела бројне реформе и донесени су или измењени закони и друге одредбе, да би били усклађени са међународним актима о заштити жртава кривичних дела међу којима су: Закон о заштити од насиља у породици (Службени лист ЦГ, 46/10), као *lex specialis*⁵⁰⁴, Закон о родној равноправности (Сл. лист ЦГ, 46/07, 73/10, 40/11 и 35/15), Закон о социјалној и дечјој заштити (Сл. лист ЦГ, 23/13), Породични закон (Сл. лист ЦГ, 1/07), као и Закон о накнади штете жртвама кривичних дјела насиља (Сл. лист ЦГ, 35/2015), итд.

Осим нових законских решења о жртвама кривичних дела у Црној Гори, потребно је жртвама пружати више информација о доступности здравствених и социјалних услуга, односно о могућности добијања материјалне, медицинске, психолошке, социјалне и правне помоћи. Више пажње треба посветити заштити жртава од ревиктимизације и секундарне виктимизације, где је потребна

⁵⁰⁴ До доношења овог закона, ова област је била регулисана кривичним и процесним законима. Црна Гора је 2014. године ратификовала међународну конвенцију – Конвенција Савета Европе о сузбијању и спречавању насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција), УН конвенцију о спречавању свих видова дискриминације жена, УН конвенцију о правима детета, Декларацију основних принципа правде за жртве злочина и злоупотребе моћи итд.

перманентна едукација особља полиције, правосуђа и других субјеката у пружању одговарајуће помоћи жртвама током судског поступка.

У циљу побољшања доступности, помоћи и подршке жртвама кривичних дела Влада Црне Горе је 2015. донела Стратегију заштите од насиља у породици за период од 2016. до 2020. године, где су дефинисани изазови у наредном стратешком периоду у четири области:

Правна заштита, где је потребно заокружити правни оквир и обезбедити пуну заштиту права жртава у поступцима пред правосудним органима, укључујући ефикасну и благовремену бесплатну правну помоћ, заштиту права и приватности жртава приликом сведочења (нарочито када су у питању деца), ефикасну примену заштитних мера, као и смањење ризика од понављања и појачавања насиља.

Превенција и друштвене вредности, где се суочавамо са двоструким изазовом – с једне стране, ту је недовољно развијена свест опште популације о значају родне једнакости и ненасиља као друштвених вредности, а са друге, код професионалаца који раде у овој области није развијена свест о родно заснованом насиљу и важности приступа у коме је жртва у центру пажње.

Заштита и подршка кроз институције, која се мора адресирати на више нивоа, пре свега, кроз развој институција које могу пружити адекватну заштиту жртвама, затим кроз развој административних и људских капацитета за спровођење закона, као и кроз развој партнерства са осталим секторима – пре свега невладиним организацијама, а такође и са пословним сектором. Само на тај начин могуће је обезбедити поштовање права жртава, и спречити њихову секундарну виктимизацију услед недовољне обучености професионалаца и неефикасног рада институција.

Мултидисциплинарни приступ, ефикасна координација и надзор над спровођењем закона. Проблем насиља веома је комплексан и мора се одвијати кроз прецизно структурирану и координисану сарадњу свих надлежних институција и правосуђа, као и кроз ефикасан надзор над спровођењем закона.⁵⁰⁵

⁵⁰⁵ www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId...2, преузето 27.6.2017.

11. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЛЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА У ЦРНОЈ ГОРИ

11.1. Појам малолетничких кривичних санкција

Пре него што почнемо да се бавимо појмом малолетничких кривичних санкција, потребно је дати дефиницију малолетничког кривичног права.

Малолетничко кривично право представља скуп (систем) законских прописа којима је регулисан положај (права и обавезе) малолетника у кривичном праву у целости. Ове одредбе се прво односе на појам и врсте малолетника као субјеката кривичног права (активни и пасивни субјект), на врсте, услове и начин прописивања и изрицања кривичних санкција према малолетним учиниоцима кривичних дела, поступак за изрицање кривичних санкција за малолетнике (који представља посебну, специфичну врсту кривичног поступка – специфичног по органима за покретање и вођење кривичног поступка и за изрицање и извршење кривичних санкција, архитектоници и току поступка и учешћу посебних вансудских – посебно ванкривичносудских органа у поступку изрицања и извршења кривичних санкција) и, на крају, поступак извршења изречених кривичних санкција. Оно се низом својих одредаба садржински, а и по форми, издваја од кривичног права које се примењује према пунолетним учиниоцима кривичних дела. Под одређеним законом предвиђеним условима изузетно се примењује и према пунолетним учиниоцима кривичних дела.⁵⁰⁶

Готово сва кривична законодавства у систему кривичних мера реаговања на криминалитет предвиђају и посебан систем малолетничких кривичних санкција који се у великој мери наслања на стандарде утврђене међународним актима (донетим у оквиру Организације уједињених нација или Савета Европе).⁵⁰⁷

Кривичне санкције према малолетницима су законом предвиђене мере које се у циљу сузбијања малолетничке делинквенције, на основу правоснажне одлуке суда донете у поступку према малолетницима или по изузетку, у кривичном поступку у коме се поступак према малолетнику спаја са поступком против

⁵⁰⁶ Јовашевић, Д. (2006). *Лексикон кривичног права*. Београд: Службени лист, стр. 270.

⁵⁰⁷ Јовашевић, Д. (2011). *Малолетничко кривично право*. Ниш: Правни факултет, стр. 78.

пунолетног окривљеног, примењују, односно извршавају у односу на малолетнике који су учинили противправна дела законом одређена као кривична дела.⁵⁰⁸

Делинквентно понашање се мање кажњава од криминалитета јер закон сматра малолетнике мање одговорним за своје понашање од одраслих. Као класа, сматра се да адолесценти (а) поседују снажан приоритет за ризик и новине, (б) процена потенцијално негативних последица ризичног понашања је мање неповољна него код одраслих, (ц) имају тенденцију да буду импулсивни и више се баве краткорочним него дугорочним последицама, (д) имају другачију процену времена и самоконтроле, и (е) подложнији су притисцима вршњака.⁵⁰⁹

Кривични законик Црне Горе⁵¹⁰ (глава 6) дефинисао је основне одредбе о малолетницима учиниоцима кривичних дела, као и важење посебних кривичноправних одредаба за малолетнике. Закон предвиђа изрицање више кривичних санкција према малолетницима учиниоцима кривичних дела: 1) васпитне мере (члан 82 КЗ РЦГ), 2) малолетнички затвор (члан 101 КЗ РЦГ) и 3) примена одредаба о малолетницима према пунолетним лицима (члан 110 КЗ РЦГ). Више речи о кривичним санкцијама биће у наставку излагања. У Црној Гори је донесен нови Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку – ЗПМКП (Службени лист ЦГ, 46/11), који је усклађен са међународним актима као што су: Конвенција УН о правима детета (*UN Convention on Rights of a Child*, 1989), Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе, Пекиншка правила (*UN Standard Minimal Rules for Administration of Juvenile Criminal Justice, Beijing rules*, 1985), Правила УН о заштити малолетника лишених слободе, Хаванска правила (*United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, Havana Rules*, 1990), Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 1950), Препорука Савета Европе о друштвеној реакцији на малолетничку делинквенцију (*Council of Europe Recommendation on Social Reaction to Juveniles delinquency*, 1987), Препорука Савета Европе о

⁵⁰⁸ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 285.

⁵⁰⁹ Morse, S. (1997). *Immaturity and Irresponsibility*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol.88, pp. 15–67.

⁵¹⁰ Службени лист Републике Црне Горе, 30/2003.

правилима о санкцији и мерама за малолетнике (*European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures*, 2008), итд.

Нови закон уређује поступање према малолетнику као учиниоцу кривичног дела, детету и малолетнику као учеснику у поступку, које се заснива на поштовању људских права и основних слобода, уз уважавање најбољих интереса малолетних лица, водећи рачуна о њиховој зрелости, степену развоја, способностима и личним својствима, као и тежини кривичног дела, а у циљу њихове рехабилитације и социјалне реинтеграције (члан 1 ЗПМКП). Овај закон је заснован на следећим начелима (члан 4 ЗПМКП):

- 1) поштовању људских права и основних слобода;
- 2) уважавању најбољег интереса малолетника;
- 3) забрани дискриминације по било ком основу;
- 4) разумљивости језика, употреби технологије прилагођене узрасту и степену развијености малолетног лица;
- 5) поштовању права на приватност малолетног лица у свим фазама поступка;
- 6) уважавању права малолетника да слободно изразе своје мишљење;
- 7) што већем избегавању ограничења личне слободе малолетника;
- 8) подстицању примене алтернативних мера и начина поступања према малолетницима;
- 9) давању предности кривичним санкцијама које се не извршавају у институционалним условима;
- 10) давању посебног значаја обуци и специјализацији кроз мултидисциплинарни приступ и институционалну сарадњу.

11.2. Врсте, карактеристике и сврха малолетничких санкција

Према Закону о поступању према малолетницима у кривичном поступку, малолетном лицу се могу изрећи две врсте санкција, и то: 1) алтернативне мере и 2) кривичне санкције. Малолетничке санкције се могу изрећи у поступку код месно надлежног суда (основни суд где малолетник има пребивалиште или боравиште) од надлежних органа за вођење поступка (државни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике) малолетним лицима

која су у време извршења кривичног дела навршила 14, а нису навршила 18 година живота. Малолетничке санкција, за разлику од санкција које се изричу пунолетним лицима (репресивне казне), а у зависности од врсте санкција (алтернативне мере или кривичне санкције), карактеришу се превентивним, преваспитним и, у ретким случајевима, репресивним мерама (малолетнички затвор), а које имају за циљ сузбијање малолетничког криминалитета, као и успешно деловање на будући правилан развој малолетних лица.

11.2.1. Алтернативне мере

У односу на Кривични законик Црне Горе из 2003. године, нови Закон о поступању према малолетном лицу учиниоцу кривичног дела, уводи могућност изрицања алтернативних мера (опомена и васпитни налог) без покретања поступка или обуставе поступка, а на основу одлуке државног тужиоца за малолетнике.

11.2.1.1. Врсте алтернативних мера

Постоје две врсте алтернативних мера, и то: опомена и васпитни налог (члан 9 ЗПМКП). Алтернативна мера опомене у кривичном поступку у Црној Гори изриче се малолетнику за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до три године (члан 10 ЗПМКП). Према истом члану, меру опомене изриче државни тужилац за малолетнике или полицајац за малолетнике (полицијски службеник са посебним знањима из области заштите права малолетних лица), уз одобрење државног тужиоца.

Мера васпитног налога се изриче за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до десет година, а према малолетном учиниоцу кривичног дела може се изрећи један или више васпитних налога (члан 11). Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку познаје девет васпитних налога: 1) поравнање са оштећеним; 2) редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; 3) укључивање у одређене спортске активности; 4) обављање друштвенокорисног или хуманитарног рада; 5) плаћање новчаног износа у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе; 6) подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохола или дроге; 7) укључивање у појединачни или групни третман

у одговарајућој здравственој установи, саветовалишту или другој одговарајућој организацији; 8) похађање курсева за стручно оспособљавање или припрема и полагање испита; 9) уздржавање од посеђивања одређеног места или контакта са одређеним лицима (члан 12 ЗПМКП). Приликом изрицања васпитног налога надлежни државни тужилац за малолетнике треба да узме у обзир признавање извршења кривичног дела од стране малолетника, његов однос према кривичном делу и оштећеном лицу. Изрицање мера васпитног налога има за циљ да утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела.

11.3. Кривичне санкције

Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку прописује кривичне санкције према малолетнику за почињена кривична дела, и то: 1) васпитне мере, 2) малолетнички затвор и 3) мере безбедности.

Сврха кривичних санкција је да се пружањем заштите и помоћи малолетним учиниоцима кривичних дела, вршењем надзора, општим и стручним оспособљавањем и развијањем личне одговорности, обезбеди васпитање и правилан развој, са циљем да убудуће не врше кривична дела (члан 15 ЗПМКП).

11.3.1. Појам и врсте васпитних мера

Васпитне мере су основна врста кривичних санкција које се могу изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела, а под одређеним условима и млађим и пунолетним лицима. То су законом одређене мере које надлежни основни или виши суд у законом прописаном поступку изриче малолетним учиниоцима кривичних дела, које имају за циљ сузбијање дела којима се повређују или угрожавају заштићене вредности утицањем за развој и јачање личне одговорности малолетног учиниоца кривичних дела, његово васпитање и правилан развој његове личности, ако се састоје у ограничавању његових слобода и права.⁵¹¹

Малолетним лицима која су починила кривична дела, у кривичном поступку у Црној Гори могу се изрећи васпитне мере, а при избору васпитне мере суд ће посебно узети у обзир узраст, зрелост малолетника и друга његова лична

⁵¹¹ Јовашевић, Д. (2011). *Малолетничко кривично право*. Ниш: Правни факултет, стр. 91.

својства, степен васпитне запуштености, прилике у којима живи, тежину кривичног дела, побуде из којих је кривично дело учињено, понашање после учињеног кривичног дела, а посебно да ли је спречио или покушао да спречи наступање штетне последице, однос према оштећеном, као и све друге околности које могу бити од утицаја на избор васпитне мере којом ће се најбоље постићи њена сврха (члан 17 ЗПМКП).

У васпитне мере спадају: 1) мере упозорења и усмеравања (судски укор и посебне обавезе); 2) мере појачаног надзора (појачан надзор од стране законског заступника, појачан надзор у другој породици, појачан надзор од стране органа старатељства и појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи или организацији за васпитање и образовање малолетника) и 3) институционалне мере (упућивање у васпитну установу заводског типа, упућивање у установу заводског типа и упућивање у специјализовану установу).

1) Мере упозорења и усмеравања представљају благе и нерепресивне кривичне санкције где суд може да изрекне две врсте санкција: а) *судски укор* и б) *посебне обавезе*. Судски укор се изриче ако се из односа малолетника према учињеном кривичном делу и његове спремности да убудуће не чини кривична дела може закључити да ће и самим укором бити постигнута сврха васпитне мере (члан 18 ЗПМКП). Код васпитних мера посебне обавезе, суд малолетнику може изрећи једну или више посебних обавеза, ако оцени да је одговарајућим захтевима или забранама потребно утицати на малолетника и његово понашање, и то: 1) извињење оштећеном; 2) накнаду штете радом малолетника; 3) редовно похађање школе или одлазак на посао; 4) оспособљавање за одговарајуће занимање; 5) плаћање одређеног новчаног износа у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе; 6) обављање друштвенокорисног или хуманитарног рада; 7) укључивање у спортске активности; 8) подвргавање одговарајућем поступку испитивања или одвикавања од зависности од употребе алкохола или дрога; 9) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи, саветовалишту или другој организацији; 10) забрану напуштања места пребивалишта или боравишта и 11) уздржавање од посеђивања одређеног места или контакта са одређеним лицима (члан 19). У кривичном поступку малолетнику починиоцу кривичног дела из групе васпитних мера, а приликом изрицања

санкција посебне обавезе, суд треба да води рачуна о физичком, психичком, емоционалном, социјалном и когнитивном статусу малолетника.

2) Мере појачаног надзора изричу се када су кумулативно испуњена два услова 1) *услов потребности* – уколико ради васпитавања и развоја малолетника треба предузети трајније мере уз одговарајући стручни надзор и помоћ, те ако је притом испуњен и 2) *услов довољности* – који се своди на оцену да није потребно да се малолетник потпуно одвоји из своје дотадашње средине.⁵¹²

Мере појачаног надзора су мере незаходског карактера које суд у кривичном поступку може да изрекне малолетном лицу: а) *појачан надзор од стране законског заступника*, б) *појачан надзор у другој породици*, ц) *појачан надзор од стране органа старатељства*, д) *појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи или организацији за васпитање и образовање малолетника* и е) *посебне обавезе уз мере појачаног надзора*.

а) *појачан надзор од стране законског заступника* (родитељ, усвојилац или старалац) – ову санкцију суд ће изрећи ако је законски заступник пропустио да врши потребну бригу и надзор над малолетником и ако је у могућности да бригу и надзор врши, а то се од њега може основано очекивати (члан 20 ЗПМКП). Ова мера је ограниченог трајања и суд у кривичном поступку може да изрекне ову васпитну меру у распону од најмање шест месеци до највише две године, а суд у току трајања васпитне мере одлучује о њеном престанку. Суд је дужан да даје законском заступнику потребна упутства за васпитање малолетника, лечење или отклањање штетних утицаја на њега, а контролу и помоћ извршења васпитних мера задужен је орган старатељства или стручне службе у којима раде специјалисти разних професија.

б) *појачан надзор у другој породици* – ову васпитну меру суд изриче ако законски заступник малолетника није у могућности да над њим врши надзор или ако се то од њега не може очекивати, а друга породица је изразила спремност да га прими и има могућности да над њим врши појачан надзор (члан 21 ЗПМКП). Као и код појачаног надзора од стране законског заступника, суд може да изрекне ову меру у трајању од најмање шест месеци, а највише две године, а суд у току трајања васпитне мере одлучује о њеном престанку, али само ако законски

⁵¹² Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 289.

заступник малолетника стекне услове на појачани надзор над њим и на основу оцене резултата извршења мере о престанку потреба за појачаним надзором.

ц) *појачан надзор од стране органа старатељства* – ова мера изриче се малолетнику од стране суда само када законски заступник малолетника није у могућности да врши појачан надзор (члан 22 ЗПМКП). Суд изриче мере појачаног надзора од стране органа старатељства у трајању од најмање шест месеци, а највише две године, а суд у току трајања васпитне мере одлучује о њеном престанку. Малолетник за време трајања васпитних мера живи код законског заступника или у другој породици, а појачани надзор над њим врши орган старатељства, односно лице које одреди орган старатељства. Орган старатељства дужан је да брине о школовању малолетника, његовом запослењу, одвајању из средине која на њега штетно утиче, потребном лечењу и сређивању прилика у којима живи. Дужност установе за васпитање и образовање малолетника је да подноси извештај о извршењу васпитне мере стручној служби, а суд врши надзор над њеним извршењем.

д) *појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи или организацији за васпитање и образовање малолетника* – суд изриче ову меру ако је уз неку од васпитних мера појачаног надзора потребно и ангажовање стручних лица у установи или организацији која се бави васпитањем и образовањем малолетника (члан 23 ЗПМКП). Ова мера се изриче у распону од најмање шест месеци, а највише две године и, као и код других васпитних мера појачаног надзора, суд накнадно одлучује о њеном престанку. За време трајања васпитних мера малолетник остаје код законског заступника или код других лица која се о њему старају, а у току дана проводи одређено време у установи или организацији за васпитање и образовање малолетника, где васпитачи примењују одговарајуће васпитне и образовне методе, односно садржаје којима утичу на будући живот и понашање малолетника у средини у којој живи. Установа или организација за васпитање и образовање малолетника подноси извештај о извршењу васпитне мере стручној служби, а она подноси коначни извештај суду који врши надзор над њеним извршењем.

е) *посебне обавезе уз мере појачаног надзора* – уз васпитну меру појачаног надзора суд може малолетнику изрећи највише две посебне обавезе (члан 24

ЗПМКП). Суд у времену трајања посебних обавеза (оспособљавање за одговарајуће занимање; плаћање одређеног новчаног износа у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе; обављање друштвенкорисног или хуманитарног рада; укључивање у спортске активности) има право да измени или укине изречене мере, али само на основу постигнутих резултата.

3) Институционалне мере представљају најтеже врсте васпитних мера које суд може да изрекне малолетнику, а све у циљу одвајања малолетника из дотадашњег окружења и упућивање у установу институционалног типа где ће имати перманентни надзор и одговарајући васпитни и здравствени третман од стране стручних лица. Нови црногорски закон прописује три врсте институционалних мера: а) *упућивање у васпитну установу незаводског типа*, б) *упућивање у установу заводског типа*, ц) *упућивање у специјализовану установу*.

а) *упућивање у васпитну установу незаводског типа*⁵¹³ – суд за малолетнике изриче ову меру кад малолетника треба издвојити из средине у којој живи и обезбедити му помоћ и стални надзор од стране стручних лица (члан 25 ЗПМКП). У васпитној установи незаводског типа малолетник може да остане најмање шест месеци, а највише две године, и то до навршене 21. године живота.

б) *упућивање у установу заводског типа*⁵¹⁴ – суд изриче малолетнику према коме, поред издвајања из средине у којој живи, треба применити појачане мере надзора и посебне стручне програме васпитавања (члан 26 ЗПМКП). Приликом изрицања ове мере која може трајати од шест месеци до три године (може остати у установи до навршене 23 године живота), суд посебно узима у обзир ранији живот малолетника, тежину и природу учињеног кривичног дела и да ли је према малолетнику раније била изречена нека кривична санкција. Суд сваких шест месеци разматра да ли постоје услови за обуставу извршења мере или за њену замену другом васпитном мером, а осуђени малолетник може остати у установи заводског типа до навршене 23. године живота.

⁵¹³ У Црној Гори постоји само једна установа незаводског типа, и то Јавна установа Центар „Љубовић” у Подгорици, где су осим малолетника учинилаца кривичних дела који издржавају васпитну меру (од 6 месеци до 2 године) појачани надзор уз дневни боравак, смештени и малолетни странци до окончања поступка.

⁵¹⁴ Упућивање малолетника у установу заводског типа (васпитно-поправни дом) до скоро није било могуће, али се мера заводског типа од скоро извршава у Одељењу за малолетнике у Заводу за извршење кривичних санкција Подгорица.

ц) *упућивање у специјализовану установу* – суд може да изрекне меру упућивања у специјализовану установу у којој се може обезбедити лечење и оспособљавање малолетника (члан 28 ЗПМКП) према малолетнику који је учинио кривично дело, а који је ометен у психичком развоју или има психички поремећаја. Ова мера може трајати најдуже три године, с тим што суд разматра сваких шест месеци да ли постоје услови за обуставу извршења мере или за њену замену другом васпитном мером (упућивања у васпитну установу заводског типа или установу заводског типа). Кад малолетник у току трајања мере наврши 18 година живота, суд разматра да ли је потребно даље задржавање у специјализованој установи. Малолетник може остати у специјализованој установи до навршене 21. године живота, али он може остати најдуже до навршене 23. године живота у специјализованој установи због даљег лечења.

Обустава извршења и замена изречене васпитне мере другом васпитном мером – тешко је унапред предвидети колико је времена потребно у сваком конкретном случају за васпитање малолетника и постизање сврхе васпитне мере, па је стога оправдано да се суду омогући да измени своју првобитну одлуку којом је изрекао одређену васпитну меру.⁵¹⁵

Ако се после доношења одлуке којом је изречена васпитна мера посебне обавезе појачаног надзора, или институционална мера, појаве околности којих није било или се за њих није знало у време њеног доношења, а које би значајно утицале на избор васпитне мере или ако се одлука не може извршити услед одбијања малолетника или његовог законског заступника да поступи по налогу за извршење мере или ако се појаве друге околности прописане законом које би биле од утицаја на доношење одлуке, суд може обуставити извршење изречене васпитне мере или ту меру заменити другом васпитном мером (члан 29 ЗПМКП).

Изречена васпитна мера се може обуставити од даљег извршења с обзиром на постигнути успех у васпитавању, или се може заменити другом васпитном мером која ће постићи боље резултате, под условом да се:

1) мера упућивања у васпитну установу заводског типа не може обуставити пре истека рока од шест месеци, а да се истеком овог рока може заменити мером појачаног надзора уз дневни боравак у одговарајућој установи

⁵¹⁵ Стојановић, З. (2008). *Кривично право*. Подгорица: ЦИД, стр. 345.

или организацији за васпитање и образовање малолетника или мером упућивања у специјализовану установу;

2) мера упућивања у установу заводског типа не може се обуставити пре истека рока од шест месеци, а да се после истека овог рока може заменити мером упућивања у васпитну установу незаводског типа или мером упућивања у специјализовану установу.

Према члану 30 ЗПМКП, предвиђена је могућност поновног одлучивања о васпитним мерама, ако је од правоснажности одлуке васпитне мере или мере појачаног надзора протекло више од шест месеци или ако је од правоснажности одлуке којом је изречена институционална мера протекло више од једне године, а извршење није започето, суд ће поново ценити потребу извршења изречене мере, при чему може одлучити да се раније изречена мера изврши, не изврши или да се замени неком другом васпитном мером.

Суд за малолетнике може да изрекне васпитну меру за кривична дела у стицају малолетнику који је учинио више кривичних дела, ценећи јединствено сва дела и изрећи само једну васпитну меру, осим у случају када суд може изрећи највише две посебне обавезе. Суд поступа исто и у случају кад се после изречене васпитне мере утврди да је малолетник, пре или после њеног изрицања, учинио још неко кривично дело (члан 31 ЗПМКП).

11.3.2. Малолетнички затвор

Малолетнички затвор је хибридна кривична санкција која је по форми казнена мера с израженим елементима репресије, али је по садржини, суштини и циљу који треба да оствари – васпитна мера.⁵¹⁶

Сврха изрицања казне малолетничког затвора састоји се у појачаном утицају на малолетне учиниоце да убудуће не врше кривична дела, као и утицај на друге малолетнике да не врше кривична дела⁵¹⁷

Према новом Закону о поступању према малолетном лицу учиниоцу кривичног дела у Црној Гори, суд за малолетна лица може изрећи најстрожу кривичну санкцију малолетнику у виду малолетничког затвора. Казна

⁵¹⁶ Јовашевић, Д. (2006). *Основне карактеристике новог малолетничког кривичног права Републике Србије*. Ријека: Зборник Правног факултета Свеучилишта Ријека, в. 27, бр. 2, стр. 1083.

⁵¹⁷ Радоман, М. (2009). *Пенологија и казнено извршно право*. Подгорица: Побједа, стр. 251.

малолетничког затвора може се изрећи старијем малолетнику који је учинио кривично дело за које је законом прописана казна затвора преко пет година, кад због високог степена његове кривице, васпитне запуштености, околности под којима је кривично дело учињено, као и природе и тежине кривичног дела очигледно не би било оправдано изрећи васпитну меру (члан 33 ЗПМКП). Ова казна може се изрећи од шест месеци до пет година, са изузетком за одређена кривична дела за која је као најмања казна прописана казна затвора од десет година, суд може изрећи казну малолетничког затвора у трајању до десет година. Казну малолетничког затвора старији малолетници (мушког пола) издржавају у посебној организационој јединици за малолетнике – Одељењу за малолетнике при Казнено-поправном дому Подгорица, а особе женског пола у Одељењу за жене при Казнено-поправном дому Подгорица, оба у оквиру Завода за извршење кривичних санкција. У одељењу за малолетнике могу остати до навршене 23. године живота, а ако казна траје дуже, упућују се у одељење за пунолетна лица. Малолетно лице може, у изузетним случајевима (завршетак школовања или стручног оспособљавања), да остане у одељењу за малолетнике до 25. године живота. Малолетна осуђена лица остварују третман затвореног, полуотвореног и отвореног одељења, сходно групи у коју су класификовани.

11.3.3. Мере безбедности

Мере безбедности које се тичу малолетника имају, по правилу, адхезиони карактер у односу на одређене друге кривичне санкције из домена малолетничког кривичног права. Оне се малолетницима у највећем броју случајева не могу изрећи самостално, већ само онда кад им је изречена васпитна мера или казна малолетничког затвора, тако да се мере безбедности одређују само паралелно уз те кривичне санкције.⁵¹⁸

Према Закону о поступању према малолетном лицу учиниоцу кривичног дела, суд може да изрекне малолетницима обавезну меру безбедности психијатријско лечење и чување у здравственој установи, обавезно психијатријско лечења на слободи, обавезно лечење наркомана, обавезно лечење алкохоличара,

⁵¹⁸ Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет, стр. 313.

одузимање предмета и протеривање странаца могу се изрећи малолетнику ако му је изречена васпитна мера или казна малолетничког затвора (члан 39 ЗПМКП). Став (2) овог члана одређује да се мере безбедности обавезно лечење наркомана и обавезно лечење алкохоличара не могу изрећи уз васпитне мере упозорења и усмеравања, а став (3) одређује да се мере безбедности обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи и обавезно психијатријско лечења на слободи изричу самостално. Све горенаведене мере безбедности које изриче суд трају до престанка разлога због којих су примењене, или до престанка извршења васпитних мера или казне малолетничког затвора, сем мера безбедности обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, које може трајати и дуже од изречене казне малолетничког затвора (став 5).

Током извршења казне малолетничког затвора, орган старатељства одржава сталну везу са малолетником, његовом породицом и одељењем за малолетнике у којем је малолетник смештен, како би се породица што боље припремила за враћање малолетника у ранију социјалну средину и његово укључивање у даљи друштвени живот (члан 180 став 1 ЗПМКП). Према истом члану, а ставу 2, пред крај издржавања казне, најмање три месеца пре планираног отпуштања малолетника, одељење за малолетнике је дужно да обавести законског заступника малолетника, односно блиске сроднике са којима је малолетник живео, као и орган старатељства, о истеку казне и да се с њима договоре о начину пријема и мерама како би се малолетник снашао у новој средини, на слободи.

11.4. Изрицање кривичних санкција пунолетним лицима за дела која су учинила као малолетници

Малолетничко кривично право је начелно нормативно конципирано тако да буде веома „флексибилно”, што се пре свега огледа у читавом низу одступања од класичних кривичноправних правила, али и у великом броју алтернативних начина поступања у одређеним ситуацијама.⁵¹⁹

Закон о поступању према малолетном лицу учиниоцу кривичног дела прописује да изрицање кривичних санкција пунолетном лицу које је навршило 21 годину живота не може се судити за кривично дело које је учинило као млађи

⁵¹⁹ Ibidem, стр. 314.

малолетник, али може му се судити за кривична дела за које је прописана казна затвора дужа од пет година. Суд може изрећи млађем малолетнику само васпитну меру посебне обавезе или институционалну меру, али приликом одлучивања суд треба да узме у обзир све околности случаја, а нарочито природу и тежину учињеног дела, време које је протекло од извршења кривичног дела, лична својства, владање учиниоца, природу и тежину учињеног дела, као и сврху васпитне мере (члан 39 ставови 1 и 2 ЗПМКП). У ставу 3, пунолетном лицу које у време суђења није навршило 23 године живота, а за кривично дело које је учинило као старији малолетник, суд може изрећи васпитну меру посебне обавезе, институционалну меру и казну малолетничког затвора (од шест месеци до пет година, или до десет година за кривично дело где је најмања прописана казна десет година), а као и код става 2, суд треба да узме у обзир све околности случаја. Изузетно, од става 3 овог члана се може одступити, те пунолетом лицу суд може, уместо казне малолетничког затвора, изрећи казну затвора или условну осуду, ако сматра да се не може постићи сврха изрицањем кривичних санкција из става 3 овог члана (став 4). Суд може пунолетном лицу изрећи одговарајућу меру безбедности под условима прописаним овим законом, уз изречене санкције става 2 и става 3 овог члана (став 5).

Иако је по Закону о поступању према малолетном лицу учиниоцу кривичног дела у члану 5 поступак према малолетнику и поступак у којем је малолетно лице оштећено кривичним делом хитан, у пракси се дешава да се према лицу које је кривично дело извршило као малолетник изречена санкција извршава и пошто протекне чак и пет година од извршења кривичног дела, онда када дете већ увелико постане пунолетно, запосли се, ступи у брак или добије и децу. У периоду од 2007. до 2011. године чак шест пунолетних особа издржавало је васпитну меру упућивања у васпитну установу у трајању од 6 месеци до 2 године, за кривично дело које су извршили као малолетници.⁵²⁰

У правној теорији се такође истиче да је циљ кажњавања малолетника превасходно одређен као: 1) обезбеђење њиховог васпитања – оспособљавање малолетника да кроз различита сазнања изгради сопствене ставове према различитим друштвеним вредностима, 2) преваспитање – отклањање штетних

⁵²⁰ Ајковић, Д., Оташевић, Д., Стијеповић, Л. (2013). *Поштовања људских права иттићеника јавне установе Центру за децу и младе „Љубовић”*. Подгорица: Невладине организације, стр. 10.

последица њихове васпитне запуштености кроз одређени третман, односно применом различитих метода рада у групама или индивидуалних третмана у одговарајућим васпитним установама и 3) правилног развоја – стварање одговарајућег друштвеног амбијента у коме би малолетник могао да прихвати и поштује постављена правила понашања.⁵²¹

Према глобалном истраживању Међународне мреже за права детета (Child Rights International Network⁵²²), Црна Гора се налази на 84. месту (54,4%) од 197 земаља света по могућности деце да на суду ефикасно заштите своја права. Првих десет земаља на листи су: 1. Белгија (81,6%), 2. Португал (77,2%), 3. Шпанија (77%), 4. Фимска (76,4%), 5. Холандија (76,1%), 6. Луксембург (75,7%), 7. Кенија (75,3%), 8. Ирска (73%), Латвија (73,4%) и Уједињено Краљевство/Енглеска и Велс (75,7%), а на зачељу листе се налазе: 188. Оман (23,9%), 189. Обала Слоноваче (23,6%), 190. Малдиви (23,6%), 191. Уједињени Арапски Емирати (22,8%), 192. Кувајт (20,9%), 193. Куба (17,8%), 194. Сомалија (17,2%), 195. Палестина (15,7%), 196. Еритреја (11,5%) и 197. Екваторска Гвинеја (11,5%). Од бивших југословенских република Словенија се налази на 20. месту (69,3%), даље следе: 24. Хрватска (67,8%), 63. Босна и Херцеговина (59,2%), 66. Србија (58,8%), 72. БЈР Македонија (57,7%) и на 84. месту Црна Гора.⁵²³

⁵²¹ Врањ, В., Бисић, М. (2009). *Примјена прописа о извршењу кривичних санкција, притвора и других мјера у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Привредна штампа, стр. 24.

⁵²² The Child Rights International Network – CRIN, основана 1995. године у Уједињеном Краљевству, а данас је повезана са скоро 3.000 организација које међусобно сарађују на правима детета у свакој земљи у свету.

⁵²³ Rights, Remedies & Representation: Global report on access to justice for children. (2016). https://www.crin.org/sites/default/files/crin_a2j_global_report_final_1.pdf, преузето 22. 7.2017.

12. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Криминологија као хуманитарна наука има сталну тенденцију еволуирања, мењања и прилагођавања укупним променама друштвеног живота и системима вредности који владају у ужем и ширем окружењу. Развој научне мисли о криминологији налазимо још у античком добу (Платон, Аристотел), преко средњег века (Свети Августина, Свети Тома), класичне школе (Ч. Бекарија, Џ. Бенгам), позитивистичке школе (О. Конт, Е. Фери), антрополошке школе (Ч. Ломброзо, Р. Гарофала), биолошко-психолошке теорије (Е. Кречмер, В. Шелдон, Е. и Ш. Глук), психолошке теорије (В. Вунт, С. Фројд), социолошке теорије (А. Кетлет, Р. Мертон), мултифакторске теорије (В. Хили, Е. и Ш. Глик), теорије конфликта (Ч. Кегли, Џ. Доерти), итд. Све ове теорије покушале су, са аспекта своје науке, објаснити узроке криминалног понашања пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела и понудити решења у сузбијању криминалитета као друштвене негативне појаве.

Савремени социоекономски услови су донели динамичке промене у светској привреди и стварање глобалне економије која је омогућила слободно кретање капитала, роба, услуга, информација, радне снаге и појаву космополитске културе. Средином 2007. године настаје глобална економска и финансијска криза, која је прво захватила финансијски, а касније се прелила и на реални сектор у већини земаља света. Неповољна дешавања деведесетих година прошлог века на нашим просторима веома су погубно деловала на економско, социјално, политичко, технолошко, вредносно и морално посрнуће земаља бивше Југославије. Ова криза је и у Црној Гори проузроковала раслојавање грађана на богату мањину и сиромашну већину, повећану незапосленост, културно заостајање, институционалну дезорганизацију, кризу породице, кризу образовног система, кризу здравственог система, распад вредносног система итд.

Истраживањем индикатора социоекономске кризе (БДП, инфлација, незапосленост, сиромаштво, образовање, здравствена заштита и социјална заштита), а на основу добијених резултата дошли смо до спознаје да је дошло до смањења прилива страног капитала, смањења јавне и личне потрошње, незапослености, сиромаштва, инфлације итд., што је главни узрок све чешће појаве криминалитета младих у Црној Гори.

Криминалитет младих као негативна друштвена појава потиче још из доба древне цивилизације и све време заокупља пажњу стручне и друштвене јавности. Криминалитет младих по многим аналитичарима представља најтежи облик малолетничког преступништва, а у последње време у свету бележи експоненцијални раст и поприма све софистицираније облике насилничког понашања, са све млађим починиоцима и са све више бруталности (тешких физичких напада, пљачки, разбојништва, силовања и убистава).

Криминалитет младих зависи од њихових биолошких карактеристика (биолошких фактора), психолошких особина (психолошких фактора), социолошких особина (социолошких фактора), који утичу на њихово криминално понашање. Старосне границе малолетства се разликују од државе до државе, а у Црној Гори, према Закону о поступању према малолетницима у кривичном поступку, деле се на: 1) малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 14, а није навршило 18 година живота; 2) млађи малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 14, а није навршило 16 година живота; 3) старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 16, а није навршило 18 година живота и 4) млађе пунолетно лице је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 18, а није навршило 21 годину живота.

Малолетнички криминалитет у Црној Гори, као и у другим земљама широм света, представља глобалну друштвено негативну појаву како за будући развој малолетника тако и за друштвену заједницу и саму државу. Адолесценција представља период развоја малолетних лица где долази до дубоких индивидуалних, биолошких и психолошких промена. Уколико дође до интеракције са негативним друштвеним околностима које владају у црногорским друштву (сиромаштво, незапосленост, пад система вредности, разведене породице, миграциона кретања, повећано конзумирање алкохола и забрањених супстанци итд.) оне могу имати пресудан утицај за развој њиховог делинквентног понашања. У криминолошкој литератури постоје многе типологије, односно класификације криминалитета малолетних лица и оне су настале захваљујући приступима, постављеним критеријумима и анализама истраживача из разних научних дисциплина као што су: социологија, психологија, психијатрија,

криминологија, антропологија и друге. У литератури о криминалитету постоје многе дефиниције појма рецидивизма, а зависе од аспекта посматрања (кривичноправни, криминолошки, пенолошки).

Компаративном анализом криминалитета пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела од 1990. до 2014. године у Црној Гори дошли смо до података познатих и непознатих пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела, и то пријављених, оптужених и осуђених. Овде ћемо само разматрати осуђена пунолетна и малолетна лица од стране правосудних органа. Укупан број осуђених учинилаца кривичних дела је 66.958, или просечно 2.678 лица, а од чега пунолетних осуђених лица је 94,8% (63.467), а малолетних лица је 5,2% (3.491). Осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела највише је било 2009. године 7,8% (5229), а најмање 1991. године 2,2% (1453), а код малолетних лица највише је било 1993. године 7,8% (268), а најмање 2002. године 2,0% (70). Даља анализа је обухватила структуру и динамику пријављених, оптужених и осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела за изабране групе кривичних дела. Од укупног броја (66.928) осуђених пунолетних и малолетних учинилаца кривичних дела, највише су заступљена кривична дела из групе против имовине са учешћем од 24,1% (15.990), од тога 86,7% (13.862) су пунолетна лица и 13,3% (2.128) малолетна лица.

Основни проблем криминологије као науке јесте проучавање узрока и услова криминалног и преступничког понашања, тј. етиолошког објашњења делинквенције као посебног феномена. За антисоцијално и криминално понашање деце и малолетника криви су утицаји социјалноекономских (егзогени) и индивидуалних (ендогени) фактора ризика. Од макросоцијалних фактора криминалитета младих разматрани су: рат, индустријализација и урбанизација, а од микросоцијалних фактора криминалитета младих разматрани су: религија, средства масовне комуникације, алкохолизам и дроге.

Малолетничка делинквенција је сложена, динамична и специфична друштвено негативна појава са низом етиолошких и феноменолошких карактеристика која у последње време постаје све значајнији и актуелнији социјални проблем како у националним тако и у међународним оквирима. Анализа малолетничке делинквенције обухватила је обим и динамику

пријављених, оптужених и осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу. Укупан број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу био је 3.458 лица, или просечно 138 лица, од тога 96,1%(3.323) мушког пола и 3,9% (135) женског пола. Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола је било 1993. године 8% (267), а најмање 2002. године 2% (67). Код малолетних учинилаца кривичних дела женског пола највише осуђених малолетница је било 2009. године 8,9% (12), а најмање 0,7% (1) 1991, 1992, 1993 и 2000. године, а 1997. није било осуђених малолетница. Даља анализа је обухватала је структуре и динамике осуђених малолетних учинилаца кривичних дела према полу и групама кривичних дела. Код малолетних учинилаца кривичних дела мушког пола, највећи број осуђених лица забележен је 2009. године 12,8% (29), а најмање 1990, 1993. И 1996. године, када није било осуђених малолетника. Највише осуђених малолетних учинилаца кривичних дела женског пола је било 2008. и 2009. године по 23,1% (3), а најмање 1998, 2004, 2006, 2007. и 2012. године 7,7% (1), а 17 година није било осуђених малолетница од стране надлежних судова у Црној Гори. Као и код других истраживања из окружења и шире, и у Црној Гори доминирају кривична дела против имовине са учешћем од 38,5% (2.128), од тога 97,3% (2.070) су мушкарци и 2,7% (58) су жене. Анализа је обухватила и структуру и динамику осуђених малолетникаучинилаца кривичних дела према изреченим санкцијама, где је било укупно осуђено у посматраном периоду 3.476 малолетника, од тога 25,3% (878) су изречене санкције млађим малолетницима и 74,7% (2.598) старијим малолетницима.

Резултати и анализа истраживања фактора ризика за настанак криминалитета младих применом квалитативних метода рађени су на укупном узорку 100% (169) малолетних лица (мушког и женског пола) која су прошла кроз Прихватни центар ЈУ Центра „Љубовић” и малолетних делинквената који су смештени на институционални третман у ЈУ Центар "Љубовић" у периоду од 2014. до 2016. године. Од укупног узорка, у Прихватну станицу примљено је 70,4% (119) малолетних делинквената. Малолетних делинквената који су издржавали казну институционалног третмана у односу на укупни узорак је 29,6% (50). Добијени резултати применом методе анкетирања дају нам информације о егзогеним и ендогеним факторима ризика који се могу употребити за побољшање

одговарајућих превентивних програма за спречавање или сузбијање неприхватљивог понашања малолетних лица у Црној Гори.

Виктимологија, као млада научна дисциплина, појавила се у другој половини 20. века и због интердисциплинарности има велики значај у проучавању криминалитета са становништва жртве која је претрпела физичко, емотивно или финансијско насиље од стране познатог или непознатог преступника, Она се бави и односима жртве и преступника, односом правосудних органа, здравствених органа и шире друштвене заједнице у осмишљавању превентивних програмима у циљу смањења обима виктимизације. У кратким цртама су разматране најпознатије типологије жртве и примарна и секундарна виктимизација, као и основни облици криминалне виктимизације: жртве насилничког криминалитета, жртве имовинских кривичних дела, жртве криминалитета у саобраћају, жртве политичких (идеолошких) кривичних дела и посебни облици виктимизације.

Код појма и карактеристика малолетничких кривичних санкција дато је неколико дефиниција шта је малолетничко кривично право, а у закључку ћемо цитирати само Кривични законик Црне Горе, који је дефинисао основне одредбе о малолетницима учиниоцима кривичних дела, као и важеће посебних кривичноправних одредаба за малолетнике. Закон предвиђа изрицање више кривичних санкција према малолетницима учиниоцима кривичних дела: 1) васпитне мере, 2) малолетнички затвори 3) мере безбедности. Разматране су врсте мера (мере упозорења и усмеравања, мере појачаног надзора и институционалне мере), малолетнички затвор и мере безбедности, као и изрицање кривичних санкција пунолетним лицима за дела која су учинили као малолетници. Добијени резултати истраживања могу да послуже истраживачима за даља истраживања и компаративне анализе, а одговорним лицима у ЈУ Центар „Љубовић” за побољшање васпитно превентивних програма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aebi M., Kronicz, G., Lhuillier, J., Zufferey, C. (2010). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2010*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations.
2. Aebi M. et al. (2014). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations.
3. Ајдуковић, М. (2001). *Занемаривана и злостављана дјеца*. Загреб: Дијете и друштво - часопис за промицање права дјетета, 3: 13-20.
4. Akers, R., Sellers, C. (2012). *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application*. Oxford: Oxford University Press.
5. Алексић, Ж., Шкулић, М. (2004). *Криминалистика*. Београд: Досије.
6. Anderson, C., Shibuya, A., Ithori, N., Swing, E., Bushman, B., Sakamoto, A., Rothstein, H., Saleem, M. (2010). *Violent Video Game Effects on Aggression, Empathy, and Prosocial Behavior in Eastern and Western Countries: A Meta-Analytic Review*. *Psychological Bulletin*, Vol. 136, No. 2.
7. Andres, L. (2012). *Designing and Doing Survey Research*. London: Sage Publications, Inc.
8. Andersen, L., Anker, S., Andersen, S. (2016). *A Research Note On Declining Youth Crime*. Copenhagen: Rockwool Foundation Research Unit.
9. Anderson, E. (1999). *The code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W. W. Norton and Company.
10. Anderson, P., Newman, D. (1997). *Introduction To Criminal Justice*, New York: McGraw-Hill.
11. Andrews, D., Bonta, J. (2006). *The Psychology of Criminal Conduct*. New Jersey: LexisNexis Group.
12. Ashley Bell, C. (2012). *The Role of Siblings in the Development of Young Children in Migrant and Seasonal Farm Worker Families*. Washington DC: The Catholic University of America.
13. Athens, L. (1997). *Violent criminal acts and actors revisited*. Chicago: Board of Trustees of the University of Illinois.

14. Baird, C., Wagner, D. (2000). *The relative validity of actuarial- and consensus-based risk assessment systems*. Melbourne: Children and Youth Services Review, Vol. 22.
15. Banham Bridges, K. (1927). *Factors Contributing to Juvenile Delinquency*. Chicago: Northwestern University.
16. Barkan, S. (2009). *Criminology - A Sociological Understanding*. New Jersey: Pearson/Prentice Hall.
17. Baron, R., Richardson, D. (1994). *Human aggression*. New York: Plenum Press.
18. Bartollas, C. (2013). *Juvenile Delinquency*. New Jersey: Prentice Hall.
19. Bartollas, C., Cchmalleger, F. (2014). *Juvenile Delinquency*. New Jersey: Prentice Hall.
20. Bartol, A., Bartol, C. (2005). *Criminal behavior: A psychosocial approach*. New Jersey: Pearson Prentice Hal.
21. Bartol, C., Bartol, A. (2014). *Criminal Behavior: A Psychological Approach*. Boston: Pearson Education, Inc.
22. Bartol, C., Bartol, A. (2009). *Juvenile Delinquency and Antisocial Behavior: A Developmental Perspective*. New Jersey: Prentice Hall.
23. Bassiouni, M., Sewell, A. (1974). *Scientific Approaches to Juvenile Delinquency and Criminality*. Chicago: DePaul Law Review, Vol. 23, Iss. 4.
24. Bathurst, M. (1944). *Juvenile Delinquency in Britain during the War*. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 34, Iss. 5.
25. Бацковић, С., уредник. (2001). *Књига промјена*. Подгорица: Министарство просвјете и науке Црне Горе.
26. Bachar, K., Anderson, S. (2015). *Fetal Alcohol Spectrum Disorders: Implications for Juvenile and Family Court Judges*. Reno: National Council of Juvenile and Family Court Judges.
27. Башић, Ј. (2009). *Теорије превенције: превенција поремећаја у понашању и ризичних понашања дјеце и младих*. Загреб: Школска књига.
28. Beland, D. (2005). *Insecurity, Citizenship, and Globalization: The Multiple Faces of State Protection*, Sociological Theory, Vol. 23, Iss. 1.

29. Belshaw, S. (2011). *An Examination of Sexual Abuse and Suicide Ideation in Delinquent Females in the Texas Juvenile Justice System*. The Southwest Journal of Criminal Justice, Vol. 8(1).
30. Berrios, G. (1996). *The history of mental symptoms. Descriptive psychopathology since the 19th century*. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Berkowitz, L. (1993). *Aggression - Its Causes, Consequences, and Control*. New York: McGraw-Hill.
32. Berkowitz, L. (1989). *Frustration-Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation*. Psychological Bulletin, Vol. 106, No. 1.
33. Beck, A., Berzofsky, M. (2013). *Sexual Victimization in Prisons and Jails Reported by Inmates, 2011-12*. Washington, DC: Bureau of Justice Statistics.
34. Becker, H. (1963). *Outsiders: studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
35. Beyer, M. (2006). *Fifty delinquents in juvenile and adult court*. Washington: American Journal of Orthopsychiatry, Vol. 76(2).
36. Binder, A., Geis, G., Bruce, D. (2000). *Juvenile Delinquency: Historical, Cultural & Legal Perspectives*. Cincinnati: Anderson Publishing Co.
37. Blumstein, A. (1995). *Violence by young people: Why the deadly nexus?*. Washington: National Institute of Justice Journal.
38. Bock, G., . Goode, J. (1996). *Genetics of Criminal and Antisocial Behavior*. Toronto: Wiley & Sons. Bordua, D.J.
39. Bohman, M. (1970). *Adopted Children and Their Families: A Follow-up Study of Adopted Children, Their Background, Environment and Adjustment*. Stockholm: Proprius.
40. Bohman, M. (1978). *Some genetic aspects of alcoholism and criminality. A population of adoptees*. Archives of General Psychiatry.
41. Brunner, H., Nelen, M., Breakefield, X., Ropers, H., van Oost, B. (1993). *Abnormal Behavior Associated with a Point Mutation in Structural Gene for Monoamine Oxidase A*. Washington DC: Science, New Series, Vol. No. 5133.
42. Бошковић, М. (1995). *Криминологија и социјална патологија*. Нови Сад: Матица Српска.

43. Бошковић, М. (1999). *Криминолошки лексикон*. Нови Сад: Матица Српска.
44. Бошковић, М. (2002). *Социјална патологија*, Нови Сад: Правни факултет.
45. Бошковић, М. (2005). *Криминалистичка методика*. Београд: Полицијска академија.
46. Бошковић, М. (2006). *Криминологија*. Нови Сад: Правни факултет.
47. Бошковић, М. (2007). *Социјална патологија*. Нови Сад: Правни факултет.
48. Бошковић, М. (2011). *Криминологија-скрипта*. Београд: Универзитет Сингидунум, <https://www.docsity.com/sr/kriminologija-skripta-milo-boskovic/191221>.
49. Бошковић, М. (2012). *Криминологија*. Нови Сад: Правни факултет.
50. Бошковић, М. (2012). *Психосоцијалне карактеристике насилничке личности*. Нови Сад: Зборник радова Правног факултета.
51. Бошковић, М. (2013). *Криминологија*. Нови Сад: Унија факултета Југоисточне Европе. Факултет за правне и пословне студије.
52. Бошковић, М. (2017). *Лексикон безбедности*. Нови Сад: Правни факултет.
53. Bouchard, T., Lykken, D., McGue, M., Segal, N., Tellegen, A. (1990). *Sources of Human Psychological Differences: The Minnesota Study of Twins Reared Apart*. Washington DC: Science, New Series, Vol. 250, No. 4978.
54. Brewer, D., Hawkins, J., Catalano, R., Neckerman, H. (1995). *Preventing serious, violent, and chronic juvenile offending: A review of evaluations of selected strategies in childhood, adolescence, and the community*. In Howell, J., Krisberg, B., Hawkins, J. and J.J. Wilson, J. (Eds.), *Sourcebook on Serious, Violent, and Chronic Juvenile Offenders*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
55. Брковић, А. (2011). *Развојна психологија*. Чачак: Регионални центар за професионални развој запослених у образовању.
56. Burgess, A., Regehr, C., et. all. (2010). *Victimology Theories and Applications*. Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.
57. Burgess, A. (2017). *Victimology: Theories and Applications*. Burlington: Jones&Bartlett Learning.

58. Burgess, E. (1952). *The Economic Factor in Juvenile Delinquency*. Journal of Criminal Law and Criminology Vol. 43, Iss. 1.
59. Buss, A., Plomin, R. (1975). *A temperament theory of personality development*. New York: Wiley.
60. Buss, A. & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early developing personality traits*. Hillsdale: Erlbaum.
61. Butts, J. (2014). *Violent Youth Arrests Continue to Fall Nationwide*. New York: John Jay College, Research and Evaluation Center.
62. van Dijk, J., Steinmetz, C. (1980). *The RDC victim surveys 1974-1979*. Research and Documentation Centre, Ministry of Justice No. 35.
63. van Dijk, J. (1997). *Introducing Victimology*. Amsterdam: Paper on the Ninth Symposium of the World Society of Victimology: <http://rechten.uvt.nl/victimology/other/vandijk.pdf>.
64. van Dijk, J. (1999). *Introducing Victimology*. Amsterdam: Paper on the Ninth Symposium of the World Society of Victimology: <http://rechten.uvt.nl/victimology/other/vandijk.pdf>.
65. van Dijk, J. (2016). *The criminal victimization of children and women in international perspective*. Women and children as victims and offenders - Background, prevention and reintegration, Vol. 1.
66. Васиљевић, Д. (2007). *Феноменолошка обележја преступништва младих у СРЈ у периоду од 1991.-2000. године*. Београд: Социјана миисао, бр. 2.
67. Venables, P. (1988). *Psychophysiology and crime: Theory and data*. In Moffitt, T., A. Mednick, S., eds., *Biological Contributions to Crime Causation*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
68. Vold, G., Bernard, T., Snipes, J. (2002). *Theoretical criminology*. New York: Oxford.
69. Врањ, В., Бисић, М. (2009). *Примјена прописа о извршењу кривичних санкција, притвора и других мјера у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Привредна штампа.
70. Врцан, С. (1990). *Омладина, религија и црква*. у Илишин, В., и сарадници. Огледало о омладини осамдесетих. Загреб: ИДИС.

71. Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
72. Вујовић, Т. (2007). *Структуралне разлике између малолетних делинквената и адолесцената друштвено прихватљивог понашања о ставовима о перципираном понашању код родитеља*. Никшић: Социолошка луча, I/1/2007.
73. Вујовић, Т. (2007). *Женска малолетничка деликвенција у Црној Гори и САД (Компаративна анализа)*. Београд: Социјална мисао 2/2007.
74. Вујовић, Т. (2009). *Од жртве до делинквента*. Никшић: Филозофски факултет.
75. Вујовић, Т. (2010). *Компетитивност друштвеног система и социопатолошке појаве*. Никшић: Социолошка луча IV/2 2010.
76. Вулић-Прторић, А. (2004). *Депресивност у дјеце и адолесцената*. Јастребарско: Наклада Слап.
77. Вучковић-Шабовић, В., Дејановић, В., Петрушић, Н... (2013). *Упоредна анализа усклађености националног законодавства Републике Црне Горе са Конвенцијом о правима дјетета*. Подгорица: УНИЦЕФ и Скупштина Републике Црне Горе.
78. Gabrielli, W., Mednick, S. (1984). *Urban environment, genetics, and crime*. Criminology, Vol. 22.
79. Газивода, П. (2003). *Школски систем у Црној Гори (коријени, развитак, перспективестр)*. Београд: Педагогија XII, 2.
80. Gao, Y., Raine, A., Venables, P., Dawson, M., Mednick, S. (2010). *Reduced electrodermal fear conditioning from ages 3 to 8 years is associated with aggressive behavior at age 8 years*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, Vol. 51, Iss. 5.
81. Garofalo, R. (1968). *Criminology*, Montclair: Patterson Smith.
82. Geiger, S. (1960). *Organic factors in delinquency*. Journal of Social Therapy, 6 (4).
83. Geis, G. (2011). *White-Collar Crime and Corporate A Documentary and Reference Guide* Santa Barbara: Greenwood.
84. Gibbons, D. (1981). *Changing the Lawbreaker, the Treatment of Delinquents and Criminals*. New Jersey: Allanheld, Osmun&Co. Publishers, Inc.

85. Glaser, D. (1956). *Criminality theories and behavioral images*. American Journal of Sociology, Vol. 61, Num. 5.
86. Glenn, A., Kurzban, R., & Raine, A. (2011). *Evolutionary Theory and Psychopathy*. Aggression and Violent Behavior, Vol. 16(5).
87. Glick, L. (2004). *Criminology*. New Jersey: Prentice Hall.
88. Global status report on alcohol and health 2014. (2014). Geneva: WHO Press.
89. Global Estimates of Modern Slavery. (2017). *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*. Geneva: International Labour Organization and Walk Free Foundation.
90. Glueck, S., Glueck, E. (1950). *Unraveling Juvenile Delinquency*. New York: The Commonwealth Fund.
91. Glueck, S., Glueck, E. (1956). *Physique and Delinquency*. New York: Harper & Brothers Publishers.
92. Glueck, S. (1960). *Ten Years of Unraveling Juvenile Delinquency*. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 51, Iss. 3.
93. Glueck, S., Glueck, E. (1968). *Delinquents and nondelinquents in perspective*. Cambridge: Harvard University Press.
94. Goddard, H. (1912). *The Kallikak family: A study in the heredity of feeble-mindedness*. New York: Macmillan.
95. Goddard, H. (1920). *Human efficiency and levels of intelligence*. Princeton: Princeton University Press.
96. Goldson, B. Ed. (2008). *Dictionary of Youth Justice*. London: Willan Publishing.
97. Големан, Д. (2008). *Емоционална интелигенција*. Београд: Геопоетика.
98. Голубовић, З. (1973). *Човек и његов свет у антрополошкој перспективи*. Београд: Просвета.
99. Голубовић, В. (2001). *Крвни деликти малољетника у Црној Гори*. Подгорица: Октоих.
100. Goring, Ch. (1913). *The English convict: a statistical study*. London: Published By His Majesty's Office.

101. Gotz, M., Johnstone, E., Ratcliffe, S. (1999). *Criminality and Antisocial Behavior in Unselected Men with Sex Chromosome Abnormalities*. Bethesda: Psychological Medicine 29(4).
102. Gottfredson, M., Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press.
103. Dadds, M., Salmon, K. (2003). *Punishment insensitivity and parenting: temperament and learning as interacting risks for antisocial behavior*. Clinical Child and Family Psychology Review, 6(2).
104. Davis, D., Lurigio, A., Herman, S. (2013). *Victims of Crime*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
105. Dalton, K. (1971). *The Premenstrual Syndrome*. Springfield: Charles C. Thomas.
106. Dargis, M., Newman, J., Koenigs, M. (2016). *Clarifying the link between childhood abuse history and psychopathic traits in adult criminal offenders*. Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment, 7(3), pp. 221-228.
107. Demos, J. (1986). *Past, Present and Personal*. New York: Oxford University Press.
108. Department of Economic and Social Affairs. (2004). *The global situation of young people*. World Youth Report. New York: United Nations publication.
109. Деренчиновић Д, Гетош А-М. (2008). *Увод у криминологију с основама казног права*. Загреб: Правни факултет.
110. Dill, J., Aderson, C. (1995). *Effects of Frustration Justification on Hostile Aggression*. Aggression Behavior, Vol. 21.
111. Димитријевић, Б. (1996). *Хипер инфлација*. Београд: Светлосткомерц.
112. Димитријевић, Б. (2006). *Личности малолетних деликвената*. Годишњак за психологију, Вол. 4, Но. 4-5.
113. Димовски, Д., Мирић, Ф. (2013). *Политика сузбијања малолетничке делинквенције као детерминанта друштвеног развоја*. Бања Лука: Анали пословне економије, св. 2, бр. 9.
114. Doggett, A. *Juvenile Delinquency and Family Structure*, Elon University, <http://facstaff.elon.edu>.
115. Doerner, W., Lab, S. (2015). *Victimology*. Abingdon: Routledge.

116. Donahue, M. (1995). *Religion and the well-being of adolescents*. Journal of Social Issues, 51(2).
117. Dougherty, J., Pfaltzgraff, R. (2001). *Contending Theories Of International Relations*. Boston: Addison Wesley Longman.
118. Durkheim, E. (1951). *Suicide*. New York: Free Press.
119. Dugdale, R. (1877). *The Jukes: a study in crime, pauperism, disease and heredity*. New York: G. P. Putna's Sons.
120. Dupont-Morales, M. (1998). *Constructing the case study in victimology*. Journal of criminal justice education, vol. 9, n° 2.
121. Dussich, J. (2010). *The challenges of victimology past, present and future*. The 144th International Senior Seminar Tokyo: UNAFEI.
122. Ђедовић, Б., Драшковић, М., Брачика, Н. (2013). *Пословна статистика*. Београд: ВПШСС.
123. Ђурић, С. (2005). *Методологија фокус-групног истраживања*. Београд: Социологија, Vol. XLVII, N° 1.
124. Ђурић, С. (2012). *Етички проблеми у спровођењу квалитативних истраживања*. Нови Сад: Култура Полиса.
125. Evjen, V. (1942). *Delinquency and Crime in Wartime*. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 34, Iss. 5.
126. Einstadter, W., Henry, S. (2006). *Criminological theory: an analysis of its underlying assumptions*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
127. Ellenberger, H. (1954). *Psychological relationships between the criminal and his victim*. Revue international de criminologie et de police technique, 2.
128. Ellis, L. (2005). *Theory explaining the biological correlates of criminality*. European Journal of Criminology, 2 (3).
129. Ellis, W., Dymas, T., Mahdy, J., Wolfe, D. (2012). *Observations of adolescent peer group interactions as a function of within-and between-group centrality status*. Journal of Research on Adolescence, 22 (2).
130. Енциклопедија Британика. (2005). Београд: Народна књига-Политика.
131. Erikson, E. (1963). *Childhood and Society*. New York: W. H. Norton.

132. ESPAD Group. (2011, 2015). *ESPAD Report: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. Lisbon: European Monitoring Centre on Drugs and Drug Addiction.
133. Estrada, F. (1999). *Juvenile Crime Trends in Post-War Europe*. European Journal on Criminal Policy and Research, Vol. 7, Iss. 1.
134. European Union Agency for Fundamental Rights. (2016). *Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
135. European Institute for Gender Equality. (2017). *Terminology and indicators for data collection: Rape, femicide and intimate partner violence*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
136. Eysenck, H. (1959). *Manual of the Maudsley personality inventory*. London: University of London Press.
137. Eysenck, H. Eysenck, S. (1975). *Manual of the Eysenck Personality Questionnaire*. San Diego: Educational and Industrial Testing Service.
138. Зеленика, Р. (1988). *Метологија и технологија израде знанственог и стручног дјела*. Београд: Савремено паковање.
139. Zembroski, D. (2011). *Sociological Theories of Crime and Delinquency*. Journal of Human Behavior in the Social Environment, Vol. 21.
140. Zentner, M., Bates, J. (2008). *Child Temperament: An Integrative Review of Concepts, Research Programs, and Measures*. European Journal of Developmental Science, Vol. 2, No. ½.
141. Звекић, У. (2001). *Жертве криминала у земљама у транзицији*, Београд: Прометеј.
142. Зечевић, Т., Драшковић, М. (2001). *Квантитативни модели оптимизације*. Београд: Европски универзитет за менаџмент и бизнис, Београд.
143. Ивковић, М. (2003). *Социологија образовања*. Ниш: Филозофски факултет.
144. Игњатовић, А. (2007). *Кривично право*. Нови Сад: Привредна академија.
145. Игњатовић, Ђ. (2005). *Криминологија*. Београд: Службени гласник.
146. Игњатовић, Ђ. (2008). *Криминологија*. Београд: Правни факултет.

147. Игњатовић, Ђ. (2009). *Методологија истраживања криминалитета*. Београд: Правни факултет.
148. Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет.
149. Игњатовић, Ђ. (2011). *Појам и етиологија насилничког криминалитета*. Београд: Crimen (II) 2.
150. Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2011). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет.
151. Игњатовић, Ђ., Шкулић, М. (2012). *Организовани криминалитет*. Београд: Правни факултет.
152. Игњатовић, Ђ. (2013). *Методологија истраживања криминалитета са методиком израде научног рада*. Београд: Правни факултет.
153. Игњатовић, Ђ. (2015). *Криминологија*. Београд: Правни факултет.
154. Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2015). *Виктимологија*. Београд: Правни факултет.
155. Илић, Б. (2005). *Феноменологија агресивности делинквената*, Ниш: Свен.
156. Илић, З. (2000). *Ресоцијализација младих преступника*. Београд: Дефектолошки факултет.
157. Јаковљевић, В. (1970). *Увод у социјалну патологију*. Београд: Научна књига.
158. Јанковић, И. (1971). *Савремене струје у криминологији: Социјални интеракционизам и теорија етикетања*. Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 3.
159. Jarvelin, M., Laara, E., Rantakallio, P., Moilanen, I. (1994). *Juvenile delinquency, education, and mental disability*. *Exceptional Children*, 61.
160. Jasper, H., Solomon P., Bradley C. (1938). *Electroencephalographic analyses of behavior problem children*. *American Journal of Psychiatry*. 95.
161. Jackson, S. (1983). *The alienation of the individual from society: A social-psychological theory and cross-cultural comparison*. Ames: Iowa State University.
162. Јашовић, Ж. (1978). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига.

163. Јашовић, Ж. (1991). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига.
164. Јашовић, Ж. (2000). *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Институту за криминолошка и социолошка истраживања.
165. Jenkins, R., Hewitt, L. (1944). *Types of Personality Structure Encountered in Child Guidance Clinics*. American Journal of Orthopsychiatry Vol. 14.
166. Jerin, R., Moriarty, L. (1998). *Victims of Crime*. Chicago: Nelson Hall Publishers.
167. Јовановић, Ј. (2001). *Историја Црне Горе*. Подгорица: ЦИД.
168. Јовановић, С., Симеуновић-Патић, Б., Мацановић, В. (2012). *Кривичноправни одговор на насиље у породици у Војводини*. Нови Сад: Фонда Уједињених нација за заустављање насиља над женама.
169. Јовашевић, Д. (1995). *Стање и проблеми савременог кривичног законодавства у СР Југославији*. Београд: Зборник радова Полицијске академије, 1.
170. Јовашевић, Д. (2006). *Основне карактеристике новог малолетничког кривичног права Републике Србије*. Ријека: Зборник Правног факултета Свеучилишта Ријека, в. 27, бр. 2.
171. Јовашевић, Д. (2006). *Лексикон кривичног права*. Београд: Службени гласник.
172. Јовашевић, Д. (2011). *Малолетничко кривично право*. Ниш: Правни факултет.
173. Јовашевић, Д. (2011). *Примена казне малолетничког затвора*. Ниш: Зборник Правног факултета, број 2.
174. Johnson, B., Jang, S. (2010). *Crim and Religion: Assessing the Role of the Faith Factor*. San Francisco: Papers from the American Society of Criminology Conference.
175. Johnson, M. (1998). *Genetic Technology and Its Impact on Culpability for Criminal Actions*. Cleveland: Cleveland State Law Review, vol 46, iss 3/4.
176. Juvenile delinquency guidelines: Improving Court Practice in Juvenile Delinquency Cases. (2005). Reno: National Council of Juvenile and Family Court Judges.

177. Југовић, А., Бркић, М. (2010). *Социјална заштита и превенција малолетничког преступништва: улоге, контроверзе и добре праксе*. Београд: Годишњак 2010, IV/4, Факултет политичких наука.
178. Kagan, J. (1994). *The Nature of the Child*. New York: Basic Books.
179. Karmen, A. (2004). *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Belmont: Wadsworth Thomson Learning.
180. Karmen, A. (2007). *Crime victims. An Introduction to Victimology*. Wadsworth: Thomson.
181. Karmen, A. (2013). *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Belmont: Wadsworth Cengage Learning.
182. Касирер, Е. (1972). *Мит о држави*, Београд: Полит.
183. Kaspar, J. (2013). *Corporate Criminology Causes and Prevention of Corporate Crime*. Legal Research Bulletin Kyustin University, Vol. 3, Iss. 2186-6791.
184. Keltner, D., Shiota, M. (2003). *New displays and new emotions: A commentary on Rozin and Cohen*. Emotion, 3(1).
185. Kendler, K., Larsson Lönn, S., Morris, N., Sundquist, J., Långström, N., Sundquist, K. (2014). *A Swedish national adoption study of criminality*. Bethesda: Psychol Medicine 44(9).
186. Kendler, K., Larsson Lönn, S., Maes, H., Morris, N., Lichtenstein, P., Sundquist, J., Sundquist, K. (2015). *A National Swedish Longitudinal Twin-Sibling Study of Criminal Convictions From Adolescence Through Early Adulthood*. Cambridge: Twin Research and Human Genetics, 18(3).
187. Kinch. J. (1962). *Continuities in the Study of Delinquent Types*. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, Vol. 53.
188. Kiriakidis, S. (2010). *Child-rearing practices and delinquency in children and adolescent*, Internacional journal of special edycation, vol 25/1.
189. Кнежевић, С. (2010). *Малолетничко кривично право*. Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу.
190. Колин, М. (2008). *Обрасци живота у сиромаштву и нове парадигме Европске Унији*. Београд: Социологија. вол. 40, бр. 2.
191. Комазец, С., Ристић, Ж. (1997). *Монетарне финансије*. Београд: Чигоја.

192. Константиновић-Вилић, С. (1981). *Малолетничка деликвенција у кривичном праву*. Ниш: Зборник радова Правног факултета бр. 21.
193. Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт.
194. Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2010). *Криминологија*. Београд: Прометеј.
195. Костић, М. (2000/1). *Утицај мера неформалне друштвене контроле на неприлагођено понашање деце*. Ниш: Зборник радова Правног факултета XL-XLI.
196. Kostić, M. (2010). *Victimology: A Contemporary Theoretical Approach to Crime and its Victim*. Niš: Facta Universitatis, Series: Law and politics Vol. 8, No1.
197. Костић, М., Мирић, Ф. (2014). *Глобализацијске теорије о криминалитету*. Ниш: Зборник радова Правног факултета.
198. Кочовић, Б. (1985). *Жртве Другог светског рата у Југославији*. Лондон: Библиотека НАШЕ ДЕЛО.
199. Kratcoski, P., Dynn Kratcoski, L. *Juvenile Delinquency*. New Jersey: Prentice Hall.
200. Креч, Д., Крачфилд, Р. (1980), *Елементи психологије*. Београд: Научна књига.
201. Кривокапић, В. (2006). *Превенција криминалитета: теоријско-криминалистички приступ*. Сарајево: Факултет криминалистичких наука.
202. Крстић, О. (2009). *Малолетничке деликвенција*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
203. Kron, L. (2002). *Kainov greh-psihološka tipologija ubica*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
204. Лазаревић, Д. (1971). *Превенција малолетничке делинквенције*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
205. Лакићевић, М. (1995). *Социјални развој и планирање*. Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Србије.
206. Lange, J. (1919). *Verbrechen als Schicksal: Studien an kriminellen Zwillingen*. Leipzig: Thieme.

207. Laub, J., Lauritsen, J. (1998). *The interdependence of school violence with neighborhood and family conditions*. In Elliott, D., Hamburg, B., K. R. Williams, K. (Eds.), *Violence in American schools: A new perspective*. New York: Cambridge University Press.
208. Lawson, G., Lawson, A. (2011). *Alcoholism and Substance Abuse in Diverse Populations*. Dallas: PRO-ED Inc.
209. Лековић, Д. (1968). *Марксистичка теорија отуђења*. Београд: Институт за изучавање радничког покрета.
210. Lemert, E. (1951). *Social pathology*. New York: McGraw Hill.
211. Lemert, E. (1967). *Human deviance, social problems, and social control*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
212. Lerner, R., Steinberg, L. (2004). *Handbook adolescent psychology*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
213. Линдгрен, М., Николић-Ристановић, В. (2011). *Жртве криминалитета: међународни контекст и ситуација у Србији*. Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији, Одељење за спровођење закона.
214. Liu, J., Walker A. (2005). *Biosocial bases of aggressive and violent behaviour: Implications for nursing studies*. *International Journal of Nursing Studies*, 42(2).
215. Loeber, R. (1990). *Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency*. Melbourne: *Clinical Psychology Review*, Vol. 10.
216. Lombroso, C. (1968). *Crime Its Causes and Remedies*. Montclair: Patterson Smith.
217. Loper Booker, A. (2000). *Adult too soon: Age-sensitive interventions with delinquent girls*. *Reaching Today's Youth*, Vol. 4, No. 3.
218. Loper Booker, A. (2000). *Female juvenile delinquency, Risk Faktors and promising intervention*. Virginia: University of Virginia.
219. Лукач, Ђ. (1959). *Млади Хегел*. Београд: Култура.
220. Љубичић, С. (2006). *Кретање малолетничког приступништва у Србији 1980-2004*. Београд: Социолошки преглед, vol. XXXX. no. 4.

221. Љубичић, С. (2008). *Малолетнички криминалитет*. Нови Сад: Култура полиса, бр. 8-9-10, година V.
222. Љубичић, М. (2012). *Породица и делинквенција: анализа убиеничке грађе о утицају породице на малолетничко преступништво*. Београд: Социолошки преглед, vol. XLIV. no. 3.
223. Максимовић, Н., Куљић, Р., Матић, Р. (2010). *Фактори ризичног понашања деце*. Београд: Социолошки преглед, Vol. XLIV, No. 3.
224. Marans, S., Adelman, A. (1997). *Experiencing violence in a developmental context*. New York: Guilford Press, Children in a violent society.
225. Mannheim, H. (1966). *Comparative Criminology*. London: The British Journal of Sociology, Vol. 17, No. 2.
226. Marans, S., Adelman, A. (1997). *Experiencing violence in a developmental context*. New York: Guilford Publications, Inc.
227. Марковић, Д., Булатовић, И. (2014). *Социологија*. Београд: Београдска пословна школа-Висока школа струковних студија.
228. Мастер план развоја здравства Црне Горе 2015-2020. (2015). Подгорица: Министарство здравља.
229. Masucci, M., Langton, L. (2017). *Hate Crime Victimization, 2004-2015*. Washington, D.C: Special Report Bureau of Justice Statistics.
230. Mash, E., & Wolfe, D. (2010). *Abnormal child psychology*. Belmont: Wadsworth.
231. Marshall, M., Gurr, R. (2005). *Peace and Conflict*. College Park: Center for International Development & Conflict Management.
232. Media Violence Commission, International Society for Research on Aggression. (2012). *Report of the Media Violence Commission*. Aggressive behavior, Vol. 38.
233. Mednick, S., Christiansen, K. (1977). *A preliminary study of criminality among twins*. Gardner Press, Inc.
234. Mednick, S., Volavka, J. (1980). *Biology and Crime in:* Chicago: Crime and Justice Review of Research, Vol. 2.

235. Mednick, S., Gabrielli, W., Hutchings, B. (1983). *Social Class and Crime in an Adoption Cohort*. Chicago: Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 74, Iss. 1.
236. Mednick, S., Gabrielli, W., Hutchings, B. (1984). *Genetic influences in criminal convictions: evidence from an adoption cohort*. Washington DC: Science, Vol. 224, Iss. 4651.
237. Mednick S, Gabrielli W, Hutchings B. (1984). *Genetic influences in criminal convictions: Evidence from an adoption cohort*. Science, Vol. 25, Iss. 4651.
238. Mednick, S., Kandel, E. (1988). *Congenital Determinants of Violence*. Bloomfield: The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law, Vol. 16, No. 2
239. Meier, R., Miethe, T. (1993). *Understandig Theories of Criminal Victimization*. Crime and Justice, Vol. 17.
240. Meena, T. (2016). *Psychological Theories of Juvenile Delinquency-A Criminological Perspective*. Imperial Journal of Interdisciplinary Research, Vol. 2, Iss. 9.
241. Melville, G., Morgan, K., Norris, G., Walkington Z. (2006). *Theories of crime*. New York: Routledge.
242. Meloy, R. (2004). *The Psychopathic Mind: Origins, Dynamics, and Treatment*. Lanham: Rowan & Littlefield.
243. Merton, R. (1938). *Social Structure and Anomie*. American Sociological Review, Vol. 3. No. 5.
244. Merton, R. (1965). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
245. Мијалковски, М. (2010). *Тероризам и организовани криминал*. Београд: Факултет безбедности.
246. Мијановић, М. (2000). *Избор статистичких метода*. Подгорица: Универзитет Црне Горе.
247. Миладиновић, В. (1983). *Поврат у кривичном праву*. Београд: ИРО Светозар Марковић.
248. Миладиновић, В., Константиновић-Вилић, С., Ђурчић, В. (1992). *Криминалитет малољетница*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

249. Milanovic, B. (1998). *Income, Inequality, and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy*. Washington, D.C.: The World Bank.
250. Милашиновић, Р., Милашиновић, С. (2004). *Увод у теорије конфликта*. Београд: Факултет цивилне одбране.
251. Милашиновић, Р., Милашиновић, С. (2007). *Основи теорије конфликта*. Београд: Факултет безбедности.
252. Милашиновић, Р., Милашиновић, С., Путник Н. (2012). *Теорије конфликта*. Београд: Факултет безбедности.
253. Милашиновић, С. (1999). *Криминалитет младих у условима економске и социјалне кризе-магистарска теза*. Београд: Факултет политичких наука.
254. Милашиновић, С. (2000). *Криза, млади, криминал*. Београд: Таш-принт.
255. Милашиновић, С., Милојевић, С. (2016). *Пројектовање и реализовање научног истраживања*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
256. Miller, M. (2009). *21st Century Criminology A Reference Handbook*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
257. Miller, N. (1941). *The frustration-aggression hypothesis*. *Psychological Review*, Vol. 48.
258. Miller P., Plant, M. (1996). *Drinking, smoking, and illicit drug use among 15 and 16 year olds in the United Kingdom*. *BMJ Journals* Vol. 313, Iss. 7054.
259. Miller, W. (1958). *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency*. *Journal of Social Issues*, Vol. 14, Iss. 3.
260. Милић, С. (2011). *Фактори ризика социјалне средине за настанак криминалитета малољетница у Никшићу*. Никшић: Социолошка луча V/2 2011.
261. Милојевић, З. (2000). *Емоције*. Нови Сад: Прометеј.
262. Милосављевић, М. (1998). *Насиље над децом*. Београд: Факултет политичких наука.
263. Милосављевић, М. (1998). *Ограничења и могућности превенције криминала*. Зборник радова. Београд: Дефектолошки факултет.

264. Милосављевић, М. (2008). *Сиромаштво у свету и у Србији*. Београд: Социјална мисао, бр. 4.
265. Милосављевић, М., Бркић, М. (2010). *Социјални рад у заједници*. Београд: Републички завод за социјалну заштиту.
266. Милутиновић, М. (1965). *Основни феноменолошки и етиолошки проблеми омладинске делинквенције*, Београд: Социологија, бр.1-65.
267. Милутиновић, М. (1973). *Криминологија са основама криминалне политике и пенологије*. Београд: Савремена администрација.
268. Милутиновић, М. (1976). *Криминологија са основама криминалне политике и пенологије*. Београд: Савремена администрација.
269. Милутиновић, М., Алексић, Ж. (1989). *Малолетничка делинквенција*, Београд: Научна књига.
270. Милутиновић, М. (1989). *Криминологија*. Београд: Савремена администрација.
271. Mirić, F. (2016). *Leisure time and juvenile delinquency*. Facta Universitatis, Series: Law and Politics, Vol. 14, No 3.
272. Мленица, А. (2008). *Римско право*. Нови Сад: Правни факултет.
273. Moran, P., Vuchinich, S., Hall, N. (2004). *Associations between types of maltreatment and substance use during adolescence*. Child Abuse and Neglect, vol. 28, no. 5.
274. Moore, M. (2011). *Psychological Theories of Crime and Delinquency*. Journal of Human Behavior in the Social Environment, Vol. 21.
275. Morse, S. (1997). *Immaturity and Irresponsibility*. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 88.
276. Moffitt, T., Gabrielli, W., Mednick, S., Schulsinger, F. (1981). *Socioeconomic Status, IQ, and Delinquency*. Journal of Abnormal Psychology, Vol. 90, No. 2.
277. Мужич, В. (1977). *Методологија педагошког истраживања*. Сарајево: Веселин Маслеша.
278. Mullis, R., Cornille, T., Mullis, A., Huber, J. (2004). *Female juvenile offending: A review of characteristics and contexts*. Journal of Child and Family Studies, 13(2).

279. Murrhу, R., Kidman, A., Ollendick, T. (2010). *Clinical Handbook of Assessing and Treating Conduct Problems in Youth*. New York: Springer-Verlag.
280. McDavid, D. (1962). *Psychological Theory, Research, and Juvenile Delinquency*. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 90, Iss. 1.
281. McCord, J., Widom, C., Crowell, N., editors. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: National Academy Press.
282. Needleman, Herbert, Julie Reiss, M. Tobin, G. Biesecker and J. Greenhouse. (1996). *Bone lead levels and delinquent behaviour*. Journal of the American Medical Association, Vol. 275, No. 5.
283. Neisser, U. et al. (1996). *Intelligence: Knowns and unknowns*. American Psychologist, Vol. 51 No. 2.
284. Nevin, R. (2007). *Understanding international crime trends: The legacy of preschool lead exposure*. Environmental Research, Vol. 104.
285. Николић-Ристановић, В. (2012). *Евидентирање криминалитета-искуства из света и Србије*. Београд: Прометеј.
286. Николић-Ристановић, В., Стевковић, Љ. (2014). *Малолетничка деликвенција у свету и Србији*. Београд: Прометеј.
287. Николић-Ристановић, В. (уредница). (2016). *Делинквенција и виктимизација малолетних лица у Србији: Резултати Међународне анкете самопријављивањем делинквенције*. Београд: Прометеј.
288. Николић, З. (2000). *Криминологија са социјалном патологијом*. Београд: Народна књига.
289. Николић, З. (2000). *Малолетничка делинквенција, социјалнопсихолошки и кривичноправни аспекти*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
290. Николић, З., Јоксић, И. (2011). *Малолетничка делинквенција, социјалнопсихолошки и кривичноправни аспекти*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
291. Николић, М. (2004). *Малолетничке делинквенција и социјални рад*. Сарајево: Editio Civitas.
292. Nisbet, R. (1966). *The Sociological Tradition*. New York: Basic Books.

293. Neumann von J., Morgenster, O. (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton: Princeton University Press.
294. Олпорт, Г. (1969). *Склон и развој личности*. Београд: Култура.
295. Pakes, F., Winstone, J. (2007). *Psychology and Crime Understanding and tackling offending behaviour*, Cullompton: Willan Publishing.
296. Pallone, N., Hennessy, J. (2009). *Criminal behavior: a process psychologyanalysis: personal constructs*. New Jersey: Transaction Publishers.
297. Patil, M. (2016). *Aggression and Frustration Level of High School Children in Relation to their Montessori and Traditional Method of Education*. International Journal of Scientific Research, Vol. 5, Iss. 1.
298. Педагошка енциклопедија II. (1989). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
299. Перић, О. (1975). *Кривично правни положај малолетника са посебним освртом на југословенско и француско право*. Београд: Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања.
300. Перић, О. (1979). *Малолетнички затвор*. Београд: Привредна штампа.
301. Перић, О. (1982). *О кажњавању малолетника*. Београд: Правни живот, бр. 3.
302. Перовић, Р., Радомировић, В. (2013). *Студија о заштити дјеце у покрету у Црној Гори*. Подгорица: Центар за права дјетета Црне Горе.
303. Петровић, Г. (1976). *Филозофија и марксизам*. Загреб: Напријед.
304. Петровић, Г. (1986). *Одабрана дела у четири књиге: Филозофија праксе*. Београд: Нолит.
305. Петровић, Д., Седмак, Т. (1997). *Методe групног и социјалног рада*. Београд: Ауторско издање.
306. Петровић, М. (1976). *Преступништво малолетника - како настаје, како га спречити*. Београд: Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр.5/76.
307. Печујлић, М. (2002). *Глобализација: два лика света*. Београд: Гутенбергова галаксија.
308. Пешић, В. (1984). *Патријархални морал Црногораца*. Титоград: Историјски институт Црне Горе.

309. Пешић, В. (1990). *Криминологија*. Титоград: Универзитет "Вељко Влаховић".
310. Пешић-Голубовић, З. (1996). *Проблеми савремене теорије личности*. Београд: Култура.
311. Pintel, J. (1960). *La criminologije*. Paris: Spes.
312. Pittaro, M. (2007). *School Violence and Social Control Theory: An Evaluation of the Columbine Massacre*. International Journal of Criminal Justice Sciences-IJCJS, Vol. 2 Iss. 1.
313. Плавшић, Р. (2008). *Буквар за научнике почитнике*. Београд: Бранмил.
314. Платон. (1957). *Закони*. Загреб: Култура.
315. Pleck, E. (1987). *Domestic Tyranny: The Making of Social Policy against Family Violence from Colonial Times to the Present*. New York: Oxford University Press.
316. Podolsky, E. (1955). *Chemical Brew of Criminal Behavior*. Chicago: Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 45, No. 6.
317. Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Полит.
318. Prescott, C., Kendler, K. (1999). Genetic and Environmental Contributions to Alcohol Abuse and Dependence in a Population-Based Sample of Male Twins. Arlington: American Psychiatric Association, Vol. 156, Iss. 1.
319. Pridemore, W., Grubestic, T. (2013). *Alcohol Outlets and Community Levels of Interpersonal Violence: Spatial Density, Outlet Type, and Seriousness of Assault*. New York: Journal of Research in Crime and Delinquency.
320. Prichard, J., Payne, J. (2005). *Alcohol, drugs and crime: a study of juveniles in detention*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
321. Радоман, М. (2009). *Пенологија и казнено извршно право*. Подгорица: Побједа.
322. Радловић, Д. (2009). *Истраживања у специјалној педагогији*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
323. Радловић, Љ. (1999). *Криминална политика*. Београд: Правни факултет.
324. Радловић, Љ. (2010). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет.

325. Радовановић, Д., Петровић, М. (1977). *Преступништво малолетника, бежање од куће, бежање од школе*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
326. Raine, A. (1993). *The psychopathology of crime: Criminal behavior as a clinical disorder*. San Diego: Academic Press, Inc.
327. Raine, A., Brennan, P., Farrington, D., Mednick, S. (1997). *Biosocial Bases of Violence*. New York: Plenum Press.
328. Raine, A. (2002). *Biosocial studies of antisocial and violent behaviour in children and adults: A review*. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30(4).
329. Raine, A. (2002). *The Biological Basis of Crime*, Chapter in *Crime: Public Policies for Crime Control*. Oakland: ICS Press.
330. Raine, A. (2014). *The Anatomy of Violence: The Biological Roots of Crime*. New York: Vintage books.
331. Raistrick, D., Davidson, R. (1985). *Alcoholism and drug addiction*. Edinburgh: Churchill Livingstone.
332. Рамљак, А., Симовић, М. (2006). *Виктимологија*. Бања Лука: Паневропски Аперион Универзитет, Правни факултет.
333. Ratcliffe, J. (2007). *Integrated Intelligence and Crime Analysis: Enhanced Information Management for Law Enforcement Leaders*: Washington: Police Foundation and COPS.
334. Ream, G. *Religion's Role in the Development of Youth*. New York: Cornell University, <http://www.human.cornell.edu>.
335. Regoli, R., Hewitt, J., DeLisi, M. (2010). *Delinquency in Society*, London, Ontario: Jones and Bartlett Publishers.
336. Regoli, R., Hewitt, J., DeLisi M. (2014). *Delinquency in Society*. Burlington: Jones and Bartlett Learning.
337. Reid, T. (2006). *Crime and Criminology*. New York: Mc Graw Hill.
338. Reiss, A., Roth, J. (1993). *Understanding and Preventing Violence*. Washington D.C.: National Academy Press.
339. Репишти, С. (2015). *Психологија личности: Теорија и емпирија*. Подгорица: Ауторско издање.

340. Rey, J. et al. (2015). *History of child psychiatry*. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.
341. Rideout, V., Foehr, U., Roberts, D. (2010). *Generation M²: Media in the lives of 8-18 year-olds*. Menlo Park: Kaiser Family Foundation.
342. Richerson, P. (2001). *Principles of Human Ecology*. Davis: University of California.
343. Roberts, A., Zgoba, K., Shahidullah, S. (2007). *Recidivism among four types of homicide offenders: An exploratory analysis of 336 homicide offenders in New Jersey*. *Aggression and violent Behavior*, 12 (5).
344. Rodriguez, J., Belshaw, S. (2010). *General Strain Theory: A Comparative Analysis of Latino & White Youths*. *Southwest Journal of Criminal Justice*, vol 7(2).
345. Rosenfeld, R., Helene R. White, H., and Finn-Aage Esbensen, F. (2012). *Special Categories of Serious and Violent Offenders: Drug Dealers, Gang Members, Homicide Offenders, and Sex Offenders*. In Loebe, R., Farrington, D. . (eds.), *From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers, Justice Policy, and Prevention*, New York: Oxford University Press.
346. Рот, Н. (1969). *Психологија личности*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
347. Рот, Н. (1971). *Опита психологија*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
348. Рот, Н. (1987). *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
349. Rutter, M., Giller, H. (1984). *Juvenile Delinquency - Trends and Perspectives*. New York: Guilford Publications, Inc.
350. Rutter, M., Giller, H., Hagell, A. (1998). *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge: Cambridge University Press.
351. Samaha, J. (2011). *Criminal Procedure*. Boston: Cengage Learning.
352. Самјуелсон, П., Нордхаус, В. (2009). *Економија*. Београд: Мате.
353. Sampson, R., Lauritsen, J. (1994). *Violent Victimization and Offending: Individual-Situational-, and Community-Level Risk Factors*. *Understanding and Preventing Violence*, Vol. 3.

354. Saferstein, R. (2010). *Criminalistics: An Introduction to Forensic Science*. New Jersey: Prentice Hall.
355. Sennett, R. (2006). *Introduction*. In *É. Durkheim, On suicide*. London: Penguin Classics.
356. Seeman, M. (1959). *On the Meaning of Alienation*. American Sociological Review.
357. Schneider, H. (1975). *Viktimologie. Wissenschaft vom Verbrechensopfer*. Tübingen: J. C. B. Mohr, UTB (Paul Siebeck).
358. Siegel, L. (2005). *Criminology*. Belmont: Thomson Wadsworth.
359. Siegel, L., McCormick, C. (2006). *Criminology in Canada*. Toronto: Thompson.
360. Siegel L. (2008). *Criminology: The core*. Belmont: Cengage Learning.
361. Siegel, L., Welsh, B. (2012). *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law*. New Jersey: Prentice Hall.
362. Siegel, L., Welsh, B. (2014). *Juvenile Delinquency: The Core*. Belmont: Wadsworth.
363. Siegel L. (2015). *Criminology the core*. Stamford: Cengage Learnin.
364. Симовић-Хибер, И. (2007). *Систем расправа о идеји владавине права, основама кривичног закона, појму злочиначке групе, и интернационализацији кривичног права*. Београд: Институт за социолошка и криминолошка истраживања.
365. Симовић-Хибер, И. (2009). *Оквири виктимологије*. Београд: Факултет безбедности.
366. Симовић, М. (2016). *Ивана Симовић-Хибер - Оквири виктимологије*. Бања Лука: Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци.
367. Сингер, М., Микшај-Тодоровић, Љ. (1989). *Делинквенција младих*. Загреб: Глобус.
368. Сингер, М., и др. (2005). *Криминологија деликата насиља - Насиље над дјецом и женама, малољетничко насиље*. Загреб: Глобус.
369. Сингер, М., и др. (2008). *Криминолошке особитости малолетничке делинквенције*. Загреб: Глобус.

370. Sickmund, M., Puzanchera C., (eds.). (2014). *Juvenile Offenders and Victims: 2014 National Report*. Pittsburgh: National Center for Juvenile Justice.
371. Slotsve, T., Carmen, A., Sarver, M., Villareal-Watkins, R. (2008). *Television Violence and Aggression: A Retrospective Study*. Durham: The Southwest Journal of Criminal Justice, Vol. 5(1).
372. Smith, S., Donnerstein, E. (1998). *Harmful effects of exposure to media violence: Learning of aggression, emotional desensitization, and fear*. In Geen, R., Donnerstein, E. (Eds.), *Human aggression: Theories, research, and implications for social policy*. New York: Academic Press.
373. Smith, H., Bohm, R. (2008). *Beyond Anomie: Alienation and Crime*. *Critical Criminology*, Vol. 16, No. 1.
374. Соковић, С., Бејатовић, С. (2009). *Малолетничко кривично право*. Крагујевац: Правни факултет.
375. Spalek, B. (2006). *Crime Victims: Theory, Policy, and Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
376. Срдих, М. (1979). *Правна енциклопедија*. Београд: Савремена администрација.
377. Стојановић, П. (1966). *Утицај обичаја на кривични законик за Књажевину Црну Гору*. Подгорица: Историјски записи XXXIII.
378. Статистички годишњак Југославије. (1993). Београд: Савезни завод за статистику.
379. Статистички годишњак Црне Горе (2014). Подгорица: Завод за статистику Црне Горе - МОНСТАТ.
380. Steinberg, L., Haskins, R. (2008). *Keeping adolescents*. New York: Princeton University-Brookings Institution Policy Brief.
381. Stephen, J., Morse, S. (1997). *Immaturity and Irresponsibility*. *Journal of Criminal Law and Criminology* 88.
382. Стојановић, З. (2008). *Кривично право*. Подгорица: ЦИД.
383. Stout, B., Yates, J., Williams, B. (2008). *Applied Criminology*. London: Sage Publications.
384. Strasburger, V. (2014). *Twenty Questions About Media Violence and Its Effect on Adolescents*. *Adolescent Medicine Journals*, Vol.16.

385. Strasburger, V., Wilson, B., Jordan, A. (2014). *Children, Adolescents, and the Media*. Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd.
386. Stratton, K., Howe, C., Battaglia, F. (1996). *Fetal Alcohol Syndrome: Diagnosis, Epidemiology, Prevention, and Treatment*. Washington DC: National Academy Press.
387. Stretesky, P., Lynch, M. (2001). *The relationship between lead exposure and homicide*. Michigan: Archives Pediatric Adolescent Medicine, Vol. 155.
388. Sutherland, E. (1947). *Principles of Criminology*. Philadelphia: JB Lippincott Co.
389. Sutherland, E. (1949). *White Collar Crime*. New York: The Dryden Press.
390. Sutherland, E., Cressey, D., Luckenbill, D. (1992). *Principles of Criminology*. Lanham: General Hal.
391. Shaffer, S. (1969). *Theories in Criminology*. New York: Random House.
392. Shaw, C., McKay, H. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago: University of Chicago Press.
393. Shelley, L. (1989). *Crime and modernization*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
394. Sherman, F., Jacobs, F. (2011). *Jyvenile Jystice: Advancing Research, Policy, and Practice*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
395. Shoemaker, D. (2005). *Juvenile delinquency*. Oxford: Oxford University Press.
396. Shoemaker, D. (2009). *Juvenile delinquency*. New York: Rowman and Littlefield Publishers Inc.
397. Shoemaker, D. (2010). *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
398. Shoemaker, D. (2010). *Conduct Problems in Youth: Sociological Perspectives*. Eds. Murrihy, R., et a. *Clinical Handbook of Assessing and Treating Conduct Problems in Youth*. New York: Springer-Verlag.
399. Schelling, T. (1980). *The Strategy of Conflict*. Cambridge: Harvard University Press.
400. Schmeck, K., Poustka, F. (2001). *Temperament and disruptive behavior disorders*. *Psychopathology*, 34.

401. Schmid, A. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. Hague: ICCT Working Paper.
402. Tannenbaum, F. (1938). *Crime and the community*. Boston: Ginn and Company.
403. Teeter, B., (2010). *Theoretically Speaking A Look Into Crime*. San Diego: Cognella.
404. Teilmann Van Dusen, K., Mednick, S., Gabrielli, W., Hutchings, B. (1983). *Social Class and Crime in an Adoption Cohort*. Journal of Criminal Law and Criminology, vol. 74, iss. 1.
405. Tolan, P., Loeberg, R. (1993). *Antisocial Behavior*. In Tolan, P., Cohler, B. (eds.), *Handbook of Clinical Research and Practice with Adolescents*. New York: Wiley-Interscience Publication.
406. Tombs, S., Whyte, D. (2015). *The Corporate Criminal. Why Corporations Must Be Abolished*. Key Ideas in Criminology. Abingdon: Routledge.
407. Tombs, S. (2016). *What to do with the Harmful Corporation? The case for a non-penal real utopia*. Justice Power and Resistance Foundation Volume.
408. Тох, Х. (1978). *Насилници (Силеџије)*, Београд: Просвета.
409. Travis Solomon, D. (2012). *Effectiveness of Child Protective Services intervention as indicated by rates of recidivism*. Cullowhee: Western Carolina University.
410. Trojannovicz, R. (1973). *Juvenile Delinquency; Concept and Control*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
411. Turvey, B., Petherick, W. (2009). *Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*. San Diego: Elsevier Inc.
412. Thompson, K., Moris, R. (2016). *Juvenile Delinquency and Disability*. London: Springer International Publishing Switzerland.
413. Ђирић, З., Димитријевић, Б. (2009). *Основи судске психијатрије и психологије*. Ниш: Студентски културни центар.
414. United Nations. (1995). *The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development*. New York.
415. United Nations. (2010). *Manual on crime victimization surveys*. Geneva: UNODC-UNECE.

416. Fagan, J. (1993). *Interactions among drugs, alcohol, and violence*. Health Affairs 12.
417. Фајгељ, С. (2007). *Методе истраживања понашања*. Београд: Центар за примењену психологију.
418. Farrington, D. (1998). *Predictors, causes and correlates of male youth violence*. In Tonry M., Moore, M. (Eds.), *Youth Violence, Crime and Justice*. Chicago: University of Chicago Press, Vol. 24.
419. Fattah, E. (1967). *Vers une typologie criminologique des victims*. *Revue internationale de criminologie et de police technique*, 209.
420. Fattah, E. (2000). *Victimology: Past, Present and Future*. *Criminologie*, Vol. 33, N° 1.
421. Ferguson, C., Turvey, B. (2009). *Victimology: A brief history with an introduction to forensic victimology*. San Diego: Elsevier Inc.
422. Ferdinand, T. (1964). *The Offence Pettrants and Family Structure of Urban, Village, and Rural Delinquents*. *Journal of criminal Law, Criminology and Police Science*, Vol. 55.
423. Ferri, E. (1892). *Sociologia criminale*. Torino: Fratelli Bocca.
424. Finet, A. (1973). *Le Code de Hammurapi*. Pariz: Les Editions du Cerf.
425. Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H. (2005). *The Victimization of Children and Youth: A Comprehensive, National Survey*. *Child Maltreatment*, Vol. 10, Iss. 1.
426. Finkelhor, D., et al., (2015). *Children's Exposure to Violence, Crime, and Abuse: An Update*. Washington, DC: Juvenile Justice Bulletin, <http://www.ojjdp.gov/pubs/248547.pdf>.
427. Finley L. (2007). *Encyclopedia of Juvenile Violence*. London: Greenwood Press.
428. Fishbein, D., Herning, R., Pickworth, W., Jaffe, J. (1989). *EEG and brainstem auditory evoked response potentials in adult male drug abusers with self-reported histories of aggressive behavior*. *Biological Psychiatry* 26 (6).
429. Fishbein, D. (2001). *Biobehavioural Perspectives in Criminology*. Belmont: Wadsworth.

430. Fisher, F., et al. (2000). *Building Bridges between Citizens and Local governments to work more effectively together through Managing Conflict and Differences*, New York: United Nations Centre for Human Settlements.
431. Fox, S. (1961). *Delinquency and Biology*. Miami: University of Miami Law Review, vol 16.
432. Foster, J., Greer, J., Thorbecke, E.(1984). *A Class of Decomposable Poverty Measures*. *Econometrica*, 52(3).
433. Frances, A., Pincus, H., First, M. (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*. Washington, DC: American Psychiatric Association.
434. Freud, S. (1933). *New introductory lectures on psycho-analysis*. New York: Norton.
435. Friedlander, K. (1947). *The psycho-analytical approach to juvenile delinquency: theory, case-studies, treatment*. London: Routledge & K. Paul.
436. Frick, P., Morris, A. (2004). *Temperament and developmental pathways to conduct problems*. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33 (1).
437. Фројд, С. (2005). *Комплетан увод у психоанализу*. Подгорица: Нова књига.
438. Fromm, E. (1972). *Escape from Freedom*. New York: Avon.
439. Хајдуковић, Ч. (1975). *Преступничко понашање младих*, Београд: Савремена администрација.
440. Hale, C., Hayward, K., Wahidin, K., Wincup, A. (2009). *Criminology*. Oxford: Oxford University Press.
441. Hall, A., Midgley, J. (2004). *Social Policy for Development*. London: SAGE Publications.
442. Hamilton, C., Colonnese, F., Dunaiski, M. (2016). *Children and counter-terrorism*. Torino: United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute - UNICRI.
443. Hare, R. (1993). *Without conscience: The disturbing world of the psychopaths among us*. New York: The Guilford Press.
444. Hart, S. (1998). *The role of psychopathy in assessing risk for violence: Conceptual and methodological issues*. *Legal and Criminological Psychology*, Vol. 3, Iss. 1.

445. Hayes, J., O' Reilly. (2007). *Emotional Intelligence, Mental Health and Juvenile Delinquency*. Cork: Juvenile Mental Health Matters.
446. Henry, S. (2012). *Expanding Our Thinking on Theorizing Criminology and Criminal Justice? The Place of Evolutionary Perspectives in Integrative Criminological Theory*. Terre Haute: Indiana State University, Journal of Theoretical and Philosophical Criminology, Vol. 4 (1).
447. Healy, W. (1915). *The individual delinquent*. Boston: By Little, Brown, and Company.
448. Healy, W., Bronner, A. (1926). *Reconstructing behavior in youth: A study of problem children in foster families*. New York: Knopf.
449. Healy, W., Bronner, A. (1926). *Delinquents and criminals, their making and unmaking*. New York: Macmillan company.
450. Healy, W., Bronner, A. (1936). *New Light on Delinquency and Its Treatment*. New Haven, CT: Yale University Press for the Institute of Human Relations.
451. Hentig von, H. (1979). *The criminal and his victim. Studies in the sociobiology of crime*. New York: Schocken Books.
452. Heward, W. L. (2000). *Exceptional Children: An Introduction to Special Education*. Upper Saddle River, New York: Prentice-Hall.
453. Healy, W., Alper, B. (1941). *Criminal Youth and the Borstal system*. New York: The Annals of the American Academy of Political and Social Science, September.
454. Hindelang, M., Gottfredson, M., Garofaio, J. (1978). *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*, Cambridge: Ballinger Publishing Co.
455. Хирјан, Ф., Сингер, М. (1978). *Малољетници у кривичном праву*. Загреб: Информатор.
456. Hirsh, N. (1937). *Dynamic Causes of Juvenile Crime*. Cambridge: Sci-Art Publisher.
457. Hirst, P., Tompson, G. (1999). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.
458. Hirschi, T., & Hindelang, M. (1977). Intelligence and delinquency: A revisionist review. *American Sociological Review*, Vol. 42.

459. Holman, B. (1995). *Children & crime: How can society turn back the tide of delinquency?*. Oxford: A Lion book.
460. Hooton, E. (1939). *The American Criminal: An Anthropological Study*. Cambridge: Harvard University Press.
461. Horman, S. (1992). *The XYY Supermale and the Criminal Justice System: A Square Peg in a Round Hole*. Los Angeles: Loyola of Los Angeles Law Review, vol 25.
462. Howitt, D. (2009). *Introduction to Forensic and Criminal Psychology*. Harlow: Pearson Education Limited.
463. Howitt, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*. Harlow: Pearson Education Limited.
464. Хрнчић, Ј. (2009). *Преступништво младих: ризици, токови и исходи*. Београд: Институту за криминолошка и социолошка истраживања.
465. Huesmann, L., Taylor, L. (2003). *Media violence and children*. Westport: Praeger Publishers.
466. Cadoret, R. (1978). *Sex differences in predictors of antisocial behavior in adoptees*. Chicago: Arch Gen Psychiatry, vol. 31 (2).
467. Carey, G. (1992). *Twin imitation for antisocial behaviour: Implications for genetic and family environment research*. Washington: Journal of Abnormal Psychology, Vol. 101, No. 1.
468. Cauffman, E., Steinberg, L., Piquero, A. (2005). *Psychological, neuropsychological, and physiological correlates of serious antisocial behavior in adolescence: the role of self-control*. Criminology Vol. 43, No. 1.
469. Царић, А. (1971). *Проблеми малолетничког судства*. Сплит: Правни факултет.
470. Carson, A., Golinelli, D. (2013). *Prisoners in 2012-Advance Counts*. Washington, DC: Bureau of Justice Statistics.
471. Ciba Foundation Symposium. (1996). *Genetics of Criminal and Antisocial Behaviour*. New York: John Wiley & Sons.
472. Clinard, M., Quinney, R., Wildeman, J. (1967). *Criminal Behavior Systems: A Typology*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.

473. Clinard, M. (1968). *Sociology of deviant behaviour*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
474. Clinard, M., Meier, R. (2016). *Sociology of Deviant Behavior*. Boston: Cengage Learning.
475. Cline, M. (2015). *Psychopathology and Crime Causation: Insanity or Excuse*. *Fidei et Veritatis: The Liberty University Journal of Graduate Research*, Vol. 1, Iss. 1, Article 4.
476. Coleman, M. (2014). *Anomie: Concept, Theory, Research Promise*. Oberlin: Oberlin College.
477. Coser, L. (1956). *The Functions of Social Conflict*. New York: The Free Press.
478. Council of European Union. (2004). *Joint report by the Commission and the Council on social inclusion*. Brussels.
479. Cohen, A. (1951). *Juvenile Delinquency and the Social Structure*. Ph. D. dissertation, Cambridge: Harvard University.
480. Cohen, A. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. Glencoe: Free Press.
481. Cohen, L., Felson, M. (1979). *Social change and crime rate trends; A routine activities approach*. *American Sociological Review*, Vol. 44.
482. Cox, S., Allen, J., Hanser, R., Conrad, J. (2014). *Juvenile Justice: A Guide to Theory, Policy, and Practice*. Thousand Oaks: SAGA Publications, Inc.
483. Crowe, R. (1974). *An Adoption Study of Antisocial Behavior*. Chicago: Arch Gen Psychiatry, vol 31.
484. Crowther-Dowey, C., Fussey, P. (2013). *Researching Crime: Approaches, Methods and Application*. New York: Palgrave Macmillan.
485. Crutchfield., R., Kubrin, C., Bridges, G., Weis, J. (2008). *Crime: Readings*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
486. Curry, G., Spergel, I. (1988). *Gang homicide, delinquency, and community*. *Criminology* 26(3).
487. Champion, D. (2004). *The Juvenile Justice System: Delinquency, Processing, and the Law*. New Jersey: Pearson Prentice Hall Inc.

488. Chandler, D., Tansi, R., Ponikiewski, J. (2016). *Juvenile Recidivism Report, For Youth Discharged During 2012*. Boston: Massachusetts Department of Youth Services.
489. Chesney-Lind, M., Shelden, R. (1998). *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice*. Los Angeles: West/Wadsworth.
490. Chou, S., Browne, K. (2010). *Child and adolescent offending*. In: *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press.
491. Choudhary, S. (2017). *Juvenile delinquency: Elementary concepts, causes and prevention*. *International Journal of Humanities and Social Science Research*, Vol. 3, Iss. 5.
492. Christiansen, K. (1968). *Threshold of tolerance in various population groups illustrated by results from Danish criminological twin study*. London: Churchill.
493. Цветковић, В. (2001). *Мудрост и моћ. О политичкој димензији филозофије*. Београд: Службени лист СРЈ.
494. Чејовић, Б. (1971). *Основни облици и динамика криминалитета малолетника*. Златибор: Саветовања о превенцији социјално патолошког понашања деце и омладине.
495. Чејовић, Б. (2002). *Кривично право, Општи део*. Београд: Службени лист.
496. Шаренац, Р., Бегу, Б. (2006). *Рјешавање конфликтних ситуација: приручник*. Подгорица: Монткартон.
497. Шелих, А. (1988). *Омладина, преступништво и правичност*. Нови Сад: Зборник радова Правног факултета.
498. Šelih, A., Završnik, A. (2012). *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*. New York: Springer.
499. Шепаровић, З. (1985). *Виктимологија - студије о жртвама*, Загреб: Правни факултет Загреб.
500. Шепаровић, З. (1987). *Криминологија и социјална патологија*. Загреб: Правни факултет.
501. Шешић, Б. (1982). *Методологија друштвених наука*. Београд: Научна књига.

502. Шкулић, М., Стевановић, И. (1999). *Малолетни деликвенти у Србији*. Београд: Југословенски центар за права детета.
503. Шкулић, М. (2003). *Малољетници као учиниоци и као жртве кривичних дела*. Београд: Досије.
504. Шкулић, М. (2009). *Општеприхваћени правни стандарди о малолетничкој делинквенцији и начин њихове имплементације у малолетничко кривично право Србије*. Београд: Ревизија за криминологију и кривично право вол. 47, бр. 1.
505. Шкулић, М. (2010). *Старосна граница способности за сношење кривице у кривичноправном смислу*. Београд: Кримен (I) 2.
506. Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*. Београд: Правни факултет.
507. Шпадијер-Џинић, Ј. (1989). *Социјална патологија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
508. Шћепановић, М. (1972). *Организација и рад судова у Црној Гори од краја 15 в до краја 1918. године*. Титоград: Правни зборник бр. 3-4/72.
509. Walker, S. (2010). *Sense and Nonsense About Crime, Drugs, and Communities*. Belmont: Wadsworth.
510. Walklate, S. (2007). *Handbook of Victims and Victimology*. Portland: Willan Publishing.
511. Walsh, A., Beaver, K. (2009). *Biosocial criminology: New directions in theory and research*. New York: Routledge.
512. Wasserman, G, Keenan, K., Tremblay, R., Coie, J., Herrenkohl, T, Loeber, R., Petechuk, D. (2003). *Risk and protective factors of child delinquency*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Bulletin.
513. West, D., Farrington, D. (1973). *Who becomes delinquent*. London: Heinemann.
514. Wetzell, R. (2000). *Inventing the criminal: A history of German criminology, 1880-1945*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
515. Wilson, D., Gallagher, C. MacKenzie, D. (2000). *A Meta-Analysis of Corrections Based Education, Vocation and Work Programs for Adult Offenders*. Journal of Research in Crime & Delinquency, Vol. 37 (3).

516. Wilson, J., Petersilia, J. (2002). *Crime: Public Policies for Crime Control*. Oakland: ICS Press.

517. Witkin, H., Mednick, S., Schulsinger, F., Bakkestrom, E., Christiansen, K., Goodenough, D., Hirschhorn, K., Lundsteen, C., Owen, D., Philip, J., Rubin, D., Stocking, M. (1976). *Criminality in XYY and XXY Men*. Copenhagen: Science 193 (4253).

518. Wolfgang, M., Singer, S. (1978). *Victim Categories of Crime*. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 69, Iss. 3.

519. World Health Organization. (2015). *Global status report on road safety 2015*. Geneva: WHO Library Cataloguing-in-Publication Data.

520. Wolhuter, L. Neil Olley, N., Denham, D. (2009). *Victimisation and Victims' Rights*. Wolhuter. Abingdon: Routledge-Cavendish.

521. Wortley, S. et al. (2008). *The Root Causes of Youth Violence: A Review of Major Theoretical Perspectives*. Toronto: Queen's Printer for Ontario.

МЕЂУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ДЕЦУ И ПРАВОСУЂЕ

1. Стандардна минимална правила УН за уређење малолетничког правосуђа (Пекиншка правила)

2. Стандардна минимална правила УН за мјере алтернативне институционалном третману (Токијска правила)

3. Правила УН за заштиту малолетника лишених слободе

4. Смјернице Уједињених нација за превенцију малолетничке делинквенције (Ријадске смјернице)

5. ЕСОСОС смјернице о праву у стварима које укључују дјецу жртве и свједоке кривичних дела

6. Општи коментар бр.10 Комитета за права дјетета о правима дјетета у систему малолетничког правосуђа

7. Смјернице Савјета Европе о правосуђу наклоњеном дјечи

ПРАВНИ ПРОПИСИ (закони, програми)

1. Васојевички закон у дванаест точкака. (1929). Београд: Српска краљевска академија, Друштвени и историјски списи, књига 73

2. Законик обшчи црногорски и брдски, (1850) Земун
3. Законик Данила 1, књаза и господара слободне Црне Горе и Брдах, установљен на Цетињу, (1850) Нови Сад
4. Кривични законик Црне Горе из 1906, (1906) Цетиње
5. Кривични законик за Књажевину Црну Гору. (1966). Цетиње: Државна штампарија
6. Кривични закон Савезне Републике Југославије. (1976, 1977, 1984, 1987, 1989, 1990, 1992 и 1993). Службени лист СФРЈ
7. Кривични закон Републике Црне Горе (1993,1994)
8. Кривични законик Црне Горе, (2003). Подгорица: Службени лист Републике Црне Горе
9. Кривични законик Црне Горе, (2010). Подгорица: Службени лист Републике Црне Горе
10. Закону о поступању према малољетницима у кривичном поступку. (2011). Подгорица: Службени лист Републике Црне Горе
11. Национални програм превенције неприхватљивог понашања дјече и младих у Црној Гори
12. Закон о поступању према малољетницима у кривичном поступку, (2012) Подгорица: Службени лист Републике Црне Горе
13. Општински имовински законик за књажевину Црну Гору. (1888). Цетиње: Државна штампарија

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

1. <http://www.aapl.org>
2. <http://www.aic.gov.au>
3. <http://www.apa.org>
4. <http://www.academia.edu>
5. <http://www.balkaninsight.com>
6. <http://www.bankahrane.me>
7. <http://www.bl.uk>
8. <https://www.bjs.gov>
9. <http://bolnica-vita.co.rs>

10. <https://www.bps.org.rs>
11. <https://www.britannica.com>
12. <http://www.victimsandcorporations.eu>
13. <https://www.victimsupport.org.uk>
14. <http://gamapservet.who.int>
15. www.genevadeclaration.org
16. <http://www.gov.me>
17. <http://www.google.com>
18. <https://www.questia.com>
19. <https://data.oecd.org>
20. <http://data.worldbank.org>
21. <http://www.detinjarije.com>
22. <https://www.drugabuse.gov>
23. <http://www.elsevier.com>
24. <http://www.espad.org>
25. <https://en.oxforddictionaries.com>
26. <http://www.encyclopedia.com>
27. <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com>
28. <http://eur-lex.europa.eu>
29. <http://ec.europa.eu>
30. <http://www.e-criminalpsychology.com>
31. <http://iacapap.org>
32. www.iachr.org
33. www.ijzcg.me
34. <http://www.ilo.org>
35. <http://www.imf.org>
36. <http://www.integratedsociopsychology.net>
37. <http://www.internationaljournalofspecialeducation.com>
38. <http://www.infomladi.me>
39. <http://www.internetworldstats.com>
40. <http://www.issuu.com>
41. <http://www.ius.bg.ac.rs>

42. <https://www.icrc.org/en>
43. <http://www.jaapl.org>
44. <http://law.jrank.org>
45. <http://www.journals.elsevier.com>
46. <http://www.justice.govt.nz>
47. <http://www.linguisystems.com>
48. <http://lindenberg.academiaworks.com>
49. <http://logosjournal.com>
50. <http://www.komunikacija.org.rs>
51. <http://www.kpolisa.com>
52. <http://www.kff.org>
53. <http://wwwold.med.bg.ac.rs>
54. <http://www.mans.co.me>
55. <http://www.monstat.org>
56. <http://www.montenegrina.net>
57. <http://www.mpin.gov.me>
58. <http://www.mup.gov.me>
59. <http://www.mfub.bg.ac.rs>
60. <https://www.nap.edu>
61. <https://www.nationalgangcenter.gov>
62. <http://www.naturalnews.com>
63. <https://neurologija.bg.ac.rs>
64. <https://www.nimh.nih.gov>
65. <https://www.ncadd.org>
66. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov>
67. <http://www.ncjfcj.org>
68. <https://www.ncrb.gov.in>
69. <http://www.ombudsman.co.me>
70. <http://oro.open.ac.uk>
71. <http://www.oxfordbibliographies.com>
72. <http://www.policefoundation.org>
73. <https://www.poreklo.rs>

74. <http://www.pravda.gov.me>
75. <http://www.preservearticles.com>
76. <http://www.privrednakomora.me>
77. <https://www.psychiatry.org>
78. <http://www.psihoeducacija.rs>
79. <http://www.psihologijanis.org>
80. <http://www.psu.edu>
81. <https://psyera.ru>
82. <http://www.psychotron.org.uk>
83. <http://psycnet.apa.org>
84. <http://www.rand.org>
85. <http://www.recom.link>
86. <https://us.sagepub.com>
87. <https://www.secureteen.com>
88. <http://www.sluzbenilist.me>
89. <http://sociologyindex.com>
90. <http://www.socioloskaluca.ac.me>
91. <http://www.socijalnamisao.rs>
92. <http://socrates.berkeley.edu>
93. <http://www.socresonline.org.uk>
94. <http://www.sosnk.org>
95. <http://www.s-r-a.org>
96. <https://www.statista.com>
97. <http://www.statcan.gc.ca>
98. <https://www.start.umd.edu/gtd/about/>
99. <http://www.scienceclarified.com>
100. <http://www.sciencemag.org>
101. <https://www.scribd.com>
102. <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu>
103. <http://www.surgeongeneral.gov>
104. <http://www.swacj.org>
105. <http://www.theinvestor.jll>

106. <http://www.thecanadianencyclopedia.ca>
107. <http://www.un.org>
108. <http://www.unicef.org>
109. <http://www.unicef.org/montenegro>
110. <https://unstats.un.org>
111. <http://www.usd.edu>
112. <https://ucr.fbi.gov>
113. <http://www.fb.bg.ac.rs>
114. <https://files.eric.ed.gov>
115. <http://www.fil.bg.ac.rs>
116. <http://www.friedgreentomatoes.org>
117. <http://www.freepatentsonline.com>
118. <https://www.health.ny.gov>
119. <http://helpingamericasyouth.org>
120. <http://www.heuni.fi>
121. <https://www.hrw.org>
122. <https://www.hSDL.org>
123. <http://www.cdc.gov>
124. www.centre-robert-schuman.org
125. <http://www.cjcj.org>
126. <http://cmch.tv>
127. <http://criminal-justice.iresearchnet.com>
128. <https://www.crimesolutions.gov>
129. <https://www.crin.org>
130. <http://www.children.gov.on.ca>
131. <http://www.cyc-net.org>
132. <http://www.yale.edu>
133. <https://www.yahoo.com>
134. <http://www.yourarticlelibrary.com>
135. <http://www.yucom.org.rs>
136. <http://www.wpsites.maine.edu>
137. <https://www.wto.org>

138. *<http://www.wcu.edu>*

139. *<http://www.who.int>*

ПРИЛОЗИ

Биографија аутора

Валентина Смолковић је рођена 06.09.1968. године у Београду. Основну школу је завршила у Кладњу, а средњу правно биротехничку у Власеници. Дипломирала је 16. 03. 1993. године на Дефектолошком факултету Универзитета у Београду под насловом "Крвна освета у Црној Гори" и стекла диплому високог образовања и стручни назив дипломирани специјални педагог. Последипломске студије на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду завршила је одбранивши магистарски рад под насловом "Друштвена реакција на криминалитет жена у Црној Гори" 31.05.2013. године и стекла звање магистра дефектолошких наука, научно подручје превенција и ресоцијализација лица са поремећајима у друштвеном понашању.

У Казнено поправном дому - КПД Подгорица, данашњи Завод за извршење кривичних санкција - ЗИКС од 01.04.1994. године била је у сталном радном односу на пословима васпитача у мушком делу, у Полуотвореном одељењу, затим васпитачица у Одељењу за жене до 12. 09. 2013. године од када је запослена на пословима самосталног саветника у Стручној служби Вишег суда у Подгорици. Члан је дефектолошког друштва Црне Горе. У циљу научног и стручног усавршавања Валентина Смолковић је похађала бројне стручне семинаре и обуке, међу којима се посебно истичу: "Обука за тренере у области малолетничког правосуђа", "Обука за судије и тужиоце за малолетнике", "Обука за саслушање малолетних жртава трговине људима", "Обука за лице за подршку детету у поступцима у вези са породичним проблемима", учествовала на три Међународне конференције "Пробација и алтернативне кривичне санкције", "Друштвене девијације" и "Не насиљуу - јединствен друштвени одговор". Ауторка је више научних и стручних радова.

Говори, чита, пише руски језик, говори, чита, пише енглески језик.

У П И Т Н И К

Овај упитник је анониман - није потребно да напишеш своје име и презиме, а твоје одговоре ћу видети само ја. Подсећам те да ово није никакво тестирање, нема тачних и погрешних одговора.

1. У установи се налазиш од када? _____
2. Држављанство? _____
3. Врста кривичног дела зог чега си упућен/а у установу? _____
4. Место боравка малолетних деликвената и који орган (суд, тужилаштво или Центар за социјални рад) те упутио у центар? _____
5. Пол? _____
6. Година рођења? _____
7. Са ким живиш код куће? _____
8. Број деце у породици? _____
9. Каква је материјална ситуација у вашој породици?
а) веома добро материјално стање; б) добро материјално стање; ц) лоше материјално стање; д) веома лоше материјално стање.
10. Какви су односи између чланова породице и ко доминира у породици?
а) сређени односи; б) несређени односи; ц) доминација оца; д) доминација мајке.
11. Да ли си прије доласка у установу похађао/ла школу и ако јеси какав/ва си био/ла ђак? _____
12. Школска спрема оца? _____
13. Школска спрема мајке? _____

14. Утицај слободног времена?

а) организовано слободно време; б) неорганизовано слободно време.

15. Које социопатолошке појаве имате у породици?

а) конзумирање алкохола од стране оца; б) конзумирање алкохола од стране мајке; ц) конзумирање алкохола члана породице; д) коришћење дроге од стране оца; е) коришћење дроге од стране мајке; ф) проституција члана породице; г) нико не конзумира алкохола и користи дрогу.

16. Како би описао/ла односе у установи са васпитачима? _____

17. Како би описао/ла односе у установи са осталим штићеницима у Центру? _____

18. Да ли си користио/ла погодности (награде) у кругу породице? _____

19. Да ли си због прекршаја био дисциплински кажњаван/а? _____

20. Када би могао/ла да ли би нешто променио/ла у Центру? _____

21. Да ли у твојој васпитној групи постоје неке активности и ако постоје да ли учествујеш у њима? _____

22. По издржаној васпитној мери шта планираш? _____

Изјава о ауторству

Потписана Мр Валентина Смолковић

број уписа 162

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

КРИМИНАЛИТЕТ МЛАДИХ У САВРЕМЕНИМ СОЦИО ЕКОНОМСКИМ
УСЛОВИМА НА ПОДРУЧЈУ ЦРНЕ ГОРЕ (1990 - 2014)

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанта

У Београду, 13.06.2018.

В. Смолковић

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора **Мр Валентина Смоловић**

Број уписа **162**

Студијски програм

Наслов рада

**КРИМИНАЛИТЕТ МЛАДИХ У САВРЕМЕНИМ СОЦИО ЕКОНОМСКИМ
УСЛОВИМА НА ПОДРУЧЈУ ЦРНЕ ГОРЕ (1990 - 2014)**

Ментор **Др Радомир Милашиновић**, редовни професор у пензији

Потписана **Мр Валентина Смоловић**

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанта

У Београду, 13. 06. 2018.

В. Смоловић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КРИМИНАЛИТЕТ МЛАДИХ У САВРЕМЕНИМ СОЦИО ЕКОНОМСКИМ
УСЛОВИМА НА ПОДРУЧЈУ ЦРНЕ ГОРЕ (1990 - 2014)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 13.06.2018.

Потпис докторанта

В. Симоновић